

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Γ΄

1917 - 1920

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

Αρ. 610.
ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Τόπος: Ημερὰ

ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΜΟΣ Γ΄

Γιάννινα — 1917 - 1920

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1992

Ἐξώφυλλο: Ἀποκριές στὰ παλιὰ Γιάννινα (Ἀρχεῖο Γεωργίου Μυλωνᾶ)

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
Ὁπλαρχηγοῦ Πουτέτση 23
Ἰωάννινα 453 32
Τηλ. 28,315

Στή μνήμη Ἰωάννου, ἱερέως
καὶ Βασιλικῆς, πρεσβυτέρας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ τριετία 1917—1920 ἐμφανίζει τὴν εἰκόνα ἔντονων φωτοσκιάσεων. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ Ἑλλάδα ζεῖ τὴν ἀποκορύφωση τοῦ δράματος τοῦ Διχασμοῦ, μ' ὅλες τὶς συνέπειές του, προπαντὸς τὴν πείνα, ἐξαιτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ εἶχε φτάσει νὰ συναγωνίζεται σὲ θύματα τὶς μεγάλες ἐπιδημίες τῆς ἐποχῆς. Ἑκατοντάδες Γιαννιώτες πλήρωσαν μὲ τὴ ζωὴ τους τὶς δυὸ μεγάλες πληγές τῆς τριετίας, τὸ ἴδιο ἡ ὑπαιθρος κι ὅλη ἡ Ἡπειρος. Ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴ συμμαχία τῆς Entente, δημιούργησε τὶς προϋποθέσεις γιὰ ἀνάκτηση τοῦ κύρους της, ποὺ εἶχε βαθύτατα πληγεῖ ἀπὸ τὴ φιλογερμανικὴ πολιτικὴ τῶν βασιλικῶν κυβερνήσεων, μὲ ἀποτέλεσμα μεγάλα τμήματα τῆς Μακεδονίας νὰ παραδοθοῦν στοὺς Γερμανοβούλγαρους, χωρὶς ἀντίσταση. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ βάθαινε τὸ Διχασμό, διέσπασε τὴν κρατικὴ ἐνότητα καὶ χώρισε τοὺς Ἕλληνες σὲ δυὸ ἀλληλομισούμενες ἕως θανάτου παρατάξεις. Σὲ τελευταία ἀνάλυση τὸ μεγαλύτερο κακὸ ποὺ προξένησε στὴν Ἑλλάδα ὁ Διχασμὸς ἦταν ἡ διάβρωση τῆς ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τότε ὡς τὶς μέρες μας δὲν ἔχει ἀκόμα ἀποκατασταθεῖ ἡ ἰσορροπία...

Τὰ Γιάννινα ἔζησαν, κατὰ τὴν ἐξεταζόμενη περίοδο, καὶ μιὰ ἄλλη πτυχὴ τοῦ δράματος τῆς Ἑλλάδας. Δοκίμασαν τὴν τρίμηνη κατοχὴ τῶν «συμμάχων» Ἱταλῶν, μὲ τὴ συγκατάθεση τῆς Entente καί, ὥς μὴ φανεῖ παράξενο, μὲ τὴν κατ' ἀρχὴν ἀνοχὴ πολλῶν ἡγετικῶν παραγόντων καὶ τῶν δυὸ πολιτικῶν παρατάξεων. Οἱ βενιζελικοὶ πίστευαν πῶς ἡ παρουσία τῶν Ἱταλῶν στὰ Γιάννινα ὡς «συμμάχων» θὰ διευκόλυνε τὴν ἐπέκταση τοῦ «Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης» καὶ στὴν Ἡπειρο, οἱ βασιλικοὶ ἔδειχναν ἀνοχὴ γιὰ τὸν ἀντίθετο ἀκριβῶς λόγο: Εἶχαν τὴν ψευδαἰσθηση πῶς ἡ ἰταλικὴ κατοχὴ θὰ κρατοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο τὸ Βενιζέλο. Ἐκείνο ποὺ ἀγνοοῦσαν, ἡ δὲν ἤθελαν νὰ τὸ πιστέψουν, καὶ οἱ δυὸ παρατάξεις, ἦταν τὸ ὅτι οἱ Ἱταλοὶ δὲν σκέπτονταν «συμμαχικά», ἀλλὰ «ἰταλικά», εἶχαν δηλαδὴ τοὺς δικούς τους σκοποὺς καὶ ἐπέκτειναν τὴν κατοχὴ τους στὰ Γιάννινα, μὲ πρόθεση νὰ φτάσουν ὡς τὴν Πρέβεζα, νὰ δημιουργήσουν τὴ «Μεγάλῃ Ἀλβανίᾳ», γιὰ νὰ τὴν ἐνσωματώσουν, ὅπως ἔκαναν ἀργότερα, στὴν «αὐτοκρατορίᾳ» τους. Ἦταν φυσικὸ, κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς, οἱ παρατάξεις ν' ἀναθεωρήσουν τὴ στάση τους. Οἱ βενιζελικοὶ κατέλαβαν ὅτι οἱ Ἱταλοὶ δὲν εἶχαν κατεβεῖ στὰ Γιάννινα γιὰ χάρη τοῦ Βενιζέλου, ἴσα-ἴσα περισσότερο ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο, ἀπομακρύνθηκαν, λοιπόν, ἀπ' αὐτούς. Οἱ βασιλικοὶ εἶχαν διαιρεθεῖ σὲ δυὸ στρατόπεδα. Τὸ ἓνα, μὲ κύριο ἐκπρόσωπο τὸν Κ. Καζαντζῆ, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχει τὴ γνώμη πῶς οἱ Ἱταλοὶ ἀπέτρεπαν τὴν ἐπέκταση τοῦ «Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης» στὴν Ἡπειρο. Τὸ ἄλλο, ὅπως ἐκφραζόταν μὲ τὴν ἀρθρογραφία τοῦ Γ. Χατζῆ στὴν «Ἡπειρο», ἦταν ἀντίθετο μ' αὐτὴ τὴ θέση, δὲν εἶχε καμιὰ ἐμπιστοσύνη στοὺς Ἱταλοὺς, οἱ Ἡπειρώτες ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσουν ὡς ἐπικίνδυνους ἐχθρούς. Πάντως, κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς, ἀρκετοὶ συνεργάστηκαν μὲ

τούς Ιταλούς, περισσότεροι από την πλευρά των αντιβενιζελικών, ξεκινώντας από διάφορες αφετηρίες. Ορισμένων ή συνεργασία ήταν συνειδητή, φαινόμενο συνηθισμένο σε κατοχικές περιόδους, άλλων είχε κίνητρο το συμφέρον, αρκετοί έτσι εμφανίστηκαν πλούσιοι με το τέλος της κατοχής. Τον μόνο που δε μπορεί να κατηγορήσει κανένας ήταν ο άπλως γιαννιώτικος λαός, που έτρεχε στα συσσίτια, τα οργανωμένα από την ιταλική προπαγάνδα, για να εξασφαλίσει ένα πιάτο φαί, ή πείνα εξακολουθούσε ακόμα να θερίζει.

Στην περίοδο που εξετάζεται σημειώθηκαν γεγονότα ευρύτερης σημασίας, που άλλαξαν τον πολιτικό χάρτη της Ελλάδας, και είχαν, αναπόφευκτα, τόν αντίκτυπο τους και στα Γιάννινα. Το 1917 εκθρονίζεται ο Κωνσταντίνος, καταρρέει το «κράτος» του για να ενωθεί μ' εκείνο της «Θεσσαλονίκης», υπό την ηγεσία του Έλευθερίου Βενιζέλου. Η τριετία της βενιζελικής διακυβέρνησης είχε τις φωτεινές και τις σκιερές πλευρές της. Ο ελληνικός στρατός συμμετέχει ενεργά στο συμμαχικό αγώνα, πολεμάει τον εχθρό με τόλμη κι αποφασιστικότητα, τον διώχνει από τη Μακεδονία και με τον ήρωισμό και τη συμβολή του στη συμμαχική υπόθεση εγγράφει προσημειώσεις αξιώσεων που έτειναν να καταστήσουν τα εθνικά όράματα, τη «Μεγάλη Ίδέα», πραγματικότητα. Η απόβαση στη Σμύρνη και η απελευθέρωση πανόρχειων κοιτίδων του Ελληνισμού, ήταν φυσικό να γεμίσουν όλους με ένθουσιασμό και προσδοκίες, και ν' αποκοιμίσουν προσωρινά τα πάθη. Ν' αποκοιμίσουν, όχι να εξαφανίσουν. Η έξωση του Κωνσταντίνου, η σκληρή διακυβέρνηση της χώρας, κάτω από καθεστώς στρατιωτικού νόμου, οι εκτελέσεις δεκάδων στρατιωτών, που επαναστατούσαν υποκινούμενοι από το βασιλικό περιβάλλον, οι εξορίες και οι φυλακίσεις, η ανικανότητα, τέλος, πολλών στελεχών του Βενιζέλου να δώσουν λύσεις σε βασικά προβλήματα της χώρας, η κούραση του λαού από τους μακροχρόνιους πολέμους, κλόνησαν την εμπιστοσύνη του προς τον δραματιστή ηγέτη. Στις εκλογές της 1ης Νοεμβρίου 1920 ο Βενιζέλος ήττήθηκε, εγκατέλειψε την Ελλάδα, ο Κωνσταντίνος επέστρεψε στο θρόνο του. Έτσι στα τέλη του 1920 ανοίγει για τη χώρα ένα νέο κεφάλαιο ιστορίας, με πολλούς θριάμβους, στο στρατιωτικό πεδίο, αλλά και τη μεγαλύτερη εθνική καταστροφή: τη Μικρασιατική.

Όπως έγινε και στους προηγούμενους τόμους, τα δραματικά γεγονότα της περιόδου αυτής πλέκονται γύρω από τη δράση, τις ελπίδες, τις αγωνίες και τις θυσίες της οικογένειας του Πέτρου Κωστίδη, που μετέχει ενεργά στην όλη εθνική προσπάθεια και την κοινωνική ανέλιξη των Γιαννίνων. Ο μύθος, έτσι, κάνει περισσότερο προσιτές στον αναγνώστη καταστάσεις, δυσκολοανάγνωστες πολλές φορές, και τόν φέρνει πιο κοντά στο ουσιαστικό τους περιεχόμενο.

Σημειώνω, τέλος, πως και του τόμου αυτού όλα τα αντίτυπα παραχωρούνται στο Πνευματικό κέντρο του Ζαγοριού «Κώστας Λαζαρίδης» για ενίσχυση του έργου του.

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Γιάννινα, Οκτώβριος 1992

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΙΝΑ ΚΑΙ Η ΙΤΑΛΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

Ἡ Πρωτοχρονιά τοῦ 1917, ὅπως καὶ τὰ Χριστούγεννα ποὺ προηγήθηκαν, ἦταν ἡ χειρότερη ποὺ γιόρτασαν οἱ Γιαννιώτες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Οὔτε στὴν τουρκοκρατία δὲν περάσαμε τέτοιες μέρες, ἔλεγαν πολλοὶ τὴν παραμονή. Εἶχαν δίκιο. Ἡ πείνα εἶχε περισσέψει, κάποια ἐνίσχυση ἔδιναν τὰ συσσίτια καὶ ἡ πρόνοια τῶν συλλόγων, λίγη ἀνακούφιση δημιουργοῦσαν σὲ μερικὲς οἰκογένειες οἱ ἀτομικὲς πρωτοβουλίες, ὁ Πέτρος Κωστίδης εἶχε ἀναλάβει τὴ φροντίδα δέκα φτωχόσπιτων τῆς Καραβατιᾶς· τὸ πρόβλημα ὅμως ἦταν μεγάλο, δὲ λυνόταν μόνο μὲ καλὲς προθέσεις, ἀπαιτοῦσε γενικότερο συλλογικὸ ἐνδιαφέρον, ἡ Μητρόπολη ἔπρεπε ν' ἀναλάβει τὴν ὑπόθεση, ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες ἀποστολές της. Ἀποροῦσε ὁ Πέτρος γιατί ἄργησε ὁ Σπυρίδων νὰ κινηθεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή· ὅταν κουβέντιασε μαζί του, εἶχε μιλήσει μὲ θέρμη γιὰ τὴν ἀνάγκη ὁργανωμένης περιθάλψης τῶν ἀπόρων, ζήτησε μάλιστα τὴ βοήθειά του γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς προσπάθειας, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀνόρθωση τῆς ἐκπαίδευσης· μ' ὅλη του τὴν καρδιά ὁ Πέτρος συμφώνησε ν' ἀφιερωθεῖ σὲ τέτοιους σκοποὺς. Δὲν πίστεψε ποτὲ πὼς ὁ Σπυρίδων σχεδίαζε ἔργα, χωρὶς τὴν ἀπόφαση νὰ τὰ πραγματοποιήσει. Ἡ καθυστέρηση πρέπει νὰ εἶχε τὴ δικαιολογία της.

Δὲν ἦταν μόνο ἡ πείνα ποὺ σκίαζε τὸ γιορτασμὸ τῆς Πρωτοχρονιάς, ἦταν καὶ ἡ γενικότερη κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ Διχασμὸ. Πῶς νὰ γιορτάσουν τὰ Γιάννινα τὴν Πρωτοχρονιά, ὅταν δεκάδες οἰκογένειες εἶχαν ἀνθρώπους στὴ φυλακὴ καὶ ἀγωνιοῦσαν γιὰ τὴν τύχη τους; Τὸ ἴδιο ἴσχυε γιὰ ὅλη τὴν Ἠπειρὸ, γιὰ ὅλη τὴν Ἑλλάδα· οἱ ἀντιβενιζελικοὶ φυλάκιζαν καὶ κακοποιοῦσαν βενιζελικοὺς στὸ κράτος τους, οἱ βενιζελικοὶ ἔκαναν τὰ ἴδια στὸ δικό τους, τὰ πάντα εἶχαν διαλυθεῖ· τὸ μεγάλο κακὸ στὶς δυὸ παρατάξεις τὸ ἔκαναν οἱ παρακρατικὲς ὁργανώσεις, οἱ ἐπίστοργοι στοὺς βασιλικούς, οἱ πράκτορες καὶ τὰ ὄργανα τῆς Entente στοὺς ἄλλους· ἡ Ἑλλάδα εἶχε κομματιαστεῖ ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν ξένων, καθένας κοίταζε πῶς νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ τὴ διάλυσή της, προπαντὸς οἱ Ἴταλοί, ἔτοιμοι ἦταν νὰ καταλάβουν ὁλόκληρὴ τὴν Ἠπειρὸ, στὸ ὄνομα τῶν Συμμάχων! Δυστυχισμένη Ἠπειρὸς!, εἶχε τιτλοφορήσει τὸ βιβλίο του ὁ γάλλος φιλέλληνας δημοσιογράφος René Puaux, ἀναφερόταν κυρίως στὴ Β. Ἠπειρὸ, τώρα κινδύνευε καὶ ἡ νότια, ὁ τίτλος ἀπέδινε σωστὰ τὴν πραγματικότητα.

Τὴν παραμονὴ τὸ βράδυ ὁ Πέτρος, ὅταν γύρισε μὲ τὸ Δημήτρη στὸ σπίτι, ἔνοιωθε μεγάλη κούραση. Ἦταν, βέβαια, ἱκανοποιημένος γιατί κατόρθωσε κι ἔπεισε τὸ Δημήτρη νὰ κρατηθεῖ σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὶς τρομοκρατικὲς ἐνέργειες τῶν ἐπίστρατων, προπαντὸς ἀπὸ τὶς συλλήψεις, ἄνοιξε ἡ καρδιά τῶν γυναικῶν, ὅταν τὸ ἄκουσαν, ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμως ἀνησυχοῦσε· καταλάβαινε πὼς κατὰ βάθος ὁ γυιὸς του εἶχε ταπεινωθεῖ γιὰ νὰ συμφωνήσῃ μαζί του, τὸν ἤθελε περήφανο τὸ Δημήτρη ὁ Πέτρος, τέτοιον ἄντρα τὸν φαντάστηκε ἀπὸ τὴ στιγμή πού γεννήθηκε· ἡ ἀνάγκη τῆς συνοχῆς τῆς οἰκογένειας, ἦταν πού τὸν ὑποχρέωσε νὰ θέσῃ σὲ δοκιμασία τὴν περηφάνεια τοῦ γυιοῦ του, τὸ ἴδιο θὰ ζητοῦσε κι ἀπὸ τὸ Βασίλη, ὅταν θάφτανε ἡ ὥρα, προαισθανόταν πὼς δὲ θ' ἀργοῦσε, κι ἐκεῖνος θ' ἀντιδροῦσε, ἀλλὰ θὰ τὸν ἄκουε, ἦταν σίγουρος. Τὴν παραμονή, λοιπόν, ὁ Πέτρος, ἀφοῦ καθυσύχασε τὴν οἰκογένεια γιὰ τὴν υγεία του, ὁ Δημήτρης ἐπέμεινε νὰ τὸν ἐξετάσῃ, ὁ Πέτρος δὲν ἤθελε, *κούραση εἶναι*, ἔλεγε, *θὰ περάσῃ*, πῆγε νὰ ξαπλώσῃ. Ἔνοιωθε πὼς δὲν τὸν κρατοῦσαν τὰ πόδια του, δὲ θὰ πήγαινε τὸ πρωῒ στὴν ἐκκλησία, τότε στὴ Λευκή, ἐκείνη ἔβαλε τὶς φωνές· *εἶναι ἡ κούραση*, ἐπαναλάβαινε αὐτός, *μὴν ἀνησυχεῖτε*, *θὰ μείνω ὅλη μέρα αὔριο στὸ κρεβάτι καὶ θὰ συνέρθω, τὴν Ἑλένη, τὴ μητέρα σου, θέλω μόνο, οἱ ἄλλοι νὰ πάτε στὴν ἐκκλησία, γιορτάζει κι ὁ Βασίλης μας αὔριο...* Μὲ κρῦα καρδιά τὸν ἄκουε ἡ Λευκή, κάτι σοβαρότερο συνέβαινε στὸν ἄντρα της, δὲν ἦταν ἀπλὴ κούραση, ἔπειτα ἦταν κι ὁ Δημήτρης, μὲ τὴ στάση του μεγάλωνε τὴν ἀνησυχία της. Εἶχαν πεῖ στίς γυναῖκες πολλὰ ἀπὸ τὴ συζήτηση πού ἐγίνε στὸ μαγαζί, αὐτὸ τὶς ἀνακούφισε, ὁμως κάποια στιγμή ὁ Δημήτρης ἔκανε λόγο γιὰ τὸν πόνο πού εἶχε αἰσθανθεῖ ὁ Πέτρος στὸ στήθος, ἡ ἄρνηση τοῦ ἄντρα της νὰ τὸν ἐξετάσῃ ὁ γυιὸς του, ἀντὶ νὰ τὴν καθυσυχάσῃ, μεγάλωσε τὴν ἀγωνία της, αὔριο ἔπρεπε νάρθῃ γιατρός, νὰ τὸν δεῖ.

Ὅλοι σεβάστηκαν τὴν ἀδιαθεσία τοῦ Πέτρου, ἀποτραβήχτηκαν στὴν κουζίνα, νάναι μακριὰ ἀπὸ τὸ δωμάτιό του, νὰ μὴν τὸν ἐνοχλεῖ ὁ θόρυβος. Κανένας δὲν εἶχε ὀρεξὴ γιὰ τίποτε. Ὁ Δημήτρης ἦταν πιὸ σιωπηλὸς ἀπ' ὅλους. Καταλάβαινε τὰ αἷτια τῆς ἀδιαθεσίας τοῦ πατέρα, μεγάλο μέρος εὐθύνης εἶχε κι ὁ ἴδιος, ἦταν φυσικὸ ν' ἀνησυχεῖ γιὰ τὶς δικές του δραστηριότητες, δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση μὲ τὸ ἐπάγγελμα πού διάλεξε· αὐτός ἦταν γιατρός, ἀντὶ νὰ βρῖσκεται στὸ πλάι ὧσων ὑπέφεραν, δημιουργοῦσε δυστυχία σ' ἓνα σωρὸ συμπολίτες του· συνόδευε στρατιωτικὲς περιπόλους, μαζί μ' ἄλλους *ἐπίστρατους*, στίς ἐξορμήσεις τους γιὰ συλλήψεις πολιτῶν, μέσα στὴ νύχτα, τοὺς ἄρπαζαν ἀπὸ τοὺς δικούς τους καὶ τοὺς ἔσερναν στὰ μπουντρούμια, τὰ μάτια του εἶχαν ἀντικρύσει ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τῆς ἀπελπισίας, μὰ τί ἔγκλημα εἶχαν κάνει αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι γιὰ νάχουν τέτοια τύχη; Ἔλεγαν πὼς ἐτοίμαζαν κίνημα, νὰ σύρουν καὶ τὴν Ἡπειρο στὸ Κράτος τοῦ Βενιζέλου, ἦταν ἐπικίνδυνοι, θὰ σκότωναν πολλοὺς γιὰ νὰ πετύχουν τὸ σκοπὸ τους· τί κίνημα θάκαναν, ἀφοῦ στὰ σπίτια τους δὲν ἔβρισκαν οὔτε ὅπλα, οὔτε δυναμίτιδες, τίποτα ἀπ' ὅσα ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, μὲ

τὰ λίγα γράμματα τοῦ Δαγκλῆ, τέτοια ἔβρισκαν κι ἄς ἔφερναν τὰ σπίτια ἄνω κάτω, μ' αὐτὰ θάκαναν κίνημα; Τώρα ποῦ τὰ συλλογιζόταν ὁ Δημήτρης, τοῦ φαινόταν πῶς δὲν ἦταν ὁ ἴδιος ποῦ ἔπαιρνε μέρος στὶς νυχτερινὲς ἐπιδρομὲς καὶ τὶς συλλήψεις, κάποιος ἄλλος ἦταν στὴ θέση του... Ἕνα πικρὸ χαμόγελο χάραξε στὰ χεῖλη του, κάποιος ἄλλος... ὁ ἄλλος ἑαυτὸς του, ὄχι ὁ εὐαίσθητος γιατρὸς ποῦ γιάτρειε πληγὲς κι ἀρρώστειες, ἀλλὰ ὁ σκληρὸς, ὁ φανατισμένος Δημήτρης, μὲ τὴν καρδιά γεμάτη μίσος γιὰ τὸ Βενιζέλο κι ὅσους τὸν ἀκολουθοῦσαν. Τρόμαξε ὅταν ἀναλογίστηκε τὸ διχασμὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου, τὸν ἴδιο φόβο προξενοῦσε στοὺς ἀνθρώπους ποῦ σκέφτονταν ἥρεμα, εἶχε δίκιο ὁ πατέρας, δὲν ἦταν δουλειὰ δική του νὰ κάνει συλλήψεις μέσα στὴ μαύρη νύχτα, ὁ ὄρκος ποῦ ἔδωσε στὸν Ἱπποκράτη τὸν δέσμευε, αὐτὸς ἔπρεπε νὰ γιάτρευι τὸν πόνο, ὄχι ν' ἀνοίγει πληγὲς.

Τὴ σιωπὴ ἔσπασε ὁ Νίκος: —Δὲ θὰ παίξουμε Δημήτρη γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου; Νὰ φέρω τὴν τράπουλα; Οὔτε τὸν ἄκουσε, ὅλοι τὸ κατάλαβαν. —Δημήτρη! ἔτρεξε τώρα μ' ἀνησυχία κοντὰ του ἡ Λευκὴ, τί ἔχεις παιδί μου, δὲν αἰσθάνεσαι καλά, νὰ σοῦ φέρω κάτι; Τότε συνῆλθε ὁ Δημήτρης, κατάλαβε πῶς τοῦ μιλοῦσε ἡ μητέρα του. —Ὁχι, εἶπε, δὲ θέλω τίποτα, δὲν ἔχω ὀρεξὴ, θὰ πάω νὰ ξαπλώσω κι ἐγώ. —Μὰ τί πάθατε ἀπόψε, χρονιάρα μέρα, πατέρας καὶ γιὸς, εἶπε ἡ γιαγιά Ἑλένη, μάλωσες μήπως παιδί μου μὲ τὸν πατέρα σου; — Ὁχι γιαγιά, τίποτα δὲ συμβαίνει, νά, ἔτυχε ν' ἀδιαθετήσουμε καὶ οἱ δύο μας ἀπόψε, αὐτὸ εἶναι ὄλο, μὴν ἀνησυχεῖτε, ἐγὼ θὰ πάω στὸ δωμάτιό μου, ἐσεῖς παῖξετε χαρτιά μὲ τὸ Νίκο καὶ τὴ Χριστίνα, αὔριο ὅλα θάναί καλά...

Ὅταν ἔφυγε κι ὁ Δημήτρης κανέναν δὲν εἶχε ὀρεξὴ γιὰ τίποτα. Οἱ γυναῖκες δὲ μιλοῦσαν, καταλάβαιναν τὴν ἀντίδραση τῶν ἀνδρῶν, τὴν ψυχολογία τους, τὸν τρόπο συμπεριφορᾶς τους. Ἔκαναν τὸ σταυρὸ τους νὰ ξημερώσει ἡ μέρα χωρὶς ἄλλες δοκιμασίες, ἔφεραν στὰ παιδιά ὀρεκτικὰ καὶ ξηρὰ φρούτα νὰ περάσουν τὸ βράδυ, τοὺς εὐχήθηκαν καλὴ χρονιά κι ἀποτραβήχτηκαν στὰ δωμάτιά τους.

Ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος, ὅταν ἔμειναν μόνοι, δὲν ἤξεραν τί νὰ ποῦν. Διαισθάνονταν πῶς ὅλα ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὶς νυχτερινὲς ἀπουσίες τοῦ Δημήτρη, ἄκουγαν καὶ διάβαζαν στὶς ἐφημερίδες, πῶς πολλοὶ ἄνθρωποι σέρονταν στὶς φυλακὲς, καὶ στὴ γειτονιά τους, τὴν Καραβατιὰ, εἶχαν κάνει συλλήψεις, μήπως ἔπαιρνε μέρος κι ὁ Δημήτρης σὲ τέτοιες δουλειές; Τὰ δύο παιδιά κοιτάχτηκαν στὰ μάτια καὶ σόπασαν. Καὶ τὰ δύο τὸ ἴδιο πράγμα σκέφτονταν, δὲν ἤθελαν μόνο νὰ τ' ὁμολογήσουν. Ναί, ἦταν σίγουρα πῶς κι ὁ Δημήτρης πῆγαινε μαζί μὲ τὶς περιπόλους, ἀλώνιζαν τὰ Γιάννινα ὅλη νύχτα κι ἔπιαναν ἀνθρώπους. Ὁ Νίκος ἀγαποῦσε πολὺ τὸ Δημήτρη, εἶχε τὶς ἴδιες ιδέες μ' αὐτόν, εἶναι κακὸ ν' ἀγαπᾷς τὸ βασιλιά, ἀναρωτιόταν ποῦ καὶ ποῦ ὁ Νίκος, πῶς τότε ἑκατομμύρια Ἕλληνες, ἡ μισὴ Ἑλλάδα, ἦταν μαζί του, τί τὸ κακὸ ἔβρισκαν οἱ ἄλλοι, οἱ βενιζελικοί, σ' αὐτὴ τὴν ἀγάπη; Ὅλα καλὰ θὰ

ἦταν ἂν δὲν γινόταν τὸ φονικὸ τῆς Ἀθήνας μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους, ἤθελαν νὰ διώξουν τὸ βασιλιά, ὁ στρατὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἀντιστάθηκαν, τοὺς νίκησαν, τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσουν. Ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ ἄλλοι; σκέφτηκε ὁ Νίκος. Σίγουρα οἱ ἐπίστρατοι, πῆγαινε κι ὁ Δημήτρης μαζί τους, αὐτὸ τὸ ἤξερε. Πρὶν τίς διακοπὲς τῶν Χριστουγέννων κάποιος συμπαθητῆς του, στὸ διάλειμμα, μιλοῦσε περιφρονητικὰ γι' αὐτούς, ὁ Νίκος θέλησε νὰ πάρει τὸ λόγο νὰ τοὺς ὑπερασπιστεῖ, μὴ μιλᾷς ἐσύ, εἶπε ὁ ἄλλος ἀπειλητικά, ὁ ἀδερφός σου ὁ Δημήτρης μαζί τους μπαίνει στὰ σπίτια τῇ νύχτα καὶ πιάνουν ἀνθρώπους, τί σᾶς ἔκανε ὁ πατέρας μου καὶ τὸν ρίξατε στὴ φυλακὴ; Πρῶτα τὸν ἀδερφό σου, τί ἐγκλημα ἔκανε νὰ τὸν ἀρπάξουν τὰ μεσάνυχτα καὶ νὰ τὸν χάσουμε; Ἐπειδὴ ἦταν μὲ τὸ Βενιζέλο, καὶ ποιὸς Γιαννιώτης δὲν εἶναι μὲ τὸ Βενιζέλο; Ντροπὴ σας! Ὁ Νίκος δὲν εἶπε σὲ κανένα τίποτα ὅταν γύρισε σπίτι, ἔνοιωθε πὼς θὰ δημιουργοῦσε μεγάλη ἀναστάτωση. Ὅπως καὶ νάταν ἦταν ἀντίθετος μ' ὅσα ἔκαναν οἱ ἐπίστρατοι κι ὁ Δημήτρης.

Ἡ Χριστίνα εἶχε ἀπὸ καιρὸ ταυτιστεῖ ἰδεολογικά μὲ τὸ Βασίλει. Ὡριμη πιά καὶ στὸ σῶμα καὶ στὸ μυαλό, ἦταν σὲ θέση νὰ κρίνει πρόσωπα καὶ καταστάσεις καὶ νὰ τοποθεῖται. Ὅταν ἐκδηλώθηκε ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ δυὸ μεγαλύτερα ἀδέρφια της, οὔτε στιγμή δὲ δίστασε νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸ Βασίλει, εἶχε ἐμπιστοσύνη στὶς ἐπιλογές του. Μὲ τὸ Βενιζέλο ὁ Βασίλης, μαζί του κι αὐτὴ, χωρὶς ἐνδοιασμούς. Δὲν ἀπεχθανόταν τὸν ἄλλο ἀδερφό της, τὸ Δημήτρη, ποὺ ἦταν μὲ τὸ βασιλιά, ἴσα-ἴσα ποὺ τὸν λυπόταν, γιατί ἦταν σίγουρη πὼς εἶχε ἀναμιχθεῖ σὲ ἐνέργειες ποὺ δὲν ταίριαζαν μὲ τὴν εὐαισθησία του, θὰ ἔνοιωθε τύψεις. Ἦταν δίκαιη. Ὁ Δημήτρης ἔκανε πράγματα ἔξω ἀπὸ τὸ χαρακτήρα του, δὲ συμφωνοῦσε μ' αὐτά, οὔτε ὅμως θὰ τὸν καταδίκασε. Θὰ τοῦ συμπαραστεκόταν γιὰ νὰ ξεπεράσῃ τὴ δοκιμασία καὶ τὰ διλήμματα, θάταν στὸ πλευρό του καὶ στὸ μέλλον, ὅταν το βενιζελικό κράτος θὰ ἀπλωνόταν στὴν Ἡπειρο καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα...

— Δὲν ἔχω ὄρεξη γιὰ χαρτιὰ Νίκο, θὰ πάω κι ἐγὼ νὰ ξαπλώσω. Καλὴ χρονιά ἀδελφούλη μου, ἡ εὐχὴ βγαίνει ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιάς μου, νὰ ξημερώσουν καλύτερες μέρες γιὰ τὴν πατρίδα μας... —Καὶ γιὰ τὴν οἰκογένειά μας..., μουρμούρισε ὁ Νίκος κι ἔφυγε κι αὐτὸς γιὰ τὸ δωμάτιό του.

Τὸ πρωῒ ποὺ ξύπνησε ὁ Πέτρος ἔνοιωθε τὸν ἑαυτό του καλύτερα. Εἶχε κοιμηθεῖ ὅλη τὴ νύχτα ὁ Δημήτρης φρόντισε γι' αὐτό, τοῦ ἔδωσε ἓνα κουτάλι βαλεριάνα, τὸ ἡρεμιστικὸ τῆς ἐποχῆς. Σηκώθηκε καὶ τράβηξε γιὰ τὴν τραπεζαρία, τὸ σπίτι ἦταν ἔρημο, εἶχαν πάει ὅλοι στὴν ἐκκλησία, καὶ ἡ πεθερά του δὲν εἶχε ξυπνήσει ἀκόμα. Δὲν ἔβαλε τίποτα στὸ στόμα του, οὔτε καφέ, θὰ περίμενε τοὺς ἄλλους νὰ γυρῶσιν ἀπὸ τὸ Ἀρχιμαντρεῖό, νὰ τοῦ φέρουν ὕψωμα κι ἀντίδωρο, ὁ παπὰ-Σταῦρος τὰ τύλιγε σὲ εἰδικὸ χαρτί γιὰ τοὺς ἐπίτροπους, θὰ περίμενε νὰ πάρουν τὸ πρωῒνὸ ὅλοι μαζί. Στὸ τραπέζι ἦταν οἱ ἐφημερίδες Ἡπειρος καὶ Σημαία, αὐτὲς οἱ δυὸ κυκλοφοροῦσαν ὥστερα ἀπὸ τὰ Νοεμβριανά, οἱ δυὸ βενιζελικὲς, ὁ Ταχυδρόμος καὶ τὸ Ἐλεύ-

θερον βήμα, είχαν σταματήσει. Καὶ νὰ τοὺς ἐπέτρεπαν τὴν κυκλοφορία τὶ νὰ ἔγραφαν; Ἡ κατάσταση δὲν ἀνεχόταν ἐλεύθερη ἔκφραση, ὕστερα οἱ διευθυντές τους, ὁ Α. Γεωργιάδης, τῆς πρώτης καὶ ὁ Ν. Ζωνίδης, τῆς δεύτης, ἦταν φυλακισμένοι, ἐλευθερώθηκαν ὕστερα ἀπὸ ἀπαίτηση τῶν συμμάχων, θάταν ἀφροσύνη νὰ ξανάδιναν ἀφορμὴ γιὰ νέες συλλήψεις.

Πῆρε στὰ χέρια του τὴν Ἥπειρο. —Τὶ μπορεῖ νὰ γράψει τώρα ὁ κυρ Γιώργης, ἔτσι πού ἦρθαν τὰ πράγματα; σκέφτηκε. Δὲν ὑπάρχουν ἐλπίδες γιὰ τὸ βασιλιά, ὅσο κι ἂν πασχίζει ὁ κυρ Γιώργης νὰ τὸν στεριώσει στὸ θρόνο, δύσκολο νὰ μείνει, ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο πού τοῦ κήρυξαν οἱ σύμμαχοι, προπαντὸς οἱ Γάλλοι, δὲν τοῦ συγχωροῦν τοὺς νεκροὺς πού ἔπεσαν στὰ Νοεμβριανά... —Τοὺς δικούς μας νεκροὺς δὲν τοὺς λογαριάζουν, συνέχισε τὴ σκέψη του, τὸ ἐλληνικὸ αἷμα δὲν ἀξίζει τίποτα γι' αὐτούς... Οἱ σύμμαχοι... ποιοὶ σύμμαχοι; Ὁ Ἰταλός, πού καταδίκασε τὴ Β. Ἥπειρο στὴν ἀρβανίτικη σκλαβιά ἢ οἱ ἄλλοι, πού δὲ μίλησαν, ἔκαναν πῶς δὲν ἔβλεπαν κι ἄφησαν Ἰταλοὺς κι Αὐστριακοὺς ν' ἄλωνίζουν; Τὶ νὰ πεῖς τώρα κυρ Γιώργη, νὰ εὐχесαι μόνο νὰ μὴν ἔρθουν χειρότερα...

Κι ὅμως ἡ ἔκδοση ἦταν πανηγυρική: μεγάλο σχῆμα, δίχρωμη. Στὸ ἄρθρο, ὑπογεγραμμένο ἀπὸ τὸ Σύλβιο, γινόταν ἀνασκόπηση τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν γεγονότων, ἀπὸ τὴν ἀντιβενιζελικὴ σκοπιὰ πάντοτε. Φυσικὰ τὰ στοιχεῖα πού παρέθετε δὲν εἶχαν μεγάλη σχέση μὲ τὴν πραγματικότητα: Τὸ ἀντιδυναστικὸν κίνημα τοῦ Βενιζέλου -τόνιζε- ἀπεδοκίμασεν μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως ὁλόκληρος ὁ ἐλληνικὸς κόσμος, ἐξαιρέσει πατριδοκαπήλων τινῶν συμφεροντολόγων καὶ τῆς ἐλεεινότητος τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ ἐγκαταστημένων πολυταλάντων, τῶν φερόντων μὲν ἐλληνικὸν ὄνομα, Ἄγγλων ὅμως τὸ φρόνημα καὶ τὴν καρδίαν... Ἐκανε λόγο καὶ γιὰ τὴν τρομοκρατία πού εἶχε ἐξαπολυθεῖ ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς κατὰ τῶν ἀντιφρονούντων, σὲ ὅσα μέρη εἶχε καταλάβει ὁ Βενιζέλος καὶ κατέληγε μὲ τὴν εὐχὴ νὰ ἐπικρατήσῃ, κατὰ τὸ 1917, στὸν κόσμον ἡ εἰρήνη καὶ ν' ἀποζημιωθεῖ ἡ Ἑλλάδα, ἔτσι θὰ γινόταν, ἀφοῦ τὸ εἶχε ἐγγυηθεῖ ἡ αἰώνιος Γερμανία...

— Ὅχι κυρ Γιώργη, δὲν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, ὅπως τὰ θέλει ὁ ἀρθρογράφος σου, φώναξε μιλώντας μὲ τὸν ἑαυτό του ὁ Πέτρος. Τὸ Βενιζέλο τὸν ἀκολουθεῖ ὁ μισὸς ἐλληνικὸς λαός, ἴσως καὶ περισσότερος, ἂν ἐλαττώθηκαν οἱ ὁπαδοί του, ἢ πείνα εἶναι ἡ αἰτία, τὰ ὁράματά του ὅμως τὰ ζηλεύουν ὅλοι, σίγουρα ὑπῆρχε τρομοκρατία στὰ διαμερίσματα πού εἶχαν προσχωρήσει, θεληματικὰ ἢ μὲ τὴ βία, στὸ «Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης», τὰ ἴδια ὅμως δὲν γίνονταν ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς σ' ὅσα εἶχαν παραμείνει στὸ Κράτος τῶν Ἀθηνῶν; Ζοῦσαν στὰ Γιάννινα, ἤξεραν τί συμβαίνει. Δεκάδες πολῖτες εἶχαν συλληφθεῖ καὶ κλείστηκαν στὶς φυλακές, ἀθῶοι οἱ περισσότεροι, ζητωκραύγαζαν τὸ Μπάμπα, κι αὐτὸ ἦταν τὸ ἁμάρτημά τους. Στὸ ἴδιο ἁμάρτημα ἔπεφταν καὶ οἱ ἀντιβενιζελικοὶ πού ζητωκραύγαζαν τὸ βασιλιά τους, τοὺς ἐπιαναν οἱ Κρητικοὶ χωροφύλακες κι

οἱ πράκτορες τῆς Entente καὶ τοὺς ἔρριχναν στα μπουντρούμια. —Τὶ φαῦλος κύκλος, Θεέ μου, σκέφτηκε ὁ Πέτρος καὶ πέταξε τὴν ἡμερίδα, τὴν ἴδια ὥρα ποὺ ἔμπαιναν οἱ δικοὶ του, γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. —Χρόνια πολλά, καλὴ χρονιά, εὐχόνταν ὅλοι μεταξύ τους κι ἄνοιγαν τὶς ἀγκαλιές γιὰ νὰ δεχτοῦν τὰ φιλιὰ ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου. Αὐτὴ τὴ στιγμή ὁ Πέτρος ἔνοιωθε εὐτυχισμένος, καθὼς τοὺς ἔβλεπε ὅλους γύρα του. Μόνο ὁ Βασίλης ἔλειπε, δὲν ἤθελε νὰ τὸ θυμάται, ὅς ἦταν καλὰ, γιὰ ὅλα τ' ἄλλα κάποτε θὰ βρισκόταν λύση...

Ο Σπυρίδων, μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ νέου χρόνου, ἀποφάσισε νὰ βάλει τάξη στὰ κοινοτικά πράγματα, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ διαμορφώνονται σύμφωνα μὲ τὰ ἰσχύοντα ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς τὰ κοινοτικά σώματα (οἱ ἐφοροεπίτροποι κλπ.) ὑπέβαλλαν τὶς παρατηρήσεις τους. Ἦτο καιρὸς -παρατηροῦσε ὁ Χατζῆς- ὕστερα ἀπὸ ἀνώμαλον καὶ παρατυπον τετραετίαν, τὰ κοινοτικά νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν νόμιμον τροχιά των, ὁ δὲ Κανονισμὸς τῆς πόλεως ἐν ἰσχύϊ... Ἐπικροτοῦσε τὴν ἀπόφαση τοῦ Σπυρίδωνα, γιὰτὶ ἡ παρὰταση τῆς ἀνώμαλης κατάστασης θὰ προκαλοῦσε μομφάς, καὶ θὰ δημιουργοῦσε μεγάλους κινδύνους γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς κοινότητος.

Ἡ αἰσχροκέρδεια ὀργίαζε. Μόνος ἀνασταλτικὸς φραγμὸς ἦταν οἱ αὐστηρότατες ποινὲς ποὺ ἐπέβαλλε στοὺς παραβάτες ὁ πρόεδρος Πρωτοδικῶν Π. Πουλίτσας. —Τσεκούρι καὶ μπαλντά, οὐρλιαζε ὁ Χατζῆς, καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὸν πρόεδρο νὰ τιμωρεῖ πιὸ σκληρὰ τοὺς ἐνόχους: Τὸ ὄργιον, ὅπερ ἔχει καταβλάψει τὴν κοινωνίαν -τόνιζε- ἡ αἰσχροκέρδεια, δὲν ἐτελέσθη πούθενά ἄλλου. Χτυπᾶτε τοὺς ἐνόχους κατακέφαλα, βέβαιοι ὄντες ὅτι ὅσον ἀντικοινωνικὸν καὶ ἄηθες ἔργον ἐπραξαν οὗτοι, τόσον εὐεργετικὸν καὶ κοινωνικὸν κρίνει ἡ κοινωνία τὸ ἰδικὸν σας.

Τὶς πρῶτες μέρες τοῦ Ἰανουαρίου ὁ Σπυρίδων ἐπισκέφτηκε τὸ νοσοκομεῖο Χατζηκώστα γιὰ νὰ σχηματίσει προσωπικὴ γνώμη γιὰ τὴ λειτουργία του. Ἐμεινε ἱκανοποιημένος διὰ τὴν ἀμεμπτον ἐπιστημονικὴν λειτουργίαν του, ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς φροντίδας τῶν γιατρῶν ποὺ ἐργάζονταν σ' αὐτὸ δωρεάν... Ἀπὸ κάτι ἄλλους χώρους, ὅμως, δὲν ἔμεινε εὐχαριστημένος, ὅπως ἀπὸ τὶς ἄδειες ἀποθῆκες. Ἡ ἐπίσκεψίς του στὸ Γηροκομεῖο τοῦ προξένουσε ναυτία. Ἡ κατάσταση χαρακτηρίζοταν φρικαλέα... Σὲ λίγες μέρες οἱ ἄδειες ἀποθῆκες τοῦ νοσοκομείου καὶ μιὰ ἐκθεση ἐλεγκτῶν, ποὺ συντάχθηκε ὕστερα ἀπὸ καταγγελίες, ἔφεραν σὲ φῶς, σκάνδαλα καὶ καταχρήσεις, σύμφωνα μὲ τὰ δημοσιεύματα τῶν ἡμερίδων. Νάταν ἀλήθεια ὅλα, ὅσα ἀκούονταν; Ἡ μεγεθύνονταν κάποιες ὑπερβασίες γιὰ κομματικὸς λόγους; Ὁ Χατζῆς ἐπέμεινε: Ἀναταράσσεται ἡ κόπρος, χρειάζεται νὰ γίνῃ ἄλλος Ἡρακλῆς ὁ σεβασμιώτατος γιὰ νὰ τὴν καθαρίσει. Ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων -πρόσθετε- κατεστάλαξεν ἐκεῖ μέσα πᾶν εἶδος κακιῶν καὶ λαθροχειριῶν, ἐπὶ βλάβῃ τῶν δημοσίων συμφερόντων. Ἡ Ἡπειρος, ἀλλὰ καὶ ἡ Σημαία, πίστευαν πῶς ὁ Σπυρίδων θὰ τὰ ἀποκάλυπτε ὅλα. Δικαιωνόμαστε ποὺ ζητούσαμε ἓνα τέτοιο μητροπολίτη, ὑπερηφανεύονταν.

Ἡ καταγγελία πού ὑποβλήθηκε στή Μητρόπολη ἀναφερόταν σέ ἔκτροπα καί καταχρήσεις πού γίνονταν στό νοσοκομεῖο. Συγκροτήθηκε τριμελής ἐπιτροπή ἀπό δυό γραμματεῖς τῶν Ἑλεῶν καί τόν ἐκπρόσωπο τῆς πρώην Ἐφοροεπιτροπῆς Α. Ξιούρα, γιά διενέργεια ἀνακρίσεων. Μετά τήν ὁλοκληρώσή τους ἡ ἐπιτροπή ὑπέβαλε στή Μητρόπολη ἔκθεση καθόλου τιμητικῆν διὰ τοὺς ὑπευθύνους τοῦ νοσοκομείου, μέ ὀνόματα καί ἀναφορά λεπτομερῆ γιά κάθε κατάχρηση πού ἀποκαλύφθηκε. Ὁ Σπυρίδων, ἔχοντας στά χέρια του τήν ἔκθεση, κάλεσε σέ συνεδρίαση ὅλα τὰ μέλη τῆς πρώην Ἐφοροεπιτροπῆς, τῇ διάβασε καί ζήτησε τῇ γνώμῃ τοῦ σώματος γιά τὸ τί ἔπρεπε νά γίνει. Ἐκπληκτοὶ καί κατηγανακτισμένοι οἱ τοῦ σώματος, συνέταξαν πρακτικὸν παμψηφεί, διὰ τοῦ ὁποίου, μετὰ τήν ἔκφρασιν λύπης διὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν, παρεκάλεσαν τὸν σεβασμιώτατον νά προβῇ εἰς τὴν ἄμεσον ἔκκαθάρσιν καὶ παῦσιν τοῦ προσωπικοῦ.

Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Ἀ. Τσουρίδη, γαμβροῦ τοῦ Ν. Ζυγούρη, δημιουργήθηκε σοβαρὴ ἀναστάτωση στὰ Γιάννινα. Ἡ Σημαία εἶχε γράψῃ ὅτι κατὰ τὴν κηδεῖα του κατατέθηκε στεφάνι ἀπὸ τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἰταλίας, χώρας πού οὔτε τ' ὄνομά της δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν οἱ Γιαννιώτες. Ὁ Ν. Ζυγούρης διέψευσε τὴν εἶδηση, σημειώνοντας

Παραλίμνια ἀποψη: Ἡ Σκάλα

Στεφ. Μάρη, Ἰω. Καμενοπούλου, Ἰω. Παπαζαχαρίου, Γεωρ. Μόσχου, Σπυρ. Σουρβίνου καὶ Ἀγνησιλάου Σακελλαρίου, μέ τὴν κατηγορία τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Συνελήφθη ἀκόμα καὶ ὁ πρώην λογοκριτὴς Ναπολέων Χαρισιάδης. - Στοιὺς αἰσχροκερδεῖς ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπιβάλλονται αὐστηρότατες ποινές, μέ καθημερινὴ δημοσίευση τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστηρίου στίς ἐφημερίδες. Οἱ συνήγοροι τῶν κατηγορουμένων διαμαρτυρήθηκαν στὸν πρόεδρο τοῦ πρωτοδικείου Π. Πουλίτσα γιά τὴν αὐστηρότητα τῶν ποινῶν, γιά νά πάρουν τὴν ἀπάντησιν: Ἀχαρι, κύριοι, καὶ τὸ ἔργον τὸ ἰδικόν σας, ὅπως καὶ τὸ ἰδικόν μου. Ἀπὸ τὴν ἀπροθυμίαν τῆς σημερινῆς συνηγορίας, ἐννοῶ τὴν ψυχολογίαν σας. - Ὁ καλὸς καιρὸς ἐπέτρεψε τὴ συγκέντρωση μεγάλου πλήθους κόσμου στὴν παραλίμνια περιοχὴ, πού παρακολούθησε τὴν κατάδυση τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ἀπὸ σημαιοστολισμένη ἐξέδρα. Ὁ Σπυρίδων δὲν ἔκρυβε τὴ συγκίνησή του ἀπὸ τὴν συρροή τοῦ κόσμου καὶ τὴν ὅλη ὀργάνωσιν τῆς τελετῆς. Τὸ σταυρὸ ἀνέσυρε ἕνας ἐπίστρατος ἀπὸ τὸ Νησί.

πὼς τὸ στεφάνι προερχόταν ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἐμπορίου τῆς Ἰταλίας, γιά τὶς ὑπηρεσίες πού εἶχε προσφέρει ὁ νεκρὸς στὸ ἰταλικὸ ἐμπόριο. - Στίς 3 Ἰανουαρίου ἀποτεφρώθηκε ἀπὸ πυρκαϊὰ τὸ ἀρτοποιεῖο τοῦ Ἀλεξ. Ἀρ. Τζιόβα, κάηκε κι ὁ ἴδιος στὸ μαγαζί του. Ἡ πυροσβεστικὴ ὑπηρεσία ἦταν ἀνύπαρκτη. - Ἐκδόθηκε ἐνταλμα προφυλάκισης τῶν τηλεγραφικῶν ὑπαλλήλων:

Τὰ σχέδια τῶν ἀντιβενιζελικῶν, μὲ τὴν τρομοκρατία καὶ τὶς συλλήψεις, ἀνατράπηκαν ἀπὸ τὴν ἔντονη διακοίνωση τῆς Entente, μὲ τὴν ὁποία ζητοῦσε τὴν ἄμεση ἀποφυλάκιση ὅλων τῶν κρατουμένων. Στὶς 5 Ἰανουαρίου, κατὸ πλιν τηλεγραφικῶν ὁδηγιῶν -σημείωνε ἡ Ἑπειρος- ἀπεφυλακίσθησαν ἅπαντες οἱ «ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ» κρατούμενοι, καλαμποκάδες, κοντρολέρηδες, στρατολόγοι, χαφιέδες καὶ Σία, ἐκτὸς δύο-τριῶν, βαρυνομένων καὶ μὲ ἄλλας κατηγορίας, σχετικὰς πρὸς τὴν διαχείρησιν, ἣν εἶχον ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι. Ἡ ἐνέργεια τῆς Entente ἀποτελοῦσε μιὰ ἀκόμα ἐπέμβαση στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδας, πού ἐπέτεινε τὸ μίσος τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἐναντίον της. Ἡ Ἑπειρος καταφέρθηκε μὲ πικρὰ λόγια κατὰ τῶν συμμάχων καὶ μὲ ὑποτιμητικὸς χαρακτηρισμοὺς γιὰ τοὺς ἀποφυλακισθέντες. Νά, ὁμως, πού βρέθηκε κι ἓνας κρατούμενος, ὁ οἰκονομικὸς ἔφορος α' τάξεως Β. Γιαννόπουλος, πού ἀντέδρασε στὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐγινε ἡ ἀποφυλάκιση. Ζήτησε μὲ ἔγγραφο ἀπὸ τὸν εἰσαγγελέα νὰ μείνει στὴ φυλακὴ, δὲ δεχόταν νὰ βγεῖ μὲ ξενικὴ ἐπέμβαση, ἀλλὰ μόνο μὲ ἀπόφαση ἐλληνικοῦ δικαστηρίου: *Θεωρῶ ἐπιβεβλημένον καθῆκον -ἐγραφε πρὸς τὸν πρόεδρο Πρωτοδικῶν- νὰ δηλώσω ὑμῖν ῥητῶς ὅτι δὲν ἀποδέχομαι τὴν κατὰ τὸν ἄνω τρόπον γενομένην ἀπόλυσίν μου... καὶ παραδίδομαι εἰς τὴν Δικαιοσύνην, μέχρις οὗ αὕτη ἐφαρμόξουσα τοὺς νόμους τῆς πατρίδος μου, ἐκδόσῃ τὰς ὁριστικὰς αὐτῆς ἀποφάσεις της.* Ἄσχετα ἀπὸ τὰ πρακτικὰ της ἀποτελέσματα, ἡ αἴτηση τοῦ ἐφόρου, ἀποτελοῦσε μιὰ θαρραλέα φωνὴ πού ἐβλεπε νὰ καταλύονται, χωρὶς ἐνδοιασμούς, καὶ τὰ τελευταῖα ἀπομεινάρια ἐνὸς ἀνεξάρτητου κράτους.

Ὁ Ὁρέσσης Ἰωαννίδης, μεταφραστὴς τοῦ Αὐστροουγγρικοῦ προξενείου, τὸν ὁποῖο ὁ Σπυρίδων εἶχε τιμῆσει μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ «ρεφεντεταρίου» (δὲς στὸ β' τόμο τοῦ ἔργου), μετὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν διπλωματῶν τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀξίωση τῆς Entente, ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ προξενείου. Φαίνεται ὁμως πῶς ὁ Ἰωαννίδης εἶχε συνδεθεῖ στενότερα μὲ τὴν αὐστρογερμανικὴ πολιτικὴ καὶ ἰδιαιτέρα μὲ τὸν αὐστριακὸ πρόξενο τῶν Γιαννίνων καὶ μεγάλο κατάσκοπο φὸν Χορνμπόστελ, στὸν ὁποῖο ὁ συνταγματάρχης Γαβαλιάς, ἀπὸ τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο, διαβίβαζε, μὲ ξένο κώδικα, ἀπόρρητες εἰδήσεις, πού ἔφταναν τελικὰ στὴ Βιέννη καὶ τὸ Βερολίνο. Ὅταν ὁ φὸν Χορνμπόστελ ὑποχρεώθηκε νὰ φύγει καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ Πόγραδετς, διατηροῦσε τὴν ἐπαφὴ του μὲ τὰ Γιάννινα καὶ συγκέντρωνε εἰδήσεις. Σύμφωνα μὲ τὰ *Μυστικὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης*, ὁ φὸν Χορνμπόστελ, ἦταν ἀποφασισμένος, ἂν διατασσόταν νὰ τοποθετηθεῖ ἄλλοῦ, νὰ σταματήσει τὴ λειτουργίαν τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων, δίνοντας ὁδηγίαι πάσης φύσεως πρὸς τὸν δραγομάνον Ἰωαννίδην, καὶ ὑποβάλλοντας τὶς συγκεντρωνόμενες πληροφορίες προφορικὰ. Ἀκόμα πρόσθετε: *Σημειῶ ὅτι διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐπαφῆς μου μεθ' ὅλων τῶν εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ τὰς Ἀθήνας εἰς τὴν διάθεσίν μου εὐρισκομένων ἐμπίστων προσώπων ἐφρόντισα ἤδη. Ποιὰ ὁμως ἦταν αὐτὰ τὰ ἐμπιστα*

πρόσωπα; Όλα είναι ακόμα σκοτεινά. Όπως σκοτεινά παραμένουν και τα έμπιστα πρόσωπα και οι πράκτορες της Entente, την ίδια εποχή, στα Γιάννινα και την Ήπειρο...

Στό μεταξύ, άρχισε ή μετακίνηση τών στρατιωτικών μονάδων, από τὰ Γιάννινα και τήν υπόλοιπη Ήπειρο, πρὸς τὴ νότια Ἑλλάδα, σύμφωνα με τὶς ἀξιώσεις τῆς Entente. Ἡ κυβέρνηση εἶχε ναυλώσει ἀτμόπλοια γιὰ τὴ μεταφορά τους στὴν Πελοπόννησο.

Ἐλευθέριος Βενιζέλος
(Όλα τὰ σκίτσα τοῦ τόμου εἶναι φιλοτεχνημένα
ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο Βερτόδουλο)

της. ...Τὸ μοναδικὸν καὶ ὑπέρτατον ὄπλον τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος σήμεραν (εἶναι): σωφροσύνη, σύνεσις, ἀντοχὴ καὶ ὑπομονή. Πᾶσα ἀφορμὴ, πᾶσα προστριβή, πᾶσα λαβή, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο ἄσκοπος, θὰ ἦτο καὶ ἐπικίνδυνος καὶ ὀλεθρία...

Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἀσκοῦσε τὴν πολιτικὴν της καὶ ἡ κυβέρνησις: νὰ μὴ δώσει νέα ἀφορμὴ προστριβῶν στὴν Entente. Οὔτε παλληκαρισμοί, οὔτε ἐκδηλώσεις, οὔτε συλλαλητήρια, τίποτα. Ὁρθὴ κρίθηκε ἀπὸ τὴν Ήπειρο, ἡ ἐντολὴ ποὺ ἔδωσε ὁ βασιλιάς, νὰ διαλυθοῦν οἱ Σύνδεσμοι ἐπιστράτων σ' ὅλη τὴ χώρα, χάριν τῶν ὑψίστων συμφερόντων τοῦ κράτους, καὶ ὀρθὴ ἦταν καὶ ἐντολὴ τοῦ διευθυντῆ τῆς ἀστυνομίας τῶν Γιαννίνων, ν' ἀπαγορεύσει ἀντισυμμαχικὲς ἐκδηλώσεις.

Μὲ ἀφορμὴ συμπλήρωσης, διετίας, σχεδόν, ἀπὸ τὴ μεταπολίτευση -τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Βενιζέλου ἀπὸ τὴν ἐξουσία-, ἡ Ήπειρος, ἀνασκοπώντας τὰ γεγονότα, ὑπογράμμισε ὅτι τὸ ἀκήρατον, διὰ μέσον τῶν αἰώνων, ἠθικὸν ἐλληνικὸν σθένος ἀντεπεξῆλθεν ἀκατάβλητον καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διετές διάστημα καὶ ἐπάλαισε καὶ παλαίει με ἀξιοθαύμαστον ἐπιμονήν, ὑπομονήν, ἡρωϊσμόν καὶ εὐφυΐαν. Μιλοῦσε βέβαια γιὰ τὴ στάση τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ κόσμου, ποὺ ἄντεξε στὶς πιέσεις τῆς Entente γιὰ ἔξοδο τῆς χώρας ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα, καὶ ὑποδείκνυε τί ἐπρεπε νὰ κάνουν οἱ Ἕλληνες γιὰ νὰ μὴν πέσουν στὴν παγίδα τῶν Συμμάχων, δίνοντάς τους ἀφορμὲς γιὰ νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον ἐναντίον

Σ ἐ ἐξόχως ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἐπιτυχῇ καὶ ἠθικοπλαστικὴν τελετὴν, μετατράπηκε ἡ συνεδρίαση τοῦ Πρωτοδικείου Ἰωαννίνων, στίς 12 Ἰανουαρίου, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ δημοσίευσή τῶν διαθηκῶν τῶν νέων Ἑπειρωτῶν εὐεργετῶν, τοῦ Ἀπ. Σολωμοῦ ἀπὸ τὸ Τσερβάρι καὶ τοῦ Κων. Μπίμπη ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ὁ πρόεδρος Π. Πουλίτσας ἐκφώνησε βαθυστόχαστον λόγον, κάνοντας λεπτότατους ὑπαινιγμούς γιὰ τὸ χρέος τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου νὰ ἐκδηλώσει τὰ καλὰ αἰσθήματα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν πεινῶντων.

Ἡ ἐπὶ κλήση τῶν καλῶν αἰσθημάτων τῶν ἐμπόρων ἐκ μέρους τοῦ προέδρου Π. Πουλίτσα εἶχε ἄμεσα ἀποτελέσματα. Τρεῖς ἀνώνυμοι, μὲ ἐπιστολή τους, γνῶρίζαν ὅτι διαθέτουν τὸ ποσὸ τῶν 4.500 δρχ. γιὰ ἀγαθοεργούς καὶ φιλανθρωπικούς σκοπούς. Μὲ ἀπόφαση τοῦ προέδρου δόθηκαν 3.000 δρχ. στὸ Οἰκονομικὸ συσσίτιο, 500 δρχ. στὸ Ὁρφανοτροφεῖο Γ. Σταύρου, 500 δρχ. στὸ Οἰκοτροφεῖο θηλέων καὶ 500 δρχ. στὸν Πατριωτικὸ Σύνδεσμο Ἑλληνίδων.

Ἡ πρώτη θετικὴ ἀντίδραση τῶν ἐμπόρων ὁδήγησε σὲ σκέψεις γιὰ λήψη σοβαρότερων μέτρων πρὸς ἀντιμετώπιση τῆς καθημερινῆς ἐπιδεινούμενης κατάστασης, ἀπὸ τὴν ἔλλειψη βασικῶν τροφίμων καὶ προπαντὸς τοῦ ψωμοῦ. Ὁ κοσμάκης -ἔγραφε ἡ Ἑπειρος- διαγκωνίζεται καθημερινῶς πρὸ τῶν ἀρτοποιείων, τὰ ὁποῖα πωλοῦν δῆθεν μπομπόταν (ψωμὶ ἀπὸ καλαμπόκι), ἀπαισίαν τὴν ὄψιν καὶ ἀπελπιστικὴν καὶ ἐλεεινὴν τὴν γεῦσιν καὶ τὴν χώνευσιν. Σκύβαλα, ἄμμος, προιονίδια καὶ πλεῖστα ἄλλαι ἐπιβλαβέσταται οὐσίαι περιέχονται εἰς τὸ πρὸς 75 λεπτά πωλούμενον αὐτὸ ψωμὶ κατ' ὁκᾶν...

Κι ὁμως αὐτὸ τὸ ἀθλιέστατο κατασκευάσμα ἀδυνατοῦσαν νὰ τὸ ἀγοράσουν, ἑκατοντάδες οἰκογένειες, γιὰτὶ δὲ διέθεταν οὔτε δραχμή. Ἡ Ἑπειρος ἔρριξε τὴν ἰδέαν νὰ ὀργανωθεῖ Λαϊκὸ οἰκονομικὸ συσσίτιο γιὰ ὅλες τὶς ἄπορες οἰκογένειες. Ὑπάρχουν συμπέρανε, 500 τουλάχιστο σπίτια στὰ Γιάννινα, πλούσια ἢ εὐποροῦντα, ποὺ βοηθοῦν ἀπόρους ἀσυστηματοποίητα. Ἄν κάθε μία ἀπὸ τὶς οἰκογένειες αὐτὲς πρόσφερε 2-10 δρχ. τὸ μῆνα, μαζὶ μὲ τὶς ἐνισχύσεις τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Δήμου κ.ἄ. ἀμέσως ἔχομεν πυρῆνα χρηματικὸν διὰ συσσίτιον τῶν ἐνδεῶν, ἐνθα ἓνα κομμάτι ψωμοῦ, λίγος ρύζι, λίγες πατάτες ἢ φασόλια, ποὺ τοὺς μὲν δρόμους ἐλαφρύνουν ἀπὸ τοὺς δυστυχεῖς πεινῶντας, τῶν δὲ πεινῶντων τὸν στόμαχον γεμίζουν.

Ἡ ἰδέα ἔπιασε καὶ σὲ λίγο ἀπέδωσε καρπούς. Ἦταν καιρὸς, γιὰτὶ εἶχαν ἀρχίσει ἤδη οἱ θάνατοι ἀπὸ τὴν πείνα, τόσο στὴν ὑπαιθρο, ὅσο καὶ στὴν πόλιν, ὅπου: ...ὁμάδες πειναλέων, γυμνητευόντων καὶ ῥιγούντων ἀτυχῶν πλασμάτων τοῦ Θεοῦ, σύρουν τὰ κουρασμένα καὶ πληγωμένα πόδια των εἰς τὰ λιθόστρωτα τῶν ἀρχοντικῶν καὶ εἰς τὰ καταστήματα, ἱκετεύοντα δι' ἓνα κομμάτι ψωμοῦ... Στὴ συνοικία τοῦ Ἀγίου Νικολάου πέθανε ἐξ ἀσιτίας μία γυναῖκα τοῦ λαοῦ, ἐκεῖνο ὁμως ποὺ συντάραξε τὴ γιαννιώτικη κοινωνία, ἦταν ἡ τραγωδία ποὺ παίχτηκε στὴ Μπάγια τοῦ Ζαγοριοῦ: Μιὰ

φτωχή γυναίκα πεινασμένη, έπνιξε τὰ παιδιά της στο ποτάμι, όπου έπεσε και πνίγηκε κι αυτή...

Ο έμπορικὸς κόσμος τῶν Γιαννίνων, κολακευμένος κι ἀπὸ εἰδικὸ ἄρθρο πού ἔγραψε γι αὐτοὺς ὁ Χατζής, ἄρχισε μὲ τὶς συνεισφορὲς του νὰ μετατρέπει σὲ πραγματικότητα τὴν ἰδέα τοῦ Λαϊκοῦ συσσιτίου. *Εἰς τὸν τυφῶνα τῆς δυστυχίας* -εἶχε τονίσει ὁ Χατζής- ὁ ὁποῖος συγκλονίζει θανασίμως τὰς πενομένας τάξεις καὶ τὰς ἑκατοντάδες τῶν ἐνδεῶν, τὸ χριστιανικὸν καὶ εὐγενὲς αἶσθημα τῆς ἀγορᾶς ἐκάρπισε πλουσιώτατον... *Ἡ πρόθυμος καὶ αὐθόρμητος, αὐτόκλητος σπουδή, μετὰ τῆς ὁποίας περὶ τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν ἀπὸ προχθὲς συναθροίζεται ἡ τοιαύτη θαυμαστὴ πρωτοβουλία εἰς ἐπανειλημμένας συνεδριάσεις, ἵνα τάχιστα καὶ ἐντὸς τῆς ἑβδομάδος ἀρχίσῃ ἡ λειτουργία τοῦ Συσσιτίου τούτου, συγκινεῖ. ... Μεθ' ὑπερηφάνου χαρᾶς οἱ Ἰωαννῖται παρακολουθοῦντες τὸ γεγονὸς, αἰσθανόμεθα ταυτοχρόνως καὶ πᾶν κοινωνικὸν καὶ φιλάλληλον αἶσθημα ὑπηρετούμενον, διότι διὰ τῆς τοιαύτης γενναιοδωρίας τοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου ἐντὸς ἑβδομάδος 500 ἢ 1000 πτωχοὶ θὰ τρώωσιν, εὐλογοῦντες τοὺς χορηγητάς.*

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Λαϊκοῦ συσσιτίου ἦταν πολὺ σοβαρὴ, καὶ δὲν ἀντιμετωπιζόταν μὲ ἀσυντόνιστες ἐνέργειες. Χρειαζόταν ὀργάνωση καὶ στιβαρὸ χέρι γιὰ νὰ τὴν κατευθύνει. Ἦ σκέψη τῆς ὁμάδας τῶν ἐμπόρων πού εἶχε ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία, στράφηκε πρὸς τὸν Σπυρίδωνα, αὐτὸς μπορούσε νὰ φέρει σὲ πέρας μιὰ τέτοια ἀποστολή. Στὴ μικρὴ συγκέντρωση πού ἔγινε, τὴν ἰδέα ἔρριξε ὁ Πέτρος, τὰ λόγια τοῦ Σπυρίδωνα, ὅταν τὸν κάλεσε στὴ Μητρόπολη γιὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ τὴ συμπαράσταση στο ἔργο του (δὲς τὸν α' τόμο), ἠχοῦσαν ἀκόμα στ' αὐτιά του. *Σὲ θέλω νὰ μὲ βοηθήσεις* -τοῦ εἶχε πεῖ- *γιὰ νὰ φτιάσουμε σχολεῖα καὶ ν' ἀναπτύξουμε τὴν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη.* Ἡ ἐποχὴ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ δευτέρου στόχου εἶχε φτάσει. Οἱ φτωχοὶ πλήθαιναν στοὺς δρόμους, θάνατοι ἀκούγονταν καθημερινὰ ἀπὸ τὴν πείνα, αὐτὸ τὸ ἀλεύρι πού μοίραζαν, ἀντὶ νὰ κρατάει στὴ ζωὴ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς δηλητηρίαζε. *Αἰσθάνεται φρίκην* -σημείωνε ἕνας συντάκτης- *νὰ ρίψῃ κανεὶς ἕνα μάτι εἰς τὸ λεγόμενον ἀλεύρι (!), πού ὁδηγεῖται εἰς τὸ ὑποκατάστημα τῆς ἐπιτροπῆς διὰ νὰ τὸ φάγῃ ὁ δυστυχὴς κόσμος.* Ἀλλὰ τί ἔχει λοιπὸν μέσα; *Κότσανα ἀραβοσίτου, τὰ φύλλα, τὰς ρίζας, τὸ χῶμα, μόνο τὸ ἀλέτρι κι ὁ μυλωνάς πού τ' ἄλεσε δὲν εἶναι ἐκεῖ μέσα.* Μὰ τί συνέβαινε λοιπόν; Πῶς τὸ καλαμποκάλευρο στὴν πρώτη παράδοση ἦταν καθαρὸ ἀλεύρι κι ὥς ὅτου φτάσει στὴ διανομὴ μετατρέποταν σὲ εἶδος πού δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τὸ ἀρχικὸ προϊόν; Κάτι πού γίνεται σὲ ἀνώμαλες ἐποχές, ὅταν ἀπονοῦν οἱ ἔλεγχοι καὶ παρεμβαίνουν ὅλα τὰ παρὰ τὰς κοινωνίας, *μεσάζοντες, σπεκουλαδόροι, μαυραγορίτες,* κάθε στοιχεῖο, πού δὲν αἰσθάνεται ἀναστολὲς καὶ ἐνδοιασμούς, γιὰτὶ ἔχει ἀποξηράνει τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμον ἀπὸ συναισθήματα, αὐτοὶ νόθευαν τὰ τρόφιμα, μετατρέποντάς τα σὲ βρώση θανάτου... *Πρέπει ν' ἀναλάβει ἡ Μητρόπολις τὸ ἔργο, νάμαστε ἡσυχοὶ, πῶς δὲν θὰ πᾶνε χαμένα τὰ χρήματα*

πού δίνουμε, δέν θά τὰ ἐκμεταλλευτοῦν οἱ ἐπιτήδειοι, εἶναι ἀνάγκη νά βιαστοῦμε, ὁ κόσμος πεθαίνει. Δέν βρέθηκε κανένας νάχει ἀντίρρηση. Πῆγαν στή Μητρόπολη, ὁ Σπυρίδων τοὺς περίμενε, εἶχε μάθει κιόλας τίς συζητήσεις τους καί τὴν πρόταση τοῦ Πέτρου, τίποτα ἀπ' ὅσα γίνονταν στὰ Γιάννινα δέν τοῦ ξέφευγε, τοὺς δέχτηκε μ' ἐγκαρδιότητα, τοὺς συγχάρηκε γιὰ τὴν πρωτοβουλία τους, τοὺς κατένειμε σ' ἐπιτροπὲς καί τοὺς ἀνάθεσε δουλειά. Γιὰ τὸ συντονισμό τοῦ ἔργου τῶν ἐπιτροπῶν ἐκλέχτηκε «ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ», ἀπὸ τοὺς: Σ. Σπέγγο, Π. Κίγκο, Δ. Κούτσικο, Θ. Τσονίδη, Γ. Ράδο, Γ. Τζαβέλλα, Κ. Μέρτζιο καί Γ. Χατζῆ, μὲ πρόεδρο τὸ μητροπολίτη καί ταμιά τὸ Σ. Σπέγγο. Στὴν τελευταία συνεδρίαση ἀνακοινώθηκαν οἱ ὡς τότε προσφορὲς γιὰ τὸ *Λαϊκὸ συσσίτιο*, ἔφτασαν τὸ ποσὸ τῶν 18.500 δρχ.

Κι ἐνῶ ἡ ὀργάνωση τοῦ *Λαϊκοῦ συσσιτίου* προχωροῦσε μὲ γοργοὺς ρυθμούς, ἡ ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς κατάστασης ἔρριχνε βαρεῖα τὴ σκιά της στὴ ζωὴ τῆς πόλης. Κάθε εἶδους φήμες κυκλοφοροῦσαν πού δημιουργοῦσαν ἀναστάτωση καί ἐπέφεραν σύγχυση. *Ζῇ ἢ δέν ζῇ ὁ Βενιζέλος*; ἔπεσε σὰν βόμβα μιὰ εἰδηση πού τηλεγραφήθηκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καί δημοσιεύτηκε στὴν *Ἡπειρο*. *Ὑπὸ ἐπιφύλαξιν σᾶς μεταδίδω τὴν εἰδησιν* — ἔλεγε ὁ ἀνταποκριτὴς — *καθ' ἣν ἐπικρατεῖ διάδοσις ἀπὸ ἡμερῶν πολλῶν μετ' ἐπιτάσεως κυκλοφοροῦσα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ Βενιζέλος δέν ὑφίσταται πλέον εἰς τὴν ζωὴν, λαβὼν τὰ ἐπίχειρα τῶν πράξεών του κατὰ τὰς ταραχὰς καί τὰ γεγονότα τῆς ἀντεπαναστάσεως ἐν Θεσσαλονίκῃ (15-1-1917)*. Ἡ εἰδηση φώναζε ἀπὸ μακριὰ ὅτι ἦταν προπαγανδιστικὸ κατασκευάσμα. Ποιὸς ὅμως καθόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ νά κάνει ἀναλύσεις; Ὅ,τι κυκλοφοροῦσε ὡς εἰδηση ἐπιδροῦσε ἄμεσα στὸν κόσμο καί ἦταν φυσικὸ τὰ Γιάννινα νά συγκλονιστοῦν. Πρέπει ὁ Χατζῆς νά κατάλαβε τὸ λάθος του, γιατί στὰ ἐπόμενα φύλλα δέν ἔκανε τὴν ἐλάχιστη νύξη γιὰ τὴν εἰδηση.

Στὴ Β. Ἡπειρὸ οἱ «σύμμαχοι» Ἴταλοὶ συνέχιζαν τὸ ἔργο τοῦ ἀφεληνισμού. Φυλάκιζαν τοὺς Ἕλληνες, στὴ Δροβιανὴ καί τοὺς Γεωργουτσάτες εἶχαν γίνει συλλήψεις, πολλοὺς ἐξόριζαν, ἀπέλυαν ὑπαλλήλους καί στὴ θέση τους ἔβαζαν Ἀλβανούς. Ἀρκετοὶ Βορειοηπειρώτες, ἀπὸ τὸ φόβο τῶν Ἱταλῶν, πῆραν πάλι τὸ δρόμο τῆς προσφυγιάς, σέρνοντας μαζί τους ἀκόμα κι Ἀλβανούς. *Ἐκατοντάδες πτωχῶν ἐπαιτῶν, παντὸς φύλου, φυλῆς καί προελεύσεως κατέκλυσαν τὴν πόλιν μας, σημείωνε ἡ Ἡπειρος*. Οἱ δὲ *ἐκ Β. Ἡπείρου μουσουλμάνοι* — πρόσθετε — *ὑπερτεροῦν κατ' ἀριθμὸν ὅλους τοὺς ἐντοπίους μαζί*. Στὸ τέλος πρότεινε: Ἡ νά ἐπέμβει ὁ μουφτῆς Ἰωαννίνων νά φροντίσει γιὰ τὴν τύχη τους ἢ νά τοὺς μαζέψουν καί νά τοὺς διώξουν πέρα ἀπὸ τὴν Κακαβιά... Ἡ ἱστορία φαίνεται πὼς ἐπαναλαμβάνεται κι ἄς ὑποστηρίζεται τὸ ἀντίθετο. Μήπως τὰ ἴδια δέν γίνονται καί σήμερα μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς πρόσφυγες; (Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινούς πού ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα εἶναι κοινοὶ ἐγκληματίες, κάποιοι λέγουν πὼς στάλθηκαν ἐπίτηδες ἀπὸ τίς ἀλβανικὲς ἀρχές...).

Οί προσφορές για τὸ *Συσσίτιο* συνεχίζονταν. Νὰ ὅμως ποὺ βρέθηκε καὶ κάποιος, ὁ Δ.Π. -ἀναφέρει τὸ ὀνοματεπώνυμό του ὁ Χατζῆς- *καλαμποκάς* *μέχρις ἐσχάτων εἰς ἡμέρας τοῦ κοντρόλ* (ἐλέγχου), ὁ ὁποῖος ἠρνήθη μόνος αὐτὸς *εἰς τὴν ἐπιτροπὴν...* *νὰ δώσει καὶ δεκάραν ἔστω, ὑπὲρ τοῦ ἄρτου τῶν πτωχῶν καὶ «Λαϊκοῦ συσσιτίου»*. Θὰ ἔδινε, ἔλεγε, (περίεργη θεωρία) ἂν τὸ *Συσσίτιον* ἐπεκτεινόταν καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς χωρικοὺς. Ἀλλά, φώναζε ὀργισμένος ὁ Χατζῆς, οἱ περισσότεροι ποὺ θὰ τραφοῦν ἀπὸ τὸ *Συσσίτιο* εἶναι χωρικοί.

Στις 22 Ἰανουαρίου ἔγινε ἡ πρώτη συνεδρίαση τοῦ νέου κοινοτικοῦ σώματος τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς, γιὰ νὰ συζητηθεῖ καὶ ψηφιστεῖ ὁ προϋπολογισμὸς καὶ νὰ ἐκλεγεῖ ὁ ταμίας καὶ οἱ ἐπιτροπές, σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμό. Ὅλα αὐτά, βέβαια γίνονταν στὴ Μητρόπολη, κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐποπτεία τοῦ Σπυρίδωνα. Ὁ προϋπολογισμὸς ψηφίστηκε, μὲ μικρὸς μόνον παραλλαγές, σὲ σύγκριση μ' ἐκείνον τοῦ προηγούμενου ἔτους. Ταμίας, *κατὰ γενικὴν ἀξίωσιν* διορίστηκε ὁ Π. Κίγκος, ἔφορος, καὶ ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελέστηκε ἀπὸ τοὺς: Ν. Καζαντζῆ, ἔφορο, Γ. Χατζῆ, ἔφορο καὶ Κ. Μέρτζιο, ἐπόπτη τοῦ φαρμακείου τῶν Ἑλεῶν. *Λόγω τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων οὐδὲν βοήθημα τῶν διδομένων εἰς τινὰς ἀναξιοπαθούσας οἰκογενεῖας περιοκόπη*. Ἐπίσης *λόγω τῆς ὑπερβολικῆς δυστυχίας ἀπεφασίσθη κατ' ἀρχὴν νὰ βοηθηθῶσιν, ἐκ τῶν ἐκτάκτων κονδυλίων, πτωχαὶ φιλότιμοι οἰκογένειαι μὴ στέργουσαι νὰ ζητήσωσι τείνουσαι τὴν χεῖρα...*

Τὸ *Λαϊκὸ Συσσίτιο* ἄρχισε νὰ λειτουργεῖ ἀπὸ τὴς 23 Ἰανουαρίου. Σὲ πρώτη φάση, ἐπειδὴ τὰ οἰκονομικὰ μέσα ἦταν ἀκόμα πενιχρά, οἱ προσφορές εἶχαν φτάσει στὸ ποσὸ τῶν 30.000 δρχ., *σταγῶν ἐν ὤκεανῳ*, τὶς χαρακτήριζαν οἱ ἐφημερίδες καὶ πρόσθεταν: *ἀπὸ τοὺς καταλόγους εἰσφορῶν λείπουν ὀνόματα ἀστῶν πλουσιωτάτων, τσιφλικιούχων, τραπεζιτικῶν, εἰσοδηματιῶν*· σὲ πρώτη φάση, λοιπόν, τὸ *Συσσίτιο* περιορίστηκε στὴ διανομὴ ψωμοῦ, μὲ δελτία ὀνομαστικά, τὰ ὁποῖα εἶχαν καταρτιστεῖ βάσει τῶν καταλόγων ποὺ συνέταξαν οἱ ἱερεῖς τῶν ἐνοριῶν, καὶ τῶν πληροφοριῶν τῆς ἐπιτροπῆς. Σὲ κάθε ἄτομο μοιραζόταν μισὴ ὀκτὰ ψωμοῦ, τὰ ἐκδοθέντα δελτία εἶχαν ξεπεράσει τὰ χίλια καὶ τὸ ψωμί ποὺ μοιραζόταν καθημερινὰ ἔφτανε τὶς δυὸ χιλιάδες ὀκάδες, δηλαδὴ 4000 ἄτομα συντηροῦσε τὸ *Συσσίτιο* καὶ ὁ ἀριθμὸς κάθε μέρα μεγάλωνε.

Ἡ διανομὴ γινόταν σ' ἓνα κτίριο ποὺ εἶχε παραχωρήσει ὁ στρατός. Ὁ Σπυρίδων τὴν παρακολουθοῦσε καθημερινά, εἶχε παρακαλέσει τὸν Πέτρο νὰ στέκεται δίπλα του, αὐτὸς ἄφησε τὸ μαγαζί στοὺς ὑπαλλήλους, δὲν ἔμεινε ἐξάλλου καὶ τίποτα γιὰ νὰ πουλήσει, τὰ εἶχε δώσει ὅλα στὸν κόσμον σύμφωνα μὲ τὴ διατίμηση, ὁ Πέτρος λοιπόν, ἀπὸ τὸ πρωτὶ βρισκόταν στὸ χῶρο τῆς διανομῆς καὶ ἀγωνιζόταν νὰ βάλει σὲ τάξη τὶς χιλιάδες τῶν πεινασμένων, *τὰ συμπαγῆ κύματα τῶν ἀνθρωπίνων μαζῶν, τὰ κατακλύζοντα τὸ Λαϊκὸν Συσσίτιον*, ὅπως ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, ἦταν ἐκεῖ καὶ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, κανένας ὅμως δὲν εἶχε ἀναλάβει ἀπέναντι στὸ δεσπότη εὐθύνη σὰν ἐκείνη τοῦ Πέτρου. Στὸ λεξιλόγιό τοῦ πεινασμένου κόσμου εἶχαν καθιερωθεῖ νέες λέξεις, μεταφορικῆς σημασίας, γιὰ ν' ἀποδώσουν τὰ συναισθήματά του. Τὸ δελτίο τοῦ συσσιτίου τὸ ἀποκαλοῦσαν *δηλητήριο*,

τὸ ψωμί *φαρμάκι*, τὸ *φαρμακῶνω* σήμαινε τρώγω, ὅλα εἶχαν δηλητηριαστεῖ ἀπὸ τὸ φάσμα τῆς πείνας, ἡ ζωὴ, ἡ κοινωνία, οἱ ἀξίες, οἱ παραδόσεις· οἱ εἰσφορὲς γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν πεινασμένων, χαρακτηρίζονταν ὡς ἡ λυδία λίθος τῆς καθαρότητος τῶν αἰσθημάτων τῶν πολιτῶν ἀπέναντι σὲ μιὰ κακοήθους μορφῆς μεταλλαγῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἔτσι πραγματικά εἶχε διαμορφωθεῖ ἡ ζωὴ, ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ παρέχεται συνδρομὴ στὴ δυστυχία κι ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ πιστοποιεῖται ἡ ἀπληστία τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τίς καθημερινὲς καὶ ἀθρόες καταδίκες ἐμπόρων ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖο γιὰ αἰσχροκέρδεια.

Σὰν νὰ μὴν ἔφτανε ἡ πείνα, ἄλλη ἀπειλὴ ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της: ὁ ἔξανθηματικὸς τύφος. Εἶχαν ἐπισημανθεῖ κρούσματα τῆς φοβερῆς ἀρρώστειας στὴν πόλη. Ὁ τύπος ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἐπέστησε τὴν προσοχὴ τῶν ἀρχῶν γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ διαγράφονταν καὶ ὑποδείκνυε τὴ λήψη αὐστηρῶν μέτρων, ἀπολυμαντικῶν κι ἀπομόνωσης, γιὰ νὰ περιοριστῇ ἡ ἐπέκταση τῆς ἀρρώστειας. Στίς φυλακὲς ἄρχισε ἀμέσως ἡ ἀπολύμανση τῶν κρατούμενων.

Κάποιες ἐλπίδες γιὰ ἄρση τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἄφηναν νὰ διαφανοῦν οἱ τελευταῖες εἰδήσεις, ὅλοι ὅμως ἦταν δύσπιστοι γιὰ τὸ ἂν αὐτὸ θὰ γινόταν. Στὸ μεταξὺ ὁ στρατηγὸς Δ. Παπούλας μὲ τὸ ἐπιτελεῖο του, ἀναχώρησαν, στίς 25, γιὰ τὸν Πύργο τῆς Ἡλείας. Πλήθος λαοῦ συγκεντρώθηκε γιὰ νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ, μὲ φρενιτώδεις ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Τὴν προηγούμενη μέρα, ὁ διοικητὴς τῆς IXης μεραρχίας καὶ οἱ ἀξιωματικοί, πρόσφεραν στὴ Στρατιωτικὴ λέσχη, *τέϊον ἀποχαιρετισμοῦ* στὸ στρατηγὸ καὶ τοῦ εὐχήθηκαν τὴ γρήγορη ἐπάνοδό του στὰ Γιάννινα.

Στὸ βόρειο μέρος τῆς Κόνιτσας (περιοχὴ Πυρσόγιαννης), ἔκαναν τὴν ἐμφάνισή τους στρατιῶτες τῆς Entente ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη (πρὶν λίγο καιρὸ εἶχαν ἐμφανιστεῖ ἐκεῖ καὶ Αὐστριακοί), Σενεγαλέζοι, ποὺ *διέπρατταν ὄργια*, κατὰ τὴν *Ἥπειρο*.

Τὸ θέατρο ποὺ ἦρθε στὰ Γιάννινα τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰανουαρίου, ἔδινε παραστάσεις στὸν κινηματογράφο *Ἐδισσων*, χωρὶς μεγάλη προσέλευση κοινού.- *Ἡ Ζωσιμαία σχολή* ἔγινε καὶ πάλι ἀφορμὴ δημιουργίας σχολίων σὲ βάρος της, ἐξ αἰτίας τῆς σύλληψης ομάδας μαθητῶν ποὺ *χαρτόπαιζαν ἐπὶ χρήμασι*, σὲ ἀπόκρυφα μέρη. *Μὴ χειρότερα*, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, *τὸ ἴδρυμα αὐτὸ ἐθεωρεῖτο κάποτε ὡς φνιτῶριον χρηστῶν χαρακτήρων*, ἦταν ἀνάγκη νὰ διοριστεῖ παιδονόμος, ὅπως γινόταν σ' ἄλλες πόλεις. Οἱ χαρτοπαῖκτες μαθητὲς τιμωρήθηκαν μὲ ἐπταήμερη ἀποβολή, αὐτὸ ὅμως δὲν ἱκανοποίησε τοὺς δημοσιογράφους, εἶχαν τὴ γνώμη πὼς ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀπὸ δικαστήριον. Στὴν Πάτρα, σημείωναν, *οἱ χαρτοπαίζοντες μαθηταὶ ἐνάγονται δι' ἀπ' εὐθείας κλήσεως εἰς τὸ πταισματοδικεῖον*, ἀλατιζόμενοι καταλλήλως προηγουμένων *εἰς τὸ τμήμα*.- Ἡ ζάχαρη εἶχε ἐξαφανιστεῖ τελείως ἀπὸ τὴν ἀγορά, ὁ καφὲς ποὺ σερβιριζόταν στὰ καφενεῖα παρασκευαζόταν μὲ... γλυκάνισο, σιρόπια κι ἄλλες ὑποπτές οὐσίες. Ὀλικὴ ἔκλειψη εἶχε σημειώσει καὶ τὸ πετρέλαιο.- Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο Ἰωαννίνων, ὕστερα ἀπὸ εἰσήγηση τοῦ γιατροῦ Ἀθ. Τσατσάνη, ἀποφάσισε νὰ ἐξετάζονται οἱ ἔγγυες ἄπορες γυναῖκες, τὸν τελευταῖο μῆνα τῆς ἐγκυμοσύνης, ἀπὸ τὸ δημοτικὸ γαιατρό, ποὺ θὰ τοὺς χορηγοῦσε εἰδικὸ δελτίο. Μ' αὐτὸ μπορούσαν νὰ καλοῦν ὅποια μαμὴ

ἤθελαν νὰ τίς ξεγεννήσει, χωρὶς νὰ πληρώνουν τίποτα. Ἡ ἀμοιβή τῆς μαμῆς ἦταν 6 δρχ., τὴν πλήρωνε τὸ δημαρχεῖο.

Τὰ πρῶτα ἐπικριτικά σχόλια γιὰ τὴν πολιτεία τοῦ Σπυρίδωνα δὲν ἄργησαν νὰ φανοῦν. Ἡ *Σημαία*, μὴ ὄντας καλὰ πληροφορημένη, ἔγραψε τὴν εἶδηση γιὰ ἔξωση ἀπὸ τὰ *Σπιτάλια* μιᾶς ἀξιολυπῆτου γραίας, μὲ ἐντολὴ καὶ ἐποπτεία τοῦ Σπυρίδωνα. Τὸ πραγματικὸ γεγονὸς, ποὺ ἔφερε στὴ δημοσιότητα τὴν ἄλλη μέρα ἡ *Ἡπειρος*, διαψεύδοντας τὴ *Σημαία*, ἦταν τελείως διαφορετικὸ. Μιὰ ἄπορη χήρα γυναίκα μὲ 4 ὄρφανὰ κατέφυγε στὴ Μητρόπολη ζητώντας βοήθεια καὶ στέγη. Ὁ Σπυρίδων ἄκουσε τὸ δράμα τῆς, τῆς πρόσφερε μιὰ μικρὴ ἐνίσχυση καὶ ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τὴν ἐγκαταστήσουν σ' ἓνα δωμάτιο στὰ *Σπιτάλια*. Οἱ ἄνθρωποι τῆς Μητροπόλεως βρῆκαν δωμάτιο κενό, τὸ ὁποῖο ὅμως χρησιμοποιόταν ἀπὸ μιὰ γριά τῶν *Σπιταλιῶν*, ποὺ διέθετε καὶ δεῦτερο δωμάτιο, συνεχόμενο. Ὅταν τῆς εἶπαν νὰ περιοριστεῖ στὸ ἓνα τὸ μικρότερο, καὶ ν' ἀφήσει τὸ ἄλλο ἐλεύθερο, ἀρνῆθηκε. Εἰδοποιήθηκε ὁ Σπυρίδων, ἔτρεξε στὰ *Σπιτάλια*, ποὺ βρίσκονταν δίπλα στὸ Βαλάνειο δημοτικὸ σχολεῖο, στὰ *Μνήματα*, σχημάτισε προσωπικὴ γνώμη γιὰ τὴν κατάσταση, ἀπομάκρυνε τὴ γριά, ἀπὸ τὸ μεγάλο δωμάτιο καὶ ἐγκατέστησε τὴ χήρα. Ὅταν ἔφυγε ὁ δεσπότης ἡ γριά, μὲ ὑστερικὲς κραυγές, δημιούργησε θορυβώδη ἐπεισόδια, ποὺ ἐνόχλησαν πολὺ τὸν Σπυρίδωνα, ὅταν τὰ πληροφορήθηκε. Πῆγε τὴν ἄλλη μέρα πάλι στὰ *Σπιτάλια*, ἐπιτίμησε τὴ γριά γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τους καὶ διέταξε τὴν ἔξωσή τῆς. Αὐτὸ ἦταν τὸ ἀληθινὸν ἐπεισόδιον -σημείωνε ὁ Χατζῆς- τὸ ἀληθινὸν χρῶμα, μὲ τὸ ὁποῖον ζωγραφίζεται ἡ ψυχολογία ὅλη τῆς ἐγωϊστικῆς κακίας μιᾶς στρίγλας γραίας, ἐννοούσης νὰ πεθάνουν τέσσερα παιδάκια στοὺς δρόμους ἄστεγα, διότι ἐκακοσυνήθισε νὰ θέλῃ πολὺ ἀπλωμένην τὴν ἀρίδα τῆς εἰς εὐρύχωρον δωμάτιον φιλανθρωπικοῦ ἰδρύματος, ὅπερ ἐσυνήθισεν ἴσως νὰ θεωρῇ ὡς ἐκ πατρικῆς κληρονομίας περιελθὼν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς... Οἱ δυὸ ἐφημερίδες εἶχαν δώσει τὸ ἐπεισόδιο, σύμφωνα μὲ τίς πληροφορίες τους. Ἡ ἐκδοχὴ τῆς *Σημαίας*, ἂν καὶ δὲν ἀνταποκρινόταν στὴν πραγματικότητα, ἔγινε περισσότερο πιστευτὴ ἀπὸ τὴν ἀντιπολιτευόμενη τὸ Σπυρίδωνα μερίδα. Θὰ δοκίμαζε κι ἄλλες πικρίες ὁ δεσπότης στὸ μέλλον, ἀπὸ διάφορες αἰτίες, πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὴ γριά.

Ὁ μεγάλος κίνδυνος ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὸ βορρά, οἱ Ἱταλοὶ, δὲν ἄργησε νὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή του. Ὁ Χατζῆς εἶχε ἀπὸ πολὺ καιρὸ κρούσει τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, δὲν βρῆκε τὴν ἀνταπόκριση ποὺ περίμενε. Ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξη, ποὺ ἐκπροσωποῦσε, συμφωνοῦσε μὲ τίς διαπιστώσεις του, ἀντιδροῦσε ὅμως χαλαρά. Βρίσκονταν καὶ μερικοὶ ποὺ ἔβρισκαν συμφέρουσα τὴ λύση, γιατί, ἔλεγαν, ἔτσι θ' ἀποτρεπόταν ἡ ἐπέκταση τοῦ Κράτους τοῦ Βενιζέλου! Οἱ βενιζελικοί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, ἐκρυβαν τοὺς φόβους τους, κάτω ἀπὸ τὴν ἀφελὴ πεποίθησιν ὅτι οἱ Ἱταλοὶ ἦταν σύμμαχοι, ὑποστήριζαν τὸ Βενιζέλο, ἔπρεπε λοιπὸν νὰ μὴν ἀνησυχοῦν.

Ἡ ἐκτίμησή τους ἦταν λανθασμένη. Οἱ Ἴταλοί δὲν ἦταν σύμμαχοι, ἦταν Ἴταλοί. Κανέναν δὲν ὑποστήριζαν, μόνο γιὰ τὰ δικά τους συμφέροντα ἐνδιαφέρονταν. Τὸ Βενιζέλο τὸν ἐχθρεύονταν (δὲς β' τόμο τοῦ ἔργου), γιατί με τὸ κίνημά του κατέτεινε στὴ δημιουργία μιᾶς Ἑλλάδα ἰσχυρῆς καὶ ἱκανῆς νὰ διεκδικήσῃ τὰ ἔθνικα τῆς δίκαια, αὐτὸ δὲν τὸ ἤθελαν. Ἀρχισαν τότε νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν τύχη τοῦ Κωνσταντίνου, κι ὀρισμένες ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες, ἐξυμνοῦσαν τὴ στάση, τὶς καθησυχαστικὲς διαβεβαιώσεις καὶ τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Ἰταλοῦ πρεσβευτῆ στὴν Ἀθήνα Μποσδάρι, ποὺ ἐμφανίζοταν ὡς ὑποστηρικτῆς τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. *Μὴν τὸν πιστεύετε!*, φώναζε ὁ Χατζῆς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, *λέει ψέμματα, εἶναι Ἰταλός!* Εἶχε δίκιο. Τὸ αἰσθητήριό του ἀποδείχτηκε σωστότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τῶν μεγάλων ὀνομάτων τῶν ἀρθρογράφων τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων...

Οἱ Ἴταλοί, λοιπόν, ἀκολουθώντας τὸ προδιαγεγραμμένο σχέδιο τῆς κατάρτησης ὅλης τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ ὀλοκλήρωσαν τὴν κατοχὴ τῆς Βόρειας, ἀρχισαν τὴν προέλαση πρὸς τὰ νότια. Στις 27 Ἰανουαρίου, ἰταλικὸς στρατὸς ἀπὸ 2000 ἄνδρες, με ἱππικὸ καὶ πυροβολικὸ, πέρασε τὴν Ἀρίνιστα καὶ κατασκήνωσε ἔξω ἀπὸ τὸ Δελβινάκι. Μιὰ ὁμάδα ἱππέων μπῆκε στὴν κωμόπολη καὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸ διευθυντὴ τοῦ ταχυδρομείου καὶ τὸ διοικητὴ τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς στρατιωτικῆς δύναμης, τὶς τηλεγραφικὲς μηχανές. Οἱ τελευταῖοι ἀρνήθηκαν. Οἱ Ἴταλοί ἐφυγαν, ξαναγύρισαν ὁμῶς τὸ βράδυ με μεγάλη δύναμη καὶ πῆραν τὶς μηχανές. Τὴν ἄλλη μέρα (28-1) ἔφτασαν στὸ Καλπάκι καὶ στις 29 προχώρησαν πιὸ κοντὰ πρὸς τὰ Γιάννινα, ἐγκατέστησαν φυλάκια στὸ 27ο χιλιόμετρο τοῦ δρόμου Ἰωαννίνων-Καλπακίου. Στις 2 Φεβρουαρίου, τρεῖς ἴλες ἱππικοῦ καὶ διλοχία πεζικοῦ κατέλαβε τὴν Κόνιτσα καὶ τὶς γύρω περιοχές. Ὁ δρόμος πρὸς τὰ Γιάννινα ἦταν ἀνοιχτὸς ἀπὸ παντοῦ...

Ἡ Ἡπειρος ἀνησυχοῦσε κι ἀγωνιοῦσε. Ἐξαλλος ὁ Χατζῆς γιὰ τὴν παρατηρούμενη ἀδράνεια τῆς κυβέρνησης τῶν Ἀθηνῶν, ἀπέναντι στὴν προέλαση τῶν Ἰταλῶν, ἔγραφε: *Τὶ συμβαίνει εἰς Ἀθήνας; Τὶ ἀντιλήψεις ὑπάρχουν ἐκεῖ; Τὶ καθησυχάσεις ὑπάρχουν, τί διαβεβαιώσεις δίδονται; Ἀγνοοῦμεν. Ἀλλ' ἡ ἰταλικὴ ἐπέκτασις ἀπλώνεται εἰς τρόπον ἀγωνιώδη διὰ τὴν Κοινὴν Ἡπειρωτικὴν γνώμην...* Ἐκτὸς τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ φρικώδους ἀλγεινοῦ αἰσθήματος, ὅπερ δοκιμάζομεν καὶ ἡμεῖς, ὅπως ὅλοι οἱ Ἡπειῶται, γνώμην καμμίαν δὲν διακινδυνεύομεν. *Εὐχόμεθα εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ εἶναι ἀσφαλῶς ἡσυχοὶ ἐκ τῶν συμβαινόντων καὶ ἄς ἀγωνιῶμεν ἡμεῖς. Ἀλλὰ οὔτε στὰ μάτια μας, οὔτε στὴν ψυχὴν μας φθάνει καλὸς οἰωνὸς ἀπὸ τὸ βάθος τῶν γύρω μας συντελουμένων.*

Καὶ ἐνῶ οἱ Ἴταλοί ἀποτύπωναν τὴ δική τους σφραγίδα στὸ δράμα τῆς σπαρασσόμενης Ἑλλάδας, ἡ πείνα δὲ δαμαζόταν εὐκόλα. Τὸ *Λαϊκὸ σνισσίτιο*, ἔδωσε κάποια ἀνακούφιση, ἔστω καὶ με τὴ διανομὴ μόνο ψωμοῦ, οἱ ἀνάγκες ὁμῶς ἦταν μεγάλες καὶ καθημερινὰ πολλαπλασιάζονταν. Τὸ περιφρονημένο ὡς τότε καλαμπόκι ἔγινε -ὅπως καὶ στὴν κατοχὴ τοῦ 1941- τὸ βασικότερο συναλλακτικὸ εἶδος, πολύτιμο ἀγαθὸ γιὰ τοὺς κατόχους του, καταχωνια-

σμένο όμως στις αποθήκες των αίσχροκερδών, παρόλο που τα δικαστήρια συνέχιζαν καθημερινά να εξαντλούν την ανυπακομή τους στην επιβολή ποινών για απόκρυψη ειδών και αίσχροκέρδεια, λίγοι παραδειγματίζονταν. Ο Χατζής επέμεινε πώς στην Ήπειρο υπήρχε επάρκεια καλαμποκιού, δεν υπήρχε όμως νοικοκυριό για αξιοποίηση των δυνατοτήτων. Άλλα με τι είδος νοικοκυριό μπορούσες ν' ανοίξεις τις διπλωμανταλωμένες αποθήκες, αυτό δεν το λογάριαζε ο Χατζής.

Ο Πέτρος είχε καιρό να συναντήσει το φίλο του αισθάνθηκε την ανάγκη να τον δει. Δεν τον αναγνώρισε. Ο Χατζής είχε καταβληθεί τρομερά, η αγωνία για την εξέλιξη της πολιτικής κατάστασης, που τίποτα καλό δεν προμήνυε για τους αντιβενιζελικούς, ήταν εκδηλη στα χαρακτηριστικά του: ένα χλωμό και σφιγμένο πρόσωπο, τίποτα δεν είχε μείνει από την παλιά έκφραση του Χατζή, το πλατύ χαμόγελο, τα γελούμενα μάτια, ακόμα και τα ρούχα του δεν τον βόλευαν, είχε αδυνατίσει κι έπλεαν στο σώμα του. —Κάθισε Πέτρο, του είπε όταν τον είδε μπροστά στο γραφείο του, με βλέπεις, έχω τὰ χάλια μου, ούτε να γράψω δε μπορώ, καλὰ που ήρθες, ν' αλλάξει λίγο ή ατμόσφαιρα, να ξαναβρούμε τους εαυτούς μας, βουλιάζουμε Πέτρο, ο βυθός μᾶς τραβάει... Σώπασε, έπιασε τὸ κεφάλι με τὰ δυό του χέρια, όλα έδειχναν σημάδια έσχατης απελπισίας. —Μὰ γιατί κύρ Γιώργη, γιατί τόση απογοήτευση, ἐσὺ νὰ χάσεις τὸ κουράγιο σου, τί νὰ ποῦμε τότε ἐμεῖς; —'Από ποῦ ν' ἀντλήσω κουράγιο Πέτρο, ἀπάντησε ψιθυριστὰ ὁ Χατζής, χωρὶς νὰ σηκώσει τὸ κεφάλι του. Πῶς νὰ εἶμαι αἰσιόδοξος, φώναξε καὶ τινάχτηκε ὀρθιος, τί νὰ γράψω καὶ τί νὰ πῶ, όταν οἱ Ἴταλοι ἔφτασαν στίς «Καρυές», μιὰ δρασκειλιά νὰ κάνουν καὶ θὰ βρεθοῦν στὰ Γιάννινα, τί νὰ πῶ καὶ σέ ποιους νὰ τὸ πῶ, όταν ὅλα ὅσα πρόβλεψα ἔχουν δυστυχῶς γίνει ἐφιαλτικὴ πραγματικότητα; Νὰ κλάψω θέλω, νὰ οὐρλιάξω θέλω, ἀλλὰ οὔτε γι' αὐτὰ μούμεινε δύναμη, τὸ τραγικότερο εἶναι πῶς κανένας δὲ θὰ μὲ πιστέψει. —'Οχι κύρ Γιώργη, αὐτὸ μὴν τὸ λές, ξέρεις πῶς πολλοὶ Γιαννιώτες, ἀκόμα κι ἀπὸ ἐκείνους πὺν δὲ σὲ συμπαθοῦν, ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὴν κρίση σου, δὲν ἔμεινες λοιπὸν μόνος. Ἐκτιμῶ τὰ αἰσθήματά σου Πέτρο, ἡ πραγματικότητα ὅμως δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ ἄλλες σκέψεις. Ξέρεις τί γράφει ὁ Κώστας ὁ Καζαντζής στὴ σημερινή «Σημαία»;... —Δὲν τὴ διάβασα ἀκόμα κύρ Γιώργη, τὸ μεσημέρι, όταν θὰ πάω σπíti θὰ τὴ δῶ. —Καλύτερα νὰ μὴ τὴ δεῖς καὶ νὰ μὴ τὴν διαβάσεις... Μὰ τρελλάθηκε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, νάταν βενιζελικὸς θὰ τὸ καταλάβαινα, ἀλλὰ αὐτὸς, ἀπὸ τοὺς Ἡρακλεῖς τοῦ θρόνου, νὰ χαίρεται γιὰ τὴν προέλαση τῶν Ἱταλῶν, καὶ νὰ προσπαθεῖ νὰ πείσει τοὺς Γιαννιώτες κι ὅλους τοὺς Ἡπειρώτες ὅτι οἱ Ἱταλοὶ θὰ μᾶς σώσουν ἀπὸ τὴν ἐπέκταση τοῦ βενιζελισμοῦ στὴν Ήπειρο; Πετάχτηκε ὀρθιος κι ὁ Πέτρος, γράφει τέτοια πράγματα ὁ Καζαντζής; ἀπόρεσε, πῶς μπορεῖ νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη στοὺς Ἱταλούς; —Ποῦ νὰ ξέρω τί συλλογισμοὺς κάνει καὶ καταλήγει σὲ τέτοια συ-

μπεράσματα; Μ' αὐτὰ ποὺ γίνονται στὴν πόλὴ μας, κοντεύει κανεὶς νὰ τρελλαθεῖ. Τὸν περασμένο Σεπτέμβριο ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξη καταφέρθηκε ἔντονα, πρῶτος ἐγώ, ἐναντίον τοῦ γιατροῦ Γ. Σταυρίδη, τοῦ Γκάλγκου καὶ τῶν ἄλλων ποὺ εἶχαν ἀνεβεῖ στὸ ρολόγι κι ἀπὸ τὸ μπαλκόνι ἔβγαζαν λόγους καὶ προσπαθοῦσαν νὰ μᾶς πείσουν πὼς ἡ κατοχὴ τῆς Β. Ἠπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς. ἔγινε μόνο γιὰ στρατιωτικoὺς λόγους.

Γεώργιος Χατζῆς

Σήμερα ἔρχεται ὁ δικός μας ὁ Καζαντζῆς καὶ λέει τὰ ἴδια πράγματα: ὅτι οἱ Ἰταλοὶ προελαύνουν πρὸς τὰ Γιάννινα μόνο γιὰ στρατιωτικoὺς λόγους! Μὰ εἶναι δυνατόν νὰ σκέπτονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο φίλοι καὶ ἀντίπαλοι; Εἶναι δυνατόν νὰ κάνουν τὸ ἴδιο λάθος καὶ νὰ πιστεύουν ὅτι οἱ Ἰταλοὶ ξέχασαν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ μόλις τοὺς τὸ ζητήσουμε θὰ μᾶς ἀδειάσουν τῇ γωνιά;... Ὁ Πέτρος τάχε χαμένα, τί νὰ πῶ, ψιθύρισε, φτάσαμε σὲ τέτοιους παραλογισμούς... ἀνιδιοτελεῖς οἱ Ἰταλοί... καὶ πρέπει νὰ τοὺς εὐ-

γνωμονοῦμε πὼς μᾶς σώζουν ἀπὸ τὸν Βενιζέλο... καὶ γιατί νὰ ἐχθρεύονται αὐτοὶ τὸ Βενιζέλο, τὸ σύμμαχο, καὶ νὰ ὑποστηρίζουν τὸ βασιλιά, τὸν ἀντίπαλο; Δὲν τὰ βλέπει αὐτὰ ὁ κύρ Κωστάκης, δὲν τοῦ κάνουν ἐντύπωση; — Ὅχι, δὲν τὰ βλέπει, κάνει ἓνα ἀκόμα λάθος στὶς πολιτικές του ἐκτιμήσεις, χωρὶς ὑστεροβουλία, εἶναι σίγουρο, λάθος ὅμως, ποὺ θὰ πληρώσουμε τίς συνέπειες. Ὑπάρχει, βέβαια, καὶ μιὰ διαφορὰ στὶς ἀπόψεις τῶν βενιζελικῶν μ' ἐκεῖνες τοῦ Καζαντζῆ σ' ὅ,τι σχετίζεται μὲ τοὺς Ἰταλοὺς: Στοὺς λόγους ἀπὸ τὸ μπαλκόνι τοῦ ρολοιοῦ, ἡ ἰταλικὴ κάθοδος χαρακτηρίζοταν μόνο ὡς στρατιωτικὴ κίνηση, ποὺ ἔφερε ὅμως μαζί της καὶ τὸ Βενιζέλο. Ὡς στρατιωτικὴ κίνηση χαρακτηρίζεται καὶ στὸ ἄρθρο τοῦ Καζαντζῆ, μόνο ποὺ τῇ φορὰ αὐτὴ διώχνει τὸ Βενιζέλο. Καὶ οἱ δυὸ βρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, θ' ἀπαντήσω αὔριο. Τὸ σίγουρο εἶναι πὼς οἱ Ἰταλοὶ κάνουν τὴ δουλειά τους, θὰ τοὺς ἔχουμε καὶ στὰ Γιάννινα Πέτρο, φαντάζεσαι τὴ ζωὴ μας μ' αὐτούς; Τί κουράγιο νὰ κάνεις.

λοιπόν, καὶ ποῦ νὰ στηρίξεις ἐλπίδες;.. — Ἔχεις δίκιο, ἔχεις δίκιο, ἐπαναλάβαινε ὁ Πέτρος καὶ σηκώθηκε γιὰ νὰ φύγει. — Κάθησε λίγο ἀκόμα, τὸν παρακάλεσε ὁ Χατζῆς, ἔχει ξεχειλίσει ἀπὸ φαρμάκι ἡ καρδιά μου, μὲ δηλητηριάζει, ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς λίγοι δίνουν σημασία σ' αὐτὰ ποὺ γράφω, μοῦ κάνει καλὸ νὰ ἐξομολογοῦμαι σὲ καλοὺς φίλους ποὺ μὲ πιστεύουν, παρὰ νὰ γράφω γιὰ πολλοὺς δύσπιστους... Ὁ Πέτρος ξανακάθησε. — Πᾶν ἄλλο σὲ βασανίζει, κύρ Γιώργη, πές το νὰ ξαλαφρώσεις... — Ἡ πείνα, Πέτρο, ἡ πείνα, δὲν πάει ἄλλο... Οἱ σύμμαχοι, ὁ Θεὸς νὰ τοὺς κάνει συμμάχους, τόβαλαν νὰ μᾶς γονατίσουν μὲ τὴν πείνα, νὰ διώξουν τὸ βασιλιά. Θυμᾶσαι τί ἔγραφα προχτές; Θὰ τὸ βρῶ νὰ στοῦ διαβάσω. Ἀνακάτεψε τὶς ἐφημερίδες ποὺ ἦταν πάνω στοῦ τραπέζι του, βρῆκε τὴν Ἡπειρο τῆς 4ης Φεβρουαρίου, ἄκου, εἶπε στὸν Πέτρο, τί διαπιστώνω καὶ τί συνιστῶ: «Διὰ νὰ μᾶς ἀναγκάσουν -ἐλεγα- ν' ἀρνηθῶμεν τὸ ἰδεῶδες τῆς Πατρίδος, νὰ γίνωμεν σκύβαλα εἰς τὰς χεῖρας των, μισθοφόροι εἰς τὰς ὁρέξεις καὶ τοὺς σκοποὺς των, παλλακίδες εἰς τὰς ἐπιθυμίας των, μᾶς ἀπέκλεισαν δεινῶς καὶ τρομερῶς οἱ ἐλευθερωταὶ καὶ οἱ προστάται... ὁ ἀγὼν μας δὲν εἶναι ἀγὼν αἵματος. Εἶναι ἀγὼν ἀντοχῆς (κατὰ τῶν στερήσεων, κατὰ τῆς πείνας, κατὰ τῆς ἀκατονομάστου καὶ μιὰς πλεκτάνης τῶν ἰσχυρῶν) καὶ ὑπομονῆς...». Λίγες μέρες πέρασαν, ἀφότου τὰ ἔγραψα, κι ἀρχίζω νὰ μὴν τὰ πιστεύω. Ὡς πότε θὰ κάνει ὑπομονὴ αὐτὸς ὁ δυστυχησμένος λαὸς Πέτρο; Πεινάει, κρυώνει, πεθαίνει, ἀλλ' ὥς πότε; Ὑπάρχουν καὶ ὄρια. Χθές, μοῦ εἶπαν, μιὰ φτωχὴ γυναῖκα ἀναγκάστηκε νὰ πωλήσει ἓνα πολύτιμο ὀλόχρυσο δαχτυλίδι, αὐτὸ τῆς ἔμεινε, γιὰ νὰ πάρει 4 μόνο δραχμές, ἀπὸ τὸν ἀγοραστή. Αὐτὴ δὲν εἶναι ἀγορά, εἶναι ληστεία ἀπάνθρωπη καὶ θηριώδης. Καὶ δὲν εἶναι ἡ μόνη. Οἰκογένειες ποὺ στενοχωροῦνται οἰκονομικὰ, γυναῖκες ἀπροστάτευτες καὶ πεινασμένες, ἐκποιοῦν σὲ τιμές ἐξευτελιστικές, ὅ,τι ἔχουν πολύτιμο γιὰ ἓνα κομμάτι ψωμί... Σὲ στιγμὲς ποὺ ἀναπτύσσονται σὲ πολλοὺς τὰ ἱερὰ αἰσθήματα τῆς φιλαλληλίας, σ' ἄλλους ξυπνοῦν τὰ θηρία ποὺ κουβαλοῦν μέσα τους, τὰ κακοῦργα, ἀπάνθρωπα καὶ τερατώδη ληστρικά αἰσθήματα τῆς πλεονεξίας, σὲ τέτοιες κρίσιμες ἐποχὲς θὰ κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους, αὐτοὶ ποὺ ἐξακολουθοῦμε νὰ τοὺς ἀποκαλοῦμε ἀνθρώπους. Σταμάτησε. Ὁ Πέτρος κατάλαβε ὅτι εἶχε φτάσει στοῦ σημείου ἐξάντλησης τῆς ἀντοχῆς του, θὰ φύγω τώρα κύρ ...Γιώργη, εἶπε, θὰ ξανάρθω, ὅμως, σὲ παρακαλῶ, κοίταξε λιγάκι καὶ τὸν ἑαυτὸ σου, ἔχεις οἰκογένεια, μὴν τοὺς καταδικάζεις ὅλους, θ' ἀρρωστήσεις... Ὁ Χατζῆς δὲ μίλησε, ἔσφιξε μόνο τὸ χέρι τοῦ φίλου κι ἔπιασε πάλι τὸ κεφάλι μὲ τὰ δύο του χέρια. Στὸ γκρεμὸ πέφτουμε, μουρμούρισε, ποῖός θὰ μᾶς συγκρατήσει; Ἀλμυρὰ δάκρυα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια του, οἱ μῆνες ποὺ ἔρχονται θάνατι ἐβδομάδα τῶν παθῶν, θάρθει τάχα Ἀνάσταση; συμπλήρωσε.

Στὶς 7 Φεβρουαρίου ὁ Χατζῆς ἀνέπτυξε στὴν Ἡπειρο τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Κ. Καζαντζῆ, σχετικὰ μὲ τὴν κάθοδο τῶν Ἰταλῶν, κι ἀπέρριπτε σ' ὅλα τὰ σημεία τὰ ἐπιχειρήματά του: Εἰς τὰς δύο ταύτας φρι-

καλέας πλάνας (τις απόψεις των βενιζελικών και του Καζαντζή για τις κινήσεις των Ιταλών), ἀναξίας διὰ τὴν εὐφυΐαν τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, οἱ Ἰταλοὶ διπλωμάται ἠπλώσαν γέφυραν ἐπὶ τῆς ἀτυχοῦς Ἡπείρου καὶ ἐξ ἴσου ἀσφαλῶς, ὅπως ἐπάτουν ἐπὶ τῆς πλάνης τῶν κ. Γ. Σταυρίδου καὶ Γκάλκου πατοῦν καὶ ἐπὶ τῆς πλάνης τοῦ κ. Καζαντζή. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς ὅποιον δὲν βλέπει γύρω ἀσφαλῶς καὶ ὀξυδερκῶς ὅτι τὰ συντελούμενα ὄχι εὐφροσύνην καὶ παρηγορίαν δὲν δύνανται νὰ φέρουν, ἀλλὰ τίποτε ἄλλο παρὰ πόνον καὶ δάκρυα, δάκρυα μόνον. Ἄν δὲ μὴ τάχιστα τὸ μέγα γεγονὸς (σίγουρα ὑπονοεῖ τὴν νίκη τῆς Γερμανίας) δὲν μεταβάλλει τὰς καταστάσεις τῶν πραγμάτων, οὔτε τὸ κλασσικὸν ἐκεῖνο ψήφισμα τοῦ ὠρολογίου κατὰ Σεπτέμβριον, οὔτε καὶ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ κ. Καζαντζή, κατὰ Φεβρουάριον, θὰ εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μαρτύρια πλάνης, στενοῦ ἐπιπέδου προοπτικῆς. Ἔχουσι μόνον ἴσως τὸ ἐπιεικὲς καὶ φιλόανθρωπον: ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι σὰν ὁ μόσχος ποὺ δίδεται κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς ὡς *potio cordial*, ἐπιρρωστικὸν μιᾶς ὥρας ἀκόμη. Εἶθε, εἶθε, χίλιες φορές εἶθε, νὰ πλανώμεθα ἡμεῖς... Λάθος ἐκτιμήσεις τῇ φορᾷ αὐτῇ δὲν ἔκανε ὁ Χατζῆς, οἱ ἄλλοι ἔκαναν...

Ἡ πείνα, ἔπαιρνε ἐκρηκτικὰς διαστάσεις, ἔφτασε σὲ σημεῖο ν' ἀποσυνθέσει τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τῆς πόλης. Μαυραγορίτες ἀπληστοὶ πλημμύρισαν τὰ Γιάννινα, ξεγύμνωναν σπίτια καὶ ἀνθρώπους, εἶχαν ἀδειάσει τὴν καρδιά τους ἀπὸ αἰσθήματα, τὰ ζήσαμε στὴ γερμανικὴ κατοχὴ καὶ μποροῦσε ν' ἀναπλάσουμε τὴν ζωὴν τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἔρχονταν ἄσχημα μηνύματα. Τὸ σιτάρι ἐξαντλήθηκε, σταφίδες καὶ σύκα θὰ μοίραζαν στὸν κόσμον γιὰ νὰ ἐπιβιώσει, γινόταν λόγος καὶ γιὰ ἴδρυση *Λαϊκῶν μαγειριῶν*, ὁ βασιλιάς ἀνοίξε ἓνα μεγάλο ἔρανο γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν ἀπαιτούμενων χρημάτων. Στὰ Γιάννινα ἐξακολουθοῦσε ἡ διανομὴ ψωμοῦ, καὶ ἀπὸ τὶς 6 Φεβρουαρίου ἄρχισε ἡ διανομὴ δελτίων τροφοδοσίας. Ὁ τύπος ἐπικρότησε τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου, συνιστοῦσε ὅμως τὴ διενέργεια αὐστηρῶν ἐλέγχων γιὰ νὰ μὴν πᾶνε τὰ δελτία σὲ οἰκογένειες ποὺ εἶχαν κάποιες ποσότητες ἀλεύρου, ἀλλὰ, καὶ ἂν δὲν εἶχαν, μποροῦσαν νὰ ζήσουν μὲ κρέας, γάλα κλπ., ἀφοῦ ὑπῆρχαν οἰκονομικὲς δυνατότητες· τὰ δελτία ψωμοῦ ἔπρεπε νὰ πᾶνε μόνο στοὺς ἄπορους, σ' ἐκείνους ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ ἐξοικονομήσουν τίποτε ἄλλο. Κι ἀκόμα: ἔπρεπε ν' ἀπαγορευτεῖ αὐστηρὰ ἡ ἐξαγωγή καλαμποκιοῦ, ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸ, ἡ ὁποία ραγδαίως, καθ' ἡμέραν καὶ νύκτα κουβαλάει ταλίκες πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον... Σὲ τέτοια ἐξαθλίωση εἶχαν φτάσει πολλὲς γιαννιώτικες οἰκογένειες, ποὺ ἔκλεβαν τὸ λάδι ἀπὸ τὰ φανάρια τοῦ Δήμου. Ἐξαιτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἀντὶ γιὰ πετρέλαιο, χρησιμοποιοῦσαν λάδι γιὰ τὰ φανάρια, ἦταν ὅμως ἀκατάλληλο γιὰ τροφὴν, ὅπως ὁ δῆμος σὲ ἀνακοίνωσίν του τόνιζε, γιὰτὶ στὸ λάδι τῶν φαναριῶν ἔβαζαν καὶ ἄλλες οὐσίες, πιθανὸν δηλητηριώδεις. Ἐξω ἀπὸ τὸ μύλο τοῦ Δογορίτη καθημερινὰ γίνονταν ἐπεισόδια, ἔπρεπε νὰ τοποθετηθοῦν ἐκεῖ χωροφύλακες γιὰ νὰ ἐμποδίζουν συμμορίας καπανταῆδων μόρτηδων ν'

ἀρπάζουν τὸ ἀλεύρι τῶν ἀπορων οἰκογενειῶν. Ὁ Χατζῆς ἐβλεπε ἀκόμα κι ἀναβίωση τῆς κατασκοπείας καὶ τοῦ χαφιεδισμοῦ. Θὰ ἔλεγε κανεὶς -σημείωνε- ἐκ τῶν ἐχόντων εἶδῃσιν τῶν πραγμάτων ὅτι ἤρχισεν πάλιν κάθε πέτρα νὰ γίνεται χαφιές καὶ κάθε κούτσουρον κατάσκοπος. Τοὺς παρακολουθοῦμεν καὶ τοὺς σημειώνομεν, πρόσθετε, καὶ εἰς δευτέραν 18ην Νοεμβρίου νίπτομεν τὰς χεῖράς μας. Οὔτε ἀνακριταί, οὔτε οἱ εἰσαγγελεῖς θὰ ἔχουν τὸν λόγον μὲ δικογραφίας. Ἡ διαδικασία θὰ εἶναι σύντομος καὶ ἀπλῆ, ἀπλουστάτη. Οἱ ἀπειλὲς καὶ οἱ ὑπαινιγμοὶ ἦταν σαφεῖς. Μόνο πὺ δὲν ἦρθε ἄλλη 18η Νοεμβρίου γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικούς. Τὸ κράτος τοῦ Βενιζέλου συνεχῶς ἐπεκτεινόταν, ὁ στρατὸς του μεγάλωνε, σὲ λίγο θὰ ἔμπαινε στὴ μάχη νὰ διώξει ἀπὸ τὴ Μακεδονία τοὺς Βούλγαρους, οἱ ἄλλοι συρρικνώνονταν, σὲ λίγους μῆνες ὁ Κωνσταντῖνος θὰ ἔφευγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Νέος νομάρχης Ἰωαννίνων ἀνέλαβε ὁ Ν. Δομενεγίνης.- Τὸ Ἑπειρωτικὸν Ἡμερολόγιον 1917 τοῦ Σπ. Λαμπρίδη, ἀκόμα ἦταν ὑπὸ ἐκδοσῇ.- Ἡ πείνα, πρὸ παντός, ὑποχρέωσε γιὰ πρώτη φορὰ τὰ σχολεῖα νὰ μὴ γιορτάσουν τὴ μνήμη τῶν Τριῶν

Ἱεραρχῶν, μόνο ἡ λειτουργία στὸ Ἀρχιεπισκοπεῖο ἔγινε.- Ἡ ἀστυνομία, ὅστερα ἀπὸ ἀπόφαση τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ζήτησε τὴν παράδοση ὅλων τῶν πολεμικῶν ὅπλων ἀπὸ τοὺς κατόχους τους, μέσα σὲ πέντε μέρες, ἦταν ἀπαίτηση τῆς Entente.- Στὰ χωριά οἱ κλοπὲς πολυπλασιασίστηκαν.- Οἱ ἀποκριεὲς πέρασαν σχεδὸν ἀπαρατήρητες, οὔτε γαϊτανάκι, οὔτε ἄλλη ἐκδήλωση, δὲν εἶχε ὄρεξη γιὰ γιορτὲς ὁ κόσμος.- Στὶς 5 Φεβρουαρίου ἔγιναν οἱ γάμοι τοῦ λοχαγοῦ Π. Μωραΐτη, μετὰ τῆς καλλίστης δεσποινίδος Μαρίας Λεκάнта, πόσοι ζοῦν τάχα γιὰ νὰ τὸν θυμοῦνται.- Στὸν κινηματογράφο Ἑδισσων, ὁ θίασος ἀνέβασε τὴ γαλλικὴ κωμῶδια τί τραβοῦν οἱ σύζυγοι, σὲ τρεῖς πράξεις, μόνο πὺ ἦταν ἀκατάλληλον διὰ κυρίας καὶ δεσποινίδας.- Πρωτότυπη, κατὰ τίς ἐφημερίδες, ἀπεργία δασκάλων τῆς πόλης: Ἐνα πρωὶ πὺ οἱ φοῦρνοι δὲν ἔβγαλαν ψωμί, συνηθισμένο φαινόμενο ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, εἰδοποίησαν τοὺς μαθητὲς τους πὺς δὲ θὰ κάνουν μάθημα.- Κι ὅστερα πῆραν τὰ χωριά σβάρα διὰ νὰ οἰκονομήσουν ὀλίγον μπομποτάλευρον.- Ὁ πολιτευτὴς Φίλιππος Παπαρρούσης, ἀπὸ τίς Νεγάδες, καταδικάστηκε σὲ 20ήμερη φυλάκιση, γιὰ ἐξύβριση τοῦ ἀστυ-

Φίλιππος Παπαρρούσης

νομικοῦ σταθμάρχῃ Μπάγιας (Κήπων). Ὅπως καὶ οἱ ἀποκριεὲς, ἔτσι καὶ ἡ τυρινή, πέραςε κατάκρυψη, οὐδαμοῦ ἐθεάθη μασκαρὰς ἢ ἠκούσθη τραγοῦδι. Ὁ κόσμος ξεχύθηκε στὰ ἐξοχικὰ κέντρα, κυρίως στὸ καφενεῖο τοῦ Βελισσαρίου γιὰ νὰ ρεμβάσει ὑπὸ τὸ

ήλιακόν θάλλπος, νοσταλγώντας παλιές κι ευτυχισμένες εποχές. Ούτε τὰ κούλουμα γιορτάστηκαν τὴ χρονιά αὐτή, ἐλάχιστοι ἦσαν οἱ ἐξεληθόντες εἰς τὰς ἐξοχάς. Ποῦ ὄρεξις ἐφέτος γιὰ γλέντια καὶ ξεφαντώματα.- Ἄγριος φόνος χωροφύλακα, ἀπὸ συνάδελφό του, τὴ νύχτα τῆς Κυριακῆς (12-2) κατετάραξεν τὴν πόλιν. Οἱ ἀνακρίσεις ἀπέδειξαν πὼς εἶχαν διαφορὲς μεταξὺ τους.- Πολλοὶ κεντρικοὶ δρόμοι τῆς πόλης ἐπισκευάζονταν καὶ σκυροστρώνονταν. Γινόταν σύσταση νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ ἐπισκευὴ καὶ σ' ἄλλους γιὰ νὰ δουλέψουν περισσότεροι ἐργάτες.

Η προέλαση τῶν Ἱταλῶν πρὸς τὸ Καλπάκι καὶ τὴν Κόνιτσα καὶ ἡ κα-
τάληψη ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους τῶν Γρεβενῶν, ποὺ βρίσκονταν στὴν
οὐδέτερη ζώνη, μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης,
ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὸ Χατζῆ νὰ γράψει τὸ ἄρθρο: *Χάριν τῆς ἱστορίας*,
γιὰ νὰ ξεκαθαρίσει τὴ θέση του καὶ νὰ δώσει νέα ἀπάντηση στὰ γραφόμενα
τοῦ Κ. Καζαντζῆ γιὰ τοὺς Ἱταλοὺς. Μαζὶ μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους -σημειώνε-
μπήκαν στὰ Γρεβενὰ καὶ οἱ ἐπαναστάτες ποὺ ὀργίασαν, ἐρημώσαντες καὶ
μαδῆσαντες τὴν χώραν. Οἱ Ἱταλοὶ ἀπὸ τὴ μεριά τους κατέλυσαν τὶς ἀρχὲς
καὶ ἐξαφάνισαν κάθε ἐλληνικὴ ἐξουσία, φερόμενοι ὡς αὐθένται κυρίαρχοι
εἰς γῆν, τὴν ὁποίαν διεκήρυξαν ὅτι στρατιωτικῶς μόνον διέρχονται, ἐνῶ,
ἐν τῷ μεταξὺ, στίφη καὶ ὀρδαὶ ἀλβανικαί, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ τὴν ἀνοχήν
των, συνεισβαλοῦσαι καὶ αὐταὶ ὀργιάζουσι καὶ εἰς τὴν Β. Ἡπειρον καὶ
πέριξ τῆς Κονίτσης. Καὶ ἐνῶ αὐτὰ γίνονται -συνέχιζε- τὰ λείψανα τῆς βε-
νιζελικῆς προδοτικῆς σπείρας ἐξαγγέλλουσι καὶ βοῶσι καὶ ὀμιλοῦσι περὶ
ἀγγλογάλλων πεπολιτισμένων καὶ προσπαθοῦν νὰ πείσουν τοὺς ἀφελεῖς
ὅτι κανένα κίνδυνον δὲν διατρέχει ἡ χώρα ἀπὸ τοὺς Ἀγγλογάλλους καὶ τὶς
ἐπαναστατικὰς ὀρδὰς (τοῦ Βενιζέλου), ὅτι οἱ Ἀγγλογάλλοι ὕστερα ἀπὸ 10-
15 μέρες θὰ φύγουν, ἀφοῦ φέρουν ψωμί κι ὅλα τὰ καλὰ στὸν τόπο μας
καὶ ὅτι αὐτοὶ σέβονται τὶς ἐλληνικὰς ἀρχὰς καὶ τὸ καθεστῶς. Ἀπὸ τὸ ἄλλο
μέρος, εὐάριθμος παραπλανημένη μερίς, συγκρίνουσα τὰ αἵσχη τῶν
ἀγγλογάλλων πρὸς τὰ ὑπουλά ἰταλικά μειδιήματα καὶ τὴν αἰωνίαν κω-
μωδίαν τῶν διαβεβαιώσεων τοῦ κ. Μποσδάρι (πρεσβευτὴ τῆς Ἱταλίας στὴν
Ἀθήνα), περὶ καταδιώξεως, περιστολῆς καὶ καταπνίξεως τοῦ βενιζελικοῦ
προδοτικοῦ κινήματος..., λησμονεῖ ὅσα ἀπὸ εἴκοσι πέντε ἐτῶν ἐγράφησαν
καὶ ἐδημοσιεύθησαν, ἀποκαλυπτικὰ τῶν διαθέσεων τῶν Ἱταλῶν διὰ τὴν
Ἡπειρον καὶ τείνει ἀπὸ τὰ δυνὸ κακὰ νὰ προτιμῇ τὰς ἰταλικὰς παρα-
βιάσεις. Θέλομεν τὴν χώραν ἀσινῇ (ἀβλαβή), ἀσφαλῇ καὶ ἀλώβητον καὶ
διὰ νὰ εἶναι τοιαύτη καὶ οἱ ἀγγλογάλλοι μετὰ τῶν ὀρδῶν τῶν ἐπα-
ναστατῶν καὶ οἱ Ἱταλοὶ μετὰ τῶν μειδιημάτων καὶ τῶν διαθέσεων των
καὶ τῶν ἀλβανικῶν στιφῶν των, πρέπει νὰ εἶναι μακρὰν τῆς ἀκτίνος
τῆς Ἡπειρωτικῆς, πολὺ.

Φαίνεται πὼς οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Καζαντζῆ (καὶ τῆς μερίδας ποὺ
ἐκπροσωποῦσε, ἀντιβενιζελικῆς πάντως τοποθέτησης) γιὰ τοὺς Ἱταλοὺς,
ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτοι, γιατί θὰ ἐμπόδιζαν τὴν ἐπέκτασιν τοῦ
Κράτους τοῦ Βενιζέλου στὴν Ἡπειρο, ἀνησύχησαν τοὺς βενιζελικοὺς τῶν

Γιαννίνων, γιατί ἄρχισαν νὰ καταφέρονται -αὐτοὶ ποὺ ὅταν οἱ Ἴταλοὶ κατέλαβαν τὴν Β. Ἡπειρο δὲν ἀντέδρασαν- ὡς λυσσαλέοι ὕβρισται καὶ ἐχθροὶ τῶν Ἱταλῶν. Μισοῦν τοὺς Ἱταλοὺς, σημείωνε ὁ Χατζῆς, ὄχι τοὺς κατακτητὰς, ἀλλὰ τοὺς ἐχθροὺς, ὡς ἀκούουσι, τοῦ Βενιζέλου καὶ τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ ἐνῶ καταφέρονται κατὰ τῶν Ἱταλῶν γιατί καταλύουν τὰς ἀρχάς, περὶ τῶν ἀγγλογάλλων τσιμουδιά, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι εἶναι τρισχειρότεροι τῶν ἄλλων. Καὶ μόνον εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν τῶν βενιζελικῶν νὰ φιλοσοφήσῃ κανεὶς πείθεται ὅτι δὲν ἔχει ἀπέναντί του Ἕλληνες μὲ ἐλληνικὴν συνείδησιν... ἀλλὰ παλιοτόμαρα τρύπια, ὁπόθεν ὁ μὲν κάθε Σενεγαλέζος, ἀρκεῖ νὰ εἶναι Βενιζέλος, ἡμπορεῖ νὰ περνᾷ τσεκούρι ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὰ χειροκροτήματά των, ἐνῶ παντὸς ἄλλου οἴουδῆποτε, ὅταν δὲν εἶναι Βενιζέλος, βλέπουν καὶ τὸ τσεκούρι καὶ τὴν πληγὴν ποὺ καταφέρει κατὰ τῆς πατρίδος των. Μονόφθαλμοι καὶ ἐλεεινοὶ μιξοέλληνες! Πρέπει καὶ τὸ ἐναπομένον μάτι νὰ σᾶς βγῇ, διότι εἴσθε ἀνίκανοι νὰ βλέπετε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ὀνειρεύεστε Σενεγαλέζους μὲ κλειστὰ μάτια.

Στὰ κείμενα αὐτὰ ὑπάρχουν θέσεις, σκεπάζονται ὁμως ἀπὸ τὸ ἀκατάσχετο ὕβρεολόγιο ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων. Οἱ Σενεγαλέζοι στρατιῶτες, πάντως, συχνὰ τοὺς ἀναφέρει ὁ Χατζῆς, ποὺ ἀποβιβάστηκαν ὡς γαλλικὰ στρατεύματα στὴ Θεσσαλονίκη, προξένησαν ζημιὰ στὸ Βενιζέλο, γιατί γιγάντωναν τὸ πείσμα τῶν ἀντιπάλων ἐναντίον του, ποὺ δὲ δίσταζε νὰ χρησιμοποιεῖ μαῦρους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τίς θέσεις τοῦ Χατζῆ πού, ὅπως καὶ ἄλλα ἄρθρα του, ἀπελπισία ἐκφράζουν, πρέπει νὰ ἐξαρθεῖ ἡ στάση του ἀπέναντι στοὺς Ἱταλοὺς, τοὺς ὁποίους πολέμησε πάντοτε μὲ σθένος, ἀποκαλύπτοντας τὰ σχέδιά τους, χωρὶς κανένα συμβιβασμό, ὅπως ἔκαναν μερικοὶ κι ἀπὸ τίς δύο παρατάξεις, οἱ ὁποῖοι καὶ συνεργάστηκαν μὲ τοὺς Ἱταλοὺς κατὰ τὴν κατοχὴ τῶν Γιαννίνων. Ὁ Π. Δαγκλῆς, σὲ περιθώριο γράμματος, ποὺ τοῦ εἶχε στείλει ὁ γιατρὸς Β. Δ. Ρέκας, ἀπὸ τὰ ἰταλοκρατούμενα Γιάννινα, σημείωνε: *Τοῦ ἀπήντησα ἐπικαίρως διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἡπείρου καὶ διὰ τὴν προδοτικὴν διαγωγὴν τινῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων.* Ὁ ἐκτροχιασμός τῆς γλώσσας τοῦ Χατζῆ ὀφειλόταν, κατὰ ἓνα μέρος, καὶ σὲ ἑλλειψὴ ἀντιλόγου, ἀφοῦ οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες δὲν κυκλοφοροῦσαν αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Μόνο ἡ *Ἡπειρος*, ἡ *Σημαία* καὶ τὸ *Ἀργυρόκαστρον* ἐκδίδονταν.

Τὴν ὀξύτητα στὴν ἀρθρογραφίᾳ τῆς *Ἡπείρου* ἐπέτεινε καὶ ἡ ἀνησυχία ἀπὸ τὸ ὄργιο τῶν φημῶν ποὺ κυκλοφοροῦσαν. Κάθε μέρα ξημέρωνε μὲ μιὰ καινούρια φήμη, τὴ μιὰ μέρα ἔλεγαν πῶς κατελήφθη τὸ Μέτσοβο, τὴν ἄλλη ἡ Ζίτσα, τὴν ἐπομένη οἱ Φιλιάταις, διαδιδόμενη ἀπὸ εὐφάνταστους ἀνθρώπους. Κάποιος, βεβαίως πῶς ὁ Βενιζέλος ἔστειλε ἀεροπλάνο στοὺς Ἀμπελοκήπους -εἶχε προσγειωθεῖ ἐκεῖ ἓνα γαλλικὸ ἀεροπλάνο- γιὰ νὰ ρωτήσῃ ἂν πεινοῦν τὰ Γιάννινα, ἄλλος διέδιδε ὅτι πεινοῦσαν καὶ τὰ προξενεῖα κι ἓνας ἀπὸ τοὺς πρὸξενους ἦταν ἐτοιμὸς νὰ φύγῃ γιὰ τὴν Κέρκυρα. Τρίτος ψιθύριζε πῶς οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν ποὺ πεινοῦσαν κατέβαιναν στὰ Γιάν-

νινα για να ζητήσουν από τους Γιαννιώτες καλαμπόκι, κι ένα σωρό άλλα απίστευτα πράγματα. Όλοι αυτοί αι είδήσεις -σημείωνε ή Ήπειρος- και όλα αυτά τα φρικώδη ψεύματα, είναι παγίδες που έχουν σκοπόν την επιδείνωσιν της δυστυχίας και την υποδούλωσιν (του λαού) αφ' έτέρου,

Χρήστος Χρηστοβασιλης

την κατάλυσιν πάσης κυριαρχίας του Κράτους και του καθεστώτος του, ενώ ή πείνα θα είναι πείνα. Άς προσέξουν αυτοί που διαδίδουν τίς ψεύτικες είδήσεις —κατέληγε— γιατί αν οι πεινασμένοι άνθρωποι φτάσουν στην απελπισία, θα θυσιάσουν και τη ζωή τους ακόμα για να ξεσπάσουν κάπου. Τι χρωστούν οι πολίτες —έγραφε σ' άλλη στήλη— να ταράσσονται κάθε λίγο και λιγάκι με τίς τερατώδεις αυτές διαδόσεις; Δεν φθάνουν αι άλλαι κακομοιριαί μας και ή πείνα, θα άνεχώμεθα και τους βρυνκόλακες όπαδούς του «όξω απ' έδω;» Πρέπει να επέμβη ή άστυνομία.

Ή πείνα, λοιπόν, είχε γίνει το κύριο συστατικό της ζωής των κατοίκων όχι μόνο των Γιαννίων και της Ήπειρου, αλλά και όλης της Ελλάδας. Αυτή επηρέαζε την πολιτική, τίς συνειδήσεις των ατόμων, τίς τοποθετήσεις τους, τη συμπεριφορά τους. Κύρια επιδίωξη των δυο παρατάξεων, από την εποχή που άρχισαν οι αποκλεισμοί, ήταν να πείσουν τον κόσμο για το ποιός ευθυνόταν για την πείνα. Για τους βενιζελικούς ήταν ο βασιλιάς, για τους αντιβενιζελικούς ο Βενιζέλος, που εισηγήθηκε στην Entente τον αποκλεισμό, για να υποχρεώσει το βασιλιά να δεχτεί την πολιτική του. Τα άρθρα σ' όλες τίς έφημερίδες ήταν πολλά. Άκόμα και οι ποιητές, έμπνεύστηκαν από το δράμα των πεινασμένων και έγραφαν στίχους, άτεχνους βέβαια, αλλά που είχαν ανταπόκριση στο κοινό. Στα Γιάννινα και στο ίδιο φύλλο της Ήπειρου (18-2-17) δυο ποιητές δημοσίευσαν τέτοιους στίχους: Ο Χρ. Χρηστοβασιλης με τον τίτλο: 'Ο αποκλεισμός της Ελλάδας μας. Να οι δυο πρώτοι στίχοι:

Αντίχριστοι χριστιανοί μας περισφίγγουν στόλοι

Και μας μποδίζουν το ψωμί, το φως και το προσφάγι.

Κι ὁ Γ. Πελλερὲν (Χατζῆς) μὲ τὸν τίτλο: *Ὁ ἀποκλεισμός*. Τὸ πρῶτο τετράστιχο:

*Δίχως φῶς, δίχως ψωμί κι ἡ φονικὴ λεπίδα
τυραννιστῶν μᾶς πελεκᾷ τὸ νοῦ καὶ τὸ κορμί.
Ὅμως ἐμεῖς θὰ ζήσουμε μόνο μὲ τὴν ἐλπίδα
τῆς λευτεριᾶς μας πούρχεται καλὴ καὶ γελαστή!*

Ἡ πείνα εἶχε μεταβληθεῖ σὲ καταλυτικὴ δύναμη τῶν πάντων, αὐτὸ τὸ πρῶτο ἐξάμνηο τοῦ 1917 ἦταν ἀπὸ τὶς χειρότερες σελίδες τῆς ἱστορίας τῆς χώρας μας, ποτὲ δὲν πείνασαν σὲ τέτοια ἔκταση ἑκατομμύρια ἄνθρωποι, οὔτε κατὰ τὴν περίοδο τῆς γερμανικῆς κατοχῆς. Τὸ 1917 πεινοῦσαν πόλεις καὶ χωριά, τὸ 1941-45 τὰ χωριά βρισκόνταν σὲ καλύτερη κατάσταση, λίγα ὑπέφεραν, λίγα δοκίμασαν τὸ δράμα ποὺ ἀντιμετώπισαν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸν ἀποκλεισμό τοῦ 1917. Πέθαναν πολλοί, θὰ πέθαιναν κι ἄλλοι, περισσότεροι ἀπὸ τὶς φοβερὲς ἀρρώστειες τοῦ ἐξανθηματικοῦ τύφου καὶ τῆς ἰσπανικῆς γρίπης, ποὺ θέρισε κόσμο καὶ κοσμάκη, τὸν βρῆκε ἐξασθενημένο τὸν σακάτεψε. Θὰ εἰπωθοῦν κι αὐτὰ στὴ συνέχεια. Πάντως τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1917 τὰ Γιάννινα, χάρη στὴ *χαλύβδινη πρωτοβουλία* τοῦ Σπυρίδωνα, ὁ Χατζῆς τοῦ ἔπλεκε καὶ πάλι τὸ ἐγκώμιο, συνιστώντας σὲ μερικοὺς νὰ κρατοῦν τὴ γλώσσα τους καὶ νὰ μὴ λένε *ῶριμα καὶ ἄγουρα* γιὰ τὸ δεσπότη, 6000 ἄνθρωποι ἔτρωγαν ψωμί κάθε μέρα.

Οἱ εἰδήσεις ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰ ἰταλοκρατούμενα μέρη καὶ κυρίως ἀπὸ τὴ Β. Ἡπειρο, ἦταν ὁσχημες. *Εἰς τὰ περὶ χώρα Βοστίνης, Δολό, Ποντικᾶτες καὶ Φραστανά, Ἴταλοὶ στρατιῶται μετ' ἀτάκτων ἁλβανῶν μετῆλθον ἀκατανόμαστα ὄργια βιάσαντες ἑλληνίδας παρθένους καὶ διαρπάσαντες ζῶα καὶ πολύτιμα εἶδη. Ἐξ ἄλλου εἰς τὴν Σιέπερην τῆς Ζαγοριᾶς ἐφονεύθησαν ὑπὸ Λιάπηδων 4 γυναῖκες, βιασθεῖσαι προηγουμένως, καὶ δύο παιδιὰ. Στὸ Ἀργυρόκαστρο ἡ Ἡπειρωτικὴ ἄμυνα τοῦ Ντίλιου ἐκδιδόταν ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς μὲ τὴν ἐπωνυμία *Concordia*. Μαθαίνουμε* -ἔγραφε ὁ Χατζῆς- *ὅτι μᾶς ὑβρίζει. Τιμὴ μας*. Στὴν περιοχὴ τῆς Κόνιτσας, πάλι, καὶ κυρίως στὰ χωριά Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Στράτσιανη κ.ἄ. ὑπῆρχε δύναμη γαλλικοῦ στρατοῦ, ἀποτελούμενη ἀπὸ Σενεγαλέζους, τοὺς ὁποίους ἀποστρέφονταν οἱ Ἕλληνες. Τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Φεβρουαρίου ἀποχώρησαν, ἀφοῦ ἀπογύμνωσαν τὸν τόπο ἀπὸ τροφίμα κι ἀπὸ βόδια - 800 πήραν- χρησιμοποιούμενα στὴν καλλιέργεια.

Κ αὶ ἦρθε ἡ 21η Φεβρουαρίου! Τέταρτη ἐπέτειος ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης. Θάβρισκε ὁ κόσμος τὸ κουράγιο νὰ γιορτάσει τὴ μεγάλη μέρα; Θὰ μποροῦσε νὰ ξεχάσει τὰ δεινὰ ποὺ εἶχαν πέσει πάνω του, προπαντὸς τὴν πείνα, γιὰ νὰ σταθεῖ ὀρθίος, νὰ θυμηθεῖ τὶς ἀλησμόνητες μέρες καὶ ν' ἀντλήσει κουράγιο γιὰ τὸ μέλλον; Κι ὅμως τὸ κατόρθωσε. Ὁ πανηγυρισμὸς ἐκείνης τῆς ἐπετείου ξεπέρασε σ' ἐνθουσιασμό τοὺς προηγούμενους. Ὁ Χατζῆς δὲν ἔβρισκε τρόπους γιὰ νὰ ἐκφράσει τὴ χαρά, μαζί

καὶ τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὴν ἀπελπισία, ὅλα τὰ συναισθήματα κυριαρχοῦσαν μέσα του, μόνο γιὰ τοὺς αἰτίους τῆς καταστροφῆς τῆς χώρας, ὅσους αὐτὸς πίστευε πὼς ἦταν, δὲν εἶχε ἔλεος. Τὸ κύριο ἄρθρο τῆς ἐπομένης τῆς ἐπετείου, καθὼς καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐορτασμοῦ ἦταν γραμμένο μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μὲ τὸ γνώριμο λυρισμὸ τοῦ Χατζῆ, μόνο ποὺ μέσα ἀπὸ τίς γραμμές, τίς διθυραμβικὲς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς γιορτῆς, ἔβγαινε ἡ ἀπόγνωση γιὰ τὴν τροπὴ ποὺ εἶχαν πάρει τὰ ἐθνικὰ θέματα τὸν τελευταῖο καιρὸ. Οὔτε ἓνα κἂν τῶν ἐνδόξων ἐλληνικῶν τηλεβόλων ἔγραφε στὸ ἄρθρο τῆς 22ας, μὲ τίτλο τὰ Ἑλευθέρια —δὲν μᾶς ἄφησεν ἡ Ἀντάντ διὰ νὰ διαλαλήσῃ ὑπὲρ τὴν ἐορτάζουσαν χθὲς πόλιν τῶν Ἰωαννίνων, τὰ ἐνδοξα καὶ ὑπερήφανα Ἑλευθέρια της, μαζὶ μὲ τὴν τετάρτην ἐπέτειον τῆς ἀπελευθερώσεώς της ὑπὸ τοῦ Ἑλευθερωτοῦ Βασιλέως μας καὶ τοῦ δαφνοστολισμένου Στρατοῦ Του. Ἡ καρδιά τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ὅμως ἔγιναν, ἡ κάθε μία, ἀπὸ τῆς αὐγῆς ἓνα κανόνι αὐτὴ καὶ ἐδιηγήθη τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἀγαλλίασιν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς πόλεως. Ἐνα ὄπλον δὲν μᾶς ἄφησαν ὀπισθόβουλοι καὶ λυπηραὶ παρεξηγήσεις διὰ νὰ κροτήσῃ εἰς τὴν χθεσινὴν πάνδημον ἐορτὴν τὸν ἦχον τὸν γνώριμον εἰς τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν, τὸν ἦχον τὸν καλλίφωνον ἐρμηνευτὴν παντὸς ἐλληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ὅμως ἡ ψυχὴ τοῦ κάθε πολίτου ἔγινεν αὐτὴ, ἡ κάθε μία, ὄπλον γεμάτον ἐνθουσιασμόν, ὑπερηφάνειαν καὶ ἀγαλλίασιν ἐθνικὴν. Καὶ τὰ Ἑλευθέρια τῆς πόλεως τῶν Ἑλληνικῶν ἀπ' αἰώνων ὀνείρων ἐορτάσθησαν μεγαλειώδη καὶ ζωηρά. Τὸ ὑπόλοιπο ἄρθρο ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμα ὕμνο πρὸς τὸν ἐλευθερωτὴ βασιλιά, τοῦ ὁποίου συνδέει τὸ ὄνομα μὲ τίς πιὸ ἐνδοξες σελίδες τῶν ἀπελευθερωτικῶν πολέμων.

Ἡ ἴδια λυρική διάθεση, καθὼς κι ὁ ὕμνητικὸς τόνος γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο εἶναι διάχυτος καὶ σ' ὅλη τὴν περιγραφὴ τοῦ ἐορτασμοῦ: Τὰ Γιάννινα, ἡ πόλις τῶν θρύλων καὶ τῶν παραδόσεων, ἐξημέρωσαν χθὲς κολυμβῶντα εἰς ἀτέρμονα θάλασσαν γαλανολεύκων, κολπουμένων καὶ ῥιπιζομένων εἰς μυρίους κυματισμοὺς ὑπὸ τῆς Παμβώτιδος τὴν ἀνοιξιάτικην αὐραν, ἐορτάζοντα τὴν τετάρτην ἐπέτειον τῶν Ἑλευθερίων των, ἀπὸ τὴν ἀλησμόνητον καὶ ἡλιολουσμένην ἐκείνην Φεβρουαριανὴν ἡμέραν τοῦ 1913, καθ' ἣν ὁ Ξανθὸς Καβαλλάρης, ὁ Παράκλητος, Πορφυρογέννητος καὶ Τρισένδοξος Στρατηλάτης, εἰσῆρχετο εἰς τὴν πόλιν μας ἐπὶ κεφαλῇ τῶν ἀηττήτων Λεγεώνων του, τῶν φτερωτῶν φαντάρων καὶ τῶν θρυλικῶν εὐζώνων, ἡμίθεος Αὐτὸς καὶ Λυτρωτὴς δυναστευμένων σκλάβων, ἄγων τοὺς γιγαντομάχους τοῦ Σαρανταπόρου, τῶν Γιαννιτῶν, τῆς Μανωλιάσας, τοῦ Μπιζανιοῦ.

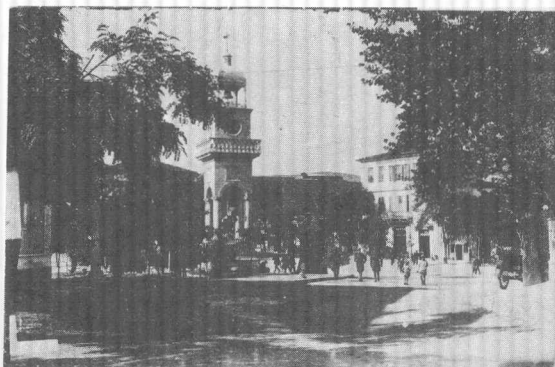
Στὴ δοξολογία ποὺ ἔγινε στὴ Μητρόπολη, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκπρόσωπους ὄλων τῶν ἀρχῶν, πῆραν μέρος καὶ χιλιάδες λαοῦ. Ἀπὸ τοὺς πρόξενους παρευρέθησαν οἱ: τῆς Ἰταλίας Νουβολάρι -ἡ παρουσία του οἴγουρα ἀποσκοποῦσε ν' ἀντιδιαστείλῃ τὴ θέση τῆς χώρας του ἀπέναντι στὰ ἄλλα κράτη τῆς Entente, ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦ βασιλιᾶ, τὸν ὁποῖο ἡ Ἰταλία ἀπὸ ὑπολογισμὸ ὑποστήριζε-, τῆς Ρουμανίας Μίγκου, ὁ προξενικὸς πράκτορας

τῆς Ρωσίας Λαζαρίδης κι ὁ διερμηνέας τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Ι. Λάππας. Λόγο γιὰ τὴν ἐπέτειο ἐκφώνησε ὁ γυμνασιάρχης Γ. Καλούδης, ὁ κατόπιν βουλευτὴς τῶν Φιλελευθέρων, κατασυγκινήσας τὸ ἐκκλησίασμα ἰδίως εἰς τὴν κατακλείδα του, ὅταν ἐτόνισεν τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν τοῦ χειμαζομένου λαοῦ, ὅπως ἀποθάνη συσπειρωμένος περὶ τὸν θρόνον τοῦ ἐλευθερωτοῦ του. Τὸν πανηγυρικό ἐκφώνησε σὲ στίχους ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης, δονήσας καὶ οὗτος τὰς καρδίας ὄλων.

Σχολιάζοντας τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐορτῆς ἡ Ἑπειρος σημείωνε: Ὁ ἐνθουσιώδης ἐορτασμὸς τῆς 21ης Φεβρουαρίου θὰ ἔδωκε, πιστεύομεν, εἰς ὅσους ἔχουν μάτια ὄχι μόνον διὰ νὰ φοροῦν ἐπίσημα γυαλιά, ἀλλὰ καὶ κάτι νὰ βλέπουν, νὰ αἰσθάνωνται καὶ ἐννοοῦν, ὅτι λαὸν ὑψηλῶν ἰδανικῶν καὶ μεγάλων ὁρμῶν ὡς ὁ ἑλληνικός, οὔτε πείνα, οὔτε βάσανα, οὔτε στερήσεις, οὔτε τυραννισμοὶ ἐκτρέπουν τῆς γνωρίμου ὁδοῦ τῆς ἐνδόξου εὐψυχίας καὶ ἀντοχῆς... Ἐκ τῶν χιλιάδων χθесινῶν πανηγυριστῶν οἱ ἐνεννήντα τοῖς ἑκατὸν θὰ ἦσαν νήστες ἀπὸ διημέρου, ἀλγοῦντες ἐκ τῆς πείνης, χωρὶς καμμίαν ἐλπίδα νὰ δειπνήσωσιν. Ἐζητωκραύγαζαν ὁμῶς τὸν «Μέγαν Κουμπάρον» καὶ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα πατρίδα.

Οἱ πανηγυρισμοὶ καὶ οἱ ζητωκραυγὲς τέλειωσαν, μιὰ μέρα κράτησαν, ἡ πείνα ὁμῶς ἦταν ἐκεῖ, λερναία ὕδρα, ὅσα κεφάλια ἔκοβες, ἄλλα τόσα καὶ περισσότερα ξαμολοῦσε, ποῦ νὰ βρεθεῖ ὁ Ἡρακλῆς νὰ φαρμακώσῃ τὸ θερίο; Καὶ δὲν ἦταν μόνο ἡ πόλη ποῦ ὑπέφερε, ἡ δυστυχία στὰ χωριά ἦταν μεγαλύτερη, ξεσήκωνε τὸν κόσμον, τοὺς ἔκανε θεριά ποῦ δὲν λογάριαζαν τίποτα. Ἐμπαινε στὴ μέση καὶ ἡ κομματικὴ ἐκμετάλλευση καὶ δημιουργοῦνταν καταστάσεις ἐκρηκτικές. Πρῶτα ξεσηκώθηκαν τὰ χωριά τῆς Λάκκας-Σουλίου, ἄρχισαν ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες σὲ μύλους καὶ κουτσέκια (χώρους ἀποθήκευσης), ἀπέκλεισαν τὸ δρόμον Ἰωαννίνων-Πρέβεζας καὶ δὲν ἄφηναν νὰ περάσῃ τίποτα, ὅλα τὰ ἄρπαζαν. Ἡ κατάσταση ἦταν ἐκρυθμῆ, κι ἄλλες περιοχὲς ἦταν ὑπὸ ἐξέγερση, ἄρχισε νὰ ξεφεύγῃ ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀρχῶν, στὸ τέλος ὑποχρεώθηκαν νὰ στείλουν στὸ Σούλι ἰσχυρὴ δύναμη στρατοῦ καὶ χωροφυλακῆς ποῦ κατέστειλε τὴν ἐξέγερση, ἄνοιξε τὸ δρόμον κι ἀποκατέστησε τὴν τάξιν, ὄχι χωρὶς θύματα. Δυὸ-τρεῖς χωρικοὶ σκοτώθηκαν καὶ 10-20 συνελήφθησαν ὡς πρωταίτιοι. Ὁ Χατζῆς, πίσω ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα ἔβλεπε τὴν ὑποκίνηση τῶν βενιζελικῶν καὶ τῶν προξενείων τῆς Entente, κι ἀρθρογραφοῦσε χρησιμοποιώντας τὴν πιὸ σκληρὴ γλώσσα ἐναντίον τους. Διὰ λόγους καλῶς ἐννοουμένους -ἔγραφε σὲ ἄρθρον μὲ τίτλον Τὸ κράτος τοῦ νόμου - ἀπεφύγαμεν ἀπὸ δεκαήμερον, ἔστω καὶ χρονογραφικῶς, νὰ ἐνδιατρίψωμεν εἰς μερικὰς εἰδήσεις ἀποπειρῶν διασφαλέσεως τῆς δημοσίας τάξεως ἐκ κακοηθεστάτων, προδοτικῶν καὶ κακούργων ἐπεισοδίων εἰς τινὰς μύλους, εἰς μερικοὺς δρόμους καὶ εἰς μερικὰ κουτσέκια. Ἐπεισοδίων δημιουργουμένων ἐξεπίτηδες ἐκ τῶν παναθλίων ἐκείνων ὑπολειμμάτων τῆς προδοτικῆς σπείρας, ἡ ὁποία ἤκουε κάποτε εἰς τὸ ὄνομα βενιζελισμὸς καὶ τώρα διακρίνεται τῆς λοιπῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας μὲ

τὸ ὄνομα προδοτικῇ. Ἡ σὺντριφὸν ἀνοχὴ τῶν ἀρχῶν παρεξηγήθη, ἡ κάκιστα ἐξετιμήθη, ὑπὸ τῶν ἀχρείων τῶν ζητησάντων νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα στερησέων καὶ πείνης, ἀρπακτικὰ καὶ ἀνυπότακτα ἐνστικτα χωρικῶν, μέχρι τοῦ σημείου νὰ συναγείρῃσι τοιοῦτους χωρικούς, ἰδίως

Ἀπὸ τὰ παλιὰ Γιάννινα: Ἡ κεντρικὴ πλατεία

περὶ τὸν δημόσιον δρόμον Ἰωαννίνων-Πρεβέζης, νὰ διακόψῃσι τὴν συγκοινωνίαν, νὰ ληστεύωσιν ἀμάξας καὶ ἀνθρώπους καθήμερινῶς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ δημοσία λεωφόρος ν' ἀποβῇ ἀδιάβατος πλέον. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἐκφράζει τὴν ἀνακούφιση τῆς κοινῆς γνώμης γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης, τονίζει: Ὁ στρατὸς ἐπραξε καὶ πάλιν τὸ καθήκον

του, ἀλλὰ δὲν φθάνει αὐτό. Πρέπει καὶ ὅλοι αἱ ἀρχαὶ ν' ἀρθῶν εἰς τὸ ὕψος τῶν περιστάσεων. Ἡ Κράτος, Κράτος ἢ ἄλλο τίποτε οἱ Ἕλληνες οἱ γνήσιοι δὲν θέλουν. Ἄς μείνῃ κράτος ἔστω καὶ μὲ δέκα ἀνθρώπους, ἀλλὰ νὰ εἶναι Ἕλληνες σωστοί, ὄχι μπάσταρδοι. Οὔτε οἶκτος, λοιπόν, οὔτε χρονοτριβές, οὔτε χαρτιὰ καὶ τὰ συνηθισμένα. Ὁ στρατὸς ἄς καθαρίσῃ τάχιστα τὸ ἔδαφος ἀπὸ πᾶν τοιοῦτον λυσσασμένον σκυλί, ἐνῶ αἱ ἀρχαί, πάρεδροι καὶ παπάδες νὰ φέρουν ἐδῶ τοὺς πρωταιτίους χωρὶς ἀναβολὰς καὶ χρονοτριβάς. Ἐπαναλαμβάνομεν: Διαλύσατε αὐτὸ τὸ ἄτιμον προζύμι τῆς προδοτικῆς σπείρας μέσα στὴ φωτιὰ τοῦ Νόμου καὶ τοῦ Κράτους... Κόψετε τοὺς τελευταίους ἀπομείναντας ἀρμούς τοῦ δηλητηριασμένου χταποδιοῦ ποὺ ἐλέγετο φραγκολεβαντινισμός-βενιζελισμός. Μόνο τὰ λόγια τοῦ Κολοκοτρώνη, φωτιὰ καὶ τσεκούρι δὲ χρησιμοποίησε ὁ Χατζῆς γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐξόντωση τῶν ἀντιπάλων του. Παρόλα αὐτὰ τὰ γεγονότα διαμορφώνονταν ὄχι τόσο ἀπὸ τὴν ὑποκίνηση τῶν βενιζελικῶν, ὅσο ἀπὸ τὴν ἀπόγνωση τοῦ πεινασμένου λαοῦ. Ἔτσι ἡ σκληρὴ στάση ἀπέναντι σ' αὐτὰ στὸ βάθος ἐκρυβε ἀδυναμία καὶ φόβο. Βλέπει τὸ ἐπερχόμενο τέλος ὁ Χατζῆς, ἔχει συνείδηση τῆς δύναμης τῆς βενιζελικῆς σπείρας πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία βρισκόταν ἡ πανίσχυρη Entente, καὶ προσπαθεῖ ν' ἀντλήσῃ θάρρος ἀπὸ τὰ ἐρείπια· δὲ δαμάζεται ἡ πείνα μὲ εὐχολόγια καὶ ἀναφορὲς σὲ ἐθνικὰ κλέη, εἶναι κακὸς σύμβουλος, ὅσο καὶ ἂν κάποιον ἦταν ἀφοσιωμένοι στὴ λατρεία τοῦ εἰδώλου τους, ὅπως οἱ βασιλικοί.

Οἱ βενιζελικοὶ βέβαια ἐκμεταλλεύθηκαν τὴν κατάσταση, καθὼς καὶ οἱ πρόξενοι, οἱ πράκτορές τους, σύμφωνα μὲ τὶς ἐντολὰς ποὺ τοὺς ἔδιναν, πρότρεπαν τοὺς χωρικούς νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὰ Γιάννινα, ἐκεῖ θάβρισαν

καλαμπόκι... Στά Γιάννινα όμως δεν υπήρχε σπυρί καλαμποκιού. Τό διαπίστωσαν οι επιτροπές, οι οποίες είχαν συγκροτηθεί για την έρευνα των σπιτιών προς ανακάλυψη πολεμικών όπλων, σύμφωνα με τις εντολές της κυβέρνησης. Οι επιτροπές χώρισαν την πόλη σε 7 τμήματα και με συνοδεία στρατιωτών και χωροφυλάκων άρχισαν την έρευνα για τα όπλα και ταυτόχρονα έρευνούσαν για ανακάλυψη κρυμμένων τροφίμων. Έλάχιστα όπλα βρέθηκαν, αλλά και η απογραφή των αποθεμάτων τροφίμων ήταν απογοητευτική. Σε δυο σπίτια μόνο ανακάλυψαν 2000 δκάδες καλαμποκιού, αλλά κι αυτό ήταν σπόρος. Σε λίγα σπίτια ακόμα κατέγραψαν τρόφιμα που δεν θα έφταναν παραπάνω από 10-15 μέρες. *Όλα τα άλλα σπίτια έστερούντο των πάντων, εις τρόπον ώστε η αγρία πείνα που επέβαλλεν ή κακουργία των δήθεν πεπολιτισμένων κρατών ν' απειλή τάχιστα διά θανάτου εξ ασιτίας την πόλιν.*

Την πείνα που ξάπλωνε μπρος στις θύρες των σπιτιών ανθρώπους ψυχαραγούντες, ο Σπυρίδων κι άλλοι οργανισμοί αγωνίζονταν να την καταπολεμήσουν. Είχε καταντήσει επιδημία, πανούκλα, αρρώστεια αγιάτρευτη, τα φάρμακα ανακούφιζαν αλλά δεν έφερναν τη θεραπεία, αυτή μπορούσε να προσφέρει μόνο ή άρση του αποκλεισμού, όλο έλεγαν πως θα τον σταματούσαν οι Σύμμαχοι, κι όλο περισσότερο τον στένευαν. Η μάχη γινόταν με άνισα όπλα, κάποιες ψυχές όμως σώζονταν. Το *Οικονομικό συσσίτιο*, που είχε αναλάβει τη μαθητιάσα νεολαία έκανε καλή δουλειά, *άνηλθεν εις την ανωτάτην βαθμίδα παράγοντος κοινωνικής προνοίας και εθνικής εργασίας*, έγραφε ή *Ήπειρος*. Στις 24 Φεβρουαρίου μοίρασε 900 μερίδες συσσιτίου σε άπορους μαθητές. Το *Οικονομικό συσσίτιο* κράτησε ανοιχτά τα σχολεία και προφύλαξε την υγεία 500 παιδιών, με την καθημερινή χορήγηση τροφής. Οι αρχές περίμεναν 10-12.000 δκάδες ρύζι από το Μαργαρίτι, είχε δοθεί άδεια εξαγωγής για να διανεμηθεί μόνο στους άπορους με δελτία.

Μαζί με την πείνα άρχισε να τραγουδιέται από τους βασιλικούς Γιαννιώτες το νέον εθνικόν έμβατήριον του «*Άητου ό γιυός*», ύποτονθορίζεται ύφ' όλων των κοινωνικών τάξεων πανταχού και πάντοτε, σημείωνε ό χρονικογράφος. Οι βενιζελικοί, στα μέρη που έπεκτείνονταν, έψαλλαν το «*Γυιό του Ψηλορείτη*», τον ύμνο του Βενιζέλου: *Βενιζέλε μας πατέρα της Ελλάδας...*, δε θ' άργοΰσαν να τό τραγουδήσουν και στα Γιάννινα.

Άπροσδόκητη διένεξη ξέσπασε ανάμεσα στη *Σημαία* και την *Ήπειρο*. Η πρώτη επέκρινε το Χατζή γιατί ό διευθυντής της τον είδε να κάθεται σε καφενείο ανάμεσα σε 4-5 βενιζελικούς. Καλά, δεν έγραφε πριν από μέρες ή «*Ήπειρος*» - παρατηρούσε ή «*Σημαία*» - ότι ό βενιζελισμός είναι φθίσις χρονία, πως τώρα συναγελάζεται μ' αυτούς. Και ή απάντηση του Χατζή: *Εύχαριστούμεθα ένδομύχως να βλέπωμε την «Σημαίαν» φανατικήν εις τα αντιβενιζελικά, έστω και όξεια, συναισθήματα. Ήμεϊς μάλιστα, οι όποιοι, από ετών ένηρύξαμεν ένταύθα τον αντιβενιζελισμόν ως ιδέα ένθνικήν - αν και τότε ή «Σημαία» μās είρωνεύετο δι' αυτό - αισθανόμεθα άπειρον εύχαρίστησιν, τοι-αύτην μάλιστα, ώστε να της συγχωρήσωμεν μίαν έκπληξιν, διότι είδε τον διευθυντή μας να κάθεται εις καφενείον μεταξύ 4-5 πρώην βενιζελικών πολιτών. Και άκριβώς*

(ἐπειδὴ ὀρθὸν ἦταν πὼς ὁ βενιζελισμὸς ἦταν «φθίσις χρονία»), ἰατρὸς τοιαύτης εἰδικότητος καὶ κύρους ἀντιβενιζελικοῦ ὡς ἡ «Ἡπειρος», ὅχι μόνο δικαίωμα, ἀλλὰ καὶ καθήκον ἔχει νὰ εἰσέρχεται παντοῦ ὅπως ἀνακαλύψῃ καὶ ὑπόλοιπα ἀκόμη βενιζελικῶν μικροβίων, ἵνα θεραπεύῃ. Ὑπερβολικὸς κατέληγε, ἦταν ὁ ζήλος τῆς Σημαίας, πὺν πρὶν ἀπὸ μέρες συνιστοῦσε καὶ στὸν Σπυρίδωνα τὸν ἀντιβενιζελισμό...

Η ἀπόφαση τῆς κυβέρνησης, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀξίωση τῆς Entente, νὰ διαλύσει τοὺς Συνδέσμους ἐπιστράτων, εἶχε εὐεργετικὴ ἐπίδραση στὴν ψυχολογικὴ κατάσταση τοῦ Δημήτρη. Ἀποδεδειγμένον τὴν ἡθικὰ πλέον ἀπὸ τὸ χρέος τῆς ἐθελοντικῆς στράτευσης σὲ σκοποὺς πὺν ἀπέβλεπαν μὲν στὴν ὑποστήριξη τῆς πολιτικῆς τοῦ βασιλιᾶ, ἔκρυβαν ὅμως παγίδες καὶ ὀδυνηρὰς ἐκπλήξεις, ὅπως αὐτὲς τῶν αἱματηρῶν γεγονότων τῶν Νοεμβριανῶν. Ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιάς πὺν εἶχε δώσει τὸ λόγο στὸν πατέρα του, ὅτι θὰ σταματοῦσε νὰ μετέχει στὶς νυκτερινὰς ἐρευνες στὰ σπίτια τῶν βενιζελικῶν, καθὼς καὶ σὲ συλλήψεις, εἶχαν περάσει δυὸ μῆνες καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ σκέφτηκε πολλὰ. Στὴν ἀρχὴ ἐνοιωθε ἔνοχη, πὺν ἐκδηλωνόταν μὲ κατάθλιψη, γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν ὁμοῦδεατῶν του, καθέννας δὲν κατάλαβε τὴν αἰτία τῆς ἀποχώρησής του ἀπὸ τὶς ὁμάδες τῶν ἐπιστράτων, τὸ εἶχαν ἀποδώσει σὲ κούραση -ξενύχτια τόσα βράδια!- καὶ σὲ ψυχολογικὰς διαταραχὰς, δὲν ὑποψιάστηκαν τὴν παρέμβαση τοῦ Πέτρου καὶ τὴ συμμόρφωση στὴν ἀπαίτησή του. Ὁ Δημήτρης αἰσθανόταν πὼς ὁ πατέρας του τὸν ὑποχρέωσε νὰ κάνει κάτι πὺν δὲν τὸ ἤθελε, δὲν ξανακουβέντιασε ποτὲ μαζί του τὸ θέμα. Ὅσο περνοῦσαν οἱ μέρες ἡ πίκρα τοῦ Δημήτρη λιγότευε, ἡ ἔνταξί του στὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ -τὶς πρῶτες μέρες κλεινόταν στὸ δωμάτιό του καὶ οὔτε τὴ γυναῖκα του ἤθελε νὰ δεῖ- γινόταν φυσιολογικά, κουβέντιαζε μ' ὅλους, δὲν ἔκρυβε πιά τὰ συναισθήματά του. Ὅταν δημοσιεύτηκε στὶς ἐφημερίδες καὶ ἡ διάλυση τῶν Συνδέσμων, ἐνοιωσε πὼς εἶχε λυτρωθεῖ, ἐγινε ὁ Δημήτρης πὺν ὅλοι ἤξεραν. Ὅχι πὼς ἔπαψε νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος στὸν Κωνσταντῖνο, ξεχώρισε ὅμως μερικὰ πράγματα πὺν πρῶτα δὲν ἔβλεπε. Ὁ ἀπλὸς κόσμος π.χ., ὁ ἀνώνυμος, ἦταν πῶς ἀγνὸς στὴν ἰδεολογία του, ἀπ' ὅ,τι ἡ ἡγεσία τῆς παράταξής του. Τὸ ἴδιο διαπίστωσε πὼς συνέβαινε καὶ στὴν ἀντίπαλὴ πλευρά, ὅπου γιὰ μικρὰ ἢ μεγάλὰ συμφέροντα ἔφευγαν ἀπὸ τὸ κόμμα τους καὶ πῆγαιναν στὸ ἄλλο. Ὁδυνηρὴ ἐντύπωση τοῦ εἶχαν προξενήσει οἱ πανομοιότυπες, σχεδόν, δηλώσεις μετανοίας τῶν βενιζελικῶν στελεχῶν, πὺν εἶχαν συλληφθεῖ. Ἀποκήρυσσαν τὸν Βενιζέλο, μὲ χαρακτηρισμοὺς ἀπαράδεκτους, δὲν τοὺς τιμοῦσε μιὰ τέτοια στάση. Σὲ λίγους μῆνες μὲ ἐκπλήξη θὰ διαπίστωνε ὅτι καὶ ἀπὸ τὴν παράταξη τῶν βασιλικῶν θὰ ὑπογράφονταν τέτοιες δηλώσεις, ἐνῶ τὰ στελέχη πὺν μετὰ βδελυγμίας εἶχαν ἀποκηρύξει τὸ Βενιζέλο, ἐντάσσονταν πάλι στὸ κόμμα του, γίνονταν βουλευτὲς, σὰ νὰ μὴ εἶχε συμβεῖ τίποτα. Αὐτὰ στὴν κορυφὴ. Στὴ βάση ὅμως ὁ ἀπλὸς λαὸς ἦταν ἔτοιμος νὰ σκοτωθεῖ γιὰ τὴν ἰδεολογία του. Ἡ εἶδηση πὺν εἶχε διαβάσει λίγες μέρες πρὶν στὴν Ἡπειρὸ τὸν εἶχε συγκλονίσει. Ὁ Γιάννης Σιούλης -ἔγραφε ἡ ἐφημερίδα- συζητοῦσε προχτὲς

μέ την παρέα του, κι έκφραζονταν μέ μεγάλο ένθουσιασμό γιά τὸ βασιλιά.
—Γιάννη, τοῦ παρατήρησε κάποιος, δέν εἶσαι ἐσὺ μόνο ἀφοσιωμένος στοῦ βασιλιά, ἀλλά ὁλος ὁ κόσμος. —Ὁ βασιλιάς, ἀπάντησε ὁ Γιάννης, δέν θέλει μόνο λόγια, ἀλλά καί ἔργα. Ἐμπρὸς λοιπόν, ὅποιος ἀγαπάει τὸ βασιλιά, ὅπως ἐγώ, ἅς κόψει ἓνα δάχτυλο τοῦ χεριοῦ του. Βέβαια ἡ πρότασή του δέν βρῆκε ἄλλους πρόθυμους, ἄρχισαν κιόλας νὰ τὸν κοιτάζουν περίεργα. Τότε ὁ Γιάννης -σὲ κρεοπωλεῖο βρίσκονταν- ἄρπαξε τὸ με-

Ἡ ὁδὸς Βαλαωρίτου

γάλο μαχαίρι τοῦ χασάπη καί πρὶν προφτάσει νὰ τὸν ἐμποδίσει κανεὶς, ἔκοψε ἓνα δάχτυλο τοῦ χεριοῦ του, λέγοντας: Ἔτσι τὸν ἀγαποῦν τὸ βασιλιά! Τώρα ὁ Σιούλης, κατέληγε ἡ ἐφημερίδα, ἔχει τέσσερα δάχτυλα στοῦ ἓνα χέρι, ποὺ τὸ κρατᾷ κρεμασμένο μέ ἐπιδέσμους. Λάμπει ὁμως ἀπὸ ἀγαλλίαση γιὰ τὸ πέμπτο δάχτυλο τὸ θυσιάσε γιά τὸ βα-

σιλιά του. «Ἀφοσίωσις φθάνουσα εἰς θυσίαν», εἶχε ὡς τίτλο ἡ εἰδηση. Τέτοιοι ἄνθρωποι εἶναι πολλοὶ -συλλογίστηκε ὁ Δημήτρης- τὸ ἴδιο πρέπει νὰ συμβαίνει καί μέ τοὺς ἄλλους. Στέκονται, τάχα στοῦ ἴδιο ὕψος οἱ ἡγέτες μας; ψιθύρισε, χωρὶς νὰ δώσει ἀπάντηση στοῦ ἐρώτημά του.

Δέν ἦταν μόνο ὁ Σιούλης ἦταν κι ἄλλοι ποὺ ὑποβάλλονταν σὲ θυσίες γιὰ νὰ μὴ προδώσουν τὴν ιδεολογία τους, ἀπλὸς κόσμος, ὄχι κεφαλές. Τὸ πρῶτὶ ποὺ διάβαζε τὴν ἐφημερίδα εἶδε πῶς οἱ πεινασμένοι κάτοικοι ἀρχετῶν χωριῶν τῆς Λευκάδας, ἀρνήθηκαν τὴ διανομὴ καλαμποκιοῦ ποὺ ἔκαναν Γάλλοι καί Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τοῦ Βενιζέλου, δηλώσαντες ὅτι οὐδέποτε θὰ δεχθῶσιν ἀραβόσιτον προερχόμενον ὑπὸ ξένων καί ὑπὸ ἐπαναστατῶν προδοτῶν τῆς πατρίδος καί ὅτι μένουσιν πιστοὶ καί ἀφοσιωμένοι εἰς τὸν βασιλέα των, προτιμῶντες τὸν ἐκ πείνης θάνατον... Τέτοιες ἀποφάσεις, ζωῆς ἢ θανάτου, δέν εἶναι μόνο ἀποτέλεσμα φανατισμοῦ, συλλογίστηκε ὁ Δημήτρης, στηρίζονται σ' ἄλλα συναισθήματα, προπαντὸς στὴν πίστη, ἴσως εἶναι λαθεμένη, γιαντοὺς ὁμως ἀποτελεῖ τὴ μόνη ἀλήθεια κι ὁδηγὸ γιὰ τὴ ζωὴ τους. Οὔτε ἐγώ θὰ προδώσω τὸ βασιλιά, σκέφθηκε, δὲ χρειάζονται ὁμως βίαιες πράξεις γιὰ ν' ἀποδείξουμε τὴν ιδεολογία μας, εἶχε δίκιο ὁ πατέρας, φέρνουν ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐπιδιώκουμε.

Τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ, μιὰ ἐρώτηση τοῦ Δημήτρη, ἔπεσε σὰν μικρὸς κεραυνὸς στὴν οἰκογενειακὴ συγκέντρωση. —Τὶ γίνεται ὁ Βασίλης πατέρα; ρώτησε ἥρεμα ὁ Δημήτρης, εἶχες εἰδήσεις του; Ὅλοι στα-

μάτησαν νὰ τρῶνε καὶ κοιτάζαν τοὺς δυὸ ἄντρες. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βασίλη ἦταν ἀπαγορευμένη ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ ἔφυγε γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, εἶχε γίνει μιὰ σιωπηλὴ συμφωνία μεταξύ τους νὰ μὴ μιλοῦν γι'αὐτόν, ἡ ἐκπληξη ἦταν δικαιολογημένη. — *Καλὰ εἶναι...*, ἀπάντησε μὲ δισταγμὸ ὁ πατέρας, ἔτσι ἔγραφε στὸ τελευταῖο γράμμα του, εἶχε χαιρετισμούς γιὰ ὅλους σας, πρόσθεσε. — *Νὰ τοῦ γράψεις κι ἀπὸ μένα χαιρετισμούς*, εἶπε ὁ Δημήτρης, ὕστερα ἀπὸ μικρὴ σιωπὴ, καὶ νὰ φυλάγεται, τὸν θέλουμε νὰ γυρίσει γερός στὰ Γιάννινα. Δίπλωσε τὴν πετσέτα, τὴν ἄφησε στὸ τραπέζι καὶ πῆγε στὸ δωμάτιό του. Οἱ ἄλλοι ἔμειναν μὲ τὴν ἀπορία ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπά τους· *καλὰ σημάδια εἶναι αὐτά*, εἶπε ὁ πατέρας, σπάζοντας τὴ σιωπὴ. *Ἄς εἶναι δοξασμένος ὁ Κύριος*.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Δημήτρης παρακάλεσε τὸν Πέτρο νὰ φροντίσουν γιὰ τὴν ἐνοικίαση καὶ ἐπίπλωση τοῦ ἱατρείου ποὺ εἶχαν διαλέξει ἀπὸ καιρό. Ὁ πατέρας αἰσθάνθηκε βαθύτατη ἱκανοποίηση μὲ τὴν ἀπόφαση τοῦ γιου τοῦ, ξαναγυρίζει στὸν ἑαυτό του, στὴν οἰκογένεια, στὴν ἐπιστήμη, συλλογίστηκε, ἔτρεξε, βρῆκε τεχνίτες, διάλεξε μαζί μὲ τὸ Δημήτρη τὰ ἐπιπλα, παρήγγειλαν στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ ἱατρικὰ ἐργαλεῖα ποὺ χρειαζόταν, τὸ ἱατεῖο του ἔπρεπε νὰ γίνει τὸ καλύτερο τῶν Γιαννίνων· τὸ παιδί του ἦταν καλὸς ἐπιστήμονας, τ' ὄνομά του σὲ λίγα χρόνια θὰ περιλαμβανόταν στὸν κατάλογο τῶν πιὸ φημισμένων γιαιτρῶν τῆς πόλης. Ὅταν ὅλα ἦταν ἔτοιμα θὰ ἔκαναν καὶ τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια μὲ πολλοὺς προσκαλεσμένους.

Στὸ σπίτι ἡ χαρὰ ἦταν διάχυτη παντοῦ. Ἡ Κατερίνα, ἡ Λευκὴ, ἡ γιὰγιά Ἑλένη, ἡ Χριστίνα, ὁ Νίκος, ἡ Χρυσάνθη ἡ ὑπηρετρία, ἀκόμα κι ὁ μικρὸς Πετράκης, χαμογελοῦσε ἀκατάπαυστα, χωρὶς νὰ ξέρει τί συμβαίνει, εἶναι εὐλογία Θεοῦ ἡ ἀγάπη στὴν οἰκογένεια· τὰ πολιτικὰ ἔφυγαν ἀπὸ τίς κουβέντες τους, μόνον ἡ πείνα τοῦ κόσμου τοὺς ἀπασχολοῦσε, *δῶστε*, ἔλεγε ὁ Πέτρος, *νὰ σώσουμε ψυχές, δὲ μπορεῖτε νὰ φανταστεῖτε τί δύσκολες στιγμὲς περνάει ὁ κόσμος, ἐσεῖς κάθεστε σπίτι, ἡ ἀγορὰ εἶναι ὁ μεγάλος μάρτυρας τοῦ δράματος τῶν πεινασμένων, σωριάζονται στὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ, ἐκλιπαρώντας ἓνα κομμάτι ψωμί· δῶστε, ὅσα περισσότερα μπορεῖτε, κάνετε οἰκονομία, θὰ δώσουμε λόγο γιὰ τίς ψυχές αὐτῶν τῶν δυστυχισμένων, δὲν εἶναι ἓνας, δυὸ, πέντε, δέκα, εἶναι χιλιάδες...* Σταμάτησε, ἡ φωνὴ του ἔδειχνε ἀγανάκτηση, στὸ Δημήτρη ξύπνησαν πάλι πρόσφατες μνῆμες, *ποιὸς φταίει πατέρα;* ρώτησε, ἀλλὰ δὲν περίμενε νὰ πάρει ἀπάντηση.

Ο μεγάλος φταίχης ἦταν ὁ ἀποκλεισμός, κατὰ βάση αὐτὸ πίστευαν ὅλοι.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ ζητοῦσε ἀπάντηση ἦταν: *ποιὸς τὸν προκάλεσε*. Οἱ βασιλικοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐπιμένουν πῶς ὁ φταίχης ἦταν ὁ Βενιζέλος, ποὺ παρακίνησε τοὺς Συμμάχους νὰ τὸν ἐφαρμόσουν, οἱ βενιζελικοὶ ἔριχναν στὸ βασιλιά τὴν εὐθύνη, δὲν ἔβρισκες ἄκρη. Τὸ σίγουρο ἦταν πῶς στὰ ἐδάφη τοῦ *Κράτους τῆς Θεσσαλονίκης*, ὁ ἐπισιτισμὸς τοῦ κόσμου, ἔστω καὶ μὲ δελτία, εἶχε ἐξασφαλιστεῖ, στὸ *Κράτος τῶν Ἀθηνῶν* ἡ πείνα θὰ διαφέντευε

τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ ἀκόμα. Στὰ Γιάννινα, τὸ *Λαϊκὸ Συσσίτιο* σταμάτησε νὰ μοιράζει ψωμί, δὲν ἔβρισκε ἀπὸ ποῦ νὰ τ' ἀγοράσει. Ἀντικατέστησε τὸ ψωμί μὲ γάλα καὶ γιὰ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ παροχὴ τοῦ στὶς φτωχὲς τάξεις ἡ ἀστυνομία ἀπαγόρευσε ἐντελῶς τὴν τυροκομία καὶ διέλυσε τὰ *μπατζαριά*. Ὁ Χατζῆς εἶχε τὴ γνώμη πὼς τὸ *Λαϊκὸ συσσίτιο* ἔπρεπε νὰ σταματήσει τὴ λειτουργία του. Τὰ χρήματα ποὺ διέθετε -κι ἦταν λίγα- δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ τὴ διατροφή ὅλων τῶν ἀπόρων. Ἐπειτα τὰ εἶδη ποὺ ἀγόραζε γιὰ διανομὴ, ἐξαφανίζονταν ἀπὸ τὴν ἀγορά, ὅπως τὸ ψωμί. Ἡ μόνη λύση, κατὰ τὸν ἀρθρογράφου, ἦταν ἡ σύναψη μεγάλου δανείου 200-300.000 δρχ. ἀπὸ τὸ Δῆμο, ποὺ θὰ ἐπιδotoῦσε καθημερινὰ μ' αὐτὸ ὅλους τοὺς ἀπόρους μὲ 60-70 λεπτά τὸ ἄτομο. *Μὲ αὐτὰ -πρόσθετε- κάτι θὰ βροῖσκουν ν' ἀγοράσουν. Ἄν δὲν βροῦν κρέας, θὰ βροῦν γάλα, εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο: ἔστω καὶ τσίμες τῆς λίμνης. Δὲν θὰ πεθάνουν ὁμως.*

Τὰ κρούσματα ληστειῶν στὴν ὑπαιθρο πολλαπλασιάζονταν, μὲ κύριο στόχο τὴν ἐξασφάλιση ψωμοῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Σουλίου, ποὺ ἦταν καὶ τὰ σοβαρότερα, σ' ὅλες τὶς ἐπαρχίες παρατηροῦνταν ἀναταραχὴ, μὲ κάθε εἶδους ἔκτροπα. Στὸ Καλέντζι, *κακοποιὰ στοιχεῖα* -σίγουρα πεινασμένοι- ἔστηναν ἐνέδρες γύρω ἀπὸ τοὺς μύλους, καὶ πυροβολοῦσαν πρὸς ἐκφοβισμό τῶν κατοίκων, μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ἀρπάξουν τὸ ἀλεύρι. Στὴν περιφέρεια τῶν Ἄνω Σουδενῶν 4 ἔνοπλοι ἔπιασαν ὁμάδα γυναικῶν ποὺ γύριζε ἀπὸ τοὺς μύλους τῆς Βελλᾶς καὶ τοὺς ἄρπαξαν 300 ὀκάδες ἀλεύρι. Τὸν ἀγροφύλακα ποὺ τοὺς συνόδευε τὸν κακοποίησαν.

Οἱ ἀρχές, ὁ Δῆμος, ἡ Μητρόπολη, τὸ *Οἰκονομικὸ Συσσίτιο*, τὸ *Λαϊκὸ Συσσίτιο*, ὁ *Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Κυριῶν*, κατέβαλαν πολλὰ προσπάθειες γιὰ ν' ἀνακουφίσουν μὲ τὴν παρέμβασή τους τὴ δυστυχία τοῦ κόσμου, ἦταν ὁμως τέτοια ἡ ἔκτασή της, ποὺ δύσκολα ἀντιμετωπιζόταν. Τὸ *Λαϊκὸ Συσσίτιο*, σταμάτησε νὰ διανέμει καὶ γάλα, ἄρχισε κι αὐτὸ νὰ ἐξαφανίζεται. Ἔτσι περιορίστηκε νὰ χορηγεῖ ἡμερήσιο ἐπίδομα, ἀφήνοντας στοὺς ἐνδιαφερόμενους τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐξεύρεση τροφίμων. Τὸ κράτος παρέτεινε τὴν ἄδεια κυνηγιοῦ καὶ γιὰ τὸν μῆνα Μάρτιο, ἐξαιτίας τῆς κατάστασης. Γιὰ τὰ Γιάννινα τὸ κυνήγι, ιδίως τῆς λίμνης (πάπιες, φαλαρίδες κι ἄλλα πουλιὰ) παρεῖχε σημαντικὲς ποσότητες τροφῆς, προσιτῆς στὰ βαλάντια τῶν φτωχότερων τάξεων. Σ' ὁρισμένους κοινότητες δημιουργήθηκε κίνηση, μὲ συγκρότηση ἐπιτροπῶν, ἐξοικονόμησης τροφίμων γιὰ τοὺς ἄπορους, πρώτη δραστηριοποιήθηκε ἡ Λάιστα. Οἱ μουσουλμάνοι τῶν Γιαννίνων ἔκαναν δεήσεις καὶ λιτανεῖες ἐκλιπαροῦντες τὸν Ἀλλάχ, νὰ σταματήσει τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου καὶ προπαντὸς τὴν πείνα. Πρέπει νὰ τοὺς μιμηθοῦν καὶ οἱ *χριστιανοὶ καὶ οἱ ἔβραῖοι*, ἔγραφε ὁ Χατζῆς, *μήπως μᾶς λυπηθεῖ ὁ Θεός, ἀφοῦ οἱ Σύμμαχοι, τεθέντες ἐκτὸς θείου καὶ ἀνθρωπίνου νόμου, κατεδί- κασαν λαὸν ὁλόκληρον εἰς τὸν ἐκ πείνης θάνατον.* Ὁ Δῆμος ἀποφάσισε νὰ ζητήσει δάνειο 100.000 δρχ. ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴ τράπεζα, γιὰ τὴν κατασκευὴ διάφορων δημοτικῶν ἔργων (δρόμοι, ρυμοτομίες -ιδίως στὴν ὁδὸ Σουλίου,

Δεῖτε
Μου 6

ὅπου προτεινόταν ἡ ἀνέγερση σχολείου- κ.ἄ.), ὁ νομάρχης ὁμως δὲν ἤθελε νὰ ἐγκρίνει τὸ δάνειο, δικαιολογημένα δέχτηκε τὶς ἐπικρίσεις τοῦ τύπου. Γιὰ τὸν συντονισμό τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἐξεύρεση τροφίμων διορίστηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις ὁ πρόεδρος Πρωτοδικῶν Π. Πουλίτσας, ὡς *Ἐπόπτης ἐπισιτισμοῦ*. Οἱ ἐφημερίδες ἔκαναν ἐπὶ κλήσιν διὰ πᾶσαν οἰκοκυρικὴν μέριμναν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμό, ὑπῆρχαν ἀκόμα ἄλλοι δύο παράγοντες ποὺ ἐπιδεινώναν τὴν κατάστασις. Ἡ φυγάδευσις, πρῶτα μεγάλων ποσοτήτων ἀλεύρου καὶ ἄλλων τροφίμων ἀπὸ τὴν πόλιν -οἱ φοῦρνοι τῆς Ἑρτας, ἔγραφε ἡ *Ἡπειρος*, ὅλοι, βγάζουν ψωμί, πῶς τὸ καταφέρουν;- καὶ τὸ μικρὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειχνε ἡ Ἀθήνα γιὰ τὴν ἀποστολὴν ἀλεύρων εἰς τὴν *Ἡπειρον*. Γιὰ ν' ἀντιμετωπιστεῖ τὸ πρόβλημα ἀπὸ πλευρᾶς Ἀθηναίων, ὁ μητροπολίτης Σπυριδῶν ἔφυγε γιὰ τὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ κάνει παραστάσεις, μαζί με τοὺς βουλευτὲς Ἰωαννίνων, πρὸς τὴν κυβέρνησις γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἄλευρα γιὰ τὴν περιοχὴ. Οἱ διαμαρτυρίαι φαίνεται πῶς εἶχαν ἀποτέλεσμα, τὰ τηλεγραφήματα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἦσαν ἐνθαρρυντικά. Τὸ ταξίδι, ὁμως, τοῦ Σπυριδῶνα ἔδωσε ἀφορμὴ στοὺς ἐπικριτὰς τοῦ -δὲν ἦταν μόνο οἱ βενιζελικοί, ποὺ αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν εἶχαν δημοσιογραφικὸ ὄργανο γιὰ νὰ ἐκφραστοῦν, ἀλλὰ καὶ ἀντιβενιζελικοί, ὅπως οἱ βουλευτὲς Κ. Καζαντζῆ καὶ Β. Πυρρινέλλας- νὰ ξιφουλκήσουν, μέσω τῆς *Σημαίας* ἐναντίον τοῦ. Τὸν κατηγοροῦσαν κυρίως γιὰ τὸν τρόπο ποὺ χειρίστηκε τὸ θέμα τοῦ *Λαϊκοῦ συσσιτίου*: Πολὺ τὰ ἐμπέδεψεν ὁ μητροπολίτης -ἔγραφε ἡ *Σημαία*- καὶ πῆγε εἰς τὴν Ἀθήναι γιὰ νὰ τὰ ξεμπερδέψει. Ἡ *Ἡπειρος* δὲν ἄφησε ἀναπάντητὴ τὴν πρόσκλησις: ...*Ἄν ὁ ἀντιβενιζελισμὸς μερικῶν κυρίων -σημειῶνε- εἶναι νὰ κοιμηθῇ καὶ ὁ μητροπολίτης τὸν ὕπνον τὸν ἰδικόν των καὶ ν' ἀρχίσουν ὀργιάζοντες χιλιάδες πεινῶντες καὶ νὰ διασαλευθῇ ἡ τάξις πρὸς ὄφελος οἰωνοῦ, τότε ὁ ἀντιβενιζελισμὸς οὔτε τοῦ μητροπολίτου, οὔτε κανενὸς πραγματικοῦ ἀντιβενιζελικοῦ συμπίπτει με τοιαύτας ἀντιλήψεις. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ γεμάτοι ὑπομονήν, ἐγκαρτέρησιν καὶ ἀντιμετώπισιν τῶν περιστάσεων σήμερον σκέπτονται μόνο πῶς νὰ διέλθωμεν ἀλώβητοι ἐθνικῶς τὰς περιστάσεις. Ἄν ἄλλοι σκέπτονται διατὶ δὲν διαρρίσθησαν διοικηταὶ τραπεζῶν ἢ ἀντιπρόσωποι ἢ πόσους ψήφους καὶ ποίους θὰ ἔχη ὁ συνδυασμὸς των εἰς τὸ μέλλον, αὐτὸ δι' ἡμᾶς -τοὺς ΒΑΣΙΛΟΦΡΟΝΑΣ καὶ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥΣ μόνον- μᾶς εἶναι τελείως ἀδιάφορον. Ἦταν σαφεῖς οἱ ὑπαινιγμοὶ τοῦ Χατζῆ ἐναντίον τοῦ Καζαντζῆ. Σὲ λίγους μῆνες θὰ ἔφταναν σὲ ὀξύτατη προσωπικὴ ἀντιδικία, παρολίγο νὰ μονομαχήσουν. Ἀργότερα οἱ τόνοι θὰ ἔπεφταν γιὰ νὰ καταλήξουν σὲ δρόμους κοινῆς πορείας.*

Τὴν ἐποχὴ τῆς μεγάλης πείνας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦρθε καὶ στὰ Γιάννινα ὁ ἀπόηχος τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασις ποὺ γκρέμισε τὸν τσάρο. Οἱ εἰδήσεις ποὺ ἔφταναν εἰς τὰ Γιάννινα ἦσαν ἐλάχιστα, γιὰ τὸ σχηματισμὸ ἀντικειμενικῆς εἰκόνας. Δὲν εἶναι ξεκαθαρισμένα τὰ γεγονότα -ἔγραφε ὁ Χα-

τῆς- ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ὅλην κίνησιν πρωτοστατοῦν οἱ σοσιαλισταί. Ὅπωςδὴποτε πρόκειται περὶ μεγάλου καὶ σημαντικοῦ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα γεγονότος. Πάντως, ὁ Χατζῆς, σωστὰ πρόβλεπε ὅτι τὰ γεγονότα τῆς Ρωσίας δὲν θὰ ἦταν εὐνοϊκὰ γιὰ τὰ συμφέροντα τῆς Entente.

Σ τὸ μεταξύ, οἱ κινήσεις τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἡπειρο δὲν ἔπαυαν ν' ἀπασχολοῦν τὴ σκέψη τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ νὰ μεγαλώνουν τὶς ἀνησυχίες τους. Τὰ νέα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰ ἰταλοκρατούμενα μέρη δὲν ἄφηναν περιθώρια ἐφησυχασμοῦ. Στις 10 Μαρτίου εἶχαν συλληφθεῖ στὸ Λαχανόκαστρο οἱ μυλωνάδες Χρῆστος καὶ Ἰωσήφ κι ἓνας ἀνεψιὸς τους, ὕστερα ἀπὸ καταγγελία Ἀλβανοῦ, ὅτι πρὶν ἀπὸ τὸ 1912 εἶχαν σκοτώσει δῆθεν κάποιον συγγενή του. Οἱ Ἰταλοὶ βασίστηκαν στὴν καταγγελία καὶ ὕστερα ἀπὸ πρόχειρη διαδικασία τοὺς ἐκτέλεσαν. Ὁ κίνδυνος διαγραφόταν σαφῆς γιὰ ὅλους, ὅσοι εἶχαν πάρει μέρος στὸν ἀγῶνα τῆς Β. Ἡπείρου· μὲ μιὰ καταγγελία Ἀλβανοῦ,μποροῦσαν νὰ βρεθοῦν στὴ φυλακὴ ἢ νὰ ἐκτελεστοῦν. Παρὰ τὶς καταδιώξεις τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου τῆς Β. Ἡπείρου, ἡ πρώτην Ἡπειρωτικὴ ἄμυνα τοῦ Ντίλιου στὸ Ἀργυρόκαστρο ὑμνοῦσε συνεχῶς τὴν ἰταλικὴ διοίκηση γιὰ τὴν ἀψογὴ συμπεριφορὰ τῆς ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες καὶ ὕβριζε τὴν Ἡπειρο. Ἡ τελευταία (στὸ φύλλο τῆς 15-3-1917) ἀναδημοσίευε ὅλους τοὺς ὕμνους ποὺ σύνθετε ἡ *Concordia* (Ὁμόνοια) γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ σχολίαζε: (Ὁ Ντίλιος) ἦταν ὁ βρωμερότερος ὄφις ποὺ εἶχε ἀνεχθεῖ ἡ χώρα, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της, τὸ 1913. Πέραν τῶν ὅσων ἔγραφε ἡ *Concordia* γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς, ἓνα ἄλλο εἶδος προπαγανδιστικῆς πληροφόρησης ἔφτανε στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὶς κατεχόμενες περιοχές. Σχολίαζε μὲ εἰρωνία ἡ Ἡπειρος: Διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἀγωγιατῶν καὶ ἐπιβατῶν ἐκ Β. Ἡπείρου ἐδημιουργήθη ἐσχάτως νέα φιλολογία προφορικῶν ἀνακοινωθέντων ἀνταντικῶν ἐμπνεύσεων. Πρόσωπα ἐξ Ἀργυροκάστρου, ἀπολαύοντα τῆς εὐνοίας τῶν ἐκεῖ κρατούντων, ἀφήνονται ἐλεύθερα νὰ περάσουν (πρὸς τὰ Γιάννινα) ὑπὸ τὸ πρόσχημα ν' ἀγοράσουν εἶδη. Ἐρχονται, λοιπόν, εἰς τὴν ἀγοράν μας, διευθύνονται πρὸς τὸν ἐμποράκον των, κουτσουλοῦν τὸ προφορικὸν ἀνακοινωθὲν καὶ φεύγουν. Τὴν ἐπαύριον οἱ ἀφελεῖς καὶ ἡλίθιοι διηγοῦνται διὰ τὴν πλήρη ἐκεῖ τάξιν, διὰ τὰ ἄσπρα ψωμιά ποὺ πουλοῦνται πρὸς 50 λεπτά τὴν ὁκᾶν, ὅτι βρέχει λάδι καὶ χιονίζει ξάχαριν, διὰ τὴν πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ διὰ δύο γαλλικὰς μεραρχίας, ἐλθούσας μόλις χθές (τὰς εἶδαν, καλέ! οἱ ἀγωγιάτες τοῦ Λεσκοβικιοῦ καὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου) καὶ διὰ χίλια ἄλλα δύο παραμύθια!! Αὐτὰ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἡλιθίων λέγονται εἰδήσεις ἐξ ἀγωγιατῶν. Εἰς τὴν πολιτικὴν ὁμῶς λέγονται φιλολογία προφορικῶν ἀνακοινωθέντων.

Στὴν Ἀθήνα ἡ κυβέρνησις ἀποφάσισε, ἐπιτέλους, νὰ διαμαρτυρηθεῖ στὴν ἰταλικὴ γιὰ τὴν κατάληψη ἀπὸ τὸ στρατὸ καὶ νέων ἐδαφῶν στὴν Ἡπειρο καὶ τὴν κατάλυση τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν. Ὁ Ἰταλὸς πρεσβευτὴς Μποσδάρι, μὲ τὸ μειδίαμα πάντοτε, ἀπαντοῦσε πῶς δὲν ἔπρεπε ν' ἀνησυχεῖ κανεὶς,

γιατί ἡ κατοχή τῶν Ἑπειρωτικῶν ἐδαφῶν ἦταν ἐντελῶς προσωρινή! Μαῦρα φίδια ἔζωναν τοὺς Ἑπειρῶτες, ὅταν ἄκουαν διαβεβαιώσεις τοῦ Μποσδάρι. Πρῶτα τὰ Ἑπειρωτικά σωματεῖα τῶν Ἀθηνῶν ξεσηκώθηκαν, γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴν ἰταλικὴ πολιτικὴ καὶ τὴν ἀθέτηση τῶν ὑποσχέσεων ποὺ εἶχε δώσει πρὶν ἀπὸ καιρὸ ἡ Ἰταλία πὺς ὁ στρατὸς της δὲ θὰ ἐπεκτεινόταν πέρα ἀπὸ τὴ γραμμὴ Ἀρίνιστας. Ταυτόχρονα ἐξέφραζαν τοὺς φόβους των γιὰ κάθοδο τῶν Ἰταλῶν νοτιότερα, μὲ ὁρμητήριο τὸ Καλπάκι καὶ τὴν Κόνιτσα. Ἡ Ἑπειρος ἐπικροτοῦσε τὴν ἐξέγερση τῶν Ἑπειρωτικῶν σωματείων καὶ τόνιζε πὺς ὁ Ἑπειρωτικὸς λαός, ἐξυπνος καθὼς ἦταν, ὅλα τὰ καταλάβαινε, ἦταν καιρὸς πλέον ν'ἀντιδράσει. Ἡ ἀνταπόκριση ἦρθε ἄμεση. Σὲ σύσκεψη ποὺ ἐγίνε στὸ δημαρχεῖο Ἰωαννίνων, μὲ πρωτοβουλία τοῦ δήμου καὶ τῶν σωματείων καὶ συντεχνιῶν, ἀποφασίστηκε γιὰ τὶς 15 Μαρτίου, ἡ συγκρότηση συλλαλητηρίου διαμαρτυρίας κατὰ τῶν Ἰταλῶν, μὲ τὶς φροντίδες ὁργανωτικῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ἐκλέχτηκε.

Τὸ συλλαλητήριο ἦταν πάνδημο. Ὅλα τὰ Γιάννινα συγκεντρώθηκαν στὴν πλατεία *Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ* καὶ τὴ γέμισαν ἀσφυκτικά. Κόσμος πολὺς ἦρθε ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ἡ ἐκδήλωση εἶχε ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς γνησιότητας. Ἀπὸ νωρὶς τὸ ἀπόγευμα ἡ ἀγορὰ ἔκλεισε, ἐνῶ οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν χτυποῦσαν συνεχῶς καλώντας τὸν κόσμον στὴ συγκέντρωση. Πρὸς τὸ πλῆθος μίλησε ὁ βουλευτὴς Γ. Τζέτζος, ποὺ ἀποκάλυψε ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς ἰταλικῆς δολιότητος. Στὸ ψήφισμα -ἐγκρίθηκε μὲ φωνὲς καὶ χειροκροτήματα ἀπὸ τὸ λαὸ- ἐκφραζόταν ἡ διαμαρτυρία τῶν Ἑπειρωτῶν ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ τῶν οὐδετέρων κυβερνήσεων διὰ τὰ μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν συντελεσθέντα εἰς τὴν Ἑπειρον. Οἱ Ἑπειρῶτες, παρακαλοῦσαν ἀκόμα τὸ βασιλιά καὶ τὴν κυβέρνησή του νὰ καταστήσωσι γνωστὸν εἰς ὅλας τὰς πεπολιτισμένας κυβερνήσεις, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἰταλικὴν κυβέρνησιν, τὴν συνέχουσιν τὴν Ἑπειρωτικὴν ψυχὴν ἀνησυχίαν καὶ ἐξέγερσιν ἐπὶ τοῖς συντελουμένοις καὶ διαδήλωναν ὅτι γιὰ κανένα λόγο δὲ θὰ ἀνέχονταν, μὲ ὁποιοδήποτε πρόσχημα ἐπὶ πλέον καταπάτησιν τῶν ὑπεσχημένων καὶ κατάληψιν τοῦ πατρῶου Ἑπειρωτικοῦ ἐδάφους, ὑφ' οἵασδήποτε ξενικῆς ἐπιδρομῆς. Ἡ ὁργανωτικὴ ἐπιτροπὴ ποὺ ὑπέγραφε τὸ ψήφισμα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς: Β. Κούρεντα, βουλευτὴ, Σεῖ Ραζῆ, Ματ. Λεβῆ καὶ Σ. Συρμακέση, δημοτικοὺς συμβούλους καὶ τοὺς προέδρους τῶν συντεχνιῶν: 1) Γ. Λάππα, ἐμπορικοῦ συλλόγου, 2) Χ. Λογοθέτη, συλλόγου «Κοῦγι», 3) Ἀθ. Στούπη, συντεχνίας καραγωγέων, 4) Κ. Κατσαδήμα, δικηγορικοῦ συλλόγου καὶ συντεχνίας τεχνικῶν οἰκοδομῶν, 5) Γ. Φρίγγα, βυρσοδεψῶν, 6) Α. Βενέτη, σανδαλοποιῶν, 7) Σ. Ντρούγκα, παντοπωλῶν, 8) Δ. Ἀναγνωστοπούλου, κουρέων, 9) Ὁρ. Βάλλα, ἀρτοποιῶν, 10) Α. Τσατσάνη, ὑποδηματοποιῶν, 11) Γ. Μπαμπούρη, ραπτεργατῶν, 12) Σ. Νούσια, πανδοχέων, 13) Σ. Μαρτίνη, σιδηρουργῶν.

Ἀπὸ πρόσφατες δηλώσεις Ἰταλῶν, πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ἔβγαλνε τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐπέκτασή τους στὴν Ἑπειρο δὲν ὀφειλόταν σὲ

στρατιωτικούς λόγους, αλλά στην ανάγκη της εξασφάλισης του αλβανικού κράτους, από τη δράση ελληνικών ανταρτικών σωμάτων. *Ἀναίσχυντον κυνισμόν*, χαρακτηρίζει τις δικαιολογίες αυτές ο Χατζής, αφού οι αντάρτες ήταν ανύπαρκτοι. Είχαμε βροντοφωνάξει πριν από τέσσερις μήνες —συνέχιζε— ότι ἡ Ἑπειρος δὲ θὰ μπορούσε ν' ανεχτεῖ οὔτε ἓνα βῆμα τῶν ἐπιδρομέων ἐπὶ τὰ πρόσω. Ἐπρεπε νὰ προβάλλει ἀντίσταση ὁ Ἑπειρωτικός λαός, ἀλλὰ καὶ ἡ κυβέρνησις. Ἄν μᾶς ἄκουγαν οἱ Ἴταλοι θὰ βρισκόνταν ἄκόμα στὴ Χιμάρα. *Μὲ τίς ὑποκλίσεις τοῦ κ. Λάμπρου -κατέληγε- λάδι πλέον δὲν βγαίνει. Ἄς ὑψωθῇ γροθιά... Ἡ γροθιά σώζει πάντοτε τὸν ἄνθρωπο, ἂν μὴ ἐκ θανάτου, πάντως ὁμως ἐξ ἐξευτελισμῶν.*

Ἄν τὰ πολιτικά φύλλα εἶχαν ξεφύγει ἀπὸ τὴν εὐπρέπεια τῆς ἐκφράσεως, τὰ σατιρικά εἶχαν ἐκτροχιαστεῖ τελείως καὶ δὲ δίσταζαν νὰ θέξουν ὑπολήψεις. Στὶς ἀρχὲς Μαρτίου, τὸ πλημμελιοδικεῖο καταδίκασε τοὺς ἐκδότες τῆς *Καραβίδας*, ποὺ κατηγοροῦνταν ἐπὶ προσβολῇ τῶν δημοσίων ἡθῶν διὰ τοῦ τύπου, σὲ βαριεὲς ποινές: ἀπὸ 4 μῆνες ὡς 1 χρόνο φυλάκιση καὶ πρόστιμο 1000 δρχ. *Καιρὸς νὰ τεθῇ ἓνας φραγμὸς -σημείωνε ἡ Ἑπειρος, ἐπικροτώντας τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου- εἰς μίαν ὀργιάζουσαν ῥυπαρογραφίαν, ἡ ὁποία ὑπὸ τὸ ὄνομα δῆθεν σατιρικῶν ἐφημερίδων, εἶχεν ἀρχίσει νὰ πλημμυρίζῃ τὴν κοινωνίαν μὲ πᾶσαν ἀηδίαν καὶ ἀνῆθικον ἀναίδειαν.* - Στὶς 2 τοῦ μηνὸς ἀναχώρησε ἀπὸ τὰ Γιάννινα γιὰ τοὺς Ἁγίους Σαράντα, ὁ τοῦρκος πρόξενος, ὅστερα ἀπὸ ἀξίωση τῆς Entente. Καὶ τὸ σχετικὸ εἰρωνικὸ σχόλιον τῆς *Ἑπείρου*: —*Καὶ γιὰτί ἔφυγε ὁ τοῦρκος πρόξενος; ρωτοῦσε κάποιος σὲ μιὰ μικρὴ συγκέντρωση. Κι ἓνας μικρὸς τοῦ κύκλου, ἓνας τοσοῦλης μαθητάκος, 11 χρονῶν, μὲ τὰ ἔξυπνα μάτια ἔδωκε τὴν ἀπάντησιν: —Ἀπειλοῦσε, καλέ, κι αὐτὸς ὁ κακομοῖρος τὰ νῶτα τοῦ Σαράι!-* Στὸ δημαρχεῖο ἐγίνε σύσκεψιν παραγόντων γιὰ τὴν ἰδρυση *Μουσικοῦ καὶ Γυμναστικοῦ συλλόγου*· νὰ ποῦ στὴν ἔρημον τὴν ὁποία δημιουργοῦσε ὁ πόλεμος καὶ ἡ πείνα ἀγωνίζονταν νὰ ξεπεταχτοῦν ἀπὸ τὴν ἀνυδρὴ γῆ κάποια εὐγενικὰ λουλούδια, μ' ὅση δύναμις εἶχαν, γιὰ νὰ φέρουν στοὺς ἀνθρώπους μηνύματα ἐλπίδας. Στὴ σύσκεψιν ἐκλέχθηκε προσωρινὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Β. Παπαγεωργίου, ἐπιθεωρή, Χ. Δονάτο, καθηγητὴ, Γ. Χατζῆ, δημοσιογράφου, Κ. Μπαμπασίκα, γιατροῦ καὶ Ν. Τζούφη, μὲ ἐντολὴ νὰ συντάξῃ τὸ καταστατικὸ καὶ νὰ προετοιμάσῃ τις ἀρχαιρεσίαις μὲ τὴν ἐγγραφὴ νέων μελῶν. Εἶναι ἀμφίβολο ἂν τὰ γεγονότα, ποὺ ξετυλίγονταν ραγδαίᾳ, ἐπέτρεψαν τὴν εὐδοκίμησιν τῆς κίνησεως. - Ὑστερα ἀπὸ ἐγκρίσιν τῆς Αὐλῆς, τοποθετήθηκε στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Σακελλαρίου, μαρμαρίνῃ πλάκα μὲ τίς λέξεις: *Ἐνταῦθα ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Ἐλευθερωτής, τῇ 5ῃ Μαρτίου, ἡμέρᾳ Τετάρτῃ τῷ 1913.* Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἀρχοντικοῦ ἡ πλάκα ἐντοιχίστηκε στὸ ἀπέναντι σπίτι τῶν Λαπαίων. - Στὸν καλλιτέχνη φωτογράφο Γεώργιον Πανταζίδην, πολλαχῶς διὰ τῆς φωτογραφικῆς τοῦ μηχανῆς ὑπηρετήσαντα τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἀπονεμήθηκε ἀπὸ τὸ βασιλεῖον ὁ τίτλος τοῦ *φωτογράφου τῆς Αὐλῆς.* - Στὶς 17 Μαρτίου συγκεντρώθηκαν στὸ δημαρχεῖο ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν λαϊκῶν τάξεων, οἱ βουλευτές, οἱ δημοτικοὶ σύμβουλοι καὶ οἱ πρόεδροι τῶν συντεχνιῶν καὶ τῶν σωματείων γιὰ νὰ συσχεφθοῦν γιὰ τὴν ἀπελπιστικὴν κατάστασιν ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ, ἀπὸ τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἔλλειψιν τροφίμων. Ἐγίνε γνωστὸ κατὰ τὴν συζήτησιν, ὅτι ζωέμποροι ἀπὸ τὴν Π. Ἑλλάδα, ἤρθαν στὴν Ἑπείρον, γιὰ ν' ἀγοράσουν σφάγια, τὸν μοναδικὸ πλοῦτον τῆς περιοχῆς. Στὴν ἐπιτροπὴ ποὺ ἐκλέχθηκε ἀνατέθηκε ἡ ἀποστολὴ νὰ ἐπισκεφτεῖ τὸν *Ἐπόπτην τροφίμων* Π. Πουλίτσα καὶ τὸν ἀστυνομικὸν διευθυντὴ καὶ νὰ διαβιβάσουν σ' αὐτοὺς τὸ αἶτημα τῶν κατοίκων τῆς πόλεως νὰ μὴν ἐπιτρέψουν τὴν ἐξαγωγή ζώων ἀπὸ τὴν Ἑπείρον, ὡς τὴν καινούριαν σοδειά. Νὰ ὑποβάλουν, ἐπίσης, τὸ αἶτημα τῆς ἐλευθερῆς πώλησεως ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς δημητριακῶν, χωρὶς κίνδυνον κατάσχεσεως τῶν προϊόντων ἀπὸ τὰ ἀστυνομικὰ ὄργανα.

Η έλλειψη βενιζελικῶν ἐφημερίδων δημιούργησε κενό, πού, κατά κάποιο τρόπο ἔπρεπε ν' ἀναπληρωθεῖ. Οἱ ἀντιβενιζελικὲς ἐφημερίδες πού κυκλοφοροῦσαν, *Ἡπειρος* καὶ *Σημαία*, δὲν εἶχαν τῶρα ἀντιπάλους γιὰ νὰ καυγαδίσουν, ν' ἀναλύουν τὴν πολιτικὴ τους γραμμή, νὰ διατυπώνουν τὶς ἀντιρρήσεις τους γιὰ τὰ χίλια δυὸ θέματα πού εἶχαν δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ πολιτικὴ τῶν δυὸ παρατάξεων. Ἄρχισε, λοιπόν, ἡ διαμάχη μετὰξὺ τους, μὲ πρωταγωνιστές, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, τὸ βουλευτὴ Κ. Καζαντζῆ, συνεπικουρούμενο συχνὰ κι ἀπὸ τὸ βουλευτὴ Β. Πυρσινέλλα, κι ὁμάδα πολιτευτῶν καὶ κοινοτικῶν παραγόντων πού τοὺς ἀκολουθοῦσε, μὲ δημοσιογραφικὸ ὄργανο τὴ *Σημαία*, κι ἀπὸ τὸ ἄλλο τοὺς ὑπόλοιπους βουλευτὲς καὶ τὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν ἀντιβενιζελικῶν στελεχῶν. Εἶχαν ἀπὸ καιρὸ ἀρχίσει οἱ πρῶτοι διαξιφισμοί, ὕστερα ἀπὸ ὑπαινιγμούς τῆς *Σημαίας* κατὰ τοῦ Σπυρίδωνα καὶ συνεχίστηκαν μὲ κατηγορίες σὲ βάρος τῶν ἐπιτρόπων τῶν *Ἐλεῶν* ὅτι κάλυπταν ἀτασθαλίες ἀπολογισμῶν προηγουμένων ἐτῶν, στὶς ὁποῖες εἶχε ἀνάμιξη κι ὁ πρῶην βενιζελικὸς βουλευτὴς Δ. Κίγκος. Μάλιστα ἡ *Σημαία* ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Χατζῆ νὰ δηλώσει δημόσια ὅτι δὲν εἶχε βρεῖ, κατὰ τὸν ἔλεγχο, καθαρὰ τὰ βιβλία τῶν *Ἐλεῶν*, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς προηγούμενης δεκαετίας, ὑπενθυμίζοντας τοὺς ἀγῶνες πού ἔκανε ἡ *Ἡπειρος* στὸ παρελθὸν ἐναντίον τοῦ Δ. Κίγκου. —*Δὲν ξεχνᾶμε τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς*, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, *ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ κάνουμε δηλώσεις ψεύτικες γιὰ βιβλία πού βρήκαμε ἐντάξει.* Ὁ Καζαντζῆς, στὸ μετὰξὺ, περιέφερε γιὰ ὑπογραφή μιὰ ἀναφορὰ μὲ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη καὶ μερικῶν ἐπιτρόπων ἐκκλησιῶν, γιὰ τὰ ἴδια καὶ παρόμοια θέματα. *Τῶν οἰκιῶν ἡμῶν ἐμπιμπραμένων, ὑμεῖς ἄδετε, τοὺς φώναζε ὁ Χατζῆς.*

Ἡ *Σημαία*, ὑποκινούμενη ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Κ. Καζαντζῆ, σὲ κάποια στιγμή ἀποκάλυψε τὶς αἰτίες τῆς πολεμικῆς τῆς ἐναντίον τῆς Μητροπόλεως. Ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνα εἶχε διοριστεῖ ἔφορος στὰ *Ἐλέη* καὶ ὁ Γ. Χατζῆς, κάτι πού δὲν ἄρεσε στὸ διευθυντὴ τῆς *Σημαίας*. Μὲ τὸ πρόσχημα λοιπόν τῆς *κάθαρσης*, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, τοῦ ἐλέγχου δηλαδὴ τῆς διαχείρισης τῶν *Ἐλεῶν* κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ τῆς καταδίκης τῶν ὑπεύθυνων πού ἡ *Σημαία* ὑποστήριζε ὅτι ὑπῆρχαν -ἀσκοῦσε πολεμικὴ ἐναντίον τῶν νέων μελῶν τοῦ σώματος τῶν *Ἐλεῶν*, κατηγορώντας τα ὅτι ἔδειχναν ἐλαστικὴ στάση ἀπέναντι τῶν προκατόχων τους, οἱ περισσότεροί ἦταν βενιζελικῆς τοποθέτησης κι ἀνάμεσά τους κι ὁ πρῶην βουλευτὴς Δ. Κίγκος- καὶ συγκάλυπταν τὶς καταχρήσεις τους. Ὁ Χατζῆς, ὑποχρεώθηκε, ὕστερα ἀπ' αὐτά, ν' ἀπαντήσει μὲ ἐκτενὲς καὶ μὲ πολλὰ ὑπονοούμενα σχόλια. —*Δὲν εἶναι οὔτε πραγματικά, οὔτε βάσιμοι καὶ ἱεραί, ὅπως τουλάχιστον παρουσιάζονται, αἱ ἀγωνίαι τῆς «Σημαίας», δι' ἡμᾶς. Τὴν διαβεβαιοῦμεν δὲ ἐν εἰλικρινείᾳ πάσῃ, ὅτι οὔτε ἔργῳ, οὔτε καὶ διανοίᾳ κἄν ἐφαντάσθημεν νὰ διαπράξωμεν τὰ ὅσα ἐγκλήματα μᾶς ἀποδίδει. Ἴσως τὸ μόνον ἐγκλημα τὸ ὁποῖον νὰ διεπράξαμεν —ἀλλὰ καὶ αὐτὸ δίχως νὰ τὸ φαντασθῶμεν*

κᾶν ὅτι θὰ τὸ ἐθεώρει ἔγκλημά μας ἢ συνάδελφος— εἶναι τὸ ὅτι ἀπεδέχθημεν δίκως, ὡς φαίνεται, καὶ τὴν ἔγκρισίν της, τιμὴν ἀξιώματος ἐφόρου εἰς τὸ κοινοτικὸν σῶμα... Ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ εὐρίσκη παντοειδῆ, ὅλως φαντασιώδη, ἐγκλήματα καὶ ἰδιαιτέρως ν' ἀγωνιᾷ μήπως ὑποστηρίξωμεν τὴν βενιζελικὴν πρώην ἐπιτροπὴν, ὅπως γράφει. Αἱ ἀγωνίαι της εἶναι ἀστήρικτοι καὶ φανταστικά. Διότι ὅσονδήποτε Κέρβερος τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ ἂν εἶναι ἢ συνάδελφος, εἴμεθα, ἐκτὸς τῆς «Σημαίας», καὶ ἡμεῖς ἐδῶ, εὐτυχῶς ὅπωςδήποτε ἀντιβενιζελικοί, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ὅταν ἐκ νέου θὰ παρίστατο ἴσως ποτέ, ὃ μὴ γένοιτο, φόβος μήπως καὶ ἡ «Σημαία» ξαναγίνη βενιζελική, νὰ παριστάμεθα πάλιν διὰ νὰ τὴν ξανακάμωμεν καὶ αὐτὴν ἀντιβενιζελικὴν, ὅπως ἐκάμαμεν καὶ αὐτὴν καὶ ἄλλους. Σ' ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν οὐσίαν τῶν καταγγελιῶν, ὁ Χατζῆς σημείωνε, ὅτι ἡ νέα ἐπιτροπὴ σὲ καμιά περίπτωσιν δὲν εἶχε πρόθεσιν νὰ καλύψει τὴν παλιά, οὔτε νὰ συνηγορήσῃ γιὰ τὴ διαχείρισίν της. Ἐκάναν ἔλεγχο στὰ βιβλία της καὶ δὲν βρῆκαν τρωτά, χρέος εἶχαν λοιπόν, νὰ ποῦν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Χατζῆς ἀπαντοῦσε καὶ σ' ἄλλους ὑπαινιγμοὺς τῆς Σημαίας ὅπως π.χ. σ' ἐκείνον ποὺ ἔλεγε πῶς: ὁ ὄγκος τῆς τιμῆς τοῦ ἀξιώματος, μπορούσε νὰ παραπλανήσῃ τὰ μέλη τῆς νέας ἐπιτροπῆς, ὥστε νὰ δίνουν συγχωροχάρτια· συνιστοῦσε στὴ Σημαία νὰ μὴ δώσει συνέχεια σ' αὐτὸ τὸ ἀλληλογράφισμα, στὶς δύσκολες στιγμὲς ποὺ περνοῦσε ὁ τόπος.

Ἡ δευτέρα ἀντιδικία, μεταξὺ τῶν δύο ἐφημερίδων -σημειώθηκε ἤδη- ἦταν σοβαρότερη. Ὁ Κ. Καζαντζῆς ἔκανε τὸ λάθος νὰ ὑποστηρίξῃ, μέσω τῆς Σημαίας, λίαν ἀκαίρως καὶ ἀπροσφυνῶς, κατὰ τοὺς ἄλλους, ὅτι δὲ διέβλεπε κινδύνους ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν προέλασιν, ὅτι θεωροῦσε τοὺς Ἰταλοὺς φίλους καὶ τὴν ἐπέκτασίν τους φιλική, ἐρχόμενος ἔτσι σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δημόσιον αἶσθημα. Ἡ ἀντίδρασις ἦταν σφοδρὴ. Ὁ Νέστωρ Γεωργίτης σὲ ἄρθρον τοῦ ἔδωσε μιὰ τεκμηριωμένη ἀπάντησιν. Ὁ Καζαντζῆς, εὐστροφος, κατάλαβε πῶς βάδιζε σ' ὀλισθηρὸ δρόμον, καὶ ἔπρεπε νὰ μεταθέσῃ τὴ συζήτησιν σ' ἄλλο ἐπίπεδον. Καθὼς κινόταν μὲ ἀπόλυτη ἄνεσιν στὰ κείμενα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γραμματείας, ἔκανε προσπάθειαν νὰ ὑποστηρίξῃ τὶς θέσεις του, παραθέτοντας ὁρμαθὸ ἀρχαίων ρήσεων καὶ ἀποφθεγμάτων. Ὁ Ν. Γεωργίτης στὴν ἀνταπάντησίν του δὲν τὸν ἀκολούθησε, οὔτε καὶ μπορούσε νὰ κινηθεῖ στὸ εὖρος τῶν γνώσεων τοῦ Καζαντζῆ καὶ νὰ τὸν πολεμήσῃ μὲ τὰ ἴδια ὅπλα. *Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν* (Ἔσο νήφων καὶ πρόσεχε νὰ μὴν εἶσαι εὐπιστος), τιτλοφοροῦσε τὸ ἄρθρον του καὶ ὑποστήριξε ὅτι μὲ ὅσα ἔγραφε ὁ Καζαντζῆς προσπαθοῦσε νὰ ὑπνωτίσῃ τὸν Ἑπαιρωτικὸν λαὸν μὲ ἄρρητ' ἀθέμιτα, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια ἦταν μία. Δὲν ἔπρεπε ὁ Καζαντζῆς ὄντας βουλευτὴς—ὡς ἰδιώτης μπορούσε νὰ γράφῃ ὅ,τι ἤθελε— νὰ ὑποστηρίξῃ τέτοιες θέσεις γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς, λησμονώντας τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς πατρίδας μας καὶ τὰ δεινὰ ποὺ προξένησε ἡ Ἰταλία στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ συνεδρίου τοῦ Βερολίνου.

Τὸ θέμα στὴ συνέχεια πῆρε καὶ ἄλλες διαστάσεις. Ἡ Ἑπείρος, ὑποστη-

ρίζοντας τις απόψεις του Ν. Γεωργίτη, επανέλαβε κι αυτή ότι ο Κ. Καζαντζής στην απάντησή του ήθελσε να εκτρέψει την συζήτησιν εις τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ὅπως συγκαλύψῃ τὸ ἐγκληματικὸν κατὰ τῆς πατρίδος του ὀλίσθημα. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ δημοσιεύματα τοῦ Καζαντζῆ εἶχαν γίνει ἤδη ἀντικείμενο ἐκμετάλλευσης ἀπὸ τὶς ἰταλικὲς ἐφημερίδες. Ἀλλὰ καὶ ἡ Σημαία δὲν ἄφησε τὸν Καζαντζῆ ἀκάλυπτο. Οὔτε λίγο, οὔτε πολύ, ἰσχυρίστηκε πὺς ἐπίσημες ἀρχὲς εἶχαν συστήσει στὸν ἴδιο καὶ κατ' ἐπέκταση σ' ὅλον τὸν τύπο νὰ τηροῦν φιλοῖταλική στάση, ἐπεκαλέστηκε μάλιστα γιαντὸ καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Χατζῆ, γράφοντας: *Ὁ κ. Ν. Γεωργίτης ἠδύνατο νὰ πληροφορηθῇ ἀπὸ τὸν διευθυντὴν τῆς «Ἡλείρου», ὅτι οἱ δημοσιογράφοι ἐλάβομεν διαταγὰς ἀπὸ τὸ κράτος νὰ γράφωμεν ὑπὸ φιλοῖταλικὸν πνεῦμα.* Ὁ Χατζῆς, ἐρεθισμένος, διέψευδε κατηγορηματικὰ τὰ συμπεράσματα τῆς Σημαίας κι ἀνέφερε τὰ πραγματικὰ περιστατικά. Σὲ τυχαία συνάντησή του μὲ τὸν διευθυντὴ τῆς Σημαίας, ἀπαντοῦσε, ὁ Ν. Λάμπας τοῦ εἶπε, ὅτι ἀπὸ συζητήσεις πού εἶχε μὲ δημοσίους ὑπαλλήλους κατέληξε στὸ συμπέρασμα —τὸν διαβεβαίωσαν ἄλλωστε καὶ οἱ ὑπάλληλοι— ὅτι τὸ κράτος εἶχε τώρα φιλοῖταλική πολιτική καὶ γιαντὸ ἔπρεπε καὶ οἱ δημοσιογράφοι νὰ χρησιμοποιοῦν ἀνάλογη γλώσσα. Ὁ Χατζῆς τὰ ἀμφισβήτησε ὅλα αὐτὰ καὶ εἶπε στὸ Ν. Λάμπα τὴ γνώμη του, πού τὴν εἶχε μάλιστα ζητήσει: *Μὴ γελασθῆτε καὶ γράψετε λέξιν μὲ τοιοῦτον πνεῦμα, δίχως νὰ σᾶς δώσουν ἔγγραφον διαταγὴν ἐξ Ἀθηνῶν.* Ὁ Λάμπας, συμφώνησε πὺς αὐτὸ ἦταν τὸ σωστό, ζήτησε μάλιστα νὰ τοῦ ἀποσταλεῖ σχετικὸ ἔγγραφο, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τοῦ τὸ ἔδωσε. Ὁ Κ. Καζαντζῆς, τάξερε ὅλα αὐτά, στηρίχτηκε ὅμως σὲ ἀνεπίσημες κι ἀνεύθυνες κουβέντες ὑπαλλήλων γιὰ νὰ προβάλει τὴ φιλοῖταλική πολιτική του, πρὸς κατάπληξη ὅλων.

Ἡ πολιτικὴ θέση τοῦ Καζαντζῆ ἔγινε αἰτία δημιουργίας σοβαρῶν ἐπεισοδίων εἰς βάρος του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δοξολογίας γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου. Φαίνεται πὺς ἐπίσημος ὁμιλητὴς εἶχε ὀριστεῖ ὁ θεολόγος καθηγητὴς Βορνάκης, ὁ Κ. Καζαντζῆς, ὅμως, ἐπέμεινε νὰ μιλήσει αὐτός. Ἔτσι ἄρχισαν οἱ διαπληκτισμοὶ μέσα στὴν ἐκκλησία, ἐνῶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν θορυβοῦσε ἐκφράζοντας τὴν ἀποδοκιμασία του γιὰ τὰ συμβαίνοντα καὶ κυρίως ἐναντίον τοῦ Καζαντζῆ. Σὲ μιὰ στιγμή ὁ τελευταῖος, ἀπευθυνόμενος στὸν Βορνάκη, εἶπε: *Σεῖς θὰ ὁμιλήσητε, ὅταν ἔρθῃ ὁ Βενιζέλος,* ἐνῶ ἦταν σ' ὅλους γνωστό, πὺς ὁ καθηγητὴς ἦταν ἀντιβενιζελικός. Ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης ἀγανακτισμένος γιὰ τὰ ὅσα συνέβαιναν στὴν ἐκκλησία, βγῆκε ἔξω. Τὴν ἄλλη μέρα ὁ Καζαντζῆς, ἔγραψε στὴ Σημαία ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης *ἐξεδιώχθη τοῦ ναοῦ ὡς ταραξίας.* Μὲ ἐπιστολή του στὴν Ἡπειρο ὁ Χρηστοβασίλης τὸν διέψευδε, μάλιστα τὸν μὲνυσε *ἐπὶ ἐξυβρίσει καὶ συκοφαντία,* γιὰτὶ ὁ πρῶτος εἶχε κάνει νύξη στὸ δημοσίευσμά του ὅτι ὁ Χρηστοβασίλης ἦταν ὁ ὑποκινητὴς τοῦ ἐπεισοδίου. Τὸ ἐπεισόδιο ἦταν αὐθόρμητο, ἐπέμενε ὁ τελευταῖος, *ὀφειλόμενον εἰς τὴν κατὰ τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἐπικρατοῦσαν ἀντιδημοτικότητα,* ἣν διὰ τῆς συ-

μπεριφορᾶς καὶ τῆς ἀστόχου πολιτικῆς του κατόρθωσε νὰ δημιουργήσῃ. Ἡ ἀντιπαράθεσις ἀνάμεσα στίς δυὸ ἐφημερίδες θὰ συνεχιστεῖ καὶ θὰ ὀξυνθεῖ τοὺς ἐπόμενους μῆνες. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ *Σημαία* ὥς τὴν ἡμέρα τῆς ἔξωσις τοῦ Κωνσταντίνου, ἀσκοῦσε ἔντονη κριτικὴ ἐναντίον τῆς Πολιτείας τοῦ Βενιζέλου, ὑπερβάλλοντας σὲ ἀντιβενιζελισμό ἀκόμα καὶ τὴν *Ἡπειρο*. Τὸν ἀρχηγὸ τοῦ *Κινήματος τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης* τὸν ἀποκαλοῦσε *τσαρλατάνο* καὶ καυτηρίαζε τὴν τακτικὴ τοῦ κόμματός του, ποὺ μέσω τῶν προξενείων τῆς Entente, στρατολογοῦσε ἐργάτες ἀπὸ τίς Νέες χώρες, καὶ τοὺς ἔστελνε στὴ Γαλλία. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς -ἔλεγε- εἶχαν βρεῖ *οἰκτρὸν θάνατον* στίς θάλασσες. Στὰ Γιάννινα ἡ *Σημαία* -ὅπως καὶ ἡ *Ἡπειρος*- κατηγοροῦσαν τὸ διερμηνεῖα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Ι. Λάππα, γιὰ τὴ στρατολόγησι ἐργατῶν, τὴν ὁποίαν ἀποκαλοῦσε *παιδομάζωμα* (24-3-1917. Στὸ ἴδιο φύλλο ἡ *Ἡπειρος* καταφέρεται κατὰ τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων *Ἐλεύθερον Βῆμα* καὶ *Ταχυδρόμου*, ποὺ ζητοῦσαν ὑπέρογκες ἀποζημιώσεις ἀπὸ τὸ κράτος γιὰ ἀσήμεντες ζημίες τους κατὰ τὰ Νοεμβριανὰ κάνοντας ταυτόχρονα νύξη γιὰ κάτι ποὺ δικαίωνε τὸ Χατζῆ: ...τὸ ἔλλειμα, ὅπερ εἶχον *μηνιαίως* -ἔγραφε- *συνεπλήρου* ἡ *Ἀνταντικὴ προπαγάνδα*. Καὶ πρόσθετε: *Ἄν μὲ κατηγορεῖτε ἐμένα ὅτι πῆρα μάρκα ἀπὸ τὸ βαρῶνο Σέγκ, τὸ ἴδιο κατηγορῶ κι ἐγὼ ἐσᾶς ποὺ πῆρατε λίρες καὶ φράγκα ἀπὸ τὴν Entente.*

Ἡ ὀξύτητα τῆς ἀντιπαράθεσις, μὲ τίς ἀνακρίβειες ποὺ γράφονταν, ὑποχρέωσαν τὸ Ν. Γεωργίτση νὰ ὑποβάλει μήνυση ἐναντίον τῆς *Σημαίας*, γιὰτί, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν δυσφημήσῃ, τὸν ἀποκάλεσε *ὄψιμον πατριώτην* καὶ τὸν κατηγοροῦσε μάλιστα ὅτι κάποτε εἶχε ὑποβάλλει αἴτηση στὸ ἰταλικὸ προξενεῖο γιὰ νὰ διοριστῇ διευθυντὴς τοῦ ἰταλικοῦ ταχυδρομείου.

Π ἀρὰ τίς προσπάθειες ποὺ καταβάλλονταν, ἡ ἐπισιτιστικὴ κατάσταση χειροτέρευε. Ὁ γενικὸς *Ἐπόπτης ἐπὶ τῶν τροφίμων*, πρόεδρος πρωτοδικῶν Π. Πουλίτσας, ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του ἄγνωστο γιὰ ποιоὺς λόγους. Ἡ *Σημαία* τὸν χαρακτήριζε ἀναντικατάστατο, ἐρμήνευε δὲ τὴν παραίτησή του ὡς δυσφορία ἐναντίον τῆς κυβέρνησις, ποὺ δὲν ἔκανε δεκτὴ τὴν εἰσήγησίν του νὰ μοιράζονται οἱ ποσότητες ἀλεύρου ποὺ ἔρχονταν στὰ Γιάννινα, μέσω τῆς *Γεωργικῆς τραπεζῆς*, ὅπως πρότεινε κι ὁ Καζαντζῆς. Παρὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Πουλίτσα ὡς ἀναντικατάστατου, ἡ *Σημαία* καταφερόταν κατὰ τοῦ συστήματος διανομῶν ποὺ καθιέρωσε περιγρῶφοντάς το ὡς *χαῶδες, ἀνεργμάτιστον, συγκεχυμένον, παράλυτον καὶ κατεργάρικον*. Ἴσως αὐτὲς οἱ ἐπιθέσεις νὰ ὑποχρέωσαν τὸν Πουλίτσα νὰ ὑποβάλει τὴν παραίτησή του. Πάντως διέψευσε ἔντονα τὴν ἐρμηνεία ὅτι ὠδηγήθηκε σ' αὐτὴ ἐξ αἰτίας δυσφορίας του γιὰ τίς ἐνέργειες τῆς κυβέρνησις ὡς πρὸς τὸ ἐπισιτιστικὸ τῆς Ἡπείρου. Γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν ἀτασθαλίαι κατὰ τὴ διανομὴ τῶν 43.000 ὀκ. ἀλεύρου ποὺ εἶχαν ξεφορτωθεῖ στὴν Πρέβεζα, τέτοιες εἶχαν σημειωθεῖ στὸ παρελθόν, ὅταν ἄλλοι μὲν ἐκουβαλοῦσαν εἰς τὰ σπίτια των, τοὺς φίλους καὶ τοὺς συγγενεῖς των, ὁλόκληρα σακκιά

ἀλεύρων, ἄλλοι δέ, οἱ πλείότεροι, οὔτε δράμι εἶδαν στὰ μάτια των. ζητήθηκε ἀπὸ τὴν ἀστυνομία νὰ λάβει τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε τὰ ἄλευρα νὰ φθάσουν ἀσφαλῆ στὸν προορισμό τους καὶ νὰ μοιραστοῦν δίκαια στοὺς Γιαννιώτες. Ἔτσι ἡ ἀστυνομία, μόλις ξεφορτώθηκαν τὰ ἄλευρα στὴν Πρέβεζα, εἰδοποίησε στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα νὰ τὰ παραλάβει, νὰ τὰ φρουρήσει ἀπὸ διαρπαγὴ καὶ νὰ τὰ μεταφέρει μὲ ἀσφάλεια στὰ Γιάννινα μὲ κάρα - τὰ αὐτοκίνητα δὲ μπορούσαν νὰ κινηθοῦν ἀπὸ ἔλλειψη βενζίνης. Τὰ ἄλευρα ποὺ ἔφθαναν στὴν πόλιν ζυγίζονταν, καὶ τοποθετοῦνταν σὲ ἀποθήκη μὲ φρουρά. Γιὰ τὴν ταχύτερη διανομὴ τους ἡ πόλιν χωρίστηκε σὲ 11 τμήματα, (4 στὴν ἐνορία Ἀρχιμανδρείου, 2 στὴν ἐνορία ἁγίου Νικολάου, 1 στὴν ἐνορία τῆς Μητρόπολης, 1 στὴν ἐνορία ἁγίας Μαρίνης καὶ 3 στὴν ἐνορία Περιβλέπτου) καὶ ἡ διανομὴ ἔγινε στίς 29 Μαρτίου, Μ. Ἑβδομάδα, ἀπὸ 11 ἐπιτροπές. Σὲ κάθε ἄτομο δινόταν μιάμιση ὀκτὰ ἀλεύρι πρὸς 1,60 δρχ. τὴν ὀκτὰ. Ἡ διανομὴ, ἔγινε στὸ σύνολό της δίκαια, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ τὰ παράπονα. Ἡ *Σημαία* ἔγραψε πὼς μία ἐνοριακὴ ἐπιτροπὴ *ἐτράβηξε κατὰ τὰ σπίτια της σάκκους ἀλεύρου. Νὰ ἐλεγχθεῖ ἡ καταγγελία*, συνηγοροῦσε ἡ *Ἡπειρος*, κι ἂν ἦταν ἀληθινή, ἔπρεπε νὰ ἐπέμβει ὁ εἰσαγγελέας.

Ἡ πείνα εἶχε καταντήσει *κακιὰ ἀρρώστεια*, ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες, κι ὅπως αὐτὲς δὲν γιastreύονται μὲ ἀσπιρίνες, ἔτσι καὶ οἱ λίγες διανομές ἀλεύρου -μοίρασαν κι ἀπὸ 40 δράμια ζάχαρη τὸ ἄτομο- δὲ μπορούσαν νὰ τὴ δαμάσουν. Ἦταν θεριὸ ἀνήμερο, ἀγριεμένη θάλασσα, τὰ πελώρια κύματά της ξεροῦσαν στίς ξέρες τῆς στρατιᾶς τῶν δυστυχισμένων, δὲν εἶχαν τελειωμὸ τὰ βάσανα τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνοιξὴ φούντωνε, τὸ Πάσχα, πρῶ-ῖμο, ἔφτανε, πὼς νὰ τὸ γιορτάσουν οἱ πεινασμένοι Γιαννιώτες; Αὐτὴ τὴ χρονιά, μεταφορικὰ καὶ πραγματικὰ, ἡ Μεγάλῃ ἑβδομάδα ἦταν ἑβδομάδα τῶν παθῶν γιὰ τὸν περισσότερον κόσμον. Ὡστόσο ἡ πίστις ἔμεινε στέρεη, ὁ Σταυρωμένος Χριστὸς κουβαλοῦσε καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς Ἀνάστασης, κάποτε θὰ τέλειωνε ὁ ἐφιάλτης, θὰ γιόρταζαν ἀληθινὸ Πάσχα, ὅσοι ὑπέφεραν. *Παρά τὰς δυσμενεστάτας περιστάσεις* -ἔγραφε ἡ ἐφημερίδα- *τὰς ἡμέρας τῆς Μ. Ἑβδομάδος ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεώς μας τὰς διῆλθεν ἐξαιρετικῶς εὐλαβῶς καὶ ἐκκλησιαζόμενος*. Οἱ ἐκκλησίες ἦταν κατὰμεστες, οἱ ἄνθρωποι, στὴ δυστυχία τους, ἀποζητοῦσαν νὰ βρεθοῦν ὁ ἓνας κοντὰ στὸν ἄλλο κι ὅλοι μαζὶ κοντὰ στὸ Σταυρὸ τοῦ Κυρίου, μαζὶ τοῦ κουβαλοῦσαν ὅλοι τὸ δικό τους σταυρὸ, κάποτε θαρχόταν ἡ λύτρωση, δὲν εἶχαν σὲ τί ἄλλο νὰ ἐλπίζουν. ...Θὰ ἔρθῃ ἡμέρα -ἔγραφε κι ὁ Χατζῆς στὸ πασσαλιάτικο ἄρθρο του- *κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ τῆς ὅλης Ἑλλάδος, ποὺ ὑποφέρει τόσον σήμερον, ὑπερήφανος, νικήτρια, θριαμβευτικὰ θὰ μειδιᾷ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὧν καὶ τῆς Ἱστορίας, ψιθυρίζουσα εἰς τοὺς ἐκθαμβοὺς λαοὺς ποὺ θὰ τιμῶσι τὸν ἡρωϊσμόν της: Νενίκηκα! Διότι ὑπέφερα νὰ μαρτυρήσω!* Ὁ Χατζῆς εἶχε πλάσει τὸ δικό του κόσμον, στὰ μέτρα τῆς ποιητικῆς εὐαισθησίας καὶ τῶν ιδεολογικῶν του πεποιθήσεων, τὸν ὀδηγοῦσε ὅπου ἤθελε, δὲν παραδεχόταν τὴ ροὴ τῆς ζωῆς καὶ τῶν γεγονότων,

ὅπως αὐτὰ συνέβαιναν στὴν πραγματικότητα, ἦταν βέβαιος πὼς ὁ δικός του δρόμος ἔβγαζε στὸ ξάγναντο, ἔδειχνε πὼς ἦταν βέβαιος, στὴν πραγματικότητα ἦταν ἀπελπισμένος...

Τὸ Πάσχα (2 Ἀπριλίου) γιορτάστηκε στὰ Γιάννινα μὲ *ὄνειρώδη ἐπιβλητικότητα καὶ μεγαλοπρέπεια*. Χωρὶς *ὑπερβολὴν τέτοιον ἐορτασμὸν* *πρώτης καὶ δευτέρας Ἀναστάσεως* *πρώτην φορὰν εἶδαν τὰ Γιάννινα*. Ὁ Σπυρίδων, ὁ ὁποῖος δίδει ἓνα ἐντελὼς *ιδιαιτέρον τόνον εἰς κάθε ἐορτήν*, ἔδωκε τόνον ἀντάξιον καὶ τῆς *ἡμέρας καὶ τῶν στιγμῶν* *ποὺ διερχόμεθα*, σημείωνε ὁ *χρονικογράφος*. Στὴ δεύτερη Ἀνάσταση, *ποὺ πάντα γινόταν* *στὰ Γιάννινα μὲ μονοεκκλησία, συγκεντρώθηκε* *στὴ Μητρόπολη ὅλη ἡ πόλη*. Ναὸς, αὐλὴ, περίβολος, δρόμοι, σκάλες, αἰθουσες τοῦ *συνοδικοῦ καὶ τῶν γραφείων* *πλημμύρισαν ἀπὸ κόσμο*. Ὁ Σπυρίδων *μίλησε πολλὴ ὥρα* *στὸ ἐκκλησίασμα, ἤξερε ν' ἀγγίζει* *τις καρδιὰς τῶν ἀνθρώπων, πολλοὶ ἔκλαιγαν*. Ἦταν καὶ *ῥαβδὴ* ἡ *ὑποβλητικὴ φωνὴ* *τοῦ ποὺ γέμιζε* *τις ψυχὰς μὲ δέος καὶ ἀνάταση*. Ὅταν ἔβγαине στὴν Ὠραία Πύλη καὶ ἔλεγε τό: *Κύριε! Κύριε! Ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε...*, *πίστευες πὼς πραγματικὰ κουβέντιαζε μὲ τὸ Θεό, ὑψωνόσουν μαζί του καὶ σύ, δὲν ἄκουσα ἀπὸ ἄλλον δεσπότη, μὰ ζωὴ ὁλόκληρη, μὲ τέτοιο τρόπο εἰπωμένη αὐτὴ τὴν ἐπίκληση* *σὲ μετέφερε σὲ καιροὺς βυζαντινοῦ μεγαλείου, ἔφτανε μόνον αὐτὸ γιὰ νάναι δεσπότης...* *Κι ὅλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος, ποὺ δὲ σταματοῦσε νὰ ζητωκραυγάζει, γυμνὸ, παγωμένο, πεινασμένο, πέρασε ἀπὸ τὸ συνοδικὸ νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ Σπυρίδωνα καὶ νὰ πάρει τὰ πασχαλιάτικα αὐγά, κατὰ τὰ εἰωθότα..* Σίγουρα *τάχε ἀνάγκη αὐτὴ τὴ μέρα...*

Ἡ δημόσια τάξη εἶχε διασαλευτεῖ ἐπικίνδυνα, ἀπόρροια τῆς διάλυσης τοῦ κράτους καὶ τῆς ἔκτασης τῆς πείνας, *ποὺ εἶχε ὁδηγήσει στὴν ἔσχατη ἐξαθλίωση ἀρκετὲς περιοχές, προπαντὸς τὴ Λάκκα-Σουλίου*. Οἱ ληστεῖες *διαδέχονταν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, ἄρχισε ἡ καταδίωξη μὲ εἰδικὰ ἀποσπάσματα* *στὸ Ζαγόρι, τηλεγραφοῦσε ὁ ἀποσπασματάρχης Ντάκος, συνέλαβε πολλοὺς ληστὲς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ εἶχαν χτυπήσει τὸ Τσεπέλοβο, ξεκαθάρισε προσωρινὰ τὴν περιοχὴ*. Στὰ τέλη Μαρτίου πολυμελὲς συμμορία ἐνόπλων *λήστεψε ἓνα καραβάνι ποὺ πῆγαινε ἀπὸ τὰ Γιάννινα πρὸς τὴν Καλαμπάκα, σκότωσε ἓναν ἔμπορο ἑβραῖο καὶ τοῦ πῆρε 100.000 κορῶνες*. Θρασύτατοι οἱ ληστὲς *παρέμειναν στὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος γιὰ νὰ ληστέψουν καὶ ἄλλους*. Ἐναν ἀξιωματικὸ τῆς χωροφυλακῆς *ποὺ πέρασε τὸν ἀφόπλισαν καὶ τὸν ξεγύμνωσαν*. Παρὰ λίγο νὰ συλλάβουν καὶ τὸ Σπυρίδωνα *ποὺ γύριζε στὰ Γιάννινα*. Τοὺς ἀπέτρεψε ἡ συνοδεία ἰσχυροῦ ἀποσπάσματος. Οἱ Πιαννιώτες, *ιδίως οἱ πλούσιοι, μὲ τὸ δίκιο τους ἀνησυχοῦσαν*.

Δὲν ἄργησε νὰ διασαλευτεῖ ἡ τάξη ἐπικίνδυνα καὶ μέσα στὰ Γιάννινα, *μόλις ἀποφεύχθηκε ἡ αἵματοχυσία*. Βασικὴ αἰτία ἦταν ἡ ἔλλειψη τροφίμων καὶ ἡ πείνα, *ποὺ ὁδήγησε στὴ δημιουργία σκηνῶν στὴν ἀγορὰ, τὶς ὁποῖες οἱ ἀντίπαλοι τῆς κυβέρνησης ἐκμεταλλεύτηκαν πολιτικά*. Εἶχαν κυκλοφορήσει φήμες *πὼς τὰ νέα ἄλευρα ποὺ θάρχονταν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα θὰ μοι-*

ράζονταν στους φούρνους, οί πεινασμένοι Γιαννιώτες όμως δεν είχαν εμπιστοσύνη σ' αυτούς. Μάταια ο διευθυντής της Αστυνομίας και οί εκπρόσωποι της Μητρόπολης προσπαθοῦσαν νά πείσουν τοὺς συγκεντρωμένους στὴν ἀγορὰ (14 Ἀπριλίου) ὅτι τὰ ἄλευρα θὰ μοιράζονταν ἀπὸ τὶς ἐπιτροπές, δὲ θὰ δίνονταν στοὺς φούρνους. Κάποια στιγμή, σὰ νὰ εἶχε δοθεῖ σύνθημα, ἡ ἀγορὰ ἔκλεισε. Οἱ συγκεντρωμένοι διαμαρτύρονταν, ἄρχισαν νὰ διαλύονται, ὑπῆρχαν ὅμως ἄνθρωποι, ὅπως ἰσχυρίζονταν οἱ κυβερνητικοί, ποὺ τοὺς ἐσπρωχναν πρὸς τὴν πλατεία γιὰ νὰ γίνει ἐκεῖ συλλαλητήριο διαμαρτυρίας γιὰ τὰ ἄλευρα. Ἡ Ἀστυνομία κράτησε τὴν ψυχραιμία της κι ἀποφεύχθηκαν ἐκτροπα. Ἡ Ἡπειρος ἔδινε στὰ γεγονότα τὶς δικές της διαστάσεις. Χαρακτήριζε τὶς σκηνές ἀθλιέστατες, θλιβερότατες, ἐπικίνδυνες, ἀδικαιολόγητες, εἶχαν προκληθεῖ χωρὶς καμιὰ πραγματικὴ ἀφορμή, κι ἐξελίχτηκαν τόσο γρήγορα, ὥστε ἐν μιᾷ στιγμῇ καὶ μόνη ἀκαριαίως νὰ κλείσῃ ἡ ἀγορὰ καὶ ν' ἀπειληθῇ σπουδαίως ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια. Τέτοιος αὐτοματισμὸς τῆς ἀγορᾶς πρώτη φορὰ εἶχε παρατηρηθεῖ, ἔπρεπε συνεπῶς οἱ ἀρχές νὰ ἐρευνήσουν καὶ νὰ βροῦν τοὺς πρωταίτιους τῆς δημιουργίας τῶν σκηνῶν, ὅχι τὸν πολὺ κόσμον ποὺ ἔδειχνε διάθεση νὰ διαλυθεῖ, ἀλλὰ τοὺς μυστηριώδεις προαγωγούς ποὺ τὸν ἐσπρωχναν πρὸς τὴν πλατεία, γιὰ νὰ κάνουν, σώνει καὶ καλά, συγκέντρωση, χωρὶς λόγο, χωρὶς νὰ ξέρουν στὴν πραγματικότητα τί ἤθελαν, ἀλλὰ ἀπλὰ καὶ μόνο νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸ σύνθημα ποὺ τοὺς δόθηκε, *ιδίως ἀπὸ τὰ χεῖλη ἰσραηλιτῶν ἐξαγγελλόμενον*: «Ἀλεῦρι! ἀλεῦρι! Ὁ Χατζῆς, ὅμως, ξεχνοῦσε πῶς οἱ ἄνθρωποι πεινοῦσαν.

Ἡ γύρω ἀπὸ τὸν Κ. Καζαντζῆ ομάδα συνέχιζε, μέσω τῆς *Σημαίας*, τὶς βολές της ἐναντίον τῆς Ἡπείρου, τῆς Μητρόπολης, ἀλλὰ καὶ καθενὸς ποὺ ἦταν ἀντίθετος μὲ τὶς ἀπόψεις της. Ἡ διανομὴ π.χ. 3.170 ὀκάδων ἀλεύρου σὲ ομάδα χωριῶν τοῦ Σουλίου, ποὺ κυριολεκτικὰ πεινοῦσαν καὶ ἦταν φυσικὸ ὀρισμένοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους νὰ προβαίνουν σὲ ληστρικὲς κι ἄλλες πράξεις, ἐπέσυρε τὶς ἔντονες ἐπικρίσεις τοῦ Καζαντζῆ ποὺ χαρακτήρισε τοὺς Σουλιῶτες *πλιατσικολόγους, ληστές, ἄρπαγας καὶ ἐπαναστάτας*. Μὲ ἐπιστολὴ του στὴν Ἡπειρο, ἐκπρόσωπός τους ἀναφέρθηκε μὲ σκληρὰ λόγια γιὰ τὴν πολιτεία τοῦ Καζαντζῆ ὑπενθυμίζοντάς του ὅτι ἦταν ἀνεπίτρεπτο ἀπὸ ὀρισμένα περιστατικὰ νὰ γενικεύει καταστάσεις. *Ἐπειδὴ μερικοὶ Σουλιῶτες -ἔγραφε- ἐξαιτίας τῆς πείνας ἀναγκάσθηκαν νὰ ἀρπάξουν τροφίμα, αὐτὸ δὲν σήμαινε πῶς ὅλοι οἱ Σουλιῶτες ἦταν ἄρπαγες καὶ ληστές*.

Ὁ διευθυντής τῆς *Σημαίας*, ἐπανεφέρε στὸ ἐπίκεντρο τῆς συζήτησης καὶ τῆς ἀντίθεσής του πρὸς τὸ Χατζῆ, τὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ τελευταίου ὡς ἐφόρου στὰ Ἑλέη. Ἡ βασικὴ αἰτία τῆς διένεξης ἦταν πῶς ὁ Ν. Λάππας, μὲ τὸ διορισμὸ τοῦ Γ. Χατζῆ, αἰσθάνθηκε μειωμένος ἀπέναντί του, γιὰτὶ προτιμήθηκε ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὸ μητροπολίτη καὶ ὄχι αὐτός. Ἐγραφε ἡ *Σημαία*: *Διαβεβαιούμεν τὴν συνάδελφον «Ἡπειρον», τὴν καταναλώσασαν δύο πολυτίμους στήλας διὰ νὰ ἐξάρῃ τὴν τιμὴν, ἥς ἔτυχεν ἐκ μέρους τῆς*

Α.Σ. καὶ τοῦ Κιγκικοῦ κόμματος, μεθ' οὗ πολυτρόπως εἶναι συνδεδεμένη, ὅτι δὲν γνωρίζομεν κανένα ἐπιθυμοῦντα τόσον διακαῶς νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα τοῦ ἐφόρου τῶν κορασίων (::!). Ὅσον ἀφορᾷ διὰ τὸν ἑαυτὸν μας, ποὺ ὑπαινίσσεται ἢ συνάδελφος, μᾶς ἀρκεῖ ἡ τιμὴ τῆς δικῆς μας οἰκοκυρῶσύνης, τὴν ὁποίαν ἀδυνατοῦμεν ἡμεῖς νὰ ὑποθηκεύσωμεν διὰ νὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ δίδωμεν ὅ,τι μᾶς ζητοῦν... Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπικρισὶν μας καθ' ὀρισμένων πράξεων, εἴτε τοῦ μητροπολίτου, εἴτε τοῦ ἐφοριακοῦ σώματος, εἴτε τῆς συναδέλφου, ἔχομεν τοῦτο νὰ εἰπώμεν: Ὅτι ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἐφοριακὸν σῶμα δὲν λέγομεν τίποτε περισσότερον ἢ ὅ,τι καὶ τὸ σχετικὸν ὑπόμνημα τὸ ὁποῖον ἔφερε τὴν ὑπογραφήν μας καὶ τὴν ὑπογραφήν τοῦ διευθυντοῦ τῆς συναδέλφου, ἥτις φαίνεται ὅτι ἐντελῶς τὸ ἐλησμόνησεν. Καὶ δι' αὐτὸ θλιβόμεθα περισσότερον διὰ τὴν μνήμην τῆς συναδέλφου, ἥτις ἐπρωτοστάτησεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὑπομνήματος ἐκεῖνου.

Λόγια γεμάτα ὑπονοούμενα ἀλλὰ καὶ ἀποσιωπήσεις περιστατικῶν. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Χατζῆ ἦταν ἐκτενὴς καὶ μὲ αἰχμές. Εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀληθὲς -ἐγγραφε- ὅτι ὁ διευθυντὴς τῆς «Σημαίας», ἐνώπιον ἀξιοτίμων πολιτῶν, παρισταμένων καὶ στρατιωτικῶν, εἶπεν ὅτι τὸ μόνον ποὺ ἔχει ἐναντίον τοῦ μητροπολίτου εἶναι διότι ἐπελέγη ὁ διευθυντὴς τῆς «Ἡλείρου» ὡς ἐφορος τῶν Σχολῶν (καὶ ὅχι βέβαια τῶν κορασίδων) παροραθέντος αὐτοῦ; Εἶναι ἀληθὲς ἢ ὅχι ὅτι καὶ ὁ διευθυντὴς τῆς «Σημαίας» καὶ οἱ τρεῖς-τέσσερες θορυβοῦντες διὰ τῆς «Σημαίας» καὶ ἡμεῖς καὶ ὅλοι ἐμείναμεν σύμφωνοι εἰς τὸ γεγονὸς, ὅτι ἔνεκα τῶν περιστάσεων καὶ τῆς καταστάσεως, θὰ ἦτο ἐντελῶς ἄστοχος πᾶσα ἀπότομος μεταβολή, βιαία ἀναρρίπησις προσωπικῶν παθῶν καὶ ἐγκλίσεων καὶ ὅλοι εὐρέθημεν σύμφωνοι νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὡς ὀρθοτάτην τὴν σκέψιν ἀπλῆς συμπληρώσεως τῶν ἐλλειπόντων μελῶν ἐκ τοῦ κοινοτικοῦ σώματος;.. Τότε διατὶ ἐπικαλοῦνται τὴν ἰδικὴν μας μνήμην;... Δυστυχῶς ἡ ἐκλογὴ μας ὡς ἐφόρου εἶναι ἡ μόνη ἀφορμὴ τοῦ πολέμου ἐναντίον μας. Ἄν τὸ ξέραμε -συνέχιζε- θὰ ἀφήναμεν ἄλλους νὰ ἱκανοποιήσουν τὰς μικρὰς τῶν φιλοδοξίας. Διότι οἱ 4-5 θορυβοῦντες εἶναι κοπέλλια τοῦ Κ. Καζαντζῆ, ὁ ὁποῖος, μὴ διορισθεὶς ἀντιπρόσωπος τῆς πόλεως εἰς τὴν Ἐθνικὴν τράπεζαν, διορισθέντος τοῦ κ. Γ. Δούμα, μαίνεται καὶ οὗτος ἀπὸ φλογερὸν πόνον νὰ διορθώσῃ τῶρα διὰ μιᾶς τὰ κοινὰ καὶ ἀπὸ φλογερὴν μανίαν νὰ ὑβρίξῃ τὸν μητροπολίτην, τὸν ὁποῖον, δικαίως ἄλλοτε καὶ κατ' ἀξίαν ἐξύμνει. Σκληρότερος ἦταν ὁ Χατζῆς στὴν ἀπάντησίν του πρὸς τὸν Ν. Λάππα ποὺ εἶχε θίξει τὸ θέμα τῆς δημοσιογραφικῆς τιμῆς. Συμβουλευόμεν τὴν «Σημαίαν» -τόνιζε- νὰ ἀπέχῃ συζητήσεων μαζύ μας διὰ θέματα «δημοσιογραφικῆς τιμῆς καὶ εὐσταθείας». Ζῶμεν εἰς τόσον στενὸν περιβάλλον, ὥστε νὰ εἶναι καὶ αὕτη (ἡ δημοσιογραφικὴ τιμή), ὅπως ὅλα, γνωστὴ. Γράφει ὅτι δὲν δύναται νὰ τὴν ὑποθηκεύσῃ διὰ νὰ μὴ κάμῃ ὅ,τι τῆς ζητοῦν. Λογικωτάτη ἢ ὁμολογία, διότι, καὶ νομικῶς καὶ λογικῶς, δύναται νὰ ὑποθηκεύσῃ κανεὶς πᾶν ὑπάρ-

χον, ἀρκεῖ νὰ τὸ ἔχῃ εἰς τὴν κατοχὴν του καὶ νὰ μὴν τὸ ἐπώλησεν ἤδη πρὸ καιροῦ. Δυστυχῶς δὲ ἡ δημοσιογραφικὴ τιμὴ εἶναι καὶ αὕτη κατὰ ἀπείρως ἀναντικατάστατον, ὅπως καὶ τῶν παρθένων ἢ παρθενία. Ἄμα ἐφάπαξ διακορευθῇ δὲν θεραπεύεται μὲ τίποτε ἔπειτα. Καὶ ἡ «Σημαία» ἃς ἐρωτήσῃ ὅποιονδήποτε, φίλον ἢ ἐχθρόν μας, νὰ τὴν διαβεβαιώσῃ ὅτι εἶναι πολὺ ἄστοχος κουβέντα ἐκ μέρους της νὰ φέρῃ τὸν λόγον ἐπὶ ἐπιπέδου τόσοσιν σφαλεροῦ δι' αὐτήν...

Σημειώθηκε καὶ στὰ προηγούμενα. Καθὼς οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες εἶχαν κλείσει, οἱ ἀντιβενιζελικὲς, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ποῦ ἄλλοῦ νὰ ξεσπάσουν, ἄρχισαν ἐξοντωτικὸ πόλεμον μεταξύ τους, μὲ ἐπίκεντρο τῶν ἀντιδικιῶν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ τὸ ἐφοριακὸ σῶμα. Οἱ ἐπιθέσεις, μὲ τὴν αἰτιολογίαν τῆς διόρθωσης τῶν κακῶς κειμένων, ἀναφέρονταν, κατὰ κύριο λόγο σὲ προσωπικὰ θέματα, καὶ ἐνῶ τὰ πάντα γύρω κατέρρεαν, ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμό, τὴν πείνα, τὴν κατάλυση τοῦ κράτους, τὴν ἰταλικὴ ἀπειλή, οἱ δημοσιογράφοι ἐξαντλοῦνταν σὲ μάχες πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ ἐγωῖσμοῦ τους. Ὁ Κ. Καζαντζῆς καὶ Ν. Λάμπας, ἀπὸ τοὺς ἐνθερμούς ὑποστηρικτὲς τοῦ Σπυρίδωνα, στράφηκαν ἐναντίον του, γιατί προτιμήθηκε ὁ Χατζῆς γιὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐφόρου. Ὁ τελευταῖος πάλι, σφοδρὸς πολέμιος τοῦ Δ. Κίγκου κατὰ τὸ παρελθόν, ἔδειχνε τώρα κάποια ἀνοχὴ ἀπέναντί του, καθὼς καὶ στοὺς φίλου του, ποὺ διαχειρίζονταν τὰ Ἑλέη τὰ προηγούμενα χρόνια, μὲ τὸ αἰτιολογικὸ (ἐκ μέρους τοῦ Χατζῆ), ὅτι κατὰ τὸν ἔλεγχον τῶν λογαριασμῶν, δὲν εἶχαν διαπιστωθεῖ ἀτασθαλίαι. Οἱ ἄλλοι ἐπέμειναν ὅτι ὑπῆρχαν, καὶ γίνονταν προσπάθειαι συγκάλυψής τους. Ἡ βασικὴ διαπίστωση εἶναι, ὅτι οἱ ἐγωῖσμοι καὶ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα κυριαρχοῦσαν στὴν τοποθέτηση τῶν ἐφημερίδων ἀπέναντι στὰ ζητήματα τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος.

Οἱ Ἴταλοί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, συνέχιζαν τὸν ἀφελληνισμό τῆς Β. Ἡπείρου καὶ τίς διώξεις στὰ ἰταλοκρατούμενα μέρη. Πληροφορίες ἀπὸ τὴν Ἀλβανία μιλοῦσαν γιὰ καταδίκη σὲ θάνατον τοῦ προέδρου τῆς Αὐτόνομης πολιτείας Γ. Ζωγράφου, ἀπὸ ἔκτακτον ἄλβανικὸ δικαστήριον. Σίγουρα θὰ ἔχουν καταδικαστεῖ σὲ θάνατον -συμπέρανε ἡ Ἡπειρος- καὶ ὅλοι οἱ ἀγωνιστὲς καὶ ὀργανωτὲς τοῦ Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἰταλικὴ κατοχὴ θάβρισκε ἐργασία γιὰ ν' ἀπογυμνώσῃ τὸν τόπον ἀπὸ κάθε Ἡπειρώτη.

Οἱ Ἴταλοί, στὸ μεταξύ, τύπος, κυβέρνηση καὶ στρατιωτικοί, δὲν ἔπαυαν νὰ δίνουν καθησυχαστικὰ διαβεβαιώσεις στοὺς Ἕλληνας, ὅτι ἡ κατοχὴ τῶν Ἡπειρωτικῶν ἐδαφῶν εἶχε γίνῃ μόνον γιὰ στρατιωτικοὺς λόγους. Ἡ ρωμαϊκὴ «Tribuna» -ἔγραφε ὁ Χατζῆς σὲ ἄρθρον του μὲ τίτλον: Αἱ ἰταλικαὶ τέχναι —καὶ ἐν συνανλίᾳ καὶ ὁ ἐπίλοιπος ἰταλικὸς τύπος, ἀβασίμους πολὺ εὐρίσκουσι τώρα τοὺς Ἡπειρωτικοὺς φόβους καὶ ἀδικαιολόγητον τὴν Ἡπειρωτικὴν ἐξέγερσιν ἐπὶ τῇ ἰταλικῇ ἐπιδρομῇ. Δημοσιεύων δὲ ὁ ἰταλικὸς τύπος περικοπὰς ὁλοκλήρους τῶν κατὰ τὰ Ἡπειρωτικὰ συλλαλητήρια ψηφισμάτων καὶ διαμαρτυριῶν, εὐρίσκει πάλιν τὴν εὐκαιρίαν, μὲ μίαν γλῶσσαν ὑπερβολικώτερον τώρα ἀπαλήν, νὰ ἐκφράξῃ τὴν ἀπορίαν του

πῶς ἔτυχεν καὶ τόσον φιλικωτάτη ἐπίσκεψις τῶν Ἰταλῶν εἰς Ἡπειρον (συνοδοευομένη ἀπὸ ἐκδιώξεις τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν, ἱταμὴν κατάλυσιν τῆς ἐλληνικῆς κυριαρχίας, συλλήψεις, φυλακίσεις, τυφεκισμοὺς καὶ ἀπαγχονισμοὺς ἐλλήνων πολιτῶν), πῶς εἶχε, λοιπόν, μία τόσον φιλικωτάτη (!!) ἰταλικὴ ἐπίσκεψις εἰς ξένην χώραν νὰ ἀνησυχήσῃ καὶ νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς Ἡπειρώτας... Προκηρύξεις δὲ ἐπὶ προκηρύξεων, τοιχοκολλούμεναι εἰς τὰ ἰταλοκρατούμενα μέρη συνεχίζουσιν, τρόπον τινά, τὴν κατ' ἔμπνευσιν ἀρθρογραφίαν τοῦ ἰταλικοῦ τύπου.

Λοιπόν, οἱ Ἰταλοί, χρησιμοποιοῦσαν τώρα ἥπια γλῶσσα, γιατί ἦταν παρβάτες τῆς, ἐν λευκῷ, ἐντολῆς ποὺ εἶχε δοθεῖ ἀπὸ τὰ κράτη τῆς Entente νὰ περιοριστοῦν στὴν κατάληψη τῆς Β. Ἡπείρου, τῆς ἐδαφικῆς δηλαδὴ ζώνης ποὺ περιλαμβάνοταν στὰ Πρωτόκολλα Λονδίνου καὶ Φλωρεντίας. Αὐτοὶ ὁμως εἶχαν ὑπερβεῖ τὴ γραμμὴ καὶ κατέλαβαν περιοχὰς περιλαμβανόμενες στὴ ζώνη ποὺ εἶχε, κατ' ἀρχήν, ἀποφασιστεῖ νὰ παραχωρηθῇ στὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸ συνέδριο τοῦ Βερολίνου, μὲ προθέσεις προέλασης πρὸς τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Πρέβεζα. Στὴν προσπάθειά τους νὰ συγκαλύψουν τὰ κατακτητικὰ τοὺς σχέδια, διοχέτευαν στίς ἐφημερίδες τοὺς τὴ γραμμὴ νὰ εἶναι ἥπιες στίς κρίσεις τοὺς γιὰ τὶς Ἡπειρωτικὰς ἀντιδράσεις. Τὰ ἴδια ἔλεγε στίς προκηρύξεις τοῦ κι ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων κατοχῆς τῆς Ἀλβανίας στρατηγὸς Ὑάκινθος Φερέρο, μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες -τοῦ Ἀπριλίου 1917- δημοσίευε ἡ Ἡπειρος. Οἱ Ἡπειρώτες -κατέλγηε στὸ ἀρθρο τοῦ ὁ Χατζῆς- ἂν δὲν δύνανται πουθενὰ ἄλλοῦ νὰ στραφῶσιν, διὰ χιλιοστήν φορὰν ῥηγνύουσι κραυγὴν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπως ἐν οἰαδήποτε περιπτώσει γνωρίζουσιν ὅτι τὸ νὰ φοβοῦνται τὰ δῶρα τῶν Δαναῶν καὶ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Μποσδάρι (τοῦ Ἰταλοῦ πρεσβευτῆ), εἶναι ἡ μόνη ἐθνικὴ διὰ τὴν Ἡπειρον πολιτικὴ.

Λίγες μέρες ὕστερα ἀπὸ τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ, ὁ Χατζῆς περνοῦσε ἔξω ἀπὸ τὸ μαγαζὶ τοῦ Πέτρου, τὴν ὥρα ποὺ αὐτὸς ἔβγαине. Χαιρετίσθηκαν θερμά, ἔλα μέσα κὺρ Γιώργη, εἶπε ὁ Πέτρος, νὰ πιοῦμε ἓνα καφέ, νὰ κουβεντιάσουμε λίγο, ἀπὸ τὴ δεύτερη Ἀνάσταση, ἔχω νὰ σέ δῶ. Θάχουμε καὶ τὴν ἡσυχία μας, τὸ μαγαζὶ ἔτσι ἀνοίγει, γιὰ τοὺς τύπους, ἔρημο εἶναι, τὰ ράφια ἄδειασαν, τοὺς ὑπάλληλους, τοὺς περισσότερους τοὺς ἔστειλα στὰ σπίτια τους, νὰ φροντίσουν γιὰ καμιὰ ὀκτὸς ἀλεύρι, τοὺς πληρώνω τὸ μισθό τους, ἂς βοηθήσουν τὴν οἰκογένειά τους, ἐδῶ θὰ κάθονταν... Ὁ Χατζῆς δὲ μίλησε, πέρασε τὴν πόρτα τοῦ μαγαζιοῦ, ἔφερε τὸ μάτι του γύρω σ' ὅλους τοὺς χώρους, εἶχε δίκιο ὁ Πέτρος, τίποτε δὲν ὑπῆρχε. —Καὶ γιατί τ' ἀφήνεις ἄδαιο, τὸν ρώτησε κάποια στιγμὴ. —Τὶ νὰ πουλήσω, κὺρ Γιώργη, ἀφοῦ μόνο στὴ μαύρη ἀγορὰ ὑπάρχουν τρόφιμα; Πόσο θὰ τὰ δώσω στὸν κόσμον, ἀγοράζοντάς τα ἀπὸ κεῖ; Ἐχει φουντώσει ἡ ἀκρίβεια, νὰ τὸν ξεζουμίζουμε καὶ μεῖς μὲ τὴν αἰσχροκέρδειά μας; Φτάνει πιά κὺρ Γιώργη, δὲν ἀντέχει ἄλλο ἢ φτώχεια, κι αὐτὰ ποὺ γίνονται στὴν ἀγορὰ, μπορεῖ

νά τὰ ὑποκινοῦν κάποιοι, βρίσκουν ὅμως πρόσφορο ἔδαφος καὶ τὸ κάνουν. Πότε θὰ τελειώσει αὐτὸς ὁ χαλασμός; Ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ παραβλέπει τίς προσβολές πὺν δέχεται καθημερινά, ὄχι ὅμως τὴν πείνα, τὸν τσάκιση, εἶναι κακὸς σύμβουλος, ἡ πείνα, γιὰ πολλὰ... Ὁ Χατζῆς δὲ μιλοῦσε, ἄκουε μόνο κάπνιζε κι ἔπινε τὸν καφὲ πὺν τοῦ ἔφτιασε ἓνας ὑπάλληλος, δὲν ἔλεγε ὅμως ν' ἀνοίξει τὸ στόμα του. Πέρασε ἀρκετὴ ὥρα ἔτσι, ὁ Χατζῆς μὲ τὰ μάτια κατεβασμένα, ὁ Πέτρος νὰ προσέχει κάθε του κίνηση, κάποια στιγμή δὲν κρατήθηκε: —Δὲ θὰ πεῖς τίποτε κὺρ Γιώργη; ρώτησε δειλά. Ὁ Χατζῆς σήκωσε τὰ μάτια, τὸν κοίταξε μὲ κείνο τὸ βλέμμα πὺν τρυποῦσε σίδηρο, τὰ χεῖλη του ἔτρεμαν: —Τὶ περιμένεις νὰ σοῦ πῶ Πέτρο; Ξέρεις τὴν ἀπάντηση μόνος σου. Ὅλα χάθηκαν... —Τὶ θὰ πεῖ αὐτό; ρώτησε ὁ ἄλλος. —Κέρδισε ὁ δαίμονας, ἐκεῖνο πὺν ζητοῦσε τὸ πέτυχε, θὰ διώξει τὸ βασιλιά καὶ θὰ κυβερνήσει ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ὅπου νάναι ἐρχεται καὶ στὰ Γιάννινα. Αὐτὰ πὺν γράφω κάθε μέρα εἶναι στὴν οὐσία λόγια παρηγοριᾶς γιὰ μελλοθάνατους. Ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξη ἔχασε, τὸ πῶς καὶ γιατί δὲν εἶναι τῆς ὥρας νὰ τ' ἀναλύσουμε. Τὶ περίμενες ὅμως νὰ γίνει μὲ τὴ φαγωμάρα πὺν ἔχουμε ἀναμεταξύ μας; Ἀντὶ νὰ δοῦμε πῶς θὰ τὰ βγάλουμε πέρα μ' αὐτὴ τὴν ὑπουλὴ φυλὴ πὺν κατεβαίνει ἀπὸ τὰ βόρεια, ἔφτασαν στὸ Καλπάκι οἱ Ἱταλοὶ Πέτρο, αὔριο θάναι στὰ Γιάννινα, τὸ Βενιζέλο στὴν οὐσία ἐξυπηρετοῦν ὅλα αὐτά, κι ἔχεις τὸν Καζαντζῆ, κυβερνητικὸ βουλευτὴ νὰ τοὺς καλωσορίζει, νὰ τὰ βάζει μὲ τὸ Σπυρίδωνα, αὐτὸς καὶ ἡ παρέα του. Μᾶς καταγγέλλουν πῶς καλύπτουμε τοὺς καταχραστὲς, ποιοί; Ἐμεῖς; Μὰ χρόνια τώρα ἀγωνιζόμαστε νὰ νοικοκυρευτοῦν τὰ «Ἑλέη», ὅπου ἀνακαλύψαμε ἀτασθαλίες στὴ διαχείριση ἐλέγξαμε τοὺς ὑπεύθυνους, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τοὺς πάρουμε ὅλους σβάρνα, ἐπειδὴ εἶναι διορισμένοι ἀπὸ τὸ Γερβάσιο... —Θὰ σὲ διακόψω κὺρ Γιώργη ὅταν ἀκόμα ζοῦσε ὁ Γερβάσιος κουβεντιάζαμε συχνὰ γιὰ τὴ σκληρὴ κριτικὴ πὺν τοῦ ἔκανες, πότε εἶχες δίκιο πότε ὄχι; κάποια φορὰ τοῦ πρότεινα νὰ σὲ βάλει καὶ σένα στὴν Ἐφορεία γιὰ νὰ δεῖς ἀπὸ μέσα τὰ πράγματα, ἔτσι θὰ ἦταν ἀντικειμενικότερη ἡ κρίση σου. Μὲ τὴ συμπλήρωση τῶν μελῶν τῆς Ἐφορείας μπῆκες καὶ σὺ κι ἀνέλαβες ὑπεύθυνη θέση, δὲν τὰ βλέπεις μ' ἄλλο μάτι τώρα τὰ πράγματα; —Ἐχεις δίκιο, μπορῶ νὰ μιλῶ τώρα μὲ στοιχεῖα πὺν τότε δὲ γνώριζα ὅμως σὲ μερικοὺς κακοφάνηκε πὺν προτίμησε ἐμένα ὁ δεσπότης καὶ ἄρχισαν πόλεμο. Νάσαι σίγουρος πῶς δὲ θὰ σταματήσουν αὐτοῦ, θὰ προσπαθήσουν νὰ μὲ θίξουν σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, ὁ Καζαντζῆς γιὰ ὅλα εἶναι ἱκανός. Τὸ μόνο πὺν δὲν καταλαβαίνει εἶναι πῶς αὐτὰ ἀποδυναμώνουν τὴν παράταξή μας, καὶ οἱ ἀντίπαλοι θὰ μᾶς τσακίσουν ἔτσι πὺν θὰ μᾶς βροῦν διαιρεμένους. Αὐτὸ δὲν τὸ λογαριάζουν... —Τὶ συμπεραίνεις ἀπὸ τὰ γεγονότα, κὺρ Γιώργη, θ' ἀντέξει ὁ βασιλιάς κι ἡ κυβέρνησις στὶς καθημερινὲς πιέσεις πὺν δέχεται; —Ὁ βασιλιάς τρέφεται μ' αὐταπάτες. Στηρίζεται στὴ Γερμανία, ὅμως, κακὰ εἶναι τὰ ψέμματα, ἡ πλάστιγγα ἄρχισε νὰ γέρνει πρὸς τὸ μέρος τῶν ἄλλων, ἐγὼ τὸ

πιστεύω κι ἄς μὴν τὸ γράφω. Τὸ χειρότερο εἶναι πὼς βαυκαλίζεται μετὰ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Τσάρου -ποιοῦ Τσάρου, αὐτὸς ἔπεσε- καὶ τοῦ Μποσδάρι· οἱ Ἴταλοι τὸν κοροϊδεύουν ἀσύστολα, δίνουν ὑποσχέσεις γιατί φοβοῦνται τὸ Βενιζέλο, ναί, στὸ λέω ἐγώ, ἓνας παθιασμένος ἀντιβενιζελικός, δὲν τὸν θέλουν, αὐτὰ δὲν τὰ καταλαβαίνει. — Ἐμεῖς τί θὰ γίνουμε κυρ-Γιώργη, ἂν ἐπικρατήσῃ ὁ Βενιζέλος; — Ἡ οἰκογένειά σου δὲν ἔχει νὰ φοβηθεῖ τίποτα, Πέτρο, οὔτε ὁ Δημήτρης, ἐξάλλου, ὅπως ἔμαθα τοὺς τελευταίους μῆνες δὲν ἀνακατεύεται πουθενά, θὰ τὸν καλύψεις ἐσὺ μετὰ τὸ κύρος σου. Ὅσο γιὰ μᾶς... καλύτερα νὰ μὴν τὸ σκέφτομαι. Καὶ νὰ ξέρεις, οἱ ἄλλοι, ἐνῶ ἐμεῖς γκρινιάζουμε μεταξὺ μας, ἐξακολουθοῦν νὰ συνωμοτοῦν, θὰ διαβάσεις αὔριο στὴν «Ἡπειρο», τί κάνουν. Τί κι ἂν τὰ γράφω; Μόνο κακὸς γίνομαι, ἐνῶ ὁ Καζαντζῆς πέρα βρέχει... Ἔμαθα πὼς στίς συζητήσεις του, ὅταν μιλάει γιὰ τὴν «Αὐτόνομο» τὴν ἀποκαλεῖ εἰρωνικά «Κλεφτόνομο», θὰ τὸν χτυπήσω ἄσχημα κι ἄς δεχτῶ τίς ἐπιθέσεις ὅλης τῆς παρέας του... Ὁ Χατζῆς δὲ μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ στὴν καρέκλα του, ὁ ἐρεθισμὸς του ἦταν ἐκδηλός, σηκώθηκε ὀρθίος γιὰ νὰ φύγει. — Πάλι θὰ

Ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῆς «Αὐτόνομου». Ἡ Ἀνθούλα Χρηστοβασίλη - Κατσίλα μετὰ τὸν ἀδερφὸ τῆς Βασίλη στὸ Ἀργυρόκαστρο (1914). Ὁ ἀξιωματικὸς εἶναι ἀγνωστος.

στὸ πῶς κυρ Γιώργη, ὄχι τόση στενοχώρια, οἱ τελευταῖοι μῆνες μᾶς ρήμαξαν, κοίτα τὴν ὑγεία σου... Ὁ Χατζῆς κούνησε τὸ κεφάλι, τώρα ὑγεία, εἶπε, ἤρθε τὸ τέλος Πέτρο, συμπλήρωσε καὶ τράβηξε πρὸς τὴν πόρτα, χωρὶς νὰ δώσει ἄλλες ἐξηγήσεις γιὰ τὸ τί ἀκριβῶς ἐννοοῦσε...

Τὴν ἄλλη μέρα (12 Ἀπριλίου) ὁ Πέτρος διάβασε στὴν Ἡπειρο: Χίλιες πεντήκοντα πέντε, ἀριθ. 1055, ὑπογράφας συλλεγείσας ἀπὸ πᾶν στοιχεῖον, εἴτε ξένον πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἡπείρου, εἴτε ἀπὸ καιροῦ ἀποξενωθέν μέσα εἰς τὸν χαφιεδισμόν καὶ τὴν προδοσίαν, χιλίας, λοιπόν, πεντήκοντα πέντε ὑπογράφας, τὰς ὁποίας ἀπὸ τριμήνου συνέλεξαν μερικὰ ὑποπτα στοιχεῖα, περιφερόμενα διὰ τῶν ξένων αὐτοκινήτων καὶ τῶν ξένων μέσων μεταφορᾶς καὶ κατασκοπείας εἰς τὴν Ἡπειρον, φέρει ἑναγὲς καὶ ἄτιμον ἔγγραφον, τὸ

ὁποῖον ἀναχωρήσαντες βενιζελικοὶ ἔλαβον μαζί των καὶ δι' οὗ καλοῦνται οἱ Ἀγγλογάλλοι εἰς Ἡπειρον. Εἰς πληθυσμὸν 300.000 ψυχῶν, ἀγνόν καὶ ἀμιγῆ ἑλληνικόν, οἱ παληανθρώποι καὶ τετυφλωμένοι, εἴτε ὑπὸ προδότηδος

μανίας, εἴτε ἀπὸ βλακώδη καὶ ἐξωφρενικὴν ἐμπάθειαν, προαγωγοὶ τῆς δυστυχίας τῆς πατρίδος των, οὔτε δέκα ὑπογραφὰς διὰ τοιαύτην ἀνίερων καὶ ἄτιμον ἔκκλησιν θὰ ἠδύναντο νὰ συλλέξουν, ἂν ἔλειπον οἱ μερικοὶ τριγυρίζοντες ξένοι, οἱ ὑπογραφόμενοι καὶ οὗτοι ὥς δῆθεν Ἑπειρώται, εἰς τὰ Βλαχοζάγορα χωρία, μερικὰ παληοτσάνακα καὶ λείψανα τῆς ξένης προπαγάνδας, καὶ τρεῖς τέσσερες -εὐτυχῶς τρεῖς- λεγόμενοι Ἑπειρώται διὰ νὰ εἶναι προδόται τῆς Ἑπείρου καὶ δολοφόνοι της. Διότι ποίαν συμφορὰν ζητοῦν οἱ κακοῦργοι μὲ τὰς ἀθλίας ταύτας ἐνεργείας νὰ σύρουν καὶ ἐπὶ τῆς Ἑπείρου, μεταβάλλοντες ταύτην εἰς ἐμπόλεμον;.. Ἀλλὰ τὸ τίμημα τῆς μανίας των θὰ εἶναι βαρὺ καὶ μέγα. Ζητοῦν κάποιον ἐπείσοδιον, διὰ νὰ ἐπιβοηθήσουν τὰς τοιαύτας ἐτοιμοὺς ἐκκλήσεις των. Τὸ ἐπείσοδιον βεβαίως οὐδεὶς Ἕλληνα θὰ τὸ δημιουργήσῃ. Ἀλλ' ἂν δημιουργηθῇ ἀλλοίμονον εἰς τοὺς δι' ὧν τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. Ἡ συμφορὰ θὰ εἶναι δι' ὅλους - πρώτη ὅμως διὰ τοὺς φέροντας τὴν συμφορὰν.

Φαίνεται ὅτι ἡ προκλητικότητα τοῦ Κ. Καζαντζῆ ἀπέναντι στὸν ἀγωνιστικὸν κόσμον εἶχε ξεπεράσει τὰ ὅρια. Ὁ εἰρωνικὸς καὶ μὲ πολλὰς προεκτάσεις χαρακτηρισμὸς τῆς Αὐτονόμου, ὡς Κλεφτονόμου θεωρήθηκε ὡς προσβολὴ γιὰ ὅσους εἶχαν πάρει μέρος στὸν ὠραῖο αὐτὸ ἀγῶνα, μὲ τὶς τόσο καλὰς προοπτικὰς τοῦ ἀποτελέσματός του, γιαντὸ κι ἀντέδρασαν ἔντονα. Προηγήθηκε, ὅπως πάντα σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ὁ Χατζῆς καὶ μ' ἓνα σχόλιό του ἔδωσε τόσο τὴ διάσταση τοῦ Αὐτονομικοῦ ἀγῶνα, ὅσο καὶ τὸ μέγεθος τοῦ ὀλισθήματος τοῦ κυβερνητικοῦ βουλευτοῦ. Ἐγραφε: Ἔνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ μᾶλλον ἀνεκτίμητα διαμάντια τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας, ἐκεῖνο ποὺ λάμπει καὶ θὰ λάμπῃ ὑπὲρ κάθε ἄλλο, μέσα εἰς ὅλας τὰς ἄλλας σελίδας τῆς ἱστορίας τῆς Ἑπείρου, ἀξιοσεβαστὸν μαρτύριον γενναίας καὶ σκοπίμου ὁρμῆς καὶ ἐν τῇ συλλήψει του καὶ ἐν τῇ τελεσφόρῳ ἐκβάσει του -ὁ τελευταῖος Ἑπειρωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1914 εἰς τὴν «Αὐτόνομον»-, ἐνῶ παρουσιάζει τὰς μᾶλλον ἀξιοσεβάστους γωνίας πρὸς θαυμασμόν, παρουσίασε καὶ τὰς μᾶλλον ἐλαχίστας καὶ συμφύτους πρὸς ἐπαναστάσεις κακίας... Καὶ ὅμως τὸν ἀγῶνα αὐτὸν -τὸ καλύτερον διαμάντι τῆς πατρίδος του- καὶ τὸ τίμιον ὄνομα τῆς «Αὐτονόμου», τὸ μολύνει συχνά-πυκνά ἀσεβῆς Ἑπειρώτης, ἀνάξιος τῶν συγκινήσεων τῆς πατρίδος του, μὲ τὴν φράσιν «Κλεφτόνομον». Πῶς δὲν ἤρχισαν εἰσέτι νὰ τὸν ραπίζουν οἱ Ἑπειῶται κάθε νέαν φορὰν ποὺ μολύνει τὰς ἀναμνήσεις καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῆς Ἑπειρωτικῆς ψυχῆς, ἴσως εἶναι ἀπορον. Καθόλου ὅμως ἀπορίας ἄξιον, οὐδὲ πρωτοφανές, εἶναι ἡ ἀναίσχυντος ἀδιαντροπία μετὰ τῆς ὁποίας ρίπτεται ἡ λέξις.

Σύντομα ἡ ἀντίδρασις ἐναντίον τοῦ Κ. Καζαντζῆ πῆρε ὁμαδικὸ χαρακτήρα. Βουλευτὲς τῆς Βορείου Ἑπείρου, ὁ βουλευτὴς Ἰωαννίνων Β. Κούρεντας καὶ οἱ πρόεδροι τῶν συντεχνιῶν καὶ σωματείων τῆς πόλης, συγκεντρώθηκαν στίς 29 Ἀπριλίου στὸ δημαρχεῖο κι ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ συζήτησι γύρω ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τοῦ Κ. Καζαντζῆ στὴ Σημαία, ἐν τῷ ὁποίῳ ὅλως

ἀνιέρως καὶ βεβήλως μολύνεται μία ἐκ τῶν ἱερωτέρων περιόδων τῆς Ἑπειρωτικῆς ἱστορίας καὶ ἡ λαμπροτέρα δόξα της, ὁ Ἑπειρωτικὸς ἀγὼν, διὰ τῆς φράσεως «ὁ ἀγὼν τῆς μακαρίτισσας «Κλεφτονόμου», ἀποφάσισαν ὁμόφωνα ν' ἀποκηρύξουν μετ' ὀδύνης καὶ ἀποστροφῆς τὴν φράσιν καὶ τὴν ὕβριν ταύτην καὶ νὰ ἐκφράσουν τὴ λύπη τους, διότι Ἑπειρώτης, ὡς μὴ ὠφείλει, καὶ δὴ βουλευτῆς τῆς πρωτευούσης τῆς Ἑπείρου, καθῆκον ἔχων νὰ σέβηται καὶ ὑπεραμύνηται τῶν Ἑπειρωτικῶν δικαίων καὶ συμφερόντων, περιέπεσεν ἀτυχῶς εἰς ὀλίσθημα, θίγον τὴν εὐαισθησίαν τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τὴν μνήμην τῶν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος πεσόντων. Ἡ ὑπόθεσις δὲν ἔκλεισε ἐδῶ, θὰ εἶχε καὶ συνέχεια.

Νέες ποσότητες ἀλευροῦ (1197 σακιά) ἔφτασαν στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα καὶ μοιράστηκαν στοὺς Γιαννιώτες μὲ τὸ ἴδιο σύστημα, μέσω τῶν ἐπιτροπῶν. Τὸ κάθε ἄτομο ἔπαιρνε καὶ πάλι 1 1/2 ὀκὰ ἀλεύρι πρὸς 1,60 δρχ. τὴν ὀκά. Κι ἐνῶ, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, τὸ νέο σύστημα διανομῆς ἦταν δικαιότερο ἀπὸ κάθε προηγούμενο, τὰ ἐπικριτικὰ σχόλια δὲ σταμάτησαν. Τὰ ὑποκινοῦσε κυρίως ἡ ὁμάδα τοῦ Κ. Καζαντζῆ, γιὰ νὰ θίξει τὸ Σπυρίδωνα. Ὁ ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη, ἀπὸ πρώην ὑποστηρικτῆς του, εἶχε ἐνταθεῖ τὸν τελευταῖο καιρὸ, συχνὰ ἄγγιζε τὴν ἐσκεμμένη διαβολή. Ὁ θάνατος ἐνὸς νέου στὸ Πτωχοκομεῖο (σπιτάλια), καταγγέλλθηκε ἀπὸ τὴ Σημαία ὡς ἀποτέλεσμα ἀδιαφορίας γιὰ τὴ σίτιση τοῦ νέου, ἀποδείχθηκε ὅμως ὅτι εἶχε πεθάνει ἀπὸ ὀξεία τροφικὴ δηλητηρίαση κι ὄχι ἀπὸ πείνα. Ἀποτέλεσμα τῶν δημοσιευμάτων καὶ τῶν διαδόσεων ποὺ κυκλοφοροῦσαν γύρω ἀπὸ τίς διανομὲς -ψιθυρίζονταν καὶ γράφονταν πὼς οἱ εὐποροὶ πῆραν ἀπὸ ἓνα σακὶ ἀλεύρι, ἐνῶ οἱ φτωχοὶ ἀπὸ μιάμιση ὀκά- ἦταν ἡ δημιουργία ἐνὸς κλίματος καταφορᾶς ἐναντίον τῶν κρατικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς Μητρόπολης, ποὺ πῆρε εὐρύτερες διαστάσεις. Ἀνάγλυφη εἰκόνα τῆς κατάστασης ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ δίνει ὁ Χατζῆς σ' ἓνα τοῦ σχόλιο: Ποῖος συνεγείρει, λοιπόν, -ἔγραφε- καθημερινῶς αὐτὰς τὰς ὁμάδας καὶ αὐτοὺς τοὺς ὁμίλους μερικῶν γυναικῶν ποὺ φωνασκοῦν καὶ θορυβοῦν εἰς τὰ τριστρατα, εἰς τὰς καμπὰς τῶν δρόμων, εἰς τὰς θύρας καὶ τοὺς περιβόλους τῆς Μητροπόλεως, ὅπου τέλος πάντων εὐρεθῶσι καὶ ὅπου τύχη νὰ συγκεντρωθοῦν, γιὰ νὰ φωνάζουν; Καὶ μήπως ζητοῦν τουλάχιστον ψωμί καὶ μήπως ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς τὰ πρόσωπά των τὴν στυγνὴν ἐκείνην ἀπελπισίαν τοῦ πεινῶντος ποὺ ζητᾷ ψωμί; Ἐνα φλύαρον, λάλον, ἀναιδὲς κοπάδι καρακαξῶν, ὕβριζουσῶν καὶ ἀπειλουσῶν, εἶναι αἱ καθημεριναὶ αὐταὶ συγκεντρώσεις. Ποῖος τὰς συνεγείρει; Θάλεγε κανεὶς ἀμέσως ἢ πεῖνα! Καὶ ὅμως, οὐδὲν ψευδέστερον τούτου. Διότι αὐταὶ ἀκριβῶς ποὺ φωνάζουν δὲν εἶναι αὐταὶ ποὺ πεινοῦν. Αἱ πειναλέαι καὶ οἱ δυστυχεῖς, βωβὰ ἐρείπια εἰς τὴν θλίψιν των ζητοῦν μίαν παρηγορίαν καὶ μίαν συνδρομήν, εὐλογοῦσαι ἐκεῖνον ποὺ τοὺς δίδει τὴν βοήθειαν καὶ δοξάζουσαι τὸν Θεόν... Ἀλλὰ αὐτὰ τ' ἄλλα στίφη τῶν ἀναιδῶν καρακαξῶν ὕβριζουν, ἀναφέρουν «προξένους, προξενεῖα», ὁμιλοῦν δι' ἄλευρα κρυμμένα ἢ δι' ἄλευρα ποὺ τὰ πῆραν οἱ ἀρχόντοι κ.ἄ..

Ὁ Χατζής, συμπέρανε πὼς ὅλα αὐτὰ ἦταν ἀποτελέσματα τῶν καταχθονίων σχεδίων τῶν Φραγκολεβαντίνων, τὰ ὅποια ἐνίσχυε καὶ ἡ Σημαία μὲ τὰ δημοσιεύματά της.

Βαθύτερη ἐξέταση τοῦ κειμένου ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι οἱ γυναικεῖες ὁμάδες διαμαρτυρίας δὲν εἶχαν μεγάλη σχέση μὲ τοὺς πραγματικά πενόμενους. Μὲ δικαιολογητικὸ τὴν πείνα, δροῦσαν ὡς *ὁμάδες κρούσης* ἐναντίον τοῦ βασιλικοῦ κράτους, γιὰ νὰ ὑποβληθοῦν τὴν ἐπέκταση τῶν βενιζελικῶν καὶ στὴν Ἡπειρο. Ὅπως καὶ νάταν τὰ συνθήματά τους εἶχαν ἀπήχηση, ἀφοῦ ἐβρισκαν ὑποστήριξη κι ἀπὸ τὶς στῆλες τῆς κυβερνητικῆς ἐφημερίδας.

Πάντως ἡ παντελὴς ἔλλειψη τροφίμων ἔδωσε στὸ Χατζῆ τὴν ἀφορμὴ γὰ γράφει ἓνα *χρονογράφημα* ποὺ στὸ βάθος του ἐκρυσσε πόνο κι ἀπελπισία. Δὲν θὰ μείνῃ, λοιπόν, πλέον *καμμιὰ συνήθεια τῆς ζωῆς μας* -σημειώνει μὲ νοσταλγία- ποὺ νὰ μὴν τὴν ἀλλάξουν οἱ δύσκολοι αὐτοὶ καιροὶ ποὺ περνοῦμε; Ἀλλὰ καὶ ποῖα ἄλλη συνήθεια νὰ μείνῃ ὅταν ἡ πιὸ συνηθισμένη καὶ φυσικὴ -τὸ μάθημα- ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι συνήθεια καὶ κατήντησεν ἓνα *προνόμιον* ὀλίγων μόνον εὐτυχῶς ἀνθρώπων; Κάποιες ἄλλες ἀκόμη ἀνεκτίμητες καὶ ὥραϊες *μικροαπολαύσεις* τῆς ζωῆς... ἓνας βαρὺ γλυκός, τῶν καλῶν *θεριακλήδων*, ἓνα ἀπογευματινὸ γλύκισμα... κάτι ἄλλα τέτοια *μικρορουσφετάκια* ποὺ ἔχει νὰ μᾶς δίδῃ κάποτε αὐτὴ ἡ ἀγαπητὴ ζωὴ... ὅλα αὐτὰ τώρα ἔφυγαν κι ἀπόμειναν ἀναμνήσεις καὶ ὄνειρα κάποιων ἄλλων καιρῶν... Ἀναπολεῖ καὶ νοσταλγεῖ ὁ Χατζής τὸν χαμένο παράδεισο -τὰ γευτήκαμε καὶ μεῖς οἱ νεώτεροι στὴν περίοδο τῆς κατοχῆς- κι ἀναφέρει παραδείγματα ἀνθρώπων νοικοκυραίων, ποὺ τοὺς ἔλειψαν καὶ τὰ πιὸ στοιχειώδη, σὲ σημεῖο ποὺ τοὺς ἔκαναν νὰ ντρέπονται... Σταμάτησαν καὶ τὰ τραπέζια τῶν φίλων καὶ ὅσων γιόρταζαν, δὲν ὑπῆρχαν δυνατότητες ἐξυπηρέτησης τῶν προσκαλεσμένων. Κι ἔτσι ποὺ πᾶν τὰ πράγματα -κατέληγε ὁ Χατζής- δὲν θὰ περάσῃ λίγος καιρὸς καὶ θὰ διαβάξῃς στίς ἐφημερίδες ἓνα τέτοιο, πάνω-κάτω, προσκλητήριο: «*Αὐριον ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου δίδεται γεῦμα εἰς τῆς κ. καὶ τοῦ κ. Τάδε. Εἰδοποιοῦνται οἱ προσκεκλημένοι νάχουν μαζί τους τὸ ψωμί τους, τὸ γλύκισμά τους, τὸ κρασί τους, τὸ ἀλατοπίπερο καὶ τὸν καφέ τους. Δι' ὅλα τ' ἄλλα θὰ φροντίσουν οἱ Ἀμφιτρύονες...*».

Κι ἐνῶ στὰ Γιάννινα κατατρίβονταν σ' ἔριδες ἐνδοκυβερνητικῆς καὶ σὲ θεαματικῆς ἀντιπαλότητες γύρω ἀπὸ τὰ κοινοτικά θέματα, τὶς ἐνέργειες τοῦ μητροπολίτη καὶ τὶς ἄστοχες δηλώσεις τοῦ Κ. Καζαντζῆ σχετικῆς μὲ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τὸν ἀγώνα τῆς *Αὐτονομίας Ἡπείρου*, τὰ γεγονότα στὴν Ἀθήνα ἐξελίσσονταν ραγδαῖα καὶ δὲν ἄφηναν πιά ἀμφιβολίες γιὰ τὶς ἐπιπτώσεις τους: τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου. Νέα συμμαχικὴ διακοίνωση ἀξίωσε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις Λάμπρου (21 Ἀπριλίου) τὴν ἐκτόπιση ὀρισμένων ἀξιωματικῶν στὴν Πελοπόννησο, τὴ διάλυση τοῦ Γενικοῦ ἐπιτελείου καὶ τὴν ἐξορία τῶν ἐπιτελῶν (Δούσημαν, Μεταξᾶ, Στρατηγοῦ κλπ.). Ἡ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία εἶχε στὴν οὐσία καταλυθεῖ. Ὁ βασιλιάς, γιὰ νὰ ἐξευμενίσαι

τοὺς συμμάχους, ἔδωξε τὸ Λάμπρο κι ἀνέθεσε τὸ σχηματισμὸ κυβέρνησης στὸν Α. Ζαῖμη, εἶχε τὴ φήμη φίλου τῆς Entente. Ὁ Ζαῖμης ἀνέλαβε καὶ προσπάθησε ν' ἀποκαταστήσει τὶς σχέσεις Κωνσταντίνου καὶ Βενιζέλου, χωρὶς νὰ τὸ πετύχει. Οἱ προσανατολισμοὶ τῶν δυὸ ἀνδρῶν στάθηκαν καὶ πάλι ἐμπόδιο στὴ συμφιλίωση, ἡ ὁποία δὲ θεωροῦνταν τώρα ἐπιθυμητὴ ἀπὸ τὸ Βενιζέλο, ἀφοῦ εἶχε συγκατατεθεῖ στὴν ἐκθρόνιση τοῦ ἀντιπάλου του.

Οἱ Ἱταλοί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, ἐξαπατοῦσαν τοὺς συμμάχους τους καὶ τὴν Ἀθήνα σχετικὰ μὲ τὶς προθέσεις τῆς ἐπέκτασής τους στὴν Ἡπειρο. *Λόγοι στρατιωτικοί*, ἐπαναλάμβαναν συνεχῶς νομίζοντας πὼς γίνονται πιστευτοί. Κανένας δὲν τοὺς πίστευε, οὔτε ἡ Entente, κι ἄς ἔδειχνε τὸ ἀντίθετο. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Ἡπειρώτες, μόνο κάποιοι κοντόφθαλμοι διατύπωναν ἀπόψεις ἐντελῶς ἀντίθετες μὲ τὸ κοινὸ αἶσθημα. Πὼς ὅμως νὰ γίνουν πιστευτοὶ οἱ Ἱταλοί, ὅταν, ὅποια μέρη κατακτοῦσαν φρόντιζαν νὰ τὰ ἀφελληνίσουν; Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ἀγωνίζονταν ν' ἁλλοιώσουν τὸ ἑλληνικὸ φρόνημα τῶν πληθυσμῶν ποὺ ὑποδούλωναν στὴν Ἡπειρο, νὰ μεταβάλλουν τὸν ἐθνογραφικὸ χαρακτήρα τῶν περιοχῶν, μὲ ἀπειλὲς ἐξόντωσης ἀπὸ τὴν πείνα, μὲ παρεμπόδιση τῆς ἐπικοινωνίας τῶν κατοίκων, ἐκτόπιση κληρικῶν, προκρίτων, δασκάλων, ἐπιστημόνων κι ἄλλων ἡγετικῶν στελεχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, μὲ τὴν ἀπαγόρευση τῆς χρήσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἀντικατάστασή της μὲ τὴν ἰταλικὴ κι ἄλβανικὴ, μὲ τὸ χαρακτηρισμὸ τῶν κατοίκων τῶν καταλαμβανόμενων ἐδαφῶν ὡς ἐπαναστατῶν -μόνη αἰτία γιατί δὲν ὕψωσαν τὴν ἄλβανικὴ σημαία- μὲ τὴν τρομοκράτηση τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἀπὸ ἄλβανικὲς συμμορίες, ἐπικεφαλῆς τῶν ὁποίων ἦταν γνωστοὶ ληστές, μὲ κατάλυση τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν κι ἀπέλαση τῶν ὑπαλλήλων, μὲ τὸ κλείσιμο τῶν σχολείων καὶ τὸ διώξιμο τῶν δασκάλων, μὲ τὴν καταδίωξη τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας, δὲν ἄφηναν τίποτε νὰ μὴν τὸ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ κάνουν νοικοκυραίους τοὺς Ἀλβανοὺς στὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη, στὴν πραγματικότητα γιὰ νὰ γίνουν οἱ ἴδιοι ἀφέντες, τὴν Ἀλβανία τὴ θεωροῦσαν προτεκτοράτο, τὴν ἐνσωμάτωσαν τέλος στὴ χώρα τους. Αὐτοὶ ἦταν οἱ *στρατιωτικοὶ λόγοι* ποὺ ἐπικαλοῦνταν; Φαίνεται πὼς στὰ σχέδιά τους, ἐχθροὶ δὲν ἦταν οἱ Αὐστριακοί, μὲ τοὺς ὁποίους ἀπέφευγαν νὰ ἔρχονται σὲ σύγκρουση, ἀλλ' οἱ Ἡπειρώτες, αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ πολεμήσουν, γιὰ νὰ προσφέρουν βοήθεια στοὺς ἐταίρους τους. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξέθεταν σὲ ψήφισμά τους οἱ Ἡπειρώτες τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ συγκεντρώθηκαν στὶς 12 Ἀπριλίου, μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Ἑλληνισμός, στὴν αἴθουσα τῆς Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Λαοῦ, νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴ δολιότητα τῶν Ἱταλῶν καὶ τὴ μαρτυρικὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων στὶς ζῶνες κατοχῆς, νὰ ἐπικαλεστοῦν τὴ δημόσια γνώμη τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς κι ὅλου τοῦ πολιτισμένου κόσμου καὶ ν' ἀπαιτήσουν τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐπιδρομέων ἀπὸ τὰ Ἡπειρωτικὰ ἐδάφη.

Ἐκμεταλλεύόμενοι τὴν πείνα τῶν κατοίκων τῶν Βλαχοζάγορων οἱ Ἱταλοὶ *ἀπελευθερωτές*, προχώρησαν περισσότερο. Μέσω τῆς ρουμανικῆς

προπαγάνδας, ή όποία άφοϋ επί 25 χρόνια δέν κατόρθωσε νά κάμψει τό έλληνικό φρόνημα τών κατοίκων -μέ καταγγελίες, φυλακίσεις και ραδιουργίες πρὸς τίς ιταλικές άρχές- έκαναν άγώνα προσηλυτισμοϋ τών κατοίκων μέ ύποσχέσεις παροχής καλαμποκιοϋ. Βεβαίωναν δηλαδή τά χωριά πὼς άν έκαναν πρὸς τήν ιταλική διοίκηση αίτήσεις ότι ήταν βλαχόφωνα θά έπαιρναν καλαμπόκι. Άλλά διατί τάχα αϋτή ή ιταλική καλωσύνη πρὸς τοϋς Ρουμάνους; διερωτήθηκε ή «Ήπειρος». Οί καλῶς πληροφορημένοι κύκλοι, συνέχιζε, βεβαιοϋν ότι τοϋτο γίνεται κατόπιν ρήτης ύποσχέσεως ότι διά τοϋ καλαμποκιοϋ και τών αίτήσεων, δημιουργουμένης τής επιρροής εκείνης, διά τήν όποίαν ματαίως είργάσθη ή ρουμανική προπαγάνδα επί 25 έτη, ίνα συντρίψη τήν έλληνικήν άντοχήν, πεισθῶσιν οί κάτοικοι, οί καλαμποκοδωρούμενοι, νά ζητήσωσιν ιταλικήν επέκτασιν και οϋχι άγγλογαλλικήν τοιαύτην.

Σ τίς 2 Μαΐου έγιναν τά έγκαίνια τοϋ ιατρείου τοϋ Δημήτρη, στην όδὸ Σουλίου, τό δρόμο τών έφημερίδων, αλλά και πολλών γιατρῶν. Ό Πέτρος δέ λογάριασε χρήματα, προκειμένου νά επιπλώσει τό ιατρείο τοϋ γιιοϋ του, όπως εκείνος τό ήθελε και νά τό έξοπλίσει μ' όλα τά ιατρικά μηχανήματα τής έποχής. Ό Δημήτρης ήταν καλός γιατρός, έπρεπε, λοιπόν, νά έχει όλα τά μέσα στη διάθεσή του, για ν' άσκει τό λειτούργημά του άποδοτικά. Χρειάστηκαν σημαντικά ποσά, ό Πέτρος δέν τά είχε, άναγκάστηκε νά πουλήσει ένα οικόπεδο, σέ καλή θέση, για νά τά βγάλει πέρα, άς ήταν καλά ό συγχωρεμένος θεϊός Δημήτρη, πού τοϋς άφησε μεγάλη περιουσία.

Ή λειτουργία τοϋ ιατρείου, όπως γινόταν μέ κάθε έργο, τήν έποχή εκείνη, άρχισε μέ τήν εύλογία τής Έκκλησίας. Τόν άγιασμό τόν έκανε ό ίδιος ό Σπυρίδων, μ' άρέσει ό γιός σου, είπε στόν Πέτρο, όταν τοϋ μίλησε για τήν άπόφαση τοϋ Δημήτρη ν' άνοίξει ιατρείο, θά κάνω έγὼ τόν άγιασμό, θά τόν χρειαστῶ έξάλλου, νάσαι σίγουρος, όπως χρειάστηκα και σένα, δέ θά τά βγάξουμε πέρα μέ τό «Λαϊκό συσσίτιο», χωρίς τή βοήθειά σου... Ό Πέτρος τόν εύχαρίστησε: —Τό καθήκον έκανα, δεσπότη μου, είπε, κι άλλοι θά τό έκαναν στη θέση μου. —Όχι, ὕψωσε τή φωνή του ό Σπυρίδων, δέ θά τό έκαναν, άν κρίνω άπ' όσα γράφουν έναντίον μου, πρώην ύποστηρικτές μου. Πρίν λίγους μήνες μέ προσφωνοϋσαν και μέ καλωσόριζαν, τώρα προσπαθοϋν νά έκμεταλλευτοϋν και τό πιό μικρό λάθος, νά μέ πολεμήσουν. Ξέρω άπό ποϋ ξεκινάει ή έχθρα τους, άς είναι συγχωρεμένοι, κάποτε θά καταλάβουν τό λάθος τους. Όταν, λοιπόν, κ. Κωστίδη, οί δικοί μου συμπεριφέρονται έτσι, πὼς νά έχω άπαίτηση άπό τοϋς αντίπαλους νά μέ βοηθήσουν, νά κάνουν τό καθήκον τους, όπως λές; Άς είναι, θά ξανακουβεντιάσουμε γιαντά, όπως και για τό θέμα τών σχολείων, είναι κάτι πού μέ καίει, έχουμε όμως τώρα νά πολεμήσουμε τήν καταραμένη πείνα, θάρθει και ή σειρά τους...

Στὰ ἐγκαίνια ἦταν πολὺς κόσμος, κι ἀπὸ τὶς δυὸ παρατάξεις. Βουλευτές, δημοσιογράφοι, ὁ κύρ Γιώργης πρῶτος ἀπ' ὅλους, πολιτευτές, πρώην βουλευτὲς τοῦ Βενιζέλου, πρόεδροι καὶ μέλη συντεχνιῶν, φίλοι, γνωστοί, γείτονες τῆς Καραβατιᾶς, ἀγωνιστὲς τῆς προπολεμικῆς ἐποχῆς, ἐπίστρατοι, εἶχαν χάσει τὸ Δημήτρη ἀπὸ τὶς παρέες τους, ἔδωσε λόγο στὸν πατέρα, θὰ τὸν κρατοῦσε· αὐτοὶ παραπονοῦνταν ποὺ ξέκοψε ἀπὸ τὶς συντροφιές τους, εἶμαι πνιγμένος, προσπαθοῦσε νὰ δικαιολογηθεῖ, δουλειὰ στὸ νοσοκομεῖο, ἐτοιμάζω καὶ τὸ δικό μου ἱατρεῖο, ποῦ νὰ βρεθεῖ καιρός. Τὸ ἱατρεῖο ἦταν εὐρύχωρο, χώρεσε πολὺ κόσμος, ὅσοι δὲν μπόρεσαν νὰ μποῦν, κάθησαν πίσω στὴν αὐλή, τὰ παλιὰ σπίτια, εἶχαν τέτοιους χώρους, σώζονται μερικά, ὡς κι ἔξω στὸ δρόμο στάθηκαν οἱ προσκαλεσμένοι. Ὁ Δημήτρης φίλησε τὸ χέρι τοῦ δεσπότη, αὐτὸς τὸν ἀγκάλιασε, εἶσαι λαμπρὸ παιδί, γιατρέ, ἔμαθα γιὰ σένα, νὰ σέ χαίρεται ἡ οἰκογένειά σου καὶ ἡ πόλη μας. Ἡ οἰκογένεια, ὁ πατέρας, ἡ μητέρα ἡ Λευκή, ἡ γιαγιά Ἑλένη, ἡ γυναίκα του ἡ Κατερίνα μὲ τὸ μικρὸ Πετράκη, τ' ἀδέρφια του, ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος, στέκονταν δίπλα του, ὅλοι συγκινημένοι καὶ περήφανοι. —Δόξα σοι ὁ Θεός, ψιθύρισαν τὰ χεῖλη τοῦ Πέτρου, ὁ Δημήτρης βρῆκε τὸ δρόμο του, σκέφτηκε· ἔγνοια εἶχε τώρα γιὰ τὸ Βασίλη, δὲν πῆρε γράμμα του, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὴ σχολὴ καὶ ἦταν ἔτοιμος ν' ἀναλάβει ὑπηρεσία στὶς μονάδες ποὺ συγκροτοῦνταν, μὲ γρήγορους ρυθμούς, στὴ Μακεδονία, δὲ θ' ἀργοῦσε ἡ μέρα ποὺ θάπαιρνε μέρος στὶς μάχες μὲ τοὺς Βουλγάρους. Αὐτὰ σκέφτονταν ὁ Πέτρος, τὴν ὥρα ποὺ ὁ κόσμος τὸν χαιρετοῦσε καὶ τοῦ ἔδινε εὐχές καὶ συγχαρητήρια γιὰ τὸ Δημήτρη, αὐτὸς τοὺς ἀκουγε ἀφηρημένος, ὁ νοῦς του ἔτρεχε ἐκεῖ ψηλά, στὸ Βασίλη· μερικοὶ ἀποροῦσαν, ἡ ἀφηρημάδα φάνταζε σὰν στενοχώρια, τέτοια μέρα διάλεξε ὁ Πέτρος γιὰ νὰ κλείσει τὴν καρδιά του; Κανένας δὲ μποροῦσε νὰ φανταστεῖ τὸν ἐσωτερικὸ του διάλογο. Ὅταν ὁ κόσμος ἀραιώσε, λίγοι εἶχαν μείνει πιά, τὸν Πέτρο τὸν συνέφερε ὁ κύρ Γιώργης, εἶχε ρίξει ἀπὸ ὦρα τὰ μάτια πάνω του, τὸν παρακολουθοῦσε, κατὰλαβε πὼς κάτι τοῦ συνέβαινε. —Ἐλα, τοῦ εἶπε, πᾶμε στὸ μέσα δωμάτιο νὰ κουβεντιάσουμε, ξέρω πὼς μὲ χρειάζεσαι. Ὁ Πέτρος συνῆρθε ὅταν ἔνοιωσε τὸ χέρι τοῦ Χατζῆ νὰ τὸν τραβάει, πὼς τὸ κατάλαβες; τὸν ρώτησε, χωρὶς ν' ἀναφερθεῖ σὲ τίποτ' ἄλλο. —Οἱ δημοσιογράφοι πρῶτα ἀπ' ὅλα εἶναι καλοὶ ψυχολόγοι, στὸ χαρτί ἡ καρδιά τους μιλάει περισσότερο, ὄχι ὁ νοῦς. Κατάλαβα πὼς εἶχες ξεκοπεῖ ἀπὸ τὸν περίγυρο, δὲν βρισκόσουν κοντά μας. Ποῦ εἶχες πάει Πέτρο; —Στὸ Βασίλη, ἀποκρίθηκε, αὐτὸς εἶναι τώρα ἡ ἔγνοια καὶ ἡ λαχτάρα μου. Ὁ Δημήτρης βρῆκε τὸ δρόμο του, ὁ Βασίλης βολοδέρνει στοὺς κάμπους καὶ τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, δὲ λέω, γιὰ τὴν πατρίδα πολεμáει, φοβοῦμαι γιὰ τὴν τύχη του... —Γιὰ τὸ Βενιζέλο πολεμáει Πέτρο, ὄχι γιὰ τὴν πατρίδα, αὐτὸς ρῆμαξε τὰ σπίτια μας... —Λάθος, κύρ Γιώργη, μπορεῖ ὁ Βενιζέλος νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ νέο στρατὸ γιὰ τὴν πολιτικὴ του ἐπικράτηση, τὰ παιδιά μας ὅμως πολεμοῦν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ διώξουν τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ἂν

ήταν ἐδῶ θὰ πολεμοῦσε γιὰ τὴν Ἑπειρο, τὸ ἴδιο δὲν κάνεις καὶ σὺ κὺρ Γιώργη; — Ἐχεις δίκιο, μουρμούρισε ὁ Χατζῆς, μιὰ ζωὴ αὐτὸ κάνω, ποιὸς τὸ ἀναγνωρίζει ὁμῶς; — Ὅλοι οἱ ἀγωνιστὲς καὶ οἱ καλοὶ πατριῶτες τὸ ἀναγνωρίζουν καὶ βρίσκονται στὸ πλευρὸ σου, μὴν σὲ πικραίνει ἡ στάση μερικῶν, πότε ἔλλειψαν αὐτὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα μας; — Μὰ δὲ διάβασες τί μοῦ σέρνει αὐτὸς ὁ ἀχαρκτήριστος Καζαντζῆς; Καὶ νὰ τὸν σιγοντάρουν

Βασίλειος Πυρσινέλλας, βουλευτὴς,
δήμαρχος καὶ εὐεργέτης τῶν Γιαννίνων.

ὁ Μέρτζιος, ὁ Λάμπας, ὁ Πυρ-
σινέλλας, αὐτὴ ἡ μικρὴ ὁμάδα
τῶν πέντε-ἑξ; Ὅλα τὰ ξέρουν,
γιατὶ μαζί μου τὰ ἔζησαν, κα-
λύπτουν τώρα μὲ τὸ κύρος
τους τὴ βρωμερὴ κατηγορία ὅτι
χρηματίστηκα γιὰ νὰ πάρω μέ-
ρος στὸ μεγάλο ἀγῶνα τῆς
«Αὐτονομίας τῆς Β. Ἑπεί-
ρου». Μπορῶ νὰ τ' ἀνεχθῶ
αὐτὰ Πέτρο; Ἡ ἀγανάκτηση
ξεχείλισε, ἡ πίκρα μὲ πνίγει,
δὲ ξέρω ποῦ θὰ φτάσω... — Τὸ
δίκιο σου εἶναι βουνό, κανέ-
νας δὲ μπορεῖ νὰ σὲ θίξει, συ-
γκρατήσουν, ὁ τόπος σὲ χρειά-
ζεται, ξέρεις καλύτερα ἀπὸ μέ-
να πὼς ἔρχονται κακὲς μέρες,
πρέπει νὰ σταθεῖς ὀρθίος νὰ
πολεμήσεις, μὴ σπαταλᾷς τὴν
ὀρμὴ σου σὲ ἐφήμερους καν-
γάδες, ὅλοι σχεδὸν εἶναι φίλοι

σου αὐτοὶ ποὺ σὲ κατηγοροῦν, νάσαι σίγουρος πὼς αὔριο θὰ μετανοιώσουν
γιὰ τὰ λόγια τους καὶ γιὰ τὸν καιρὸ ποὺ διάλεξαν νὰ στήσουν κανγάδες
γιὰ νὰ ὑπηρετήσουν μικροεγωϊσμούς, ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα χάνεται... — Ἐχεις
δίκιο, Πέτρο, χάνεται ἡ Ἑλλάδα, ὅπου νάναι θὰ μείνουμε στὸ ἔλεος τῶν
καλαμποκάδων, τῶν κοντρολέρηδων, τῶν πρακτόρων τῶν προξενείων, ἐσὺ
μὲ τὴ σωφροσύνη σου θὰ τὰ βγάλεις πέρα, γιὰ μένα καὶ γιὰ τὴν οἰκο-
γένειά μου ξημερώνουν μαῦρες μέρες, ἔδωσα τὴν ψυχὴ μου γιὰ τὴν Ἑλλά-
δα, γιὰ τὴν Ἑπειρο, ἴσως πρέπει νὰ πληρώσω γιὰ αὐτὴ μου τὴν προ-
σφορά... Ἡ καρδιά τοῦ Πέτρου ἔγινε συντρίμμα, καθὼς ἔβλεπε μπροστά
του τὸ φίλο τῶν καλύτερων χρόνων τῆς ζωῆς του νὰ συγκλονίζεται ἀπὸ
λυγμούς· ἔκλεισε προσεκτικὰ τὴν πόρτα τοῦ δωματίου, νὰ μὴ μποῦν ἄλ-
λοι μέσα, δὲν ἔπρεπε νὰ δοῦν τὸ Χατζῆ σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση· δὲν ἄντεξε
αὐτὸς ὁ σκληρὸς ἀγωνιστὴς στὸ διπλὸ πλήγμα ποὺ δέχτηκε, στὸν πόλεμο
τῶν φίλων, στὴ σπίλωση τῶν ἀγνῶν του προθέσεων, στὸ κατρακύλισμα τῆς

Ἑλλάδας πού στήριζε, στοῦ ξεριζώμα τοῦ λατρευτοῦ εἰδώλου του. Χρόνια τώρα -πλησίαζε ἡ δεκαετία- ἔδωσε ὅ,τι καλύτερο εἶχε γιά μιὰ Ἑλλάδα ὅπως τήν ἤθελε, μεγάλη καί δοξασμένη, μέ τήν Ἑπειρο ἀκέρια, μ' ἕναν Κωνσταντῖνο νικητῇ καί τροπαιοῦχο, νά στέκεται ψηλά, σύμβολο τοῦ ἔθνους, κι ἕναν κυβερνήτη ἄξιο στοῦ πλάι του, τὸ Βενιζέλο ἢ ἄλλον, ἀρκεῖ νά ταίριαζαν οἱ γνῶμες τῶν δυὸ μεγάλων, μόνον ἔτσι θά στηνόταν ἡ Ἑλλάδα πού ὄνειρευόταν. Ὅλα εἶχαν γίνει συντρίμια, πίστευε πῶς ἔφταιγε ὁ Βενιζέλος, ἔρχονταν στιγμές πού ἀναρωτιόταν μήπως δὲν ἦταν μόνον αὐτός, κάποιοι ὅμως ἦταν ὑπόλογοι ἀπέναντι στήν Ἱστορία, μόνο πού θά περνοῦσε καιρὸς γιά νά ἐκφέρει τὴν κρίση της· τώρα τὸ παρὸν εἶχε σημασία, τὸ παρὸν καί τὸ ἄμεσο μέλλον, κι αὐτὰ ὁ Χατζῆς τάβλεπε μαῦρα καί σκοτεινά, ἡ παράταξή του ἔτσι ἐρμήνευε τὰ γεγονότα, οἱ ἄλλοι ἦταν ἐνθουσιασμένοι, περιέμεναν τὴν ἔλευση τοῦ Μεσσία —τοῦ Δαίμονα, ξέφυγε ἀπὸ τὸ στόμα του ἡ κραυγὴ ἀνάμεσα στοὺς λυγμούς του... Ὁ Πέτρος τὸν εἶχε ἀφήσει ἥσυχο στοὺς διαλογισμούς του, ἦταν καιρὸς νά τὸν συνεφέρει, τὸ ἴδιο εἶχε κάνει κι ὁ κύρ Γιώργης γιαντὸν πρὶν ἀπὸ λίγο· *σῆκω τοῦ εἶπε, φτάνουν αὐτὰ γιά σήμερα, θά τὰ κουβεντιάσουμε πάλι, μὴν τὰ βλέπεις ὅλα μαῦρα, κάποιες χαραμάδες θά μείνουν ἀνοιχτές, νά μπεῖ λίγο φῶς...* Ὁ Χατζῆς δὲ μίλησε, σκούπισε μὲ προσοχὴ τὰ μάτια του, ἀγκάλιασε τὸν Πέτρο, τὸν κράτησε ὥρα σφιχτά, σὰ νά ἤθελε νά τὸν ἀποχαιρετήσῃ, ἄνοιξε τὴν πόρτα κι ἔφυγε χωρὶς νά πεῖ κουβέντα σὲ κανέναν. Ὁ Δημήτρης πού τὸν ἐβλεπε νά κατεβαίνει βιαστικὸς τὶς σκάλες κάτι ὑποψιάστηκε, *μήπως εἶναι ἀρρωστος πατέρα, δὲ μὲ χαιρέτησε καν, ρώτησε τὸν Πέτρο.* — *Ἀρρωστος εἶναι, Δημήτρη, τέτοιες ἀρρώστειες οὔτε σύ, οὔτε ἄλλος γιατρὸς μπορεῖ νά τις θεραπεύσῃ. Θά περάσῃ καιρὸς νά καταλάβεις...* Ὁ Δημήτρης δὲν ἐπέμενε, εἶχε ὑποχρεώσεις ἀκόμα σὲ μερικοὺς προσκαλεσμένους πού παρέτειναν τὴν παραμονή τους...

Εἶχε δίκιο ν' ἀνησυχεῖ ὁ Πέτρος γιά τὴ σιωπὴ τοῦ Βασίλη. Ὁ νέος ἀνθυπολοχαγὸς ὅταν ἀποφοίτησε ἀπὸ τὴ σχολή, τοποθετήθηκε στοῦ τρίτου τάγμα τοῦ 1ου συντάγματος τῆς μεραρχίας Σεργῶν, οἱ μονάδες τῆς εἶχαν προωθηθεῖ στοῦ μέτωπο γιά νά πάρουν μέρος στὴν ἀνοιξιὰτικὴ ἐπίθεση τοῦ 1917, πού εἶχαν ὀργανώσει οἱ σύμμαχοι ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Στὸ τάγμα του -διοικητῆς ὁ Γεώργιος Κονδύλης- ἐνταγμένο σὲ μεγάλη μονάδα τῆς συμμαχικῆς δύναμης, εἶχε ἀνατεθεῖ ἡ ἀποστολὴ τῆς κατάληψης τοῦ ἰσχυροτάτου ὄχυροῦ *Σεμέν ντέ Φέρ*, τρεῖς χιλιόμετρα νότια τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τῆς Εἰδομένης. Ἡ ἐπίθεση ἔγινε τὸ βράδυ στίς 22 Ἀπριλίου, μὲ θάρρος κι ἀποφασιστικότητά, πού ἐνέπνευσε σ' ὅλους ὁ διοικητῆς τους. Οἱ Βούλγαροι ἀντιστάθηκαν μὲ λύσσα, γαντζώθηκαν πάνω στοῦ ὕψωμα καί μὲ βομβαρδισμούς τοῦ πυροβολικοῦ κι ἀντεπιθέσεις, προσπάθησαν νά τὸ ἀνακαταλάβουν, ὅταν οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀνεβεῖ στὴν κορυφὴ του. Πρῶτος βρέθηκε ἐκεῖ ψηλά ὁ Βασίλης, εἶχε πάρει τὸ βάπτισμα τοῦ πυρός, ἦταν πε-

ρήφανος για τούς στρατιώτες του, για όλο τὸ τάγμα καὶ τὸ διοικητὴ του, ἔκαναν τὸ καθήκον τους, ὀρκίστηκαν νὰ διώξουν τοὺς Γερμανοβούλγαρους ἀπὸ τὴ Μακεδονία, γι'αὐτὸ ἀγωνίζονταν, ἡ σκέψη τοῦ ἐκείνη τὴ στιγμή πέταξε στὰ Γιάννινα, στοὺς δικούς του, ἔπρεπε ὅλοι νά ναι περήφανοι γιὰ τὴ συμμετοχὴ τοῦ στὸν ἀγώνα. *Θά ναι κι ὁ Δημήτρης;* ἀναλογίστηκε, δὲ θέλησε νὰ ἐπιμείνει, δὲν ἦταν ἔτοιμος νὰ δεχτεῖ ὁποιαδήποτε ἄρνηση. Ἡ νύχτα προχωροῦσε πάνω στὸν καταματωμένο λόφο, χύθηκε αἷμα πολὺ κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς, οἱ Βούλγαροι δὲν ἔλεγαν νὰ ἡσυχάσουν· ὁ Κονδύλης ἀντιλήφθηκε τὶς προθέσεις τους, *ὀργανῶστε τὴν τοποθεσίαν, διέταξε, σκάψτε χαρακώματα, θάχουμε ἀντεπίθεση, προφυλαχθεῖτε.* Τὸ τάγμα ρίχτηκε στὴν ἐπίπονη δουλειά, ν' ἀντιστρέψει τὰ χαρακώματα ποὺ εἶχαν ἀφήσει οἱ Βούλγαροι, πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρά, ἀπ' ὅπου πιθανὸν νὰ ἐκδηλωνόταν ἡ ἀντεπίθεσή τους· ὅλη τὴ νύχτα ἔσκαβαν ἀσταμάτητα, τοὺς φαίνονταν πὼς ἀναμετροῦνταν σῶμα μὲ σῶμα μὲ τὸν ἀντίπαλο, δὲν ἔκλεισαν μάτι. Μόλις ξημέρωσε οἱ Βούλγαροι ἄρχισαν νὰ τοὺς χτυποῦν μὲ πυκνὰ πυρὰ πυροβολικοῦ, σὲ λίγο δέχτηκαν ἰσχυρότατη ἀντεπίθεση· τοὺς ἀντιμετώπισαν μὲ ἀφθαστο ἥρωϊσμό, ἀν καὶ κατὰκοποι ἀπὸ τὸ σκάψιμο καὶ τὴν ἀϋπνία, δὲ θάφηναν νὰ τοὺς πάρουν πίσω τὸ πρῶτο κομμάτι γῆς ποὺ ἀπελευθέρωσαν· δὲν περιορίστηκαν στὴν ἄμυνα, ἔκαναν κι ἐπιθέσεις· ὁ φίλος τοῦ Βασίλη, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Εὐστ. Δογάνος, ποὺ ἐξόρμησε μὲ μιὰ ὁμάδα δὲν ξαναγύρισε, ἔπεσαν κι ἄλλοι καὶ τραυματίστηκαν πολλοί, τὸ ὕψωμα ἔμεινε τελικὰ στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων. Καὶ κεῖ ποὺ ὅλοι πίστευαν πὼς ἡ μάχη εἶχε τελειώσει, τρίτη ἀντεπίθεση τῶν Βουλγάρων τὸ ἀπόγευμα, ἄλλη ἐξόρμηση τῶν Ἑλλήνων μ' ἐπικεφαλῇ τὸ Βασίλη αὐτὴ τὴ φορὰ, ὁ ἐχθρὸς καταδιώχτηκε, ἓνα ὥχ, ποὺ βγῆκε ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Βασίλη, σχεδὸν δὲν ἀκούστηκε μέσα στὸν ὀρυμαγδὸ τῆς μάχης· ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο ἔφτασαν οἱ τραυματιοφορεῖς νὰ μαζέψουν τοὺς τραυματίες, βρέθηκε κι ὁ Βασίλης, κάτω ἀπὸ ἓνα θάμνο, μόλις εἶχε ἀρχίσει νὰ βγάζει τὰ φυλλαράκια του, πλημμυρισμένος στὸ αἷμα, ἓνα βογγητὸ σιγανό, διακριτικὸ, σὰ νὰ μὴν ἤθελε ν' ἀνησυχῇ τοὺς ἄλλους, τοὺς ὀδήγησε ἐκεῖ. Θραῦσμα ὀβίδας τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, ὅταν οἱ Βούλγαροι εἶχαν φύγει πιά μακριά, τὸν χτύπησε στὸ πόδι, στὸ ἴδιο πόδι καὶ στὸ ἴδιο μέρος ποὺ ἔσπασε τὸ κόκκαλο, πρὶν ἀπὸ καιρὸ, ὅταν γκρεμίστηκε πάνω του ἡ κολώνα τῆς ἀποθήκης στὰ Γιάννινα· τοῦ ἔδεσαν πρόχειρα τὸ τραῦμα γιὰ νὰ συγκρατήσουν τὴν αἱμορραγία, ὁ ἴδιος ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος ὁ Γ. Κονδύλης ἦρθε νὰ τὸν δεῖ, τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι καὶ τὸν φίλησε στὸ μέτωπο. — *Εἶσαι παλληκάρι,* τοῦ εἶπε, *μὴ φοβάσαι, ὅλα θὰ πάνε καλά, θὰ σὲ στείλω ἀμέσως στὴ Θεσσαλονίκη.* Κι ἐνῶ οἱ μάχες συνεχίζονταν, τὸ Βασίλη τὸν κατέβαζαν στὸ νοσοκομεῖο, ἦταν γεμάτο τραυματίες, βρῆκαν μιὰ θέση καὶ γι'αὐτόν. Ἡ πρώτη διάγνωση τῶν γιατρῶν, σκόρπισε ἀνησυχίες, τὸ αὐτὸ τοῦ Βασίλη ἔπιασε κουβέντες τῶν νοσοκόμων, μιλοῦσαν γιὰ κόψιμο τοῦ ποδιοῦ πάνω ἀπὸ τὸ γόνατο, οἱ γιατροί, ἔλεγαν, φοβοῦνταν τὴ γάγγραινα· ὁ Βασίλης ἀντέδρασε ἔντονα, ἔβαλε

τις φωνές, έτρεξαν οί νοσοκόμοι, θέλω τὸ στρατηγό, φώναζε, δὲν ἀφήνω νὰ μοῦ κόψουν τὸ πόδι, θὰ πεθάνω μαζί του. Ὅλοι τὸν κοίταζαν μὲ ἀπορία· τὸ στρατηγό, οὐρλιαζε τώρα ὁ Βασίλης, ποιὸν στρατηγό κύριε ἀνθυπολοχαγέ τὸν ρώτησαν τέλος, τὸ Δαγκλῆ, δὲν θὰ κάνετε τίποτα ἂν δὲν ἔρθει ὁ Δαγκλῆς. Οἱ γιατροὶ δὲν ἤξεραν τί νὰ κάνουν, εἶχε συνειδηση αὐτῶν πὺν ἔλεγε ὁ ἀνθυπολοχαγὸς ἡ παραμιλοῦσε; Ζητοῦσε τὸν ἀρχιστράτηγο, δὲν ἦταν μικρὸ πράγμα, στὸ τέλος ἀποφάσισαν νὰ εἰδοποιήσουν τὸν ὑπασπιστή του. Σὲ λίγες ὥρες ὁ Δαγκλῆς ἔφτανε στὸ νοσοκομεῖο. Ὅταν τὸν εἶδε μπροστά του ὁ Βασίλης, ἔκανε ἀσυναίσθητα τὴν κίνηση νὰ σηκωθεί γιὰ νὰ χαιρετήσει τὸ στρατηγό, οἱ νοσοκόμοι τὸν συγκράτησαν. Ὁ Δαγκλῆς τοῦ κράτησε τὸ χέρι, τὸ ἔσφιξε δυνατά, δὲ βρῖσκω λόγια, παιδί μου, γιὰ νὰ σοῦ πῶ πόσο περήφανος εἶμαι γιὰ σένα, τὴν οἰκογένειά σου καὶ τὴν πατρίδα. Θὰ γράψω σήμερα κι ὅλας στοὺς δικούς σου. — Ὅχι, στρατηγέ, πρὸς Θεοῦ, σὰς ἱκετεύω, δὲν πρέπει νὰ μάθει τίποτε ἡ οἰκογένειά μου, ὅταν γίνω καλά, θὰ τοὺς τὰ γράψω μ' ὅλες τίς λεπτομέρειες, ὄχι τώρα..., παρακάλεσε ὁ Βασίλης, ὄχι τώρα, ἐπανελάβε ἀνάμεσα σὲ λυγμούς... — Οἱ ἥρωες δὲν κλαῖνε ἀνθυπολοχαγέ..., μίλησε σὲ αὐστηρό, τάχα τόνο, ὁ Δαγκλῆς, θὰ γίνει ὅπως θέλεις ἐσύ, πές μου τώρα γιὰτί ζήτησες νὰ μὲ δεῖς μὲ τόση ἐπιμονή... — Τὸ πόδι μου, στρατηγέ, φώναξε ὁ Βασίλης, θέλουν νὰ κόψουν τὸ πόδι μου, δὲν τὸ ἀντέχω, δὲ μπορῶ νὰ ζήσω χωρὶς αὐτό, καλύτερα νὰ πεθάνω μαζί του. — Ποιὸς σοῦ εἶπε πῶς θὰ σοῦ κόψουν τὸ πόδι κύριε ἀνθυπολοχαγέ, μίλησε ὁ διευθυντὴς τοῦ νοσοκομεῖου πὺν τὸν παρακολουθοῦσε, καὶ ἦρθε στὸ κρεβάτι τοῦ τραυματία, ὅταν ἔμαθε πῶς ὁ Δαγκλῆς βρισκόταν ἐκεῖ. — Κανένας δὲν μοῦ τόπε, ἄκουσα νὰ τὸ κουβεντιάσουν οἱ νοσοκόμοι..., ἀπάντησε σὲ τόνο ἀπολογητικό, ὁ Βασίλης, μ' ἔπιασε πανικός, γιὰντὸ ἤθελα τὸ στρατηγό, σὰς παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσετε, ἂν δὲν ἔκανα κάτι σωστό... Ὁ Δαγκλῆς χαμογέλασε, τοῦσφιξε πάλι τὸ χέρι, φεύγω τώρα, εἶπε, μὲ περιμένουν πολλές δουλειές, γίνονται ἀκόμα σκληρὲς μάχες ἐκεῖ πὺν ἦσουν Βασίλη, κάνε κουράγιο, ὅλοι σὲ ἀγαποῦν, καὶ εἶμαι σίγουρος πῶς οἱ γιατροὶ θὰ βοηθήσουν νὰ μὴ χάσεις τὸ πόδι σου... Τὸ πρόσωπο τοῦ Βασίλη φωτίστηκε, σήκωσε τὸ κεφάλι του καὶ φίλησε τὸ χέρι τοῦ στρατηγοῦ, θέλω νὰ γίνω γρήγορα καλά, νὰ πάω πίσω στὴ μονάδα μου, νὰ πολεμήσω, θὰ τοὺς διώξουμε τοὺς Βούλγαρους ἀπὸ τὰ χώματά μας, ὅρκο σοῦ δίνω στρατηγέ... Ὁ Δαγκλῆς χαμογέλασε, νάσαι ὑπάκουος ἄρρωστος καὶ γρήγορα θὰ σηκωθείς, οἱ στρατιῶτες σὲ περιμένουν, χαιρέτησε στρατιωτικὰ κι ἔφυγε.

Ὁ Βασίλης βρῆκε τὴν ἡρεμία του, προσωρινὰ ὁμως. Ἡ κατάσταση τοῦ ποδιοῦ ἦταν σοβαρή, οἱ γιατροὶ προσπαθοῦσαν, μὲ τὴ συχνὴ περιποίηση καὶ τίς ἀπολυμάνσεις ν' ἀποφύγουν τὴ γάγγραινα, ἡ ἀνάπτυξή της ὀδηγοῦσε στὸ κόψιμο τοῦ ποδιοῦ, οἱ νοσοκόμοι κάτι εἶχαν ἀκούσει, γιὰντὸ τὸ συζητοῦσαν. Πέρασε δύσκολες μέρες ὁ τραυματίας, ἡ ἐξέλιξη τοῦ τραύματος εἶχε πορεία συνεχῶν βελτιώσεων καὶ ἐπιδεινώσεων, τὸ ἠθικό του ὁμως, πὺν

είχε αναπτερωθεῖ, μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Δαγκλῆ καὶ οἱ περιποιήσεις τῶν γιατρῶν καὶ τῶν νοσοκόμων, ἔκαναν τὸ θαῦμα τους: τὸ πόδι σώθηκε, τὸν διαβεβαίωσε ὑπεύθυνα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ μεγάλου κινδύνου ὁ ἀρχίατρος τοῦ νοσοκομείου· τοῦ τηλεφωνοῦσε τακτικά ὁ Δαγκλῆς καὶ ζητοῦσε πληροφορίες γιὰ τὸ Βασίλη, γιὰντὸ πῆγε ὁ ἴδιος νὰ τοῦ ἀναγγεῖλει τὰ εὐχάριστα νέα. Γιόρτασαν τὸ γεγονός στὸ θάλαμο μὲ τὸ δικό τους τρόπο οἱ τραυματίες, εὐχήθηκαν στὸ Βασίλη νὰ γυρίσει γρήγορα στὴ μονάδα του, ὑπομονὴ χρειαζόταν, ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα θὰ σηκωνόταν ἀπὸ τὸ κρεβάτι νὰ κάνει τὰ πρῶτα βήματα, τίποτα δὲ σκίαζε τὴ χαρὰ του, ὁ κίνδυνος εἶχε περάσει, ποτὲ δὲν ὑποψιαζόταν ὅτι θὰ εἶχε στὸ μέλλον προβλήματα...

Τὰ Γιάννινα ζοῦσαν τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ἐξουσίας τοῦ *Κράτους τῶν Ἀθηνῶν*. Ὁ Μάιος πλημμύρισε τὸν τόπο μὲ πράσινο ποὺ ξεχείλιζε ἀπὸ τὶς αὐλές, τοὺς κήπους, τοὺς γκρεμισμένους τοίχους, ἔκρυβαν τὴν ἀσχήμια τους κάτω ἀπὸ τὴν πληθωρικὴ βλάστηση, ἡ ἀτμόσφαιρα μεθοῦσε ἀπὸ τὰ ἀρώματα τῶν λουλουδιῶν, ἡ κηπούπολη τῶν Γιαννίνων ἦταν στίς δόξες τῆς. Μόνο οἱ καρδιές τῶν ἀνθρώπων ἦταν μαῦρες ἀπὸ τὴν πείνα, τὴ δυστυχία καὶ τὴν ἀνησυχία. Ἡ τρομοκρατία, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔξαρση τῶν *Νοεμβριανῶν* εἶχε κοπάσει αἰσθητά, ἀπόδειξη πὼς καὶ τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ἀποτόλμησε τὴν ἐκδοσὴ του. Ἐγίνε κατορθωτὸ μὲ τὶς πιέσεις τῆς *Entente* καὶ *ἀναλώμασι τῶν Ἑλλήνων*, σημειώνει ὁ Χατζῆς, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ πὼς ἡ ἐφημερίδα εἶχε πάρει ἀποζημιώσεις ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ δημόσιο, ὕστερα ἀπὸ τὶς καταστροφές ποὺ ἔπαθε -ὅπως ἰσχυρίζονταν- κατὰ τὰ *Νοεμβριανά*. Ὁ *Ταχυδρόμος*, μὲ δήλωση τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτες του, τοῦ Ἀλιέα, δὲ ζήτησε τέτοια ἀποζημίωση. Τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, μὲ διευθυντὴ ἀκόμα τὸ Ν. Ζωνίδη, ἄρχισε πάλι, σὲ ἥπιο τόνο, τὴν πολεμικὴ ἐναντίον τῆς *Ἡπείρου* καὶ κατὰ προέκταση ἐναντίον τοῦ *Κράτους τῶν Ἀθηνῶν*. Στὶς 30 Ἀπριλίου, ἡμέρα ἐπανέκδοσής του, ἔγραφε: *Τὶ εἶναι αὐτὰ πάλιν τὰ περὶ ἑλληνοπρεπείας, ποὺ γράφει ἡ συνάδελφος «Ἡπειρος»;* —Φεῦ! ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς: *Καὶ ἡ ἀνάμνησις λοιπὸν πλέον τῆς ἐλληνικῆς διαισθήσεως θὰ ἔχῃ φύγει, φαίνεται πρὸ πολλοῦ καιροῦ καὶ ἀπὸ τὸν «Βῆμα» καὶ τοὺς συντρόφους του, ὥστε ἐκπληξιν νὰ τοὺς προξενῇ καὶ τὸ ἄκουσμα τῆς λέξεως «ἑλληνοπρέπεια».* Ὁ «*Βῆμας*» ὁμως δὲν τόβαζε κάτω. Στὸ ἐπόμενο φύλλο ἐπανερχόταν: *Τὶ εἶναι πάλιν αὐτὰ περὶ «ἑλληνοπρεπείας», «περὶ πολιτικῶν ὑποδίκων», «ραδιούργων συνωμοτῶν» καὶ «ὑβριστῶν» τοῦ Βασιλέως; Καὶ τί θέλει μ' αὐτὰ νὰ διορθώσῃ ἡ συνάδελφος «Ἡπειρος»; Δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀφεθοῦν αὐτοὶ οἱ ὕστερισμοί; Καὶ ἡ ἀπάντηση τοῦ Χατζῆ: Ὁ καὶνόμενος ὁ «*Βῆμας*», ἐξοφλήσας τὴν αἴτησιν περὶ ἀποζημιώσεως, εὐρίσκεται εἰς μακαρίαν εὐτυχίαν ἀμνημοσύνης, δικαιοτάτα δὲ ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ ὅτι ἐξώφλησε πλέον καὶ Ἑλλάς καὶ Ἑλληνες, ὕστερισμός δὲ εἶναι νὰ ἐνθυμεῖται κανεὶς τὴν Ἑλλάδα του, τὸν Βασιλέα του καὶ μερικὸς ἀχρεῖους ὑπονομευτὰς ἀμφοτέρων καὶ*

τόσα άλλα ἐκκρεμῇ καὶ ὑπόδικα ζητήματα.... Δὲν ἀναξέομεν ἡμεῖς καμμίαν πληγὴν. Πληγὰς ἀναξέει ὀδυνηρὰς καὶ ἡ ἐμφάνις μόνον ἀκόμη τοῦ «Βήματος». Πρὸ παντὸς δὲ ἀναξέει τὴν πληγὴν τῆς ξένης τυραννίας ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς συνειδήσεως. Διότι καὶ ἡ ἐπανεκδόσις τοῦ «Βήματος», εἶναι ἡ γροθιά τῆς δουλείας αὐτῆς. Τὸ ἔργον του, λοιπόν, ὁ «Βῆμας», χωρὶς οὔτε ἔμπροσθεν, οὔτε καὶ ὀπισθεν νὰ κοιτάξῃ, οὔτε συμβουλὰς, οὔτε γνώμας, οὔτε ἀπειλὰς νὰ μᾶς δίδῃ. Ἐφ' ὅσον βασιλεύουν αἱ «νόται», ἅς μὴ ὀμίλῃ καὶ ὁ «Βῆμας» ὅ,τι θέλει. Πρὸ παντὸς ὄχι συμβουλὰς εἰς ἡμᾶς...

Ἡ ἀντιδικία τῶν δυὸ ἐφημερίδων θὰ συνεχιζόταν γιὰ πολὺ καιρὸ. Ὅμως ὁ Χατζῆς εἶχε ἀνοιχτὴ ἀκόμα τὴ διένεξη μὲ τὴ Σημαία καὶ τὸν Κ. Καζαντζῆ, τὸ μέτωπο αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κλείσῃ. Καὶ πῆρε τέλος μὲ τέτοια ὀξύτητα, πού δὲν παρατηρήθηκε οὔτε στίς μεγαλύτερες διενέξεις ἀνάμεσα σὲ ἀντιπολιτευόμενες ἐφημερίδες. Εἶναι ν' ἀπορεῖ κανεὶς πῶς μὲ τὸν καιρὸ κατόρθωσαν νὰ συγκλίνουν οἱ καρδιὲς τῶν δυὸ πρωταγωνιστῶν καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴ φιλία δυὸ προσωπικότητες προικισμένες μὲ σπάνια πνευματικὰ προσόντα.

Μετὰ τὴν ἐπίθεσις πού δέχτηκε ὁ Καζαντζῆς ἀπὸ τὴν Ἑπειρο καὶ ἐπώνυμους Γιαννιώτες γιὰ ὅσα προσβλητικὰ εἶχε γράψῃ στὴ Σημαία, γιὰ τὴν Αὐτόνομο, πέρασε στὴν ἀντεπίθεσις, ἀναδημοσιεύοντας ἀπόσπασμα τοῦ ἄρθρου του, πού εἶχε καταχωρηθῇ στὴν Ἀκρόπολη στίς 10-10-1914, γιὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι αὐτὰ, γιὰ τὰ ὅποια τὸν κατηγοροῦσαν, τὰ εἶχε πεῖ ἀπὸ καιροῦ. Στὸ ἀπόσπασμα σημειωνόταν: *Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ τερματισθῇ καὶ ἀνυπερθέτως ἡ βασιλεία τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματωλῶν ἐκεῖ (στὴν Β. Ἑπείρο).* Ἀρκετὰ ἕως τώρα ἐδαγκάσαμεν τὴ γλῶσσα μας. Τὰ καπετανάτα ἔκαμαν περὶ αὐτὰ ἐρημίαν. Τὸ ἐπίσημον κράτος πρέπει ν' ἀνακαταλάβῃ στρατιωτικῶς τὴν Βορειὴν Ἑπείρον καὶ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς κατ' ἀνοχὴν ὑπουργοὺς τῆς Β. Ἑπείρου τὴν βαλίτσαν των εἰς τὸ χέρι. Ὁ Χατζῆς ἀπάντησε: *Μὲ τὴν ἀναδημοσίευσιν τοῦ ἄρθρου του θέλησε ν' ἀποδείξῃ ὅτι «δὲν ἐφρονίμεψεν» ἡ σκέψις του κατὰ τίποτε εἰς δύο ἔτη. Καὶ νηπίου εἰρμός ἰδεῶν θὰ εὗρισκεν ὅτι εὐκόλον εἶναι νὰ προτείνηται εἰς τὰς 10 Ὀκτωβρίου 1914 ἡ ἐπίσημος στρατιωτικὴ κατάληψις τῆς Β. Ἑπείρου, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ ἔπρεπε ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1914, τὰ καπετανάτα αὐτὰ πού ὑβρίζει ἔτσι βλακωδῶς καὶ ἀνιέρως ὁ κ. Καζαντζῆς νὰ κρατήσουν μὲ τὸ αἷμα των τὴν χώραν, τὴν ὁποίαν κατὰ Μάρτιον τοῦ 1914, ἐγκατέλειπεν ἡ ἐπίσημος στρατιωτικὴ κατοχὴ. Ἦταν μιὰ ἀπάντησις ἀποστομωτικὴ γιὰ τὸν Καζαντζῆ, δὲν ἔκαμψε ὅμως τὴν ἐπιθετικότητά του. Μὲ νέο ἄρθρον στὴ Σημαία στίς 12 Μαΐου, ἔρριξε καινούριον λάδι στὴ φωτιά, ἔτσι πού νὰ δημιουργηθῇ ἐκρηκτικὴ κατάστασις. Κακοηθέστατον καὶ συκοφαντικὸν ρυπαρογράφημα, τὸ χαρακτήρισε ὁ Χατζῆς, γιὰ τὸ ὅποιο ὑπέβαλε μήνυσιν στὴν ἐφημερίδα καὶ ταυτόχρονα ὄρισε ὡς μάρτυρες γιὰ τὴ μονομαχίαν, στὴν ὁποία προκαλοῦσε τὸν Κ. Καζαντζῆ, τοὺς ἀντισυνταγματάρχῃ Β. Τσιρογιάννη καὶ ὑπολοχαγὸ Β. Γκορτζῆ, καὶ τοὺς ἀνέθεσε νὰ ἔρθουν σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν Καζαντζῆ γιὰ νὰ ὀρίσει κι αὐτὸς τοὺς δικούς*

του μάρτυρες. Τί ήταν εκείνο, από τὸ νέο δημοσίευμα, ποὺ τόσο ἔθιξε τὸν Χατζῆ, ὥστε νὰ φτάσει σὲ μονομαχία; Ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Κ. Καζαντζῆ ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα ὁ Χατζῆς ἐνεθυλάκωσε 25.000 δρχ. Ἡ ἀγανάκτηση τοῦ Χατζῆ δὲν εἶχε ὅρια. Αὐτὸς εἶχε θυσιαστεῖ,

Τύπος παλιοῦ Γιαννιώτη: Ἑβραῖος μὲ τὰ «τοχοῦμα» πάει στὴ λίμνη γιὰ νερό.

οἰκονομικά κι ἀπὸ ἀποψη ὑγείας, γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Β. Ἠπείρου, τὸν θεωροῦσε ὡς τὴν πολυτιμότερη προσφορὰ τῆς ζωῆς του γιὰ τὴν πατρίδα, κι ἔρχονταν τώρα ἡ Σημαία, ὁ Καζαντζῆς καὶ κάποιοι ἀκόμα φίλοι του, ποὺ ἤξεραν τί ἀκριβῶς εἶχε συμβεῖ, νὰ τὸν ὑβρίσουν καὶ νὰ τὸν συκοφαντήσουν. Ἰδιαίτερη πικρία αἰσθανόταν γιὰ τὴ στάση τοῦ εἰλικρινέστατου φίλου του Κων. Μέρτζιου καὶ τοῦ διευθυντῆ τῆς Σημαίας Ν. Λάππα. Ἀμφότεροι -ἐγγραφε- ἦταν ἄνθρωποι οἰκειότατοι πρὸς τὰ γραφεῖα τῆς Ἠπείρου, καθ' ὅλον τὸν «Αὐτονομακὸν ἀγῶνα», ἀπὸ Ἰανουαρίου 1914 μέχρι Μαΐου, ὅτε ἐλείπαμεν ἡμεῖς εἰς τὸ Ἀργυρόκαστρον, ὁ δεῦτερος μάλιστα ἦτο τότε μόνιμος συντάκτης τῆς «Ἠπείρου». Γνωρίζουν

ἐπίσης καὶ οἱ δυὸ -πρόσθετε- ὅτι ὁ Κ. Μέρτζιος ἀναγκαζόταν κάποτε νὰ μᾶς πιστώνει, πληρώνοντας τὸ χαρτί καὶ τοὺς ἐργάτες γιὰ νὰ βγαίνει ἡ «Ἠπειρος», ἐνῶ ὁ Ν. Λάππας καταταυραχνιόταν ὡς ὅτου πληρωθεῖ τὸ μηνιατικὸ του. Ὅχι λοιπὸν -κατέληγε- ἐξ ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς ἀλλ' ἐξ ἐντροπῆς πρὸς τὴν συνειδήσιν των καὶ στοιχειώδους ἐντιμότητος, δὲν ἠσθάνθησαν καὶ οἱ δύο τὴν ὑποχρέωσιν, ὁ μὲν κ. Λάππας νὰ μὴν ἀνεχθῇ δημοσίευμα τοιαύτης τιποτένειας κακοηθείας, ὁ δὲ κ. Μέρτζιος νὰ παύσῃ νὰ ἀνέχεται νὰ εὐρίσκηται πάντοτε κρεμασμένος ὀπισθεν τῶν νώτων τοῦ κ. Καζαντζῆ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ δέχεται τὸν σαρκαστικὸν τίτλον, ὅτι κατήντησε τώρα τελευταίως ἡ «λεβίθα» τοῦ Καζαντζῆ;

Τὸ ἐπεισόδιο θὰ ἔκλεινε, ἂν οἱ βουλευτὲς τῆς Β. Ἠπείρου καὶ τῶν Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ οἱ πρόεδροι τῶν συντεχνιῶν καὶ σωματείων δὲν ἀποδοκίμαζαν ἔντονα τὴ φράση τοῦ Καζαντζῆ στὸ πρῶτο ἄρθρο του, ὅπου χαρακτήριζε τὴν Αὐτόνομον Β. Ἠπειρον, Κλεφτόνομον. Μὲ τὴν κατηγορία γιὰ χρηματισμὸ τοῦ Χατζῆ, ἡ ἀτμόσφαιρα ἔγινε πιὸ βαρειά. Φυσικὰ τὰ δημοσιεύματα συνεχίστηκαν καὶ στίς δυὸ ἐφημερίδες, μὲ ἀποκορύφωμα τὸν

πολύστηλο λίβελλο πού δημοσίευσε ἡ Ἑπειρος ἐναντίον τοῦ Κ. Καζαντζῆ στο φύλλο τῆς 14-5-1917. Τὸν τιτλοφοροῦσε: *Κοινωνιολογικαὶ καὶ ψυχιατρικαὶ μελέται* — Ἕνας τύπος ψυχοπαθῆς, ἔκφυλος καὶ κακολόγος Ἐπιστημονικῶς ἀνήκει εἰς τοὺς λεγομένους «κοπρολόγους», ὑβρεομανεῖς καὶ «σαδιστὰς» ἐν γένει — Κοινωνικῶς, εἰς τοὺς λεγομένους ἐπικινδύνους «ἀρριβίστας» — Ποία ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἠθικὴ ἀνάγκη νὰ καταδιώκωμεν τοὺς «τύπους» αὐτοὺς — «Πῶς καὶ διατί» πολεμοῦμε τὸν Καζαντζῆ. Γιὰ νὰ τεκμηριώσῃ τὸ κείμενό του -ὅπως πίστευε- χρησιμοποίησε πλῆθος ἀπὸ ἐπιχειρήματα τῆς φιλοσοφίας, τῆς ψυχολογίας, τῆς κοινωνιολογίας, τῆς ἠθικῆς, κάθε ἐπιστήμης, χωρὶς νὰ παραλείψῃ ν' ἀναφέρει καὶ ὅλες τὶς λεπτομέρειες τῆς ζωῆς καὶ τῆς πολιτείας τοῦ ἀντιπάλου του. Ἦταν ὅλα σωστά τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Χατζῆ; Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ νὰ ἐλεγχθοῦν, οὔτε σώζεται καὶ ἀπάντηση πού πιθανὸν νὰ ἔδωσεν ὁ Καζαντζῆς, μέσω τῆς *Σημαίας*. Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ὁ λίβελλος γράφτηκε ἐν βρασμῷ ψυχῆς καὶ σὲ τέτοιες περιπτώσεις πάντα ὑπάρχουν ὑπερβολές.

Στὸ μεταξὺ ὁ Χατζῆς, γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴ θέση του καὶ ν' ἀποδείξῃ τὴ συκοφαντία, ὅπως ἰσχυρίζοταν, ζήτησε μὲ ἐκτενὴ ἐπείγοντα τηλεγραφήματα, ἀπὸ τοὺς ἡγήτορες τοῦ Αὐτονομικοῦ ἀγῶνα, Γ. Χρ. Ζωγράφου, μητροπολίτη Δρυϊνουπόλεως Βασιλείου, Ἀλ. Καραπάνου, ὑπουργὸ Ἑξωτερικῶν τῆς Αὐτονόμου καὶ Δημ. Δούλη, ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν, ν' ἀπαντήσουν τηλεγραφικῶς ἂν ποτέ, ἐφ' οἷονδήποτε λόγῳ ἢ οἷονδήποτε ἀφορμῇ, ἐδέχθην ὠφέλειαν ἢ ἀντιμισθίαν τινὰ ἢ ἐγὼ ἢ ἡ ἐφημερίς μου «Ἑπειρος», ἢ ἂν ἐσχέτισθην, ἔστω καὶ πόρρωθεν, μὲ οἷονδήποτε χρηματικὸν ζήτημα «Αὐτονόμου» καὶ ὅτι ἀμισθὶ ἐδέχθην τὴν θέσιν γραμματέως τῆς κυβερνήσεως. Οἱ ἀπαντήσεις ἦταν κατηγορηματικῆς. Οἱ τρεῖς πρῶτοι τηλεγράφησαν ἀπὸ κοινου πὼς ...οὐδέποτε ἐδόθη ὑμῖν ἡ ἐλαχίστη ἀμοιβή, διὰ τὰς ὑπηρεσίας, ἃς ὅλως ἀφιλοκερδῶς προσεφέρατε εἰς τὸν Ἑπειρωτικὸν ἀγῶνα, ἐνῶ ὁ Δ. Δούλης, μὲ τὸ δικό του τηλεγράφημα διαβεβαίωνε: Οὔτε κατὰ τὸν χρόνον τοῦ Ἑπειρωτικοῦ ἀγῶνος, οὔτε μέχρι σήμερον περιῆλθεν εἰς γνῶσιν μου ὅτι ἐλάβατε χρήματα, ἔστω καὶ ὀβολόν.

Ὅλα αὐτὰ δὲν ἔφταναν στὸ Χατζῆ, ζητοῦσε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τιμῆς του διὰ τῶν ὀπλων, ἐπιμένοντας στὴ μονομαχία. Οἱ μάρτυρές του συναντήθηκαν πάλι μὲ τὸν Καζαντζῆ, ἀπὸ τὸν ὅποιο ζήτησαν ν' ἀναιρέσῃ τὶς κατηγορίες περὶ χρηματισμοῦ ἢ νὰ δεχτῇ τὴ μήνυσιν καὶ τὴ μονομαχία. Ὁ τελευταῖος δήλωσε πὼς δὲ θ' ἀναιροῦσε, ὅσα ἔγραψε, γιὰτί, ὅπως ἔλεγε, εἶχε ἀποδείξει, θὰ δεχόταν ὁμως μήνυσιν «ἐπὶ συκοφαντία», χωρὶς νὰ κάνει χρῆσιν τῆς βουλευτικῆς του ἀσυλίας. Ὁ Χατζῆς, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀρνησιν γιὰ μονομαχία, ὑποχρεώθηκε νὰ κλείσῃ τὸ θέμα μὲ τὴν ὑποβολὴν μήνυσης καὶ τὴ δήλωσιν: Τὸ νέο δημοσίευμα τῆς «Σημαίας» περιεῖχε ὕβριν καὶ συκοφαντίαν. Διὰ τὴν συκοφαντίαν ἔστειλα μήνυσιν, διὰ τὴν ὕβριν ἀπέστειλα μάρτυρας. Ὁ Κ. Καζαντζῆς, μὴ δεχόμενος νὰ μονομαχήσῃ εἶναι ἐκτὸς τιμῆς. Διότι ἄνδρας ὑβρίζων καὶ μὴ ἱκανοποιῶν, εἶναι ἀνάξιος ὥστε νὰ

τόν μεταχειρίζεται κανείς με τούς κανόνες της καθιερωμένης κοινωνικής εὐπρεπείας.

Τῶν οἰκιῶν ἡμῶν ἐμπιμπραμένων..., εἶχε σημειώσει πρὶν λίγο καιρὸ ὁ Χατζῆς, σχολιάζοντας ἄλλη ἐνδοπαραταξιακὴ διένεξη. Τὰ γεγονότα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά, ἐξελίσσονταν μὲ γοργότατους ρυθμούς σὲ βάρος τῶν ἀντιβενιζελικῶν κι αὐτοί, ἀντὶ νὰ παρακολουθοῦν ἄγρυπνοι τὴν κατὰστασιν καὶ τοὺς Ἰταλούς, ποὺ ἐτοιμάζονταν νὰ προελάσουν πρὸς νότον, κατατρίβονταν σὲ ἐσωκομματικὰς διαμάχες, ἀναξέοντας πληγὰς καὶ λάθη τῆς Αὐτονομίας. Ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε διαγραφῆ καθαρά, ἡ μέρα τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ γιορτῆς πλησίαζε, ὁ Χατζῆς ἔγραψε στίς 18-5-1917 τὸν τελευταῖο ὕμνον γιὰ τὸ βασιλιά, ἀπέπνεε ἀφοσίωσιν πόνο καὶ λατρεία, κι ὅλα αὐτὰ τυπωμένα πάνω σὲ στρατσόχαρτο τῆς ἀγορᾶς, δὲν ὑπῆρχε πιά δημοσιογραφικὸ χαρτὶ καὶ ἡ Ἥπειρος τυπωνόταν, μ' ὅ,τι ἔβρισκε πρόχειρο. Ἐκεῖνος -ἔγραφε- τοῦ Ὁποίου τὴν ὀνομαστικὴν ἐορτήν, μαζί μὲ τὸ σύμπαν Πανελλήνιον θὰ πανηγυρίσῃ καὶ ἡ πόλις μας μεθαύριον τὴν Κυριακὴν, διὰ τὰ Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἥπειρον τὴν Ἑλληνικὴν, δὲν εἶναι μόνον ὁ Σεπτὸς καὶ ὁ Λαοφίλιτος Βασιλεὺς, ὁ Πεπνυμένος καὶ ἐνδοξὸς τῶν Ἑλλήνων ἀρχῶν. Εἶναι ὁ Θριαμβευτὴς τοῦ Μπιζανιοῦ, εἶναι ὁ Τρισένδοξος Στρατηλάτης, ὁ Ὁποῖος μίαν λαμπρὰν ἐνὸς ἀλησμονήτου Φεβρουαρίου πρωΐαν, ἐπὶ κεφαλῇ τῶν γενναίων του, θραύων πέντε αἰώνων δεσμὰ καὶ ἀλύσεις μὲ τὸ δοξασμένον Σπαθί Του, εἰσῆρχετο Τροπαιοφόρος, κομίζων τὴν ὀνειρευμένην Ἐλευθερίαν εἰς τὴν μαρτυρήσασαν ἀπὸ μαύρην δουλείαν Ἥπειρον. Διὰ τοῦτο ἂν σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν μεθαύριον θὰ πανηγυρίσῃ τὴν ἐορτήν του ὅπως ἀξίζει διὰ τοιοῦτον Βασιλέα, θεοποιηθέντα πλέον ἐν τῇ Δόξῃ καὶ τῷ Μαρτυρίῳ του εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων, τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ Ἥπειρος, προσηλωμένα εἰς τὴν ἀλησμόνητον ἀνάμνησιν τῆς Ἐνδόξου Εἰκόνης, ὅταν τὸν εἶδον Θριαμβευτὴν καὶ Ἐλευθερωτὴν νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν μας —κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐορτασμοῦ του, θὰ ἐκδηλώσῃ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν λατρείαν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του δι' ἐορτῆς ἐπιβλητικῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς.

Ζοῦσε στίς καρδιὰς ὅλων, ζωντανὴ ἡ μνήμη τῆς μεγάλης μέρας καὶ ἦταν, γιὰ πολλούς, ὁ βασιλιάς μάρτυρας, ποὺ οἱ ἀντίπαλοί του, ξένοι καὶ ντόπιοι, ἤθελαν νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὴ μέση· τὰ λόγια τοῦ Χατζῆ δὲν ἔπεφταν στὸ κενό, εὗρισκαν ἀνταπόκρισιν, συγκινοῦσαν. Καὶ ἦταν ὁ γιορτασμὸς τῆς 21ης Μαΐου, μιὰ μεγάλη μέρα γιὰ τὰ Γιάννινα, σὰ νὰ προαισθάνονταν ὅλοι τὸ τέλος ποὺ πλησίαζε. Πολλοὶ ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, δὲν τοὺς χωροῦσε ὅλους, μέσα ἱερουργοῦσε ἓνας δεσπότης ἀπὸ τοὺς πιὸ πιστοὺς φίλους τοῦ βασιλιά, κι ὅταν ἄρχισε νὰ ἐκφωνεῖ τὸν πανηγυρικὸ τῆς ἡμέρας, ἡ συγκίνησις τοῦ κόσμου ἔφτασε στὸ ἀποκορύφωμά της. Ἐκλαιγε... ...εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναπαραστήσῃ κανεὶς, νὰ ξαναδῶσῃ ἄλλην μίαν φορὰν, μ'

δλην τήν ζωήν του, μ' όλον τό πύρινον χρῶμα του, μ' ὅλα του τὰ παλλόμενα νεῦρα, τόν ὑπέροχον καί θαυμάσιον λόγον τοῦ μητροπολίτου, ὅστις ἤναψε, ἠλέκτρισεν, ἐφλόγισεν ὁλόκληρον τήν Ἱερὰν Μητρόπολιν, δονομένην ἀπό συγκίνησιν καί ἐνθουσιασμόν, ἔγραφε γιά τό λόγο τοῦ Σπυρίδωνα ὁ χρονικογράφος. Σέ λιγότερο ἀπό δέκα μέρες ὁ βασιλιάς θ' ἀναχωροῦσε γιά τήν ἔξορίαν. Ἀπό τίς παρουσίες τῶν ἀρχῶν καί ἐπισήμων στή δοξολογία, ἀξιοσημείωτες ἦταν ἐκεῖνες τῶν προξένων τῆς Ρουμανίας καί τῆς Ἰταλίας. Γιά τόν πρόξενο τῆς Ρουμανίας, ὑπῆρχε δικαιολογία, εἶχαν ἀρχίσει τὰ προξενεῖα γιά τό διάδοχο Γεώργιο, ὁ Ἰταλός ὅμως γιατί δέν τήρησε τή στάση τῶν ἄλλων προξένων τῆς Entente; Γιά νά δείξει, δῆθεν, τή συμπαράστασή του πρὸς τό βασιλιά, τόν ὁποῖο προτιμοῦσε νά βρῖσκεται στήν ἐξουσία μέ τίς κυβερνήσεις του κι ἓνα κράτος παράλυτο, παρὰ τό Βενιζέλο, πού καταπολεμοῦσε τὰ κατακτητικά σχέδια τῆς χώρας του.

Τό μεγάλο πρόβλημα στήν ζωή τῆς πόλης, ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι ἡ πείνα, ἡ ἔλλειψη χρήματος, ἡ ἐξαφάνιση τῶν εἰδῶν. Ἡ Μητρόπολις καί οἱ ἄλλες ἀρχές, κατέβαλλαν προσπάθειες, γιά ἐνίσχυση τῶν πενόμενων, ὅ,τι κι ἂν ἔδιναν ὅμως ἦταν σταγόνα στόν ὠκεανό, ὠκεανός ἀπέραντος ἦταν ἡ πείνα καί οἱ ναυαγοὶ ἀναρίθμητοι, ποιός νά τοὺς σώσει; Στίς φτωχογειτονιές κυρίως οἱ κουβέντες περιορίζονταν σέ θέματα πού εἶχαν σχέση μέ τήν ἐξασφάλιση τοῦ καθημερινοῦ, σ' ἓνα κομμάτι ψωμί, τὰ ὄνειρα τῶν περισσότερων ὡς ἐκεῖ ἔφταναν, κι ὅλο ρωτοῦσαν, γιά ν' ἀντλήσουν ἐλπίδα, πότε θά μοιράσουν ἄλευρι, πότε ζάχαρη κι ἄλατι, πότε φτάνουν στόν Πειραιά τὰ πλοῖα πού ἔρχονταν ἀπό τήν Ἀμερικὴ φορτωμένα σιτάρι, κάποιο μερίδιο θάπαιρνε καί ἡ Ἡπειρος, δέν ὑπῆρχε χειρότερη ἀπειλή ἀπὸ τήν πείνα, εἶχε ἀτελειστεῖ ὁ κόσμος, εἶχε κουρασθεῖ, οὔτε γιά διαμαρτυρίες δέν εἶχε ὄρεξη πιά, ἔκλεισε τό στομάχι του ἀπὸ τήν ἀναφαγιά, δέν ἔβγαине φωνή ἀπὸ τὰ σωθικά του, τόριξε στή μοίρα. Οἱ ἄλλοι, πού δέν πεινοῦσαν, ἔλυναν στὰ καφενεῖα, ὅπως πάντοτε, ὅλα τὰ μεγάλα προβλήματα, ἐσωτερικά κι ἐξωτερικά, πολιτικά καί πολεμικά, καί βέβαια παρακολουθοῦσαν ἀχόρταγα τοὺς καυγάδες, ἀνάμεσα στήν Ἡπειρο, τὴ Σημαία, τὸ Ἐλεῦθερον Βῆμα, τὸν Καζαντζή, τὸν Χατζή καί σχολίαζαν.- Τὰ σχολεῖα, ἐξαιτίας τῆς κατάστασης, ἔκαναν τίς γιορτές τους καί ἔκλεισαν νωρίτερα ἀπὸ ἄλλες χρονιές.- Τὰ σωματεῖα κι οἱ συντεχνίες διαμαρτύρονταν, γιατί ἡ κυβέρνηση βιαζόταν νά ἐκδόσει ἐντάλματα προσωποκράτησης γιά καθυστέρηση καταβολῆς τοῦ φόρου ἐπιτηδεύματος ἢ ἄλλων φόρων, τὴ στιγμή πού γνώριζε τὴν ἀτελεισία καί τὴν ἀπραξία τῆς ἀγορᾶς, τὸ ἐντάλμα τοῦ χωροφύλακος διὰ τὰς λιποθυμούσας λαϊκὰς τάξεις, θά ἦτο ἀπάνθρωπον, ὡς λάκτισμα διὰ τοῦ ποδὸς κατὰ κεφαλῆς ἀνθρώπου ψυχορραγοῦντος, ἔλεγαν.- Ἀπὸ τὰ Τρίκαλα ἔφεραν στὰ Γιάννινα 7.000 ὀκάδες ζάχαρη καί 15.000 ὀκ. καφέ, μοιράστηκαν πάλι, μέσω τῶν ἐνοριακῶν ἐπιτροπῶν, ἀφοῦ πρῶτα δόθηκε στοὺς καφεπῶλες ἡ ἀναλογοῦσα ποσότητα. Οἱ κοινότητες ἔπρεπε νά παρουσιάσουν πιστοποιητικά, ὑπογραμμένα ἀπὸ τοὺς προέδρους καί τοὺς παπάδες, γιά νά πάρουν τίς ποσότητες πού τοὺς ἀναλογοῦσαν. Τελικὰ ὁ πρόεδρος πρωτοδικῶν Π. Πουλίτσας, δέν παραιτήθηκε ἀπὸ Γενικὸς ἐπόπτης τροφίμων, ὁ τύπος μάλιστα ἐπαινοῦσε τὴν ἐργατικότητα του.- Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Χατζή, ὁ Ν. Ζωνίδης μετὰ τὰ Νοεμβριανά, γιά ν' ἀποφύγει τὴ σύλληψη, περιπλανιόταν ἀνὰ τὰ βουνὰ καί τοὺς λόγγους, τὰς χαράδρας καί λουπὰ κρησφύγετα..., φεύγων τὴν ἑλληνικὴν Δικαιοσύνην καί περὶτρομος καί ἐκέτης ἐξήτει εἰς τὴν πενιχρὰν καλύβην, τὸν ἀχυρῶνα καί τὸν σταῦλον τοῦ τελευταίου χωρικοῦ σωτηριάν.- Στὸ Μαθητικὸ Συσσίτιο, χάρη στὴ φροντίδα τῆς Μητροπόλεως καί τῶν κυριῶν πού τὸ διηύθυναν, σιτίζονταν, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ σχολικοῦ ἔτους, χίλιοι μαθητὲς καθημερινὰ κι ἔτσι σώθηκαν ἀπὸ τὴν

πείνα. Ἐπειδὴ τὰ σχολεῖα ἐκλείσαν νωρίς, ὑποβαλλόταν παράκληση νὰ μὴ διακοπῇ τὸ συσσίτιο γιὰ τοὺς μῆνες Μάιο καὶ Ἰούνιο.- Οἱ Γιαννιώτες διαμαρτύρονταν γιὰ τὸ δημόσιο βιάστηκε νὰ ὑπαγάγει τὸ *μουσιὰ* τῆς πόλης (τὸν τόπο ἐλεύθερης βοσκῆς στὸν περίγυρο καὶ τὸ δυτικὸ λόφο) *εἰς τὰς δημοσίας γαίας*, ἀπόφαση ποὺ καταργοῦσε καθεστὼς αἰώνων.- Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο πῆρε ἀπόφαση (20-5-1917) νὰ συνάψῃ δάνειο 100.000 δρχ. μὲ τὴν Ἑθνικὴ τράπεζα, ποὺ θὰ τὸ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴν ἐκτέλεση δημοτικῶν ἔργων, μ' ἐτήσιο τόκο 6%. Ἡ ἐξόφληση τοῦ δανείου θὰ γινόταν σὲ 15 χρόνια.- Μὲ τίς φροντίδες τῶν κυριῶν τοῦ παραρτήματος τοῦ *Πατριωτικοῦ Συνδέσμου*, ὁργανώθηκε, τὸ βράδυ τῆς 21ης Μαΐου, στὸν κινηματογράφο *Ἑδισσων*, ἐπιτυχέστατη μουσικοφιλολογικὴ ἐσπερίδα. Φυσικὰ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τὴν παράσταση ὁ πρόξενος τῆς Ἰταλίας.- Γιὰ ὅσους εἶχαν τὴ δυνατότητα ἀγορῶν, στὸ κατάστημα Θωμᾶ Βούρη (σιδηροχρωματοπωλεῖο) πουλιόταν *ψαρέλαιον Νορβηγίας, νεώτατον καὶ ἡγγυημένον*.- Τὸ μεγάλο, ἐπίσης κατάστημα Κ. Σακελλαρίου καὶ Π. Βήκα στὴν ὁδὸ Ἀνεξαρχτησίας, (δίπλα στὸ κατάστημα τοῦ Μέρτζιου) διέθετε *ἔλαια γνήσια, εὐγεστα, εὖοσμα καὶ ἡγγυημένα, θαυμασία ὡς φαγώσιμα καὶ πρώτης ποιότητος*. Τιμὴ χονδρικῆς πώλησης 2,20 δρχ. τὴν ὁκὰ καὶ λιανικῆς 2,40 δρχ.

Ἐνα δημοσίευμα τῆς *Ἠπείρου*, στὸ ὁποῖο ἀναφερόταν ὅτι ἡ ἐφημερίδα εἶχε στὰ χεῖρα της ἀκριβὴν κατάλογο ὄλων τῶν ὑπερβασίων καὶ ἐγκλημάτων τῶν Ἰταλῶν στὴ Β. Ἠπειρο, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τῆς κατοχῆς, καθὼς καὶ ὅτι ἀρχισε ἡ συλλογὴ φωτογραφιῶν τῶν ἔνοπλων ἁλβανικῶν συμμοριῶν, στίς ὁποῖες οἱ Ἰταλοὶ εἶχαν ἀναθέσει τὸ ἔργον τῆς ἐξόντωσης τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, παρὸλίγο νὰ στοιχίσει πολὺ στὸν Χατζῆ, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ μπῆκαν στὰ Γιάννινα, ἀπὸ ἀκριτὴ δημοσίευση τοῦ Ν. Ζωνίδη στὸ *Ἐλευθέρων Βῆμα*. Ἡ *Ἠπειρος*, στὸ φύλλο τῆς αὐτοῦ (24-5-1917) -τὸ τελευταῖο πρὶν τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου- πρότεινε, μὲ βάση τὰ στοιχεῖα ποὺ κατεῖχε, νὰ ἐκδοθῇ *Μαύρη Ἠπειρωτικὴ Βίβλος* καὶ νὰ ζητηθῇ ἡ ἔλευση *Διεθνοῦς ἐπιτροπῆς* γιὰ νὰ ἐξετάσῃ ἐπὶ τόπου τὴν κατάστασιν. Σχολίαζε ἀκόμα ἡ *Ἠπειρος* ὡς πολὺ ὑποπτὴ τὴν ἀρθρογραφίαν τοῦ *Ἐλευθέρου Βήματος* ποὺ μιλοῦσε περὶ *φιλοῖταλιζόντων ρευμάτων εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ φιλοῦταλῶν καὶ δὲ συμμαζεῦεται*, ὑπογραμμίζοντας μ' ἐμφαση πὼς στὴν Ἠπειρο δὲν ὑπῆρχαν παρὰ μόνο Ἕλληνες Ἠπειρώτες ποὺ μὲ φρίκη ἀκουγαν νὰ λέγονται καὶ νὰ γράφονται τέτοιοι χαρακτηρισμοί. Ἦταν τὸ τελευταῖο φύλλο τῆς *Ἠπείρου*. Θὰ ἐπανεκιδιόταν στίς ἀρχὲς Αὐγούστου καὶ κάτω ἀπὸ τίς συνθήκες ποὺ θ' ἀναφεροῦν. Σὲ λίγο τὸ μόνον δημοσιογραφικὸ ὄργανο ποὺ θὰ κυκλοφοροῦσε στὰ Γιάννινα θὰ ἦταν τὸ *Ἐλευθέρων Βῆμα*. Ἡ ἀνάδοδος τῶν Ἰταλῶν στὴν Ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα, ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες, ἦταν καθοριστικὴ γιὰ τὴ ζωὴ τῶν Γιαννιώτικων ἐφημερίδων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΙΤΑΛΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΕΚΘΡΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Στις 26 Μαΐου τοῦ 1917, οἱ Ἴταλοί, προβάλλοντας πάντα στρατιωτικούς λόγους, γιὰ προστασία δῆθεν τῶν στρατευμάτων κατοχῆς ἀπὸ τυχόν ἐπιθέσεις τῶν εὐρισκόμενων στὴν Ἀλβανία Αὐστριακῶν, προήλασαν καὶ κατέλαβαν τὰ Γιάννινα, ἀφοῦ προηγουμένως ἔστειλαν μήνυμα στὶς ἀρχές τῆς πόλης νὰ τὴν ἐκκενώσουν καὶ νὰ τὴν παραδώσουν. Ἔτσι πραγματοποιοῦνταν μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς τὰ κατακτητικὰ τους σχέδια, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν κατάληψη ὁλόκληρης τῆς Ἡπείρου καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή της στὴν Ἀλβανία. Στις 27 Μαΐου, ἄγημα ἰταλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου κατέλαβε τὸ λιμεναρχεῖο καὶ τὴν πόλη τῆς Ἡγουμενίτσας καὶ ἔδιωξε τοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς συγκέντρωσε μᾶλλον σ' ἓνα βοηθητικὸ πολεμικὸ καὶ τοὺς ἔστειλε στὴν Κέρκυρα. Στὴν Ἡγουμενίτσα ὁ Μεχμέτ μπέης Ντίνος, ἀπὸ τοὺς ἡγέτες τῆς ἀλβανικῆς μειονότητας στὴν Θεσπρωτία (τῶν Τσάμηδων), πάντα πρῶτος σ' ἐκδηλώσεις καὶ δράση ποὺ ἀπέβλεπε στὸν κατακερματισμὸ τῆς Ἡπείρου, ἔσπευσε, μαζὶ μὲ τοὺς Τουρκαλβανοὺς τῆς περιοχῆς, νὰ χαιρετήσουν τὸν ἐπικεφαλῆς τῆς κατοχῆς ἰταλὸ συνταγματάρχη καὶ νὰ τὸν εὐχαριστήσουν γιὰτὶ ἀπῆλλαξεν αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς τυράννους Ἑλλήνας.

Οἱ Γιαννιώτες βενιζελικοὶ δὲν περίμεναν ποτὲ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη. Πίστευαν ὅτι μονάδες τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης, ποὺ εἶχαν καταλάβει τὴ Λευκάδα, θ' ἀποβιβάζονταν στὴν Πρέβεζα, μὲ προορισμὸ τὰ Γιάννινα καὶ θ' ἀπελευθέρωναν, ὡς συμμαχικὸς στρατὸς πλέον -ἀφοῦ τὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε προσχωρήσει στὴν Entente- καὶ τὸ κατειλημμένο ἀπὸ τοὺς Ἴταλοὺς τμῆμα τῆς Ἡπείρου. Ἀντὶ νὰ γίνῃ αὐτό, ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν εἰς Ἰωάννινα ἡ εἶδησις, ὅτι οἱ Ἴταλοὶ κατευθύνονταν πρὸς τὴν πόλη. Ὁ λαὸς ἑξαλλος ἐπὶ τῷ δεινῷ ἀγγέλματι, συγκεντρώθηκε στὴν κεντρικὴ πλατεία ζητώντας ὅπλα γιὰ ν' ἀντισταθεῖ κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, μαζὶ μὲ τὸ στρατό. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ὁμως ἔφτασε διαταγὴ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα νὰ παραδοθεῖ ἡ πόλη στοὺς Ἴταλοὺς χωρὶς ἀντίσταση. Στελέχη τῶν πολιτικῶν κομμάτων ζήτησαν τότε νὰ συναντηθοῦν καὶ ν' ἀποφασίσουν προσχώρηση στὸ Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης, γιὰ νὰ σώσουν ἔτσι τὴν Ἡπειρο, δὲν ἔγινε ὁμως δυνατὴ ἡ συνεννόηση. Σκέψεις, ἐπίσης, γιὰ πραξικόπημα, ἔμειναν ἀνε-

φάρμοστες, ὁ χρόνος δὲν τὸ ἐπέτρεψε (Ἀπὸ ἐπιστολῇ τοῦ Π. Γεωργίτη πρὸς τὸ στρατηγὸ Π. Δαγκλῇ τῆς 1-6-1917, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὅπου κατέφυγε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν Ἰταλῶν στὰ Γιάννινα).

Ἔτσι καταλήφθηκαν τὰ Γιάννινα ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, σὲ στιγμὲς πού τὸ *Κράτος τῶν Ἀθηνῶν* διαλυόταν: ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες θάπαιρνε κι ὁ Κωνσταντῖνος τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Τὸ ἰταλικὸ σχέδιο δὲν πρόβλεπε μόνο τὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων, ἀλλὰ κι ὁλόκληρης τῆς Ἠπείρου. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπόψεις ὀρισμένων ἱστορικῶν, σκοπὸς τῆς προέλασης ἦταν ἡ βελτίωση τῆς διαπραγματευτικῆς θέσης τῆς Ἰταλίας, κατὰ τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*, μὲ στόχο τὴν παρεμπόδιση τῆς επέκτασης τῆς Ἑλλάδας στὴ Β. Ἠπειρο καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή της. Μπορεῖ νάταν κι ἔτσι, μὲ τὴν προϋπόθεση πὼς αὐτὸ πρέπει νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς δευτερεύων στόχος· κατὰ τὴ γνώμη μου πρώτη ἐπιδίωξη ἦταν ἡ δημιουργία τῆς Μεγάλης Ἀλβανίας, στὴν ὁποία θὰ περιλαμβανόταν καὶ ἡ Ἠπειρος, ὄνειρο τῶν ἰταλικῶν πολιτικῶν ἀπὸ πολλὲς δεκαετίες. Ἀπόδειξη οἱ χάρτες πού κυκλοφοροῦσαν Ἰταλοὶ κι Ἀλβανοί, ἀκόμα καὶ σήμερα ἐμφανίζονται σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο.

Ἡ ἰταλικὴ προέλαση ὡς τὴν Πρέβεζα δὲν πραγματοποιήθηκε. Ἡ σθεναρὴ στάση τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου, ἀντιπρόσωπου τῆς Τριανδρίας στὰ Ἰόνια νησιά -τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς βρισκόταν στὴ Λευκάδα- καὶ ἡ ἐνίσχυση πού ἔδωσαν στὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις τῆς *Ἐθνικῆς Ἀμύνης* τὰ γαλλικὰ στρατεύματα (εἶχαν καταλάβει τὴν Πρέβεζα τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰουνίου) ἀναχαίτισαν τὴν ἰταλικὴ προέλαση καὶ σταμάτησαν τὴν ἀθοδό τους πρὸς τὴν Πρέβεζα. Ὁ Παπαναστασίου, ἀναπτύσσοντας καὶ δικές του πρωτοβουλίες, ἔξω ἀπὸ τὶς ἐντολὲς πού εἶχε πάρει ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Βενιζέλου, σταθεροποίησε τὴν κατοχὴ τῆς Πρέβεζας καὶ προώθησε μικτὰ ἑλληνογαλλικὰ ἀποσπάσματα στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχέροντα, στὴ Φιλιππιάδα, στὸ Ἐμὶν ἀγά, καὶ σ' ὅλα τὰ ἐνδιάμεσα σημεῖα, ἔτσι πού νὰ καθιστοῦν ἀδύνατη τὴ διάβαση τῶν Ἰταλῶν, οἱ ὁποῖοι δὲ διέθεταν καὶ μεγάλες δυνάμεις γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἑλληνογαλλικὴ ἀντίσταση. Φαίνεται ὅτι οἱ γάλλοι ἐκπρόσωποι, ναύαρχος καὶ πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴν Πρέβεζα, δὲν ἦταν καὶ τόσο σύμφωνοι μὲ τὴν γαλλοελληνικὴ σύμπραξη, ἐγίνε κατορθωτὴ μόνο χάρις στὶς πρωτοβουλίες τοῦ Παπαναστασίου. Ὁ γάλλος ναύαρχος π.χ. δὲν εἶχε δώσει τὴν ἄδεια του γιὰ τὴ μετάβαση τοῦ γαλλικοῦ ἀποσπάσματος στὴν Πρέβεζα, ἐνῶ ὁ πρόξενος δὲν εἶχε, ἔλεγε, ὁδηγίες ἀπὸ τὴν κυβέρνησή του γιὰ τέτοια σύμπραξη· ἀντίθετα οἱ Ἰταλοὶ τὸν διαβεβαίωναν ὅτι οἱ σύμμαχοι εἶχαν συμφωνήσει γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἠπείρου, διατύπωσαν μάλιστα παράπονα γιὰ τὴν ὀργάνωση συμμοριῶν πού θὰ δροῦσαν ἐναντίον τους. Ὁ Παπαναστασίου διέψευσε τὴν ὑπαρξὴ συμφωνίας τῶν Μ. Δυνάμεων γιὰ τὴν Ἠπειρο κι ἀποκάλυψε ὅτι οἱ διαταγὲς τῆς δικῆς του κυβέρνησης ἦταν νὰ ἐγκαταστήσει ἑλληνικὲς ἀρχὲς ὡς τὰ σύνορα τῆς Β. Ἠπείρου. Διέψευσε ἀκόμα τὸν ἰσχυρισμὸ τῶν Ἰταλῶν γιὰ συγκρότηση συμμοριῶν, χωρὶς νὰ

τὸ ἀποκλείει γιὰ τὸ μέλλον, ἐξαιτίας τοῦ μεγάλου ἀναβρασμοῦ καὶ τῆς ἀγανάκτησης τῶν Ἑπειρωτῶν. Ἡ σύσταση τοῦ γάλλου πρόξενου πρὸς τὸν Παπαναστασίου ἦταν νὰ ἐνεργήσει *βραδέως καὶ ἡπίως*. Τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ἀνάμεσα στοὺς συμμάχους ὑπῆρχε ἀσυμφωνία, τόσο ἀναμεταξύ τους, ὅσο καὶ μὲ τὴν κυβέρνησις Ἑθνικῆς Ἀμύνης.

Μὲ τὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς δημιουργήθηκε ἓνα μεγάλο πρόβλημα. Ὑπῆρχαν κοινωνικὲς ὁμάδες ἢ πολιτικὲς παρατάξεις ποὺ ἔδειχναν συμπάθεια γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Ποιὲς ἦταν αὐτές; Ἐδῶ τὰ πράγματα περιπλέκονται. Οἱ βενιζελικοὶ ποὺ κατὰ τὴν πρώτη ἐμφάνισί τους στὴ Β. Ἑπειρὸ ὑποστήριζαν τοὺς Ἰταλοὺς, ἐπειδὴ μετείχαν στὴν Entente καί, ὑποτίθεται, ὑποστήριζαν τὸν Ε. Βενιζέλο, μὲ τὴν ἐπέκταση τῆς κατοχῆς τους, ἔβλεπαν ν' ἀπομακρύνεται ἡ ἔνταξη τῆς Ἑπείρου στὸ *Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης* καὶ στράφηκαν οἱ περισσότεροὶ ἐναντίον τους. Κατηγοροῦσαν μάλιστα τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς, ὅτι *μῆδισαν*, παραβλέποντας τοὺς ἀγῶνες ποὺ εἶχε κάνει ὁ Γ. Χατζῆς μὲ τὴν ἐφημερίδα τοῦ ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν, ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Ἑπείρου. Ὁ Χατζῆς ἀνῆκε στὴν ἡγεσία τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρατάξης, ἐξέφραζε τὴν ἰδεολογία της, δὲν ἦταν στέλεχος δεύτερης κατηγορίας. Βέβαια ἦταν κι ὁ Κ. Καζαντζῆς, φανατικὸς βασιλικὸς ποὺ ὑποστήριζε τὴν ἰταλικὴν κατοχή, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἐμπόδιζε τὴν ἐπέκταση τοῦ *Κράτους* τοῦ Βενιζέλου, ὅμως ὑπῆρχε καὶ τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ὁ διευθυντὴς τοῦ ὁποίου, μὲ πηχυαίους τίτλους, ἀνέγραψε τὸ *Ζήτην ἢ Ἰταλία*, ὅταν οἱ Ἰταλοὶ ἔμπαιναν στὰ Γιάννινα - καὶ ἦταν ἡ μόνη βενιζελικὴ ἐφημερίδα ποὺ εἶχε ἀπομείνει στὴν πόλη, ὅλες οἱ ἄλλες εἶχαν κλείσει! Φαῦλος κύκλος! Ποιὰ εἶναι ἡ κρίσις τῆς ἱστορίας ἀπέναντι σ' ὅλα αὐτά;

Φαίνεται πῶς ἡ ἀντιβενιζελικὴ ἡγεσία, στὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἀνέχτηκε τοὺς Ἰταλοὺς καὶ σὲ κάποιες περιπτώσεις συνεργάστηκε μαζί τους. Οἱ Φιλελευθέροι ἔβλεπαν τώρα τοὺς πρώην «συμμάχους» ὥς ἐχθροὺς, ἐφόσον στέκονταν ἐμπόδιο στὴν προσχώρησι τῆς Ἑπείρου στὸ *Κράτος τῆς Θεσσαλονίκης*. Αὐτὸ δὲ σημαίνει τὸν ἀποκλεισμό σύμπραξης ἀρκετῶν μὲ τοὺς Ἰταλοὺς. Ἐχει ἀναφερθεῖ πῶς ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς στὸ περιθώριον γράμματος ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὰ Γιάννινα ἔκανε ἀναφορὰ *διὰ τὴν προδοτικὴν διαγωγὴν τινῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων*. Αὐτὸ τό: *τῶν ἡμετέρων*, μᾶλλον πρέπει νὰ ἔχει σχέση μὲ τοὺς Φιλελευθέρους, κι ὄχι γενικότερα μ' ὅλους τοὺς Ἑπειρωτὲς. Ἐνα γράμμα τοῦ γιατροῦ Β. Δ. Ρέκα (10 καὶ 14-7-1917), πρὸς τὸ Δαγκλῆ πάλι, ἀπηχεῖ τίς γνώμες τῶν βενιζελικῶν, σχετικὰ μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἀντιπάλων τους καὶ περιέχει στοιχεῖα γιὰ τὰ σχέδια καὶ τὴν προπαγανδιστικὴ δραστηριότητα τῶν Ἰταλῶν: *...οἱ ὕπουλοι ἐπιδρομεῖς -ἔγραφε- διὰ παντός τρόπου προσπαθοῦσι νὰ μεταβάλωσι τὴν προσωρινὴν κατοχὴν των εἰς διαρκὴ κατοχὴν. Δυστυχῶς, πρὸς αἴσχος τῆς εὐάνδρου πατρίδος μας, εὐρίσκονται καὶ νόθα καὶ ἀνάξια αὐτῆς τέκνα, ἅτινα ὑποβοηθοῦσι διὰ τῆς διαγωγῆς των τοὺς σκοποὺς τῶν ἐπιδρομῶν (....).*

Ἐνῶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀναμένεται ἐναγωνίως τὸ χαρμόσυνον γεγονός τῆς ἐκκενώσεως τῶν Ἰωαννίνων, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ προσπαθοῦσι νὰ ἐπιτύχῃσι τὴν ἀναβολὴν διὰ πάσης σατανικῆς μηχανορραφίας. Μυστικοσυμ-

Στὸν κήπο τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, 1918: Καθίστες: Andree de Posson, κυρία Ἀνδρούτσου, σύζυγος τοῦ διευθυντῆ τῆς Τραπεζῆς μετὰ τὴν κόρη τῆς Κλεοπάτρα de Posson (τὸ γένος Σακελλαρίου). Ὁρθίως καὶ στὴ σκάλα: Ἀγγελικούλα Σακελλαρίου, Ναταλία Καζαντζῆ, Μαρία Ἀνδρούτσου (ἀδελφὴ τοῦ διευθυντῆ), Μερόπη Φίλιου, Ἀλεξάνδρα Καζαντζῆ, Ἑλένη Σακελλαρίου, Nini de Posson.

τοῦ τέως Ἰταλοῦ προξένου συσσιτίου, ὑποβοηθουμένης, δυστυχῶς, καὶ ὑπὸ συζύγων, ἀδελφῶν καὶ θυγατέρων ἀτόμων συγκαταλεγόμενων εἰς τὰς ρηθείσας κατηγορίας, ὑπηρετουσῶν ἐν τῷ συσσιτίῳ (....).

Ἄν στὸ γράμμα τοῦ Β. Ρέκα δὲν φαίνεται καθαρὰ σὲ ποία παράταξη ἀνῆκαν οἱ συνεργάτες τῶν Ἰταλῶν πλουτοκράτες -σίγουρα ἦταν καὶ ἀντιβενιζελικοὶ καὶ βενιζελικοί, γιατί τὸ χρῆμα ἀμβλύνει τὶς ἰδεολογίες- τὸ γράμμα ἐνὸς ἄλλου βενιζελικοῦ γιατροῦ, τοῦ Γ. Κ. Σταυρίδη πρὸς τὸ Δαγκλῆ, (Ἀθῆναι, 12-7-1917) δὲν ἀφήνει πολλὰς ἀμφιβολίας γιὰ τὸ ποιὸν οἱ βενιζελικοὶ θεωροῦσαν συνεργάτες τῶν Ἰταλῶν. Κρῖμα διότι δὲν ἐλάβατε

βούλια, συνεννοήσεις, συγκεντρώσεις ὑποπτοὶ λαμβάνουσι χώραν, ταῦτα δὲ πάντα, οὐ μόνον τῇ προστασίᾳ τῶν Ἰταλικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ τῇ συμμετοχῇ αὐτῶν (....). Κατὰ τὸ γιατρὸ Β. Ρέκα, ἐκείνη ἡ ὁποία πλήρωνε τὶς συνέπειες τῆς κατάστασης ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν κατοχὴ καὶ ποὺ κυρίως ἀντιδρούσε κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ἦταν ἡ μεσαία κοινωνικὴ τάξη, καθ' ὅσον οἱ μὲν πλουτοκράται οὐδόλως ὑποφέρουσι, ἀφ' οὗ οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν διαπράττουν οἱ ἴδιοι τὰ ἀκατανόμαστα ὀργὰ τῶν (συμμετέχοντος καὶ τοῦ δημαρχεύοντος καὶ τοῦ συμβουλίου του) καὶ αὐξάνουσι τὴν περιουσίαν των ροκανίζοντες τὰ κόκκαλα, ἀφοῦ κατεβρόχθισαν τὰς σάρκας καὶ τὸ αἷμα τοῦ τιμίως ἐργαζομένου λαοῦ, οἱ δὲ ἐντελῶς πτωχοὶ τρέφονται ὀπασδήποτε διὰ τοῦ πρὸς προπαγανδιστικὸν σκοπὸν ἰδρυθέντος ὑπὸ τῆς συζύγου

τὴν ἐξ Ἰωαννίνων 20έλιδον ἐπιστολήν μου, τὴν ὁποίαν ἔστειλα ὑμῖν διὰ τοῦ κ. Dussar. Θὰ μάθητε ποῖοι ἐξακολουθοῦν ἔτι νὰ προδίδουν τὴν πατρίδα, συνεννοούμενοι μετὰ τῶν Ἰταλῶν, προεξάρχοντος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων (....).

Τὶ ἀντιδράσεις ὅμως ὑπῆρχαν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀντιβενιζελικῶν ἀπέναντι στὴν ἰταλικὴ κατοχὴ; Μιὰ μερίδα τους, αὐτὴ ποὺ ἐπηρέαζε ὁ Κ. Καζαντζῆς, ἔδειξε ἀνοχὴ ἀπέναντί τους, καὶ κάποιοι συνεργάστηκαν μαζί τους, ὅπως κι ὁ μητροπολίτης Σπυρίδων τὴ στάση τοῦ ὁποίου θὰ προσπαθήσει νὰ δικαιολογήσει ὁ Χατζῆς, ἀργότερα. Σίγουρα τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς τῶν Γιαννίνων ἐπηρέασαν καὶ οἱ ἐντολὲς τῆς Ἀθήνας, γιὰ παράδοση τῆς πόλης, χωρὶς ἀντίσταση. Οἱ ἐντολὲς αὐτὲς πρέπει νὰ εἶχαν προέλευση τὸ βασιλικὸ περιβάλλον, ποὺ στηριζόταν στὴν ὑποστήριξη τῆς Ἰταλίας γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τῆς ἐκθρόνισης τοῦ βασιλιᾶ. Ἡ ἀποκάλυψη ἐγίνε σὲ συνομιλία (24-7-1917) ποὺ εἶχε ὁ πρῶν πρεσβευτὴς τῆς Αὐστροουγγαρίας στὴν Ἀθήνα Σίλασσιν μὲ τὸν ἐξόριστο στὸ Σαῖν Μόριτς βασιλιᾶ, ὅπου ἀνάμεσα στ' ἄλλα θέματα συζητήθηκε καὶ ἡ ἰταλικὴ κατοχὴ τῶν Γιαννίνων. Γενικῶς ἔχω τὴν ἐντύπωση -ἔγραφε ὁ Σίλασσιν στὸν αὐστριακὸ ὑπουργὸ ἐξωτερικῶν Τσερνίν- ὅτι ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος τὰ βλέπει ὅλα «ρόδινα». Μοῦ ἔλεγε ὅτι ἡ κατοχὴ τῶν Ἰωαννίνων διὰ τῶν Ἰταλῶν εἶναι ἀπολύτως προσωρινή, ἐπιδιώκουσα ἀπλῶς νὰ δημιουργήσῃ ἀντίρροπον διὰ τοὺς Ἀγγλογάλλους. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κρίσεως εἶχε μὲ τὸν (ἐν Ἀθήναις Ἰταλὸν πρεσβευτὴν) κόμιτα Μποσδάρι μακρὰς διαπραγματεύσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπεδείχθη ὁ Μποσδάρι τζέντλεμαν (ἡ ἐκπλήσσοις αὐτὴ γλῶσσα δημιουργεῖ ὀρισμένας σκέψεις!) (βλ. Π. Ἐνεπεκίδης - Ἡ Δόξα καὶ ὁ Διχασμός (μέρος Β'), Ἀθήνα 1975). Μπορεῖ, βέβαια, νὰ βγῆκαν ἀληθινὲς οἱ προβλέψεις τοῦ βασιλιᾶ γιὰ τὴν προσωρινότητα τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς, οἱ διαβεβαιώσεις ὅμως τοῦ τζέντλεμαν Μποσδάρι ἔπαιξαν τὸ ρόλο τους γιὰ τὴ στάση ποὺ κράτησαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ στὰ Γιάννινα. Οἱ Ἰταλοὶ ὑποστήριζαν, ὅτι γιὰ ν' ἀντιρροπήσουν τὴ δράση τῶν Ἀγγλογάλλων, κατέλαβαν τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο, δὲν εἶχαν ὅμως τὴν ἴδια γνώμη καὶ οἱ σύμμαχοί τους. Σὲ γράμμα τοῦ πρὸς τὸ Π. Δαγκλῆ ἀπὸ τὰ Γιάννινα (19-8-1917) ὁ γάλλος πρόξενος Ντυσσάπ ἔγραφε (κατὰ ἐλεύθερη μετάφραση): Ἀγαπητέ μου στρατηγέ, Ὅλη ἡ Ἑλλάδα χαίρεται ποὺ ἔχει ἀνακτήσει τὴν ἐλευθερίαν (εἶχε γίνῃ ἡ ἐνοποίηση τοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Ἑλ. Βενιζέλο), ἀλλὰ ἡ «δυστυχευμένη Ἡπειρος» γίνεται πάλι ἓνα εἶδος «πολιορκημένης πόλης». Περιμένει ἀκόμα, γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ, τὸν ἐλευθερωτὴ της. Φαίνεται ὅτι ἡ αὐρὰ τῆς ἐλευθερίας δὲν ἔφτασε ἀκόμα. Οἱ κατακτητὲς δὲ δείχνουν νὰ βιάζονται καθόλου νὰ ἐκκενώσουν τὸ χώρο. Ἐπίσης φαίνονται νὰ ἔχουν πάρει τίς ἀποφάσεις τους γιὰ τὸ χειμῶνα. Αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ ἀκατανόητο. Ἐμεῖς ποὺ βρισκόμαστε ἐδῶ στερούμαστε ἀπὸ εἰδήσεις, ἐνῶ κυκλοφοροῦν οἱ πλέον ἀπίθανες διαδόσεις. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι πολὺ ἀποθαρρημένος καὶ δὲν ξέρει ποιοιοῦ ἀγίου νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθειαν...

Υποχρεώθηκαν τελικὰ οἱ Ἴταλοι νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Κι ὁ Χατζῆς; Αὐτὸς ποὺ τόσα χρόνια ἀγωνιζόταν σκληρὰ γιὰ νὰ ἐμποδίσαι τὴν παρουσία τους στὴν Ἡπειρο, ἀποκαλύπτοντας τὰ σχέδιά τους, τί ἔκανε στὸ διάστημα τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς τῶν Γιαννίνων; Τὸ πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὰ ὅσα ἀναφέρει στὴν ἐφημερίδα του, μετὰ τὴν ἐπανεκδόσὶ της, ὕστερα ἀπὸ δίμηνη διακοπὴ (τελευταῖο φύλλο ἐκδόθηκε στίς 24 Μαΐου 1917 καὶ ἡ ἐπανεκδόσι φέρει ἡμερομηνία 3 Αὐγούστου). Πρὶν ὅμως ἀπὸ τὴν ἀφήγησι τοῦ Χατζῆ, πρέπει νὰ γίνει λόγος γιὰ τὸ ἄλλο μεγάλο γεγονὸς τοῦ τελευταίου δεκαήμερου τοῦ Μαΐου: τὴν ἐκθρόνισι τοῦ Κωνσταντίνου.

Σύμφωνα μὲ ὅσα γνωστοποίησε στίς ἐλληνικὰς πρεσβεῖες ὁ πρωθυπουργὸς Α. Ζαῖμης τὰ γεγονότα συνέβησαν ὡς ἑξῆς: Στίς 28 Μαΐου ὁ Jonpart ὕπατος ἀρμοστής τῶν προστάτιδων δυνάμεων τῆς Ἑλλάδας, ἔκανε γνωστὸ στὴν κυβέρνησι, μὲ δυὸ διακοινώσεις του, ὅτι ὁ ἰσθμὸς τῆς Κορίνθου καταλήφθηκε ἀπὸ συμμαχικὰς δυνάμεις καθὼς καὶ τμήματα τῆς Θεσσαλίας, γιὰ νὰ διανεμηθεῖ δίκαια ἡ παραγωγὴ τοῦ θεσσαλικοῦ κάμπου σ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Τὸ πρωτὶ τῆς 29 Μαΐου ὁ Jonpart ἔστειλε τελεσίγραφον στὴν κυβέρνησι ἐνημερώνοντάς τιν ὅτι οἱ σύμμαχοι ἀποφάσισαν ν' ἀποκαταστήσουν τὴν ἐνότητα τοῦ βασιλείου, χωρὶς νὰ προσβάλλουν τοὺς μοναρχικοὺς συνταγματικοὺς θεσμούς, ποὺ τοὺς ἐγγυήθηκαν. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐπειδὴ εἶχε παραβιάσει τὸ Σύνταγμα, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας, εἶχε χάσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν προστάτιδων δυνάμεων, ἐγγυητριῶν τοῦ Συντάγματος, καὶ ἦταν ἀναγκαῖον νὰ παραιτηθεῖ, ὀρίζοντας διάδοχον ἕναν ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του. Ἡ ἀπάντησι τῆς κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ δοθεῖ σὲ 24 ὥρες. Στὸ ἴδιον τελεσίγραφον γινόταν γνωστὸ ὅτι οὔτε τὸ διάδοχον Γεώργιον ἐμπιστεύονταν οἱ σύμμαχοι, γιὰντὸ τὸ βασιλεῖον ἦταν ἀπαραίτητον ν' ἀντικαταστήσει ἕνα ἄλλο παιδί τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐπακολούθησε *θυελλῶδες* συμβούλιον τοῦ Στέμματος, στὸ ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ἀνῆγγελε τὴν ἀπόφασιν νὰ παραιτηθεῖ, ὀρίζοντας διάδοχον τὸ δευτερότοκον γιγιό του Ἀλέξανδρον. Τὸ μεσημέρι τῆς 1ης Ἰουνίου (ἄλλοι γράφουν στίς 2 Ἰουνίου), ὁ Κωνσταντῖνος ἄφηνε τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴ σκάλα τοῦ Ὁρωποῦ μὲ τὴν οἰκογένειάν του, παίρνοντας τὸ δρόμον τῆς ἐξορίας. Τὸν ἀκολούθησαν πολλὰ βασιλικά στελέχη, μαζί τους καὶ κάποιοι Γιαννιώτες, ποὺ ἔζησαν στὴν ἐξορία ὡς τὴν ἐπάνοδό του.

Ὁ Χατζῆς, λοιπόν, στίς 26 Μαΐου, ὅταν οἱ Ἴταλοι ἐμπαιναν στὰ Γιάννινα, εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τὸ δίλημμα: Ἡ νὰ σταματήσῃ τὴν ἐκδόσιν τῆς ἐφημερίδας του, ποὺ δὲν ἦταν θέμα μόνον τῆς δικῆς του βούλησις, ἀλλὰ καὶ ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν, ὅπως ἡ δυσχέρεια ἐξασφάλισις εἰδήσεων, ἡ λογοκρισία, ἡ ἔλλειψι χαρτιοῦ κλπ., ἢ ν' ἀκολουθήσῃ τίς ἐλληνικὰς ἀρχάς, τίς ὁποῖες εἶχαν καταλύσει οἱ Ἴταλοι καὶ ἔφευγαν. Ἀποφάσισε τὸ δεύτερον, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ ἐκδόσῃ ἐκεῖ τὴν ἐφημερίδα του, *ἵνα παλαίσῃ ἐντίμως καὶ ἀγωνισθῇ ὑπεραμυνόμενος τῶν πεποιθήσεων, τὰς ὁποίας ἐπὶ συναπτά ἔτη πολλὰ ἀκλονήτως διεκῆρυξεν.*

Στὸ μεταξύ στίς 29 Μαΐου ἔγινε ἡ ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου, ἀκολούθησε ἡ κατάληψη τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἀττικοβοιωτίας, ἡ μεταβολὴ τοῦ καθεστῶτος καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κινήματος τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης στὴν Ἀθήνα ὡς πρωθυπουργοῦ. Τὰ γεγονότα βρῆκαν τὸ Χατζῆ στὴν Ἄρτα καὶ τὸν ὑποχρέωσαν ν' ἀντιμετωπίσει τὴν κατάσταση κάτω ἀπὸ νέο πρίσμα. Θεώρησε, ὅπως γράφει, ὡς ἐθνικὴ ἐπιταγὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ὑποδεχτοῦν οἱ Ἕλληνες τὴν βίαν τῶν πραγμάτων μὲ ἡρεμία καὶ ψυχραιμία καὶ γι' αὐτὸ παραιτήθηκε ἀπὸ τὰ σχέδια τῆς ἐκδοσης τῆς *Ἡπείρου* στὴν Ἀθήνα, οὔτε κὰν στὴν Ἄρτα, ὅπου καὶ ἔμεινε ἓνα δίμηνο περίπου, μὲ τὴν προσδοκία ἀποσαφήνισης τῆς κατάστασης.

Δὲν ἦταν μόνον τὰ συσσίτια τὸ προπαγανδιστικὸ μέσο, ποὺ μεταχειρίζονταν οἱ Ἴταλοί, γιὰ προσεταιρισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Χρησιμοποίησαν καὶ πάλι τὸ κουτσοβλαχικὸ στοιχεῖο -τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἰταλογερμανικῆς κατοχῆς- γιὰ ν' ἀποκτήσουν, ἀπέναντι στοὺς ἄλλους ἐταίρους τῆς Entente, ἐρείσματα παράτασης τῆς κατοχῆς τους στὴν Ἡπειρο, παρὰ τίς ἀντίθετες διαβεβαιώσεις τοῦ Μποσδάρι στὴν Ἀθήνα. Συγκέντρωσαν, λοιπόν, στὴν Ἀβδέλλα, στὸ κυριότερο κέντρο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ὅλους τοὺς παρέδρους τῶν βλαχόφωνων χωριῶν καὶ τοὺς ἐβαλαν νὰ ὑπογράψουν αἴτηση -προοριζόμενη γιὰ τὴ *Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων*- στὴν ὁποία ἐκφραζόταν ἡ δυσφορία τῶν βλαχόφωνων πληθυσμῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς ἐλληνικῆς διοίκησης καὶ ταυτόχρονα ἡ θερμὴ παράκληση νὰ μείνουν οἱ Ἴταλοι στὴν Ἡπειρο, γιατί ἦταν πολὺ εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ κυβέρνηση καὶ τὴν ἰταλικὴ διοίκηση. Πῶς νὰ μὴν ἦταν εὐχαριστημένοι οἱ ρουμανίζοντες, ἀφοῦ οἱ Ἴταλοι τοὺς ἐπέτρεψαν νὰ κινοῦνται μ' ὅλη τους τὴν ἄνεση στὰ βλαχόφωνα χωριά, νὰ προσηλυτίζουν κόσμον, νὰ καταδίδουν τοὺς Ἕλληνες, εἴτε ἐλληνόφωνοι ἦταν αὐτοί, εἴτε βλαχόφωνοι, νὰ εἶναι τὰ χαϊδεμένα παιδιὰ τους, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκοκρατίας; Ἀκόμα κι ὅταν, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν Ἀγγλογάλλων, ὑποχρεώθηκαν οἱ Ἴταλοι ν' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴ Δ. Μακεδονία, βοήθησαν, μ' ὅλα τὰ μέσα, στὴν ἐκρηξὴ κινήματος αὐτονομίας τῶν ρουμανιζόντων τῆς Ἀβδέλλας καὶ τῶν γύρω χωριῶν, ποὺ τελικὰ ἀπέτυχε, ἐξαιτίας τῆς σθεναρῆς ἀντίδρασης τῶν Ἑλλήνων.

Τὴν αἴτηση, σύμφωνα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Δωδώνης Πανάρετου πρὸς τὸν Π. Δαγκλῆ, (29-7-1917), οἱ βλαχόφωνοι πάρεδροι τὴν ὑπέγραψαν, ἄλλοι ἐν γνώσει τοῦ περιεχομένου, ἄλλοι δὲ ἐν ἀγνοίᾳ τούτου. Τελικὰ τὴν παρέδωκαν στὸν ἰταλὸ συνταγματάρχη Δελαπόντε κι ἀντίγραφά της στοὺς πρῶξενους. Ἀνάλογη προσπάθεια κατέβαλαν οἱ Ἴταλοι καὶ στὰ Γιάννινα, χωρὶς ἐπιτυχία. Ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑβραίους νὰ ὑπογράψουν παρόμοια αἴτηση, αὐτοὶ ὁμως τοὺς ὑπέδειξαν ν' ἀποταθοῦν στοὺς Ἕλληνες ποὺ ἀποτελοῦσαν καὶ τὴν πλειοψηφία τοῦ πληθυσμοῦ καὶ βέβαια οἱ Ἕλληνες ἀρνήθηκαν. Κατὰ τίς μέρες τῆς συμμαχικῆς *Συνδιασκέ-*

ψεως τῶν Παρισίων οἱ Ἴταλοί χρησιμοποίησαν κι ἄλλο μέσο γιὰ νὰ ἐπηρεάσουν τὶς ἀποφάσεις της. Μετέφεραν στὰ Γιάννινα πολλοὺς τουρκαλβανούς ἀπὸ τὴ Θεσπρωτία καὶ συγκρότησαν συλλαλητήριο διαμαρτυρίας, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰταλῶν ἀπὸ τὴν Ἥπειρο.

Τὸ πόσο πρόθυμοι ἦταν οἱ Ἴταλοί -παρὰ τὶς ὑποκριτικὲς διαβεβαιώσεις τους- νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, τὸ ἀπέδειξε ἡ στάση τῶν ἐκπροσώπων τους στὴ *Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων*. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, τοῦ Ε. Βενιζέλου πιά, εἶχε ζητήσει ἀπὸ τοὺς συμμάχους, νὰ πιέσουν τοὺς Ἰταλοὺς νὰ ἐκκενώσουν τὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἥπειρο, ὡς τὰ σύνορα μὲ τὴ Β. Ἥπειρο. Τὸ ἐλληνικὸ αἶτημα ἐγινε ἀποδεκτό, παρὰ τὶς ἰταλικὲς ἀντιρροήσεις· ὅμως ἡ Ἰταλία ἔφερε προσχόμματα στὴν ἐκτέλεση τῆς ἀπόφασης, ἐπικαλούμενη ἀστήρικτα ἐπιχειρήματα. Ἔτσι ἔφτασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ Γιάννινα καὶ νὰ ἐκκενώσουν τὴ νότια Ἥπειρο τὸ Σεπτέμβριο, ἀντὶ τῆς ἄμεσης ἀποχώρησης ποὺ εἶχε ἀποφασιστεῖ. Φυσικὰ δὲ σταματοῦν ἐδῶ οἱ ἐχθρικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Ἰταλίας σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας. Ἀπὸ τὶς 21 Μαΐου ὁ Ἰταλὸς στρατηγὸς Ferrero εἶχε ἀνακηρύξει στὸ Ἀργυροκάστρο τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας, ὑπὸ ἰταλικὴ προστασία, μὲ συνέπεια ν' ἀρχίσει ἔντονη προπαγανδιστικὴ δραστηριότητα τῶν Ἰταλῶν γιὰ τὴ *Μεγάλῃ Ἀλβανία*, ποὺ θὰ ἔφτανε ὡς τὴν Πρέβεζα. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις ἀρνήθηκε ν' ἀναγνωρίσει τὴν ἰταλικὴ προστασία στὴν Ἀλβανία, ποὺ μετέτρεπε τὴ χώρα σὲ ἰταλικὸ προτεκτοράτο. Τὴν ἀντίδρασή της αὐτὴ δὲν ξέχασε ἡ Ἰταλία...

Ενα μῆνα τώρα, ἀπὸ τὰ μέσα Μαΐου, πρὶν κατεβοῦν οἱ Ἴταλοί στὰ Γιάννινα, ὁ Πέτρος Κωστίδης εἶχε τὴν αἴσθησι πὼς ζοῦσε ἐφιάλτη. Στὶς ἀρχὲς τὸν βασάνιζε τὸ προαίσθημα πὼς κάτι δὲν πῆγαινε καλὰ μὲ τὸ Βασίλη, ἡ μακρόχρονη σιωπὴ του δὲν ἦταν καλὸ σημάδι. Ὅπου κι ἂν βρισκόταν ὁ γυιὸς του, μποροῦσε νὰ τοῦ στείλει δυὸ ἀράδες γράμμα, νὰ τὸν καθησυχάσει. Ἐκτὸς ἅν., ὁ Πέτρος ἐνοιωθε φρίκη στὴν προέκτασι τοῦ συλλογισμοῦ του. Ἐρχονταν καὶ στὰ Γιάννινα εἰδήσεις ὅτι ὁ νέος ἐλληνικὸς στρατός, ποὺ σχηματίστηκε στὴ Θεσσαλονίκη, εἶχε ἐνταχθεῖ στὶς συμμαχικὲς δυνάμεις κι ἔπαιρνε μέρος στὶς μάχες ἐναντίον τῶν Γερμανοβουλγάρων στὴ Μακεδονία. Ὁ Βασίλης εἶχε τελειώσει τὴν ἐκπαίδευσή του, αὐτὸ τὸ ἤξερε ὁ Πέτρος, ἦταν πιά ἑφεδρὸς ἀνθυπολοχαγός, κάποια μονάδα θὰ διοικοῦσε, στὸ μέτωπο, στὰ μετόπισθεν, ὁ Πέτρος δὲν τὸ γνῶριζε. Ἡ ἀγωνία του γιὰ τὴν τύχη τοῦ γυιοῦ του δὲν κρυβόταν, τὸ μαρτυροῦσαν ἡ ἔκφρασι τοῦ προσώπου του, οἱ κινήσεις, τὰ λόγια, ὅλη ἡ οἰκογένεια διαισθανόταν ὅτι κάτι συνέβαινε, πῆρε μιὰ ἀμυντικὴ στάσι, σὰ νὰ περιμένε κάποιο πλῆγμα ἀπὸ ἀκαθόριστὴ κατεύθυνσι. Ὅλοι ρωτοῦσαν τὸν Πέτρο νὰ τοὺς ἀνοίξει τὴν καρδιά του, νὰ μάθουν τέλος πάντων ποιά ἦταν ἡ αἰτία ποὺ δημιουργοῦσε τὴ βαρεὶά ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ, αὐτὸς τοὺς ἔλεγε διάφορες δικαιολογίες, γιὰ τὴν πείνα, γιὰ τὶς σκηνὲς ποὺ γίνονταν καθημερινὰ ἔξω ἀπὸ τοὺς φούρνους, τὸ δημαρχεῖο, τὴ νομαρχία, προσπαθοῦσε νὰ περιγράψει ὅσο πιὸ

δραματικά μπορούσε την κατάσταση, τούς μιλούσε και για τούς Ιταλούς, οί φήμες έλεγαν πώς δὲ θ' ἀργοῦσαν νὰ κατεβοῦν στὰ Γιάννινα, *τί θὰ γίνουμε, Θεέ μου, τί θὰ γίνουμε...*, μονολογοῦσε κάποτε· οί ἄλλοι τὸν ἀκουγαν χωρὶς νὰ μιλοῦν, συλλογισμένοι, ὁ Πέτρος ἔνοιωθε πὼς δὲν τοὺς ἔπειθε, *τί ἄλλο νὰ τοὺς πῶ...*, ἀναλογιζόταν, ὥσπου μιὰ μέρα ξέσπασε ὁ Δημήτρης: —*Σταμάτα πατέρα, ὅσα λές τὰ ξέρουμε, θὰ δοῦμε τί θὰ κάνουμε, γιὰ τὸ Βασίλη πές μας, σίγουρα ἔχεις νέα του, δὲν πρέπει νὰ τὰ μάθουμε καὶ μεῖς*; Ὁ Πέτρος ἔνοιωσε πὼς κατρακυλοῦσε σὲ ραδιό, οί πέτρες ἔπεφταν πάνω του καὶ τὸν πλήγωναν, εἶχε τὴν αἴσθησι πὼς χανόταν, λίγο πρὶν φτάσει στὸ βάθος τοῦ γκρεμοῦ τὰ χεῖλη του ψιθύρισαν: —*Δὲν ξέρω τίποτα γιὰ τὸ Βασίλη, κι αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο...* Ἡ σιωπὴ ποὺ ἔπεσε ἔλεγε περισσότερο ἀπ' ὅσα θὰ φανέρωναν τὰ συναισθήματα τῶν ἄλλων, ἂν ἐκδηλώνονταν. —*Ὁ Βασίλης, λοιπόν...*, μουρμούρισε κάποια στιγμή ὁ Δημήτρης, *ἔχει καιρὸ νὰ σοῦ στείλει γράμμα πατέρα*; —*Πολὺ καιρὸ...*, ἀπάντησε πνιχτὰ ὁ Πέτρος, δάκρυα πλημμύρισαν τὰ μάτια του, δὲ μπόρεσε νὰ κρατηθεῖ ἄλλο, *προσπάθησα νὰ μάθω κάτι, δὲν τὰ κατάφερα*, συμπλήρωσε. Οἱ γυναῖκες, ὅταν ἀντίκρισαν τὰ δάκρυα τοῦ Πέτρου, στάθηκε ἀδύνατο νὰ κρατηθοῦν. Ἐνα σιωπηλὸ κλάμα ἄρχισε, ὅπως τῆς σιγανῆς βροχῆς τοῦ φθινοπώρου, ποὺ γεμίζει θλίψη τὴν καρδιά. Τὸ Βασίλη ἔκλαιγαν, σίγουρες πὼς εἶχε χαθεῖ, ἂν ἦταν στὴ ζωὴ, δὲ θάδινε σημάδια, ὅπως ἔκανε τόσον καιρὸ τώρα, ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ εἶχε φύγει; Ἡ Χριστίνα κι ὁ Νίκος, δὲ μπορούσαν νὰ κλαῖνε τὸν χαμένο ἀδερφό τους, μ' αὐτὴ τὴ σεμνὴ ἀξιοπρέπεια τῶν ἄλλων, ζητοῦσαν νὰ πετάξουν τὸ βάρος ποὺ τοὺς πλάκωνε τὸ στῆθος, μὲ τὸν τρόπο ποὺ τὰ δυὸ παιδιά ἤθελαν, ἔτρεξαν στὰ δωμάτιά τους, τ' ἀναφυλλητὰ ἀκούγονταν ὡς τὴν αἴθουσα ποὺ ἦταν συγκεντρωμένοι οἱ μεγάλοι, *συμφορὰ μας*, φώναξε κάποια στιγμή ἢ γιαγιά Ἑλένη, κι ἔγειρε ζαλισμένη στὴν καρέκλα της, οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νὰ τὴ συνεφέρουν. Ὁ Δημήτρης, βρῆκε πρῶτος τὸ κουράγιο, στάθηκε ὀρθίος καὶ προσπάθησε νὰ προσγειώσει τοὺς ἄλλους στὴν πραγματικότητα. —*Γιὰ σταθεῖτε, μίλησε σὲ τόνο ἐπιτακτικό, συμπεριφερόμαστε σὰ νὰ μὴ ζεῖ ὁ Βασίλης. Ποιὸς μᾶς βεβαιώνει γι'αὐτό; Δὲν ἔχει στείλει γράμμα ἀπὸ καιρὸ, αὐτὸ δὲν εἶναι καλὸ σημάδι, μήπως ὁμως ἔστειλε, ἀλλὰ δὲν ἔφτασε στὰ χέρια τοῦ πατέρα*; Τὸ κράτος εἶναι χωρισμένο στὰ δυὸ, στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βενιζέλος ἔχει στήσει τόσους ἐλέγχους στὰ σύνορα, δύσκολα νὰ περάσουν ἄνθρωποι ἀπὸ κεῖ πρὸς τὰ δῶ. Ἀφοῦ ἡ ἐπικοινωνία ἔχει διακοπεῖ ἀπὸ καιρὸ, δικαιολογεῖται ἡ σιωπὴ τοῦ Βασίλη. Τὸ πιθανότερο εἶναι νὰ ἔστειλε γράμμα, ἀλλὰ νὰ μὴν ἔφτασε στὰ χέρια μας. Θὰ περιμένουμε, λοιπόν, καὶ θὰ προσπαθήσουμε μὲ κάθε τρόπο νὰ μάθουμε γιὰ τὴν τύχη του. Εἶναι πρόκλησις πρὸς τὴ μοῖρα νὰ τὸν κλαῖμε, χωρὶς νὰ ξέρουμε ἂν ζεῖ ἢ ἂν σκοτώθηκε. Ὁ Πέτρος σηκώθηκε, ἀγκάλιασε τὸ γιγιό του, *νάσαι καλὰ παιδί μου*, εἶπε, *ξαναγέννησες τὴν ἐλπίδα στίς καρδιές μας, ἐγὼ ἔφτασα στὰ ἔσχατα ὅρια τῆς ἀπελπισίας, δὲν ἄντεχα ἄλλο...* Τὰ πρόσωπα τῶν γυναικῶν ἡμέρεψαν, σὲ

λίγο στη ζωή του σπιτιού είχε ξαναγυρίσει ο φυσιολογικός ρυθμός. Ο Πέτρος κι ο Δημήτρης, βγήκαν έξω να συνεχίσουν την κουβέντα, οι γυναίκες ξανάπιασαν τις δουλειές, τα παιδιά βγήκαν από τα δωμάτιά τους, τι παιδιά, ή Χριστίνα ήταν πιά κοπέλλα της παντρειάς, μπορεί και να είχε κάνει το δικό της σπίτι, αν δεν έρχονταν οι δύσκολοι καιροί. Από το παράθυρο φύσηξε ζεστός μαγιάτικος αέρας, ή άνοιξη γιόρταζε, αδιαφορώντας για τις μιζέριες, τα πάθη και τα μίσση των ανθρώπων, ήταν αδύνατο μια τέτοια εποχή να είχε χαθεί ο Βασίλης, σκέφτηκε ή Κατερίνα, πού ένοιωθε ν' ανθίζει μια νέα ζωή μέσα της, δεν είχε πει τίποτα ακόμα στο Δημήτρη, περίμενε μήπως ξημερώσουν καλύτερες μέρες, οι τελευταίες ήταν εφιαλτικές.

Την άλλη μέρα ο Πέτρος πήγε να δει τον Χατζή. Ήθελε ν' ακούσει τη γνώμη του για τη σιωπή του Βασίλη, μπορεί να βρισके κάποια εξήγηση ή να του άνοιγε κάποιο δρόμο επικοινωνίας με το γυιό του. Η κατάσταση της άναμονής έπρεπε να πάρει τέλος, ή αλήθεια, όποια κι αν ήταν, θα τερμάτιζε την τρομακτική αναστάτωση του ίδιου και της οικογένειάς του. Βρήκε το Χατζή καθισμένο στο γραφείο του, με μια έκφραση έντονης απελπισίας. Η όλη του εμφάνιση έδειχνε κατάρρευση, ούτε τσιγάρο δεν είχε όρεξη να καπνίσει. Κοίταξε τον Πέτρο μ' ένα βλέμμα διερευνητικό, σά να μην τον αναγνώριζε. — *Όλα χάθηκαν Πέτρο...*, μουρμούρισε κάποια στιγμή, όταν συνήλθε, *ο Δαίμονας έρχεται, όπου νάναι, «οὐαί τοῖς ήττημένοις»*, σέ λίγες μέρες θάχουμε στά Γιάννινα και τους Ίταλούς, τί πρέπει να κάνουμε Πέτρο, τί μᾶς περιμένει;.. Ο Πέτρος άπλωσε τὰ χέρια του κι έπιασε τὰ χέρια του Χατζή ήταν παγωμένα, τὰ κράτησε αρκετή ώρα, να τὰ ζεστάνει. — *Άπό σένα κύρ Γιώργη θέλουμε να μᾶς δίνεις κουράγιο, εσύ τώρα, μ' όσα λές και μ' όσα αἰσθάνεσαι, μᾶς ρίχνεις στο γκρεμό. Εἶσαι ήγήτορας Γιώργη Χατζή, όδηγός ανθρώπων, μην τὸ ξεχνᾶς, έχεις χρέος να πνίξεις τὸν πόνο σου και να σταθεῖς στο πλευρὸ όλων, φίλων κι αντίπαλων, ή στάση σου θά κρίνει πολλά...* — *Δέ μπορῶ να κάνω τίποτα, Πέτρο, θέλω να βοηθήσω τὸν κόσμο μας, εσύ δὲν έχεις ανάγκη, ανήκεις στην παράταξή τους, δέ θά μ' αφήσουν, θά με ἀχρηστεύουν.* Ήπειτα, τί μπορῶ να προσφέρω, με τους Ίταλούς αφέντες, στην πόλη μας; *Θά με ρίξουν κι αὐτοί σ' ένα μπουντρούμι, όπως έκαναν οἱ Τουρκοι, εκεί θά σαπίσω. Με τους άγῶνες πὸν έχω πίσω μου έναντίον των Ίταλῶν, πιστεύεις ότι θά μ' αφήσουν ελεύθερο; Να συνταχτῶ με τὸ μέρος τους, εἶναι αδύνατο, καλύτερα να κόψω τὸ χέρι μου, παρά να γράψω καλὰ λόγια γι' αὐτούς.* Ένα μουῦ απομένει, ὁ δρόμος τῆς φυγῆς. *Δέ θά σταματήσω τὴν «Ήπειρο», στην Ἄρτα ή στην Ἀθήνα, θά τὴν εκδόσω, να λέω ελεύθερα τὴν γνώμη μου, όσο κρατήσω. Ξέρω πῶς θά καταστραφῶ, αλλά δὲν έχω ἄλλο δρόμο να διαλέξω.* — *Φοβᾶμαι γιὰ τὸ Δημήτρη, εἶπε ὕστερα από μικρὴ σιωπὴ ὁ Πέτρος, εἶναι πολὺ ευαίσθητος και δὲν ξέρω πῶς θ' ἀντιδράσει...* — *Οἱ Ίταλοι δὲν πιστεύω να τὸν πειράξουν, ἀπάντησε ὁ Χατζής, όσο γιὰ τους ἄλλους, όταν ἐρθουν, δέ μπορῶ να σοῦ δώσω ἐγγύηση. Θάναι ὁμως κι ὁ Βασίλης τότε ἐδῶ, θά βοηθήσει να περάσετε*

τίς δύσκολες μέρες... —Ο Βασίλης... μουρμούρισε ο Πέτρος, κι άμέσως τὰ μάτια του βούρκωσαν. —Γιατί αυτή ή συγκίνηση Πέτρο; ρώτησε με ζωηρή φωνή ο Χατζής, έπαθε κάτι ο Βασίλης; —Δέν μάθαμε τίποτα κύρ Γιώργη και είμαστε όλοι τρομερά άνήσυχοι, μᾶς έκοψε χρόνια ζωής αυτό τὸ παιδί, έχουμε καιρό νά πάρουμε γράμμα του, οὔτε μπορέσαμε από άλλους δρόμους νά μάθουμε τὸ παραμικρό. Ἄν μπορεῖς βοήθησέ μας, δέν ξέρουμε τί άλλο νά κάνουμε... —Εἶναι στό μέτωπο; ρώτησε ο Χατζής. —Πρέπει νά πολεμάει, απάντησε ο Πέτρος, τέλειωσε τή σχολή εκπαίδευσης έφεδρων άνθυπολοχαγών, σίγουρα μόνος του θά ζήτησε νά πάει στό μέτωπο· μετά τήν άποφοίτησή του από τή σχολή χάσαμε τὰ ίχνη του. Μπορεῖ και νά μᾶς έγγραψε, εμεῖς δέν πήραμε γράμμα του, έχουμε άπελπιστεῖ... —Χρειάζεται κουράγιο, Πέτρο, ή σιωπή δέ σημαίνει πάντα θάνατο, ποιός ξέρει κάτω από ποιές συνθήκες βρίσκεται ο Βασίλης και δέ μπορεῖ νά γράψει, ύπομονή... ύπομονή, έπανάλαβε πάλι, συμβουλεύω ύπομονή, χαμογέλασε πικρά, τή στιγμή πού έγώ ο ίδιος δέ μπορώ νά κρατήσω τήν καρδιά στό στήθος μου, σπαρταράει σάν τρομαγμένο ζωάκι, πάει νά σκίσει τίς σάρκες, νά πεταχτεῖ έξω, σαλεύει ο νοῦς μου όταν άναλογίζομαι τί μᾶς περιμένει. Τώρα θά ύποχρεωθοῦμε νά παρακολουθήσουμε τὰ επινίκεια τών βενιζελικῶν, παρέα με τούς Ἰταλούς, όσοι μέινουν δηλαδή, έγώ θά φύγω, δέν άντέχω τὸν έξευτελισμό, κι άλλοι θ' άφήσουν τὰ Γιάννινα, θά εκπατρισθοῦν...! Εἶχε διάθεση κι άλλα νά πει ο Χατζής, δέ μπόρεσε νά συνεχίσει. Ἡ συγκίνηση και ή άδυναμία πού έννοιωθε σταμάτησαν τὸ μονόλογό του... —Σέ βασανίζω με τὰ δικά μου, Πέτρο, και σύ έχεις τίς έγνοιες σου. Θά φροντίσω νά μάθω για τὸ Βασίλη, κάποια άκρη θά βρῶ, αν δέν έρθουν γρήγορα οί Ἰταλοί στά Γιάννινα. Ἐχε τὸ προαίσθημα πῶς ο Βασίλης βρίσκεται στη ζωή, θά μάθουμε. Ἐχε τὸ νοῦ σου στό Δημήτρη, θά περάσει μεγάλη δοκιμασία, αν έρθουν οί άλλοι, στό ξαναλέω... —Σ' εύχαριστῶ κύρ Γιώργη, εύχομαι νά πᾶνε και για σένα όλα καλά, τί μέρες Θεέ μου περνᾶμε, πῶς φτάσαμε σ' αυτό τὸ κατάντημα... Οί δυὸ άντρες έσφιξαν τὰ χέρια σιωπηλά, ο Χατζής έπεσε στό γραφεῖο του, δέν εἶχε διάθεση για τίποτα, έπειτα τί νά γράψει, όλα εἶχαν διαλυθεῖ, για τήν παράταξή του όλες οί έλπίδες εἶχαν χαθεῖ...

Ο Πέτρος, όταν βγήκε από τὰ γραφεῖα τῆς Ἡπείρου, κατηφόρισε πρὸς τή Μητρόπολη. Τήν άπόφαση τήν πήρε ξαφνικά, ήθελε ν' άκούσει τή γνώμη τοῦ Σπυρίδωνα, για τή στάση του στα γεγονότα, θά μιλοῦσαν άκόμα για τὰ συσσίτια, εἶχε καιρό νά τὸν δεῖ, άπασχολημένος καθὼς ήταν με τίς φροντίδες τῆς μητροπολιτικῆς επιτροπῆς για τήν περίθαλψη τών φτωχών, στη δικαιοδοσία της ύπαγόταν και ή λειτουργία τοῦ συσσιτίου. Ο κόσμος γκρίνιαζε, διαμαρτυρόταν κάποτε έντονα, επαναστατοῦσε, ο Πέτρος όμως εἶχε ήσυχη τή συνείδησή του· με τίς συνθήκες πού εἶχαν δημιουργηθεῖ, ή περίθαλψη τών φτωχών ήταν ή καλύτερη δυνατή. Ο Σπυρίδων, με τίς πρωτοβουλίες του, έδειξε τὰ διοικητικά του προσόντα, ισχυρή θέληση κι αποφασιστικότητα στη λήψη αποφάσεων, χωρίς αυτόν ή κατάσταση θά ήταν χει-

ρότερη, με βαρύτερες συνέπειες. Ἡ ἀνέγερση, βέβαια νέων σχολείων δὲν προχωροῦσε, οἱ συνθήκες ἦταν ἀπρόσφορες γιὰ τέτοιου εἶδους δραστηριότητες, ὁ Πέτρος ὅμως ἦταν σίγουρος πὼς ὁ Σπυρίδων θὰ κρατοῦσε τὸ λόγο του. Γιὰ τὸ Βασίλη δὲ θὰ τοῦ ἔλεγε τίποτα, ὁ δεσπότης εἶχε τὰ δικά του προβλήματα, δὲν ἦταν σωστὸ νὰ τὸν φορτώσει καὶ τὰ οἰκογενειακά του. Προπαντὸς ἤθελε νὰ διαγνώσει τί προοπτικές εἶχε γιὰ τὶς ἐξελίξεις, καὶ τί θάκανε μὲ τὴν ἀναμενόμενη ἀφίξη τῶν Ἰταλῶν.

Ὁ Σπυρίδων εἶχε ἀρκετὸ κόσμο, ὁ Πέτρος ἀναγκάστηκε νὰ περιμένει. Ὅταν ἦρθε ἡ σειρὰ του ὁ δεσπότης τὸν ἐπιτίμησε: —Γιατί δὲν μὲ εἰδοποίησες; τοῦ εἶπε, θὰ σοῦ ἔκλεινα μιὰ ὥρα ποὺ νὰ μὴν ἔχει κόσμο γιὰ νὰ κουβεντιάσουμε μὲ ἄνεση... —Δὲν πειράζει, σεβασμιότατε, ἡμουν στὸν κύρ Γιώργη, δὲν εἶχα προγραμματίσει νάρθω στὴ Μητρόπολη, ξαφνικά τὸ ἀποφάσισα... —Τὶ κάνει ὁ Χατζῆς; ρώτησε μ' ἐνδιαφέρον ὁ Σπυρίδων, κι αὐτὸν ἔχω μέρες νὰ τὸν δῶ. —Βρίσκεται σὲ ἀσχημὴ ψυχολογικὴ κατάσταση, ἐτοιμάζεται νὰ φύγει. —Νὰ πάει ποῦ; ρώτησε τώρα ἀνήσυχος ὁ Σπυρίδων. —Πρωσῶρινά στὴν Ἄρτα, λέει, κι ἂν χρειαστεῖ θὰ φτάσει στὴν Ἀθήνα, δὲν κάθεται μὲ τοὺς Ἰταλοὺς στὰ Γιάννινα... —Ἐχει δίκιο, μουρμούρισε ὁ Σπυρίδων, πὼς μπορεῖ νὰ μείνει ἐδῶ μὲ τοὺς ἀγῶνες ποὺ ἔχει κάνει; Κι ἐγὼ ἀγωνίστηκα μ' ὅλες μου τὶς δυνάμεις, στὴν περίοδο τοῦ «Αὐτονομιακοῦ ἀγῶνα», φοβᾶμαι τὴν ἰταλικὴ δολιότητα καὶ τὴν ἀλβανικὴ πανουργία, θὰ θελήσουν νὰ μ' ἐκδικηθοῦν, εἶμαι ὅμως μητροπολίτης, δὲ μπορῶ νὰ ἐγκαταλείψω τὸ ποίμνιό μου, θὰ μείνω, ὁ κόσμος μ' ἔχει ἀνάγκη...

Ὁ Πέτρος δὲν ἔμεινε πολὺ μὲ τὸν Σπυρίδωνα. Κόσμος περιέμενε ἔξω καὶ ἤξερε πὼς ὁ χρόνος του ἦταν πολύτιμος. Σίγουρα θὰ τὸν βοηθοῦσε στὶς δραστηριότητές του γιὰ τὴν ἀνακούφιση τῶν φτωχῶν, θ' ἀπέφευγε ἔτσι τὶς συνεργασίες μὲ τοὺς Ἰταλοὺς. Οὔτε αὐτός, οὔτε οἱ ἄλλοι Γιαννιώτες, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους, ὅπως πίστευε, τοὺς εἶχαν ἐμπιστοσύνη, ἤξεραν τὴν ὥς τότε πολιτεία τους, ὁ Χατζῆς εἶχε ἀγωνιστεῖ γιὰ νὰ γίνουν κοινὸ κτῆμα τὰ σκοτεινὰ τους σχέδια μὲ λύπη του θὰ διαπίστωνε, μετὰ τὸ τέλος τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς, πὼς ἦταν πολλοὶ περισσότεροι, ἀπ' ὅσους ὑπολόγισε, ἐκεῖνοι ποὺ πρόσφεραν, στοὺς ὑποτιθέμενους συμμάχους, γῆν καὶ ὕδωρ... Μὲ λύπη ἄκουγε τότε φήμες, ποὺ ἐπιβεβαιώθηκαν δεκάδες χρόνια ἀργότερα, ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, οὔτε στὴν κατάληψη τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς ἀντέδρασε· εἶχε τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύει πὼς οἱ Ἰταλοί, μαζί μὲ τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς Ἀγγλοὺς θὰ ἐπειθαν τὴ Γαλλία νὰ μὴν ἐπιμένει στὴν ἐκθρόνισή του. Οἱ Ἰταλοί, βέβαια, κινήθηκαν πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση, ὄχι ἀπὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο, ἀλλὰ γιὰ τὰ δικά τους συμφέροντα, δὲν ἤθελαν τὸ Βενιζέλο ν' ἀνακατεῦεται στὰ πόδια τους, ματαίωνε τὰ σχέδιά τους...

Σ τὶς 3 Αὐγούστου 1917, ὁ Χατζῆς, ποὺ πρὶν λίγο εἶχε γυρίσει στὰ Γιάννινα, ματαιώνοντας, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρθηκαν, τὰ σχέδια γιὰ ἐκδοση τῆς *Ἠλείρου* στὴν Ἀθήνα ἢ τὴν Ἄρτα, ἐπανεξέδωσε τὴν ἐφημερίδα

του σὲ χαρτί ἀγορᾶς, ρὸς ἀπόχρωσης, καὶ μὲ ἄρθρα καὶ σχόλια, ἔκανε τὴν τοποθέτηση τοῦ ἴδιου καὶ τῆς μερίδας τοῦ κόσμου ποὺ ἐκπροσωποῦσε, στὸ πλαίσιο τῆς νέας κατάστασης ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση δυὸ ἀποφασιστικῶν παραγόντων: τῆς κατοχῆς τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τῆς ἀνάληψης τῶν εὐθυνῶν τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸν Ἐ. Βενιζέλο, μετὰ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ὁ Χατζῆς προσπάθησε νὰ διασώσει ὅ,τι μπορούσε, ἔμοιαζε μὲ ναυαγὸ ποὺ βρέθηκε στὴ μέση τοῦ πελάγου, ἀναζητώντας σανίδα σωτηρίας· κάποιες φορές θυμάται τοὺς ἀγῶνες του καὶ γιὰ τὸ βασιλιά ποὺ τώρα ὑβριζόταν ἀπ' ὅλους (Δὲν εἶναι, λοιπὸν Ἐκεῖνος -ἔγραφε στὸ πρῶτο φύλλο τῆς ἐπανεκδόσης- ποὺ ἐλαμποκοποῦσεν Ἑνδοξος εἰς τὸ Μπιζάνι καὶ ὠδήγει νικητὴς τὴν Ἑλευθερίαν στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἥπειρον; Δὲν εἶναι, λοιπὸν Ἐκεῖνος, ποὺ ἔκαμε νὰ λάμψη ἀπὸ Δόξαν ἢ ἐλληνικὴ Σημαία καὶ τιμὴ, ὅταν ἀστραπὴ καὶ κεραυνὸς ἀπὸ τὸν Λαχανὰ εἰς τὸ Κιλκίς καὶ τὴν Τζουμαγιὰν περιέφερε τὴν Μεγάλην Δόξαν εἰς τὴν αἰχμὴν τοῦ Σπαθιοῦ Του, ὁδηγήτριαν τῆς ἐλληνικῆς τιμῆς καὶ δόξης;), ποτὲ ὅμως δὲν ξεχνάει -δὲν τὸν ἀφήνουν καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τὸ ξεχάσει- πῶς βρίσκεται κάτω ἀπὸ ἰταλικὴ κατοχὴ, εἶναι δούλος «συμμάχων» καὶ πρέπει νὰ συμπεριφέρεται ἀνάλογα. Ὑποχρεώνεται νὰ ξεπεράσει τὰ ἐπιτρεπτά -γιὰ τὸ Χατζῆ τουλάχιστον- ὅρια, νὰ λησμονήσει τὸ παρελθόν του καὶ νὰ μιλήσει μὲ καλὰ λόγια γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῶν κατακτητῶν. Ἐπαναρχίζομεν τὴν ἔκδοσιν -ἔγραφε- ἐπιθυμοῦντες νὰ συν-τρέξωμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις καὶ νόησις, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κοινῶν συμφερόντων κατὰ τοὺς παρόντας καιροὺς, πρὸς δὲ ἵνα προσφέρωμεν εἰς τὸ ἀνυπόμονον καὶ πεινῶν δι' εἰδήσεις κοινόν, τὰς νωποτέρας εἰδήσεις, ὅσας διὰ μόχθων καὶ θυσιῶν προσπαθοῦμεν νὰ ἐξασφαλίσωμεν. Καὶ θέλομεν νὰ εἴμεθα βέβαιοι ὅτι, τῶν λεπτότατα μεμορφωμένων Ἰταλικῶν ἀρχῶν ἢ ἐλευθερόφρων ἰταλικὴ μανταλιτὲ καὶ ἀντίληψις θὰ θελήσῃ ὄχι μόνον κατ' οὐδὲν νὰ μὴ καταστήσῃ δυσχερέστερον, τὸν ἐκ μυριῶν ἄλλως τε λόγων σημερινόν δυσχερῆ ἀγῶνα τῆς δημοσιογραφίας ἐνταῦθα, ἀλλὰ τουναντίον θὰ παράσχῃ δείγματα εὐγενείας ἀντιλήψεως, μὲ τὴν ωραίαν φιλοδοξίαν ν' ἀφήσῃ ἀποχωροῦσαι ὑπὲρ ἑαυτῶν, κατὰ τὸν παρόντα ἄγριον πόλεμον, ἀναμνήσεις ὅτι ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ εὐγένεια τῶν Ἰταλικῶν στρατευμάτων ἐφιλοδόξησαν νὰ φανῶσι κατὰ τοῦτο ἀνώτερα ὄλων τῶν στρατευμάτων, ὅσα ἐπέπρωτο, διὰ λόγους προσωρινῆς στρατιωτικῆς διελεύσεως, νὰ ἴδουν αἱ ἐλληνικαὶ χῶραι.

Καὺμένε Χατζῆ! Ποῦ νὰ φανταζόσουν πῶς θαρχόταν μέρα νὰ ἐξυμνεῖς τοὺς Ἰταλοὺς γιὰ τὸν πολιτισμὸ τους! Ποιὸν πολιτισμὸ; Αὐτὸν ποὺ ξε-ρίζωνε κάθε τι τὸ ἐλληνικὸ ἀπὸ τὴ Β. Ἥπειρο, προσπαθοῦσε νὰ ξεγελάσει μὲ προπαγανδιστικὰ τεχνάσματα τοὺς Ἥπειρώτες ὥς πρὸς τὶς προθέσεις του, ἢ ἐκεῖνον ποὺ ἀπέβλεπε ν' αὐτονομήσῃ, μέσω τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, τὴ Δ. Μακεδονία καὶ τὸ Ζαγόρι τῆς Ἥπειρου; Ἀπορία προκαλεῖ, πάντως, τὸ πῶς ἐπέτρεψαν οἱ Ἰταλοὶ στὸ Χατζῆ, γνωστὸ ἐχθρὸ τους, νὰ

ἐπανεκδόσει τὴν ἐφημερίδα του, κάτω βέβαια ἀπὸ συνθήκες αὐστηρῆς λογοκρισίας, κι ἄς ὑποσχόταν ὁ Χατζῆς ν' ἀγωνιστεῖ, γιὰ ἐγκυρὴ ἐνημέρωση τοῦ κοινοῦ μὲ τίς εἰδήσεις του. Ἡ τακτικὴ τῶν Ἰταλῶν συγκαταλέγεται σίγουρα στὸ πολιτικὸ παιγνίδι ποὺ ἐπαιζαν σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας. Μετὰ τὴν εἰσοδὸ τους στὰ Γιάννινα μόνον τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* τοῦ Ν. Ζωνίδη κυκλοφοροῦσε, ἡ *Σημαία* εἶχε σταματήσει τὴν ἐκδόσή της. Ὁ προσανατολισμὸς ὅμως τοῦ *Ε. Βήματος* -παρὰ τὰ καλωσορίσματα τῶν κατακτητῶν τῆ μέρα ποὺ μπῆκαν στὰ Γιάννινα ὡς «σύμμαχοι»- ἦταν γνωστός: βενιζελικός, κάτι ποὺ δὲν τοὺς ἐξυπηρετοῦσε. Ἐπρεπε νὰ κυκλοφορήσει κι ἄλλο ἔντυπο, ἀντίθετο μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου, καὶ ἡ *Ἡπειρος*, μὲ τὴ συνεπῆ ἀντιβενιζελικὴ της τοποθέτηση τῶν τελευταίων χρόνων, ἀποτελοῦσε τὴν καλύτερη λύση γιὰ τοὺς Ἰταλοὺς. Ἐχῶ τὴ γνώμη ὅτι σ' αὐτὲς τίς προθέσεις τῶν Ἰταλῶν ἀνιχνεύονται οἱ ἀποφάσεις τους γιὰ τὴ χορήγηση ἀδειας ἐπανεκδόσεως τῆς *Ἡπείρου*, χωρὶς νὰ φέρει γι'αὐτὸ εὐθύνῃ ὁ Χατζῆς.

Ποιά ἦταν ἡ θέση τῆς *Ἡπείρου*, ἀπέναντι στὴ νέα πολιτικὴ κατάσταση ποὺ διαμορφώθηκε, μετὰ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Βενιζέλο; Οὐσιαστικὰ ἀντίθετη, ἐπιφανειακὰ ἀνεκτικὴ, ἐκφραζόμενη μὲ φιλοσοφικὲς θεωρίες, ἀναδρομὲς καὶ ἱστορικὰ διδάγματα. *Σήμερα ἡ Ἑλλάδα* -ἔγραφε στὸ α' φύλλο τῆς ἐπανεκδόσεως- *παρουσιάζει τὸ θέαμα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ἄσκι τοῦ λαδιοῦ* (τοῦ γνωστοῦ ἀνέκδοτου: Κάποιοι πῆγαν νὰ δοκιμάσουν τὸ λάδι ποὺ πωλοῦσε ὁ λαδᾶς, ἔλυσαν τὸν κόμπο τοῦ ἄσκιου καὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ κρατάει μὲ τὸ ἓνα χέρι τὸ λαιμὸ τοῦ ἄσκιου γιὰ νὰ μὴ χυθεῖ τὸ λάδι, ὕστερα τοῦ ἔλυσαν τὸ ζωνάρι καὶ τὸν ὑποχρέωσαν μὲ τὸ ἄλλο χέρι νὰ κρατάει τὰ ροῦχα του γιὰ νὰ μὴν τοῦ πέσουν· ἔτσι ὁ φτωχὸς ἄνθρωπος μὲ τὰ δυὸ χέρια δεμένα ἀγωνιζόταν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ μὴ τοῦ χυθεῖ τὸ λάδι κι ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ κρατήσῃ τὴν ἀξιοπρέπειά του, νὰ μὴν τοῦ πέσουν τὰ ροῦχα καὶ ὑποστῇ ἄλλους ἐξευτελισμούς). Τέτοιες προσπάθειες, ὅμοιες μὲ τὸν ἄνθρωπο τοῦ ἄσκιου κατέβαλλε καὶ ἡ Ἑλλάδα γιὰ νὰ ἰσορροπήσῃ. *Τὰ ζητήματα* -ἔλεγε ὁ Χατζῆς- *ἐτέθησαν ἀμειλίκτως ἔτσι ποὺ ἡ εὐφυΐα καὶ ἡ σωφρονοῦσα νηφαλιότης τῶν Ἑλλήνων ἐκλήθη σῶτειρα τῆς πατρῴας γῆς. Ἡ ὁρμὴ πάσης γνώμης καὶ παντὸς αἰσθήματος πρέπει νὰ σταθῇ (....) κειμένη ἐμπρὸς εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν γεγονότων. Ὑπάρχουν οἱ ἔχοντες συμφέροντα νὰ φαίνεται ἢ νὰ εἶναι εἰς τὰς παρούσας στιγμὰς ἡ Ἑλλὰς τεταραγμένη καὶ ἀνάστατος. Ἡ ἐλληνικὴ ὅμως εὐφυΐα καὶ ὁ ἀληθινὸς ὑπέρτατος πατριωτισμὸς δὲν θὰ παράσχουν οὐδεμίαν λαβὴν δι' αὐτὸ -οἵαιδήποτε θλίψεις ἐνδομύχως ἢ πεποιθήσεις εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ὑπερηφάνως διανοουμένων καὶ ἂν σπαράσσουν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν γεγονότων. Ἡ Ἑλλὰς σήμερον, καὶ οἱ Ἕλληνες, πρέπει νὰ εἶναι ἥρεμος καὶ ἥσυχος, ἀκολουθοῦσα δρόμον ἥσυχον καὶ νομίμου καθεστῶτος. Τοῦτο εἶναι τὸ ὑπέρτατον συμφέρον τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Γιαννιωτὲς καὶ οἱ Ἡπειρώτες γενικότερα, καταλάβαιναν καλὰ τὸ ἀνέκδοτο τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ ἄσκι τοῦ λαδιοῦ, πρέπει ὅμως νὰ δυσκολεύτηκαν πολὺ νὰ φέρουν*

στά μέτρα τοῦ ἀνέκδοτου τοὺς πολιτικοὺς στοχασμοὺς τῆς Ἡπείρου (τὸ ἄρθρο δὲν ἔφερε τὴν ὑπογραφή τοῦ Γ. Χατζῆ). Πιὸ κατανοητὸ ἦταν ἓνα σχόλιο τῆς ἰδίας μέρας: *Μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ ἡ Ἑλλάς ἐκηρύχθη ἐπισήμως ἐμπόλεμος πᾶσα συζήτησις καὶ ἀντιγνωμία ἦτο ἀπόλυτον δικαίωμα παντός ἐλευθέρου πολίτου. Ἀπὸ τὴν ἡμέραν ὅμως ἐκείνην (...) οὔτε καὶ ἀπὸ πολιτειακῆς ἔστω καὶ ἀκαδημαϊκῆς ἀπόψεως δύναται νὰ νοηθῇ, τὸ γε νῦν, συζήτησις οἰαδήποτε καὶ ἀντιγνωμία, διότι ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ σοβαροτάτας συνεπειάς. Σήμερον ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη τῆς Ἑλλάδος τίθεται ὡς ὄρος διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ξενικῶν στρατευμάτων... Σὲ ἄλλο σχόλιό του θὰ ἐπαναλάβει ἐκεῖνο ποὺ εἶπε τοῦ Πέτρου: ὁ βασιλιάς φεύγει ὅταν τὸν γκρεμίζει ὁ λαὸς καὶ ὄχι οἱ ξένες λόγχες. Καὶ ὁ λαὸς τί σκέπτεται καὶ τί αἰσθάνεται δι' Ἐκεῖνον, τὸ ξέρεῖ ἡ ψυχὴ του μόνον... Ὑπόμνηση ποὺ ὁδηγεῖ κατ' εὐθείαν στὴν 20ῇ Νοεμβρίου 1920 καὶ στὴν παλινόρθωση. Ὁ ἀντιβενιζελικὸς κόσμος πίστευε ὅτι ἡ ἔξωση τοῦ βασιλιᾶ ἐγίνε μετὰ τὴ βία τῶν ξένων λογχῶν, ἦταν συνεπῶς ἄκυρη. Ὁ Ν. Στράτος, ἀπὸ τοὺς σημαίνοντες ὑποστηρικτὲς τοῦ βασιλιᾶ, θὰ πεῖ ἀργότερα, μετὰ τὴν παλινόρθωση: Ὅταν ἔληξεν τὸ συμβούλιον τοῦ Στέμματος τῆς 29ης Μαΐου 1917, οἱ παρόντες πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἀνελάβομεν μετὰξὺ μας ὑποχρέωσιν ὅπως ἀγωνισθῶμεν δι' ὅλων μας τῶν δυνάμεων καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν θρόνον ὁ νόμιμος αὐτοῦ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, εὐθύς ὡς τὸ πέρας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὰς ἐλευθερίας του. Σ' αὐτὸ τὸ δρόμο βάδιζε καὶ ὁ Χατζῆς.*

Ἡ ἐπικράτηση τοῦ Βενιζέλου εἶχε σοβαρὰς συνέπειες γιὰ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς, ποὺ δὲν ἔγιναν ἀκόμα ἐμφανεῖς στὴν Ἡπειρο, ἐξαιτίας τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς. Στις 14 Ἰουνίου ὁ Βενιζέλος ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία καὶ στις 15 κήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῶν Κεντρικῶν αὐτοκρατοριῶν. Συγχρόνως ἔκανε ἐπιστράτευση καὶ ἄρχισε νὰ παίρνει μέτρα γιὰ περιφρούρηση τοῦ καθεστώτος. Δὲν ἄργησε νὰ δημοσιευτεῖ καὶ ὁ νόμος ποὺ τιμωροῦσε ὅσους ἐκφράζονταν ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου, ἴδιος μετὰ τὸ νόμο ποὺ τιμωροῦσε τοὺς ὕβριστὲς τοῦ βασιλιᾶ στὸ προηγούμενον καθεστῶς. Ἡ κήρυξη σὲ λίγο καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου γέμισε τίς φυλακὰς ἀπὸ καταδικαζόμενους ἀντιβενιζελικοὺς καὶ τὰ νησιά, κυρίως τὴν Κρήτη, τίς Κυκλάδες καὶ τὴ Σκόπελο ἀπὸ ἐξόριστους. Τὰ κυριότερα στελέχη τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ στάλθηκαν ἐξορία στὸ Αἰάκειο τῆς Κορσικῆς. Ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Σπῦρος Μερκούρης.

Μὲ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ Βενιζέλου στὴν Ἀθήνα, ἡ βουλὴ τῆς 6 Δεκεμβρίου διαλύθηκε καὶ ἐπαναφέρθηκε στὴ ζωὴ ἡ βουλὴ τῆς 31ης Μαΐου 1915, ποὺ ἐπονομάστηκε βουλὴ τῶν Λαζάρων. Σ' αὐτὴ τὴ βουλὴ, κατὰ τὴ συνεδρίαση τῆς 24ης Ἰουλίου ὁ πρωθυπουργὸς Βενιζέλος ἐξήγησε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους δὲ μποροῦσε νὰ δεχτεῖ τὴν εἴσοδο καὶ τῶν βουλευτῶν τῆς Β. Ἡπείρου. Δικαιολόγησε τὴν ἀρνήσή του μετὰ τὸ ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν εἶχε τίτλο διεθνῆ ἐπὶ τῆς Β. Ἡπείρου, οὔτε καν στρατιωτικὴ κατοχὴ, ποὺ εἶχε πετύχει ἡ κυβέρνηση τῶν Φιλελευθέρων μετὰ τὴν συγκατάθεση ὅλων τῶν

συμμάχων, έκαναν όμως αδύνατη τή συνέχισή της οί βασιλικές κυβερνήσεις. Ο Βενιζέλος εξέφρασε τήν πίστη του, ότι στο *Συνέδριο τής Ειρήνης* τὰ δίκαια τής Β. Ήπειρου δέ θα παραγνωρίζονταν, αφού ή Έλλάδα μετείχε πια στον πόλεμο, στο πλευρό τών συμμάχων. *Αστόχους*, χαρακτηρίζαν οί ιταλικές έφημερίδες τīs δηλώσεις του Βενιζέλου για τή Β. Ήπειρο. *Τīs έκανε για έσωτερική κατανάλωση*, έλεγαν. Ήταν φυσικό ν' αντιδράσουν, αφού ο Βενιζέλος έξουδετέρωνε τὰ σχέδιά τους, για τήν παράταση τής κατοχής τής Ήπειρου και τή *Μεγάλη Άλβανία*.

Στή συζήτηση που έγινε, για τήν έξωτερική κυρίως πολιτική, στη βουλή, το δεύτερο δεκαήμερο του Αυγούστου, ο Βενιζέλος και οί συνεργάτες του, Καφαντάρης, Ρέπουλης, Πολίτης κ.ά. περιέγραψαν με τὰ μελανότερα χρώματα τήν πολιτική που ακολούθησαν ο βασιλιάς και οί κυβερνήσεις του, πολιτική άντεθνική και μοιραία για τήν Έλλάδα, έξυπηρετική μόνο τών συμφερόντων τής Γερμανίας και τής Βουλγαρίας κι αποφάσισαν τήν παραπομπή τών πρωταίτιων σέ δίκη. Χρησιμοποίησαν τīs πιο άκραίες λέξεις για νά χαρακτηρίσουν τήν πολιτική αυτή: *προδότες, άτιμοι, πολιτικά καθάρματα*, τīs ίδιες που χρησιμοποίησαν και οί άντιβενιζελικοί, για νά καυτηριάσουν τήν πολιτική και τò κίνημα του Βενιζέλου, όταν ήταν κυβέρνηση. Οί άντιβενιζελικοί πολιτικοί που μετείχαν στή *Βουλή τών Λαζάρων*, πρό παντός ο Ν. Στράτος, προσπάθησαν ν' αντικρούσουν τīs κατηγορίες τής κυβέρνησης, τò κλίμα όμως ήταν τελείως άπρόσφορο για νά γίνουν πειστικοί. Σέ προηγούμενες συζητήσεις τής Βουλής, οί βενιζελικοί Γιαννιώτες βουλευτές επιτέθηκαν έναντίον του Σπυρίδωνα, σέ λίγο θ' άρχιζε ή μεγάλη δοκιμασία του.

Τι είχε, όμως, λεχθεί στη βουλή έναντίον του; Οί βουλευτές Π. Φλώρος και Κ. Μελάς ζήτησαν (στή συνεδρίαση τής 4-8-1917) από τόν ύπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων νά τους πληροφορήσει πότε θα συμπληρωθεί ή κενή έδρα Βελλᾶς και Κονίτσης. Είχε γίνει νύξη, σέ προηγούμενη συνεδρίαση - και για άντεθνική δράση του Σπυρίδωνα. *Είς στιγμάς κατά τās όποίας φιλοξενούνται οί Ιταλοί έν τή ιδιαιτέρα έπαρχία μας (τήν Κόνιτσα)* -είπεν ο Π. Φλώρος- *είναι σκόπιμον νά ύπάρχη έκκλησιαστική κορυφή εκεί, ή όποία νά είναι άγγελος παρήγορος και νά έπιχέη βάλαμον είς τās πληγωμένας ψυχάς τών συμπολιτών μου*. Ο ύπουργός Δ. Δίγκας άπάντησε ότι ή κυβέρνηση θα φρόντιζε για τήν πλήρωση τής έδρας. Ο Κ. Μελάς, από τούς σφοδρούς πολέμιους του Σπυρίδωνα, πήρε άμέσως τò λόγο για νά πει: *Ένεργράφην διά νά ύποβάλω μόνον τò έρώτημα, τò όποϊον ύπέβαλεν ο κ. συνάδελφος περι τής πληρώσεως τής Μητροπόλεως Βελλᾶς και Κονίτσης και όχι βέβαια διά νά όμιλήσω υπέρ του πρώην Μητροπολίτου Βελλᾶς και Κονίτσης (...)*. *Ήμεϊς ως Ήπειρώται άνυπομόνως αναμένομεν νά αναλάβη τὰ καθήκοντά του ο πρόεδρος τής Ίερᾶς Συνόδου διά νά δώση λόγον ο κύριος ούτος, ο όποϊος υπέκλεψε τήν θέσην του Μητροπολίτου Ίωαννίνων*. Ο Π. Φλώρος, συμπληρώνει: *Είναι ανάγκη νά δώσω άπάντησιν πρός τόν*

κ. συνάδελφον. Ὁ κ. Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως (Βενιζέλος) προχθές ἐμνήσθη τῶν δικαιωμάτων τῆς «Αὐτονόμου Ἡπείρου» καὶ εἶπε: «Ἐάν πρὸς στιγμὴν δὲν ἔχομεν στρατιωτικὴν κατοχὴν, ἔχομεν ὅμως ἀπαράγραπτα δικαιώματα, ἔχομεν τίτλους τοὺς ὁποίους οὐδεὶς δύναται ν' ἀφαιρέσῃ». Οἱ λόγοι οὗτοι, οἱ λεχθέντες ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως, δὲν ἐσήμαινον τίποτε ἄλλο παρὰ τὸν «Αὐτόνομον ἀγῶνα»... — Ὅχι μόνον αὐτό, εἶπε παρεμβαίνοντας ὁ Βενιζέλος. — Εἶναι εἰς ὅλους γνωστὸν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐν Ἱερουσαλὴμ παροικοῦντας ὅτι ὁ «Αὐτόνομος Ἀγὼν» εἶναι ἔργον τοῦ πρώην ἐπισκόπου Βελλᾶς καὶ Κονίτσης (Φλώρος). — Εἶναι τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ ὄχι τοῦ Βελλᾶς καὶ Κονίτσης, παρενέβη ὁ βουλευτὴς Ν. Ξηρός, γιὰ νὰ συμπληρώσῃ ὁ βουλευτὴς Ἄρτας Π. Καραπάνος: Αὐτὸς θέλει ξύρισμα. Μάλιστα τὸ ἐπαναλαμβάνω: θέλει ξύρισμα (χειροκροτήματα, θόρυβος καὶ ἀντεγκλήσεις). Σ' αὐτὸ ἐσπευσε νὰ συμφωνήσῃ καὶ ὁ Π. Φλώρος, πού πρὶν ἀπὸ λίγο ἐξῆρε τὴ συμβολὴ τοῦ Σπυρίδωνα στὸν Αὐτονομιακὸ ἀγῶνα (Ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῆς βουλῆς).

Ὁ Χατζῆς ἀντέδρασε σ' αὐτὴ τὴ μεταχείριση τοῦ Σπυρίδωνα καὶ ἔγραψε ἓνα σχόλιο, εὐρύτερης σημασίας, ἀναφερόμενο στὴν ἀρνητικὴ στάση ὀρισμένων πολιτικῶν καὶ παραγόντων ἐναντίον τῶν ἀγωνιστῶν: Διὰ νὰ εἶναι, λοιπόν, φαίνεται, ἐθνικὸς ἀνὴρ κανεὶς εἰς αὐτὴν τὴν μακαρίαν χώραν μας, πρέπει νὰ ἔχῃ ἐξασφαλίσῃ πιστοποιητικὸν πάσης ἀνικανότητος καὶ νὰ ἔχῃ πιστοποιημένον γεγονὸς ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὅτι οὐδέποτε οὐδαμῶς καθ' οἷονδῆποτε τρόπον προσέφερεν ὑπηρεσίαν τινὰ ἐθνικὴν εἰς τὸν τόπον του. Τότε ἐπαινεῖται, τιμᾶται, θαυμάζεται, ἄθροισμα δὲ σκυλογόγιου κατωπίσω ὕμνεϊ τὰς ἀνυπάρκτους ἀρετάς του. Τουναντίον διὰ νὰ γίνῃ κανεὶς «ἀντεθνικὸς» δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ θυσιάσῃ μίαν ζωὴν ὁλόκληρον καὶ ἑαυτὸν ἀκόμη ὑπὲρ τοῦ τόπου του, νὰ φέρῃ ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματός του μαρτυρίαν τῶν ἀγῶνων του καὶ τῶν θυσιῶν του διὰ τὴν πατρίδα του· τοῦτο ἀρκεῖ διὰ νὰ ὑβρίζηται, νὰ συκοφαντῆται — ἄθροισμα δὲ σκυλογόγιου κατοπίσω του νὰ ὑβρίζῃ τὰς ἀνυπάρκτους κακίας του. Τοιαύτην τουλάχιστον ἠθικολογίαν καὶ τοιαύτας ἐλεεινάς διὰ τὴν δημοσίαν ἠθικὴν σκέψεις μᾶς ἐγέννησεν ἡ ἐν τῇ βουλῇ ἀσυνείδητος φωνασκία τῶν βουλευτῶν Ἰωαννίνων καὶ αἱ διαμαρτυρίαι των κατὰ τῆς ἀντεθνικῆς δράσεως τοῦ τέως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης. Ὅταν τοιοῦτον κατήφορον λάβῃ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις — ἀλλὰ καὶ τί ἀπέμεινεν ὀρθιον; — οἱ τίμιοι ὅλοι καὶ ἄγνοὶ πατριῶται, οἱ προενεγκόντες ἑαυτοὺς πάντοτε εἰς τὴν διακονίαν τῶν ἱερωτέρων ἐθνικῶν ἰδεωδῶν, καλύτερον θὰ ἦτο ν' ἀρχίσουν νὰ στοχάζωνται, ὅτι εἰς τὴν χώραν αὐτὴν πρέπει νὰ εἶναι κανένας ἐθνικῶς παληάνθρωπος διὰ νὰ ἔχῃ ὅλους τοὺς τίτλους τῆς τιμῆς τῶν συμπατριωτῶν του.

Μιλώντας γιὰ τὸ Σπυρίδωνα ὁ Χατζῆς, σίγουρα μιλοῦσε καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του. Δὲ θ' ἀργοῦσε καὶ ὁ ἴδιος νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀχαριστίαν τῶν συμπολιτῶν του γιὰ τὰ ὅσα εἶχε προσφέρει στὴν πατρίδα. Κι ὅλα αὐτὰ τὴν ἐποχὴ πού ἡ ἐφημερίδα του ἐκλείνε ὀχτὼ χρόνια ζωῆς καὶ ἔμπαινε στὸν

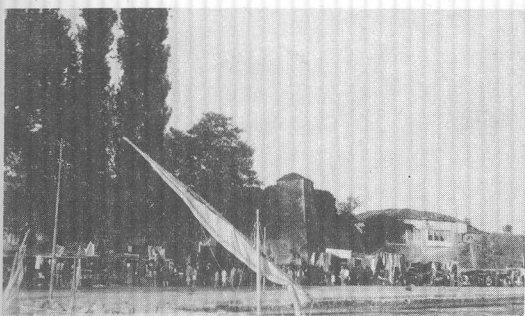
ἔνατο. Τὴν πρώτη ἐπίθεση δέχτηκε ἀπὸ τὸ Ν. Ζωνίδη τοῦ Ἑλ. Βήματος ποὺ μ' ἓνα σχόλιό του τὸν ἐξέθετε στὶς ἰταλικὲς ἀρχές, γιὰ ὅσα εἶχε γράψει πρὶν τὴν εἵσοδο τῶν Ἱταλῶν στὰ Γιάννινα, σχετικὰ μὲ τὴ συμπεριφορὰ τους στὰ κατεχόμενα Ἑπειρωτικὰ ἐδάφη. Ὁ Χατζῆς ἀπάντησε μ' ἓνα πικρὸ σχόλιο, γεμάτο παράπονο ἀλλὰ καὶ εἰρωνεία. Ὁ Βήμας, σημείωνε, ἀνὴρ ἐθνοσωτὴρ καὶ οὗτος, τὰ μᾶλα φλεγόμενος ἀπὸ ἐλληνοπρεπῆ, ἡπειρωτικὰ καὶ φιλογενῆ αἰσθήματα, ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα νυχθημερόν διαθερμαίνουν καὶ κατατρῶγουν τὰς καρδίας καὶ μερικῶν ἄλλων ὁμοφρόνων του, ὑπεδέχθη τὴν ἐπανεκδοσίμην μας προχθές, μὲ τὸ ἐξῆς ἀπρόοπτον (;) κοπλιμέντον, τὸ ὁποῖον εἰμποροῦσε πρὸς τιμὴν του νὰ λείψῃ, χωρὶς οὔτε αἱ Ἱταλικαὶ ἀρχαὶ νὰ ζημιωθοῦν κατὰ τίποτε, οὔτε καὶ ἡ θερμοουργὸς ἐλληνοπρέπεια τοῦ «Βῆμα» νὰ ζημιωθῇ. Γράφει λοιπόν: Ὁ διευθυντὴς τῆς «Ἑπείρου» μᾶς εἶχε ὑποσχεθεῖ ἄλλοτε -Μαῖου φθίνοντος- ὅτι συλλέγει στοιχεῖα πρὸς καταρτισμὸν μιᾶς «Μαύρης βίβλου», περιλαμβανούσης τὰ ὄργια τῶν Ἱταλῶν καὶ Ἀλβανῶν ἐν Βορείῳ Ἑπείρῳ. Τώρα ποὺ παρίσταται θεατὴς καὶ αὐτόπτης μάρτυς τῆς εὐγενεστάτης συμπεριφορᾶς τῶν Ἱταλικῶν στρατευμάτων ἐν τῇ πόλει μας, ἔχει συλλέξει τίποτε στοιχεῖα, μετὰ τὴν ἐξ Ἄρτης ἐπιστροφὴν του ὁ κ. Χατζῆς διὰ τὴν «Μαύρην βίβλον»; Τὶ ν' ἀπαντήσῃ ὁ Χατζῆς σ' αὐτὴ τὴν ἀπερίσκεπτη ἐκθεση ἑνὸς δημοσιογράφου στὴ μὴν τῶν ἰταλικῶν ἀρχῶν, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ὀδηγήσῃ ἀμέσως στὴ φυλακὴ; Προσπάθῃ νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ μὲ δυὸ καλὰ λόγια ὑπὲρ τῶν Ἱταλῶν: Αἱ πληροφορίες, ἀπαντοῦσε, ποὺ ἐκομίσσαμεν ἐξ Ἄρτης, εἶναι πρὸς τιμὴν τῶν Ἱταλικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ἀποδεικνύονται ἐκ τῶν πραγμάτων ὄντως πολιτισμένα, πρὸς καταισχύνῃν δὲ τοῦ «Βῆμα», ὅστις ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ τελευταίου τοιοῦτου δημοσιεύματος, οἷος τὸν ἐγνωρίζαμεν πάντοτε.

Τὸ θέμα τοῦ σχολίου τοῦ Ἑλ. Βήματος, τὸ ἐπανεφέρε ὁ Χατζῆς στὴ δημοσιότητα, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἱταλῶν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ καυτηριάσῃ τὴν στάσιν τῆς ἐφημερίδας, ποὺ τὸν ἐξέθετε ἄμεσα ἀπέναντι στὶς ἰταλικὲς ἀρχές. Εὐτυχῶς -ἔλεγε- αἱ Ἱταλικαὶ ἀρχαί, εὐγενεῖς καὶ ἐκτιμῶσαι τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα ἑνὸς Ἑλλήνου δημοσιογράφου, ἀμυνομένου ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, παρήλθον μὲ σιωπηλὴν εὐγένειαν τὴν καταγγελίαν καὶ δὲν μᾶς ἀπέστειλαν εἰς Αὐλῶνα, ὅπως ἴσως ἐφίλοδόξει τὸ ἀνόσιον ἐκεῖνο δημοσίευμα.

Οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς, εἶχαν ἀπὸ καιρὸ περάσει στὴν ἀντεπίθεσιν, ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων τους, οἱ ὁποῖοι συνειδητοποιοῦσαν πλέον πῶς εἶχαν ἡττηθεῖ. Τὸ βενιζελικὸ κράτος, δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ ἐγκατασταθεῖ καὶ στὴν Ἑπείρῳ, ἡπιότερο ἴσως, ἀλλὰ καταθλιπτικὸ γιὰ τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ τὶς ἐλευθερίες τῶν πολιτῶν (ἄρση τῆς μονιμότητος δικαστικῶν καὶ ὑπαλλήλων, συλλήψεις, ἔρευνες, ἐξορίες, στρατιωτικὸς νόμος κ.ἄ.), ὅπως καὶ τὸ προηγούμενον, τὸ ἀντιβενιζελικόν. Οἱ παράγοντες τῶν βενιζελικῶν ἐβλεπαν κιόλας νὰ εὐοδώνεται ἡ λύσις

ὄλων τῶν Ἑπειρωτικῶν ζητημάτων, χωρὶς τὴν παράθεση στοιχείων, πάνω στὰ ὁποῖα στήριζαν τὴν αἰσιοδοξία τους. Ἡμεῖς -ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς- θὰ συζητήσωμεν ὡς ἀντιπολιτευόμενοι τοῦ βενιζελισμοῦ τὰς ἡπειρωτικὰς ἀπόψεις μόνον ὅταν αἱ ἀρχαὶ αἱ ἐλληνικαὶ ἐγκατασταθοῦν ἐδῶ. Τώρα καὶ ἐφ' ὅσον ἡ ξενικὴ κατοχὴ ἐξακολουθεῖ ὑψώνομεν παράκλησιν μόνον σωφρονοῦντος αἰσθήματος καὶ ἐπικαλούμεθα, ἐν ὀνόματι τῶν φιλοτιμιῶν, τῆς ὑπερφηφείας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐλληνοπρεπείας τῆς χώρας, συγκέντρωσιν, τὸ γε νῦν, παντὸς πόθου εἰς τὸν πόθον τῆς ἐπανόδου τῆς χώρας εἰς τὴν ἐλληνικὴν φυσιογνωμίαν της.

Αὕτῃ ἡ γραμμὴ τῆς μετριοπάθειας, τῆς προσήλωσης ὄλων στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν συμφερόντων τῆς χώρας, μὲ τὴν προϋπόθεση πάντοτε τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ τόπου ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν κατοχὴ, διέπει τὴν ἀρθρογραφίαν τῆς

Ἀπὸ τὰ παλιὰ Γιάννινα: Παραλίμνια ἀποψη.

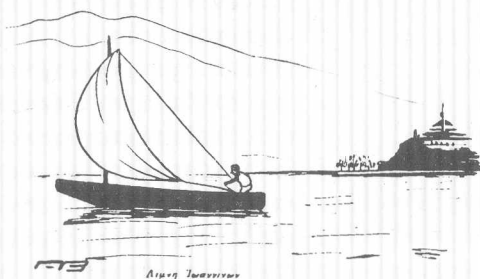
Ἑπείρου ὡς τὸ τέλος τῆς ἰταλοκρατίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἀρκετὸ διάστημα ὕστερα ἀπ' αὐτὴ, χωρὶς ποτὲ ν' ἀποσιωπᾶται ὅτι οἱ ἀντιβενιζελικοὶ δὲ συμφωνοῦσαν μὲ τὴν πολιτικὴν τοῦ Βενιζέλου, τοῦ ὁποῖου ἐπισήμαιναν τὰ λάθη τόσο κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν περιόδο τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπ' αὐτόν, μετὰ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους.

Βασικὸ λάθος καταλογίζει στὴν κυβέρνησις ἡ Ἑπειρος αὕτῃ τὴν ἐποχὴ, τὸ ὅτι: ἀφοῦ εἶχε πιά δημιουργηθεῖ ἐνιαῖο κράτος, μὲ πανίσχυρη κυβέρνησις, ὅπως ἰσχυριζόταν, καὶ ἀφοῦ ἡ ἐξωτερικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδας καὶ ἡ σχέση μὲ τοὺς συμμάχους εἶχαν κανονιστεῖ, γιατί ἐπέτρεπε τὴν συνέχιση τῆς ἰταλικῆς κατοχῆς στὴν Ἑπειρο;.. Πρώτῃ λογικὴ εὐχὴ παντὸς Ἑλλήνου θὰ ἦτο ἡ ἐκκένωσις τῶν κατεχομένων ἐλληνικῶν μερῶν καὶ ἡ ἄρσις τῆς ξενικῆς κατοχῆς· θὰ ὑπῆρχεν, ἴσως, ἡ ἀντίρρησης ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἀντιδράσεις εἰς τὸ καθεστῶς. Ἀλλὰ καθεστῶς πανίσχυρον καὶ λαοφίλητον, ἔχον τὴν θέλησιν ἐνὸς ὁλοκλήρου λαοῦ μαζί του καὶ δύναμιν Κυβερνήσεως εἰς τὰς χεῖρας του, τί θὰ εἶχε νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας ἀντιδράσεις; Ἀλλωστε οὔτε καὶ λογικῶς εἶναι νοητὸν πῶς Κυβερνήσις ἰσχυρὰ καὶ λαοφίλητος (...) δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ δαμάσῃ τὰς ἀντιδράσεις καὶ θὰ εἶχεν ἀνάγκην πρὸς τοῦτο ξένων λογχῶν. Ἐπομένως ἡ αἰ ἐφημερίδες δὲν ζωγραφίζουν τὴν ἀλήθειαν ἢ οἱ σύμμαχοι δὲν θέλουν νὰ ἴδουν τὴν ὁμόφωνον γνώμην τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ τεταγμένου παρὰ τὸ πλευρόν τοῦ κ. Βενιζέλου ὁλοψύχως.

Τὸ μεγάλο σαράκι ποὺ κατέτρωγε τὸ Χατζῆ ἦταν ἡ ἰταλικὴ κατοχὴ στὴν Ἑπειρο. Γιὰ τὸ θέμα ὁμως τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων ἐναντίον τοῦ

καθεστῶτος, τὶς ὁποῖες μὲ εἰρωνικὴ διάθεση ἐλαχιστοποιοῦσε, στηριζόμενος στὴν ἀμετροέπεια τῶν βενιζελικῶν ποὺ μιλοῦσαν περὶ πανισχύρου κράτους κλπ., δυὸ γνῶμες μπορεῖ νὰ διατυπωθοῦν: ἢ ἀγνοοῦσε τὴν πραγματικότητα ἢ τὴν ἤξερε καὶ τὴ συγκάλυπτε. Ὅπως θὰ γίνῃ λόγος στὴ συνέχεια, τὸ περιβάλλον τοῦ ἐξόριστου βασιλιά οὔτε στιγμὴ δὲν παραιτήθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς γρήγορης ἐπανόδου του στὴν Ἑλλάδα, μὲ κάθε μέσο: συνωμοσίες, ὀργάνωση ἀντικαθεστωτικῶν ὁμάδων, ὑποκινήσεις ἐξεγέρσεων στὶς στρατιωτικὲς μονάδες, κατασκοπεῖα κ.ἄ. Δὲν ἦταν, λοιπόν, καθόλου πανίσχυρον τὸ νέο καθεστῶς καὶ εἶχε ἀκόμα ἀνάγκη τῆς παρουσίας τῶν ξένων λογχῶν.

Παράλληλα μὲ τὴν ἀρθρογραφία καὶ τὴ σχολιογραφία (ἡ Ἑπειρος ἀπὸ τὸ δευτέρου δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου ἐκδιδόταν τρεῖς φορές τὴν ἐβδομάδα: Δευτέρα καὶ Πέμπτη πρωτὶ καὶ Σάββατο ἀπόγευμα), ὁ Χατζῆς δὲ ξεχνοῦσε καὶ τὸ λογοτέχνη, τὸν Γ. Πελλερέν, καὶ δημοσίευε τακτικὰ ποιήματα ἀπὸ τὶς νέες συλλογές του καὶ χρονογραφήματα. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ ἀναφερόταν στὸ πανηγύρι τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στὸ Νησί: ...Οἱ βέροι Γιαννιώτες ἔγραφε- οἱ ἔρασαι καὶ νοσταλγοὶ τῶν παλαιῶν καλῶν ἀναμνήσεων

Μὲ τὴ βάρκα καὶ τὸ πανὶ πρὸς τὸ Νησί.

καὶ ἐθίμων, παρ' ὅλα τὰ βάσανα τῶν καιρῶν, ἐνεθυμήθησαν νὰ πληρώσουν τὸν φόρον τοῦ ἑορτασμοῦ. Καὶ ὁ στολίσκος τῶν καϊκιῶν μὲ τὶς τέντες ἐπῆγε καὶ ἦλθε πολλὲς «στράτες» κοσμοφορτωμένος ἀπὸ τὸ Νησί στὸν Μῶλον καὶ ἀπὸ τὸν Μῶλον στὸ Νησί. Ἔως τὸ μεσημέρι ἡ ἡσυχία καὶ ἔρημος τὰς ἄλλας ἡμέρας λίμνη τῶν Γιαννίνων, κάτω ἀπὸ τὸ λαμποκόπημα τοῦ δυνατοῦ Αὐγουστιάτικου ἡλίου, κομμένη ἀπὸ τὴν σιγανὰ κινουμένην σειρὰν τῶν καϊκιῶν μὲ τὶς ἀσπροκόκκινες τέντες, ἔδινε ἀπὸ τὰς μακρινὰς συνοικίας τῆς πόλεως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κάποια μεγάλα κόκκινα λουλούδια ποὺ εἶχαν φυτρώσει ἐξαφνικὰ διὰ μίαν ἡμέραν ἐπάνω στὰ νερά, ἐτέντωναν μὲ νωθρὰν χαρὰν τὰ φύλλα τους καὶ ἠλιάζοντο στὸ Αὐγουστίσιο τὸ λιοπύρι.

Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς ὁ ἰταλὸς στρατιωτικὸς διοικητὴς τῶν Γιαννίνων Ντέλι-Πόντε (ἐκεῖνες τὶς μέρες πῆρε τὸ βαθμὸ τοῦ ὑποστράτηγου) καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς, ὀργάνωσαν στὸ Κρυονέρι, δεῖπνο, στὸ ὁποῖο πῆραν μέρος καὶ προσκεκλημένοι ἀπὸ τὴ γιαννιώτικη κοινωνία.- Καὶ ἡ τιμὴ τοῦ ἀδερφοῦ: Στὴν ὁδὸ Ἀγ. Φορέστη ὁ Θ. Βαβούλας ἔσφαξε τὴν ἀδερφή του Ἀγγελικούλα, νέο κι ὁμορφο κορίτσι «διὰ λόγους τιμῆς».

Μὲ τὴν ἄρση τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου, ἄρχισαν οἱ ἀποστολὲς μεγαλύτερων ποσοτήτων σιταριοῦ καὶ καλαμποκιοῦ στὴν Ἑπειρο, ποὺ διανεμόνταν ἀπὸ τὶς ἐνοριακὲς ἐπιτροπὲς (ἡ ἀποθήκευση γινόταν στὸ δημαρχεῖο), μὲ ἐντονότερα παράπονα, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἰταλοκρατίας, τόσο γιὰ τὴν καθυστέρηση τῶν διανομῶν, ὅσο καὶ γιὰ τὶς ἀτασθαλίες ποὺ παρατηροῦνταν. Πῶς ἐγίνε τὸ θαῦμα - μετὰ τὴν 26ην Μαΐου, ἔγραφε ὁ Χατζῆς- ἄλλοι μὲν νὰ παίρνουν διπλάσια,

τετραπλάσια καὶ πενταπλάσια ποσά, ἄλλοι δὲ μόλις τὸ ἀναλογοῦν; Καὶ πῶς ἀκόμη παρουσιάζεται περίπτωσης εἰς ἐπιτροπὴν, ὥστε ὀκάδες σίτου ἢ ἀραβοσίτου μὴ ζητηθεῖσαι (μιλοῦσε ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία) νὰ μὴν εὐρίσκωνται εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, ἀφοῦ δὲν ἐπεστράφησαν πουθενά;

Δὲν παραλείπει ἐπίσης νὰ καυτηριάσει καὶ τὴν ἀδιαφορία τῶν ταγῶν τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος, ποὺ δὲν ὑπερασπίζονταν τὰ δίκαια τῶν ὁμοφύλων τους, ὅπως ἔκαναν οἱ ἡγεσίες τῶν ἄλλων ἐθνότητων (τὰ Γιάννινα ἀριθμοῦσαν τότε, κατὰ τὸν Χατζῆ, 16.000 Ἕλληνες καὶ 3-4.000 χιλιάδες συνοίκων ἁλλοφύλων, μουσουλμάνων καὶ ἰσραηλιτῶν). *Εἰς καιροὺς -σημείων- προσωρινῆς κατοχῆς στρατιωτικῆς, ὅτε ὁλόκληρον τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἀναστέλλεται, ὅταν μυριοπληθὴ συμφέροντα προῖστανται ἐκκρεμῇ. ...ὅταν ἡ ἀστυνομικὴ ἰσχὺς... δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν δικαστικὴν ἐπιταγὴν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν ὄρων τῆς στρατιωτικῆς κατοχῆς τῆς χώρας τείνει ν' ἀντικαταστήσῃ ταύτην... εἰς καιροὺς τοιούτους, οἱ ταγοί, οἱ ἐκλεκτοὶ τῆς πόλεως, οἱ δυνάμενοι νὰ σκέπτονται καὶ νὰ προνοῶσι, κατὰ καθῆκον καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων, τῶν ἀφελεστέρων, ἔπρεπε καὶ πρέπει τάχιστα νὰ ἐπιδείξωσι τὰ ζῶηρά ἐκεῖνα ἐνδιαφέροντα, μὲ τὰ ὅποια κινηθέντες ἄλλοι σύννοικοι, ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τῶν ὁμοφύλων τους.*

Ἡ ἐλεύθερη πώλησις καὶ κυκλοφορία τῶν ἐλληνικῶν (ἀθηναϊκῶν) ἐφημερίδων ἀπαγορεύτηκε ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς στὰ Γιάννινα. Οἱ ἀρχὲς κατοχῆς δικαιολογήθηκαν ὅτι οἱ ἐφημερίδες ἔπρεπε νὰ ἔρχονται μέσα σὲ ταχυδρομικοὺς σάκους, μαζὶ μὲ τὴν ἀλληλογραφία. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ὅμως, ἀρνιόταν νὰ στείλῃ στὰ Γιάννινα ταχυδρομικοὺς σάκους, καὶ γιὰ τοῦτο δὲ μπόρουσε νὰ γίνῃ ἐξαίρεσις μόνο γιὰ τὶς ἐφημερίδες.

Μπορεῖ νὰ μὴν ἐπιτρεπόταν ἡ κυκλοφορία τῶν ἐλληνικῶν ἐφημερίδων στὰ Γιάννινα, οἱ ἰταλικὲς ὅμως κατέκλυζαν τὴν ἀγορὰ καὶ δημοσίευαν σχόλια, πάντοτε ἀντίθετα πρὸς τὰ ἐλληνικὰ συμφέροντα. Ἡ *Τζιορνάλε ντ' Ἰτάλια*, ἡμιεπίσημο ὄργανο τῆς ἰταλικῆς κυβέρνησις, στὸ φύλλο τῆς 12-8-1917, δημοσίευε τηλεγράφημα, ὑπογραφόμενον ἀπὸ τοὺς ἀρεδρους 12 βλαχόφωνων χωριῶν τῆς Δ. Μακεδονίας καὶ τοῦ Ζαγορίου, ἀπευθυνόμενο πρὸς τὴν ἰταλικὴ ἐταιρεία Dante Alighieri. Ἡ *Ἡπειρος* συνιστοῦσε νὰ τὸ προσέξουν ἐκεῖνοι *ιδίως*, οἱ ὅποιοι *ὑπνώττοντες ὀνειρεύονται* πάντοτε *ὠκεανούς* μόνον *ρόδων* ἄνευ *ἀκανθῶν* (ἐννοεῖ τοὺς βενιζελικούς). Τὸ τηλεγράφημα περιλάμβανε τὰ ἑξῆς, καταπληκτικὰ γιὰ ὅσους εἶχαν τὴν ἀφέλεια νὰ πιστεύουν πῶς ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα θ' ἄφηνε ἀνεκμετάλλευστη τὴν ἰταλικὴν κατοχὴν ἢ ὅτι οἱ Ἰταλοὶ δὲ θὰ χρησιμοποιοῦσαν τοὺς ρουμανίζοντες γιὰ τοὺς σκοποὺς τους: *Σαμαρίνα Πίνδου, 11 Αὐγούστου. Κατόπιν ἐπιβλητικῆς διαδηλώσεως, ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν εἰς τὴν μεγάλην πλατεῖαν τῆς Σαμαρίνης, οἱ Ρωμοῦνοι τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ζαγορίου ἀπέστειλαν εἰς τὸν πρόεδρον τῆς ἐθνικῆς ἐταιρείας «Δάντης Ἀλιγκιέρης», τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα: «Τὴν ὑστάτην αὐτὴν στιγμὴν, καθ' ἣν εἰς τὰς διεθνεῖς Συνδιασκέψεις θὰ ἀποφασισθῇ ἡ τύχη τῶν Ρωμούνων τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Ζαγορίου, ἡ θεία μεγαλοφυΐα τοῦ ὑπερόχου ποιητοῦ ἅς ἐμπνέῃ ἱερὰς συμβουλὰς εἰς*

τοὺς ἰθύνοντας τοὺς λαοὺς διὰ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῶν λατινικῶν φυλῶν, εἰς ἡμᾶς δὲ τὴν δύναμιν νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὰς ἐχθρικὰς μηχανορραφίας. Ἡμεῖς, τέκνα τῆς Ρώμης, ἐναγκαλιζόμεθα μετ' ἐνθουσιασμοῦ τοὺς Ἰταλοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι ἦλθον διὰ νὰ θραύσωσι τὰς πρὸ αἰώνων ἀλύσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἐκράτουν ὑποδούλους εἰς λαοὺς ἐχθρικοὺς. Ὑμεῖς διὰ τῆς ἠθικῆς ἰσχύος σας, γενῆτε διερμηνεῖς τῶν βλέψεών μας, ὑπερασπισταὶ τῶν δικαίων μας. Εἴμεθα Ρωμοῦνοι περιστοιχιζόμενοι ἀπὸ λαοὺς ἀλλογλώσσους καὶ ἀλλοφύλους, προσπαθοῦντας νὰ μᾶς ἐξαφανίσωσιν ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Εἰς ὑμᾶς μόνον τοὺς ἀδελφούς κοινῆς καταγωγῆς, κοινοῦ αἵματος καὶ κοινῶν ἰδεωδῶν, δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν σωτηρίαν. Ἡνωμένοι σήμερον, ἐν ἐπιβλητικῇ συλλαλητηρίῳ εἰς Σαμαρίναν, ἐκδηλοῦμεν τὴν ἀδιάσειστον θέλησίν μας νὰ ζήσωμεν ἐλεύθεροι, ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τὴν προστασίαν τῆς μεγάλης μητρὸς Ἰταλίας. Κάθε ἄλλη λύσις θὰ εἶναι ματαία, ὥς ἀνεπαρκὴς νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰ δίκαιά μας. ΘΕΛΟΜΕΝ ΔΕ ΑΝΤΙΣΤΑΘΗ διὰ τῆς βίας μέχρις ἐσχάτων. Ἀκολουθοῦσαν οἱ ὑπογραφεῖς τῶν παρέδρων καὶ συμβούλων τῶν 12 χωριῶν, πού δὲν μπόρεσε νὰ δημοσιεύσῃ ἡ Ἡπειρος, σημειώνοντας (λογοκρισία...). Φυσικὰ ἡ ἐταιρεία Dante Alighieri, ἔσπευσε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν πρόεδρο τῆς Σαμαρίνας Ταμπούραν, καὶ ἔστειλε στοὺς γενναίους ρωμουνικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ Πίνδου ἐκφράσεις εὐλικρινοῦς συμπαθείας.

Τὸ κεφάλαιο τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας εἶναι μεγάλο καὶ δὲ μπορεῖ ν' ἀναπτυχθεῖ σὲ λίγες σελίδες. Πάντως ἡ Σαμαρίνα, πού τὴν ἐκθέτει ὁ πάρεδρός της μὲ τὸ τηλεγράφημα πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς, στάθηκε ἰσχυρὸ ἑλληνικὸ προπύργιο τόσο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ὅσο καὶ στίς δοκιμασίες πού πέρασε ἡ χώρα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, τὸ ἴδιο καὶ τὸ Μέτσοβο καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ χωριὰ τοῦ Ζαγοριοῦ. Οἱ ρουμανίζοντες, πού θεωροῦσαν πατρίδα τους ἄλλοτε τὴν Ρουμανία καὶ ἄλλοτε τὴν Ἰταλία, πλεόναζαν στὰ χωριὰ Ἀβδέλλα, Περιβόλι, Κρανιά, Δίστρατο καὶ Βωβούσα. Θὰ ἀντισταθοῦμε, ὑποσχόταν στὸ τηλεγράφημά τους. Κι ἀντιστάθηκαν, ὅταν, μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰταλῶν, ἀποκαταστάθηκε τὸ ἑλληνικὸ κράτος στὴν Πίνδο. Βοηθούμενοι ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς, προσπάθησαν ν' ἀνακηρύξουν αὐτόνομο κρατίδιο ἐκεῖ. Ἀπέτυχαν, ἀλλὰ δὲν ἀποθαρρύνθηκαν. Μὲ τὴν ἰταλικὴ κατοχή, στὸ Β' παγκόσμιον πόλεμον, δημιούργησαν τὸ *Πριγκηπάτο τῆς Πίνδου*, γιὰ νὰ καταρρεύσουν τελικὰ...

Ο Χατζῆς κράτησε τὴν ὑπόσχεση πού ἔδωσε στὸν Πέτρο, ἔβαλε ἀνθρώπους καὶ ἔμαθε γιὰ τὸ Βασίλει. Τότε σ' ἓνα φίλο του γιατρό, πού εἶχε σχέσεις μὲ ἰταλὸ ἀξιωματικόν, καὶ ἐκεῖνος τὸ μετέφερε μὲ τὴν παράκληση νὰ φροντίσῃ, μέσω τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς ἰταλικῆς διοίκησης στὴ Θεσσαλονίκη, γιὰ συγκέντρωση στοιχείων γύρω ἀπὸ τὴν τύχη τοῦ Βασίλει. Σὲ λίγες μέρες ὁ Χατζῆς εἶχε τίς πληροφορίες πού ἤθελε, εἰδοποίησε τὸν Πέτρο νὰ πάει γρήγορα νὰ τὸν δεῖ.

Ὁ Πέτρος, ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, ἄρχισε ν' ἀνασυγκροτεῖ τὸ μαγαζί του. Ὅχι πὼς εἶχε καλυτερεύσει πολὺ ἡ κατάστασις, ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ οἱ ἀποκρύψεις τροφίμων ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὀργιάζουν, ἐβλεπε ὅμως πὼς μετὰ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, οἱ ἀγορές, ὅπου νάταν, θάνοιγαν· ὅχι με-γάλα πράγματα ἀκόμα, γιατί ὁ πόλεμος συνεχιζόταν, δὲ θάταν ὅμως, ὅπως πρῶτα, ἀποκλεισμένοι, νὰ μὴ βρίσκουν πουθενὰ διέξοδο. Ἐβλεπε ἐπίσης πὼς οἱ Ἰταλοὶ θάφευγαν ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἠπειρὸ, θ' ἀποτραβιόταν στὴ Βόρειο, ὁ Βενιζέλος θὰ ξαπλωνόταν σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, θὰ γινόταν πάλι ἓνα κράτος, ὅλα αὐτὰ βοηθοῦσαν τὸ ἐμπόριο. Ἀρχισε, λοιπόν, καὶ ὁ Πέτρος τίς ἐπισκευὲς στὸ μαγαζί, ἀγωνιζόταν νὰ ἐξασφαλίσαι καὶ τίς πρῶτες ποσότητες τροφίμων ἀπὸ τίς ἐλληνικὰς καὶ ξένες ἀγορές, μέσα σὲ τέτοιες φροντίδες τὸν βρῆκε τὸ μήνυμα τοῦ Χατζῆ. *Τι νὰ μὲ θέλει*, διερωτήθηκε ὁ Πέτρος, σίγουρα γιὰ τίς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζε ὁ ἴδιος καὶ ἡ ἐφημερίδα του· εἶχε ξεχάσει τὴν παράκλησις τῆς προηγούμενης ἐπίσκε-ψῆς του, κάποια στιγμὴ ὁ νοῦς του πέταξε σ' αὐτό, *νάμαθε τίποτα στ' ἀλήθεια*, ἀναλογίστηκε τρομαγμένος, τὰ παράτησε ὅλα, *συνεχίστε τὴ δουλειά σας*, εἶπε στοὺς ὑπαλλήλους, καὶ ἔτρεξε, μὲ τὸ φόβον τὴν καρδιά, νὰ συνα-ντήσῃ τὸ Χατζῆ.

Τὸν βρῆκε, ὅπως τίς περισσότερες φορές, ὀρθὸ μπροστὰ στὶς κάσες, ζω-σμένο τὴν ποδιά τοῦ τυπογράφου, στοιχειοθετοῦσε τώρα κάθε μέρα καὶ ὁ ἴδιος, δὲν ἔβγαινε πέρα μὲ τὴν ἀκρίβεια ποὺ ὑπῆρχε στὰ τυπογραφικὰ ὕλικά, χαρτί, μελάνη καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα, δὲν τὸν χαιρέτησε, τὸν κοίταξε μόνον στὰ μάτια, ἀπὸ κεῖ περιέμενε τὴν ἀπάντησι. Ὁ Χατζῆς τοῦ χαμογέλασε, *πᾶμε νὰ καθήσουμε* τοῦ εἶπε, *τὰ νέα δὲν εἶναι ἄσχημα*. — *Μήπως δὲν εἶναι καὶ κα-λά*; ρώτησε μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα ὁ Πέτρος. — *Ἡρέμησε*, ἀπάντησε ὁ ἄλλος, *στὴν ἐποχὴ ποὺ περνᾶμε, τί μπορεῖ νὰ εἶναι καλὸ*; — *Δὲ μ' ἐνδιαφέρουν αὐτὰ κῦρ Γιώργη τώρα, ἔχω στὸ νοῦ μου μόνον τὸ Βασίλη, ἔμαθες τίποτε, μὴν παρατείνεις τὴν ἀγωνίαν μου*. — *Ἐμαθα*, ἀπάντησε κοφτὰ ὁ Χατζῆς, *ζεῖ, μόνον ποὺ εἶναι τραυματισμένος, συμπλήρωσε*. Ὁ Πέτρος πετάχτηκε ὀρθιος. — *Εἶναι σοβαρὰ; Ποῦ βρίσκεται, ποῦ τὸν ἔχουν*; — *Ἡσύχασε* τοῦ ἀπάντησε, *σὲ νοσοκομεῖο τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι, δὲν κινδυνεύει, ἐνδιαφέρεται γι' αὐτὸν ὁ Δαγκλῆς*. Ὁ Πέτρος σωριάστηκε στὴν πολυθρόνα, δάκρυα ἄρχισαν νὰ αὐλακώνουν τὰ μάγουλά του, δὲ μίλησε, μόνον κάποια στιγμὴ ἄρπαξε τὸ χέρι τοῦ Χατζῆ καὶ τὸ φίλησε. — *Θὰ φύγω κῦρ Γιώργη*, εἶπε σὲ λίγο, *δὲν μὲ κρατοῦν τὰ Γιάννινα, θὰ πάω στὴ Θεσσαλονίκη νὰ εἶμαι κοντὰ στὸ παιδί μου, θ' ἀνάψω μιὰ λαμπάδα στὸν ἅγιον Δημήτρη, σὰν τὸ μπόϊ του, νὰ τὸ φυλάει...* — *Νὰ πᾶς*, τοῦ ἀποκρίθηκε συγκινημένος ὁ Χατζῆς, *ὁ γιός σου σὲ χρειάζεται, καὶ ὅταν γυρίσετε καὶ οἱ δύο σας, μὲ τὸ καλὸ, στὰ Γιάννινα, νὰ μᾶς βρῆτε ὅλους στὸ μέτρο...* Ὁ Πέτρος στὴν ἀρχὴ δὲν κατάλαβε τί τοῦ ἔλεγε, ἡ σκέψις του ἔτρεχε στὸ Βασίλη, ὅταν συνειδητοποίησε τὰ λόγια τοῦ Χατζῆ, γύρισε καὶ τὸν ρώτησε: — *Γιὰ τί τὸ λές αὐτὸ κῦρ Γιώργη*; Ὑπάρχει κανένας φόβος, μοῦ παγώνεις τὴν καρδιά, ἔχω καὶ τὸ Δημήτρη νὰ φρον-

τίσω... —“Όλα γίνονται Πέτρο, ό κόσμος φοβάται, μερικοί άρχισαν νά φεύγουν, ό Κώστας ό Μέρτζιος βρίσκεται στη Ρώμη, σίγουρα θά τόν κυνηγοῦσαν, έδω άρχισαν πόλεμο έναντίον τοῦ δεσπότη, θά χαριστοῦν στοὺς άλλους, σ’ άλλους έμᾶς; Ἡ ατμόσφαιρα θολώνει καθημερινά, δέν έμαθες τίς φήμες πού κυκλοφοροῦν; —Τί νά μάθω ό δόλιος, κάθε μέρα μέ κατατρώνγει ή έγνοια τῶν παιδιῶν, μοῦ μένει καιρὸς νά στήνω αὐτί; Τί λένε λοιπόν; —“Άφησε τήν κουβέντα γιά άλλη φορά Πέτρο, ἐσὺ πρέπει νά βιαστεῖς νά φτάσεις στη Θεσσαλονίκη τὸ γρηγορότερο, ἐμεῖς πού θά μένουμε έδω θά κάνουμε άγώνα, μήπως τὰ καταφέρουμε. —Έχω καί τὸ Δημήτρη, κύρ Γιώργη, νοιάζομαι γι’ αὐτόν, ὅπως καί γιά τὸ Βασίλη, θέλω νά μάθω, δέ φεύγω. —Διαδίδουν πῶς τάχα ό ιταλὸς πρεσβευτῆς στήν Ἀθήνα, ό Μποσδάρι, μετὰ τήν απόφαση τῶν συμμάχων, πού ὑποχρέωσε τήν Ἰταλία νά εγκαταλείψει τήν Ἡπειρο, ζήτησε καί πῆρε ἀπὸ τὸ Βενιζέλο ιδιόγραφη ἐπιστολή, σάν είδος έγγύησης, ὅτι κανένας ἀντιβενιζελικός στὰ Γιάννινα δέ θά κατηγορηθεῖ ἢ θά συρθεῖ στὰ δικαστήρια. Λένε ακόμα πῶς ἡ Ἰταλία ζήτησε καί τήν έγγύηση τῆς Γαλλίας, πού τῆς δόθηκε. Ἐγὼ δέν πιστεύω πῶς αὐτὰ εἶναι ἀλήθεια, μάλλον ἐξαχρειωμένοι, δειλοὶ κι ἀνάξιοι τὰ διαδίδουν, γιά νά μᾶς ἐμφανίζουν ὡς ιταλόφιλους, αὐτοὶ πού ὡς χθές ακόμα ζητωκραύγαζαν τήν ἀφιξή τους. “Αν ὁμως εἶναι σωστά ἐγὼ —σίγουρα καί οἱ άλλοι δέ θέλουμε τὴ συμπαράσταση τῶν Ἰταλῶν. “Αν ό Βενιζέλος δέ θέλει τήν καταδίωξη τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων, πρέπει νά κλείσει αὐτὴ τὴ θύρα τῆς ξενικῆς ἐπέμβασης, μέ τὸ μόνο φάρμακο πού ὑπάρχει: νά δηλώσει ὅτι, εἰδικὰ γιά τήν Ἡπειρο θά χορηγήσει γενικὴ ἀμνηστία καί δέ θά καταδιώξει κανένα. “Όλα τὰ άλλα εἶναι ἐκ τοῦ πονηροῦ. Προσωπικά δέν πιστεύω πῶς θά κάνει αὐτὴ τὴ χειρονομία, οἱ έδω φίλοι του εἶναι έτοιμοι νά μᾶς κατασπαράξουν, άρχισαν ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνα, θά προχωρήσουν καί σ’ άλλους. “Ο Πέτρος έμεινε ἄφωνος, άκουε πράγματα πού τοῦ προξενοῦσαν κατάπληξη, ό νοῦς του ἔτρεξε στὸ Δημήτρη, εἶχε πάρει μέρος στὰ Νοεμβριανά, αὐτοὺς κυνηγοῦσαν στήν Ἀθήνα περισσότερο, τὸ ἴδιο θάκαναν καί στὰ Γιάννινα. —Πήγαινε Πέτρο, τὸν συνέφερε ό Χατζῆς, τρέξε στη Θεσσαλονίκη, ἄφησε σ’ ἐμᾶς τὰ άλλα, θ’ αγωνιστοῦμε, δέ θά πάθει τίποτα ό Δημήτρης.

“Ο Πέτρος ἔφυγε ἀλαλιασμένος. “Όταν πῆγε σπίτι, μεσημέρι πιά, εἶχε γυρίσει κι ό Δημήτρης ἀπὸ τὸ ἱατρεῖο, ὅλοι κατάλαβαν πῶς κάτι εἶχε μάθει. Δέν τοὺς κράτησε σὲ άγωνία, ό Βασίλης ζεῖ, εἶπε, μόνο πού εἶναι τραυματισμένος, τίποτα άλλο δέν ξέρω, θά πάω στη Θεσσαλονίκη. —Θάρθω μαζί σου, πατέρα, πετάχτηκε ό Δημήτρης, δέ θά πᾶς μόνος σου... —Μὰ ἐσὺ ἔχεις τὸ ἱατρεῖο, ἀντέτεινε ό Πέτρος, πού θά ἀφήσεις τοὺς ἀρρώστους σου; —Θὰ τὰ κανονίσω μ’ ἓνα συνάδελφό μου, μέχρις ὅτου γυρίσω, ὅπως καί νάναι, μόνος στη Θεσσαλονίκη δέ θά πᾶς... “Ο πατέρας ἀγκάλιασε τὸ γυιό του σφιχτά, οἱ γυναῖκες ἄφησαν τήν καρδιά τους νά ξεχειλίσει, δάκρυα ἀνακουφιστικά ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια τους, ἡ Χριστίνα καί ό Νίκος δέ μποροῦσαν νά κρύψουν τήν ἀμηχανία τους, ὅλοι χαίρονταν πού ό Βασίλης ἦταν ζωντα-

νός, άρχισε όμως νά τούς ροκανίζει ή έγνοια γιά τό πόσο σοβαρό ήταν τό τραῦμα κι άν θά γινόταν καλά. Πάντως ή χαρά περίσσευε άπό τήν άγωνία, θά βοηθοῦσε ό Θεός νά γίνει καλά ό Βασίλης. Τήν ἴδια μέρα φρόντισαν οί δυό άντρες νά βγάλουν άδειες άπό τίς Ιταλικές άρχές γιά τό ταξίδι τους στη Θεσσαλονίκη, τήν επόμενη έφυγαν κι όλας μέ Ιταλικό αὐτοκίνητο...

Ὅπως πρόβλεψε ό Χατζής, οί αντίπαλοι δέν τούς άφησαν σέ ήσυχία. Οί Ἰταλοί ήταν ακόμα στα Γιάννινα, κι αὐτοί δέ σταματοῦσαν τίς επιθέσεις τους, άπό τίς στήλες τοῦ Ἑλευθέρου Βήματος. Ὁ Χατζής εἶχε άπαυδήσει νά δίνει άπαντήσεις γιά τό πλήθος τῶν σχολίων πού γράφονταν εναντίον του, έφτασε στό σημεῖο νά παρακαλέσει νά μήν ασχολοῦνται πιά μ' αὐτόν: ...εἰς τούς παρόντας τουλάχιστον καιρούς -έγραφε- θά παρακαλοῦσαμεν τόν «Βῆμα» νά μᾶς αφήση ήσυχους, τοσούτω μάλλον καθόσον πᾶς ἄλλος ἢ ό «Βῆμας» θά ήτο εἰς θέσιν νά ανέλθῃ εἰς ὕψος κριτοῦ καί επικριτοῦ ήθικῶν καί αξιοπρεπῶν αντιλήψεων. Ἄν δέ ήμποροῦσε ό «Βῆμας» νά διαισθανθῇ τήν βαθυτάτην περιφρόνησιν καί αηδιάν μας, τήν όποίαν άπό διμήνου τώρα ιδιαιτέρως μᾶς έμπνέει, κάθε νέαν φοράν, θά έφρόντιζεν, άν μή τι ἄλλο, νά μήν προσθέτῃ τουλάχιστον εἰς τήν περιφρόνησίν μας ταύτην καί νέα στοιχεῖα...

Παρά τίς διανομές σιταριοῦ καί καλαμποκιοῦ, ή πείνα δέν εἶχε καταλαγιάσει ακόμα, οί ποσότητες ήταν μικρές καί οί άνάγκες μεγάλες. Τά Ἑλέη έξακολουθοῦσαν νά διαθέτουν μεγάλα ποσά γιά τήν ανακούφιση τῶν πενόμενων, έπρεπε όμως νά συνεισφέρει κι ό Δῆμος, έπιχορηγούμενος άπό τό κράτος, λόγω έλλειψης πόρων, άφοῦ τό δάνειο τῶν 100.000 δρχ. πού θά έπαιρνε άπό τήν Ἐθνική τράπεζα ματαιώθηκε, εξαιτίας τῆς εξέλιξης τῶν γεγονότων. — Δημοσιεύτηκε ή πρόσκληση γιά τήν κατάταξη στό στρατό -τό νέο στρατό πού συγκροτοῦσε ό Βενιζέλος- 11 ἡλικιῶν άπό τό 1884-1895, μαζί τους έπρεπε νά καταταγοῦν καί οί άγύμναστοι, οί μουσουλμάνοι καί οί έβραῖοι. Ὁ Χατζής πρόβλεπε πῶς στήν Ἡπειρο ή πρόσκληση δέ θά συναντοῦσε καμιά αντίδραση, διατύπωνε όμως τήν άπορία πῶς θά γινόταν ή κατάταξη τῶν Ἡπειρωτῶν, κάτω άπό Ιταλική κατοχή.- Στίς 21 Αὐγούστου θρασυτάτῃ ληστεία έγινε στό Ζαγόρι, μεταξύ Κάτω Σουδενῶν καί Δοβράς, κοντά στη θέση Λειβαδάκια, άπό συμμορία Ἀρβανιτόβλαχων. Στή Δοβρά πήγαινε ό Ἄναστ. Τζιόβας, γιά νά κάνει τούς γάμους του, τόν συνόδευαν ή νουνά (παράνυμφος) Ἀνδρομάχη Δ. Τζιόβα καί οί συγγενεῖς του Δημήτριος Τσασόπουλος, Βασίλειος Σιουσιόπουλος, Βασίλ. Τζιόβας καί Θωμᾶς Σιουσιόπουλος. Τούς δυό τελευταίους οί ληστές τούς κακοποίησαν καί τούς άφησαν ελεύθερους, τούς ἄλλους τούς πήραν αἰχμάλωτους, καί ζήτησαν 8000 χρυσά εικοσόφραγκα γιά νά τούς αφήσουν ελεύθερους. Ἡ ληστεία έκαμε μεγάλη αἴσθηση στό Ζαγόρι καί στα Γιάννινα, τά κρούσματα πολλαπλασιάζονταν, σέ λίγο οί άρχές, μετά τήν αποχώρηση τῶν Ἰταλῶν, θά λάβαιναν μέτρα μέ τήν συγκρότηση μεταβατικῶν αποσπασμάτων γιά τήν καταδίωξη τῶν ληστῶν.- Στίς 31 Αὐγούστου, όταν πιά εἶχαν έρθει στα Γιάννινα οί έλληνικές άρχές καί παραλάβαιναν άπό τούς Ἰταλούς, δόθηκε στό θεατράκι Παράδεισος ή ευεργετική τῶν ήθοποιῶν τοῦ θιάσου Κλημεντίνης Δημητριάδου καί Β. Κοφινά μέ τήν κωμωδία τοῦ Σαίξπηρ Ἡ στρίγγλα πού έγινε άρνά-κι· τó θέατρο εἶχε γεμίσει άσφυκτικά.

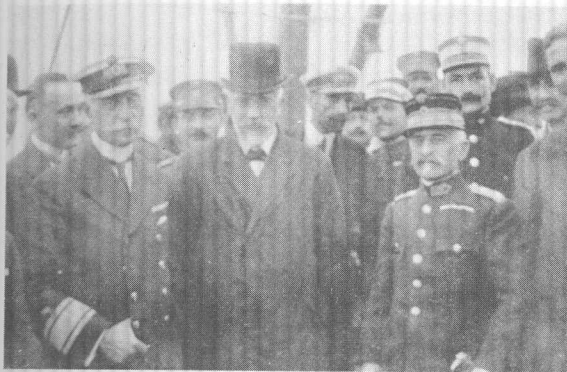
Οί επιθέσεις εναντίον τοῦ Σπυριδῶνα καί ό χαρακτηρισμός τῆς δράσης του ὡς άντεθνικῆς, δέν περιορίστηκαν μόνο στη βουλή. Γίνονταν παρασκη-

νιακές ενέργειες, ὅπως ἔγραφαν τὰ ἀθηναϊκὰ φύλλα, γιὰ νὰ παραπεμφθεῖ σὲ ἐκκλησιαστικὸ δικαστήριον, ὡς ὑπεύθυνος γιὰ τὰ Νοεμβριανὰ. Ὁ Χατζῆς, ἑξαλλος ἀπὸ ὀργή κι ἀγανάκτηση γιὰ τὴ μεταχείριση τοῦ φίλου καὶ συμπολεμιστῆ δεσπότη, ἄφησε ὅλη τὴν πικρία του νὰ χυθεῖ στὸ σχόλιον ποὺ ἔγραψε (24-8-17) μετ' ἀφορμὴ τῆς νέας καταγγελίας: Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ, σημείωνε, τὸ ὕψος τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων-τέως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης-Σπυρίδωνος, ὡς ἐθνικοῦ ἢ μὴ ἡπειρωτικοῦ ἀνδρός, δεκαετῆς γνωριμία, ἀναστροφὴ καὶ δρᾶσις εἰς τὴν Ἠπειρον, ἐξ ἐκείνων, τὰς ὁποίας μόνον αἱ ἐκλεκτοὶ καὶ θερμοῦργοι φύσεις εὐτυχοῦσι ν' ἀφήσωσιν ὀπισθὲν των, ὡς ἱστορίαν μεμαρτυρημένην καὶ ἀδιαφιλονίκητον-ὅσον ἀφορᾷ λέγομεν τὴν ἐθνοπρέπειαν ἢ μὴ τοῦ Μητροπολίτου Ἠπειρώτου, θὰ δυσκολευθῇ νὰ εὐρεθῇ Ἠπειρώτης, ἔχων ἴσους καὶ ἀνταξίους τίτλους τιμῆς ὡς ἐθνικοῦ ἀνδρός, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸν κρίνῃ. Ὅσον ὁμως ἀφορᾷ τὴν δευτέραν κατηγορίαν διὰ τὰ Νοεμβριανὰ γεγονότα(!), μόνον ἂν ὁ Μητροπολίτης ἔξῃ εἰς κοινωνίαν ἀσυνειδήτων, φαύλων, ψευτῶν καὶ δολίων θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὅστ' αὐτοαὕτη κατηγορία δι' Ἱεράρχην. Ὅστις καὶ ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του μὲν ἐνταῦθα, ἰδίως δὲ κατὰ τὰ Νοεμβριανὰ γεγονότα ἐστάθη εἰς τὸ ὕψος Ὁρθοδόξου Χριστιανοῦ Ἱεράρχου, συγκρατήσαντος πᾶσαν ἑξαψιν, μὴ ἐπιτρέψαντος οὐδὲν νὰ συμβῇ, μεταβαλλόντος τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν εἰς ξενῶνα καὶ κρυψῶνα τῶν κορυφαίων βενιζελικῶν, ἐκεῖ καταφευγόντων, τινῶν δὲ καὶ σιτιζομένων καὶ κοιμωμένων ἐκεῖ. Εἰς τρόπον ὥστε διὰ ταύτην τῆς ὑψηλόφρονος ψυχικῆς εὐγενείας ἀρετῆς, καὶ διότι ὑπῆρξεν ὁ μόνος τῶν ἐν Ἠπειρῷ Μητροπολιτῶν, ὁ μὴ θελήσας νὰ προβῇ εἰς ἀνάθεμα, νὰ ἐπισύρῃ τὴν μῆνιν τῶν ἐπιπολαίων καὶ ἀκράτων ἀντιβενιζελικῶν, κατηγορούντων δημοσιογραφικῶς τὸν ὑψηλὸν καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὴν ψυχὴν Μητροπολίτην, ὅτι βενιζελίζει.

Ἀλλὰ χάριν, λοιπόν, τῆς ἰδίας των ἐντιμότητος, χάριν τῆς ἰδίας των ἀξιοπρεπείας καὶ εὐσυνειδησίας καὶ χρηστότητος, ἂν ἀληθεύῃ ἡ εἰδησις, δὲν εὐρέθησαν τινὲς ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἤδη βουλευτῶν καὶ τότε ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου σκεπόμενοι, δὲν εὐρέθησαν νὰ διαμαρτυρηθῶσι διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην, ἐντρεπόμενοι, ἂν μὴ τί ἄλλο, τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος τὰ γνωρίζει ὅλα; Ἡ ἐφευρέθη ἡ ἀσυνειδησία τῆς κατηγορίας, ὅχι διότι τὴν πιστεύει κανεὶς, ἀλλὰ διὰ νὰ εὐρεθῇ τρόπος ἀπομακρύνσεως τοῦ Μητροπολίτου ἐντεῦθεν, διότι τοῦτο εἶναι ὑπερόψουλον πολιτικὸν συμφέρον μόνον μερικῶν; Ναί, ἀλλὰ δὲν μᾶς κάμετε καὶ τὴν χάριν νὰ μᾶς εἴπητε: ἔχετε καὶ κανέν ἀνάστημα ἄλλο διὰ ν' ἀναπληρώσητε, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, τοιοῦτον Μητροπολίτην; Ἐλησμονήσαμεν ὁμως ὅτι πολιτικὴ δὲν θὰ εἴπῃ ἠθικὴ, ἀλλὰ ἀνηθικότης. Ὅχι ὁμως μέχρις ἐγκλημάτων ἀληθινῶν κατὰ τῆς ἠθικῆς! Διότι τοιοῦτοτρόπως κλονίζεται καὶ ἡ λαϊκὴ πίστις πρὸς τὴν ὑπαρξίν κἀν τοιαύτης εἰς τοὺς πολιτικοὺς κύκλους.

Μάταιη προσπάθεια. Ὁ Σπυρίδων δὲν ἦταν τυχαῖος, οὔτε ὡς ἄνθρωπος, οὔτε ὡς μητροπολίτης, γιὰ νὰ σταματήσουν οἱ ἀντίπαλοί του μετ' αὐτῶν βολῆς τὸν πόλεμον ἐναντίον του. Θὰ τὸν χτυποῦσαν μετ' αὐτῶν μέσο, φανερὰ

καὶ παρασκηνιακά, γιὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ ἐγκαταλείψει τὰ Γιάννινα. Κι ὁ Χατζῆς θ' ἀγωνιζόταν νὰ πείσει, ἀκόμα κι ἐκείνους ποὺ εἶχαν εὐεργετηθεῖ ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνα, νὰ συνέλθουν, ν' ἀποδεσμευτοῦν ἀπὸ τὸ πάθος καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν ἥσυχο νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο του. Τὰ λόγια του δὲν ἔβρισκαν ἀνταπόκριση. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἤθελαν νὰ πειστοῦν, ὁ Διχασμὸς τοὺς κρα-

Ἡ Τριανδρία: Βενιζέλος - Κουντουριώτης -
Δαγκλῆς, στὸ πλοῖο «Ἑσπερία».

τοῦσε μακριὰ ἀπὸ τὴ λογική, τοὺς ὑποδούλωνε τὴ σκέψη, ὀδηγοῦσε τὶς ἐνέργειές τους, ὅπου αὐτὸς ἤθελε.

Ὑστερα ἀπὸ 20 μέρες (14-9-1917), ὅταν πιά εἶχαν φύγει οἱ Ἴταλοι ἀπὸ τὰ Γιάννινα κι ἀποκαταστάθηκε τὸ ἐλληνικὸ κράτος, ὁ Χατζῆς, μ' ἓνα ἐκτενέστατο δημοσίευσμά του, ὑπερασπίστηκε καὶ πάλι τὸ Σπυρίδωνα. Ἀφορμὴ τοῦ ἔδωσε αὐτὴ τὴ

φορὰ, ἡ προφανῶς ἐκδηλὸς καὶ ἀνεξήγητος ψυχρότης τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν ἀπέναντι στοῦ Σπυρίδωνα καὶ τὰ διαβήματα ποὺ ἐγιναν γιὰ νὰ τὸν θίξουν καὶ τὸν πικράνουν, μὲ στόχο πάντοτε τὴν ἀπομάκρυνσή του. Στὶς συνειδήσεις τῶν διανοουμένων τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας -ἔγραφε ὁ Χατζῆς- δημιουργήθηκε αὐθόρμητα τὸ ἐρώτημα: *Καλὰ, ἀλλὰ διὰ ποίαν ἀφορμὴν; Διὰ ποῖον ἀδίκημα; Διὰ ποίαν κατηγορίαν ὅλα ταῦτα; Διὰ ποῖον ἔγκλημα; Γιὰ ἀπολύτως κανένα*, ἀπαντᾷ ὁ ἴδιος στοῦ ἐρώτημα, προσθέτοντας ὅτι αὐτὸ ἀποδεικνυόταν ἀπὸ τὴ δεκάμηνο θητεία του, ὡς μητροπολίτη Ἰωαννίνων. Προκαλοῦσε μάλιστα τοὺς κατηγοροῦς του νὰ τὸν διαψεύσουν.

Κατὰ τὸν Χατζῆ, ὁ Σπυρίδων, γνωστὸς ἀντιβενιζελικὸς ὡς ἄτομο, ἀλλὰ τελείως ἀνεξάρτητος ὡς ἱεράρχης, ὅταν ἦρθε στὰ Γιάννινα βρῆκε μιὰ ἐφοροεπιτροπεία ἐξ ὁλοκλήρου βενιζελική καὶ δέχτηκε πολλὲς πιέσεις -κυρίως ἀπὸ τὴ *Σημαία*- νὰ τὴν ἀντικαταστήσει, ὡς παράτυπη. *Δὲν ἀνοίγω πᾶθι, εἰμαι χριστιανὸς μητροπολίτης καὶ ὄχι κομματάρχης*, ἀπαντοῦσε ὁ Σπυρίδων καὶ κράτησε τὴν ἐφοροεπιτροπὴ. *Ψέμματα*; ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς.

Μὲ τὰ *Νοεμβριανά*, καὶ τὴν ὅλη ἀτμόσφαιρα ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ (πιέσεις, παραφορές, ἔκτροπα), ὁ Σπυρίδων δι' ὑπερόχου πειθοῦς καὶ ἐπιβολῆς, *συνεκράτησε τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα καὶ κατώρθωσεν, ὑβριζόμενος ἀπὸ «φίλους» καὶ λοιδορούμενος, ΑΥΤΟΣ ΜΟΝΟΣ* νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ ἠθική καὶ ὁ ἱπποτισμὸς πρὸς τὰς ιδέας εἶναι ἄλλο καὶ ἄλλο ὁ ταπεινὸς συμφυρμὸς τῶν ιδεῶν μὲ τὰ πρόσωπα καὶ ὁ τυφλὸς καταδιωγμὸς προσώπων. Κι ὅλες τὶς μέρες ἔτρεχε πεζὸς καὶ μὲ ἄμαξες γιὰ νὰ προλάβει φυλακίσεις, νὰ

ἀποφυλακίζει κρατούμενους, νὰ κρύβει ἄλλους στὸν κοιτῶνα του, μὲ τὴ συνείδηση ὅτι αὐτὸ ποὺ ἔκαμε ἦταν ἔργο χριστιανικό. *Ψέμματα κι αὐτό;* ξαναρωτοῦσε ὁ Χατζῆς.

Καὶ ἦρθε ἡ ὥρα ποὺ τὸν πίεσαν νὰ κάμει κι αὐτὸς ἀνάθεμα ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου. *Ὁχι*, ἀπάντησε. *Δὲν ἐξευτελίζω τὴν θρησκείαν, οὔτε θὰ σύρω τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν προστυχιάν τοῦ δρόμου. Καὶ δὲν ἐνέδωκε. Ψέμμα κι αὐτό;* ἐπαναλάμβανε ὁ Χατζῆς.

Καὶ ἦρθε ἡ πείνα, στὸ λαὸ καὶ στὰ σχολεῖα, ἡ συμφορὰ τῶν δρόμων, ἡ δυστυχία τοῦ πλήθους. Παλεύοντας μὲ μύριες ἀντιξοότητες, ἀπὸ τὰ βαθειὰ χαράματα ὡς τὴ νύχτα, ἔθρεψε χιλιάδες μαθητῶν μὲ τὰ συσσίτια καὶ χιλιάδες ἀνθρώπων ποὺ πέθαιναν. *Ψέμματα κι αὐτό;* ἐπέμενε ὁ Χατζῆς.

Ἐκφώνησε πλῆθος λόγων, μεγαλοπνεύστων, σὲ κανένα ὁμως ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἀνέμιξε τίς ἀντεγκλήσεις τῆς πολιτικῆς, οὔτε τοὺς ὑπαινιγμούς, μὲ τοὺς ὁποίους βρίθουν οἱ λόγοι ὅλων τῶν ἄλλων μητροπολιτῶν κατὰ τὸ διάστημα αὐτό. Ἄν ἓνας μόνον μητροπολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ δικάσει ὅλους τοὺς ἄλλους σήμερα, αὐτὸς εἶναι ὁ Σπυρίδων, γιατί μὲ τὴν πολιτεία του κατόρθωσε νὰ κρατήσῃ τὸ γόητρο τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ σταθεῖ στὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του. *Ψέμματα κι αὐτό;* κατέληγε ὁ Χατζῆς καὶ πρόσθετε: Ἄλλὰ τότε, *ποία ἡ κατηγορία του; ποῖον τὸ πταῖσμα του;* Τώρα τελευταία -συνέχιζε- καὶ ἀφ' ὅτου ἦρθαν οἱ Ἴταλοι στὰ Γιάννινα, ἀφοῦ τίποτε ἄλλο δὲν ἐβρισκαν οἱ κατήγοροι ἐναντίον του, γιὰ τὰ προσχήματα τουλάχιστον, ἐφευρέθηκε ὁ «τερατώδης μῦθος», ὅτι ὁ μητροπολίτης ἤθελε τοὺς Ἴταλους! Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή, ποὺ στὴ διάρκεια δώδεκα χρόνων ὑπέροχης ἐθνικῆς καὶ ἡπειρωτικῆς δράσης, γλύτωσε ἀπὸ δολοφονίες ἀλβανικῶν συμμοριῶν καὶ ἄλλες ξένων προπαγανδῶν ἐπειδὴ ἀγωνιζόταν, χωρὶς συμβιβασμούς καὶ μὲ συνέπεια, γιὰ τὴ μία, τὴν ἐνιαία καὶ μεγάλη καὶ ἀδιαίρετη Ἡπειρο, ὁ ἄνθρωπος ποὺ πρωτοστάτησε στὸν ἀγῶνα τῆς «Αὐτονόμου Ἡπείρου», ὁ ἄνθρωπος τὸν ὁποῖον ὁ Τζαβῆτ πασαῶς εἰς τὰ 1913 συνελάμβανε διὰ νὰ κρεμάσῃ, ἂν δὲν συνέπιπτον τὰ εὐτυχῆ τῆς ἀπελευθερώσεως γεγονότα, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς σχετίστηκε μὲ τὸν τερατώδη μῦθο καὶ τὴν ἀνήθικη συκοφαντία ὅτι ἤθελε τοὺς Ἴταλους!! Ἴσως γιατί, ὅταν στίς 27 Μαΐου τὰ ἰταλικά στρατεύματα ἔμπαιναν στὰ Γιάννινα καὶ ἄλλοι ὠρύνοντο εἰς τοὺς δρόμους μὲ ζητωκραυγὰς ὑπὲρ τοῦ εἰσερχομένου στρατοῦ, δὲν ἐπῆρε τὴν ἀρχιερατικὴν του ῥάβδον νὰ τοὺς ἐκδιώξῃ, μόνος στέρξας νὰ μείνῃ ἡρωϊκὸς Αὐτός, ὡς ἡ μόνη ἐλληνικὴ μορφή καὶ ἐκπροσώπησις ἐθνικὴ τῆς Ἡπειρωτικῆς πρωτευούσης!

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἐκείνην τὴν ὀδυνηρὰν καὶ φρικώδη ἡμέραν (τῆς εἰσόδου τῶν Ἰταλῶν) βρίσκονταν κοντά του, δὲν εἶναι μυστικὸ τὸ ὅτι εἶδαν ἓναν ἱεράρχη, τῆς δυνάμεις τοῦ Σπυρίδωνα, νὰ σφαδάζῃ ἀπὸ τὴν ἀνέφραστον ἀλγηδόνα τῆς ἐνσκηπτούσης τότε συμφορᾶς, νὰ τίλῃ τῆς κεφαλῆς Του τὰς τρίχας, καὶ νὰ κλαίῃ, ὡς ἓνας ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἐξαφνικὰ ἐσωριάσθη εἰς ἐρείπια ὁ προσφιλὴς ναός, εἰς τὴν διακονίαν τοῦ ὁποίου εἰργάσθη δώδεκα ὅλα ἔτη, ὅταν εἶδε μίαν ξένην σημαίαν, ν' ἀνυψώνηται

εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὑποστελλομένης τῆς ἐλληνικῆς... Κλείνοντας τὸ διάλογο μὲ τοὺς κατηγοροὺς τοῦ Σπυρίδωνα, ὁ Χατζῆς τοὺς προτρέπει νὰ ποῦν τὴν ἀλήθεια, γιατί καταφέρονται ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη κι ὄχι νὰ χαλκεύουν ψεύτικες κατηγορίες. Ὡραῖο καὶ εἰλικρινές, σὲ τέτοιες περιστάσεις, θὰ ἦταν ἂν ἔλεγαν: —*Μητροπολίτα Ἰωαννίνων, εἴμπορεῖ νὰ εἶσαι καλὸς καὶ χρυσός. Εἴμπορεῖ νὰ προσέφερες πᾶσαν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Ἑπειρον. Εἴμπορεῖ νὰ μὴν ἔχει τίποτε νὰ σοῦ κατηγορήσῃ κανεῖς. Δὲν ὑπῆρξες, ὅμως, εἰς τὸ παρελθὸν φίλος πολιτικὸς καὶ κομματάρχης μας. Δὲν μᾶς ἀρέσεις καὶ πῆγαινε. Σ' αὐτὰ κανένας δὲν θὰ εἶχε ἀντίρρησην...*

Πρὶν ὅμως οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ μητροπολίτη, φθάσουν στὴν ἀποκορύφωσή τους χωρὶς καὶ νὰ σταματήσουν, στὰ Γιάννινα κατὰ τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου καὶ τὸ πρῶτο τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1917, συνέβαιναν γεγονότα ποὺ θύμιζαν τὶς μεγάλες μέρες τῆς ἀπελευθέρωσης ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἀπὸ μέρος, ἦταν κοινὸ μυστικὸ γιὰ ὅλους τοὺς Γιαννιώτες, ὅτι οἱ Ἴταλοι θάφευγαν. Παρὰ τὴ λογοκρισία καὶ τὴν ἀπαγόρευση τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀθηναϊκῶν φύλλων, εἶχαν διαρρεύσει ὅσα εἶχαν ἀποφασιστεῖ στὴ *Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων*, γιὰ ἐκκένωση τῆς Ἑπείρου κι ὅλοι περίμεναν τὴ μεγάλη μέρα. Οἱ μόνοι ποὺ λυπόνταν γιὰ τοὺς «συμμάχους» ποὺ ἔφευγαν, ἦταν οἱ συνεργάτες τους κι ὅσοι εἶχαν ἐπωφεληθεῖ οἰκονομικὰ ἀπὸ τὴν παρουσία τους. Λέγανε πῶς κάποιοι, μέσα σὲ τρεῖς μῆνες, εἶχαν φτιάσει περιουσίες. Ὁ πολὺς κόσμος, ὅμως, καὶ περισσότερο ὁ ἀγωνιστικὸς, ἀγωνιοῦσε γιὰ τὸ πότε θαρχόταν ἡ μεγάλη μέρα. Φοβόταν τοὺς Ἀλβανούς, ἀντίπαλους κατὰ τὸν *Αὐτονομιακὸ ἀγώνα*, συνόδευαν παντοῦ τοὺς Ἴταλούς, διψοῦσαν γιὰ αἷμα. Ποτὲ στρατὸς κατοχῆς δὲ μισήθηκε τόσο, ὅσο ὁ ἰταλικὸς, ἡ ἀπέχθεια τοῦ κόσμου εἶχε ξεπεράσει αὐτὸ ποὺ αἰσθάνθηκαν οἱ Ἕλληνες 28 χρόνια ἀργότερα, μὲ τὴ γερμανικὴ κατοχὴ. Στὴν Κέρκυρα, ὅπως ἄκουσα ἀπὸ διηγήσεις παλαιότερων, ὅταν κι ἐκεῖ ἔστειλε, ἀργότερα, ὁ Μουσολίνι τοὺς *φρατέλους* του γιὰ νὰ ταπεινώσει τὴν Ἑλλάδα, ἐπιζοῦσε ἀκόμα, ὕστερα ἀπὸ δεκαετίες, τὸ μίσος ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν· ὁ Α. Τραυλαντώνης, ἐπιθεωρητῆς δημοτικῶν σχολείων στὴν Κέρκυρα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔγραψε ἓνα ὠραιότατο διήγημα γιὰ τὴν κατοχὴ τῶν Ἰταλῶν καὶ τὴν ἀποχώρησή τους. Οἱ γιαννιώτικες ἐφημερίδες, ἀκόμα καὶ ἡ *Ἑπειρος*, ποὺ τόσο τοὺς εἶχε πολεμήσει ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἀπελευθέρωσης, ἀναγκάστηκε νὰ γράφει κολακευτικὰ σχόλια γιὰ τὴν *πολιτισμένη συμπεριφορὰ* τους, στάχτη στὰ μάτια ἔρριχνε, ὅσο νὰ περάσουν οἱ κακὲς μέρες.

Ἡ χαρὰ κι ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ κόσμου ἄρχισε νὰ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς 23ης Αὐγούστου ὅταν ἔγινε γνωστὸ ὅτι θὰ ἔφταναν στὰ Γιάννινα οἱ πολιτικὲς ἀρχές γιὰ νὰ παραλάβουν τὴ διοίκηση ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες ἰταλικές. Στὶς μιάμιση, μετὰ τὰ μεσάνυχτα, ἔφτασαν τὰ αὐτοκίνητα μὲ τὶς ἀρχές, μέσα εἰς μίαν θύελλαν ἐνθουσιασμοῦ, *ζητωκραυγῶν καὶ φρενίδος*,

ἐκδηλωτικῆς τῶν καὶ μὲν, τῆς ἀγωνίας καὶ τῶν νοσταλγιῶν, μὲ τὰς ὁποίας ἔζησεν ἡ ψυχὴ τῆς πόλεως ἐπὶ τρίμηνον, ἕως οὗτο ἐπανάδη τὴν ἐλληνικὴν φυσιογνωμίαν της. Δὲν ἦταν πολλοὶ οἱ Ἕλληνες ὑπάλληλοι, ἦταν ὁμως ἀρκετοὶ γιὰ νὰ ὑποχρεώσουν τὸ γιαννιώτικο λαὸ νὰ ξενυχτίσει, ἐπευφημῶντας, τραγουδῶντας καὶ γιορτάζοντας. Ξημέρωνε τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ ὁ Χατζῆς θυμήθηκε καὶ δημοσίευσεν τὴν προφητεία τοῦ ἁγίου τὴν ἀναφερόμενη στὴν ὑποδούλωση τῆς πόλης. Ὁ ἅγιος, ὅταν κήρυξε στὰ Γιάννινα εἶχε πεῖ, πὼς ἡ πόλις θὰ ἐλευθερωνόταν (ἀπὸ τοὺς Τούρκους), θὰ σκλαβωνόταν ὁμως πάλι, ἀλλὰ σὲ τρεῖς μέρες ἢ τρεῖς μῆνες ἢ τρία χρόνια, θὰ γινόταν καὶ πάλι ἐλεύθερη. Τρεῖς μῆνες κατοχῆς εἶχαν συμπληρώσει οἱ Ἰταλοὶ στὰ Γιάννινα. Καὶ τὴ μέρα τῆς γιορτῆς τοῦ ἁγίου, ἄρχισαν οἱ προκαταρκτικὲς ἐργασίαι γιὰ τὴν ἀποχώρησίν τους.

Παρόλο πὺ εἶχε ἀναβληθεῖ γιὰ λίγες μέρες ἡ εἴσοδος τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ στὴν πόλιν, διὰ λόγους καθαρᾶς ἀμοιβαίας συνεννοήσεως καὶ ἀμοιβαίων εὐκολιῶν μεταξὺ ἰταλικῶν καὶ ἐλληνικῶν ἀρχῶν, τμήματα χωροφυλακῆς εἶχαν ἐγκατασταθεῖ γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἐνῶ τμήματα στρατοῦ προωθήθηκαν στὴν Παραμυθιά, τὸ Μαργαρίτι, τὴν Πάργα, τὸ Μέτσοβο καὶ σὲ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ. Οἱ ἐλληνικὲς ἀρχές, ἔχοντας σαφὴ γνώση καὶ προσωπικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ βαθεὶα διαίρεση τοῦ κόσμου, λόγω τοῦ Διχασμοῦ, ἔκαναν συνεχῶς συστάσεις πρὸς τοὺς Γιαννιώτες γιὰ ἐπίδειξη μετριοπάθειας κατὰ τὴν εἴσοδο τοῦ στρατοῦ. Φοβοῦνταν τὴ δημιουργία ἐπεισοδίων, εἴτε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, εἴτε σὲ βάρος τῶν Ἰταλῶν, καὶ ἀγωνίζονταν νὰ τὰ ἀποτρέψουν. Τίποτα δὲν ἔγινε. Ὅλα κύλησαν ὁμαλὰ, ὁ Διχασμὸς ξεχάστηκε, οἱ καρδιὲς τῶν Γιαννιωτῶν εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ χαρὰ καὶ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας, δὲ χωροῦσαν ἐκεῖ ἄλλα συναισθήματα.

Ἀπὸ τὴν Παρασκευή, 8 Σεπτεμβρίου, οἱ ἰταλικὲς ἀρχές κάλεσαν ἐπίσημα τὶς ἐλληνικὲς, καθὼς καὶ τοὺς πρόκριτους, τοὺς προεστοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων τῆς πόλης, τὸ δημοτικὸ συμβούλιο καὶ τὸ τέως διοικητικὸ συμβούλιο πὺ εἶχαν δημιουργήσει νὰ παραστοῦν στὸ στρατηγεῖο, γιὰ τὴν ἐπίσημη τελετὴ τῆς παράδοσης καὶ τῆς παραλαβῆς. Κύματα λαοῦ ἀπὸ πρῶτας, κατακλύζοντα τὴν πλατεῖαν καὶ τοὺς στρατῶνας ὡς καὶ τὰ διάφορα δημόσια κτίρια... μὲ ἐνθουσιασμὸν ἀσυγκράτητον καὶ ζητωκραυγὰς, ὑποδέχονταν καὶ χαιρέτιζαν τὰ τμήματα τοῦ στρατοῦ πὺ εἶχαν μπεῖ στὴν πόλιν γιὰ τὴν τελετὴ τῆς ἀνύψωσης τῆς ἐλληνικῆς σημαίας. Καὶ οἱ πρῶτες ἐλληνικὲς σημαῖες, πὺ ἐδῶ καὶ τρεῖς μῆνες εἶχαν ἐξαφανιστεῖ - ἐκτὸς μιᾶς, τῆς Μητροπόλεως, ἡ ὁποία κατὰ τὸ τρίμηνον τοῦτο, μόνη ἐκνυμάτιζεν εἰς τὴν πόλιν μας- ἀνυψώνονται στὰ σπίτια καὶ τὰ καταστήματα. Τὸ μεσημέρι ἡ πλατεῖα εἶχε γεμίσει ἀσφυκτικὰ ἀπὸ τὸν κόσμον πὺ περιέμενε, μέσα στὴν ἀποπνικτικὴ ζέστα τοῦ καλοκαιριοῦ, γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὴν ἀνύψωση τῆς ἐλληνικῆς σημαίας. Στὶς 5 τὸ ἀπόγευμα εἶχαν γεμίσει καὶ οἱ γύρω δρόμοι. Ἡ ἀφίξη τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν στὸ στρατηγεῖο ἔκαμε τὸ πλῆθος

νά παραληρεῖ ἀπὸ ἐνθουσιασμό. Στὴν εἴσοδο τῆς κύριας πύλης τοῦ στρατηγείου, εἶχαν παραταχθεῖ, μονάδες ἑλληνικοῦ καὶ ἰταλικοῦ στρατοῦ, γιὰ τὴν ἀπόδοση στρατιωτικῶν τιμῶν στοὺς ἐπίσημους. Ὅταν ὅλοι συγκεντρώθηκαν στὴ μεγάλη αἴθουσα ὁ ὑποστράτηγος Ντέλι-Πόντι, εὐχαρίστησε τὶς τέως ἰταλικές ἀρχές γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ τοῦ πρόσφεραν, τοὺς ἀποχαιρέτησε καὶ παρέδωσε τὴν πόλη στὸν Ἕλληνα συνταγματάρχη Μαυρουδῆ, διοικητὴ τοῦ 13ου συντάγματος τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης, ὁ ὁποῖος εὐχαρίστησε τὸν ἰταλὸ ὑποστράτηγο γιὰ τὴν πολιτεία τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ κατὰ τὴ διάρκειά τῆς προσωρινῆς κατοχῆς, κάτω ἀπὸ τὶς ζητωκραυγές τῶν παρόντων γιὰ τοὺς συμμάχους. Λίγο πρὶν, ὕστερα ἀπὸ χαρμόσυνους χαιρετισμοὺς σαλπίζων, ὑποστελλόταν ἡ ἰταλικὴ σημαία καὶ ἀνυψωνόταν στὸν ἰσθμὸ ἡ ἑλληνικὴ, *μαζὶ μὲ μυριοστόμους ζητωκραυγὰς τοῦ πλήθους*, ποὺ ἔμοιαζε μὲ φουρτουνιασμένη θάλασσα. Ὁ κόσμος εἶχε ξετρελλαθεῖ ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό, ξεχάστηκαν τὰ μίσση καὶ τὰ πάθη, καινούρια Ἀνάσταση γιόρταζαν, δεύτερη ἀπελευθέρωση γιὰ τὴν πολύπαθη πόλη. Τὴν ἄλλη μέρα (10-9-1917) ὁ Χατζῆς ἔγραψε στὴν *Ἡπειρο*, ἓνα ἀπὸ τὰ λυρικότερα ἄρθρα του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ σημαία, μὲ τίτλο: *Σὲ χαιρετίζομεν... Μὲ ἐνθουσιασμόν καὶ συγκίνησιν, τὴν ὁποῖαν νοσταλγικαὶ ἡμέραι ἀναμονῆς ἀνύψωσαν εἰς τὴν ἱερὰν ἔντασιν πάθους νοσταλγοῦντος, ἡ ψυχὴ τῆς πόλεως, παλλομένη ἀπὸ χαρὰν καὶ τὰ μάτια τῆς νοτισμένη ἀπὸ τὸ εὐγενέστερον δάκρυ ἀγαλλιάσεως, Σ' ἐπαναβλέπουν καὶ Σὲ χαιρετίζουν, ὦ ἐνδοξη, ὦ φίλη, ὦ λατρευτὴ Ἑλληνικὴ Σημαία!... Εὐτυχισμένη καὶ τρισένδοξη, ὦ γλυκεῖά σκέπη τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων, καλῶς ἤλθες!... Καλῶς ἤλθες, ὦ γλυκεῖά, ὦ ξενητεμένη σκέπη τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων, μὲ τοὺς πλατεῖς καὶ χαρίεντας κυματισμοὺς Σου, νὰ διηγηθῇς εἰς τὸν γνώριμον ἀέρα τῆς πόλεώς Σου, παρήγορα λόγια ἐλπίδων καὶ χαρμόσυνα τραγούδια ἐνθουσιασμῶν!..* Στὸ ἴδιο φύλλο, ὁ ἱατροχειρουργὸς Β. Ρέκας, ἀπὸ τὰ πρῶτα στελέχη τοῦ βενιζελισμοῦ, δημοσίευε τὸ πρωτόλειό του γιὰ τὴ σημαία, *ἐπὶ τῇ ἀνυψώσει της*:

*ὦ! πῶς στολίζεις ὁμορφα
γῆ, οὐρανὸ κι ἄερα,
τὰ Γιάννινα, τὴ λίμνη μας,
τὲς ράχες πέρα πέρα.
Στὸν κόσμον δὲν εἶν' δεύτερη
τόσο γλυκεῖά κι' ὠραία
καὶ σὰν καὶ σένα ποθητὴ
ὦ οὐρανό σημαία!*

Ἡ ἀποκορύφωση τοῦ ἑορτασμοῦ σημειώθηκε τὴν ἄλλη μέρα, 10 Σεπτεμβρίου, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μπῆκε στὰ Γιάννινα. Ὡς τὸ μεσημέρι τὰ ἰταλικά στρατεύματα εἶχαν ἀποχωρήσει ἀπὸ ὅλα τὰ σημεία τῆς πόλης. Στὶς 4 τὸ ἀπόγευμα, ἄρχισαν νὰ μπαίνουν ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς 21ης Φεβρουαρίου, τὰ τμήματα τοῦ 13ου συντάγματος τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης, κάτω ἀπὸ τὶς πάνδημες ζητωκραυγές τοῦ πλήθους, τοῦ ὁποῖου ὁ κυριότερος ὄγκος εἶχε συγκεντρωθεῖ στὴν κεντρικὴ πλατεία. Ἐκεῖ, ὁμιλος ἀσπροντυμένων κυριῶν

και δεσποινίδων, πρόσφερε ανθοδέσμη στο διοικητή Μαυρουδή, το πλήθος χειροκροτούσε, ζητωκραύγαζε και πανηγύριζε. Το βράδυ έγινε λαμπαδηφορία, ενώ ο κόσμος, σκορπισμένος σ' όλη την πόλη, τραγουδούσε εθνικά άσματα και ζητωκραύγαζε και μετά τα μεσάνυχτα. Η τάξη κρατήθηκε και κανένα έκτροπο δε σημειώθηκε, όπως και κατά την τελετή της ανύψωσης της σημαίας. Κανένα; Έγιναν μερικά, που ήρθαν να ποτίσουν με πικρό φαρμάκι το μαχητή δημοσιογράφο κι αγωνιστή, που σ' ένα σημείωμά του άφησε να ξεχυθεί όλος ο πόνος που του δημιούργησαν οι έκδηλώσεις που άμφισβητούσαν την εθνική προσφορά του. "Ας τόν ακούσουμε:

Τίτλος του σχολίου: *O tempora! O mores!*

Την 21ην Φεβρουαρίου 1913, όταν διά πρώτην φορά ανυψώμετο ή ελληνική σημαία εις τὰ Ἰωάννινα, πλήθη λαοῦ με σημαίας, ἔσπευδον νὰ ἐξαγάγωσιν ἓνα ἐρεπωθέντα ἐκ τοῦ μαρτυρίου καὶ τῆς δεινῆς μακρυνῆς φυλακίσεως, ἄνθρωπον πολιτικὸν κατάδικον ἰσοβίων δεσμῶν -κατὰ ἐπιείκειαν δοθέντων, ἀντὶ τῆς χαρισθείσης θανατικῆς ποινῆς- ὑποβαστάζοντες αὐτὸν ἐκ τῶν ὤμων, τοὺς ὁποίους, διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑπειρωτικῆς γῆς, τὸ τουρκικὸν φραγγέλιον εἶχεν ἐξορύξει. Καὶ ἐζητωκραύγαζον μ' ἓνα ἐνθουσιασμόν, τοῦ ὁποῦ ἡ ἀγνὴ ἀνάμνησις εἶχε μείνει ἡ ἱερωτέρα παρηγορία καὶ θεραπεία τῶν τόσων δεινῶν:

- Ζήτω ἡ «Ἑπειρος». Ζήτω ὁ Χατζῆς!

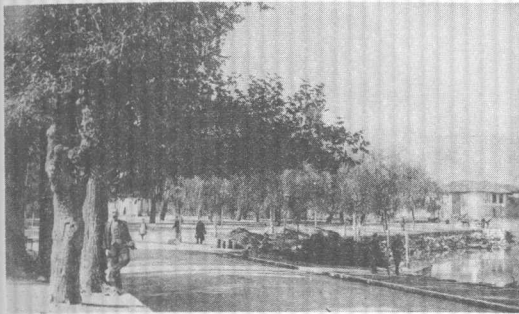
Τὴν 10ην Σεπτεμβρίου 1917, όταν διά δευτέραν φοράν ανυψώμετο ή ελληνική σημαία μετὰ τρίμηνον ἀγωνίαν, τῆς ὁποίας τὸν πόνον καὶ τὰς ὀδυνηρὰς θυσίας πάλιν ἡ «Ἑπειρος» καὶ ὁ διευθυντής της ἐπλήρωσεν, ὅπως τότε καὶ τώρα, χάριν τοῦ ὀνόματος καὶ τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν συμπατριωτῶν του, εὐρισκόμενος τόσον ἐκτεθειμένος ἀπέναντι τῶν ἐρχομένων ἰταλικῶν ἀρχῶν, δι' ἀγῶνα εὐγενῆ Ἑπειρωτικὸν ὑπὲρ τῆς Ἑπειρωτικῆς γῆς, ὥστε ν' ἀναγκασθῇ νὰ φύγῃ τὴν 27ην Μαΐου, μαζί με τὰς ἐλληνικὰς ἀρχάς, μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του (ὁ «Βῆμας» μάλιστα μᾶς κατήγγειλεν, ἐπιστρέψαντας τὴν 20ὴν Ἰουλίου, ἐνώπιον τῶν ἰταλικῶν ἀρχῶν, διὰ τὸν μακροχρόνιον τοῦτον ἀγῶνα), τώρα μερικοὶ θορυβοποιοὶ τῶν εὐκόλων στιγμῶν, ἀφοῦ ἀρκετὰ ἀφελήθησαν κατὰ τὸ τρίμηνον τοῦτο καὶ ἐσκοῦπισαν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα τῶν μακαρονίων καὶ ἀλεύρων καὶ ὀρυζιῶν ἀπ' ὅλας τὰς ἰταλικὰς ἀποθήκας, διὰ μυρίων ἀναξιοπρεπῶν ἐξευτελισμῶν, ἔχουσι καὶ καιρὸν τώρα διὰ νέα αἰσθήματα, τὴν 10ην Σεπτεμβρίου, λοιπόν, όταν διά δευτέραν φοράν ανυψώμετο αὐτὴ ἡ νοσταλγημένη ελληνική σημαία, εὐρέθησαν ἀμνήμονες καὶ ἀχάριστοι ομάδες νὰ διέλθωσιν ἐκ τῶν γραφείων μας καὶ νὰ ζητωκραυγάζουν:

- Κάτω ἡ «Ἑπειρος!». - Κάτω ὁ Χατζῆς!

Ὡρισμένως ἠθέλομεν ἀπελπισθῇ ὀλοτελῶς ἀπὸ τὰ αἰσθήματα μνήμης καὶ εὐγενείας μερικῶν συμπολιτῶν μας, ἂν δὲν εἶχομεν πλέον τὴν πικρὰν καὶ φιλόσοφον πείραν, ὅτι πολλὰ πλήθη με κοῦκκον καὶ πολλὰ πλήθη με ἡμίψηλον, οὔτε μνήμην, οὔτε ψυχὴν, οὔτε τίποτε ἔχουν. Ἐγεννήθησαν μόνον διὰ νὰ πικραίνουν κάθε ἀγῶνα, κάθε ὑπηρεσίαν, κάθε ἀθόρυβον καὶ εὐγενῆ θυσίαν, οἰαδήποτε καὶ ἂν ὑπῆρξε. Καὶ οἱ ἰσχυροὶ πρέπει νὰ τὰ ὑποφέρουν ὅλα με ὑπομονήν, διότι πᾶσα ἀπογοήτευσίς των θὰ ἦτο ἐξαχρείωσις, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἔκαμε καὶ τούτους πλήθη. Δὲ θὰ τέλειωναν ὁμῶς ἐδῶ οἱ πίκρες τοῦ Χατζῆ.

Ὡστόσο ὁ Χατζῆς, γιόρτασε, ὅσο κανένας ἄλλος, τὴν εἴσοδο τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης, ἂν καὶ ἦταν δημιούργημα τοῦ πιὸ μισητοῦ πολιτικοῦ ἀντιπάλου· τίς στιγμὲς ἐκεῖνες ἐνοιωθε ὑπερηφάνεια κι ἄφατη ἀγαλλίαση, ἦταν ἐλληνικὸς στρατός, εἶχε γεμίσει μ' αὐτὸν ἡ καρδιά του, τίποτα ἄλλο

δὲν τὸν ἐνδιέφερε. Καὶ παρὰ τὴ στυφὴ πίκρα ποὺ ἔνοιωθε στὰ χεῖλη του, ὅταν ἄκουε τοὺς ἀνεγκέφαλους νὰ τὸν ἀπαρνιοῦνται, ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα του, πῆρε τὴν πένα καὶ ζητοῦσε ἀπ' ὅλους, φίλους κι ἀντίπαλους, νὰ συνδράμουν τὴν ἐθνικὴ προσπάθεια ποὺ εἶχε ἀρχίσει γιὰ τὸ διώξιμο τῶν Γερμανοβουλγάρων ἀπὸ τὴ Μακεδονία. *Πρέπει τώρα -ἔγραφε- νὰ σταματήσουν οἱ συζητήσεις. οἱ ἀερολογίες. οἱ ἐγκλήσεις καὶ οἱ ἀντεγκλήσεις, ὡς τὶς 29*

Ἀπὸ τὰ παλιὰ Γιάννινα: Πλατεία Μαβίλη.

Μαΐου εἴχαμε τὸ δικαίωμα ὁ καθένας νὰ βλέπουμε καὶ νὰ κρίνουμε τὰ πράγματα ὅπως θέλαμε. Τώρα χρειάζεται νὰ εἴμαστε ὅλοι ἐνωμένοι γιὰ νὰ πετύχουμε τὸ σκοπὸ μας: τὴν εὐδόωση τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Ἡ Ἑλλάδα τώρα εἶναι ἐμπόλεμη καὶ ὅλοι οἱ πολῖτες πρέπει νὰ ἔχουν μιὰ γνώμη κι ἓνα σκοπὸ. Καὶ τίποτε ἄλλο.

Τὰ λόγια ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν καρδιά του, πίστευε στὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνα, ἔτσι γινόταν κάθε φορά, ὅταν ἦταν νὰ ὑπηρετηθοῦν ἐθνικοὶ σκοποί, μόνο ποὺ οἱ ἀποδέκτες τοῦ μηνύματός του ἦταν λίγοι. Οἱ βενιζελικοί, ποὺ πῆραν πάλι τὴν ἐξουσία στὰ χεῖριά τους, δὲν ἐννοοῦσαν νὰ τὴ μοιραστοῦν μὲ κανένα, ἡ συμφωνία μὲ τὸν ἀντίπαλο ἦταν μοιρασιά, ἔπειτα ἔπρεπε νὰ ἐξοφληθοῦν οἱ παλιοὶ λογαριασμοί. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἀποστρέφονταν τοὺς συμβιβασμούς, δὲ μποροῦσαν νὰ συγχωρήσουν τὸ Βενιζέλο, θὰ ἀγωνίζονταν νὰ ξαναφέρουν τὸ βασιλιά. Ὁ τελευταῖος μαζί μὲ ὅλους, ὅσοι τὸν ἀκολούθησαν στὴν ἐξορία του, ἐτοίμαζαν τὰ σχέδια τῆς ἐπανόδου. Μόνο ποὺ αὐτὰ ὀδηγοῦσαν στὴν καταστροφὴ τῆς Ἑλλάδας καὶ πολλοὶ ἔχασαν τὴ ζωὴ τους, ὑπηρετώντας τα.

Στὴν πόλη, ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπαιθρο, μὲ τὴ νέα σοδεὶά καὶ τὶς συχνότερες διανομὲς τροφίμων, ἡ πείνα ἄρχιζε νὰ καταλαγιάζει. Ἡ αἰσχροκέρδεια, ὅμως, συνεχιζόταν κι αὐτὸ ἀνάγκασε τὶς ἀστυνομικὲς ἀρχὲς ν' ἀποφασίσουν νέα ἀπογραφή τῶν τροφίμων -ἀμφίβολο ἂν κι αὐτὴ θὰ ἀπέδιδε- καὶ χωροφύλακες, μὲ πολιτικά, ἔφερναν γύρω τὴν ἀγορὰ γιὰ νὰ σημειώνουν τοὺς παραβάτες τῶν διατιμῆσεων ποὺ εἶχαν ἀνακοινωθεῖ. Ἡ τηλεγραφικὴ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἀθήνα, ποὺ ἐπὶ μῆνες εἶχε διακοπεῖ, ἀποκαταστάθηκε. - Ἀπὸ τὶς 14 Σεπτεμβρίου οἱ «σύνοικοι» μουσουλμάνοι τῆς πόλης γιόρταζαν τὴ μεγάλῃ γιορτῇ τους, τὸ ἱερὸν *Κουρμπάν Μπαϊράμ*. Τὶς ἴδιες μέρες, ἀπὸ τὶς 12 τοῦ μῆνα, εἶχαν ἀρχίσει καὶ οἱ γιορτὲς τῆς *Σκηνοπηγίας* τῶν Ἑβραίων. Καὶ στοὺς δυὸ οἱ Ἕλληνες ἔστελναν τὶς εὐχὲς τους. - Δημοσιεύτηκε καὶ τὸ γιαννιώτικο τύπο ὁ νόμος 756/1917 *περὶ ἀδικημάτων τινῶν κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινῆς ἡσυχίας*, ποὺ ἀναφερόταν κυρίως σὲ θέματα ἐπιστράτευσης, ἡ ὁποία εἶχε ἀποφασιστεῖ καὶ γιὰ τὴν Ἡπειρο. - Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου, πέθανε στὰ Γιάννινα ὁ Σαδὴκ πασάς, γόνος ἀρχοντικῆς οἰκογενείας. Προικισμένος ἐκ γεννήσεως καὶ ἀνατροφῆς μὲ λεπτότητα καὶ εὐγένειαν αἰσθημάτων, διεκρίθη παντοῦ, εἰς τὰς

οίασδήποτε περιστάσεις, ὡς μεταχειρισθεῖς, ἐπὶ καλῶ τῶν συμπολιτῶν του, τὴν ἐπιτροπὴν ἢ τὰ οἰαδήποτε ἀξιώματα.

Λίγο πρὶν τὴν εἴσοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὰ Γιάννινα, ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης ξεκινοῦσαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ βράδι τῆς ἰδίας μέρας πού συναντήθηκε μὲ τὸ Χατζῆ, ὁ Πέτρος θεώρησε ἀπαραίτητο νὰ δεῖ καὶ τὸν Ἀβραάμ, αὐτὸς ἤξερε πολὺ κόσμο στὴ Θεσσαλονίκη, ἡ ἐβραϊκὴ παροικία ἔφτανε τὶς 60.000, κάποιον θὰ τοῦ συνιστοῦσε γιὰ νὰ τὸν βοηθήσει, ὄχι γιὰ νὰ βρεῖ τὸ Βασίλη -θὰ πήγαινε ἀμέσως στὸ Δαγκλῆ καὶ ἦταν σίγουρος πὼς τὸν κατατόπιζε- ἀλλὰ νά, ἤθελε νάχει ἓνα σπίτι ἐμπιστο, σὲ περίπτωση πού ὁ Βασίλης ἔπρεπε ν' ἀναρρώσει, μετὰ τὴν ἀποθεραπεία του, ἦταν σίγουρος πὼς ὁ Ἀβραάμ θὰ τὸν βοηθοῦσε. Κάποια στιγμή, καθὼς ἔκανε αὐτὲς τὶς σκέψεις, κατὰλαβε πὼς προκαταλάβαινε τὰ γεγονότα, τὰ σχεδίαζε ὅπως αὐτὸς ἤθελε, ἐνῶ δὲν ἤξερε τίποτα γιὰ τὴν κατάσταση πού βρισκόταν ὁ γιὸς του. —*Θεέ μου, μουρμούρισε, συγχώρεσέ με, βλασφημῶ! Βοήθησε νὰ κρατηθεῖ ὁ Βασίλης στὴ ζωὴ, τὰ ἄλλα θάρθουν...*

Ὁ Ἀβραάμ, ὅπως πάντα, τὸν καλοδέχτηκε στὸ σπίτι του. Ὅταν ἄκουσε τὴ διήγηση τοῦ Πέτρου, συγκινήθηκε. —*Πρέπει νάσαι περήφανος γιὰ τὸ γιὸ σου, τοῦ εἶπε καὶ τούσφιξε τὸ χέρι. Νάναι μονάχα στὴ ζωὴ, πρόσθεσε, γιὰ τὰ ἄλλα, μὴν ἀνησυχεῖς, οἱ δικοί μου θὰ τὰ φροντίσουν. Θὰ σοῦ δώσω συστατικὸ γράμμα γιὰ τὸν Μεναχέμ Κοέν, ἀδελφικὸ φίλο μου, τραπεζικὲς ἐργασίες κάνει κι αὐτός, θὰ σὲ βοηθήσει σ' ὅ,τι χρειαστεῖς. Ἔχει σπίτι παλάτι, εὐτυχῶς σώθηκε ἀπὸ τὴν πυρκαϊά, ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὶς συνοικίες πού κάηκαν, θὰ μείνει ὁ Βασίλης ἐκεῖ ὅσο θέλει. Θὰ σᾶς περιμένω νὰ γυρίσετε καὶ οἱ τρεῖς, γεροὶ καὶ καλὰ, θέλω νὰ σᾶς δῶ, μῆνες μοῦ λείψατε...* —*Ἀβραάμ, μὴ μὲ παρεξηγεῖς, ξέρεις τί φορτοῦνες πέρασα μὲ τὰ παιδιὰ, οὔτε ξέρω τί θὰ περάσω ἀκόμα. Πάνω πού ἄρχιζα νὰ φροντίζω τὸ μαγαζί, μῆνες ἔμεινε κλειστό, ἦρθε τὸ χτύπημα τοῦ Βασίλη. Νὰ δώσει ὁ Θεὸς νὰ γίνῃ καλὰ, τὸ μαγαζί ἄς περιμένει, στὸ τέλος ἄς μὴν ἀνοίξῃ ποτέ...* —*Πέτρο, μὴ λὲς τέτοια λόγια, ἐσύ εἶσαι γεννημένος ἔμπορος, ὅπως ἐγὼ τραπεζίτης, εἴμαστε δεμένοι μὲ τὴ δουλειά, δὲ μπορούμε νὰ τὴν ἀφήσουμε, ἂν κάτι δὲν πάει καλὰ θὰ παλαίψουμε νὰ τὸ ξεπεράσουμε...* —*Ἀβραάμ, ἐσύ ὁ συνετός, μιλᾷς τώρα μὲ ἔπαρση. Πὼς γίνεται νὰ ξεπερνοῦνται πάντα τὰ ἐμπόδια; Εἶναι μερικὰ πού στέκονται μπροστά μας βουνὰ ἀπάτητα, ἂν πάθῃ τίποτε ὁ Βασίλης, ἡ δική μου ἢ ζωὴ τελειώνει...* —*Θὰ γίνῃ καλὰ ὁ Βασίλης, μὴν κακομαντεύεις, μὴν ἐγκαταλείπεσαι στὴν ἀπελπισία, ἄρχισε νὰ φροντίζεις τὶς δουλειές σου, χαίρομαι πού μαθαίνω πὼς ὁ Δημήτρης, ἐξελίσσεται σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς καλύτερους γιατροὺς τῆς πόλης...* —*Ἄλλο βόλι μοῦ ρίχνεις, Ἀβραάμ φοβᾶμαι γιὰ τὸ Δημήτρη, δὲν ξέρω μὲ τί διαθέσεις θάρθουν οἱ ἄλλοι... Δὲν πρέπει νὰ φοβᾶσαι, ἡ οἰκογένειά σου ἔχει ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ σεβαστὰ ὀνόματα στὰ Γιάννινα, ὁ Δημήτρης ἀναμίχτηκε στὰ «Νοεμβριανά», ὅμως σταμάτησε γρήγορα,*

δλοι, φίλοι κι αντίπαλοι, ξέρουν πώς ή ανάμιξή του μόνο ιδεολογικά κίνητρα είχε, τή μεγάλη ζημιά τήν έκαναν κάποιοι ιδιοτελείς, είμαι σίγουρος πώς τέτοια ζημιά θα κάνουν ομάδες βενιζελικών, τής ίδιας απόκλισης, όταν θάρθουν. Έδιωξαν τὸ βασιλιά, έπρεπε νά φύγει έτσι πού ήρθαν τὰ πράγματα, τὰ συμφέροντα τής Ελλάδας θάβονταν με τήν πολιτική τοῦ Κωνσταντίνου, με τίς υπερβολές τους όμως, τὰ αντίποινα, τήν έπαρση, θά τὸν ξαναφέρουν τὸν Κωνσταντῖνο νά με θυμηθεῖς! — Μπορεῖ νά ξανάρθει ὁ Κωνσταντῖνος, ἀπόρησε ὁ Πέτρος, πώς θά γίνει, θά διώξει τὸ γιό του ἀπὸ τὸ θρόνο; — Ὁ Κωνσταντῖνος ποτέ δέν παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ θρόνο κι ἂν οἱ βενιζελικοὶ δέν πολιτευτοῦν καλά, ὁ λαὸς θά τὸν ξαναφέρει. Τὸ τί θά γίνει ὕστερα, ἓνας Θεὸς ξέρεῖ... Μὴν σέ ἀπασχολοῦν τώρα αὐτά, θά τὰ ξανακουβεντιάσουμε, μόνη σου φροντίδα πρέπει νά εἶναι ὁ Βασίλης, τὰ ἄλλα ξέχασέ τα, δέν σ' ἐνδιαφέρουν σήμερα...

Ὁ Πέτρος βγήκε ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἀβραάμ ἀνακουφισμένος, εἶχε ἐξασφαλίσει γιὰ τὸ Βασίλη τὸ καλύτερο δυνατό γιὰ τήν ἀνάρρωσή του. Δέν ἦταν μικρὸ πρᾶμα μέσα στὴν ταραγμένη, ἀνήσυχη ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ καταστραμμένη ἀπὸ τὴν πυρκαϊά Θεσσαλονίκη, νά ἐξασφαλίσει μιὰ γωνιά ἡσυχῆ γιὰ τὸ τραυματισμένο παιδί του, τόσο ἀπαραίτητη γιὰ νά τὸν βοηθήσει νά συνέλθει. Τὰ ἄλλα πού τοῦ ἔλεγε ὁ Ἀβραάμ γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο δέν τὰ πολυπίστευε, ἂν καὶ γνώριζε καλά τήν κοφτερή κρίση καὶ τίς ἀλάνθαστες προβλέψεις του. Ἄν οἱ βενιζελικοὶ ἔκαναν τὰ ἴδια, ὅπως οἱ βασιλικοὶ, τότε ὑπῆρχε περίπτωση νά γυρίσει ὁ Κωνσταντῖνος. Ὁ Πέτρος φοβόταν ὅτι θά κυνηγοῦσαν τοὺς ἀντιπάλους τους, σὲ τί ἔκταση δὲ μπορούσε νά ὑπολογίσει, ἀπὸ τίς κουβέντες όμως πού εἶχε κάνει με μερικοὺς βενιζελικοὺς φίλους του, διαισθανόταν πὼς θά ζητοῦσαν νά πάρουν ἐκδίκηση...

Τὴν ἄλλη μέρα ἔφυγαν γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, μ' ἓνα ἰταλικὸ αὐτοκίνητο, ἄλλο μέσο συγκοινωνίας δέν ὑπῆρχε. Ἐφτασαν ὕστερα ἀπὸ ἓνα ταξίδι κακουχιῶν καὶ ταλαιπωρίας, οἱ δρόμοι καταστρεμμένοι, κάθε τόσο μπλόκα ἀπὸ τὰ φυλάκια τῶν διάφορων μονάδων τῶν συμμάχων, καὶ ἡ πόλη, τὸ βράδυ ὅταν μπῆκαν, ἦταν κατασκότεινη, ἀπὸ τὸ φόβο ἀεροπορικῶν βομβαρδισμῶν ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν. Ξεκουράστηκαν, με λίγο ὕπνο σ' ἓνα ξενοδοχεῖο, ξύπνησαν πρωτὶ καὶ περίμεναν νά προχωρήσει ἡ μέρα ν' ἀρχίσει ἡ ζωὴ τῶν γραφείων· θά προσπαθοῦσαν νά συναντήσουν τὸ Δαγκλῆ, δύσκολο νά βροῦν τὸ Βασίλη, χωρὶς τὴ δική του μεσολάβηση.

Παιδεύτηκαν πολὺ ὥσπου νά φτάσουν στὸ γραφεῖο τοῦ Δαγκλῆ. Ὁ στρατηγὸς εἶχε ἐπιφορτιστεῖ μεγάλες εὐθύνες ἀπὸ τὴν Προσωρινὴ κυβέρνηση, στὴν ὁποία μετεῖχε. Ἀνέλαβε τὴν ὁργάνωση, ἐκπαίδευση κι ἀξιοποίηση τοῦ στρατοῦ τής Ἑθνικῆς Ἀμύνης, καθὼς καὶ ὅλα τὰ θέματα συνεργασίας με τὸ σκληροτράχηλο διοικητὴ τῶν γαλλικῶν καὶ συμμαχικῶν στρατευμάτων, τὸ στρατηγὸ Σαράϊγ, πού νά βρεῖ καιρὸ γιὰ ἄλλες ἐξυπηρετήσεις. Ὅμως, ὅταν ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ ἀνέφερε πὼς τὸν ζητοῦσαν ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὁ Πέτρος Κωστίδης κι ὁ γιός του, διέταξε νά τοὺς ὀδηγήσουν ἀμέσως στὸ γρα-

φεϊο του. Ὁ Δαγκλῆς σηκώθηκε ὀρθίος νὰ τοὺς ὑποδεχτεῖ, ἔσφιξε θερμὰ τὰ χέρια καὶ τῶν δυό, στρατηγέ μου, ἄρχισε ὁ Πέτρος, πρὶν ἀκόμα πεῖ ὅτιδῆποτε ὁ Δαγκλῆς, ἤρθαμε γιὰ τὸ Βασίλη, μόνο ἐσεῖς μπορεῖτε νὰ μᾶς δώσετε σωστὲς πληροφορίες, μάθαμε πὼς τραυματίστηκε, τίποτ' ἄλλο, σᾶς ἐξορκίζω στρατηγέ, νὰ μοῦ πῆτε τὴν ἀλήθεια, ζεῖ, πέθανε, ὑπάρχουν ἐλπίδες; Ποῦ βρίσκεται; Ὁ Δαγκλῆς διέταξε τὸν ὑπασπιστὴ νὰ τοὺς ἀφήσει μόνους, νὰ μὴν τοὺς ἐνοχλήσει ἄλλος, προσπαθοῦσε νὰ κερδίσει χρόνο γιὰ νὰ διαλέξει τὰ λόγια ποὺ θάλεγε· ὁ Κωστίδης ἦταν ἔξυπνος ἄνθρωπος, περιμένε ν' ἀκούσει σταράτες κουβέντες, ὄχι διαφορούμενες, τὴν ἀλήθεια ζητοῦσε, ὅσο πικρὴ κι ἂν ἦταν, δὲ θὰ συμβιβαζόταν μὲ καθησυχαστικὲς διαβεβαιώσεις. — Ἀκουσε κ. Κωστίδη, ξέρω πόσο μ' ἐκτιμᾶς, τὸ ἴδιο κι ἐγώ, τὰ αἰσθήματα εἶναι ἀμοιβαῖα, δὲ θὰ σοῦ κρύψω τίποτε λοιπόν. Ὁ Βασίλης ζεῖ· ναί, εἶναι σοβαρὰ τραυματισμένος στὸ πόδι, ἀλλὰ ζεῖ κι ὅλα δείχνουν ὅτι θὰ ξεπεράσει τὴ δοκιμασία καὶ θὰ γίνει καλά. Μόνο ποὺ χρειάζεται ὑπομονὴ κι αὐτὸς δὲν τὴν ἔχει. Πρέπει νάστε, ὅλη ἡ οἰκογένεια, περηφάνοι γιὰ τὸ Βασίλη. Πολέμησε ἡρωϊκὰ καὶ τίμησε τὸ ἐλληνικὸ ὄνομα. — Στρατηγέ, τὸν πρόκανε πάλι ὁ Πέτρος, μᾶς γέμισες χαρὰ μὲ τὰ λόγια σου, θάθελα ὅμως νὰ πάω ἀμέσως νὰ δῶ τὸ γυιό μου, ὁ Δημήτρης τὸν ἀδερφό του, σ' αὐτὸ θέλουμε νὰ μᾶς διευκολύνεις, γιὰ τ' ἄλλα ἔχουμε καιρὸ νὰ μιλήσουμε. — Ὅχι, ἀπάντησε ἀποφασιστικὰ ὁ Δαγκλῆς, πρέπει νὰ μάθετε κάτι ἀκόμα, ποὺ συνδέεται μὲ τὸν τραυματισμὸ του, μπορεῖτε νὰ βοηθήσετε κι ἐσεῖς γιατί τὸ πρόβλημα εἶναι δύσκολο, δὲν ἀντιμετώπισα πολλὰ τέτοια στὴ σταδιοδρομία μου. Οἱ δυό, πατέρας καὶ γυιός, πάγωσαν, τί τοὺς ἔκρυβε ὁ στρατηγός, τί ἦταν ἔτοιμος νὰ τοὺς ἀνακοινώσει; — Ἀκοῦστε, ἡ φωνὴ τοῦ στρατηγοῦ ἦταν σιγανή, τρέμιζε, φαινόταν σὰ νὰ ἐρχόταν ἀπὸ μακριὰ, τὸ τραῦμα τοῦ Βασίλη εἶναι σοβαρό, ἡ ὀβίδα τοῦ τσάκισε τὸ ἴδιο πόδι ποὺ εἶχε σπάσει στὰ Γιάννινα. Οἱ γιατροὶ ἔβγαλαν τίς σφαῖρες, τὸ καθάρισαν, πῆγα μόνος μου στὸ νοσοκομεῖο καὶ τὰ συζητήσαμε, ἐκεῖ στὸ κεφάλι του ἤμουν, ὅλα καλά, μόνο ἀνησυχαστικὸ σημεῖο ὁ φόβος τους μήπως πάθει γάγγραινα. Καμιὰ ἐνδειξὴ ἀκόμα δὲν ὑπάρχει γιὰ κάτι τέτοιο, ἡ πείρα τῶν γιατρῶν ὅμως τοὺς ὑποχρεώνει νὰ λάβουν ὑπόψη κι αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο. Ἄν ἐμφανιστεῖ γάγγραινα, οἱ γιατροὶ θὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ κόψουν τὸ πόδι, πάνω ἀπὸ τὸ γόνατο. Τὸ ἀνακοίνωσαν καὶ στὸ Βασίλη, ἓνα τέτοιο παλληκάρι ἔπρεπε νὰ μάθει τὴν ἀλήθεια, αὐτὸς σήκωσε ἐπανάσταση, παρολίγο νὰ τοὺς φύγει ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, ἔγινε ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Ὅταν τὸν ἤρέμισαν, εἶπε στοὺς γιατροὺς, καὶ σὲ μένα, πὼς σακάτης, μὲ κομμένο πόδι, ποτὲ δὲ θάβγαινε ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο. Ἡ θὰ σωζόταν καὶ τὸ τραυματισμένο πόδι του, ἢ θὰ πέθαινε μαζί του. Ἀπὸ τότε ἄλλη κουβέντα δὲν εἶπε, μόνο μὲ παρεκάλεσε νὰ μὴ σᾶς εἰδοποιήσω γιὰ τὸν τραυματισμὸ του, δὲν ἤθελε νὰ σᾶς στενοχωρήσει. Ἀπὸ τότε ἡ κατάστασή του εἶναι στάσιμη. Οἱ γιατροὶ παλεύουν νὰ σώσουν τὸ πόδι καὶ τὸν τραυματία, κι αὐτὸς, χωρὶς νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τίποτε, περιμένει κι ἐλπίζει. Μαζί του

ἐλπίζουμε ὅλοι μας, ὥς τὴ στιγμή, κανένα ἀνησυχαστικό σημάδι δὲ φάνηκε. Αὐτὰ εἶναι ὅλα κι ἔπρεπε ὅπωςδὴποτε νὰ τὰ μάθετε. Οἱ ἄλλοι σώπαιναν. Ἀγωνίζονταν νὰ συνειδητοποιήσουν καλύτερα ὅσα εἶχε πεῖ ὁ στρατηγός, δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐκολο. Ὁ δικός τους ἄνθρωπος πάλευε στὸ κρεβάτι τοῦ πόνου, ἀποφασισμένος νὰ κερδίσει τὴ ζωὴ μὲ κάθε τίμημα, ἀκόμα καὶ μὲ τὴ θυσία της. Ἡ ἀναπηρία τοῦ φάνταζε θάνατος, ἦταν προτιμότερος αὐτὸς ἀπὸ ἓνα κατάλοιπο ἄνδρα ἐν ζωῇ. Δὲν ἦταν μόνο στὴ μάχη παλληκάρι ὁ Βασίλης, ἦταν καὶ στὸν ἀγῶνα μὲ τὸ θάνατο, ἴδιος Διγενῆς Ἀκρίτας ποὺ πάλευε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια μὲ τὸ Χάρο, γιὰ νὰ σώσει τὴν ἀρτιμέλεια τοῦ σώματός του, τὸ ἴδιο πάλευε κι ὁ Διγενῆς, νὰ μὴν ἀκρωτηριαστεῖ ἡ Αὐτοκρατορία. Ὁ Δημήτρης, ἐνοιωθε συγκλονισμένος μ' ὅσα ἄκουσε, μέσα του πάλευαν λογῆς λογῶν συναισθήματα, εἶχε παραξηγήσει τὸν ἀδερφό του στὶς πολιτικὲς διαμάχες στὰ Γιάννινα, δὲν ἦταν σίγουρος πὼς θὰ κρατοῦσε κι αὐτὸς τὴν ἴδια στάση ἀν βρισκόταν στὴ θέση του. Κι ὁ πατέρας; Ὅ,τι αἰσθανόταν τὸ εἶπε στὸ στρατηγό, μ' ἓνα φίλημα εὐγνωμοσύνης τὸ χέρι του, πετάχτηκε ξαφνικὰ ἐπάνω, πῆρε τὸ χέρι τοῦ στρατηγοῦ καὶ δὲν ἔλεγε νὰ τ' ἀφήσει. Ὁ Δαγκλῆς τοῦ χάιδεψε μὲ τὸ ἄλλο χέρι τὸ κεφάλι, σήκω Πέτρο τοῦ εἶπε, θὰ πᾶμε ὅλοι μας νὰ δοῦμε τὸ Βασίλη, ἡ παρουσία σας θὰ τοῦ κάνει καλό... Φώναξε τὸν ὑπασπιστή του, διέταξε νὰ ἐτοιμάσουν ἓνα αὐτοκίνητο, μπῆκαν μέσα κι οἱ τρεῖς κι ἔφυγαν γιὰ τὸ νοσοκομεῖο...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΝΟΠΙΟΗΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΥΠΟ ΤΟΝ ΒΕΝΙΖΕΛΟ

Στὰ Γιάννινα, μὲ τὴν ἄφιξη στὶς 15 Σεπτεμβρίου τοῦ κυβερνητικοῦ ἀντιπροσώπου, ὅπως στὴν ἀρχὴ ὀνομαζόταν, Α. Στεργιάδη -ἀργότερα πῆρε τὸν τίτλο τοῦ Γενικοῦ διοικητῆ Ἡπείρου- ἡ μεταπολίτευση ὁλοκληρωνόταν. Νομικός, γεννημένος στὴν Κρήτη, μὲ καταγωγὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, στενὸς συνεργάτης τοῦ Βενιζέλου, πρὶν καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, κυρίως σὲ σύνταξη νόμων σχετικῶν μὲ τὴν τοπικὴ αὐτοδιοίκηση καὶ τὴ μεταχείριση τῶν μουσουλμανικῶν πληθυσμῶν, δυὸ θέματα ποὺ σχετίζονταν ἅμεσα μὲ τὴν πολιτεία του στὴν Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν πιὸ ὑπεύθυνη ποὺ κατέλαβε ὡς Ὑπατος Ἀρμοστής στὴ Σμύρνη, μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀπόβαση τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀμφιλεγόμενη γιὰ πολλοὺς προσωπικότητα, ποὺ δὲν ἄνοιξε τὸ στόμα του νὰ πεῖ κουβέντα γιὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ, ὡς τὸ θάνατό του, λὲς καὶ εἶχε δώσει ὄρκο γι'αυτό· ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια ἀρχίζει ν' ἀποκαθίσταται ἱστορικὰ καὶ ν' ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὶς τεράστιες εὐθύνες ποὺ τοῦ φόρτωσαν. Ἡ μεγαλύτερη κατηγορία ἐναντίον του ἦταν ὅτι δέχτηκε νὰ παραμείνει ὡς Ὑπατος Ἀρμοστής Σμύρνης καὶ μετὰ τὴν παλινόρθωση τοῦ βασιλιᾶ, ἀποδεικνύεται ὅμως ὅτι αὐτὸ ἐγινε ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴ τοῦ Βενιζέλου νὰ μείνει στὴ θέση του. Ὅπωςδήποτε ἦταν μιὰ ξεχωριστὴ προσωπικότητα, μὲ δυνατό χαρακτῆρα καὶ πολλὲς ἱκανότητες, μὲ ιδέες προοδευτικὲς γιὰ τὴν ἐποχὴ του, σίγουρα πῆγαινε μπροστὰ ἀπ' αὐτήν. Ἡ πρόσφατη ἱστορικὴ κρίση ἀποφαίνεται πὼς μὲ τὴ δράση του ὡς Γενικοῦ διοικητῆ Ἡπείρου, θεμελίωσε τὴ φήμη γιὰ τὶς διοικητικὲς του ἱκανότητες, μέσα σὲ συνθῆκες ιδιαίτερα δύσκολες.

Πρὶν ἀκόμα δημοσιευτεῖ ἡ προκήρυξη ποὺ ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ἡπειρωτικὸ λαό, ἡ δημοσιογραφικὴ ὁσφρηση τοῦ Γ. Χατζῆ εἶχε συλλάβει τὴν ιδιαιτερότητα τῆς προσωπικότητάς του, τὸν βοήθησαν καὶ οἱ φῆμες ποὺ εἶχαν φτάσει στὰ Γιάννινα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔλευσή του, *ἔχει ἐξαίρετα προσόντα, ἔλεγαν, καὶ ἔρχεται ἔχοντας μεγάλες δικαιοδοσίεις, εὐχὴ ὅλων εἶναι νὰ πετύχει εἰς τὸ ἔργον του.*

Ἡ προκήρυξη τοῦ Α. Στεργιάδη τῆς 15-9-1917, δημοσιευμένη στὸν Ἡπειρωτικὸ τύπο στὶς 21-9-17, ἀποκαλύπτει τὶς προθέσεις ὅχι μόνο τῆς κυβέρνησης τῶν Φιλελευθέρων, ἀπέναντι στὰ γενικότερα ἡπειρωτικὰ θέματα, ἀλλὰ

Ένα ιστορικό στιγμιότυπο ζωής από τὰ Γιάννινα τοῦ 1915: «Εἰς τὸν ἐν Ἰωαννίνοις κήπον τοῦ Κουραμπᾶ κατὰ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν 2 Φεβρουαρίου 1915», ὅπως ἀναγράφεται στὸ πίσω μέρος τῆς φωτογραφίας. Στὸ κέντρο, κάτω ἀπὸ τὸ σταυρό, ὁ στρατηγὸς Παναγιώτης Δαγκλῆς. Ἀπ' ὅσους ἀναγνωρίστηκαν σημειώνουμε τὰ ὀνόματα: 1) Νικ. Ἰωαννίδης, χρυσοχόος, 2) Ψαροβασίλης, καθηγητής, 3) Σπύρος Γκάνιος καὶ ὁ γιὸς τοῦ Ἰωάννης Γκάνιος, 4) Κων. Σούρλας, 5) Μερόπη Σούρλα - Δευτεραίου, 6) Κατίγκω Εὐ. Χατζῆ (βουλευτή), 7) Μαθίλδη Δαβιτζών Λεβῆ, 8) Ματθαίας Λεβῆ, 9) Ἀννέτα Μ. Λεβῆ μὲ τὴν κόρη τῆς Γιέτη, 10) Ἰωάννης Νιτσιδης καὶ ὁ πατέρας τοῦ, 11) Μαρί Πυρσινέλλα, 12) Γ. Τζέτζος, 13) Α. Ξιούρας, 14) Ὁ Ἰταλὸς πρόξενος Ντεσάντο, 15) ἡ κυρία Θωμᾶ Βούρη. (Ἀρχεῖο Γεωργίου Ἀλ. Μυλωνᾶ).

και του ίδιου του Στεργιάδη, προθέσεις που θα γίνουν το βάθρο της πολιτείας του τόσο στην Ήπειρο, όσο κι αργότερα, όταν τοποθετήθηκε Ὑπατος Ἀρμοστής στη Σμύρνη.

Στην εισαγωγή αναφέρεται στην επανάσταση (τὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*), τὴν ὁποίαν κατέστησε ἀναπότρεπτον ἡ τυραννία καὶ ἡ προδοσία μιᾶς φαύλης ὀλιγαρχίας. Ἡ επανάσταση εἶχε ἐπικρατήσει σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ τερμάτισε μιὰ κατάσταση που ὀδηγοῦσε τὸ ἔθνος στὸν ὀλεθρο. Πρῶτο ἀγαθὸ τῆς νίκης, συνέχιζε, ἦταν ἡ ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Στὴ συνέχεια ἀναφερόταν στὸ ἱστορικὸ τῆς πολιτειακῆς μεταβολῆς (ἀναχώρηση τοῦ ἔκπτωτου βασιλιά, σύγκληση τῆς βουλῆς τῆς 31ης Μαΐου 1915, ἀνάγκη στὸ θρόνο τοῦ Ἀλέξανδρου) καὶ ἐξέφραζε τὴν πίστη πὼς ἡ ἐθνοσυνέλευσις, μετ' οὐ πολὺ συγκαλουμένη, θὰ δώσῃ εἰς τὸ πολίτευμα τὴν μορφήν τὴν μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τὴν δημοκρατικὴν συνείδησιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἦταν μοιραῖο, πρόσθετε, ἡ επανάσταση νὰ διχοτομήσῃ τὸ κράτος, μὲ τὴν ἐπικράτησίν της ὁμῶς ἐπανεφέρε τὴν ἐνότητα καὶ τὴν γαλήνην καὶ ἀπέδωκεν εἰς τὸ ἔθνος τὸν κυβερνήτην του., ὅστις τώρα ἀγωνίζεται νὰ στερεώσῃ τὴν νέαν τάξιν, νὰ ἀνοίξῃ δι' ἀποκαλύψεων τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τυφλωθέντων καὶ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Ἑλληνας ὅλους εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς σωτηρίας. Ὁ νέος στρατὸς τῆς Ἑλλάδας πολεμοῦσε ἤδη στὴ Μακεδονία γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της ἀπὸ τοὺς Γερμανοβουλγάρους καὶ ἡ ἐπιστράτευση ὅλων τῶν Ἑλλήνων σημείωνε ἐπιτυχία, μὲ τὴν ἀθρόα προσέλευση τῶν καλούμενων ὑπὸ τὰς σημαίας. Οἱ σύμμαχοι βοηθοῦσαν τώρα τὴν Ἑλλάδα, κάτι, πού δὲ συνέβαινε προηγουμένως, ἐξαιτίας τῆς ἐχθρικῆς πολιτικῆς τῶν βασιλικῶν κυβερνήσεων ἀπέναντί τους. Ἡ ἡθικὴ ἀποκατάσταση τοῦ κράτους, ἄρχισε ν' ἀποδίδει καρπούς, ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἦταν καὶ ἡ ἀποχώρηση τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Ήπειρο. Ὁ Στεργιάδης δικαιολόγησε τὴν κατοχὴ τῶν Ἰταλῶν ἤθελαν, ἔλεγε, νὰ προφυλάξουν τὰ Ἀδριατικὰ τῶν συμφέροντα, τὰ ὁποῖα δὲν ἦταν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ Ἑλληνικά. (Λανθασμένη ἐκτίμηση! Τὰ ἰταλικά καὶ ἑλληνικά συμφέροντα ἦταν τελείως ἀντίθετα. Θὰ τὸ ἀντιλαμβανόταν αὐτὸ ὁ Στεργιάδης στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὅταν σὲ κάθε ἐνέργεια τῆς πολιτικῆς διοίκησης καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἀντιμετώπιζε τὴν ὑπονομευτικὴν δρᾶσιν τῶν Ἰταλῶν).

Δικαιολόγησε ἐπίσης καὶ τὰ μέτρα πού εἶχαν πάρει οἱ σύμμαχοι ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς τῶν προηγούμενων κυβερνήσεων, δημιούργησαν δυσπιστία σὲ ὅλους καὶ ὑποχρέωσαν τὴν Entente, νὰ λάβῃ μέτρα πού ἔθιγαν τὴν ἑλληνικὴ ψυχὴ. Κατὰ τὴ γνώμη του ἡ δοκιμασία ὑπῆρξε παροδική καὶ οἱ Ἑπαιρῶνται τὴν ὑπέστησαν μὲ ἀκλόνητον πίστιν εἰς τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα καὶ μὲ σύνεσιν, γιαντὸ καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ διατηρῶσιν καμμιά μνησικακία (δεύτερη λανθασμένη ἐκτίμηση). Στὴ συνέχεια ἀνατρέπει στὴν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου καὶ στὴν προσφορὰ τῶν Ἠπειρωτῶν

στό ἔθνος, ὑπενθυμίζοντας ὅτι γιὰ τὴν ἐπίτευξη τῆς νίκης χρειάζεται ἡ ἔνω-
ση τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων.

Ἰδιαίτερη μνεία ἔκανε γιὰ τὶς ἐθνικὲς μειονότητες καὶ γιὰ τὴν ἀνάγκη σεβασμοῦ τῶν δικαιωμάτων τους. Ἡ πολιτεία τοῦ στό σημεῖο αὐτό, τόσο στὴν Ἡπειρο, ὅσο καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὅπου ἀντιμετώπισε τὸ θέμα σὲ μεγαλύτερη ἔκταση, ἦταν συνεπὴς πρὸς τὶς πεποιθήσεις του, γιὰ αὐτὸ καὶ ἦταν αὐστηρὸς σ' ἐκείνους ποὺ παραβίαζαν τὰ δικαιώματα τῶν μειονοτήτων. Ἀξιῶ παρὰ τῶν πολιτῶν -ἐγράφε στὴν προκήρυξή του- καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων αὐστηρὰν προστασίαν κατὰ πάσης καταθλίψεως, ισότητά, δικαιοσύνην, σεβασμὸν πρὸς τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν θρησκευτικὰ καὶ οἰκογενεια-
κά ἥθη καὶ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο λήθην προσφάτων ἢ παλαιῶν διχονοιῶν.

Σοβαρὸ ζήτημα γιὰ τὴν Ἡπειρο, πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἦταν τὸ κτηματικὸ, ἡ κατάργησις δηλαδὴ τῶν τσιφλικιῶν, ὑπόσχεση ποὺ εἶχαν δώσει ὅλες οἱ κυβερνήσεις, χωρὶς νὰ τὴν κρατήσουν, γιὰ αὐτὸ οἱ διαμαρτυρίες καὶ ἐξεγέρσεις ἦταν συνεχεῖς. Ὁ Στεργιάδης στὴν προκήρυξή του τὸ ἔθιξε. Ἔδωσε κι αὐτὸς ὑπόσχεση ὅτι θὰ λυθεῖ μὲ τὸ σχετικὸ νόμο τοῦ κράτους. Τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου αὐτοῦ ἢ εἶχε παρερμηνευτεῖ ἀπὸ τοὺς ἀγρότες ἢ δὲν ἱκανοποιοῦσε ὅλα τοὺς τὰ αἰτήματα, ἀποδείξει ὅτι δυσφοροῦσαν. Δὲν θὰ ὀκνήσω, τόνιζε, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐνεστῶσαν παρόξυνσιν τῶν σχέσεων κολλήγων καὶ κτηματιῶν καὶ εἰς τὴν ἤδη ἀρξαμένην παρεξήγησιν καὶ συκοφάντησιν τοῦ νόμου, νὰ περιέλθω τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ νὰ ἐξηγήσω ἐγὼ τὸν νόμον τοῦτον καὶ νὰ φωτίσω ἀγρότας καὶ κτηματίας, ὥστε ὅλοι ν' ἀποδεχθῶσιν τὴν λύσιν ὡς εὐεργεσίαν. Ἀναγνωρίζει, πάντως, ὅτι σὲ ὁρισμένες περιοχὰς τῆς Ἡπείρου χρειάζεται ἡ λήψη ριζικότερων μέτρων γιὰ τὰ τσιφλίκια καὶ ἐλπίζει ὅτι θὰ συμπληρωθεῖ ὁ νόμος. Εἶναι ἀνάγκη, ἔγραφε, ν' ἀποκατασταθοῦν ὁμαλὲς σχέσεις μεταξὺ κολλήγων καὶ κτηματιῶν, καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὕτη θὰ κινηθεῖ καὶ τὸ κράτος μὲ τὴν χορήγησιν σπόρων, γεωργικῶν ἐργαλείων καὶ τῇ βελτίωσιν τοῦ συγκοινωνιακοῦ δικτύου. Ἀμεση προτεραιότητα εἶχε ἡ ἐπισκευὴ ὅλων τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν, ἡ ἐκτέλεσις μικρῶν ἐπείγοντων ἔργων στίς ἐπαρχίες, ἡ γεφύρωσις τοῦ Ἀράχθου, στὴ θέσις Μπαλντούμα, καὶ ἡ συνέχισις τῆς κατασκευῆς τοῦ νέου δρόμου Ἰωαννίνων-Ἡγουμενίτσας, μὲ διακλαδώσεις πρὸς τὴν Παραμυθιά καὶ τὸ Φιλιάτι.

Ὅλα αὐτά, βέβαια, δὲν ἔφταναν γιὰ τὴν Ἡπειρο, εἶχε ἀνάγκη κι ἀπὸ ἄλλα ἔργα (νέους δρόμους, ἀνάγερσις δημόσιων κτηρίων, σχολείων κ.ἄ.), κά-
τω ὅμως ἀπὸ τὶς δύσκολες συνθήκας ποὺ περνοῦσε ἡ χώρα, λόγω τοῦ πολέμου, δὲν ἔπρεπε -σημείωνε- ν' ἀξιῶνουμε ἀπὸ τὸ κράτος νὰ κάνει πράγ-
ματα ἀδύνατα, τὰ ὅποια καὶ ὅταν εἰσέλθωμεν εἰς τὸν εἰρηνικὸν ὁμαλὸν
βίον, ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν ὄχι ἀπὸ τὸ κράτος, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Τοπικὴν
Διοίκησιν. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ὁ Στεργιάδης εἶχε ἀφιερῶσει πολὺ χρόνον σὲ
μελέτη, συγγραφὴ καὶ κατάρτιση νόμων, καὶ δίκαια μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς
πρωτοπόρος στὴν οὐσιαστικὴ ἐφαρμογὴ τῶν θεσμῶν τῆς ἀποκέντρωσης καὶ

τῆς αὐτοδιοίκησης. *Πρὸς αὐτὴν* (τὴν τοπικὴ διοίκηση) -τόνιζε στὴν προκήρυξη- *πρέπει νὰ τραπῶμεν, ἂν θέλωμεν νὰ διοικηθῶμεν εἰς τὸ μέλλον μετ' ἀποτελεσμάτων ἀνωτέρων καὶ συνάμα νὰ στερεώσωμεν τοὺς ἐλευθέρους ἡμῶν θεσμούς. Δὲν θὰ εἶναι, δι' ἡμᾶς, ἡ Τοπικὴ Διοίκησις, μέθοδος σοφῆ, ἔξωθεν κατὰ μίμησιν εἰσαγομένη, ἀλλὰ προῖόν αὐτομάτου προσαρμογῆς εἰς συνθήκας, τὰς ὁποίας ἐδημιούργησαν ἡ γεωγραφία ἡμῶν καὶ ἡ ἱστορία καὶ ἡ ταυτότης τῶν κατὰ τὸν βιοτικῶν ἀναγκῶν καὶ ἡ ἀλληλεγγύη τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων καὶ ἡ ἐκ τούτων μεΐζων ψυχικὴ συγγένεια τῶν πληθυσμῶν ἐκάστης περιφερείας. Ἐξοχες σκέψεις! Μόνο ποὺ ἀπὸ τότε πέρασε σχεδὸν ἓνας αἰώνας καὶ δὲν ἔχουν γίνει στὸν τόπο μας, σοβαρὰ βήματα ἀποκέντρωσης καὶ ἐφαρμογῆς τοῦ θεσμοῦ τῆς Τοπικῆς Διοίκησης, ὅπως τὴν ὁραματιζόταν ὁ Στεργιάδης, ποὺ ὁλοκλήρωνε τὴν προκήρυξή του μὲ τὰ ἑξῆς:*

Ἡπειρῶται! Ἡ Κυβερνητικὴ ἀντιπροσωπεΐα θὰ φέρῃ διοίκησιν ἀνωτέραν ἢ κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλ' ἀξιοῖ παρ' ὧν ὑποταγὴν εἰς τὸ καθήκον. Κατὰ τὰ ἄλλα ἔχετε ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν νέαν τάξιν. КΥΒΕΡΝΑ О ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ.

Νά, λοιπόν, ποὺ ἡ νέα τάξις κι ὁ μεσσιανισμός, δὲν εἶναι λέξεις ποὺ ἐκφράζουν μόνον τὴν ἐποχὴ μας. Ὑπάρχει ἀναλογία περιπτώσεων στὴν ἱστορία, ποὺ δίνουν τὴν ἐντύπωση ἐπανάληψής της, κάποτε κατὰ τρόπο ποὺ θυμίζουν μαθηματικὴ ἐξίσωση. Ὁ Χατζῆς, παρὰ τὸ γεγονὸς πῶς ὁ Στεργιάδης μὲ τὴ φιλοσοφία του καὶ τὴν ἐκθεσι τῶν γεγονότων, ὅπως αὐτὸς τὰ πίστευε, γκρέμιζε τὴν ἰδεολογία του, ἔκανε συντρίμμα τὰ εἰδωλά του, ἐπαίνεσε τὴν προκήρυξη, ἐξαίροντας ἰδιαίτερα τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἀναφέρονταν στὴν τοπικὴ διοίκηση καὶ τὴν ἀποκέντρωση θεσμῶν, ποὺ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοὺς εἶχε κι ὁ ἴδιος ἀγωνιστεῖ πολλὰ χρόνια. Συμφωνοῦσε ἐπίσης καὶ μὲ τὴν προκήρυξη τοῦ διευθυντῆ τῆς Ἀστυνομίας Ν. Νικηφοράκη, -ἀργότερα θὰ τὸν ἐλέγξει αὐστηρὰ γιὰ τὴν πολιτεία του- γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ἀποθεμάτων τῶν τροφίμων, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κι ἐπέμενε γιὰ τὴν ἐπιβολὴ αὐστηρῶν ποινῶν στοὺς παραβάτες. Στοὺς ὑπαλλήλους, διοικητικούς, ἀστυνομικούς κλπ., ποὺ εἶχε ἐπιλέξει ὁ ἴδιος ὁ Στεργιάδης, εἶχε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη καὶ δὲ δίστασε, ὅταν, μετὰ τὴ μεταπολίτευση τοῦ 1920, ὁ πρωθυπουργὸς Δ. Ράλλης διέταξε τὴν ἀντικατάσταση τοῦ διευθυντῆ τῆς ἀστυνομίας, τοῦ Ν. Νικηφοράκη -τὸν εἶχε πάρει μαζί του στὴ Σμύρνη- ν' ἀπαιτήσῃ, μ' ἐντονο τηλεγράφημα νὰ παραμείνῃ ὁ ἀστυνόμος στὴ θέση του, ἀλλοιῶς θὰ παραιτοῦνταν κι ὁ ἴδιος. Δὲν εἶχε σκοπὸ, πρόσθετε, νὰ δεχτεῖ καμιά ἀλλαγὴ στὰ πρόσωπα τῶν συνεργατῶν του, μὲ βάση τὰ κομματικὰ κριτήρια. Γιὰ νὰ γίνει ὅποιαδήποτε ἀλλαγὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει τὴ συναίνεσή του, ὅπως γινόταν καὶ μὲ τὴν προκάτοχη κυβέρνησι.

Μὲ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων τοῦ Ἀριστείδη Στεργιάδη, ξαναγύρισε στὸ δημαρχεῖο ὁ πρῶν δήμαρχος, ὁ μηχανικὸς Γ. Ἰωαννίδης, εἶχε ἀπολυθεῖ κατὰ τὰ Νοεμβριανά. Ἡ πρώτη του δραστηριότητα ἦταν νὰ ὀργανώσει στίς 17 Σεπτεμβρίου, δοξολογία στὴ μητρόπολη, ἐπὶ τῇ ἐπανάστασι τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐλλήνων

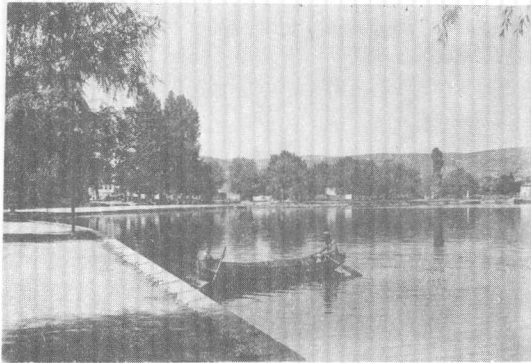
ἀρχῶν.- Μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δικαστικῆς τάξεως, ἄρχισε νὰ δικηγορεῖ στὰ Γιάννινα ὁ Γεώργιος Κωνσταντινίδης, ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Θ' ἀναδεικνυόταν σὲ λίγο ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ μεγάλους δικηγόρους τῶν Γιαννίνων, ὁ ἄλλος ἦταν ὁ Γ. Μουλαΐμίδης.- Οἱ γιατροί, μὲ γνωστοποίησάν τους, βάσει τοῦ νόμου, ὅπως ἔλεγαν, καθόρισαν τὶς νέες ἀμοιβές τους· παθολογικὴ ἐπίσκεψη δρχ. 3.- Γιὰ κάθε ἀσθενή, ἐπὶ πλέον, ποὺ βρισκόταν στὸ ἴδιο σπίτι, 2 δρχ. τὸ ἄτομο.- Γυναικολογικὴ, μαιευτικὴ καὶ χειρουργικὴ ἐπίσκεψη δρχ. 4.- Ὠτοσκοπηση, λαρυγγοσκοπηση, ὀφθαλμοσκοπηση δρχ. 5.- Συμβουλευτικὴ ἐπίσκεψη δρχ. 4.- Ἱατρο-συμβούλιο μὲ ἕνα ἢ περισσότερους γιατροὺς, δρχ. 5-10.- Νυχτερινὲς ἐπισκέψεις ἀπὸ τὶς 10 μ.μ. ὡς τὸ πρωῒ, δρχ. 10-20, ἀνάλογα μὲ τὴν κοινωνικὴ θέση τοῦ ἀρρωστοῦ.- Διανυκτέρευση δρχ. 50.- Γιὰ κάθε εἶδους χειρουργικὴ ἐπέμβαση θὰ γινόταν ἰδιαίτερη συμφωνία.

Απὸ τὴν ἄφιξη τοῦ Α. Στεργιάδη στὰ Γιάννινα, ὡς τὶς 24 Σεπτεμβρίου 1917, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ τελευταῖο φύλλο τῆς *Ἠπείρου*, δὲν πέρασε οὔτε ἕνα δεκαήμερο. Στὸ διάστημα αὐτὸ ὁ Γ. Χατζῆς, χωρὶς ν' ἀρνεῖται τὴν ἰδεολογία του, ἢ νὰ ταπεινώνεται ἐκλιπαρώντας τὸ ἔλεος τῶν ἀντιπάλων, δημοσιογραφοῦσε, ὅπως καὶ μετὰ τὶς 29 Μαΐου, χρησιμοποιώντας χαμηλοὺς τόνους. Ἔδινε σκληρὲς ἀπαντήσεις, ὅταν τὸν ἔθιγαν, καὶ υπεράσπιζε μὲ σθένος τὴν πολιτεία τοῦ Σπυριδῶνα. Πρόθεσή του ἦταν νὰ πείσει ὅλους, πῶς ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἐμπόλεμη κι ἀνέλαβε, μαζὶ μὲ τοὺς συμμάχους της, σκληρὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Γερμανοβούλγαρων ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ἔπρεπε τὰ πάθη νὰ παραμεριστοῦν, νὰ ἐπικρατήσῃ σύμπνοια καὶ νὰ πετύχει ἡ ἐπιστράτευση. Ὁ Χατζῆς ἦταν εἰλικρινὴς καὶ συνεπὴς μ' ὅσα ἔγραφε. Μόνο ποὺ οἱ ἄλλοι δὲν ἤθελαν νὰ τὸν πιστέψουν καὶ τὸν ἐξόρισαν στὴ Λευκάδα -μὲ τὴ δικαιολογία τῆς ἐπιστράτευσης τῆς ἡλικίας του- γιὰ 14 ὁλόκληρους μῆνες, ἐνῶ οἱ φίλοι του, οἱ ἐξόριστοι στὴν Εὐρώπη, πίστευαν σ' ἄλλα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ αὐτὸς διακήρυσσε. Ἐπιδίωκαν τὴν ἀμεση παλινὸρθωση τοῦ Κωνσταντίνου καὶ προετοιμαζαν σχέδια κατασκόπευσης, ὑποκίνησης ταραχῶν, ἀποτυχίας τῆς ἐπιστράτευσης κ.ἄ. Τὸ ἔργο τοῦ Πολ. Ἐνεπεκίδου, τὰ *Μυστικὰ Ἀρχεῖα τῆς Βιέννης*, εἶναι πλούσιο σὲ ἀποκαλύψεις γιὰ τὴν περίοδο τῶν ἐτῶν 1916-1918. Τὴν κυριότερη ἀντιβενιζελικὴ δράση ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ καθ' αὐτὸ αὐλικὸ περιβάλλον, ἀνέπτυξε ἡ *Ἑλληνικὴ Ἐνωση* εἶχε ἔδρα της τὴ Γενεύη (πρόεδρος: Ἀντ. Καρτάλης, γραμματεῖς: Π. Παπαδόπουλος, καὶ παραρτήματα στὴ Ζυρίχη, τὴ Λωζάνη, Νοῦσατέλ καὶ Βέρνη). Πόσο «πατριωτικὰ» σκεφτόταν ἡ *Ἑλληνικὴ Ἐνωση* ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, φαίνεται ἀπὸ τὴ διαμαρτυρία ποὺ δημοσίευσε στὶς ἑλβετικὲς ἐφημερίδες (22 Δεκεμβρίου 1917), σχετικὰ μὲ τὴν ἐπιστράτευση: *Ἡ «Ἑλληνικὴ Ἐνωση», πεπεισμένη ὅτι διερμηνεύει τὴν θέλησιν τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦ διατελοῦντος ὑπὸ ζυγόν, διαμαρτύρεται ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, κατὰ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπιστρατεύσεως... Φυσικὰ δὲν ἔπαυε νὰ διαμαρτύρεται ἐνώπιον καὶ τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ἂν ὑπῆρχε ἀκόμη, ἐξορκίζοντάς τον νὰ ὑψώσει τὴ φωνή του, γιὰ ν' ἀποδοθεῖ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ἡ ἐλευθερία του καὶ τὸ ἀπαράγραπτο δικαίωμα νὰ διευθύνει τὶς τύχες του, ὅπως αὐτὸς ἤθελε.*

Πέραν ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς αὐτὲς διακηρύξεις καὶ διαμαρτυρίες, τὸ αὐλικὸ περιβάλλον τοῦ Κωνσταντίνου, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς: Ἐμ. Ὑψηλάντη, Γ. Στρέ-
ϊτ καὶ Ν. Θεοτόκη, συνωμοτοῦσαν, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Κωνσταντίνου,
τὸν ὅποιο τελικὰ κατόρθωσαν νὰ πείσουν, καὶ κατάρτιζαν σχέδια ὀργάνωσης
ἀντάρτικου στὴν Ἑλλάδα, μὲ σκοπὸ τὴ ματαίωση τῆς ἐπιστράτευσης, τὶς
ἀθρόες λιποταξίες καὶ τὴν αὐτομόληση ὁλόκληρων μονάδων, μὲ τελικὴ
ἐπιδίωξη τὴν ἐκδίωξη τοῦ Βενιζέλου καὶ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου.
Τὰ σχέδια αὐτὰ ἐγίνε προσπάθεια νὰ ἐφαρμοστοῦν, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ
ἀνταρσίες ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, μὲ τὴν ἀνοχή ἢ ἀνικανότητα
ἀξιωματικῶν, στὴ Λαμία, στὴ Λειβαδιά, στὴ Θήβα, στὴ Λευκάδα, στὸ
στασιαστικὸ κίνημα τῆς Πίης μεραρχίας Πατρῶν, ποὺ ὅλες καταστάληκαν
βίαια καὶ οἱ πρωταίτιοί τους τουφεκίστηκαν. Τελικὰ τὰ σχέδια κατέρρευσαν,
κυρίως μετὰ τὴ σύλληψη καὶ καταδίκη σὲ θάνατο δυὸ ἀξιωματικῶν, ἀπὸ
τοὺς κρατούμενους στὸ Γκαϊρλιτς τῆς Γερμανίας (τοῦ IV Σώματος Στρατοῦ
Καβάλας), οἱ ὅποιοι εἶχαν σταλεῖ στὴν Ἑλλάδα γιὰ κατασκοπεία, ὑποδαύιση
τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ, διάλυση τοῦ στρατοῦ καὶ ἐκδίωξη τοῦ Βενιζέλου.

Τὶς περιπέτειες τοῦ Χατζῆ τὶς πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὴν ἐπ'ἀνέκδοση
τῆς ἐφημερίδας του, ὕστερα ἀπὸ 14 μῆνες διακοπῆς. Τὸ βενιζελικὸ καθεστῶς,
στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἀντιπάλων του, χρησιμοποιοῦσε παρόμοια μέσα μὲ
τὸ προηγούμενο. Συλλήψεις, καταδίκες, φυλακίσεις καὶ ἐξορίες, εἴτε μέσα
στὴν Ἑλλάδα, εἴτε ἔξω ἀπ' αὐτή. Καὶ γιὰ ὅσους μὲν συνωμοτοῦσαν ἀπὸ
τὸ βασιλικὸ περιβάλλον νὰ δημιουργήσουν στὴ χώρα προβλήματα, ὅπως
αὐτὰ ποὺ ἀναφέρθηκαν, δικαιολογημένα ἐπιβλήθηκαν αὐστηρὲς ποινές. Οἱ
ἄλλοι ὅμως; Αὐτοὶ ποὺ πέραν τῆς τυφλῆς ἀφοσίωσής τους στὸ βασιλιά δὲν
εἶχαν διαπράξει κανένα ἀδίκημα; Ποῦ στηρίζονταν ὅσοι τοὺς συλλάμβαναν
καὶ τοὺς ἐξόριζαν; Πουθενά· μόνο σὲ διαδόσεις, φήμες κι ἀνώνυμες καταγ-
γελίες, ὅπως εἶχε γίνε καὶ μὲ τοὺς βενιζελικοὺς-θύματα τῶν *Νοεμβριανῶν*.
Τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα ἦταν τὸ ὅτι ἐξόριζαν, ἀφοῦ τοὺς ἐδιωχναν ἀπὸ τὸ
στράτευμα, ἱκανότατους ἀξιωματικούς, τὸ μόνο τους ἁμάρτημα ἦταν ὅτι
δὲν εἶχαν προσχωρήσει στὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*. Κανεὶς δὲν μπῆκε
στὸν κόπο νὰ τοὺς ρωτήσῃ γιὰτί δὲν εἶχαν κάνει αὐτὸ τὸ βῆμα. Μόνο ὁ
στρατηγὸς Δαγκλῆς μὲ τὴν πείρα καὶ τὴ σύνεση ποὺ τὸν διέκρινε κατάλαβε
τὸν κίνδυνον ποὺ ἐνέδρευε γιὰ τὸ νέο στρατὸ τῆς Ἑλλάδας, ἀπὸ τὴν ἀνιση
μεταχείριση μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς *Ἐθνικῆς Ἀμύνης* καὶ τῶν ἄλλων,
τοῦ *Κράτους τῶν Ἀθηνῶν*, ποὺ ἦταν καὶ οἱ περισσότεροι. Τὴ μεγαλύτερη
ζημιά, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Δαγκλῆ, ἔκανε ὁ προσωπάρχης τοῦ ὑπουργείου
Στρατιωτικῶν ἀντισυνταγματάρχης Θεόδ. Πάγκαλος, ἔμπιστος τοῦ Βενιζέ-
λου, εὐφυῆς μὲν καὶ ἱκανὸς ἀξιωματικὸς, φίλαρχος ὅμως καὶ ἐκδικητικὸς,
ἔχων δὲ ὡς μόνον μέλημα, νὰ θέσῃ ἐκποδῶν ὅσον τὸ δυνατόν πλείονας
ἀνωτέρους τοῦ ἀξιωματικούς, ἵνα προαχθῇ ταχέως ὁ ἴδιος (γιαυτὸ καὶ)
διέπραξε παντὸς εἶδους ἀδικίας καὶ παρανομίας. Κατεδιώχθησαν σταλέ-
ντες εἰς ἐξορίαν ἢ τεθέντες εἰς διαθεσιμότητα ἢ ἀποστρατεῖαν πλείστοι

ἀξιωματικοί, οἵτινες οὐδεμίαν ἄλλην εἶχον καθ' ἑαυτῶν κατηγορίαν παρὰ μόνον ὅτι ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν πρὸς τὴν Βασιλείαν ὄρκον των καὶ δὲν ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην, κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἦσαν ἱκανοὶ ἀξιωματικοί, φιλοπάτριδες, δυνάμενοι χάριν τῆς πατρίδος νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς καὶ

Ἀπὸ τὰ παλιὰ Γιάννινα: Παραλίμνια ἄποψη.

ὑπὸ τὸ νέον καθεστῶς καὶ νὰ ὤσιν ἐπωφελεῖς εἰς τὸν στρατόν. Τοῦναντίον ἄλλοι ἀναφανδὸν πολεμήσαντες τὴν Βενιζελικὴν ιδέαν, ἀντιδράσαντες κατ' αὐτῆς, ἐργασθέντες ὑπὲρ τοῦ πρώην Βασιλέως, ἀπηλλάγησαν πάσης κατηγορίας καὶ ἐτηρήθησαν εἰς τὸν στρατόν διότι ἦσαν συγγενεῖς ἢ φίλοι τοῦ Παγκάλου ἢ τοῦ Μιχαλακοπούλου (προσωρινοῦ ὑπουργοῦ Στρατιω-

τικῶν) ἢ ἄλλων ἰσχυρῶν τοῦ κόμματος. Καϋμένη Ἑλλάδα! Παραμύθια καὶ οἱ ἰδεολογίες κι ὅλα τὰ συναφῇ. Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται κάποιες φορὲς κατὰ τρόπο, λὲς κι ἔχει κρατηθεῖ ἀντίγραφον ἀπὸ προηγούμενες περιπτώσεις γιὰ νὰ ἐφαρμοστεῖ σὲ μεταγενέστερες...

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον τῶν μεγάλων παθῶν καὶ τῆς ἐφeses γιὰ ἐκδίκηση ποὺ χαρακτήριζε τοὺς νικητές, ἦταν δυνατόν νὰ ἐπιβιώσει ὁ Χατζῆς; Ἦταν δυνατό, δηλαδή, νὰ τοῦ συγχωρήσουν τὴν προσήλωσή τους στὸν Κωνσταντῖνο καὶ τοὺς ἀγῶνες ποὺ ἔκανε γι' αὐτόν; Ὁ Χατζῆς δὲν ἔτρεφε αὐταπάτες: Κάτω ἢ «Ἡπειρος» Κάτω ὁ Χατζῆς, φώναζαν οἱ διαδηλωτές ἔξω ἀπὸ τὰ γραφεῖα του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Α. Στεργιάδης, ποὺ μὲ συνέπεια τὸν ὑποστήριξε ὁ Χατζῆς, βεβαίωνε τὸν κόσμον ὅτι ὁ Βενιζέλος κυβερνάει. Ναι κυβερνοῦσε ὁ Βενιζέλος καὶ κρατοῦσε τὸ τιμόνι τοῦ σκάφους, γιὰ νὰ τὸ ὀδηγήσει στὸ ὄνειρευτὸ λιμάνι τῶν ἐθνικῶν πόθων. Γι' αὐτὸ τὸν περισσότερο καιρὸ βρισκόταν στὸ ἐξωτερικόν, στὰ μεγάλα κέντρα ἀποφάσεων, γιὰ νὰ ἐπηρεάζει μὲ τὶς διπλωματικὲς ἱκανότητες ποὺ διέθετε τὶς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων, πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδας, στὸ ἐσωτερικὸ ὅμως οἱ φίλοι του ἀλόνιζαν, ἐφαρμόζοντας μάλιστα καθένας καὶ τὴ δική του πολιτική, εἶχαν γίνει μικροὶ Βενιζέλοι καὶ κυβερνοῦσαν τὸν τόπον, ὅχι πάντοτε σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντα τῆς χώρας. Καὶ δὲ θὰ ἔπρεπε ν' ἀπορεῖ ὁ Βενιζέλος γιατί ἔχασε τὶς ἐκλογὲς τρία χρόνια ἀργότερα. Μιὰ ἀπὸ τὶς κυριότερες αἰτίες ἦταν πὼς ἄφησε στοὺς συνεργάτες του τὴ διαχείριση τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, χωρὶς ἔλεγχο πολλὰς φορὲς.

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἔγιναν γνωστά, ὁ Χατζῆς ἐξορίστηκε στὴ Λευκάδα, ὅπου ἔμεινε 14 μῆνες. Ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἐπιθυμητὴ ἡ παρουσία του στὰ

Γιάννινα, επιστρατεύτηκε (ήταν γεννημένος τὸ 1881) εἶχε κληθεῖ εἶπαν ἡ κλάση του, φαίνεται τὸ ἔκαναν γιὰ νὰ δοθεῖ κάποια νομιμοφάνεια στὴ συνέχιση τῆς ἑξορίας. Ἡ Ἥπειρος ἐπανεκδόθηκε στίς 22-11-1918, ὕστερα ἀπὸ δεκατετράμηνη διακοπή, ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ Νέστορα Γεωργίτη πού, παρότι ἄρρωστος, ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη τῆς ἑκδοσης, γιὰ νὰ ξαναζωντανέψει μιὰ ἱστορικὴ ἑφημερίδα. Ὁ Χατζῆς πῆρε στὰ χέρια του τὴν Ἥπειρο στίς 16-2-1919, τρεῖς σχεδὸν μῆνες ἀργότερα, *μετὰ τὴν ἀπόλυσίν του ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ.*

Στὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας του πολλὰ εἶχαν συμβεῖ στὰ Γιάννινα. Μόνη ἑφημερίδα πού κυκλοφοροῦσε ἦταν τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ὄχι πιά ἀπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Ν. Ζωνίδη, ἀλλὰ τοῦ ἰδιοκτήτη του Σπ. Ντέτσικα. Ὁ Ν. Ζωνίδης ἀπὸ τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1918, ὅταν διορίστηκε ἀρχιστράτηγος ὁ Π. Δαγκλῆς, ἀποσπάρθηκε στὸ ὑπασπιστήριό του ὅπου παρέμεινε ἐκεῖ ὡς τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἀρχιστράτηγου Π. Δαγκλῆ ἀπὸ τὸ στρατηγὸν διοικητὴ τοῦ Α. Σ. Στρατοῦ Λ. Παρασκευόπουλο. Ὁ Δαγκλῆς πικράθηκε ἀπὸ τὴν στάση τοῦ Βενιζέλου, στὸ θέμα τῆς ἀντικατάστασής του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μιὰ ἐγγραφὴ στὰ *Τετράδια τῶν σημειώσεών του: Μετὰ τοῦ κ. Βενιζέλου ἐχωρίσθημεν ψυχρῶς κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου, ὅτε εἶχε ἔλθει διὰ 3 ἢ 4 ἡμέρας ἐκ Παρισίων εἰς Ἀθήνας, ἔνεκα κακῆς καὶ μὴ εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς αὐτοῦ πρὸς ἐμέ.* Αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ καθὼς κι ἄλλες ἄστοχες ἐνέργειες τοῦ Βενιζέλου εἰς βάρος του, ὁδήγησαν τὸ Δαγκλῆ νὰ κρατάει μέσα στὴν ἡγεσία τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων μιὰ στάση κάπως ἀνεξάρτητη, γιὰ τὴν ὁποία ἀργότερα θὰ ἐλεγχθεῖ κι ἀπὸ τὴ γιαννιώτικη ἑφημερίδα πού τόσο εἶχε ὑποστηρίξει ὁ ἴδιος, τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα.*

Ὡς ἀρχηγὸς τοῦ νέου στρατοῦ ὁ Π. Δαγκλῆς ἐπετέλεσε σοβαρότατο ἔργο καὶ μὲ τὶς ἐπιθεωρήσεις πού ἔκανε σ' ὅλες τὶς μονάδες, τὶς μαχόμενες στὴν πρώτη γραμμὴ καὶ τὶς εὐρισκόμενες στὰ μετόπισθεν, καθὼς καὶ μὲ τὸν ἐφοδιασμό τοῦ στρατοῦ καὶ μὲ τὴν καλὴ προετοιμασία του, συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴ νίκη τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων στὸ Μακεδονικὸ μέτωπο. Ὁ ἴδιος κατέστειλε καὶ τὶς ἀνταρσίες πού ἐκδηλώθηκαν, ἀπὸ ὑποκίνηση τῶν βασιλικῶν.

Στὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1918, ὁ Δαγκλῆς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖο του, ἐπιθεώρησε τὶς μονάδες τῶν Γιαννίνων. Ἡ ὑποδοχὴ πού τοῦ ἐπιφύλαξαν οἱ Γιαννιώτες, τὸ ἀπόγευμα τῆς 28ης Ἀπριλίου πού μπῆκε στὴν πόλη *ὑπῆρξεν ἐνθουσιώδης, ἀνωτέρα πάσης περιγραφῆς.* Πολλοὶ φίλοι του εἶχαν πάει νὰ τὸν προϋπαντήσουν μὲ ἀμάξια, σὲ ἀπόσταση 10 χιλιομέτρων ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἀνάμεσά τους ξεχώριζε μιὰ εὐγενικὴ φυσιognωμία, ἐλαφρὴ σκιά μελαγχολίας ἐμπόδιζε νὰ διαγραφοῦν καθαρὰ τὰ χαρακτηριστικὰ της. Ἦταν ὁ Πέτρος Κωστίδης καὶ μαζί του ὁ ἥρωας γυιὸς του, ἑφεδρὸς ὑπολοχαγὸς πιά, πῆρε τὸ βαθμὸ ἀμέσως μετὰ τὸν τραυματισμὸ του, ὁ Βασίλης Κωστίδης, στηριγμένος σὲ μιὰ πατερίτσα...

Από τὸ γραφεῖο τοῦ Π. Δαγκλῆ στὴ Θεσσαλονίκη, εἶχαν φύγει καὶ οἱ τρεῖς, ὁ στρατηγός, ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης, μ' ἓνα στρατιωτικὸ αὐτοκίνητο γιὰ τὸ νοσοκομεῖο. Συνάντησαν τὸ διευθυντὴ κι ἐκεῖ ἔμαθαν τὰ νεότερα, τοὺς γέμισαν ὅλους χαρά. Τὸ πόδι τοῦ Βασίλη εἶχε σωθεῖ. Τὰ σημάδια τῆς βελτίωσης ἦταν ἀπὸ μέρες φανερά, ὁ πυρετὸς ἔπεσε, οἱ κίνδυνοι τῆς γάγγραινας ἔξαφανίστηκαν, ὁ τραυματίας εἶχε μπεῖ πιά στὴν ἀνάρρωση. Δὲ ζήτησαν ἄλλες πληροφορίες, βιάζονταν νὰ δοῦν τὸ Βασίλη, νὰ τὸν σφίξουν στὴν ἀγκαλιά τους, ἡ οἰκογένεια εἶχε περάσει ἀτέλειωτες ὥρες ἀγρύπνιας καὶ μαρτυρίου, ὁ νοσοκόμος ποὺ τοὺς ὀδηγοῦσε στὸ θάλαμο τοῦ Βασίλη, ἀγωνιζόταν ν' ἀνοίξει δρόμο νὰ περάσουν, τὰ πατώματα ἦταν γεμάτα τραυματίες, ἡ μυρωδιὰ τῆς φορμόλης ἔκανε τὴν ἀτμόσφαιρα πνιγερή, οἱ οἰμωγὲς τῶν τραυματισμένων, ἐξέφραζαν ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τῆς ὀδύνης, ἀχρήστευαν τὰ συναισθηματικὰ ἀντανεκλαστικά, ἔλεγες πότε νὰ βρεθεῖς ἔξω νὰ γεμίσεις καθαρὸ ἀέρα τὰ πλεμόνια σου, μῆνες σὲ τέτοια κόλαση ζοῦσε κι ὁ Βασίλης, *πὼς ἄντεξε, Θεέ μου*, σκέφτηκε ὁ Πέτρος, *πὼς ἄντεξε*. ὁ νοσοκόμος ἀνοίξε τὴν πόρτα καὶ τοὺς ὀδήγησε σ' ἓνα δωμάτιο μὲ δυὸ κρεβάτια, στὸ ἀκρινὸ πρὸς τὸ παράθυρο, ἦταν ξαπλωμένος ὁ Βασίλης.

Ἔπρεπε νὰ κοιμόταν, τὸ βασανισμένο σῶμα του ἀποζητοῦσε τὴν ξεκούραση καὶ τὸν ὕπνο, νύχτες ἀτέλειωτες τὸν εἶχε στερηθεῖ. ὁ νοσοκόμος τὸν ξάφνιασε ὅταν τὸν ξύπνησε, γύρισε ἀργὰ τὸ κεφάλι του πρὸς τὴν πόρτα, ἀνασηκώθηκε στοὺς ἀγκῶνες κι ἔμεινε νὰ κοιτάει τοὺς ἐπισκέπτες ἄφωνος. Οὔτε ἐκεῖνοι μίλησαν, ἔτρεξαν μόνον πρὸς τὸ κρεβάτι, ὁ πατέρας κι ὁ Δημήτρης, καὶ ρίχτηκαν πάνω του, τὸν σκέπασαν ὁλόκληρο, τοῦ ἔκοψαν τὴν ἀναπνοή μὲ τὴν ἀγάπη τους, τὰ σεντόνια ποτίστηκαν ἀπὸ τὰ ἀναφυλλητὰ τοῦ πατέρα καὶ τοῦ ἀδερφοῦ, *εἶμαι καλὰ, πατέρα, εἶμαι καλὰ, Δημήτρη*, μπόρεσε νὰ πεῖ σὲ κάποια στιγμή ὁ Βασίλης, *σᾶς πότισα φαρμάκι, τὸ ξέρω, τώρα ὅλα πέρασαν, ἔπρεπε νὰ πολεμήσω, ἡ πατρίδα εἶχε τὴν ἀνάγκη μου...* Δὲ μπόρεσε νὰ συνεχίσει, ξέσπασε κι αὐτὸς σὲ κλάμα κι ἔνωσε τὰ δάκρυα μ' ἐκεῖνα τῶν δικῶν του. Ὅταν κάποια στιγμή ἡρέμησαν, ὁ στρατηγός, ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσε συγκινημένος στὴν εἴσοδο τοῦωματίου, προχώρησε, στάθηκε μπροστὰ στὸ Βασίλη, *ὑπολοχαγὲ Κωστίδη*, εἶπε μ' ἐπίσημη φωνὴ κι ἔφερε τὸ χέρι του στὸ γεῖσο τοῦ πληγκίου γιὰ νὰ χαιρετήσει στρατιωτικά, *ἡ πατρίδα, γιὰ τὸν ἡρωϊσμό, τὴν αὐταπάρνηση καὶ τὴν αὐτοθυσίᾳ σου, σὲ τίμησε μὲ τὸ «ἀριστεῖο ἀνδρείας»*. Ὅταν θὰ βγεῖς ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο ἡ παρασημοφορία θὰ γίνεῖ σ' ἐπίσημη τελετὴ. *Εἶμαι, ὡς Ἡπειρώτης, περήφανος γιὰ σένα καί, θέλω νὰ ξέρεις, τὸ ἴδιο περήφανοι εἶναι κι ὅλοι οἱ δικοί σου*. *Σᾶς ἀφήνω τώρα, τοὺς τρεῖς σας, νὰ κουβεντιάσετε, ἔχετε νὰ πεῖτε πολλὰ, ἐμένα μὲ καλοῦν στὸ γραφεῖο ἓνα σωρὸ ἀνάγκες*. *Νὰ περάσετε νὰ σᾶς ξαναδῶ, πρὶν φύγετε γιὰ τὰ Γιάννινα*, εἶπε στὸν Πέτρο καὶ τὸ Δημήτρη, *τὸ Βασίλη θὰ βρῶ χρόνο νὰ τὸν ξαναδῶ*. Χαιρέτησε κι ἔφυγε. Πέρασε πάλι ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ διευθυντῆ, αὐτὸς τὸν καθυσύχασε πὼς ὁ τραυματίας δὲ διέτρεχε κανένα κίνδυνο, ἡ ἀνάρρωση

θά προχωρούσε χωρίς επιπλοκές, μόνο πού..., ὁ διευθυντὴς δὲ θέλησε νὰ προχωρήσει. —Τὶ εἶναι κύριε ἀρχίατρε; ρώτησε μὲ συνοφρυωμένο ὕψος ὁ στρατηγός, ὑπάρχει κάτι καὶ μοῦ τὸ κρύβεις; —Ὑπάρχει..., μίλησε σιγὰ ὁ διευθυντὴς, εἶναι ἓνας κίνδυνος πού θ' ἀντιμετωπίζει ὁ τραυματίας, ὄχι τώρα, ἀλλὰ ὅταν σηκωθεῖ, ὁ κίνδυνος νὰ μείνει ἀνάπηρος, πρόσθεσε πιὸ σιγὰ. Γιὰ λίγο κανένας δὲ μίλησε. —Δώσε μου περισσότερα στοιχεῖα, εἶπε, τέλος, ξερὰ ὁ στρατηγός. —Τὸ τραῦμα, στρατηγέ μου ἦταν βαρὺ κι ἐγινε ἀκόμα πιὸ σοβαρό, γιατί χτυπήθηκε πάλι τὸ τραυματισμένο πρὶν ἀπὸ καιρὸ πόδι του. Ἀντιμετωπίσαμε τὴ γάγγραινα, μὲ ὑπεράνθρωπες προσπάθειες, τὸ καλύτερο φάρμακο ἦταν ἡ πίστη αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ πὼς μποροῦσε νὰ σωθεῖ τὸ πόδι του, ἦταν ἀδύνατο ὅμως ν' ἀναστηλώσουμε ὅλα τὰ συντρίμια, ἀπὸ τὸ κομματιασμένο πόδι, ἡ βουλγάρικη ὀβίδα φάνηκε ἀνελέητη, εἶναι μοιραῖο νὰ κουτσαίνει ὅταν σηκωθεῖ. Ἀργότερα, μὲ κάποια ἐπέμβαση, σὲ εἰδικὴ κλινικὴ τοῦ ἐξωτερικοῦ, μπορεῖ νὰ βελτιωθεῖ ἡ κατάσταση, ὥς ποιοῦ σημείου ὅμως δὲ μπορῶ νὰ προσδιορίσω... Ὁ Δαγκλὴς ἔμεινε καὶ πάλι σιωπηλός. —Θὰ σᾶς παρακαλοῦσα, κύριε ἀρχίατρε, νὰ μὴν ἀναφέρετε τίποτα ἀπ' ὅσα μοῦ εἶπατε, στὸν τραυματία καὶ τοὺς δικούς του, θὰ σκεφθῶ πὼς θὰ χειρισθῶ ὁ ἴδιος τὸ ζήτημα. Σὲ λίγο ἡ κυβέρνησις θὰ κατεβεῖ στὴν Ἀθήνα, θέλω νὰ μ' ἐνημερώνετε κι ἐκεῖ γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Κωστίδη, εἶπε ὁ στρατηγός κι ἔφυγε.

Στὸ μικρὸ δωμάτιο τοῦ νοσοκομείου, ὁ πατέρας καὶ τὰ δυὸ παιδιά του, γεύονταν τὴ χαρὰ τῆς σωτηρίας τοῦ Βασίλη. Μαζί τους κι ὁ τραυματίας τοῦ ἄλλου κρεβατιοῦ, ἀνθυπολοχαγὸς ἀπὸ τὴ μεραρχία Ἀρχιεπελάγους, ἦταν ἔτοιμος νὰ πάρει ἑξιτήριο, τὸ τραῦμα του ἦταν ἐλαφρύ, μαζί τους λοιπὸν κι αὐτός, μοιραζόταν τὴν εὐτυχία τους· ὁ Βασίλης δὲ σταματοῦσε νὰ ρωτᾷ γιὰ τὸ σπίτι, γιὰ τοὺς φίλους του, γιὰ τὰ Γιάννινα, γιὰ κάθε λεπτομέρεια τῆς ζωῆς τους, εἶχε μῆνες μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη καὶ τώρα ἤθελε νὰ τὰ μάθει ὅλα μαζί. Οὔτε μιὰ φορὰ δὲν ἔκαναν λόγο γιὰ τὴν πολιτικὴν κατάσταση, κρατοῦσαν κλειστὸ τὸ στόμα τους, σὰ νάχαν κάνει καὶ οἱ τρεῖς τους ἀγραφὴ συμφωνία.

—Τώρα, παιδιά, ἐγὼ πρέπει νὰ σᾶς ἀφήσω, εἶναι ἀνάγκη νὰ δῶ τὸ φίλο τοῦ Ἀβραάμ, τὸν Μεναχέμ, μοῦ ἔδωσε συστατικὸ γράμμα γι' αὐτόν, ἴσως μᾶς χρειαστεῖ, πόλεμος εἶναι, κι ἔπειτα ἡ ζωὴ στὰ ξενοδοχεῖα, μ' αὐτὴ τὴν κατάσταση, οὔτε ἀσφαλὴς εἶναι οὔτε καὶ προσφέρει τίς ἀνέσεις πού θὰ χρειαστεῖ ὁ Βασίλης, συμπληρώνοντας τὴν ἀνάρρωση, ὅταν βγεῖ ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο. Αὐριο θὰ ξανάρθω Βασίλη, θάχω στὸ μεταξύ τακτοποιήσει τίς δουλειές μου, τὸ Δημήτρη θὰ τὸν δῶ τὸ ἀπόγευμα στὸ ξενοδοχεῖο. Ὅταν πέρασε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ διευθυντῆ γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, συνειδητοποίησε πόσο ἀναγκαῖα ἦταν ἡ παρέμβαση τοῦ Ἀβραάμ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση στέγης στὴ Θεσσαλονίκη. Ὁ ἀρχίατρος τοῦ εἶπε πὼς ὁ Βασίλης, μετὰ τὴν ἐξοδὸ του σὲ δέκα πέντε μέρες θὰ ἐβγαίνει, θὰ ἔπαιρνε πολὺμηνι ἀδεια, γιὰ ἓνα διάστημα ὅμως ἔπρεπε νὰ μείνει στὴ Θεσσαλονίκη, νὰ παρα-

κολουθοῦν τὸ τραῦμα, νὰ τὸ περιποιοῦνται, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ στηθεῖ τὸ γρηγορότερο ὄρθιος.

Ἀγωνίστηκε πολὺ νὰ βρεῖ τὸ σπίτι τοῦ Μεναχέμ, ὁ Πέτρος. Τὸ σπίτι τοῦ ἐβραίου ἄρχοντα στὴν κεντρικὴ ἀγορὰ καταστράφηκε ἀπὸ τὴν πυρκαϊά, εἶχε ὅμως καὶ μιὰ βίλα στὰ προάστεια, ἐκεῖ μετέφερε τὴν οἰκογένειά του, ὅχι ὅμως καὶ τὶς ἐργασίες του, τὴν ἐπόμενη κι ὅλας μέρα ἀπὸ τὴν κατάσβεση τῆς πυρκαϊᾶς, βάλθηκε ν' ἀναστηλώσει ἀπὸ τὰ ἐρείπια τὸ τραπεζικὸ γραφεῖο του, ἔπρεπε νὰ ξαναρχίσει ἡ δουλειά, τὸ χρῆμα, τώρα ποὺ θάρχιζε ἡ ἀνοικοδόμησις τῆς πόλης, θὰ εἶχε ζήτηση περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, ἡ διακίνηση, μέσω τοῦ γραφείου, θὰ τοῦ ἀπέφερε πολλὰ κέρδη. Ὁ ἐβραῖος τὸν δέχτηκε τὸ ἀπόγευμα στὴ βίλα του -τότε κατόρθωσε νὰ φτάσει ἐκεῖ ὁ Πέτρος- μ' ἀνοιχτὲς ἀγκάλες. —Οἱ φίλοι τοῦ Ἀβραάμ εἶναι καὶ δικοί μου φίλοι, τοῦ εἶπε, τὸ σπίτι εἶναι στὴ διάθεσή σου. Ὁ Πέτρος δὲν ἔβρισκε λόγια νὰ τὸν εὐχαριστήσῃ, ὁ Θεὸς νὰ σ' ἔχει καλὰ Μεναχέμ, μὲ ὅλη σου τὴν οἰκογένεια... Ὁ ἄλλος τὸν διέκοψε μὲ σκυθρωπὸ ὕφος: —Δὲν ἔχω οἰκογένεια, Πέτρο, ἀπάντησε, δοκιμάστηκα κι ἐγὼ σκληρὰ τοὺς τελευταίους μῆνες, ἔχασα τὴ γυναῖκα μου, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω πῶς, παιδιὰ δὲν εἶχαμε, τώρα ἔμεινα μόνος νὰ φέρνω γύρα στὰ ἔρημα δωμάτια αὐτοῦ τοῦ παλατιοῦ, ἔχω μόνον δυὸ ὑπηρέτριες, εἶναι καλὲς καὶ πιστές, θὰ σέ βοηθήσουν σ' ὅ,τι θελήσεις. Ὁ Πέτρος διηγήθηκε τὴν περιπέτεια τοῦ γιου του, ὁ Μεναχέμ καταλάβαινε τὸν πόνο του, ἦταν καὶ ἡ δική του καρδιὰ πληγωμένη ἀπὸ τὸν πρόσφατο χαμὸ τῆς γυναίκας του, ἔτοιμη νὰ δεχτεῖ τὴν ἀγωνία τοῦ ἄλλου καὶ νὰ τὴν κάνει δική της, τὸ σπίτι ὅλο εἶναι δικό σου, εἶπε στὸν Πέτρο, μείνετε ὅσο θέλετε ἐδῶ μὲ τὸ Βασίλη, μὴν τὸν κουβαλήσεις στὰ Γιάννινα, πρέπει νὰ γίνῃ ἐντελῶς καλὰ. Ἄν ἔχεις ἀνάγκη ἀπὸ λεφτά, μὴ διστάσεις νὰ μοῦ τὸ πεῖς, θὰ μοῦ κακοφανεῖ ἂν δὲν μ' ἐμπιστεύεσαι... —Σ' εὐχαριστῶ καὶ πάλι Μεναχέμ, ἀδερφέ μου, εἶπε ὁ Πέτρος, ἔχω λεφτά, τὴν ἀγάπη σου μόνον θέλω, αὐτὴ ἔχει ἀνάγκη κι ὁ γιός μου, τίποτε ἄλλο...

Ὁ Πέτρος μὲ τὸ Δημήτρη ἔμειναν στὴ Θεσσαλονίκη περισσότερο ἀπὸ δυὸ μῆνες, ὕστερα ὁ γιατρὸς γύρισε στὰ Γιάννινα, οἱ ἀσθενεῖς τοῦ τὸν περιμέναν. Εἶχε ἐπικρατήσῃ πιά ἡ φήμη του ὡς καλοῦ γιατροῦ, τὸν βοήθησε σ' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ του κατάρτισις, οἱ καλὲς διαγνώσεις ποὺ ἔκανε, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀφιλοκέρδειά του. Δὲν ἦταν κολλημένος στὴν «ταρίφα» τῶν ἀμοιβῶν ποὺ ἀνακοίνωνε ὁ ἱατρικὸς σύλλογος, πάντοτε ἔπαιρνε λιγότερα, ἀπὸ τοὺς φτωχοὺς τίποτε, γι' αὐτὸ κι ὀρκίζονταν στ' ὄνομά του. Τοὺς μῆνες ποὺ ἔλειπαν ἀπὸ τὸ σπίτι ὁ πατέρας κι ὁ Βασίλης, δέθηκεν περισσότερο μὲ τὴν οἰκογένεια, ἔνοιωθε πῶς αὐτὸς τώρα ἦταν ὁ προστάτης της, ὅλοι περιμέναν μὲ λαχτάρια γράμματα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, νὰ μάθουν τὰ νεώτερα γιὰ τὴ βελτίωσις τῆς κατάστασις τοῦ τραυματισμένου παιδιοῦ, δὲν ἔμειναν πάντοτε ἱκανοποιημένοι μὲ ὅσα τοὺς ἔγραφαν, ἔνοιωθαν πῶς τὸ πόδι δυσκολευόταν νὰ βρεῖ τοὺς λειτουργικοὺς τοῦ ρυθμοῦ· ἡ Λευκὴ τὸ διαισθάνονταν καλύτερα ἀπ' ὅλους, ἦταν μητέρα, δὲν ἔλεγε ὅμως τίποτα, ἴσα-ἴσα

πού προσπαθοῦσε νὰ καθισχυράσει τοὺς ἄλλους ὅταν ἔδειχναν κάποια ἀνησυχία. —*Δὲν θυμάστε τὴν ἄλλη φορὰ πού εἶχε τραυματιστεῖ, πόσος καιρὸς πέρασε γιὰ νὰ συνέλθει;* ἀπαντοῦσε, χωρὶς νὰ τὴν ἔχει ρωτήσῃ κανεὶς. *Θὰ γίνῃ καλὰ ὁ Βασίλης, τὰ Χριστούγεννα θὰ τὸν ἔχουμε ἐδῶ, γερὸ ὅπως πρῶτα...* Ἡ συζήτηση σταματοῦσε ἐκεῖ, κανένας δὲν τῆς ἔδινε προέκταση. Ἰδιαίτερα ὁ Δημήτρης ἦταν πολὺ προσεκτικὸς στὶς κουβέντες του, μήπως ἄθελά του πληγώσει κανένα. Τὰ πολιτικὰ εἶχαν ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸ σπίτι, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὶς συζητήσεις τοῦ γιατροῦ γενικότερα. Πρόσεχε, παρακολουθοῦσε μὲ ἐνδιαφέρον τὶς ἐξελίξεις, ἀλλὰ σώπαινε. Οὔτε καὶ γιὰ τὰ δημοτικὰ πράγματα συζητοῦσε, δὲν ἤθελε νὰ μπερδευτεῖ σὲ ἀντιδικίες, ἀκόμα καὶ φραστικές, ὅταν θαρχόταν ἡ ὥρα θὰ μιλοῦσε. Πότε θαρχόταν ἡ ὥρα αὐτή; Ὁ Δημήτρης δὲν ἤξερε, στὸ βάθος φοβόταν τὴ στιγμή πού θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ δώσει μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτοὺς πού τραβιόνταν στὶς φυλακὲς καὶ τὶς ἐξορίες. —*Γιατί τοὺς ἔπιασαν; Τί εἶχαν κάνει, ποῖο ἦταν τὸ ἔγκλημά τους;* ἀναρωτιόταν πότε πότε. —*Ὅ,τι εἶχαν κάνει ἐκεῖνοι πού συνέλαβες ἐσὺ Δημήτρη, στὰ «Νοεμβριανά»,* ἀπαντοῦσε ἡ συνείδησή του. Ἀντίκρουση δὲν ὑπῆρχε, κι αὐτὸ τοῦ ἔφερνε ἀναστάτωση...

Ὁ Βασίλης πῆγαινε κάθε μέρα στὸ Νοσοκομεῖο γιὰ ἀλλαγές· στὸ τραῦμα εἶχε σχηματιστεῖ ἓνα συρίγγιο πού ἔπρεπε νὰ κλείσει, ἔκανε κι ἀσκήσεις ὀρθοῦ βαδίσματος. Ὅλοι ἦταν πρόθυμοι νὰ τὸν ἐξυπηρετήσουν, ἀπὸ τὸν ἀρχίατρο ὡς τὸν τελευταῖο νοσοκόμο, ἡ σοβαρότητα τοῦ τραύματος ἐπέβαλλε σεβασμό, εἶχε μαθευτεῖ, ἔπειτα, πὼς ἦταν προστατευόμενος τοῦ Δαγκλῆ, κι αὐτὸ βάραινε πολὺ. Τὸ σπίτι τοῦ Μεναχέμ ἦταν ἓνα παλατάκι, τὸν ἴδιο δὲν τὸν ἔβλεπαν συχνά, οἱ ἐργασίες του καὶ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς καμένης πόλης τοῦ ἔτρωγαν πολὺ χρόνο. Οἱ δυὸ ὑπηρέτριες, σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ πού εἶχαν ἀπὸ τὸν κύριό τους, συναγωνίζονταν ποῖα νὰ προσφέρει τὶς περισσότερες ὑπηρεσίες στοὺς δυὸ φιλοξενούμενους· ὀρθιες στέκονταν, ἔτοιμες νὰ ὑπακούσουν στὸ νεῦμα τους, *ὡς εἶναι εὐλογημένος ὁ Ἀβραάμ,* ἔλεγε συχνὰ ὁ Πέτρος, *κι ὁ Μεναχέμ,* πρόσθετε ὁ Βασίλης, *κι ὁ Μεναχέμ, δίκιο ἔχεις, πὼς θὰ τοῦ τὸ ξεπληρώσουμε αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου;* συμπλήρωνε ὁ Πέτρος.

Ἀπὸ τὴν πορεία τῆς θεραπείας του ὁ Βασίλης δὲν ἦταν ἱκανοποιημένος. Κάποια μεταβολὴ πρὸς τὸ καλὺτερο εἶχε σημειωθεῖ, ὄχι ὅμως τέτοια πού νὰ τὸν ἱκανοποιεῖ. —*Ἔτσι, ὅπως πάμε,* συλλογιζόταν, *θὰ χρειαστοῦν χρόνια γιὰ νὰ γίνω καλὰ...* Στὴ σκέψη αὐτὴ ὁ νοῦς του σταματοῦσε, δὲν ἤθελε νὰ δεῖ τὶς συνέπειες, τὸ μόνο πού ἤξερε ἦταν πὼς τέτοια ζωὴ δὲν τὴν ἤθελε. *Ἔσῳσα τὸ πόδι μου, γιὰ νὰ τὸ σέρνω ἐπὶ ζωῆς;* ἀναρωτιόταν. Κάτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ γιὰ ν' ἀνατραπεῖ αὐτὴ ἡ κατάσταση πού ὀδηγοῦσε στὴ μοιρολατρεία καὶ στὴν ἀπελπισία, τί ὅμως, οὔτε αὐτὸς δὲ μποροῦσε νὰ τὸ προσδιορίσει.

Μπῆκε ὁ Σεπτέμβριος, ὁ καιρὸς ψύχραινε, ὁ Βαρδάρης ὅταν φυσοῦσε κουβαλοῦσε μαζί του κρύες μάζες ἀέρα ἀπὸ τὸ βορρά. —*Πατέρα,* εἶπε ἓνα πρωτὶ ὁ Βασίλης, *θὰ γυρίσουμε στὸ σπίτι μας, ὅ,τι ἦταν νὰ γίνῃ στὴ Θεσ-*

σαλονίκη, έγινε. Τὰ Γιάννινα ἔχουν καλοὺς γιατροὺς, χειρουργοὺς καὶ παθολόγους, εἶναι κι ὁ Δημήτρης, θὰ μὲ φροντίσουν. Πνίγομαι ἐδῶ, δὲ μπορῶ νὰ μείνω ἄλλο... Ὁ Πέτρος δὲν ἤξερε τι ν' ἀπαντήσει. —Νὰ πάρουμε καὶ τὴ γνώμη τοῦ στρατηγοῦ, εἶπε τέλος, κι ἂν μᾶς τὸ ἐπιτρέψει. —Ὁ στρατηγός, εἶναι στὴν Ἀθήνα τώρα, ἀλλὰ καὶ δῶ ἂν ἦταν, θὰ μᾶς ἔδινε τὴν ἄδεια, τὸν πρόλαβε ὁ Βασίλης. Πεθύμησα τὸ σπίτι μας πατέρα, τὴ μάνα, τὴ γιαγιά, τὸ Δημήτρη, τὴν Κατερίνα, τὸ μωρό τους, τ' ἀδέρφια μου, ἀκόμα καὶ τὴ Χρυσάνθη, δὲν ἀντέχω ἄλλο ἐδῶ...

Γύρισαν στὰ Γιάννινα λίγες μέρες μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἱταλῶν. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν γιορταστική, τὰ πάθη κι ὁ Διχασμὸς εἶχαν ξεχαστεῖ γιὰ λίγο, ἡ ἐπανάκτηση τῆς ἐλευθερίας ἔσβηνε ὅλα τ' ἄλλα. Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ἡ χαρὰ ἦταν διπλή. Οἱ Ἱταλοὶ ἔφυγαν, ὁ Βασίλης γύρισε, τὸ πόδι του εἶχε ἀκόμα ἀνάγκη ἀπὸ θεραπεία, ἐκείνες τὶς μέρες κανένας δὲν τὸ σκεπτόταν αὐτό, ἀρκοῦσε πού ἦρθε ζωντανός, τ' ἄλλα θὰ περνοῦσαν, μὲ τὸν καιρό. Ἀκόμα κι ὁ ἴδιος ὁ Βασίλης εἶχε ξεχάσει τὸ τραῦμα του, ἡ ἀγάπη τῆς οἰκογένειας ἦταν τέτοια, πού δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ ἄλλες σκέψεις.

Τὶς ἀλλαγές στὸ πόδι τὶς ἔκανε καθημερινὰ ὁ Δημήτρης, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες πού τοὺς εἶχαν δώσει ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο. Γιὰ τὶς ἀσκήσεις τοῦ βαδίσματος ὁ Δημήτρης ἐξασφάλισε τὴ συνεργασία ἑνὸς φίλου τοῦ χειρουργοῦ, ὅλα ἔδειχναν νὰ πάνε καλά, ἀλλὰ δὲν πήγαιναν... Τὸ συρίγγιο ἐπέμενε, φαινόταν νὰ πηγαινε νὰ κλείσει, πάλι ἀνοιγε, κι ἔτρεχε ἀπὸ τὴν πληγὴ ἓνα πηχτὸ κίτρινο πύο, σὰ νάβγαινε ἀπὸ τὸ μεδούλι τοῦ συντριμμένου μηροῦ του, πού μὲ τόσο κόπο κατάφεραν οἱ γιατροὶ νὰ τὸν ξαναστήσουν... Κάθε φορὰ πού ἔβλεπε τὴν πληγὴ ν' ἀνοίγει ὁ Βασίλης ἔπεφτε σὲ μαύρη ἀπελπισία, κάποτε δάκρυζε, θὰ μείνω ἔτσι σ' ὅλη μου τὴ ζωὴ, μονρμούριζε, ἂν μ' ἀφήσει ἡ πληγὴ νὰ ζήσω... Ὁ Δημήτρης ἀγωνιζόταν νὰ τὸν σπηλώσει ψυχικά, τοῦ ἔφερνε παραδείγματα ἀπὸ τὴν πείρα του, κι ἄλλα ἀπὸ τὰ ἐπισημονικὰ συγγράμματα πού διάβαζε, δὲν τὰ κατάφερνε. Ὁ Βασίλης κατακυλοῦσε μέρα μὲ τὴ μέρα, ἔχασε τὴν αὐτοπεποίθησή του, ἡ ἀπαισιοδοξία τὸν κατακυρίευσε, μόνο κάτι δυνατό, πού δὲ θὰ ἦταν ἀπλὴ ὑπόσχεση, μποροῦσε νὰ τὸν συνεφέρει.

Οἱ μέρες περνοῦσαν, ἡ μιὰ ἴδια μὲ τὴν ἄλλη, ὁ Βασίλης ἔτσι τὶς ἔνοιωθε, κι ἃς συνέβαιναν γύρω τους, στὴν πόλη, στὴν Ἑλλάδα, στὸν κόσμον ὁλόκληρον, γεγονότα συγκλονιστικά. Ἡ ρωσικὴ ἐπανάσταση θέριευε, τὸν Ὀκτώβριον οἱ Μπολσεβίκοι ἀνέτρεπαν τὸν Κερένσκυ καὶ ἔπαιρναν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους, ὁ Λένιν ἔφτιαχνε νέον κράτος, στηριγμένο στὴ μαρξιστικὴ ἰδεολογία, θὰ ζοῦσε περισσότερο ἀπὸ ἑβδομήντα χρόνια, ὥσπου ξαφνικὰ κατέρρευσε, εἶχε διαστρεβλωθεῖ στὴ βάση της ἡ ἰδεολογία πού στηρίχτηκε. Ὁ πόλεμος μαινόταν σ' ὅλα τὰ μέτωπα, ἡ ἀνθρωποσφαγὴ συνεχιζόταν, χωρὶς οἶκτο, σὲ στεριές καὶ θάλασσες, ἔγινε τώρα παγκόσμιος, ἀφοῦ μπήκε στὴ μέση καὶ ἡ Ἀμερικὴ, ἦταν ἀδύνατον μόνοι τους οἱ Εὐρωπαῖοι νὰ λυγίσουν τὸ γερμανικὸ θεριὸ, λαβωμένο, ματωμένο, καταξέσχισμένο, ὅμως

πάλευε με νύχια και με δόντια, να εξοντώσει τους αντιπάλους του, χρειάστηκε πολύς καιρός ακόμα και πολλές θυσίες για να το υποχρεώσουν να παραδοθεί. Τα Γιάννινα ζούσαν κι αυτά κάτω από τον ίσκιο του πολέμου, ως τα χτές ακόμα είχαν τους Ιταλούς στα πόδια τους, σύμμαχους, «έλευθερωτές», να μὴν αξιώνονται οί λαοί ν' αποκοτύν την «έλευθερία» που έφεραν οί Ιταλοί στην πόλη. Ή πείνα, με τις διανομές που γίνονταν, σιγά-σιγά υποχωρούσε, χωρίς να εξαφανιστεί, δεκάδες γιαννιώτικες οικογένειες στερούνταν τὰ πάντα, κι εκείνα που διανέμονταν, με δελτίο τώρα, δὲν έπαρκούσαν παρὰ για λίγες μέρες. Ήταν φανερό, τὸ έδειχνε ή χροιά της κοινωνικῆς ζωῆς, ποιοί ήταν οί νικητές και ποιοί οί ήττημένοι, από την πολιτειακή μεταβολή του Μαΐου. Οί βενιζελικοί κυκλοφορούσαν με τὸν άέρα της έπαρσης, ὁ Μπάμπας ήταν πάλι στην εξουσία. Οί αντιβενιζελικοί, με τὸ φόβο στην καρδιά, οί συλλήψεις και οί έξορίες συνεχίζονταν, αγωνίζονταν να μαζέψουν τὰ συντρίμια της ιδεολογίας τους, για ν' αναστήσουν ξανά τὸ εἶδωλό τους· ὁ Κωνσταντῖνος από την έξορία τὸς κρατοῦσε ὀρθούς, αὐτὸς ήταν ὁ συνεκτικός δεσμός, χωρίς την έλπίδα της επανόδου, που θερμάνει την καρδιά τους, ή ζωή δὲν είχε νόημα. Σὲ ἀνάλογη κατάσταση είχαν βρεθεί οί βενιζελικοί μετὰ τὰ Νοεμβριανά· δυὸ ὅψεις της ἴδιας ζωῆς, ὄχι φυσιολογικές, ἀλλοιῶς θὰ κυλοῦσε, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ Διχασμός.

Ὁ Πέτρος ρίχτηκε στὴ δουλειὰ της ἀνασυγκρότησης τοῦ μαγαζιοῦ του, οί δρόμοι άνοιξαν, και τὰ ἀγαθὰ τοῦ Θεοῦ άρχισαν να σωρεύονται στὰ ράφια και τὸς πάγκους. Ήφευγε νωρίς από τὸ σπίτι, πρὶν οί ἄλλοι σηκωθοῦν, μερικές φορές δὲν πήγαινε και τὸ μεσημέρι, ήθελε να βρίσκεται μακριὰ από την οικογένεια ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο, δὲ μπορούσε ν' ἀνθέξει τὸ ἀπελπισμένο βλέμμα τοῦ Βασίλη, ὁ γιὸς του δὲν πίστευε σὲ τίποτε, ήταν δύσκολο στὸν Πέτρο να βρίσκεται κοντὰ του, ἀνέμπορος να τὸν βοηθήσει.

Τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1917 ήταν για την οικογένεια τοῦ Πέτρου τὰ χειρότερα που είχαν περάσει. Στην ἐποχὴ της τουρκοκρατίας ὑπῆρχε ὁ δυνάστης, οί κίνδυνοι ἐνέδρευαν παντοῦ, ὅμως ή έλπίδα θερμάνει τις καρδιές, αὐτὴ ἐξουδετέρωνε ὅλες τις δυσμενεῖς ἐπιπτώσεις της τυραννίας. Τώρα ὅλα αὐτὰ είχαν εξαφανιστεῖ, τὸ ἴδιο και ή χαρὰ τοῦ γυρισμοῦ, ή οικογένεια κρατοῦσε μιὰ στέρεα συνοχή, τίποτα δὲν της ἔλειπε, μόνο ὁ Βασίλης φαρμάκωνε την εὐτυχία τους, ήταν τὸ σαράκι που κατάρωγε τὸ γερὸ ξύλο· δὲ μιλοῦσε, δὲν παραπονιόταν, κλεινόταν στὸν ἑαυτό του, αὐτὸ ήταν χειρότερο κι από τις πιὸ έντονες διαμαρτυρίες, ὅλοι θὰ τις προτιμοῦσαν, από τὰ σφιχτὰ χεῖλη, τὰ κατεβασμένα μάτια, την ἐκούσια ἀποκοπή από τὸ περιβάλλον. Στάθηκε ἀδύνατο να τὸν πείσουν να βγαίνει στοὺς δρόμους της πόλης, να συνηθίζει τὸ πόδι του στὸ περπάτημα, να πάει στην ἐκκλησία, μαζί με τὸς ἄλλους, χρονιάρες μέρες, τίποτα. Εἶχε τόση περηφάνεια αὐτὸς ὁ άντρας, που δὲν ήθελε να δώσει ἀφορμὴ στὸν ὁποιονδήποτε, να κάνει τὸ παραμικρότερο σχόλιο για την ἀναπηρία του.

Μέσα στην ἴδια καταθλιπτικὴ ἀτμόσφαιρα γιορτάστηκε και ή πρωτο-

χρονιά τοῦ 1918, καθὼς κι ὅλες οἱ μεγάλες γιορτὲς ποὺ ἀκολούθησαν. Τὰ δῶρα ποὺ πρόσφεραν στὸ Βασίλη τὴ μέρα τῆς γιορτῆς του, τὸν ἄφησαν ἀσυγκίνητο. Μόνο ἡ Χριστίνα ἔκανε τὴν καρδιά του νὰ σκιρτίσει μὲ τὸ ταπεινὸ δῶρο της, ἓνα γράμμα γεμάτο τρυφερὴ ἀγάπη. *Θὰ γίνεις καλὰ ἀδελφούλη μου*, τοῦ ἔγραφε, *σοῦ τὸ λέω ἐγὼ ποὺ ποτὲ δὲ σὲ γέλασα*, καὶ μέσα εἶχε διπλώσει ἓνα ἀπόκομμα ἐφημερίδας. Μιλοῦσε γιὰ κάποιο ἐλβετικὸ σανατόριο, στὸ ὁποῖο ἔβρισκαν τὴν ὑγεία κι ἀρτιμέλειά τους, βαρεῖα τραυματισμένοι στὰ πεδία τῶν μαχῶν στρατιῶτες κι ἀξιωματικοί. Ὁ Βασίλης διάβασε καὶ ξαναδιάβασε τὸ δημοσίευμα, ὕστερα τὸ ἔκρυψε στὸν κόρφο του κι ἔτρεξε κι ἀγκάλιασε τὴ Χριστίνα. —*Σ' εὐχαριστῶ κορίτσι μου*, τῆς ψιθύρισε ἐνῶ τὰ δάκρυά του πότιζαν τὰ μάγουλά της, *μπορεῖ σ' αὐτὸ τὸ σανατόριο νὰ μὲ περιμένει ἡ ζωὴ, μπορεῖ κι ὁ θάνατος, θὰ τὸ ρισκάρω, δὲν ἔχω ἄλλη ἐπιλογή*.

Τὶς ἄλλες μέρες κουβέντιασε τὸ θέμα μὲ τὸν πατέρα του καὶ τὸ Δημήτρη. Ὁ Πέτρος ἔνοιωσε ἀπέραντη εὐτυχία ποὺ ξαναγεννήθηκε ἡ ἐλπίδα στὸ Βασίλη, *ὅλα θὰ τὰ πουλήσω, γυνε μου, γιὰ νὰ γίνεις καλὰ, δὲ λογαριάζω τίποτα, μόνο τὴν ὑγεία σου*. Ὁ Δημήτρης δὲν ἔδειχνε τὸν ἴδιο ἐνθουσιασμό. —*Γιατὶ Δημήτρη;* ρώτησε μὲ παράπονο ὁ Βασίλης. —*Γιατὶ δὲν εἶμαι σίγουρος ἂν αὐτὰ ποὺ γράφει ἡ ἐφημερίδα εἶναι ὅλα σωστά, πρέπει νὰ πάρουμε πληροφορίες πρὶν προχωρήσουμε*. Μὲ τὴν ἰδέα τοῦ Δημήτρη συμφώνησαν καὶ οἱ τρεῖς, στοὺς ἄλλους δὲν εἶπαν τίποτε, δὲν ἤθελαν νὰ τοὺς δημιουργήσουν πρόωρες ἐλπίδες ἢ ἀπογοητεύσεις, θὰ ρωτοῦσαν, θὰ μάθαιναν καὶ θ' ἀποφάσιζαν.

Τὸ Φεβρουάριο ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου γέμισε χαρά. Ἦρθε ἐπίκαιρη, γιὰ νὰ μετριάσει τὴν ἀγωνία καὶ τὸ ἄγχος ποὺ εἶχε γίνεи μόνιμο στοιχεῖο τῆς ζωῆς ὅλων. Ἡ Κατερίνα ἔφερε στὸν κόσμο ἓνα χαριτωμένο κορίτσι. —*Θὰ πάρει τὸ ὄνομα τῆς γιαιγιᾶς της*, εἶπε ὁ Πέτρος. —*Ὁχι*, ἀπάντησε μὲ σταθερότητα ἡ Λευκή, *Ἑλένη θὰ τὴ βαφτίσουμε*. Τῆς Ἑλένης τὰ μάτια δάκρυσαν, κοίταξε μ' εὐγνωμοσύνη τὴν κόρη της, *νὰ σᾶς ἔχει ὁ Θεὸς καλὰ παιδιά μου*, ψιθύρισε κι ἔφυγε γρήγορα γιὰ τὴν κουζίνα, ἡ συγκίνηση τὴν εἶχε πνίξει, κάθησε σὲ μιὰ καρέκλα καὶ ξέσπασε σ' ἓνα βουβὸ κλάμα. —*Ὅλα καλὰ*, εἶπε σὲ κάποια στιγμή ὁ Πέτρος, *ἡ βάφτιση ὅμως θὰ γίνεи ὅταν θὰ ἐπιστρέψει ὁ Σπυρίδων*. Δὲν κάνω μὲ τὸν Πανάρετο βαφτίσια. Κανένας δὲ βρέθηκε νὰ διαφωνήσει. Οὔτε ὁ Βασίλης...

Μιὰ πρόσκαιρη βελτίωση, τοὺς ἐπόμενους μῆνες, στὴν ἐξέλιξη τοῦ συριγγίου τοῦ Βασίλη, δημιούργησε αἰσιοδοξία κι ἔκανε νὰ ξεχαστοῦν προσωρινὰ ἡ Ἑλβετία καὶ τὸ σανατόριο. Μὲ τὸν ἐρχομὸ ὅμως τῆς ἀνοιξης, ἀπὸ τὰ μέσα Μαρτίου καὶ ὕστερα, ἡ κατάσταση χειροτέρεψε. Ἡ πληγὴ ξαναγύρισε στὰ παλιά, τὰ χαμόγελα ποὺ εἶχαν ἀνθίσει ἔσβησαν, τὸ θέμα τῆς Ἑλβετίας ἄρχισε πάλι νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ. Ὁ Δημήτρης ρώτησε στὸν κύκλο του, δὲν πῆρε τίς πληροφορίες ποὺ ἤθελε. Οὔτε κι ὁ Ἀβραάμ ἤξερε περισσότερα. Βρίσκονταν σὲ ἀμηχανία γιὰ τὸ τι νὰ κάνουν, ὅταν μιὰ μέρα, στὰ

μέσα Ἀπρίλη, τὸ μεσημέρι, εἶχαν μείνει πάλι οἱ τρεῖς τους καὶ κουβέντιαζαν, ὁ Πέτρος πετάχτηκε ὀρθίος κι ἄρχισε νὰ φωνάζει: —Τὸ στρατηγό, τὸ στρατηγό, αὐτὸν πρέπει νὰ ρωτήσουμε. Οἱ ἄλλοι ἀναρωτιόνταν γιατί μιλοῦσε. —Γιὰ τὸ Δαγκλῆ σᾶς λέω, πρόσθεσε, εἶναι ὁ μόνος ποὺ θὰ μπορέσει νὰ μάθει καὶ νὰ μᾶς δώσει θετικές πληροφορίες. —Ἀλήθεια, τὸ στρατηγό, πῶς τὸν ξεχάσαμε; ἀναρωτήθηκε κι ὁ Βασίλης. —Θὰ φύγω κι ὅλας αὔριο γιὰ τὴν Ἀθήνα, εἶπε ὁ Πέτρος, δὲ χάνω οὔτε στιγμή. —Δὲ χρειάζεται νὰ πᾶς στὴν Ἀθήνα, πατέρα, τὸν διέκοψε ὁ Δημήτρης, ἔμαθα πῶς σὲ λίγες μέρες ὁ στρατηγὸς θάρθει στὰ Γιάννινα. Θὰ τὸν δεῖτε καὶ σὺ κι ὁ Βασίλης καὶ θὰ κουβεντιάσετε ὅλες τίς λεπτομέρειες. —Αὐτὸ εἶναι δῶρο Θεοῦ, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, πῶς τόμαθες; —Ἔ, ἔχουμε καὶ μεῖς οἱ ἀντιβενιζελικοὶ τίς πληροφορίες μας, ἀπάντησε ὁ Δημήτρης καὶ γέλασαν καὶ οἱ τρεῖς...

Τὸν ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ Π. Δαγκλῆ ποὺ ἔμπαινε στὰ Γιάννινα τὸ ἀπόγευμα τῆς 28ης Ἀπριλίου, συνόδεψε, μεταξὺ τῶν ἄλλων, κι ὁ γαμπρὸς του Ἀλέξ. Μυλωνᾶς, πατέρας τοῦ πρώην ὑπουργοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ, πού, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, σύνδεσε τὸ ὄνομά του μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων. Ὁ Ἀλ. Μυλωνᾶς ἦταν τότε γενικὸς γραμματέας τοῦ ὑπουργείου Γεωργίας, ἤθελε νὰ μελετήσει τὰ γεωργικὰ θέματα τῆς Ἡπείρου προπαντὸς ἐκεῖνο τῶν τσιφλικιῶν ποὺ τόσο ἀπασχολοῦσε πολλὰ ἠπειρωτικὰ χωριά. Ὅσο νὰ φτάσει στὴν κεντρικὴ πλατεία ὁ στρατηγός, σταμάτησε πολλές φορές, γιὰ νὰ χαιρετήσει τὸν κόσμον ποὺ συγκεντρώθηκε νὰ τὸν ὑποδεχθεῖ ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Στὸν Ἀη-Γιάννη τῆς Μπονίλας, τὸν περίμενε ὁ διοικητὴς τοῦ Ε΄ Σ. Στρατοῦ Κων. Μηλιώτης-Κομνηνός, μὲ τὸ ἐπιτελεῖο του, ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ πορεία ἦταν θριαμβευτικὴ: «Ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς (τῆς πόλης) οἰκιῶν -γράφει ὁ ἴδιος ὁ στρατηγός- μέχρι τῆς κεντρικῆς πλατείας, τὸ ἐξελθὼν πρὸς ὑποδοχὴν πλῆθος ἦτο ἄπειρον, ὅλοι δὲ οἱ ἐξῴσται καὶ τὰ παράθυρα πλήρη γυναικῶν, ριπτουσῶν ἄνθη. Στὴν πλατεία τὸν περίμενε κόσμος πολὺς ποὺ τὴν εἶχε γεμίσει ἀσφυκτικά, ὁ στρατηγὸς μίλησε ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ ξενοδοχείου Ἀβέρωφ, ὕστερα ἀπὸ προσφώνηση τοῦ δημάρχου Γ. Ἰωαννίδη. Στὸ λόγο του ὁ Δαγκλῆς, ἀναφέρθηκε στὰ γεγονότα ποὺ ὀδήγησαν στὸ *Κίνημα τῆς Θεσσαλονίκης*, χαρακτήρισε προδοτικὸ τὸ προηγούμενον καθεστῶς, μιὰ ἐπίπτωση τῆς πολιτείας τῶν προηγούμενων κυβερνήσεων ἦταν καὶ ἡ κατάληψη τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς· ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιον τῶν Ἡπειρωτῶν γιὰ τὰ φιλελεύθερα αἰσθήματά τους καὶ ἐξέφρασε τὴν πεποίθησή του ὅτι ἡ Ἡπειρος, θὰ συμμετεῖχε καὶ στὴ νέα φάση τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνα ποὺ ἄρχισε, τόσο κρίσιμον γιὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Δαγκλῆ δημοσιεύθηκε ὁλόκληρος στὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* τῆς 2ας Μαΐου.

Ὅταν ὁ Δαγκλῆς ἔμπαινε στὰ Γιάννινα ὁ γενικὸς διοικητὴς Α. Στεργιάδης ἔλειπε. Εἶχε πάει στὸ Δελβινάκι, γιὰ λόγους ὑπηρεσιακοὺς, εἶπαν στὸν Δαγκλῆ. Ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν παρεξηγήσει ὁ στρατηγός, ὅπως παρε-

ξήγησαν την απουσία του και πολλοί Γιαννιώτες, *ἔφυγε ἐπίτηδες*, ἔλεγαν, *γιὰ νὰ μὴ βρῖσκεται στὴν ὑποδοχὴ τοῦ στρατηγοῦ*. Δὲν εἶχε κάνει ὁμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν ὑπουργὸ Περιθάλψεως, στενὸ φίλο τοῦ Βενιζέλου καὶ ἐκδότῃ τῆς *Πατρίδος*, πού εἶχε ἐπισκεφτεῖ τὰ Γιάννινα πρὶν λίγες μέρες, τὸ Σπ. Σίμο. Ὁ Στεργιάδης τὸν περίμενε στὴν Πρέβεζα κι ἀνέβηκαν στὰ Γιάννινα μαζί, μὲ τὸ

Ἀλεξάνδρος Μυλωνᾶς (1881-1967), πολιτικός καὶ οἰκονομολόγος, γιὸς τοῦ ἀρχαιολόγου Κυρ. Μυλωνᾶ καὶ γαμπρὸς τοῦ Π. Δαγκλῆ. Ἀρχηγὸς τοῦ Ἀγροτικοῦ Κόμματος Ἑλλάδος, διετέλεσε κατ' ἐπανάληψη ὑπουργὸς σὲ κυβερνήσεις τῶν Φιλελευθέρων.

Δαγκλῆ γιὰ τὸ Στεργιάδη ἦταν καὶ θετικὴ κι ἀρνητικὴ: *...ἄνθρωπος δραστήριος, εὐφυὲς καὶ εὐπαιδευτος -ἔγραφε- εἰς ἄκρον ὁμως αὐταρχικὸς καὶ αὐθαίρετος, ἐνεργῶν ἀνεξαρτήτως καὶ αὐτῶν τῶν ὑπουργῶν*.

Ἀπὸ τὸ χρόνον, τὸν ἀφιερωμένο στὴν ἐκτέλεση τῶν ὑπηρεσιακῶν του καθηκόντων ὁ στρατηγός, διέθεσε μιὰ μέρα γιὰ νὰ δεχτεῖ τοὺς φίλους του καὶ νὰ κουβεντιάσει μαζί τους, στεφάνωσε μάλιστα τὴν κόρη τοῦ Λεωνίδα Γεωργίτση, Βασιλικούλα, μὲ τὸ διευθυντὴ τῆς νομαρχίας Νικόλαο Λιανόπουλο, πὺν ἀργότερα ἀνέβηκε στὴν κορυφὴ τῆς ἱεραρχίας τῶν δημοσίων

αὐτοκίνητο τοῦ ὑπουργοῦ. Ὑστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες γύρισε ὁ Στεργιάδης στὴν πόλη, ἐπισκέφτηκε τὸ στρατηγὸ καὶ συζήτησε μαζί του τίς ἀνάγκες τῆς Ἡπείρου. Ἡ ἀπουσία τοῦ Στεργιάδη ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ πρέπει νὰ ἦταν σκόπιμη κι ἄς σημειώνει ὁ στρατηγὸς στὸ *Ἡμερολόγιό* του, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶχε γίνεῖ ἐπίτηδες. Ὁ Στεργιάδης ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐμπιστοὺς τοῦ Βενιζέλου. Οἱ σχέσεις Δαγκλῆ-Βενιζέλου, ἄσπογες στὸ πολιτικὸ ἐπίπεδο, στὸ προσωπικὸ δὲν ἦταν καὶ πολὺ ἐγκάρδιες. Πολλὲς φορὲς ὁ Βενιζέλος πίκρανε τὸν Δαγκλῆ, ἀκόμα καὶ στὸ θέμα τῆς ἀρχιστρατηγείας. Ὅλα τὰ ἤξερε ὁ Στεργιάδης, κι ἀπ' αὐτοῦ προέρχονταν οἱ ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὸ στρατηγό. Ἡ γνώμη τοῦ

υπαλλήλων, έγινε δυό φορές και υπηρεσιακός υπουργός. Αυτή τη μέρα της ανάπαυλας πήγαν να τον δουν ο Πέτρος κι ο Βασίλης, για να ζητήσουν τη γνώμη του για το σανατόριο της Έλβετίας.

Ο στρατηγός τους δέχτηκε εγκάρδια. Έπλεξε πάλι το εγκώμιο του Βασίλη ως ήγηση στρατιωτικής μονάδας, την οδήγησε στη μάχη μπαίνοντας ο ίδιος μπροστά, έτσι κάνουν πάντοτε οι άξιοι αρχηγοί· ο Βασίλης συγκινημένος τον άκουε με κατεβασμένο το κεφάλι, δεν τολμούσε να τον κοιτάξει στα μάτια, φοβόταν μήπως διαβάσει σ' αυτά την κρίση για το τραύμα και την καταδίκη του. Ο στρατηγός άκουσε με προσοχή όσα του είπαν κι όχι μόνο υποσχέθηκε να πάρει πληροφορίες για το σανατόριο, αλλά τους βεβαίωσε πως τη θεραπεία του Βασίλη, όσο κι αν κρατούσε, θα την αναλάβαινε το υπουργείο Στρατιωτικών. *Ο Βασίλης θυσιάστηκε για την πατρίδα, ή πατρίδα πρέπει να τον βοηθήσει στην ανάγκη που βρίσκεται*, τους είπε ο στρατηγός αποχαιρώντας τους.

Ο Πέτρος εκδήλωνε τον ένθουσιασμό του για την υποδοχή και τις υποσχέσεις του στρατηγού, με πολλούς τρόπους. Ήταν τύπος έξωστρεφής, και ήθελε να κάνει όλους κοινωνούς της χαράς του. — *Αφού το ανέλαβε ο στρατηγός*, έλεγε, *όλα θα πάνε καλά...* Και του Βασίλη η ψυχική διάθεση είχε αλλάξει. Άρχισε να σπάει εκείνη ή μόνιμη μάσκα της μελαγχολίας που σκέπαζε το πρόσωπό του, μήνες τώρα, άνοιξε κάπου κάπου στα χείλη και το χαμόγελο, φαινόταν να δείχνει ενδιαφέρον για τη ζωή, κι αυτό ήταν το σπουδαιότερο. Του σπιτιού τα παράθυρα άνοιξαν, μπήκε φως παντού και δροσερός μυρωδάτος αέρας άνοιξιάτικος, έτσι άνοιξαν και οι καρδιές όλων, όταν έμαθαν τα ευχάριστα νέα, τίποτα ακόμα δεν ήταν σίγουρο, όλοι όμως είχαν την αίσθηση πως ο Βασίλης βάδιζε προς τη σωτηρία του. Ο Πέτρος, επίτροπος στην εκκλησία του Άρχιμαντρείου, δεν τόλμησε να τον αντικαταστήσει ο Πανάρετος, παρακάλεσε τον ιερατικό προϊστάμενο παπα-Σταύρο Ίωαννίδη, να κάνει στο σπίτι ένα ευχέλαιο, με τους παπάδες της εκκλησίας κι όσους χρειάζονταν ακόμα.

Τις υπόλοιπες μέρες της παραμονής του στα Γιάννινα ο Δαγκλής τις χρησιμοποίησε για την επιθεώρηση όλων των στρατιωτικών σωμάτων που βρίσκονταν στην πόλη όπως: τα έμπεδα πεζικού, το μηχανικό, το πυροβολικό, το ιππικό, το 26ο σύνταγμα πεζικού, το κατασκηνωμένο στο Μπιζάνι. Μίλησε σ' όλες τις μονάδες και ικανοποιήθηκε για την ανταπόκριση που συνάντησε από τους στρατιώτες. Από τα Γιάννινα κατέβηκε στην Πρέβεζα, ο λαός κι εδώ τον υποδέχτηκε με ένθουσιασμό, και συνέχισε το ταξίδι των επιθεωρήσεων προς το Μεσολόγγι και την Πάτρα.

Ο Πέτρος είχε αφιερωθεί τώρα στην πλήρη ανάπτυξη του μαγαζιού. Είχε βέβαια ξανάβρει την παλιά του κίνηση, χωρίς όμως μεγάλες εισπράξεις, το χρήμα ήταν ακριβό, θα περνούσε καιρός, για να ξαναγυρίσει ή ισορροπία στην αγορά. Είδε πάλι τον Άβραάμ, και ζήτησε τη γνώμη του, για την οικονομική κατάσταση, ήταν απαισιόδοξος. — *Είναι γρήγορα ακόμα για νάρθουν*

οί παλιές καλές μέρες, τοῦ εἶπε. Ὁ Πέτρος ἀντιμετώπιζε κι ἓνα ἄλλο σοβαρὸ θέμα, ἓνα δίλημμα μᾶλλον. Δὲν ᾔξερε τί στάση νὰ κρατήσει μὲ τὸ μητροπολιτικὸ θέμα. Ὁ Σπυρίδων, κυνηγημένος ἀπὸ τοὺς βενιζελικούς, διώχτηκε ἀπὸ τὰ Γιάννινα, μετὰ τὴν πολιτειακὴ μεταβολή, ἐτέθη εἰς ὑπεροχίαν, τὸν ἐξόρισαν δηλαδή, ἔμεινε στὴν Ἀθήνα τριάμιση χρόνια. Στὴ θέση του τοποθετήθηκε, ὡς ἀντικαταστάτης, κι ὄχι ὡς ἐκλεγμένος μητροπολίτης, ὁ Δωδώνης Πανάρετος, ποὺ τὸν ὑποστήριζαν ἀπὸ καιρὸ οἱ βενιζελικοί. Ὁ Πέτρος ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴ δίωξη τοῦ Σπυρίδωνα, εἶχε συνεργαστεῖ στενὰ μαζί του καὶ εἶχε προσωπικὴ ἀντίληψη τοῦ ἔργου του, ἀλλὰ καὶ τῆς στάσης του ἀπέναντι στοὺς πολίτες. Πολλοὺς εἶχε σώσει κατὰ τὰ Νοεμβριανὰ ὁ Σπυρίδων, τὸ ᾔξερε καλὰ ὁ Πέτρος, τὸ πιὸ λυπηρὸ ἦταν ὅτι αὐτοὶ εἶχαν γίνει καὶ οἱ σφοδρότεροι κατήγοροί του. Συνηθισμένη συμπεριφορὰ εὐεργετηθέντων ἀνθρώπων, δὲν πρωτοτυποῦσαν. Ὅταν, λοιπόν, ὁ Πανάρετος τὸν κάλεσε στὴ μητρόπολη γιὰ συνεδρίαση τοῦ σώματος τῆς ἐφορείας, ὁ Πέτρος μὲ δυσφορία ἀνταποκρίθηκε στὴν πρόσκληση. Τὸ περιβάλλον δὲν τοῦ ἦταν ἄγνωστο, οἱ ἔφοροι ὁμῶς εἶχαν ἀλλάξει, δεσποτικῶ τῶ τρόπῳ, ὅπως γινόταν τότε, ἴσως νὰ συμβαίνει καὶ σήμερα. Ὅταν τελείωσε ἡ συνεδρίαση, μίλησε μὲ τὸν Πανάρετο, τὸν διαβεβαίωσε πὼς εἶχε ὅλη τὴν καλὴ διάθεση νὰ προσφέρει τίς ὑπηρεσίες του, ὁ Πανάρετος ἐξαντλήθηκε κι αὐτὸς σὲ κολακευτικὰ λόγια γιὰ τὸν Πέτρο κι ὅλη τὴν οἰκογένειά του, εὐχήθηκε ἀνάρρωση στὸ Βασίλει, εἶχε μάθει τοὺς ἡρωϊσμούς καὶ τὴν περιπέτεια μὲ τὸ πόδι του, ἀκριβῶς γιαντὸ θὰ σᾶς παρακαλέσω, θεοφιλέστατε, νὰ μὲ ἀπαλλάξετε προσωρινὰ ἀπὸ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐφόρου, ἡ ἔγνοια καὶ οἱ φροντίδες μου γιὰ τὸ Βασίλει δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν ν' ἀσχολοῦμαι μ' ἄλλα ζητήματα, ἐκτιμῶ τίς προσπάθειές σας καὶ τὸ ἔργο τῆς Μητρόπολης, δὲ μπορῶ, ὁμῶς ν' ἀφήσω τὸ Βασίλει οὔτε στιγμή. Ὅταν γίνει καλά, θὰ εἶμαι καὶ πάλι στὴ διάθεσή σας. Ὁ Πανάρετος δὲν τοῦ ἀπάντησε, ἔπειτα τί νὰ τοῦ πεῖ, πὼς ν' ἀντικρούσει τὰ ἐπιχειρήματα ἐνὸς πονεμένου πατέρα, τοῦ εὐχήθηκε μόνο καὶ πάλι περαστικά.

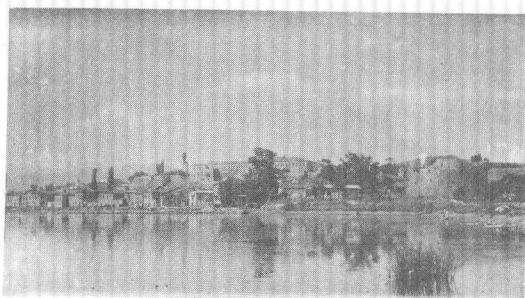
Η ξι ἔφυγε γρήγορα, μπῆκε ὁ Ἰούνιος, ὁ πόλεμος στὴ Μακεδονία καὶ σ' τὰ μέτωπα βρισκόταν στὴν πιὸ δύσκολη καμπή του, μάχες αἱματηρὲς διεξάγονταν παντοῦ, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε κερδίσει περηφανεῖς νίκες, ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, οἱ ἀπώλειες ἦταν σοβαρές, ἐτοιμαζόταν τώρα γιὰ τὴ μεγάλῃ ἐπίθεση τοῦ Σεπτεμβρίου. Οἱ Ἠπειρώτες στρατεύσιμοι ἐκπαιδεύονταν ἄριστα, δὲν εἶχαν μετακινηθεῖ γιὰ τὸ μέτωπο. Ἴσως αὐτὸ νὰ ὀφειλόταν σὲ πολλοὺς λόγους. Ἐνα «περίεργο» ἄρθρο τοῦ Ἑλευθέρου Βήματος (29-6-1918) δίνει κάποια ἐξήγηση. Στὸ ἄρθρο μὲ τίτλο: Ἐμπρὸς οἱ μεγαλόθυμοι καὶ ἀνδρεῖοι, κακίζεται ἡ περίεργος ἀντίληψις ἐνίων ἡμετέρων ἀξιωματικῶν περὶ τῶν καθηκόντων καὶ ὑποχρεώσεων αὐτῶν ἀπέναντι τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἔθνους (...). Λίαν θλιβερόν νὰ κατακυριεύῃ τούτους, σήμερον μάλιστα, κατὰ τὴν κρισιμωτάτην περίοδον τοῦ

ἀγῶνος τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τοῦ βαρβαρισμοῦ, τὸ ἀπόλεμον αἶσθημα καὶ ἡ τάσις πρὸς ἀπραξίαν... Γιὰ ποιоὺς ἀξιωματικοὺς μιλοῦσε ἡ ἐφημερίδα, ποὺ στὴ συνέχεια χρησιμοποιεῖ βαρύντατος χαρακτηρισμοὺς γιαντούς; (...ἂν ἔχουν κόκκον συνειδήσεως καὶ φιλοτιμίας πρέπει νὰ ὑποβάλουν ἀμέσως τὴν παραίτησίν των, εἶναι ἀνάξιοι πάσης χάριτος καὶ ἐπιεικείας, μοιτραλεῖται, νὰ παταχθοῦν ἀμέσως καὶ τελειωτικῶς). Γιαντούς τῆς Ἐθνικῆς Ἀμύνης ἢ ἐκείνους τοῦ Κράτους τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ παρέμειναν στὸ στρατό; Δὲν τὸ διευκρινίζει. Ἀλλ' ἂν ἔκανε λόγο γιὰ τοὺς τελευταίους, ἦταν δυνατό τὸ μικρὸ, ὅπωςδῆποτε, ποσοστὸ τους, νὰ ἐπηρεάσει τὸ φρόνημα ὅλου τοῦ στρατοῦ; Πάντως ὁ Δαγκλῆς ἦταν ἀπόλυτα εὐχαριστημένος ἀπὸ τὶς ἱκανότητες τοῦ συνταγματάρχου Ν. Σουμπασάκου, ἐκπαιδευτὴ τῶν Ἑπειρωτικῶν μονάδων, τὸν ὁποῖο, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, διόρισε διοικητὴ τοῦ 12ου συντάγματος τῆς 3ης Μεραρχίας Πατρῶν, ποὺ εἶχε στασιάσει. Ὅ,τι καὶ νάταν, τελικὰ ἡ 9η Μεραρχία τῶν Ἰωαννίνων, (15.000 ἄνδρες, διοικητής: συνταγματάρχης Γ. Λεοναρδόπουλος) δὲν πῆρε μέρος στὶς μάχες τοῦ Σεπτεμβρίου ποὺ ἔκριναν καὶ τὴν ἔκβαση τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ὁ Δαγκλῆς δίνει τὴν ἐξήγησιν ὅτι ἡ διαταγὴ γιὰ ἀναχώρησίν της δόθηκε ἀργὰ καὶ ἡ μεταφορὰ της παρουσίασε πολλὰς δυσκολίες. Ἔτσι ἡ 9η μεραρχία μόλις κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου ὁλοκλήρωσε τὴ συγκέντρωσίν της στὴ Φλώρινα, ὅταν ὁ πόλεμος εἶχε τελειώσει.

Στὸ μεταξύ, ἓνα χρόνον μετὰ τὴ μεταπολίτευση, ἡ ζωὴ στὰ Γιάννινα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι δύσκολη, κυρίως ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης τροφίμων, καὶ τῶν μικρῶν ποσοτήτων τῶν διανομῶν. Σὰ νὰ μὴν ἔφταναν αὐτὲς οἱ δυσκολίες, ἄρχισαν πάλι οἱ γνωστὲς μέθοδοι τῶν ρωμῶν· νὰ ἐκμεταλλεύονται τὶς θέσεις ποὺ ἀναλάβαιναν γιὰ νὰ πλουτίσουν. Κάποιοι τῶν ἐπιτροπῶν περιθάλψεως τῶν οἰκογενειῶν τῶν στρατευμένων κατακρατοῦσαν ὑπέρογκα ποσὰ ἀπὸ τὰ ἐπιδόματα τῶν οἰκογενειῶν, δικαιολογώντας τα γιὰ ἔξοδα, ἢ ἀνέβαλαν γιὰ πολὺ καιρὸ τὴν καταβολὴ τῶν ἐπιδομάτων στοὺς δικαιούχους, χρησιμοποιώντας τὰ ποσὰ ποὺ εἶχαν στὰ χέρια τους γιὰ τὶς δουλειές τους. Ἡ ἀστυνομικὴ ἔρευνα τοὺς ἀνακάλυψε καὶ τὸ δικαστήριον τοὺς καταδίκασε σὲ αὐστηρότατες ποινές. Ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς μὲ ἀνακούφισιν ἤκουσεν τὴν παραδειγματικὴν τιμωρίαν τῶν ἀχρείων αὐτῶν, σημείωνε ὁ χρονικογράφος. Μπορεῖ νὰ ἱκανοποιήθηκε ὁ λαός, δὲ διασφαλίστηκε ὁμως. Πάλι θὰ γινόταν θύμα ἐκμετάλλευσης ἀπὸ ἀσυνείδητους, κι αὐτὸ ἐξακολουθεῖ ὡς τὶς μέρες μας, κι ἄγνωστο πόσο θὰ διαρκέσει. Παρὰ τὴν ἄρση τοῦ ἀποκλεισμοῦ, μερικὰ εἶδη, ὅπως ὁ καφές, ἔλειπαν ἐντελῶς. Ὅταν κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου ἔγινε γνωστὸ πὼς εἶχε φτάσει στὰ Γιάννινα ἀρκετὴ ποσότης καφέ τὸ Ἐλ. Βῆμα, ἔγραψε: *Μανθάνομεν ὅτι ἐκομίσθη ἀρκετὴ ποσότης καφέ. Δὲν μᾶς ὑπενθυμίζετε κύριοι ἀρμόδιοι τὴν ὑπαρξίν τοῦ τοιοῦτου λησμονηθέντος ἀπὸ καιροῦ προϊόντος μὲ μίαν διανομήν;* Ἀναμένομεν ἐναγωνίως. Ἀκόμα καὶ ἡ ἔλλειψη ψιλῶν, μικρῶν κερμάτων δηλαδή, εἶχε γίνει, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἀντικείμενον ἐκμετάλλευσης τοῦ κόσμου ἀπὸ τοὺς αἰσχροκερδεῖς. *Χαρὰς εὐαγγέλια*, λοιπόν, ὅπως ἔγραφε καὶ ἡ ἐφημερίδα. Ἡ ἀηδὴς κωμωδία μὲ τὰ ψιλὰ ἔλαβε τέλος. Εἶχαν σταλεῖ στὰ Γιάννινα 200.000 χάρτινα μονόδραχμα καὶ δίδραχμα καὶ κυκλοφόρησαν πρὸς μεγάλην ἀνακούφισιν τοῦ κόσμου.

Ἀπὸ τὸν Αὐγουστο ἄρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται στρατιωτικὰ ἀεροπλάνα γιὰ τὴν ταχυδρομικὴ ἐπικοινωνία τῶν Γιαννινῶν. Ἡ ἀπόφασις ἦταν ἀποτέλεσμα τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου, θεωρήθηκε ὡς προοίμιον καλλιτέρων ἡμερῶν διὰ τὴν Ἑπειρον, τὴν ἀποχωρισμένην ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον, ἐνεκα τῆς πλημμελοῦς αὐτῆς συγκοινωνίας. Ἡ

αεροπορική γραμμή είχε δρομολόγιο: Γιάννινα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη, και ήταν θετικές οι ελπίδες για τη χρησιμοποίηση των αεροπλάνων προς μεταφορά ανθρώπων. Από το Σεπτέμβριο κι όλως άρχισαν νά ταξιδεύουν οί πρώτοι επιβάτες, έφταναν εἰς τό Ιοστέφανον άστν σέ δυό ώρες.- Ξεχωριστή θέση είχαν οί παραστάσεις έθνικῶν έργων πού ύμνοῦσαν τό Βενιζέλο καί χαρακτηρίζαν προδοτική τή στάση τῶν προηγούμενων κυβερνήσεων. Στίς 15 Αὐγούστου π.χ. ἐδιδάχθη διά πρώτην έντελῶς φοράν έν τῇ πόλει μας τό πρωτότυπον καί ἐπικάιρον έθνικόν έργον τοῦ κ. Ν. Νάστου ή «Ανάστασις τῆς Ἑλλάδος». Τό έργον εἶναι γεγραμμένον εἰς άπταίστους στίχους καί έχει ὡς θέμα τῆς

Από τά παλιά Γιάννινα: Τά βυρσοδεψεία.

Ἑλλάδος τήν κατάπτωσιν ἐπὶ τῆς άθλίης πολιτείας τῶν Γούναρη καί Σκουλούδη καί τόν μετέπειτα θρίαμβόν της. Τόν ρόλον τῆς Ἑλλάδος ὑπεδύθη μετά πολλῆς φιλοτιμίας καί εὐσυνειδησίας ή κ. Ἀγγελική Χρυσοσπάθη. Τόν Ἐλευθέριον Βενιζέλον ὑπεδύθη ό κ. Βίκτωρ Κοφινάς, δ-στις κατόρθωσε ν' άποδώση εἰς τό τέλειον τήν ὑπέροχον φυσιογνωμίαν τοῦ μεγάλου

ήμῶν ήγέτου, προκαλέσας τόν θαυμασμόν πάντων, καταχειροκροτηθεῖς καί ζητωκραυγασθεῖς ένθουσιωδῶς. Τόν Βούλγαρον ὑπεδύθη ό κ. Ἰωάννης Τσίπης άρκετά καλά. Δέν ὑστέρησαν εἰς εμφάνισιν καί άπαγγελίαν οί κ.κ. Π. Βρετός καί Χ. Φωτίου. Ἡ μικρά δεοποιίς Μαρία Κοφινά, άπήγγελεν ὡραῖον καί ἐπικάιρον ποίημα έν στολῇ μικρᾶς νοσοκόμου, μέ θαυμαστήν χάριν... Τό έργο θά επαναλαμβάνόταν κι άλλες φορές, φυσικά καί στίς στρατιωτικές μονάδες, τέτοιες παραστάσεις συγκινοῦσαν τότε τόν κόσμον.

Στά Γιάννινα φιλοξενοῦνταν κι άριθμός Σέρβων, κυρίως τραυματιῶν καί έκπροσώπων τῆς σερβικῆς κυβέρνησης. Ἀνάμεσά τους κι ό ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Θωμᾶς Σάβιτζ, έκπρόσωπος τοῦ ὑπουργείου στρατιωτικῶν τῆς Σερβίας στήν Ἡπειρο. Ὁ ταγματάρχης άρρώσθησε, μάλλον από τήν επιδημία τῆς τρομερῆς ισπανικῆς γρίπης καί πέθανε. Ἡ κηδεῖα του ἔγινε (17-8-1918) στά Γιάννινα μεγαλοπρεπέστατη, μέ τή συμμετοχή ὄλων τῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν άρχῶν καί πλήθους κόσμου. Τόν επικήδειο εκφώνησε ό Δωδώνης Πανάρετος, πού χοροστάτησε στή νεκρώσιμη ακολουθία. Μέ λίγα θερμά λόγια μίλησε κι ό πρόξενος τῆς Γαλλίας Ντυσσάπ.

Τό Βέλος επαινοῦσε τήν προσπάθεια πού κατέβαλε ή Γενική διοίκηση γιά τήν ὀργάνωση σώματος Προσκόπων καί στά Γιάννινα, προτρέποντας τοὺς Γιαννιώτες νά ένισχύσουν τό νεοσύστατο σώμα, πού άριθμοῦσε (Αὐγούστος 1918) 50 μέλη. Ἡ ἴδια ἐφημερίδα δημοσίευε τήν εἶδηση γιά ἴδρυση νυκτερινῆς Γαλλικῆς σχολῆς στά Γιάννινα μέ τή φροντίδα τοῦ Ἑλληνογαλλικοῦ συνδέσμου.

Ἡ διανομή τροφίμων γίνονταν μέ κουπόνια. Οἱ ποσότητες τοῦ ἀλεύρου πού μοιράζονταν γιά τόν Σεπτέμβριο από τά πρατήρια ἦταν: 80 δράμια τό άτομο πρὸς 1,60 δρχ. τήν ὀκά, γιά ὀλόκληρο δεκαπενθήμερο, μερίδα δηλαδή ανεπαρκέστατη. Λάδι μοίραζαν 100 δράμια τό άτομο πρὸς 4 δρχ. τήν ὀκά γιά τό ἴδιο διάστημα.- Ὁ ἱατρικός σύλλογος Ἰωαννίνων ανακοίνωσε νέες άμοιβές γιά τά μέλη του: Πρώτη επίσκεψη, εἶτε στό σπίτι τοῦ άρρωστου, εἶτε στό γραφεῖο τοῦ γιατροῦ δρχ. 5. Οἱ ἐπόμενες επισκέψεις δρχ. 4, ἐκτός από τίς χειρουργικές καί γυναικολογικές. ἱατρικά συμβούλια δρχ. 10. Νυχτερινή επίσκεψη μετά τίς 10 μ.μ., δρχ. 25. Γιά τίς χειρουργικές επεμβάσεις γίνονταν ἰδιαίτερες συμφωνίες. Διανυκτέρευση στό σπίτι τοῦ άρρωστου δρχ. 50. Γιά κάθε ἱατρική

εκδρομή (ἐπισκέψεις στὰ χωριά) πού διαρκοῦσε μισή μέρα, δηλ. 50, γιά ὁλόκληρη τή μέρα 100. Ἀφηνόταν στήν κρίση τοῦ γιατροῦ νά κανονίσει τήν ἀμοιβή του γιά τοὺς ἀπορους ἀσθενεῖς.- Ἀπὸ τίς 16-9-1918 τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα ἐμπαινε στοῦ τρίτου ἔτος τῆς ἐκδόσεώς του. Σ' αὐτὸ τὸ γεγονός ἀφιέρωσε τὸ κύριο ἄρθρο του γιά νά ὑπενθυμίσει τοὺς ἀγῶνες του γιά τὴν ἐπικράτηση τοῦ Βενιζέλου καὶ νά ἐπισημάνει ὅτι: α) Ἡ ἐκδόσή του συνέπεσε μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ ἐθνικοῦ Κινήματος τῆς Θεσσαλονίκης, β) ἡ δευτέρα ἐπέτειος πανηγυρίστηκε μὲ τὴν ἐπάνοδο τῶν ἐλληνικῶν ἀρχῶν στὰ Γιάννινα, καί, γ) ἡ τρίτη ἄρχιζε μὲ τὴ σημειούμενη νικηφόρο προέλαση τῶν ἐλληνικῶν στρατευμάτων στοῦ Μακεδονικοῦ μέτωπο. Εὐχόταν, τέλος, ἡ τέταρτη ἐπέτειος νά γιορτασθεῖ μὲ τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀποκατάστασιν τῆς «Ἡπειρωτικῆς πατρίδος».

Μὲ ἐντολή τοῦ πρωθυπουργοῦ Ε. Βενιζέλου, στήν ἐφημερίδα «Ἑστία», ἀπὸ τὰ πιὸ φιλικὰ καὶ πιὸ ἐγκυρα ὄργανα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, εἶχε ἀνοικτεῖ κατὰ-λογος εἰσφορῶν ὑπὲρ τῆς κάλτσας τοῦ στρατιώτου, προόδου τῆς φανέλλας τοῦ στρατιώτου τοῦ πολέμου τοῦ 1940. Ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐράνου ἦταν μεγάλη καὶ γινόταν προτροπὴ στοὺς Γιαννιώτες νά συνεισφέρουν, σὲ συγκροτούμενες ἀπὸ κυρίες καὶ δεσποινίδες ἐπιτροπές, ὅπως ἀκριβῶς εἶχε γίνῃ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα, μὲ τὴ διενέργεια ἐράνου ὑπὲρ τῆς κάλτσας τοῦ Βορειοηπειρώτου.

Στὰ Γιάννινα ὑπῆρχαν ἀρκετὲς βιοτεχνίες πού ἀπασχολοῦνταν μὲ τὴν κατασκευὴ τσιγάρων. Οἱ καπνεργάτες, ἄντρες καὶ γυναῖκες, εἶχαν συμπτῆξει καὶ σωματεῖο· ἐπειδὴ ἐβλεπαν πὺς τὸ μεροκάματο (20-25 δρχ.), δὲν τοὺς ἔφτανε, ζήτησαν αὐξηση ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες τους, μὲ ὑποβολὴ μετριοπαθῶν προτάσεων, ἀλλὰ δὲν τοὺς δόθηκε. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἄρνηση οἱ καπνεργάται καὶ ἐργάτριαι τῆς πόλεως -σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωσή τους- βλέποντες ὅτι οἱ κ.κ. καπνέμποροι ἀρνοῦνται νά ἔλθουν εἰς οἰονδήποτε συμβιβασμόν, ἤρξαντο ἐκδίδοντες ἐπ' ὀνόματι τοῦ Συνδέσμου, σιγαρέττα ἀρίστης ποιότητος. Παρακαλεῖται ὅθεν τὸ σεβαστὸν κοινόν, ὅπως συνδράμῃ τὸν ἀγῶνα τῶν ἐργατῶν, μὲ τὴν προτίμησιν τῶν σιγαρέττων τῶν.

Σ τὰ μέσα Σεπτεμβρίου ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη ἀναστατώθηκε πάλι. Οἱ ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ, λόγῳ τῶν πολύνεκρων μαχῶν στοῦ Μακεδονικοῦ μέτωπο, ὁδήγησαν στήν ἐπιστράτευση μεγάλου ἀριθμοῦ γιατρῶν, ἀνάμεσά τους ἦταν κι ὁ Δημήτρης. Ὁ Πέτρος λυπήθηκε, ὅχι γιατί ὁ Δημήτρης θὰ πῆγαινε νά ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ, νά, εἶχε στρώσει τὴ δουλειά του, ἔπρεπε νά κλείσῃ τὸ ἱατρεῖο, ἀγνωστο πότε θὰ γύριζε. Βέβαια ὁ πόλεμος μὲ τοὺς Βουλγάρους τέλειωσε γρήγορα, σ' ἓνα μῆνα θὰ σταματοῦσε καὶ ἡ ἀνθρωποσφαγὴ τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, ἐκατομμύρια ἄνθρωποι εἶχαν θυσιαστῇ, οἱ ὑπεύθυνοι ποτὲ δὲ θάδιναν λόγο γιαντό, ὅμως ἡ Ἑλλάδα θάμενε στρατευμένη, ἔτοιμη νά ἐξορμήσῃ γιά τὴν πραγμάτωση ἐθνικῶν πόθων αἰώνων· ὁ Βενιζέλος θὰ ἐξασφάλιζε σὲ λίγο τίς προϋποθέσεις γιά τὴ μεγάλη ἐξόρμησι, μόνο πού αὕτὴ στοῦ τέλος, ἀποδείχτηκε πὺς ἦταν δυσανάλογη μὲ τίς δυνάμεις τῆς χώρας, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἄρνηση τῶν συμμάχων νά τὴ βοηθήσουν, παρὰ τίς πρόθυμες διαβεβαιώσεις τους. Ἔτσι πῆγαμε στὴ Μικρασία, γιά νά γράψουμε κι ἐκεῖ σελίδες δόξας καὶ ἱστορίας καὶ νά γευθοῦμε στοῦ τέλος τὴν ἡττα, τὴν καταστροφὴ καὶ τὸν ξεριζωμὸ τοῦ ἐλληνισμοῦ. Κι ἄς μὴν ἔχουμε τὴ γνώμη πὺς χάσαμε τὴ Μικρασία, ἐπειδὴ ξαναγύρισε ὁ Κωνσταντῖνος. Αὐτὸ ἦταν τὸ πρόσχημα γιά νά δικαιολογήσουν τὴν μεταστροφὴ τους ἀπέναντί μας

οί σύμμαχοι, είχαν από την πρώτη κιόλας μέρα μετανοιώσει που έδωσαν τη συγκατάθεσή τους για τη μικρασιατική εκστρατεία, άφορμή ζητούσαν ν' αποδεσμευτούν. Ή κοντόφθαλμη πολιτική των τότε κυβερνώντων, που ήθελαν σώνει και καλά να ξαναφέρουν τον Κωνσταντίνο τους έλυσε τὰ χέρια. Ἀλλά κι ἂν κέρδιζε τις ἐκλογές ὁ Βενιζέλος τὸ 1920 καὶ δὲ γύριζε ὁ βασιλιάς, πάλι θάβρισκαν ἀφορμή οἱ Γάλλοι, οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Ἰταλοί, ν' ἀθετήσουν τὸ λόγο τους καὶ νὰ βοηθήσουν τὸν Κεμάλ. Παράδειγμα ἡ σημερινή συμπεριφορά τους στὸ θέμα τῶν Σκοπίων.

Ὁ ἴδιος ὁ Δημήτρης ἀντέδρασε θετικά στὴν ἐπιστράτευσή του. Ἀπὸ τότε που εἶχε πάει στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὸν πατέρα του, εἶχε ἀναθεωρήσει ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ πιστεύω του. Χωρὶς νὰ πάψει νὰ εἶναι ἀφοσιωμένος στὸ βασιλιά, κατανοοῦσε τώρα πῶς ἡ πολιτική που ἐφάρμοζαν οἱ κυβερνήσεις του, δὲ βοηθοῦσαν τὴν Ἑλλάδα στὴν ἱκανοποίηση τῶν δικαίων της, ὁ πόλεμος που ἔκανε ὁ βενιζελικὸς στρατὸς στὴ Μακεδονία γινόταν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ Βούλγαροι εἶχαν καταλάβει τὰ ἐδάφη της, δὲ θὰ τ' ἄφηναν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὅπως ὑπόσχονταν οἱ Γερμανοί, ἂν νικοῦσαν. Ὁ Βασίλης ἔχυσε τὸ αἷμα του στὸν ἱερὸ αὐτὸ ἀγῶνα, ἀκόμα ὑπέφερε, πῶς μπορούσε ὁ Δημήτρης νὰ εἶναι ἀντίθετος σὲ μιὰ τέτοια προσπάθεια, ὅπως ὑποστήριζαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπίστράτους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐρχόταν ἀκόμα σ' ἐπαφή; Ὅταν, λοιπόν, τοῦ ἦρθε τὸ φύλλο ἐπιστράτευσης μὲ προθυμία, ἴσως κι ἀνακούφιση, τὸ δέχτηκε, καταλάβαινε πῶς αὐτὸ θὰ εὐχαριστοῦσε τὸ Βασίλη καὶ ἡ μεγαλύτερη ἱκανοποίησή του ἦταν νὰ βλέπει τὸν ἀδελφό του νὰ χαίρεται, νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς ἀπελπισίας, ὅπου εἶχε κλειστεῖ. Οἱ γυναῖκες βέβαια στενοχωρήθηκαν, δὲν ἄφηναν ὅμως τὸν ἐσωτερικὸ τους κόσμον νὰ ἐκδηλωθεῖ, μόνο τὸ πρόσωπό τους ἀντικαθρέφτιζε τις λαχτάρεις τῆς καρδιάς τους. Ἡ ἀνησυχία τους μετριάστηκε πολὺ, ὅταν ἔμαθαν πῶς ὁ Δημήτρης εἶχε τοποθετηθεῖ σὲ μονάδα που στάθμευε στὰ Γιάννινα, θάταν τουλάχιστο, ὅπου κι ἂν πήγαινε, μαζί μὲ Ἡπειρώτες.

Λίγες μέρες μετὰ τὴν ἐπιστράτευση τοῦ Δημήτρη ἔφτασε στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου Κωστίδη τὸ χαρούμενο ἄγγελμα -τοὺς ἔγραφε ὁ στρατηγὸς Δαγκλῆς- πῶς ναί, ὑπῆρχε στὴν Ἑλβετία σανατόριο, μὲ γιατροὺς-κορυφὲς στὴν εἰδικότητά τους, που θεράπευαν περιπτώσεις σὰν τοῦ Βασίλη. Ὁ Δαγκλῆς εἶχε συνεννοηθεῖ μὲ τὸ ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν, θὰ ετοίμαζαν σὲ λίγο ὅλα τὰ δικαιολογητικά, ἐξασφάλισαν καὶ τὴν ἀναγκαία πίστωση, θὰ ἔπαιρναν εἰδοποίηση πότε νὰ φύγουν γιὰ τις Ἑλβετία. Ὁ Δαγκλῆς, μαζί μὲ τις εὐχές του καὶ τὰ ἐπαινετικά λόγια γιὰ τὸ Βασίλη, ἐξέφραζε καὶ τὴν πίστη του πῶς ὁ τραυματίας θὰ γινόταν ἐντελῶς καλά. Ὅλοι χάρηκαν γιὰ τὰ νέα, ἡ δυσπιστία τοῦ Βασίλη, ἀποτέλεσμα τῶν διαψεύσεων τῶν ἐλπίδων του γιὰ ἴαση τοὺς τελευταίους μῆνες, φαίνεται πῶς αὐτὴ τὴ φορὰ ἔσπασε, εἶχε ἐμπιστοσύνη στὸ στρατηγὸ, ποτὲ δὲν ἔλεγε ἄσκοπα λόγια, ἔλαμψαν τὰ μάτια του, ὅλοι τὸ κατάλαβαν, γέμισε ἡ καρδιά τους εὐφροσύνη.

Στὸ μεταξύ, ἀπὸ τις ἀρχὲς Σεπτεμβρίου ἄρχισε στὸ μακεδονικὸ μέτωπο

ἡ τελικὴ ἐπίθεση τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων, στίς ὁποῖες ἦταν ἐνταγμένες καὶ οἱ ἑλληνικὲς, ἐναντίον τῶν Γερμανοβουλγάρων. Ὑστερα ἀπὸ δέκα πέντε μέρες σκληρῶν ἀγώνων, στοὺς ὁποίους ἡ συμβολὴ τῶν ἑλληνικῶν μεραρχιῶν ποὺ πῆραν μέρος ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας, ὅπως ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν συμμάχων Φρανσαί ντ' Ἐσπεραί (Louis Franchet d' Espérey) διακήρυξε, ἡ Βουλγαρία συνθηκολόγησε. Σὲ λίγο θὰ παραδεχόταν τὴν ἥττα της καὶ ἡ Γερμανία. Ὁ πόλεμος τελείωσε.

Τὰ Γιάννινα γιόρτασαν τὴ μεγάλη μέρα τῆς συνθηκολόγησης τῆς Βουλγαρίας μὲ τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴ χαρὰ τῶν παλιῶν καλῶν ἡμερῶν. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ μπορεῖ νὰ εἶχαν τὶς ἐπιφυλάξεις τους, ὅμως τοὺς ἦταν ἀδύνατο νὰ παραβλέψουν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς νίκης καὶ νὰ μείνουν ἀμέτοχοι στὴν κοινὴ χαρὰ. Βέβαια τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* εἶχε δίκιο νὰ πανηγυρίζει, ἀλλὰ καὶ ν' ἀφήνει ὑπονοούμενα γιὰ τοὺς ἀντίπαλους, ἐξάλλου δὲν ὑπῆρχε καὶ κανεὶς γιὰ νὰ τοῦ ἀπαντήσει, ὅλες οἱ ἄλλες ἐφημερίδες εἶχαν κλείσει. Δοξολογίες, πανηγυρισμοί, κάθε εἶδους ἐκδηλώσεις, ὅλοι στὸ πόδι, μόνον οἱ Τοῦρκοι βρισκόνταν ἔξω ἀπὸ τὸ κλίμα τῶν ἡμερῶν, ἡ πατρίδα τους εἶχε ἡττηθεῖ, ὅσο κι ἂν ἦταν μακριά, ἐνοιώθαν τὴν καρδιά τους νὰ ραγίζει ἀπὸ τὶς συμφορὲς της. Ἡ μόνη παραφωνία, ποὺ ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ γιορτινὴ ἀτμόσφαιρα, ἦταν ἡ ὁδύνη τῶν οἰκογενειῶν ποὺ ἔχαναν τοὺς δικούς τους ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐπιδημία τῆς ἰσπανικῆς γρίπης· παρόλο ποὺ στὴν πόλιν εἶχε ἀρχίσει νὰ ὑποχωρεῖ κάπως, οἱ θάνατοι ἦταν πολλοί, στὴν ἐπαρχία βρισκόταν σὲ ἔξαρση, δὲν ἔμεινε σπίτι ἀπρόσβλητο, ἀρκετοὶ γίνονταν καλά, οἱ ἐξασθενημένοι ὅμως ἀπὸ τὴν πείνα ὁργανισμοὶ καὶ οἱ γέροντες, δὲν ἄντεχαν...

Μετὰ τὴν παράδοση τῆς Γερμανίας καὶ τὴ διάλυση τῆς Αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας, ἄρχισαν οἱ προετοιμασίες γιὰ τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*. Τὰ πάθη στὴν πόλιν ἐπιφανειακὰ φαίνονταν πῶς εἶχαν καταλαγιάσει, κουφόβραζαν ὅμως, ὕστερα ἀπὸ δυὸ χρόνια θὰ ξεσποῦσαν ὀρμητικὰ γιὰ νὰ σαρώσουν τὰ πάντα στὸ διάβα τους. Στὸ Παρίσι εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ Μεγάλοι τοῦ κόσμου, γιὰ νὰ ρυθμίσουν τὴν τύχη τῶν λαῶν, ὑποτίθεται κατὰ τρόπο δίκαιο, ὕστερα ἀπὸ τὴν αἱματηρὴ ἐμπειρία τεσσάρων χρόνων πολέμου. Δυστυχῶς δὲν κυριάρχησε τὸ δίκαιο στίς ἀποφάσεις τους, ἀλλὰ τὰ συμφέροντα, ποὺ τίναξαν στὸν ἀέρα τὴν Εἰρήνη καὶ αἱματοκύλισαν καὶ πάλι τὸν κόσμον, χειρότερα αὐτὴ τὴ φορά, ὕστερα ἀπὸ 20 χρόνια.

Στὸ *Συνέδριο* ὑπέβαλλαν τὰ αἰτήματά τους κράτη ἐθνότητες καὶ φυλές, ἀγωνιζόμενες νὰ ἐξασφαλίσουν μιὰ θέση στὸν ἥλιο. Ἀνάμεσά τους καὶ οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς Ἑβραῖοι, ὁργανωμένοι σὲ *Σιωνιστικὲς ἐνώσεις*, οἱ ὁποῖες μὲ ὑπομνήματά τους στοὺς ἀρχηγούς κρατῶν καὶ τοὺς πρωθυπουργούς, τὸ πρῶτο ποὺ ζητοῦσαν ἦταν νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ ἡ δημιουργία ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη. Οἱ Ἑβραῖοι τῶν Γιαννίνων συνῆλθαν σὲ γενικὴ συνέλευση στίς 26 Νοεμβρίου 1918, στὴ λέσχη τοῦ *Σιωνιστικοῦ συλλόγου* (*Ἀμελέ Σιών*) καὶ ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς Ἀβραάμ Δ. Λεβὴ καὶ Σαμπεθάϊ Καμπιλῆ (ὁ γνωστός

ἥρωας τοῦ ὁμώνυμου διηγήματος τοῦ Δημ. Χατζῆ), μέλη τοῦ διοικητικοῦ συμβουλίου, τὴν ἀνάλυση τῆς τηλεγραφικῆς ἐγκυκλίου τῆς κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς σιωνιστικῆς ὁργάνωσης (ἔδρα τῆς ἢ Κοπεγχάγη), στὴν ὁποία περιέχονταν τὰ αἰτήματα τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ πρὸς τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*. Οἱ συγκεντρωμένοι ψήφισαν ὁμόφωνα τὴν ἀποδοχὴ τῶν αἰτημάτων τῆς Κοπεγχάγης γιατί: (α) οἱ προθέσεις τοῦ συμμαχικοῦ ἀγῶνα καὶ ἡ μελλοντικὴ εἰρήνη θὰ πραγματοποιοῦνταν μόνον, ὅταν ἐκπληρώνονταν τὰ δίκαια αἰτήματα τῶν λαῶν, μικρῶν καὶ μεγάλων. Τὸ πρῶτιστο ἀπὸ τὰ αἰτήματα τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ ἦταν ἡ δημιουργία ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη κι αὐτὸ ἔπρεπε νὰ τὸ κάνουν δεκτὸ οἱ Μεγάλοι. β) Ἡ συνέλευση ἐξουσιοδότησε τὸ διοικητικὸ συμβούλιο νὰ ὑποβάλει σχετικὸ ὑπόμνημα στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ στὸν πρωθυπουργὸ Ε. Βενιζέλο, πού βρισκόταν στὸ Παρίσι, μὲ τὴν παράκλησις νὰ ὑποστηρίξει στὸ *Συνέδριο* τὰ αἰτήματα τοῦ ἑβραϊκοῦ λαοῦ. Τὸ ὑπόμνημα ὑπόγραψαν ὁ πρόεδρος Νεσὴμ Δ. Λεβὴ, ὁ γραμματεὺς Σαμπεθάϊ Καμπιλῆ.

Στις 22 Νοεμβρίου, ὅπως σημειώθηκε, ἐπανεκδόθηκε ἡ *Ἥπειρος*, (ιδιοκτησία Δ. Κούτσικου), μὲ διευθυντὴ τὸ δικηγόρο Νέστορα Γεωργίτση, δημοσιογράφου-συγγραφέα κι ἀγωνιστὴ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Σύμφωνα μὲ τὶς ἐξηγήσεις πού ἔδινε ἡ ἐφημερίδα σὲ ἄρθρο τῆς μὲ τὸν τίτλο: *Ἐπὶ τῇ ἐπανεκδόσει*, ὁ Γ. Χατζῆς δὲ μπορούσε ν' ἀναλάβει τὴ διεύθυνσι τῆς ἐφημερίδας γιατί ὑπηρετοῦσε ἀκόμα στρατιωτικῆς. Ἡ στράτευσις ἦταν πρόσχημα γιὰ νὰ τὸν κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, τὸν θεωροῦσαν ἐπικίνδυνον. Ὁ ἐκδότης σημείωνε πῶς οἱ δυσχέρειες, οἱ τεχνικὲς ἐλλείψεις, ἡ μεγάλη ὑπερτίμησις τῶν τυπογραφικῶν εἰδῶν, δημιουργοῦσαν ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια γιὰ τὴν ἐπανέκδοσι, ὅμως ἡ *Ἥπειρος* δὲν τὰ ὑπολόγισε καὶ τόλμησε, γιατί θεώρησε ἀναγκαίαν τὴν ἐκδόσιν τῆς, αὐτὸ ἐπιβαλλόταν ὅχι μόνον ὡς *ἰερὴ ἐπιταγὴ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἡπειρωτικῆς συνείδησης*, ἀλλὰ καὶ ὡς ὑποχρέωσις πρὸς τὴ δεκαετὴ δημοσιογραφικὴ ἱστορίαν τῆς. Ἡ *Ἥπειρος* ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἐκδόσιν τῆς *ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΩΣ καὶ ΜΟΝΟΝ* χάριν τῶν *Ἥπειρωτικῶν συμφερόντων... ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ καὶ προθέσει τῆς νὰ συνεισφέρῃ καὶ αὐτὴ ὅ,τι δυνήθῃ, ὡς ἡπειρωτικὸς παράγων, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τῆς Ἥπειρου, δηλοῖ ῥητῶς καὶ ΑΠΕΡΙΦΡΑΣΤΩΣ* ὅτι θέλει μείνῃ μακριὰ ἀπὸ πάσης ἄλλης φύσεως ἀντιλήψεις μὴ συνδεομένης ἀποκλειστικῶς μὲ τὴν καλλιτέραν καὶ ἐθνικωτέραν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἱερᾶς ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Ὅλα αὐτὰ σήμαιναν ἀποδέσμευσις ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, προσωρινὰ ὅμως, γιατί μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Χατζῆ στὴ διεύθυνσι καὶ τὴν ἀπόδο τοῦ χρόνου, ἡ ἐφημερίδα ἀπέκτησε τὸ γνῶριμον πολιτικὸ τῆς χροῶμα.

Ὁ διευθυντὴς Ν. Γεωργίτσης σ' ἓνα σύντομον ἀρθρίδιόν του, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στοὺς δημοσιογραφικοὺς ἀγῶνες τοῦ ἐπὶ τουρκοκρατίας, θεώρησε ὑποχρέωσίν του νὰ ξαναπάρει στὰ χέρια του τὸ δημοσιογραφικὸ κάλαμο, γιατί αἱ ἀνάγκαι τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τὸ ἀπαιτοῦσαν. Ἡ *Ἥπειρος* -σημείωνε χαρακτηριστικὰ- εἶχε τὴ μεγαλύτερη ἀτυχία ἀπ' ὅλες τὶς ἑλληνικὲς

ἐπαρχίες: Ὅσakis προσεμεϊδίασεν αὐτῇ ἡ Ἐλευθερία, ἡ Διπλωματία εὐρέθη ἀντιμέτωπος. Καὶ τεκμηρίωνε τὴν ἀποψή του μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα, γιὰ νὰ καταλήξει: Ἡ Ἥπειρος, ἀγωνίζεται καὶ πάλι γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἐλευθερία της κι ἀπ' αὐτὸν τὸν ἀγῶνα κανένας δὲν ἔχει δικαίωμα ν' ἀπουσιάσει.

Ὁ Χατζῆς διατηροῦσε δεσμὸ μὲ τὴν ἐφημερίδα. Δημοσίευε, ἀπὸ τὸ πρῶτο κιόλας φύλλο τῆς ἐπανεκδόσης, χρονογραφήματα καὶ ποιήματα, κάνοντας ἔτσι αἰσθητὴ τὴν παρουσία του. Χρονογραφήματα δημοσίευε κι ὁ Ν. Γεω-

Δημοσθένης Πανίδης, δημοσιογράφος, διευθυντὴς τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων «Βέλος» καὶ Κῆρυξ».

γίτης, μὲ τὸ ψευδώνυμο Σίμων Ἰωνᾶς καὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἦταν πιὸ κανυστικά ἀπὸ τοῦ Χατζῆ. Ἡ ἐφημερίδα προσωρινὰ θὰ ἐκδιδόταν δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα (Τρίτη καὶ Παρασκευή). Τὸ πρῶτο πάντως φύλλο καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἐπόμενα, εἶχαν ἄθλια ἐμφάνιση ἐξαιτίας τῆς ποιότητος τοῦ χαρτιοῦ, ἄλλοτε στρατσόχαρτο ἀπὸ τὰ μπακάλικα κι ἄλλες φορές λεπτές κόλλες ἀπὸ τὰ βιβλιοπωλεῖα ποὺ μόνο ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ μποροῦσαν νὰ τυπωθοῦν. Στὰ Γιάννινα τώρα, μὲ τὴν ἐπανεκδόση τῆς Ἡπείρου, κυκλοφοροῦσαν τρεῖς ἐφημερίδες: τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα, ἡ Ἥπειρος καὶ τὸ Βέλος τοῦ Δημ. Πανίδη, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1918 (κι ὄχι τὸ 1919 ὅπως σημειώνει ὁ Χρ. Σούλης). Αὐτὴ τὴν ἐποχὴ μάλιστα

(τέλη Νοεμβρίου) ὁ Δημ. Πανίδης εἶχε χάσει τὴν πρώτη γυναῖκα του, πιθανὸν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία γρίπης καὶ οἱ συνάδελφοί του τὸν συλλυποῦνταν.

Ἡ ἐπιδημία τῆς γρίπης εἶχε ὑποχωρήσει, ἀφοῦ ἔγινε αἰτία πολλῶν θανάτων στὴν πόλη καὶ τὴν ὑπαιθρο. Στὶς διοικητικὲς ὑπηρεσίες οἱ ἐφημερίδες ἀπένειμαν ἐπαίνους γιὰ τὰ μέτρα ποὺ εἶχαν πάρει πρὸς καταπολέμησή της. Συγχαρητήρια δεχόταν κι ὁ στρατηγὸς Ν. Καλλομενόπουλος γιὰ τοὺς ὑπερανθρώπους ἀγῶνες του πρὸς περιστολὴ τῆς γρίπης. Τὰ μέτρα ποὺ εἶχε πάρει (ἀναστολὴ γυμνασίων, ἄδειες στοὺς στρατιῶτες γιὰ νὰ μὴ συνωστίζονται στοὺς θαλάμους καὶ γίνονται περισσότερο εὐπρόσβλητοι κ.ἄ.) ἔφεραν ἀποτέλεσμα.

Ἡ λογοκρισία ἴσχυε καὶ ἦταν αὐστηρή. Ἡ Ἥπειρος ἔκανε λόγο γι' αὐτὴ, μὲ τὴν ἔννοια πὼς ἂν πρόσφερε ὑπηρεσίες μὲ τοὺς φραγμοὺς ποὺ ἔθετε στοὺς δημοσιογραφικοὺς ἐκτροχιασμούς, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, μὲ τίς

καταχρήσεις της, δημιουργούσε προβλήματα, έτσι δικαιολογούνταν οί στίχοι του Σούτσου:

*Εἶν' ἐλεύθερος ὁ τύπος
φθάνει μόνον νὰ μὴ γράφῃς...*

Ἐπειτα, οἱ γενικότητες τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐντολῶν ποὺ ἔδιναν οἱ λογοκριτὲς στοὺς δημοσιογράφους, ἦταν τέτοιες ποὺ δὲν ἐξυπηρετοῦσαν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Ἡ Ἡπειρος πρότεινε νὰ μὴ λένε οἱ λογοκριτὲς μὴ γράφετε τίποτα, ἀλλὰ νὰ συνιστοῦν στοὺς δημοσιογράφους νὰ γράφουν «ὅ,τι εἶναι συμφέρον ἐθνικῶς νὰ γραφῇ». Ἀπὸ τὴν 2 Νοεμβρίου τὸ ἔνα σκέλος τῆς λογοκρισίας, ἡ προληπτική, καταργήθηκε.

Τὸ ἐπισιτιστικὸ πρόβλημα τῆς Ἡπείρου ἐξακολουθοῦσε ν' ἀπασχολεῖ συνεχῶς τὶς διοικητικὰς ἀρχὰς καὶ τοὺς πολίτες. Πολλοί, μὲ τὴν ὑπογραφή

Ὁ Δημοσθένης Πανίδης
σὲ μεταγενέστερη φωτογραφία

τῆς ἀνακωχῆς καὶ τῇ λήξει τοῦ πολέμου, εἶχαν πιστέψει πὼς τὸ μάνα καὶ τὸ μέλι θὰ ἔρρεον ἀμέσως ἀφθονα ἐξ οὐρανοῦ, ξεχνώντας πόσο πολύπλοκο καὶ δυσεπίλυτο ἦταν τὸ πρόβλημα τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν λαῶν. Γιὰ τὴν Ἡπειρο τὸ πρόβλημα ἴσως ἔμενε ἄλυτο, ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἰσχυρὴ πυγμὴ καὶ ἡ ἀποφασιστικότητά τοῦ Γενικοῦ διοικητῆ Α. Στεργιάδη. Τὸν ἐπισιτισμὸ τῆς περιοχῆς εἶχε ἀναλάβει, ἀπὸ τὸν προηγούμενο Δεκέμβριο, ὁ Γ. Γιαννούσης, ὑπογράφοντας συμβόλαιο μὲ τὴν γενικὴ διοίκηση. Φαίνεται, ὅπως ἔγραφε ὁ τύπος, πὼς ἀνταποκρίθηκε στὶς ὑποχρεώσεις του πλήρως καὶ ἐντίμως, γιαντὸ καὶ τὸ συμβόλαιό του ἀνανεώθηκε. Πάντως οἱ διανομές

τροφίμων πολὺ ἀπεῖχαν ἀπὸ τὸ νὰ καλύπτουν τὶς ἀνάγκες τῶν Γιαννιωτῶν καὶ πολλὰς φορὲς καθυστεροῦσαν. Τὸ Νοέμβριο π.χ. δὲν εἶχε διανεμηθεῖ ἀκόμα λάδι, ἐνῶ ἡ ζάχαρη μοιράστηκε στὰ τέλη τοῦ μηνὸς (100 δράμα τὸ ἄτομο πρὸς 4.80 δρχ. τὴν ὀκά). Ὅλες οἱ διανομὲς γίνονταν μὲ κουπόνια.

Ἡ Ἡπειρος ἔθιξε καὶ σὲ ἐπόμενο φύλλο τῆς (8-12-1918) τὴν ἀνάγκη τῆς συμβολῆς τῆς Γενικῆς διοικήσεως στὸ θέμα τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν Γιαννίνων, ἐπεκτάθηκε ὅμως καὶ στὴν ἀξιολόγησιν τοῦ γενικότερου ἔργου τοῦ Α. Στεργιάδη, τὸ ὁποῖο ἔκρινε θετικόν. Οἱ Ἡπειρώται -σημείωνε- οἱ ἔχοντες εὐγενῆ τὸν νοῦν καὶ εὐγενὲς τὸ φρόνημα θὰ τὸ ἀνομολογοῦν ὡς ἔργον τῆς ἰδικῆς του ἐλευθέρως καὶ ἀγαθῆς προθέσεως καὶ ἀντιλήψεως. Ὅπως

θ' ἀνομολογοῦν ἐπίσης ὅτι ἂν αἱ ἐκ τῆς συνολικῆς γενικῆς καταστάσεως μύριαι δυσκολίαι, δυσχέρειαι καὶ ἐλλείψεις δὲν ἀνέκοπτον πλειστάκις τὰς ὑπερανθρώπους προσπάθειάς του δι' ἔργα γενικοῦ καλοῦ τοῦ τόπου, ὁ κ. Στεργιάδης μὲ τὴν ἀκατάβλητον καὶ μοναδικὴν θέλησιν καὶ μεθοδικότητά του, θὰ εἶχεν ἕως τώρα ἀποτελειώσῃ ὅσα εἶχε ἐν νῶ νὰ ἐπιτελέσῃ.

Τὰ εὐνοϊκὰ σχόλια τῆς Ἡπείρου γιὰ τὸ Στεργιάδη δὲν ἄρρεσαν στὸ βενιζελικὸ Ἑλεύθερον Βῆμα, ποὺ πίστευε πῶς μόνον αὐτὸ εἶχε τὸ λόγο γιὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῆς πολιτείας τῶν κυβερνητικῶν στελεχῶν. Αἱ ὕμνωδιαί -ἐλεγείποτε δὲν δύνανται νὰ προσθέσουν εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς, τῶν ὁποίων ἡ πραγματικὴ ἀξία εἶναι διαπιστωμένη ἐκ τῶν πραγμάτων. Τὸ σχόλιο, σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄρθρο τοῦ Ριζοσπάστη Ἀθηνῶν (ἔκανε τὰ πρῶτα τῆς βήματα τότε ἡ κομμουνιστικὴ ἐφημερίδα), μὲ τὸ ὁποῖο καταγγελλόταν ὁ Α. Στεργιάδης γιὰ Ἀληπασαδισμό, ἐξαιτίας τῆς συγκέντρωσης τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τὰ δύο, λοιπόν, ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν στὴν Ἡπειρο, ν' ἀσχοληθεῖ, σὲ ἄρθρον καὶ ἀναδημοσίευσιν παλαιότερων κειμένων τῆς, μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ θεσμοῦ τῶν Γενικῶν διοικήσεων, τῆς ἀποκέντρωσης γενικότερα. Ἦταν μιὰ θέση τοῦ Γ. Χατζῆ ἀπὸ τίς πιὸ φωτεινές ποὺ στόχευε στὴν οὐσιαστικὴ ἀποκέντρωσιν τῆς διοικήσεως, κάτι ποὺ οὔτε σήμερ' ἔχει ἐπιτευχθεῖ. Ἐκεῖνο ποὺ ὁ Ριζοσπάστης -τόνιζε- θεωροῦσε ὡς Ἀληπασαδισμό, καταγγέλλοντας πῶς ἡ συγκέντρωσις πανεξουσίας αὐταρχικῆς, δὲ συμβιβασζόταν μὲ τίς δημοκρατικὰς ἀντιλήψεις, δὲν ἦταν παρὰ ἀποκέντρωσις, καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ Στεργιάδη οἱ τίμιοι Γιαννιώτες ἔβρισκαν ὄχι ἓναν Ἀλῆ πασά, ἀλλὰ ἓνα σοφὸ Σολομώντα. Ἡ Ἡπειρος, τέλος, ἀπαντώντας ἑμμεσα καὶ στὸ Ἑλεύθερον Βῆμα γιὰ τοὺς ὑπαινιγμοὺς του, θεωροῦσε ὡς τίτλο τιμῆς τοὺς ἀγῶνες ποὺ ἔκανε γιὰ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὸ θεσμὸ τῆς Γενικῆς διοικήσεως, ἐνῶ ἄλλοι ζητοῦσαν τὴν κατάργησίν του. Ἐγραφε: Δὲν θὰ ὑπάρχῃ κανεὶς ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ πανηπειρωτικοῦ κοινοῦ τῆς «Ἡπείρου», ὁ ὁποῖος νὰ μὴν ἐνθυμῆται μετὰ πόσης ἐπιμονῆς καὶ μετὰ πόσης ζέσεως καὶ πεποιθήσεως, ΕΠΟΛΕΜΗΣΕ, δύο ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἢ «Ἡπειρος», ῥηγνύουσα ΜΟΝΗ ΑΥΤΗ, ἐν τῷ τόπῳ μας κραυγὴν φωτεινὴν καὶ ἐφιστῶσα τὴν προσοχὴν τῆς Κοινῆς Γνώμης περὶ τοῦ εὐεργετικοῦ θεσμοῦ τῶν Γενικῶν διοικήσεων. Μὲ τοὺς ἀγῶνες μας, πρόσθετε, δημιουργήσαμε προσωπικὰς ἀντιπάθειες, ζημιώσαμε τὰ συμφέροντά μας καὶ χάσαμε συνδρομητὰς καὶ φίλους, παλαίψαμε ὁμῶς σθεναρὰ γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ὁ ἀποκεντρωτικὸς θεσμὸς τῶν Γενικῶν διοικήσεων, ὁ μόνος εὐεργετικὸς καὶ σωτήριος γιὰ τὰ τοπικὰ ζητήματα καὶ τίς ἀνάγκες τῶν πολιτῶν.

Πόσο εὐεργετικὰ γιὰ τὴν Ἡπειρὸ στάθηκαν μερικὰ μέτρα ποὺ πῆρε ὁ Στεργιάδης ὅπως π.χ. ἡ ἀπαγόρευσις ἐξαγωγῆς σφαγίων κ.ἄ., φάνηκε τίς μέρες τῶν Χριστουγέννων, ποὺ ἡ ἀγορὰ ἦταν γεμάτη ἀπὸ κρέατα. Σὲ πολλὰς ἐλληνικὰς περιφέρειας -σημείωνε ὁ χρονικογράφος- ὁ κόσμος μὲ δυσκολία κατόρθωσε νὰ ἐξοικονομήσῃ 50 δράμια κρέας γιὰ νὰ κάνει Χριστούγεννα, ἄλλοι γιόρτασαν μόνον μὲ μπακαλιάρο. Ἐδῶ εἶχαμε -συνέχιζε- ὄχι μόνον κρέας διὰ σοῦπαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κλασσικοὺς ντολμάδες καὶ τὸν πατροπαράδοτον πατσᾶν καὶ τό, ὡς θρησκευτικὸν ἔθιμον, ἀπαραίτητον πρᾶσοσέλιον μὲ

κρέας. Τώρα θά κατάλαβαν μερικοί πού γκρίνιαζαν για κάποια διοικητικά μέτρα, πού εφαινοντο τρομερά και άληπασαδικά, πώς τó άποτέλεσμα ήταν νά φάγη κρέας όλος ó κόσμος, πλούσιος και φτωχός.

Ή επιδημία της γρίπης, παρά τά γραφόμενα για ύφεση, περισσότερο στην πόλη και λιγότερο στην έπαρχία (στην Κόνιτσα έξαμελής οικογένεια είχε ξεκληριστεί), φαίνεται ότι ύποτροπίασε, *χωλαίνουσα μέν όπωσδήποτε και άτονος, έπειτα από την τόσην τρομακτικήν εργασίαν της, άλλ' όπωσδήποτε πάντοτε επικίνδυνος*: πονόλαιμοι πάλιν, *εκλύσις σωματική, ρίγη, καταρροή, πυρετός. Είς τά μικρά και βρογχοπνευμονία*. Ή γρίπη είχε εκατοντάδες θύματα στα Γιάννινα, δέν είναι όμως εξακριβωμένο πόσα ακριβώς. Άθηνάϊκή έφημερίδα ρωτούσε τόν ύπουργό υγείας αν γνώριζε πότε και πώς συντάχτηκε ή έκθεση τών Άντωνιάδου-Τζουβαλοπούλου σχετική με την επιδημία της γρίπης στα Γιάννινα κι αν πριν ή μετά τή σύνταξη της έκθεσης είχαν πεθάνει από την άρρώστεια 800 άτομα. Πρόκειται για τρομακτικούς αριθμούς. Ή επιδημία ρήμαξε όχι μόνο την Ήπειρο και την Ελλάδα αλλά κι όλόκληρη την Εύρώπη. Ήρθε σάν είδος τιμωρίας τού Θεού -άληθινή πληγή τού Φαραώ- για την άνθρωποσφαγή εκατομμυρίων, έργο τών ίδιων τών ανθρώπων.

Σά νά μήν έφτανε ή ύποτροπίαση της γρίπης, τρόμος κατέλαβε τούς Γιαννιώτες, όταν κυκλοφόρησε ή είδηση, πώς είχαν εμφανιστεί κρούσματα έξανθηματικού τύφου στην πόλη. *Νά ληφθοῦν άμέσως μέτρα, φώναζαν οί έφημερίδες, ό κίνδυνος ήταν μέγιστος*.

Μέσα σ' αυτό τó κλίμα, άνησυχία πολλών γιατί συνεχίζονταν οί συλλήψεις για πολιτικούς λόγους, άγωνία και φόβος από τίς επιδημίες, σοβαρά έπισιτιστικά προβλήματα (όταν μαθεύτηκε πώς στόν Πειραιά είχε ξεφορτωθεί πετρέλαιο, οί γιαννιώτικες έφημερίδες εκλιπαρούσαν τή γενική διοίκηση νά φροντίσει ώστε νά φτάσει γρήγορα και στα Γιάννινα αυτό τó πολύτιμο υγρό: *νά σωθοῦν τά μάτια τών ανθρώπων τών γραφείων -έλεγαν- ιδίως εκείνων πού εργάζονταν και μελετούσαν τή νύχτα, θά εὐγνωμονοῦν τή Γ. διοίκηση γιατί θά άπαλλαγοῦν από τó πρωτόγονο λυχνάρι, τόν άγροτικό πυροστάτη και τó σπερμασέτο, τó όποϊον έφθασεν κατά τεμάχιον εἰς άξίαν ἴσον τεμαχίου, αν μὴ χρυσοῦ, έξάπαντος όμως αὐγοταράχου ή μαύρου χαβιαριοῦ*), κυλούσε ή ζωή της πόλης, με τούς δικούς της νόμους, με την παράδοση νά επιβιώνει σέ κάθε εκδήλωση και με παρούσες πάντοτε τίς μικρότητες τών ανθρώπων. Οί κάτοικοι της Μανωλιάσσας και τών Ζευγαριών διαμαρτύρονταν έντονα διά τήν μάστιγα τού πετροπολέμου πού κατέστρεφε τά τζάμια και τά κεραμίδια τών σπιτιών, αλλά και χαλούσε τά καλλιεργημένα χωράφια της περιοχής, πόσο μακριά φαντάζουν όλα αυτά σήμερα. Οί κάτοικοι δέν τολμούσαν νά κάνουν παρατηρήσεις στα άντιμαχόμενα στρατόπεδα, γιατί δέχονταν πυκνόν πυρ πετρών και ὕβρεων. *Νά ληφθοῦν μέτρα, συνιστοῦσε ό τύπος, για νά λείψει ή άσχήμεια τó ταχύτερο*. Χαμένος κόπος. Τό ἔθιμο θά εξαλειφόταν, όταν θ' άτονούσε ή παράδοση.- Στίς 15 Δεκεμβρίου, με πρωτοβουλία τού Δήμου και τών σωματείων - τά ίδια γίνονταν και την εποχή τών αντιβενιζελικών- έγινε δοξολογία στη μητρόπολη για τήν όνομαστική γιορτή τού Έλευθερίου Βενιζέλου. Πανηγυρισμοί, ζητωκραυγές, λόγοι, κόσμος πολύς.- Στο μεταξύ ό Δήμος έκρινε σκόπιμο νά αφαιρέσει τήν τιμή πού είχε άπονείμει στόν πρώην γεν. διοικητή, γενικό πρόξενο επί τουρκοκρατίας κλπ. Άγγελο Φορέστη, κατεβάζοντας τήν πινακίδα τού δμώνυμου δρόμου του κι αντικαθιστώντας τó όνομα μ' εκείνο τού Οὐΐλσωνος. Με πολλή πίκρα αναφερόταν σ' αυτή τήν άσεβή χειρονομία ή Ήπειρος και ως άπάντηση δημοσίευσε τó συλλυπητήριο τηλεγράφημα τού Έλ Βενιζέλου, πού και τότε κυβερνούσε προς τή χήρα τού Φορέστη, τηλεγράφημα ύμνητικό τών ύπηρεσιών πού είχε προσφέρει στην Ελλάδα ό σύζυγός της.- Ή Άδελφότητα κυριών Ζωοδόχος Πηγή, όργάνωσε και πάλι τή γιορτή τού Χριστουγεννιάτικου δέντρου, με καθαρές εισπράξεις 2.574,95 δρχ. (πρόεδρος: Άγγέλικα Γ.

Λάππα, γενική γραμματέας: Μερόπη Φίλιου).- 'Ο επίσκοπος Περιστερᾶς Μελέτιος, πού μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Δωδώνης Πανάρετου, εἶχε ἀποτραβηχτεῖ ἀπὸ τὰ διοικητικά τῆς Μητροπόλεως, ἐξέδωκε βιβλίο, πού κριθῆκε εὐνοϊκὰ ἀπὸ τὸν τύπο. Τίτλος του: *Θεία ἀποκάλυψις - Ἦτοι πραγματεία κατὰ θεϊστῶν* (σελ. 250). — Συνεχίζονταν οἱ δωρεές τῶν κατοίκων, τῆς πόλεως καὶ τῆς ὑπαίθρου, πρὸς τὸ σωματεῖο *Ἀδελφῆ τοῦ Στρατιώτου*, γιὰ ἐνίσχυση τοῦ ἐράνου τῆς *κάλτσας τοῦ Στρατιώτου*. Οἱ προσφορές δίνονταν σὲ μαλλί, ἑτοιμες κάλτσες καὶ χρήματα.

Ἡ στήριξη τῆς *Ἠπειρου* ἀπὸ τοὺς παλιούς καὶ τοὺς νέους ἀναγνώστες τῆς ἦταν συγκινητική. Πολλοὶ προπλήρωναν τὴ συνδρομὴ τους καὶ τὴν ἐνίσχυναν ὅσο μποροῦσαν. Ἡ *Ἠπειρος*, παρὰ τὶς τεράστιες δυσκολίες πού ἀντιμετώπιζε, προσπαθοῦσε μ' ὅλα τὰ μέσα ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς ὑποχρεώσεις τῆς, ἐκεῖνο ὅμως πού ἤθελαν οἱ περισσότεροὶ δὲ μποροῦσε νὰ τοὺς τὸ δώσει. Μὲ γράμματά τους ζητοῦσαν ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα ν' ἀσχολεῖται μὲ τὰ γενικότερα Ἠπειρωτικὰ συμφέροντα, ὅπως στὸ παρελθόν, καὶ ἔμμεσα, νὰ βρεῖ ἡ ἐφημερίδα τὸ γρηγορότερο τὸν παλιὸ ἐαυτὸ τῆς καὶ τὸν ἀγωνιστικὸ παλμό τῆς. Γιὰ τὴν ἐνασχόλησή της μὲ τὰ Ἠπειρωτικὰ ζητήματα ἡ ἐφημερίδα ἀπαντοῦσε μὲ ἀναφορὰ τῶν ἀγώνων τῆς κατὰ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ σαφὴ δήλωση ὅτι δὲ μποροῦσε νὰ μιλήσει γι'αὐτά, ἐννοώντας κατὰ κύριο λόγο τὸ Βορειοηπειρωτικόν. Μόνον ὕστερα ἀπὸ τὴν ὑπογραφή τῆς *Συνθήκης Εἰρήνης* -ἔλεγε- θὰ μποροῦσαν νὰ συζητηθοῦν δημόσια μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα. Ἡ ἀδυναμία ἐνασχόλησης μὲ τὰ μεγάλα Ἠπειρωτικὰ προβλήματα, καθὼς καὶ τὸ μὴ ἀγωνιστικὸ ὕφος τῶν κειμένων, προέρχονταν ἀπὸ δυὸ βασικά αἷτια: Τὴ λογοκρισίαν, καὶ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Γ. Χατζῆ ἀπὸ τὴν ἀρθρογραφίαν καὶ τὸ σχολιασμό. Πῶς ν' ἀσχοληθεῖ ἡ ἐφημερίδα μὲ θέματα πού ἐνδιέφεραν τοὺς Ἠπειρώτες, ὅταν πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς, κρεμόταν ὡς δαμόκλειος σπάθη, ἡ λογοκρισία; Ἐπειτα ἀπὸ τὰ κείμενα, πού δίνουν τὸ ὕφος σὲ κάθε ἐφημερίδα, τὸ ἀρθρο καὶ τὸ σχόλιο, ἔλειπε ἡ πένα καὶ τὸ νεῦρο τοῦ Χατζῆ, δημοσίευε μόνο χρονογραφήματα, ποιήματα κι ἀφηγήσεις. Ὁ Ν. Γεωργίτσης ἦταν πεπειραμένος δημοσιογράφος, ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐγγράμματοις, μετροῦσε ὅμως τὰ λόγια του, ὅταν ἔγραφε, φοβόταν νὰ μὴν ὀδηγήσει τὴν ἐφημερίδα σὲ περιπέτειες. Τὰ κείμενά του μιλοῦσαν συνήθως γιὰ ἐνότητα σκοπῶν καὶ κατευθύνσεων, προκειμένου νὰ εὐδοκιμήσουν οἱ προσπάθειες γιὰ τὴν εὐόδωση τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων καὶ θεωροῦσε ὡς *γκάφα* (ἀρθρο τῆς 8-12-1918) τὴ δημόσια συζήτηση λεπτομερειῶν γύρω ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ θέματα ἐκ μέρους τοῦ ἐλληνικοῦ τύπου. Μὲ ἥπιον τρόπο ἔθεσε καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἀνάγκης χορήγησης γενικῆς πολιτικῆς ἀμνηστίας, ὅπως ἔγινε καὶ στὰ ἄλλα κράτη πού ἔλαβαν μέρος στὸν πόλεμο, τὸ μέτρο θ' ἀπέβαινε πρὸς ὄφελος τοῦ τόπου. Διαπίστωνε πὼς σὲ πολλὰς ἐλληνικὰς ἐπαρχίας, ἀνάμεσά τους καὶ ἡ Ἠπειρος, κατηγοροῦνταν ἀκόμα καὶ συλλαμβάνονταν ἄνθρωποι γιὰ πολιτικὰ ἀδικήματα, ἐνῶ δὲν εἶχαν κάνει τίποτα καὶ δὲν ἔβλαψαν προσωπικὰ κανένα. Μόνον οἱ μηνύσεις ἐναντίον ιδιωτῶν πού προξένησαν καταστροφές σ' ἄλλους ἔπρεπε νὰ ἐξετάζονται, γιὰ τὶς ἄλλες κατηγορίες ἔπρεπε νὰ δοθεῖ ἀμνηστία.

Τὸ Χριστουγεννιάτικο φύλλο τῆς *Ἠλείου* ἦταν ἀπὸ τὰ φτωχότερα σὲ ἐμφάνιση καὶ περιεχόμενο. Ὁ Γ. Χατζῆς, ὡς Πελλερέν, δημοσίευε τὸ ποίημα *Χριστός!* καὶ τὸ πολύστηλο πεζὸ *Χριστούγεννα στ' ἀκρογυάλι* (Σελίδες ἀπὸ ἡμερολόγιο ἐξορίστου). Μιλοῦσε γιὰ τὰ Χριστούγεννα ποὺ πέρασε ἐξόριστος στὴ Λευκάδα τὸν προηγούμενο χρόνο, κι ἄφηνε νὰ χυθεῖ σ' αὐτὸ ὅλη ἡ πικρία του, γιατί βρισκόταν, χρονιάρης μέρες, μακριὰ ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του Γιάννινα. Τὸ ἴδιο φτωχὸ ἦταν καὶ τὸ πρωτοχρονιάτικο φύλλο, ποὺ κυκλοφόρησε στίς 31-12-1918. Στὸ κύριο ἄρθρο μὲ τίτλο: *1918-1919*, γινόταν ἀνασκόπηση τῶν γεγονότων τῆς χρονιᾶς ποὺ πέρασε καὶ διατυπωνόταν ὁ εὐστοχος χαρακτηρισμός: *Δὲν δύναται κανεὶς νὰ κρίνῃ «ἱστορικῶς» καὶ «ἠθικῶς» τὸ 1918, ἂν τὸ 1919 δὲν συμπληρώσῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀφήνει ἡμιτελὲς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἐκείνου ἐκπνέον...*

Τὴν πρωτοχρονιά ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου Κωστίδη τὴ γιόρτασε μὲ τὴν ἔγνοια τῆς ἀναχώρησης τοῦ Βασίλη στοῦ ἐξωτερικοῦ. Δὲν θὰ πῆγαιναν στὴν Ἑλβετία, ὁ Δαγκλῆς τοὺς εἶχε εἰδοποιήσει ὅτι ἦταν προτιμότερη ἡ νοσηλεία σὲ μεγάλο νοσοκομεῖο τοῦ Παρισιοῦ, μὲ εἰδικευμένους γιατροὺς ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ οἰκονομικὰ προσιτότερου, ἐξαιτίας τῶν συμμαχικῶν σχέσεων Γαλλίας καὶ Ἑλλάδας. Ὁ Δαγκλῆς σκέφτηκε ἀκόμα πὼς τὸ περιβάλλον τῆς Ἑλβετίας, ὅπου ζοῦσαν ἑκατοντάδες ἐξόριστων βασιλικῶν, ἀλλὰ κι ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος, μπορεῖ νὰ γινόταν αἰτία ἔντονων συναισθηματικῶν διεργασιῶν γιὰ τὸ Βασίλη, ἔπρεπε ν' ἀποφευχθοῦν. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχικὲς ἀποφάσεις, τὸ Βασίλη θὰ συνόδευαν στὸ ταξίδι του, ὁ Πέτρος κι ὁ Δημήτρης, μὲ τὴν ἐπιστράτευση ὅμως τοῦ τελευταίου, μόνος συνοδὸς ἔμεινε ὁ πατέρας. — *Νάρθω κι ἐγὼ Πέτρο*, διατύπωσε μιὰ μέρα, πολὺ διακριτικά, τὴν παράκληση ἡ Λευκή. Ὁ Πέτρος ἀρνήθηκε. Ἐπρεπε νὰ μείνῃ στοῦ σπίτι, ἡ οἰκογένεια εἶχε τὴν ἀνάγκη της, ἔφτανε αὐτὸς δὲ χρειαζόταν ἄλλος.

Ἐφυγαν τὴν Τρίτη, 8 Ἰανουαρίου, δυὸ μέρες ὕστερα ἀπὸ τὰ Φῶτα. Τὸ ταξίδι ἦταν μεγάλο καὶ κουραστικό, ὁ Πέτρος φρόντισε, νὰ τὸ κάμῃ ὅσο τὸ δυνατό πιὸ ἄνετο, γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν προβλήματα μὲ τὸ τραῦμα τοῦ Βασίλη. Γιὰ τὴν Πρέβεζα διάλεξε τὸν καλύτερο ἄμαξά, δὲ νοίκιασε αὐτοκίνητο, ἤθελε νὰ ἔχει στὴ διάθεσή του μέσο ποὺ νὰ πάει σιγά, νὰ μὴν ταρακουνάει τὸ βασανισμένο κορμὶ τοῦ παιδιοῦ του, δάκρυα ἔτρεχαν ἀπὸ τὰ μάτια του, ὅταν σκεφτόταν τί εἶχε ὑποφέρει ὁ Βασίλης, τώρα στωϊκὰ περιμένε τὴν ἀπόφαση τῆς μοίρας· προσπαθοῦσε νὰ μὴν τὸν καταλάβει ὁ γιὸς του, ὅμως οἱ αἰσθήσεις ἐκείνου ἦταν πάντα ἀγρυπνὲς, ἔβλεπε τὴ συγκίνηση τοῦ πατέρα, ἔσφιγγε τὶς γροθιές του, δὲν ἔλεγε τίποτε. Στὴν Πρέβεζα ἔμειναν δυὸ μέρες, περιμέναν τὴν ἄφιξη ἑνὸς μεγάλου καὶ καλοτάξιδου βαποριοῦ, εὐτυχῶς ἡ θάλασσα ἦταν ἡρεμὴ καὶ δὲν ταλαιπωρήθηκαν. Ὁ Πέτρος ἄφησε τὸ Βασίλη σ' ἓνα ξενοδοχεῖο τοῦ Πειραιᾶ, ἀνέβηκε στὴν Ἀθήνα, πῆγε στὸ ὑπουργεῖο τῶν Στρατιωτικῶν, πῆρε τὰ δικαιολογητικά ποὺ χρειαζόνταν γιὰ τὴ νοσηλεία, ὅλα ἦταν ἔτοιμα, εἶχε φροντίσει γι' αὐτὰ ὁ Δαγκλῆς, τὸν

ἴδιο δὲ μπόρεσε νὰ δεῖ, παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ κατέβαλλε, ἔδωσε ὁμῶς ἐντολὴ στὸν ὑπασπιστὴ του νὰ διευκολυνθεῖ ὁ Πέτρος σ' ὅ,τι ζητοῦσε. — *Κι ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἂν χρειαστεῖτε τίποτα, στείλτε μας τηλεγράφημα, τοῦ εἶπε ὁ ὑπασπιστής, θὰ σᾶς ἐξυπηρετήσουμε.* Ὁ Πέτρος δὲν εἶχε τί ἄλλο νὰ κάνει στὴν Ἀθήνα, κατέβηκε γρήγορα στὸν Πειραιά, ὁ Βασίλης τὸν περίμενε, ὅλα εἶναι ἔτοιμα παιδί μου, φεύγουμε σὲ δυὸ μέρες μὲ τὸ γαλλικὸ βαπόρι. Ὁ Βασίλης στήλωσε τὰ μάτια πάνω του ἐρευνητικά, ὁ Πέτρος τὰ ἔνοιωσε, τὸν κοίταξε κι αὐτὸς κατάματα, *τί σέ βασανίζει Βασίλη;* τὸν ρώτησε μὲ φωνὴ τρεμάμενη. — *Θὰ ξαναγυρίσω πατέρα;* δὲν ἦταν λόγια αὐτὰ ποὺ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ, μὲ παράπονο ἐκ βαθέων καὶ λυγμὸ ἔμοιαζε ἢ ἐρώτηση, ὁ Πέτρος ἔτρεξε μ' ἀνοιχτὰ χέρια κι ἀγκάλιασε τὸ γυιό του, *τί εἶν' αὐτὰ ποὺ λές, ποιὸς σοῦ ἔβαλε τέτοιες σκέψεις, καὶ βέβαια θὰ γυρίσουμε κι οἱ δυὸ μας καλά, ἐσὺ λεβέντης ὅπως πρῶτα κι ἐγὼ δίπλα σου, περήφανος γιὰ τὸ παλληκάρι ποὺ γέννησα, οἱ νύφες σέ καρτεροῦν στὰ Γιάννινα, σὲ λίγο καιρὸ θάσαι κοντά τους, διῶξε τίς μαῦρες σκέψεις ἀπὸ τὸ μυαλό σου, σέ κάνουν νὰ τὰ βλέπεις ὅλα ἄσχημα καὶ σκοτεινά, πάμε στὸ Παρίσι γιὰ νὰ ξαναγεννηθεῖς, αὐτὸ νὰ γίνει πίστη σου, ὄχι ἄλλο μαράζι παιδί μου...* Τὰ δάκρυα τοῦ Πέτρου μούσκευαν τώρα τὰ μάγουλα τοῦ Βασίλη, δὲ μπορούσε νὰ τὰ συγκρατήσῃ. — *Μὲ συγχωρεῖς, πατέρα, ποὺ σὲ λύπησα, μουρμούρισε κάποια στιγμή ὁ γυιός, δὲ θὰ τὸ ξανακάνω στ' ὀρκίζομαι...*

Τὰ Γιάννινα, στὸ διάστημα αὐτὸ ζοῦσαν μὲ τὶς ἐλπίδες καὶ τὰ ὄνειρα. Ἡ ἀτμόσφαιρα ἔμοιαζε μ' ἐκείνη τῆς παραμονῆς τῶν μεγάλων ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τοῦ 1912-1913· ἔτσι καὶ τώρα, εἶχε τελειώσει νικηφόρα καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὁ Μεγάλος πόλεμος, καὶ στίς 5/18 Ἰανουαρίου 1919 ἄρχισε στὸ Παρίσι τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*. Τί θὰ ἔβγαζε τὸ *Συνέδριο*; Οἱ περισσότεροι ἠλπιζαν, ἄλλοι ἦταν δύσπιστοι, εἶχαν πικρὴ πείρα ἀπὸ τὸ παρελθόν γιὰ τὴ στάση τῶν Μεγάλων. Ὅσοι περίμεναν πολλὰ ἀντλοῦσαν τὴν αἰσιοδοξίαν τους ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Βενιζέλου στὸ Παρίσι, ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους διπλωμάτες μὲ πανευρωπαϊκὸ κύρος, θὰ διαχειριζόταν μὲ τὸν καλύτερο τρόπο τὰ ἐθνικὰ θέματα. Ξεχνοῦσαν τὰ παρασκήνια, τὴν ἀλήθεια πῶς καθένας ἀπὸ τοὺς συμμάχους φρόντιζε γιὰ τὰ δικά του συμφέροντα πρῶτα, καὶ ὕστερα γιὰ τοὺς ἄλλους, ξεχνοῦσαν τὴν Ἰταλία, ποὺ ἐνέδρευε ν' ἀρπάξει ὅσα περισσότερα μπορούσε - Ἀλβανία, Β. Ἑπείρο, Σμύρνη- γιὰ νὰ κορέσῃ τὴν ἀπληστία της. Ἦδη στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὶς πρῶτες μέρες τοῦ *Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης*, εἶχε ἀρχίσει νὰ συζητεῖται τὸ *Βορειοηπειρωτικὸ* καὶ νὰ δημιουργοῦνται οἱ πρῶτες ἀπογοητεύσεις. Κάποιες ἀνταποκρίσεις τῶν ἐφημερίδων *Ἡπειρος* καὶ *Ἐλεύθερον Βῆμα* ποὺ μιλοῦσαν γιὰ παράδοση τῆς Κορυτσᾶς στοὺς Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς Γάλλους, διαψεύστηκαν, κι ἔγιναν αἰτία διένεξης ἀνάμεσα στίς δυὸ ἐφημερίδες. Κάποιες δηλώσεις, ἐξάλλου, τοῦ Βενιζέλου στὸ Παρίσι, ποὺ δὲν ἀποδόθηκαν σωστά οὔτε ἀπὸ τὸν ἀθηναϊκὸ, οὔτε ἀπὸ τὸ γιαννιώτικο τύπο, δημιούργησαν

νέα προβλήματα· όταν δημοσιεύθηκε τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενο τῶν δηλώσεων, τὸ Ἑλεύθερον Βῆμα ἔσπευσε νὰ πανηγυρίσει γιὰ τὴ διάψευση τῶν λανθασμένων, ποὺ μιλοῦσαν γιὰ συμφωνία ποὺ εἶχε γίνει μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἀγγλίας, καὶ οἱ ἄλλοι τὴν ἀποδέχτηκαν σιωπηρὰ· ἡ Ἑλλάδα θὰ προχωροῦσε στὴν κατάληψη τῆς Β. Ἡπείρου, ἂν ἡ Ἱταλία ἔμεινε στὴν Αὐλώνα. Ἡ Ἡπειρος σωστὰ πρόβλεψε πὼς ἐπρόκειτο γιὰ λάθος καὶ πὼς τέτοιες δηλώσεις ἦταν ἀδύνατο νὰ κάνει ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργός, ἀκόμα κι ἂν εἶχαν γίνει τὰ πράγματα, ὅπως τὰ ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, ὁ Βενιζέλος ποτὲ δὲ θ' ἀνακοίνωνε δημόσια μιὰ τέτοια συμφωνία. Εἶχε δίκιο. Σὲ λίγες μέρες ἔγινε γνωστὸ πὼς ἡ σχετικὴ περικοπὴ τῶν δηλώσεων τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὴ Β. Ἡπειρο ἀναφερόταν στὸ παρελθόν, ἀποτελοῦσε ἱστορικὴ ἀνασκόπηση καὶ δὲν εἶχε σχέση μὲ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ὡστόσο, παρὰ τίς διαψευδόμενες εἰδήσεις γιὰ παραδόσεις βορειοηπειρωτικῶν ἑδαφῶν στὸν ἑλληνικὸ στρατό, παρὰ τίς λανθασμένες μεταδόσεις πρωθυπουργικῶν δηλώσεων, τὸ Βορειοηπειρωτικὸ, μὲ τὸ Συνέδριο τῆς Εἰρήνης, εἶχε ξαναμπεῖ στὸ προσκήνιο τοῦ ἐνδιαφέροντος κι ἀπασχολοῦσε τόσο τοὺς Ἡπειρώτες, ὅσο καὶ τοὺς κυβερνητικοὺς κύκλους. Ὡθηση γιὰ τὴν ἐπανεκδήλωση ἐνδιαφέροντος ἔδωσε καὶ τὸ γιαννιώτικο συλλαλητήριό τῆς Κυριακῆς 20 Ἰανουαρίου, ποὺ ὁργανώθηκε μὲ πρωτοβουλία τῶν προσφύγων κι ἐξόριστων Βορειοηπειρωτῶν. Ἡ Ἡπειρος χαιρέτησε τὴν ὁργάνωσή του μὲ μεγάλη χαρά: *Τύχη ἀγαθὴ!* ἔγραφε. *Κάλλιο ἀργὰ παρὰ ποτέ!* Ἡ ἐπὶ καιρὸν ἀλγεινῶς δοκιμασθεῖσα καὶ καταπιεσθεῖσα ἐν ἀναμονῇ καὶ σιγῇ Ἡπειρωτικὴ φωνή, ἐξεργάγη ἐπὶ τέλους, ἵνα ὑψωθῇ διαβοοῦσα μέχρις οὐρανοῦ τὰ ἐθνικὰ δίκαια καὶ τὰ ἐθνικὰ της αἰσθήματα διὰ τὴν Β. Ἡπειρον καὶ διακηρύττουσα ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὰς ἀποψεις καὶ τὰ δικαιώματά της, ἅτινα ἀπὸ πενταετίας μόλις καὶ διὰ τοῦ αἵματός της καθηγίασεν. Τὸ συλλαλητήριό σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία. Παρὰ τὸ ἀκατάστατον καὶ τὸ βροχερὸν τοῦ καιροῦ ἡ μεγάλη πλατεῖα παρουσίαζε τὸ θέαμα μιᾶς συγκλονομένης ἀνθρωποθαλάσσης, ἐνθα χιλιάδες ἀνθρώπων συνωθοῦντο μὲ μίαν διαρκὴ καὶ ἀτελεύτητον ζητωκραυγὴν, ἥτις ἀπὸ καιροῦ συνεθλίβετο εἰς τὰ στήθη ὄλων: *Ζήτω ἡ ἐνιαία Ἡπειρος! Ζήτω ἡ Βόρειος Ἡπειρος! Ζήτω ἡ ἑνωσις!* Αὐτὲς οἱ ζητωκραυγὲς φανέρωναν πολὺ: πίκρα, διαμαρτυρία, ὀργὴ κι ἀγανάκτηση.

Στὸ συγκεντρωμένο πλῆθος μίλησε ὁ θεολόγος καθηγητὴς ἀπὸ τὴν Πρεμετὴ Χαρ. Δονάτος, οἱ ἀντιδράσεις ἦταν ἐνθουσιαστικές. Στὸ τέλος ἐγκρίθηκε διὰ βοῆς ψήφισμα, μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἐξόριστοι καὶ πρόσφυγες Βορειοηπειρώτες, ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ συγκροτήσουν συλλαλητήριό στὴν ἰταλοκρατούμενη Βόρειο Ἡπειρο, ἐξέφραζαν τὴ διαμαρτυρία τους, γιὰ τὴ συνεχιζόμενη κατοχὴ τῆς πατρίδας τους ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς μισθοφόρους καὶ κήρυτταν τὴν ἑνωσὴ μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα. Ἐκάναν τέλος ἐκκλήση στὰ αἰσθήματα ἐλευθερίας καὶ δικαιοσύνης τῶν συμμάχων νικητῶν, ζητώντας τους ν' ἀναγνωρίσουν καὶ νὰ κυρώσουν αὐτὴ τὴν ἑνωσὴ. Ἐκλεγμένη ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς: Γρηγ. Κιτσάκη, Σωτ. Μαρτίνη, Παῦ-

λο Πουτέτση, Σπ. Ντέτσικα, Χαρ. Δονάτο, Πέτρο Πουτέτση, Γ. Κυριακόπουλο, Κων. Λούτση, Εὐ. Κολοβὸ και Σπ. Ζερβό, πῆρε τὴν ἐντολὴ νὰ παραδώσει ἀντίγραφο τοῦ ψηφίσματος στὸ Γενικὸ διοικητὴ Ἡπείρου γιὰ νὰ τὸ διαβιβάσει στὸν πρωθυπουργὸ στὸ Παρίσι καὶ τὶς κυβερνήσεις Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ἡνωμένων Πολιτειῶν.

Ὅλα καλὰ λοιπόν, μόνον ποὺ οἱ ὀργανωτὲς τοῦ συλλαλητηρίου, κατὰ κύριο λόγο κάποια στελέχη τῶν Φιλελευθέρων τῆς πόλης, ἔδειξαν μικρότητα καὶ ἀσέβεια ἀπέναντι σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς κύριους στυλοβάτες τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ ἀγῶνα: στὴν ἐφημερίδα *Ἡπειρος*. Τὸ πάθος τοῦ κομματισμοῦ, ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ρυθμίζει τὰ πάντα, τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀπρέπεια ν' ἀγνοήσουν τὴν ἐφημερίδα καὶ τὸν πρῶτον διευθυντὴ τῆς Γ. Χατζῆ: Δὲν ἐθεώρησαν ὄχι καθῆκον, ἀλλ' οὔτε τουλάχιστον ἀπλῶς σκόπιμον καὶ χρήσιμον, χάριν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου σκοποῦ νὰ εἰδοποιήσωσι εἴτε τὴν ἐφημερίδα, εἴτε τοὺς περὶ τὴν ἐφημερίδα ταύτην. *Τεππορα*. Ἄν ἤξεραν ἐν τούτοις εἰς τὸ βάθος τῆς ἀντιλήψεώς μας καὶ τῆς φιλοσόφου διαθέσεώς μας, ποίαν οἰκτρὰν ἐντύπωσιν μᾶς παρέσχε τὸ τοιοῦτον, θὰ ἦσαν βέβαιοι ὅτι κακίστην ὑπηρεσίαν προσέφερον εἰς τὴν ἰδικὴν των ἀντίληψιν καὶ τὸ ἰδικόν των αἶσθημα... Καὶ ἤμποροῦσαν νὰ λησμονήσουν καὶ τὸν Ἅγιον Πέτρον ἀπὸ τὸ συλλαλητήριον. Τὴν «Ἡπειρον» ὅμως ποτέ. Πόση πίκρα ξεχειλίζει ἀπὸ τὸ σχόλιο! Καὶ τόγραφε ὁ εὐγενικὸς Νέστορ Γεωργίτης γιὰ τὸν ἀπόντα Γ. Χατζῆ, αὐτὸς δέχτηκε τὴν ἀγνωμοσύνη τῶν συμπατριωτῶν του γιὰ τοὺς ἀγῶνες του.

Στὶς ἀπόψεις τῆς Ἡπείρου, γιὰ τὸ θέμα τῶν Γενικῶν διοικήσεων καὶ τῆς ἀποκέντρωσης, προσχώρησαν, ὕστερα ἀπὸ μικροὺς δισταγμοὺς καὶ οἱ ἄλλες γιαννιώτικες ἐφημερίδες, κάποια μάλιστα ὑπερθεμάτιζε σ' ὀρισμένα σημεῖα. Αὐτὸ φανέρωνε τὴν πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς Ἡπείρου, ποὺ συνέχισε τὴν ἀρθρογραφίαν της γιὰ τὴν ἀποκέντρωση. Κάποια σημεῖα τῶν συλλογισμῶν της εἶναι καὶ σήμερα ἐπίκαιρα, γιὰτὶ πολὺ ἀπέχουμε ἀκόμα ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ἀποκέντρωση: *Ἀνακτηθείσης τῆς Νέας Ἑλλάδος* -ἔγραφε στὶς 8-1-1919- ἡ Παλαιὰ Ἑλλάς ἀνέλαβε τὴν διακυβέρνησιν τῶν Νεῶν χωρῶν. Καταργήσασα τὸ ὑπάρχον σύστημα τῆς αὐτοδιοικήσεως, ἥτις ἀνεφάνη ἅμα τῇ ὑποδουλώσει τοῦ Ἔθνους εἰς τὸ κοινοτικὸν σύστημα, ὅπερ διέσωσεν ἐν χαλεποῖς χρόνοις τὴν ὑπόστασιν τοῦ Ἔθνους, ἄνευ οὐδεμιᾶς προμελέτης, ἄνευ οὐδενὸς σταθμοῦ, (εἰσήγαγε) τὸ παρ' αὐτῇ ἰσχύον διοικητικὸν δίκαιον, ὅπερ πρὸ πολλοῦ κατεδικάσθη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἔθνους. Ἐχουσα ὅλην τὴν δύναμιν συγκεντρωμένην εἰς χεῖρας τῆς, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐξεμηδένισε τὰς Μητροπόλεις, κατήργησε τὰς τέως ἰσχυούσας δημογεροντίας, κατέρριψε τὰς κοινότητας καὶ ἐμονοπώλησε τὰ πάντα, ὥσει νὰ ἤθελε νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν σιλιβιδόνα αὐτῆς διὰ τῆς λήθης τῶν ἀπεράντων ἐπαρχιῶν. Ὡσει ἐπρόκειτο περὶ ἡττημένων, ὑποχρέων μόνον εἰς τὴν ἀπότισιν φόρων καὶ οὐχὶ περὶ ἀδελφῶν ἀπολυτρωθέντων ἐκ καταθλιπτικοῦ ζυγοῦ, ἐθεώρησε οἰωνεῖ φυσικὴν κατάστασιν τὴν παντελῆ

τούτων λήθην. Οὐδείς τῶν πρώην τουρκοκρατηθέντων, μηδ' αὐτῶν τῶν λογάδων καὶ τῶν σκληρῶς δοκιμασθέντων ἐν τῇ προασπίσει τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐξαιρουμένων, ἐκρίθη ἱκανὸς ν' ἀναλάβῃ δημοσίαν θέσιν ἐν ταῖς ἀπολυτρωθεῖσιν ἐπαρχίαις, ἐτέθησαν δ' ἐν ἐφαρμογῇ νόμοι ἀπαιτοῦντες τὸ προσὸν τῆς προηγουμένης ὑπηρεσίας, ὅπερ ἐκέκτηντο μόνον οἱ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος. Ἄσχετα μὲ ὁρισμένες ἀντιρροήσεις ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ προβληθοῦν, ἡ φιλοσοφία τοῦ κειμένου ἦταν ὀρθή.

Οἱ γιορτὲς τῶν Θεοφανείων, τοῦ νεομάρτυρα Ἀγίου Γεωργίου καὶ τόσες ἄλλες ποὺ ἔχει ὁ Γενάρης, γιορτάστηκαν μὲ συμμετοχὴ ὅλων τῶν Γιαννιωτῶν. Εἶχε ξανανθίσει τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα στὶς καρδιὲς τῶν κατοίκων, πέρασαν πολλὰ, μέσα στὴ δίνη τοῦ παγκόσμιου πολέμου, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀδελφοκτόνων συγκρούσεων, πείνασαν, σακατεύθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τῆς γρίπης, ἑκατοντάδες οἱ νεκροί, ἐνοιώθαν τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Θεό, τὸν εὐχαριστοῦσαν γιὰ τὴ σωτηρία τους καὶ τὸν παρακαλοῦσαν νὰ φυλάξῃ τὰ σπίτια καὶ τὸν τόπο τους ἀπὸ νέα δεινὰ· δυστυχῶς ὁ πόλεμος γιὰ τὴν Ἑλλάδα δὲν εἶχε τελειώσει, θὰ θρηνοῦσε ἡ χώρα κι ἄλλα θύματα. Τόσο φόβο εἶχαν πάρει οἱ Γιαννιώτες ἀπὸ τὴν ἐπιδημία τῆς γρίπης, ποὺ ἡ νέα τῆς ἐμφάνιση, ἥπιας μορφῆς, συνηθισμένη, τοὺς τρομοκράτησε. Ἡ γρίπη, λοιπόν, σημεῖωνε ὁ χρονικογράφος - φαίνεται μᾶς ἔκαμε τὰ «...πιστροφία» τῆς, καὶ κρεβάτωσε πάλι κόσμον καὶ κοσμάκη. Καὶ κάπου-κάπου τσιμπολογᾷ καὶ ἀπὸ κανέναν διὰ τὸν ἄλλον κόσμον. Σχεδὸν δέ ὅλοι, ἄλλος λίγο κι ἄλλος πολὺ, ὅλοι οἱ συμπολῖται τῆς ξαναπληρῶνομεν τὸν φόρον. - Πέθανε στὰ Γιάννινα, στὸ δημοτικὸ νοσοκομεῖο ὁ Ἀθαν. Κοντοφώτης, ἐκδότης τῆς ἐφημερίδας Ἀργυρόκαστρον. Ἡ «Ἡπειρος» σχολίασε τὸ χαμό του ὡς θάνατον ἰδεαλιστοῦ, ἀποθνήσκοντος πτωχοτάτου, ἐπὶ τῆς λιτῆς κλίνης νοσοκομείου, κι αὐτὸ ἀποτελοῦσε τὸν ὠραιότερο ἀπόλογο καὶ τὴν πιὸ φωτεινὴ ἐπισφράγιση μιᾶς ζωῆς γεμάτης διαρκεῖς ἀγῶνες καὶ διαρκεῖς στερησεις. - Θέμα δημιουργήθηκε πάλι στὴν πόλη μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς συγκέντρωσης τῶν κοινῶν γυναικῶν σὲ εἰδικὰ σπίτια. Τὸ μέτρο κρινόταν σωστὸ γιατί προάσπιζε τὴ δημόσια ὑγεία, ἐπιβαλλόταν ὁμως προσοχὴ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ γινόταν ἡ περισυλλογὴ τῶν γυναικῶν αὐτῶν, γιατί -τονίζονταν- ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν πλάσματα μὲ εὐαισθησίες καὶ μὲ ψυχὲς ἀμόλυντες ἀπὸ τὴν ἁμαρτία.

Ἡ ἐναρξὴ τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης ἀποτελοῦσε συνέχιση τοῦ πολέμου μὲ διπλωματικὰ μέσα· μὲ τοὺς μεγάλους νὰ ζητοῦν τὴ μερίδα τοῦ λέοντος ἀπὸ τὴ λεία, καὶ τοὺς μικροὺς νὰ ἐκλιπαροῦν καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν χίλια μέσα καὶ χίλιες πανουργίες, γιὰ νὰ ὑπερασπίσουν τὰ ἐθνικά τους συμφέροντα καὶ νὰ πετύχουν τὶς διεκδικήσεις τους. Κι ὅπως στὴν ἐποχὴ τοῦ πολέμου ὑπῆρχαν οἱ στρατηγοὶ τῶν καφενειῶν ποὺ ξάπλωναν στὰ τραπέζια χάρτες κι ὀδηγοῦσαν τὶς μάχες σὲ ἀποτελέσματα σύμφωνα μὲ ἐπιθυμίες τους, ἔτσι καὶ τώρα τὸ ρόλο τῶν στρατηγῶν τῶν καφενειῶν τὸν εἶχαν ἀναλάβει οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ἐφημερίδες, πρωτεύουσας καὶ ἐπαρχίας· συζητοῦσαν ὅλα τὰ ἐθνικά μας θέματα φανερά, μ' ὅλες τους τὶς λεπτομέρειες, ἀφοπλίζοντας συχνὰ ἀπὸ ἐπιχειρήματα τοὺς ὑπεύθυνους διαχειριστὲς τῶν τυχῶν τοῦ ἔθνους, τὸ Βενιζέλο καὶ τοὺς συνοδοὺς του, πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς. Ὁ Ν. Γεωργίτης ἐπισήμανε τὴ ζημιὰ ποὺ γινόταν ἀπὸ τὴν ἀνευθυνότητα τοῦ τύπου κι ἔγραψε ἕνα μεστὸ σὲ περιεχόμενο ἄρθρο τὸ: *Ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς*. Καθόλου τὸ διάστημα τῆς μεγάλης κρίσης ποὺ περνᾷ

τὸ ἔθνος -ἔλεγε- καὶ τὶς στιγμὲς ποὺ πρόκειται ν' ἀποφασιστεῖ ἡ τύχη ἑκατομμυρίων ἀδελφῶν, τύπος, πολιτευτὲς, ἄρχοντες, τελευταῖα ὁ κλῆρος, νομίζοντας ὅτι προσφέρουν ὑπηρεσίαις βιάστηκαν νὰ διατυπώσουν πρόχειρες γνώμεις. Γράφοντες ἢ προκαλοῦντες δηλώσεις διένειμαν προνομίας καὶ πληθυσμοὺς αὐτοῖς τῇ χειρί, ὥσπερ ἐπρόκειτο περὶ διανομῶν ἰδίας των περιουσίας. Εἰσὶ δὲ ἄλλοι, οἷον διεκδικοῦντες εἰς ἑαυτοὺς καὶ μόνον τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ ἐπιβαλλόντες ὥς ἐκ τῆς θέσεώς των σιγὴν εἰς πάντας τοὺς πάσχοντας καὶ θέλοντας νὰ ἐκφράσωσι τὸν πόνον των καὶ τὰ παράπονά των. Ἡ δημοσία γνώμη, ἥτις ἡδύνατο νὰ θέσῃ παρ' ἡμῖν φραγμὸν εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην ἀκολασίαν, δυστυχῶς δὲν ὑφίσταται· δημοσιογραφία κατὰ τὴν πραγματικὴν τῆς ἔννοιαν δὲν ὑπάρχει, μολονότι ὁ τυχὼν μελανωτῆς καθημερινῆς ἢ ἐβδομαδιαίας ἐφημερίδος καυχᾶται ὥς ἀντιπροσωπεύων τὴν ἀνύπαρκτον δημοσίαν γνώμην καὶ γράφει πολιτικὰ ἄρθρα, ὅπως ξένα πρὸς αὐτόν καὶ τοὺς ἀναγνώστας του· πολιτικὰ ἤθη δὲν ἐμορφώθησαν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ μορφωθοῦν εἰς λαόν, ὅστις, μετὰ τὴν ἀποτίναξιν ζυγοῦ ἀφορήτου τυραννίας, μετεπλήθησεν εἰς τὴν ἄκρατον ἐλευθερίαν ὀχλοκρατικοῦ πολιτεύματος, χωρὶς νὰ διαπαιδαγωγηθῇ βαθμὴν εἰς τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας. Θὰ συμβαίνουν, λοιπόν, πάντα ταῦτα ἕως οὗ διδαχθῶσιν πολλοὶ καὶ πληθυνθῇ ἡ γνώσις τοῦ: ἕκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη καὶ μενέτω.

Συλλαλητήρια μὲ ὀργανωτὲς πρόσφυγες καὶ ἐξορίστους Βορειοηπειρωτῆς, μὲ βασικὸ αἷτημα τὴν ἀποχώρησιν τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων (ὡς σημειωθεῖ ἔδω ὅτι ἕνα χρόνον σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἑναρξιν τοῦ Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης, οἱ Ἴταλοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ κατέχουν καὶ τὸ τρίγωνο Πωγωνίου ἀπὸ τὴν ἐλευθερωμένη Ἠπειρὸν), ὀργανώθηκαν καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Ἠπειροῦ, καθὼς καὶ στὴν Ἀθήνα, μ' ἐπικεφαλῆς τοὺς μητροπολίτας Δρυϊνουπόλεως Βασίλειον καὶ Κορυτσᾶς Γερμανό. Τὶ περίμεναν οἱ Βορειοηπειρωτῆς καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῶν συλλαλητηρίων; Προπαντὸς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς συμπαράστασης τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ πιέσει τὴν κυβέρνησίν του, τοῦ Ὁρλάντο καὶ τοῦ Σονίνο, ν' ἀλλάξουν πολιτικὴ ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ περιορίσουν τὶς αὐτόχρημα ἀνθρωποφαγικὰς διαθέσεις τους. Στὴν Ἰταλίαν αὐτὴ τὴν ἐποχὴ εἶχαν ὑψωθεῖ κάποιες φιλελεύθερες φωνὲς πολιτικῶν μὲ κύρος, ὅπως τοῦ Λ. Μπισσολάτι καὶ τοῦ Φρ. Νίττι, οἱ ὅποιοι, ἐν ὀνόματι τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεωδῶν τοῦ Ἰταλικοῦ λαοῦ, ἐξήγγειλαν τὰς ὑψηλοτέρας ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς δικαιοσύνης καὶ ἠθικῆς, Ἠθικὴ καὶ δίκαιη ἦταν καὶ ἡ φωνὴ ποὺ ὑψώθηκε κατὰ τὸ γιαννιώτικο συλλαλητήριον στὴν πλατεία, ἀπὸ τὴν καρδίαν τῆς Πανηπειρωτικῆς γῆς, τὰ Γιάννινα, καὶ ἐπέρασε τὰ ἠπειρωτικὰ ὄρη καὶ ἐποντοπόρισε καὶ διέσχισε τὸν Ἀδριαν καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς φίλης Ἰταλικῆς γῆς γιὰ νὰ ξεσηκώσει τὶς συνειδήσεις τῶν φίλων καὶ ἀδελφῶν, σ' εὐτυχίας καὶ δυστυχίας, Ἰταλῶν, ποὺ εἶχαν ἀντίθετη γνώμην μὲ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῶν κυβερνώντων.

Τὸ Βορειοηπειρωτικόν, προσφιλὲς θέμα γιὰ τὴν Ἠπειρὸν, τῆς ἔδωσε τὴν

δυνατότητα νά ξαναβρεῖ, σέ μεγάλο βαθμό -γιατί ἔξακολουθοῦσε νά λειτουργεῖ ἡ λογοκρισία- τήν παλιά γνώριμη φωνή της καί τήν ἀγωνιστική της διάθεση. Ὁ καλύτερος συνήγορος σήμερα γιά τήν ἐπίλυση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ εἶναι ἡ ἀνδρική στάση, ὑποστήριξε: *Οἱ Ἑπειῶται καί οἱ Βορειοηπειῶται καί ἐξ ὀνόματος τούτων καί ἡ Ἑλλάς πρέπει νά διακηρύξουν ὅτι οὐδεμίαν εἰρήνην δύνανται νά ἐννοήσουν ὡς δυνατήν εἰς τήν Βαλκανικήν, τήν στιγμὴν κατὰ τήν ὁποίαν δέν ἐπαναδοθῇ ἡ Β. Ἑπειρος εἰς τήν ἐνιαίαν Ἑπειρον καί τήν Ἑλλάδα...* Ἄν ἡ Β. Ἑπειρος κλαπῇ ἀπὸ τήν Ἑλλάδα καί τήν Ἑπειρον, εἶναι καθῆκον καί δικαίωμα τῆς Ἑλλάδος καί τῆς Ἑπείρου νά τήν ἐξαγάγωσιν ἐκ τῶν οἰωνοδήποτε ἀρπάγων χειρῶν.

Καιρὸ εἶχαν ν' ἀκουστοῦν στὰ Γιάννινα τέτοια μαχητικά λόγια ἱκανὰ νά ἐμπυρνώσουν τὸν κόσμον. Τὸ κακὸ ἦταν πὼς ἔρχονταν κάποιες μεγαλόσχημες ἐφημερίδες τῶν Ἀθηνῶν καί δημιουργοῦσαν σύγχυση μὲ τίς πρόχειρες ἐρμηνεῖες ποὺ ἔδιναν, ἀσχολούμενες μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικὸν μὲ ἐλαφρὰν καρδίαν καί ἐλαφροτέραν σκέψιν. Μὲ τὰ γραφόμενά τους -σχολίαζε ἡ Ἑπειρος- φιλολογοῦσι ἀπλῶς μὲ ἐρασιτεχνίαν ντιλετάντου χρονογράφου, γράφοντος ἓνα φιλολογικὸν χρονογράφημα, τίποτε ἄλλο σοβαρώτερον.

Η συζήτηση γιά τὸ μητροπολίτη Σπυρίδωνα ξαναγύρισε στὶς στήλες τῶν ἐφημερίδων καί πῆρε μεγάλες διαστάσεις. Ὁ βουλευτὴς Κων. Μελάς, ἀπὸ τήν Ἀθήνα, μ' ἐπιστολὲς του στὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, τῇ διεύθυνση τοῦ ὁποίου εἶχε τελευταῖα ἀναλάβει ὁ ἄλλοτε διευθυντὴς τῆς *Σημαιας* Ν. Λάμπας, καταφερόταν δριμύτατα ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνα, προσπαθώντας, μαζί μὲ τήν ἐφημερίδα, νά τοῦ καταλογίσουν διαχειριστικὲς ἀνωμαλίες, στὶς ὁποῖες ἐνέπλεκαν καί τὸν Γ. Χατζῆ. Ἀπὸ τίς ἐπιστολὲς τοῦ Κ. Μελά διαφαινόταν πρόθεση τοῦ Σπυρίδωνα νά γυρίσει στὰ Γιάννινα, σ' αὐτὴν ἦταν ἀντίθετοι οἱ βενιζελικοί. *Δέν γνωρίζομεν τίποτε* -σημείωνε ἡ Ἑπειρος- *ἀφεύκτως* ὁμῶς ὁ σεβασμιώτατος θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα, διότι ἐναντίον του οὐδὲν εὐρέθη τὸ μεμπτόν. Ἡ καταφορά τοῦ Κ. Μελά -συνέχιζε- ἐναντίον τοῦ μητροπολίτη ἦταν θέμα στενὰ προσωπικό, γιατί, ὅπως ὅλα τὰ Γιάννινα ἤξεραν, ὁ Κ. Μελάς παύθηκε ἀπὸ ἀντιπρόσωπος τῆς κοινότητος στὸ συμβούλιον τῆς Ἐθνικῆς τράπεζας, καί τὴν παύση του τὴν ἀπέδωσε στὸ Σπυρίδωνα, ἐνῶ ἦταν ἀπόφαση τῆς Ἐφοροεπιτροπείας.

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς τοῦ Γενάρη χειμῶν βαρὺς ἐνέσκηψεν, ὅπως ἀπροόπτως, εἰς τὴν πόλιν καί εἰς τὰ περίχωρα. Πυκνὸ χιόνι σκέπασε τὰ Γιάννινα, οἱ δρόμοι ἀποκλείστηκαν, μερικὰ ὄρεινά χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ ἀπομονώθηκαν τελείως. Οἱ ζημιὲς στὴν κτηνοτροφία ἦταν πολλές, τὸ γάλα ἔλειψε ἀπὸ τὴν πόλιν. Ἀκόμα καί θάνατοι ἀπὸ ψύξη εἶχαν σημειωθεῖ. Ἡ Ἀριστοῦλα Τσατσοπούλου, ἀπὸ τοὺς Νεγάδες, ποὺ εἶχε κατεβεῖ στὰ Γιάννινα, νά ψωνίσει τὰ ἀπαραίτητα γιά τὸ μνημόσυνο τοῦ μοναδικοῦ παιδιοῦ της, στρατιώτη, καθὼς γύριζε στὸ χωριό, πάγωσε καί πέθανε ἀπὸ ψύξη στὰ μέσα τοῦ δρόμου. Νέο προξενεῖο ἰδρύθηκε στὰ Γιάννινα, τῆς Ὁλλανδίας (Κάτω χωρῶν), τῇ διεύθυνσὶ του ἀνέλαβε, μὲ τὸν τίτλον τοῦ ὑποπρόξενου, ὁ δικηγόρος Τζῶν Κυπριώτης. Κοσμικὸ γεγονός, ποὺ συζητήθηκε γιά πολλὰς μέρες, ἀποτελέσει γιά τὰ Γιάννινα ἡ χοροεπερχίδα

πού διοργανώθηκε, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Φεβρουαρίου, ἀπὸ τὸ σωματεῖο Ἀδελφῆ τοῦ Στρατιώτου, στὸν Ἀβέρωφ. Ἡ ἐλίτ τῆς γιαννιώτικης κοινωνίας ἦταν ἐκεῖ. Ὁ χρο- νικογράφος δὲν παρέλειψε νὰ ξεχωρίσει καὶ μερικὲς ἐξαιρετικὲς ἐμφανίσεις. Διεκρίθη ὡς παρουσία ἡ κυρία Εὐγενία Σακελλαρίου, ἡ ὁποία εἰς τὴν κομπήν αἴθουσαν τοῦ χο- ροῦ καὶ ἀνὰ μέσον ὠραίων δεσποινίδων καὶ κομπῶν κυριῶν ἐφάνη, ὅπως τὴν παρω- μοίασεν φιλολογῶν κύριος, ὡς ἓνα βελούδινον ἀρχοντικὸν ἐκατόφυλλον τριαντάφυλ- λον, μέσα σὲ μπουκέτο ἀπὸ ἐκλεκτὰ λουλούδια. - Στὴ μεγάλη αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς, ἔγιναν στὶς 3 Φεβρουαρίου, τὰ ἐγκαίνια τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς ποὺ ἰδρύθηκε στὰ Γιάννινα. Μίλησε γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ὁ πρόεδρος τῆς ἐφορείας ἱατροχειρουργὸς Β. Ρέκας, καὶ ἔπαιξε κομμάτια ἢ μουσικὴ τοῦ συλλόγου Αἱ Μοῦσαι. - Στὶς 14 Φεβρου- αρίου ἔγινε δοξολογία στὴ Μητρόπολη γιὰ τὴ διάσωση, ἀπὸ δολοφονικὴ ἀπόπειρα, τοῦ γάλλου πρωθυπουργοῦ Γ. Κλεμανσώ.

Στὸ μεταξὺ ἀπολύθηκαν ἀπὸ τὸ στρατὸ οἱ μεγαλύτερες κλάσεις, τῶν ἐτῶν 1900-1901 καὶ 1902, στὶς ὁποῖες ἀνῆκε κι ὁ Χατζῆς. Ἔτσι τὸ φύλλο τῆς

Ὁ Νέστωρ Γεωργίτης (ψευδώνυμο: Σίμων Ἰωνᾶς)
στὴ βιβλιοθήκη τοῦ σπιτιοῦ του.

Ἡπείρου τῆς 12-1-1919 ἦταν τὸ τελευταῖο ποὺ διηύθυνε ὁ Ν. Γεωργί- τσης, ἀπὸ τὸ ἐπόμενο ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση ὁ Χατζῆς. Ὁ Γεωργίτης θεώρησε χρέος του νὰ ὑπερασπιστεῖ, τὴν τελευ- ταία μέρα τῆς διεύθυνσής του, τὸν Χατζῆ, ἐναντίον τοῦ ὁποίου τὸ Ἐλευθέ- ρον Βῆμα, εἶχε ἔξαπο- λύσει δριμεία ἐπίθεση γιὰ χρηματισμὸ του ἐκ μέ- ρους τοῦ Σπυριδῶνα μὲ τὸ ποσὸ τῶν 1800 δρχ. Ὁ Γεωργίτης θεωροῦσε ἠ- θικά καὶ τυπικά ὑπεύ- θυνο τὸν Ν. Λάππα γιὰ- ντὴ τὴν ἐπίθεση, ἀφοῦ ὁ ἐκδότης τοῦ Ἐλευθέρου Βήματος Σπ. Ντέτσικας δὲν ἦταν δημοσιογράφος, μόνο γραφὴ καὶ ἀνάγνωση γνώριζε. Καὶ οἱ πέτρες ἀκόμα στὰ Γιάννινα γνω- ρίζουν, ἔγραφε ὁ Γεωργί-

τσης, ὅτι ὁ Χατζῆς τίποτε δὲν ἔχει περιφρονήσει περισσότερο ἀπὸ τὸ χρῆμα, ἀπόδειξη ὅτι μὲ κάθε νέα συμφορὰ καὶ περιπέτεια μὲ δανεικὰ ἔφευγε ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἀλλὰ γιὰ ὅλα, σύντομα θὰ ἔδινε ἀπάντηση ὁ ἴδιος.

Ὁ Χατζῆς ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς Ἡπείρου ἀπὸ τῆς 16-2-1919. Πρῶ-
τιστο καθῆκον του θεώρησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὸ Ν. Γεωργίτση -πὺ συνέχισε
νὰ συνεργάζεται μετὰ τὴν ἐφημερίδα ἀρθρογραφώντας- διὰ τὴν εὐγενῆ, ἀφιλο-
κερδῆ, ἀληθῶς συναδελφικὴν καὶ εὐρυτέρων ψυχικῶν διαθέσεων ἐκδούλευ-
σιν, τὴν ὁποίαν παρέσχεν εἰς τὴν «Ἡπειρον», καλύψας διὰ τοῦ γνωστοῦ
καὶ ἐντίμου ὀνόματός του τὴν ἐπανέκδοσίν της, εἰς στιγμὰς, κατὰ τὰς
ὁποίας ἡ στρατιωτικὴ ιδιότης τοῦ τέως διευθυντοῦ της, δὲν τοῦ ἐπέτρεπε
νὰ δημοσιογραφεῖ. Δυὸ θέματα κυριάρχησαν στὶς σελίδες τοῦ φύλλου
αὐτοῦ: Τὸ μητροπολιτικὸ καὶ ἡ ἀπάντησις στὶς κατηγορίας τοῦ Ἐλευθέρου
Βήματος, γιὰ χρηματισμὸ τοῦ Χατζῆ ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Σπυρίδωνα, εἶχαν
λησμονηθεῖ πιά τὰ μάρκα τοῦ βαρύνου Σέγκ. Γιὰ τὸ Σπυρίδωνα οἱ πρῶτες
βολές ρίχτηκαν ἐναντίον τῆς κυβέρνησης. Ὁ μητροπολίτης Σπυρίδων -
ἔγραφε ὁ Χατζῆς- ἀνήκει στὴν κατηγορίαν ἐκείνων, καὶ τὸ γνωρίζει ἡ κυ-
βέρνησις, πὺ ποτὲ δὲ ζήτησαν τίποτε γιὰ τὸν ἑαυτὸν, παρὰ τὴν τιμὴν
νὰ ὑποστηρίξουν, μετὰ τὸ ΚΕΦΑΛΙ τοῦς, τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐνιαίας
Ἡπείρου. Τὶ σκοπὸν, λοιπόν, ἔχουν οἱ ἀναφορές κατὰ τοῦ Σπυρίδωνα, ὅταν
ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, καὶ τόσοι ἄλλοι, γνωρίζουν, ποίος εἶναι ὁ μητροπολίτης,
πὺ κρατιέται μακριὰ ἀπὸ τὸ θρόνον του;

Ἡ ἀπάντησις γιὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ χρηματισμοῦ τοῦ ἀπὸ τὸ μητροπο-
λίτη, εἶναι γεμάτη ἀπὸ πίκρα γιὰ τὸν κατατρεγμὸν καὶ τὶς ἐπιθέσεις πὺ δε-
χόταν ἕνας ἀγωνιστής, ὁ ὁποῖος θυσιάσθηκε γιὰ τὴν πατρίδα, ἐκ μέρους
τῶν συναδέλφων του. Ἐνὰ ἀπόσπασμα αὐτοῦ τοῦ κειμένου, πὺ φέρει τὸν
τίτλον: *Διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν*, εἶναι χαρακτηριστικὸ καὶ ἔχει
πολλοὺς ἀποδέκτες, διαχρονικά. Ἀφοῦ ὁ Χατζῆς ἐξιστορεῖ τὶς συνθήκας,
κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες γνωρίσθηκε μετὰ τὸ Σπυρίδωνα, μητροπολίτη τότε Βελ-
λᾶς καὶ Κονίτσης, συνεχίζει: *Δοσοληψίαν δὲν εἶχομεν μετὰ τὸν μητροπολίτην*
ποτέ, οὔτε συνδρομὴν ἐφημερίδος. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1912 εἴμεθα κα-
τάδικοι εἰς τὰς εἰρηκτὰς τοῦ φρουρίου Ἰωαννίνων καὶ καταδικασμένοι εἰς
τὴν βαρυτάτην τῶν ποινῶν καὶ ἐτοιμοθάνατοι ἀπὸ βαρύτατον τύφον. Ἡ
οἰκογένειά μας ἔξω ἐγκατελειμένη ἀπ' ὅλους τοὺς σημερινοὺς ὑπερπα-
τριώτας, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπλησίαζον οὔτε νὰ τὴν χαιρετήσουν κἂν καὶ νὰ
τὴν παραμυθήσουν, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὸν εὐγενέστατον πρόξενον τῆς Γαλ-
λίας κ. Ντυσσάπ, τὸν καταβαλλόντα τότε τόσας προσπάθειας, ἵνα μᾶς
σώσῃ. Μόνον ὁ μητροπολίτης, τότε Βελλᾶς καὶ Κονίτσης, καίτοι ὁ Τζαβὴτ
πασᾶς τὸν εἶχε εἰς Κόνιτσαν ὑπὸ φρικτὴν ἐπαγρύπνησιν καὶ ἡ κεφαλὴ
του ἐκινδύνευε περισσότερον, ἂν ἐγνωστοποιεῖτο τοιαύτη μέριμνά του δι'
ἕνα βαρυποινίτην Ἑλληνα, πολιτικὸν κατάδικον τῶν Τούρκων, μόνον ὁ
μητροπολίτης τότε ἐσκέφθη ὅτι ὑπάρχει Ἑλλήν δημοσιογράφος θνήσκων
εἰς τὰς φυλακάς καὶ ἡ οἰκογένειά του εἰς Ἰωάννινα, καὶ ἔστειλεν ἱερο-
κρυφίως, διὰ τοῦ νῦν βουλευτοῦ κ. Δημ. Κίγκου, 5 εἰκοσόφραγκα, ἥτοι
δρχ. 100. Μετὰ πέντε ὁλόκληρα ἔτη -καὶ διὰ μίαν ἄλλην περίπτωσιν
ἀκόμη τιμητικὴν δι' αὐτὸν καὶ δι' ἡμᾶς- τὴν ὁποίαν, ὡς περιαιτολόγον

ἢ δυναμένην νὰ θίξη κάποιους, ἀποσιωπῶμεν, ἀλλὰ μὲ τὴν ὑπόσχεσιν, ἂν κανεῖς ἐπιμένη νὰ τὴν εἴπωμεν-, μετὰ πέντε ἔτη ἔθεσεν, ἅπαξ ἔτι, εἰς τὴν διάθεσίν μας, διὰ τοῦ γραμματέως του κ. Κυρκοπούλου, δρχ. 500. Ἄν κανεῖς, ENTIMOS ἄνθρωπος, γνωρίζῃ τίποτε ἄλλο καὶ συγκεκριμένως, ὅπως γράφομεν ἡμεῖς ἀπροκαλύπτως, δὲν τὸ λέγει, θὰ μᾶς ὑποχρεώσῃ νὰ μᾶς τὸ πῇ, νὰ τὸ μάθωμεν καὶ ἡμεῖς. Διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀκόμη ὅτι καὶ χιλιάδων δραχμῶν προσωπικοὺς λογαριασμοὺς ἂν εἶχον μὲ τὸν μητροπολίτην, οἱ τόσοι ἀναφερόμενοι εἰς τὸ δημοσίευμα (τοῦ Ἐλευθέρου Βήματος), ἀξιότιμοι συμπολίται, πρὸς ποίους ἄλλους παρὰ εἰς ἀπλοῖκους θὰ ἤλπιζεν ὅτι ἀποτείνεται τὸ «Βῆμα» διὰ νὰ προβαίνει, εἰς οἷαν προέβη, κατάστρωσιν τῶν λογαριασμῶν του, ἀναμειγνύον μονὰς καὶ μοναστήρια; Ἀλλὰ, ὅταν ἡ Ἡρωδιάς τῶν παθῶν μαίνεται, ποῖος ἡμπορεῖ νὰ ζητήσῃ λογικὴν εὐθύνην, διὰ τὰς σπασμωδικὰς χειρονομίας, τὰς ζητούσας τὴν κεφαλὴν οἰουδήποτε Ἰωάννου ἐπὶ πίνακι; Ἡμεῖς τουλάχιστον δὲν ἔχομεν τοιαύτην ἀξίωσιν. Ἡμεῖς ἓνα μόνον δικαιούμεθα νὰ ζητήσωμεν. Ἐγράψαμεν ἀνωτέρω τί λογαριασμοὺς εἶχομεν μὲ τὸν μητροπολίτην. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ «Βῆμα», ἀναλαβὸν χρέη λογιστοῦ τῆς Α. Σεβασμιότητος, μᾶς ἐχρέωσεν μὲ 1.800 δρχ., παρακαλοῦμεν -διὰ τὸ καλῶς ἔχειν τοῦ λογαριασμοῦ- νὰ μᾶς στείλῃ τὰς ὑπολοίπους 1200.

Δὲ θὰ σταματοῦσε ἐδῶ ἡ διένεξη, οὔτε ἡ ἐνασχόληση μὲ τὸ θέμα τῆς ἐπανάδου ἢ ὄχι, τοῦ Σπυρίδωνα. Θὰ συνεχιζόταν, χωρὶς θετικὸ ἀποτέλεσμα γιὰ τὸν μητροπολίτη, οἱ βενιζελικοὶ βουλευτές, ἰδιαίτερα ὁ Κ. Μελάς, ἀντιδρούσαν ἔντονα. Ὁ Σπυρίδων θὰ γύριζε στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴν ἐξορία του, μόνον μετὰ τὶς ἐκλογὰς τῆς 1ης Νοεμβρίου. Ὁ Χατζῆς βέβαια θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ μάχεται, μὲ κίνδυνον συνεπειῶν κάποτε, γιὰ τὸν πανάξιον, ὅπως τὸν χαρακτήριζε, μητροπολίτη τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ ἕκτη ἐπέτειος τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἔδωσε στὸ Χατζῆ τὴν ἀφορμὴ νὰ θυμηθεῖ τὸν παλιὸ καλὸ ἑαυτὸ του καὶ νὰ γράψῃ ἓνα ἀπὸ τὰ λυρικότερα ἄρθρα γιὰ τὴ μεγάλη μέρα. Ἀποπνέει νοσταλγία καὶ ὄνειρο ἢ γραφίδα του, ἀνάμνηση ποὺ εἶχε σφραγίσῃ τὴ ζωὴ του, ἀναπόληση στιγμῶν ποὺ γνώριζε ὅτι ποτὲ δὲ θὰ ξαναζοῦσε, πόνο γιὰ τὸ ἐθνικὸ ὄνειρο τῆς ἐνιαίας Ἡπείρου ποὺ φυλορρόησε, ἀλλὰ καὶ ἀπόφαση θυσίας: Μέσα εἰς τὸν ἀλησμόνητον, τὸν γλυκὴν καὶ πασχαλινὸν ἀέρα τῆς ἡμέρας ἐκείνης - ἔγραφε στὸ ἄρθρο του- πρὸ ἑξ ἐτῶν, αὐτὴν τὴν στιγμὴν, χάσμα ἰλαρὸν καὶ ἐλπίς εὐφρόσυνος ἐκολποῦτο, μὲ μεγάλας, εὐρείας καὶ ὑπερηφάνους πτυχὰς ὑπὲρ τὰ Ἰωάννινα, ἢ γαλανόλευκος. Καὶ κρίνα εἶχον ἀνθίσει πρόωρα καὶ ἡ ἀνοιξὶς πρῶϊμος ἐκείνην τὴν χρονίαν, ὡς δι' ὑποδοχὴν τῶν δοξασμένων νικητῶν καὶ τῆς θεᾶς Ἐλευθερίας, εἶχε στολίσῃ μὲ λουλούδιον στρωσίδι τοὺς τόπους, ποὺ λαχταρισμένοι ἐκαρτεροῦσαν, ἐπὶ πέντε αἰῶνες τώρα, τὴν νοσταλγημένην ἐλευθερίαν... Καὶ κατέληγε: Ἀλλ' ἂν ὁ Ἡπειρωτικὸς κρῖνος τῆς Ἐλευθερίας θέλῃ ἀκόμη αἶμα, εἶναι εὐτύχημα δ' ἓνα λαόν, ὅτι ἔχει εἰς τὰς ἀναμνήσεις του σελίδας ὡς τὸ Μπιζάνι.

Τὸ *μητροπολιτικόν*, γρήγορα ξανάρθε στήν ἐπικαιρότητα. Δέν ἀποτελοῦσε παρονυχίδα γιά τήν κοινωνία τῶν Γιαννίνων, ὥστε νά μὴν ἐνδιαφέρεται γι'αυτό, εἶχε συνυφανθεῖ μὲ τήν ἀγωνιστική παράδοση τῆς Ἡπείρου, τίς πολιτικὲς διαμάχες, τίς συναισθηματικὲς ἀντιδράσεις τοῦ λαοῦ, εἶχε ἐμπλακεῖ σὲ προσωπικὲς διαφορὲς, ἦταν ἓνα θέμα ποὺ ὅλοι τὸ συζητοῦσαν παντοῦ καὶ καθημερινά. Ὁ Σπυρίδων, ὅπως ὅλες οἱ δυναμικὲς προσωπικότητες, εἶχε συμπάθειες κι ἀντιπάθειες ἔντονες, πιστοὺς φίλους κι ὀρκισμένους ἐχθροὺς. Εἶχε ἀκόμα ἀντίπαλό του τὰ συμφέροντα, ποὺ ἐξυπηρετοῦνταν μὲ τὸν ἄλφα ἢ βῆτα τρόπο ἀπὸ τὸν ἐκάστοτε *μητροπολίτη*. Ὅλα αὐτὰ ἐμπλέκονταν στίς διαμάχες γύρω ἀπὸ τὸ *μητροπολιτικόν*, καὶ βέβαια ὑπερίσχυε ἡ παράταξη ποὺ συνδεόταν μὲ τὴν κυβέρνηση· ὅταν ὁ συσχετισμὸς τῶν πολιτικῶν δυνάμεων ἄλλαξε, τὸ νερὸ ἔρρευσε σ' ἄλλη κοίτη, τότε κι ὁ Σπυρίδων ξαναγύρισε στὰ Γιάννινα. Ὡς σημειωθεῖ, ὅτι στὰ ἀντίπαλα στρατόπεδα σημειώονταν καὶ λιποταξίες. Κάποιοι ποὺ στὸ παρελθὸν βρίσκονταν στὸ πλευρὸ τοῦ Σπυρίδωνα πῆγαν μὲ τοὺς ἀντίπαλους, καὶ τὸ ἀντίθετο. Ὁ διευθυντὴς π.χ. τοῦ *Ἐλευθέρου Βήματος*, μὲ τὴ *Σημαία* ποὺ διηύθυνε τὸ 1916 ὑποστήριζε τὸ Σπυρίδωνα, τώρα ἀντιδρούσε στήν ἐπάνοδό του, γιατί, ἔλεγε, θά γινόταν αἰτία ἔξαψης τῶν πολιτικῶν παθῶν. Δέν εὐσταθεῖ αὐτὴ ἡ ἄποψη, ἀπαντοῦσε ἡ *Ἡπειρος*, γιατί εἶναι βέβαιο πὼς ὁ *μητροπολίτης* εἶχε κατορθώσει νὰ κατευνάσει τὰ πάθη σὲ στιγμὲς κρίσιμες (κατὰ τὰ *Νοεμβριανά*), κι ἀκόμα, ἐνῶ ὅλοι σχεδὸν οἱ *μητροπολίτες* τῆς Ἡπείρου *παρεξέκλιναν*, ὁ Σπυρίδων εἶχε τὸ κύρος, τὸ σθένος καὶ τὴ θρησκευτικὴ εὐπρέπεια νὰ κρατήσει τὸ γόητρο τῆς Ἐκκλησίας ψηλότερα ἀπὸ μεσαιωνικοὺς ἀναχρονισμοὺς (ἐννοεῖ κυρίως τὴν ἄρνησή του νὰ πάρει μέρος στὸ *ἀνάθεμα* ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου). Ἄν λοιπόν, ὁ Σπυρίδων δὲν εἶχε τίποτε τὸ *κωλύον τὴν ἐπάνοδό του*, ἔπρεπε νὰ γυρίσει στὰ Γιάννινα. Ἄν πάλι ἡ κυβέρνηση εἶχε κάποιο στοιχεῖο ἢ κατηγορία σοβαρὴ ἐναντίον του, ἔπρεπε νὰ τὸ ἀνακοινώσει, νὰ τὸ μάθει ὁλος ὁ κόσμος καὶ νὰ σχηματίσει γνώμη.

Ἡ σθεναρὴ ὑποστήριξη τοῦ Σπυρίδωνα ἀπὸ τὸ Χατζῆ, δημιούργησε ἄλλο κύκλο φημῶν σὲ βάρος του. Περιέφερε, διέδιδαν, ἀναφορὰ καὶ μάζεψε ὑπογραφὰς ὑπὲρ τῆς ἐπανόδου του. Σὲ σχόλιό του ἐξέθεσε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ποτὲ δὲ θά ὑπέγραφε μιὰ τέτοια ἀναφορὰ, ὅμως, ἔλεγε, ἡ ἀναφορὰ ποὺ περιφερόταν γιὰ ὑπογραφή ἦταν ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνος, οἱ συντάκτες τῆς ἔλεγαν πὼς ἦταν ὑπὲρ, γιὰ νὰ ὑποκλέψουν ὑπογραφὰς.

Τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* ὥστόσο δὲν κατέθετε τὰ ὄπλα. Ὑποστήριζε πὼς δὲν εἶχε ἀπολύσει ἢ ἐφοροεπιτροπεῖα τὸν Κ. Μελά, ἀπὸ ἀντιπρόσωπο τῆς κοινότητος στίς μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας, ἀλλὰ ἡ θέληση καὶ ἡ πίεση τοῦ Σπυρίδωνα. *Γιὰ τὸ Θεό*, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, *εἶναι ἀνεπίτρεπτο νὰ ἐξευτελίζεται ἡ ἐφοροεπιτροπεῖα 19 ἐντίμων ἀνθρώπων. Ἐχὼ προσωπικὴ ἀντίληψη τοῦ θέματος, συνέχισε, καὶ διαμαρτύρομαι γιὰ τὴν ἀπόδοση τέτοιας ψυχικῆς ραγιαδοσύνης σὲ 19 ἀνθρώπους. Ἄν αὐτοὶ βρίσκουν ἔστω καὶ ἴχνος ἀλήθειας στὰ γραφόμενα τοῦ «Ἐλευθέρου Βήματος», εἶναι*

θέμα δικῆς τους ἀξιοπρέπειας νὰ τὰ ἐπιβεβαιώσουν ἢ νὰ τὰ διαψεύσουν. Οὔτε τὸ ἓνα, οὔτε τὸ ἄλλο ἔγινε. Προτίμησαν νὰ σιωπήσουν...

Τὸ γράμμα ποὺ περίμενε ἀπὸ καιρὸ, μὲ ἀγωνία, ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἦρθε. Ἡ Λευκὴ τὸ ἄρπαξε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ταχυδρόμου, ἡ μητέρα της καὶ ἡ Χρυσάνθη ἦταν ἀπασχολημένες μὲ τὶς δουλειές, ὁ Νίκος εἶχε πάει στὸ σχολεῖο, φοιτοῦσε τώρα στὴν τρίτη τάξη τῆς Ζωσιμαίας, καὶ ἡ Κατερίνα μὲ τὴ Χριστίνα εἶχαν βγεῖ στὴν ἀγορὰ, θὰ χάζευαν πρῶτα στὶς βιτρίνες τῶν μαγαζιῶν κι ὕστερα θὰ ψώνιζαν φορέματα γιὰ τὴν ἀνοιξη. Ἡ Λευκὴ ἔτρεξε στὴν κρεβατοκάμαρά της, ἔκλεισε τὴν πόρτα, ἤθελε νὰ μείνει μόνη της ἀντιμέτωπη μὲ τὸ καλὸ ἢ τὸ κακὸ ποὺ κουβαλοῦσε τὸ γράμμα ἀπὸ τὴ μακρυνὴ χώρα, ἀνοιξε μὲ τρεμάμενα χέρια τὸ φάκελο, ξεδίπλωσε τὸ χαρτί κι ἄρχισε νὰ διαβάζει μὲ κομμένη ἀνάσα. "Ὅταν τέλειωσε τὸ πρόσωπό της ἀνοιξε σὰν καλοκαιρινὸς οὐρανὸς ὕστερα ἀπὸ δυνατὴ μπόρα, ἡ καρδιά πετάριζε ἀπὸ τὴ χαρὰ στὰ στήθη της, *ἐλάτε, ἐλάτε*, φώναζε μὲ ἀδύνατη φωνή, ἡ συγκίνηση τὴν ἐπνιγε, δὲ μπορούσε νὰ μιλήσει δυνατὰ, οἱ ἄλλες οὔτε τὴν ἄκουσαν, ἔπρεπε νὰ βγεῖ στὸ σαλόνι, νὰ κάνει θόρυβο μὲ τὶς καρέκλες γιὰ νὰ πάρουν εἶδηση· ἡ Χρυσάνθη ἔτρεξε πρῶτη νὰ δεῖ τί συμβαίνει, ὅταν ἀντίκρουσε τὴ Λευκὴ ριγμένη στὴν καρέκλα νὰ κουνάει τὸ φάκελο στὰ χέρια της, *κάτι ἔπαθε ἡ κυρία*, συλλογίστηκε, πῆγε στὴν κουζίνα κι ἔπιασε τὴν κυρὰ Λένη ἀπὸ τὸ χέρι, *τί συμβαίνει, τί εἶναι*, ἀντέδρασε ἀνήσυχια αὐτὴ, *πάμε στὸ σαλόνι, κάτι ἔπαθε ἡ κυρία*, ἀπάντησε ἡ Χρυσάνθη καὶ τὴν τράβηξε. Στὸ μεταξὺ ἡ Λευκὴ βρῆκε τὸν ἑαυτὸ της, χίλια χαμόγελα ἀνθισαν στὰ χεῖλη της, *τί εἶναι κόρη μου*, ρώτησε ἀπορημένη ἡ μάνα μόλις τὴν ἀντίκρουσε καὶ κατάλαβε ἀπὸ τὴν ἐκφραση τοῦ προσώπου της πὼς κακὸ ποτὲ δὲ θάταν, ὅτι κι ἂν ἔκρυβε, *γράμμα μητέρα, ἦρθε γράμμα ἀπὸ τὸν Πέτρο, ὁ Βασίλης μας πάει καλὰ, γρήγορα θὰ γυρίσουν κοντὰ μας*. Χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε ἄλλο οἱ τρεῖς γυναῖκες ἀγκαλιάστηκαν, ἔτσι τὶς βρῆκαν ἡ Κατερίνα καὶ ἡ Χριστίνα ποὺ ἔμπαιναν σπίτι ἐκείνη τὴ στιγμή. Γιὰ λίγο σάστισαν κι αὐτές, ὅταν ὁμως τὸ σύμπλεγμα τῶν τριῶν γυναικῶν διαλύθηκε, κι ἀντίκρυσαν τὰ πρόσωπά τους, νοτισμένα ἀπὸ τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς, κατάλαβαν πὼς κάποια καλὴ εἶδηση ἔφτασε στὸ σπίτι. Ἡ Λευκὴ δὲν εἶπε τίποτε, ἔδωσε μόνο τὸ γράμμα στὴν Κατερίνα, *διάβασε τὴν παρότρυνε, νὰ τ' ἀκούσουμε δυνατὰ ὅλες μας*. Κάθησαν στὶς καρέκλες καὶ ἡ Κατερίνα μὲ τὴν καθαρὴ φωνή της, χωρὶς νὰ σταματήσει ποθενὰ γιὰ νὰ σχολιάσει, διάβασε τὰ λόγια τοῦ Πέτρου, ἔχυναν βάλαμο στὴν καρδιά. Ὁ Βασίλης εἶχε μπεῖ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερα στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα τοῦ Παρισιοῦ. Οἱ γιατροί, κορυφαῖοι ἐπιστήμονες, μελέτησαν τὸ φάκελό του, ἔκαναν καὶ τὶς δικές τους ἐξετάσεις κι ἀποφάνθηκαν πὼς ἔπρεπε νὰ γίνει νέα ἐγχείρηση στὸ πόδι, γιὰ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ συρίγγιο, καὶ νὰ ἐπανατοποθετηθοῦν, μὲ καλὴτερη διάταξη τὰ σπασμένα κόκκαλα, ἔτσι ποὺ νὰ μπορέσει τὸ παιδί νὰ περπατήσει, ὅπως πρῶτα. Ἡ ἐγχείρηση

πέτυχε, αὐτὸ ἔλεγαν οἱ γιατροί, τὸ συρίγγιο ἄρχισε νὰ συρρικνώνεται· ὕστερα θὰ τοῦ ἔκαναν κι ἀσκήσεις κατάλληλες γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ πόδι νὰ σταθεῖ στὴ θέση του καὶ νὰ ἐξαφανιστεῖ ἡ ἀναπηρία. Ὁ Θεὸς βοήθησε καὶ πῆγαν ὅλα καλὰ. Ἐπρεπε νὰ δοῦν τὸν Παπα-Σταῦρο γιὰ νὰ τοῦ ποῦν νὰ κάνει ἕνα σαρανταλείτουργο κι ἕνα εὐχέλαιο στὸ σπίτι. Ἡ Παναγία ἢ Ἀρχιμανδριώτισσα τοὺς βοηθοῦσε, χρέος τους ἦταν νὰ τὴν τιμήσουν. *Σήμερα κιόλας, πετάχτηκε ἡ κυρὰ Λένη, θὰ πάω νὰ βρῶ τὸν Παπα-Σταῦρο, ἔπρεπε νὰ τὸ σκεφτοῦμε μόνες μας, ὄχι νὰ περιμένουμε τὸν Πέτρο νὰ μᾶς τὸ γράψει ἀπὸ τὰ Παρίσια.* Τὸ γράμμα εἶχε κι ἕνα ὑστερόγραφο, τὸ διάβασαν οἱ γυναῖκες, δὲν κατάλαβαν πολλὰ ἀπὸ τὶς ἱατρικὲς ὁρολογίες ποῦ ἀνέφερε, θὰ τοὺς τὰ ἐξηγοῦσε ὁ Δημήτρης, οὔτε τὶς ἐνδιέφεραν πολὺ τὰ πολιτικὰ γιὰ τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*, ποῦ ἔγραφε ὁ Πέτρος. Τὸ μεσημέρι ὁ Δημήτρης δὲν ἦρθε στὸ σπίτι, εἶχε ὑπηρεσία στὸ νοσοκομεῖο, τοῦ μήνυσαν ὅμως πὼς ἦρθε γράμμα ἀπὸ τὸ Παρίσι κι ἔπρεπε νὰ γυρίσει. Ὁ Νίκος, ποῦ τὸ διάβασε στὸ μεταξὺ, ἔβγαλε τὰ ἴδια συμπεράσματα: ὁ Βασίλης πῆγαινε καλὰ καὶ γρήγορα θάταν μαζί τους.

Ὁ Δημήτρης γύρισε ἀργὰ ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, οἱ ἄρρωστοι ἦταν πολλοὶ κι εἶχαν τὴν ἀνάγκη τῶν γιατρῶν. Χάρηκε μαζί μὲ τοὺς ἄλλους γιὰ τὰ καλὰ νέα κι ὕστερα ζήτησε τὸ γράμμα νὰ τὸ διαβάσει. Ὅταν ἔφτασε στὸ ὑστερόγραφο, μιὰ ρυτίδα σχηματίστηκε στὸ πρόσωπό του, ἀνεπαίσθητη ὅμως, οἱ ἄλλοι δὲν κατάλαβαν τίποτε. Οἱ ἱατρικοὶ ὅροι, ποῦ οἱ ἄλλοι δὲν καταλάβαιναν, ἀλλὰ γιὰ τὸ Δημήτρη ἦταν ἀνοιχτὴ γλῶσσα, ἄφηναν κάποιες ἀμφιβολίες γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς ἐγχείρησης. Τὸ συρίγγιο πίστευαν πὼς θὰ ἔκλεινε, ἡ ἐλεύθερη ὅμως χρῆση τοῦ ποδιοῦ θὰ ἐξαρτιόταν ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τοῦ Βασίλη στὶς ἀσκήσεις ποῦ θὰ τοῦ ἔκαναν. Σίγουρη πρόβλεψη ἀπὸ τώρα δὲ μπορούσε νὰ γίνει. Ὅλοι ἠλπιζαν γιὰ τὸ καλύτερο, κι ἦταν παρήγορο πὼς γι'αὐτὸ βοηθοῦσε τώρα κι ὁ Βασίλης, ποῦ εἶχε ξανάβρει τὴν αὐτοπεποίθησή του. Τὰ ἄλλα ποῦ ἔγραφε ὁ Πέτρος, ἀναφέρονταν στὶς μεγάλες προσπάθειες ποῦ κατέβαλε ὁ Βενιζέλος νὰ ὑπερασπίσει τὰ ἐλληνικὰ δίκαια. Τὸν ἀκοῦνε ὅλοι καὶ τὸν σέβονται, παρατηροῦσε ὁ Πέτρος, *εἶναι ἄσσος στὴ διπλωματία καὶ τιμὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.* Ὁ κυριότερός του ἀντίπαλος ἦταν οἱ Ἴταλοί, δὲν ἠθελαν ν' ἀκούσουν γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς *B.* Ἡπείρου, δὲν ἠθελαν ν' ἀκούσουν τίποτε καλὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὰ Δωδεκάνησα ἀπέκλειαν κάθε συζήτηση, δὲν ἄφηναν καὶ τοὺς ἄλλους νὰ πάρουν ἀποφάσεις, μὲ θηρία ἀνήμερα εἶχε νὰ πολεμήσει ὁ Βενιζέλος. Ὁ Δημήτρης δίπλωσε τὸ γράμμα μουρμουρίζοντας: *Ὁ ἴδιος τοὺς διάλεξε γιὰ συμμάχους, χρέος ἔχει νὰ τοὺς πείσει ν' ἀλλάξουν καὶ πολιτικῇ.* Ἀπορροφημένος ἀπὸ τὶς σκέψεις αὐτὲς δὲν κατάλαβε πὼς οἱ ἄλλοι τὸν κοιτοῦσαν μὲ βλέμμα ἐξεταστικὸ, χωρὶς νὰ μιλοῦν, ἐνοιῶθαν πὼς ἐκεῖνες οἱ λέξεις ποῦ δὲν καταλάβαιναν τὸ νόημά τους, κάτι ἔκρυβαν. Ὁ Δημήτρης, ὅταν συνειδητοποίησε πὼς περιμέναν τὴν κρίση του, σηκώθηκε ὀρθιος, χαμογέλασε, ὅλα καλὰ πάνε, εἶπε, ὁ Βασίλης θὰ γιατρευτεῖ, οἱ καλύτεροι γιατροὶ τὸ λένε, τίποτα δὲν πρέπει νὰ μᾶς στενοχωρεῖ. Ρίχτηκαν ὅλοι

πάνω του, φιλώντας κι αγκαλιάζοντάς τον. Ύστερα κάθισαν στο τραπέζι, ήταν Κυριακή της Ἀποκριᾶς, ὁ κόσμος ἔξω γιόρταζε, ὁ καιρὸς εἶχε βελτιωθεῖ, τὸ μήνυμα ἀπὸ τὸ Παρίσι ἦρθε στὴν κατάλληλη ὥρα.

Οἱ γιορτὲς τῆς Ἀποκριᾶς, μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, καὶ τὸν περιορισμὸ τῆς πείνας -τὰ δελτία διανομῆς τροφίμων εἶχαν προσφέρει θετικὴ βοήθεια στὸν κόσμο καὶ χτύπησαν τὴν αἰσχροκέρδεια- ἄρχισαν νὰ ξαναβρίσκουν τὸ παλιὸ χρῶμα τους. Ἡ φετεινὴ ἀποκριά, σημείωνε ὁ χρονικογράφος, θύμιζε τὰ περασμένα καλὰ χρόνια. Γεμάτες οἱ πλατεῖες καὶ οἱ δρόμοι ἀπὸ κόσμο, καιρὸς ὥραϊος, οἱ μασκαράτες πολλές. Τῇ χρονιά αὕτῃ παρατηρήθηκε συστηματικὴ παρωδία τοῦ ψηλοῦ καπέλλου καὶ τῆς ρεντιγκότας. Χοροὶ ὀργανώνονταν συνεχῶς, γιὰ τὸ ὀρφανοτροφεῖο Γεωργίου Σταύρου, γιὰ τὸ Μέκειο οἰκοτροφεῖο, γιὰ τὴν Ἀδελφὴ τοῦ Στρατιώτου, γιὰ ἐνίσχυση τῶν προσφύγων Βορειοηπειρωτῶν καὶ γι' ἄλλους σκοποὺς, φιλανθρωπικῆς ἀπόχρωσης. Τὴν κατακλείδα τῆς ζωῆς εὐθυμίας καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἀνοιχτοκάρδιου γλεντιοῦ ἔδωσε ὁ ἐπιτυχέστατος χορὸς τῆς «Φιλαρμονικῆς Μουσικῆς», εἰς τὴν σάλαν τοῦ «Ἀβέρωφ», μὲ δωρεὰν εἰσοδὸν τῶν δεσποινίδων, κατ' εὐτυχὴ ἐμπνευσιν τῶν ὀργανωτῶν.- Μὲ τὸ τέλος τοῦ Φεβρουαρίου τέλειωνε καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν δελτίων ἐπιστισμοῦ. Ἡ Ἑπειρος πρότεινε στὴ Γενικὴ διοίκηση νὰ ἀκολουθήσῃ στὸ μέλλον μέσῃν ὁδόν. Νὰ διατηρήσῃ τὰ δελτία, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴ ζωὴ τῶν οἰκογενειάρχων ἀπὸ πάσης ἀσυνειδήτου καὶ αἰσχροκερδοῦς ἐκμεταλλεύσεως, ταυτόχρονα, ὅμως ν' ἀφήσῃ τελείως ἐλεύθερα τὰ εἶδη χάριν τοῦ ἐντίμου ἐμπορίου.- Καὶ νέο δρᾶμα τιμῆς: Ὁ Β. Βλ., στρατιώτης, ποὺ γύρισε ἀπὸ τὴ Μακεδονία μὲ ἄοριστο ἄδεια, σκότωσε μὲ πολεμικὸ ὄπλο τὴν ἀδελφὴν του, γιὰτὶ αὕτῃ, ὕπανδρος μὲν, ἀλλὰ διατελοῦσα εἰς χωρισμὸν μετὰ τοῦ ἀνδρός της, ἐφέρετο ὡς ἐξωκείλασα κατὰ τρόπον ἀναγκάσαντα τὸν ἐλθόντα ἀδελφὸν νὰ τῆς κάμῃ δεινὰς παρατηρήσεις. Εἰς ταύτας ἡ φονευθεῖσα, λέγεται, ὅτι ἰταμῶς καὶ ἀναιδῶς τοῦ ἀπῆντησεν, ὅπερ κατέστησεν ἐμμανῆ τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐπράξεν ὅ,τι ἐπράξεν. Ἡ τιμὴ τοῦ ἀδελφοῦ! Γιὰ πολλὰς δεκαετίες ἀκόμη θὰ στεροῦσε ζωὴς ἀπὸ νέες κοπέλλες καὶ γυναῖκες, πολλὰς φορὲς μὲ ἀσύστατες κατηγορίες, στὸ πλαίσιο μιᾶς κοινωνίας ποὺ πάλιν ἔδινε δίκιο στὸ θῦτή καὶ ποτὲ στὸ θῦμα.- Ἡ Ἑπειρος, ποὺ τοὺς τελευταίους μῆνες δὲν εἶχε τακτικὰς ἐκδόσεις, ἐξαιτίας τῆς ἑλλειψῆς δημοσιογραφικοῦ χαρτιοῦ, ἀπὸ τῆς 8 Μαρτίου ἐμφανίζεται ἀνανεωμένη, μὲ μεγαλύτερο σχῆμα καὶ μὲ καλὸ χαρτί, φρόντισε γι'αὐτὸ ὁ Α. Στεργιάδης, τὴν ἀπάλλαξε ἔτσι ἀπὸ τὴν εὐτέλεια τοῦ τσιγαρόχαρτου καὶ τοῦ στρατσόχαρτου τῶν μπακάλικων.- Ἐνα λυπηρὸν φαινόμενον ἐπισημάνθηκε σὲ ἀπόκεντρος δρόμους τῆς πόλης. Μικρὰ παιδιὰ -μαθητὲς καὶ μὴ-συγκεντρώνονταν καὶ ἔπαιζαν κουμάρι κι ἄλλα τυχερὰ παιγνίδια. Γινόταν σύσταση στοὺς γονεῖς καὶ τὴν ἀστυνομία νὰ ἐξαλείψουν αὕτῃ τὴν κοινωνικὴ πληγὴ.

Ο Νέστωρ Γεωργίτης ἐξακολουθοῦσε τὴν ἀρθρογραφίαν του στὴν Ἑπειρο, ἀσχολούμενος κυρίως μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικὸν ζήτημα, τὸ ὁποῖο θεωροῦσε τὸ πρῶτο πρόβλημα τῆς Ἑπείρου ἀλλὰ καὶ τῆς Ἑλλάδας. Καταφερόταν δριμύτατα ἐναντίον τῆς ἱμπεριαλιστικῆς πολιτικῆς τῆς ἰταλικῆς ἡγεσίας τῆς Κονσοῦλτας, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσε, ποὺ χρησιμοποιοῦσε κάθε ἀνέντιμο μέσο γιὰ νὰ πετύχει τοὺς σκοποὺς της. Στὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, ἐκεῖ ποὺ καθημερινὰ ὁ Βενιζέλος ἔδινε μάχην ἐναντίον της γιὰ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ σχέδιά της, ἀγωνιζόταν τὸ Μάρτιο, ὅχι μόνον νὰ κρατήσῃ τὴ Β. Ἑπειρο ἀλλὰ νὰ προσαρτῇ καὶ ἐδάφη τῆς ἐλεύθερης Ἑπείρου στὴν Ἀλβανία, μὲ τὸ αἰτιολογικὸν ὅτι τὸ ζητοῦσαν αὐτὸ οἱ Κουτσοβλαχικοὶ πληθυσμοὶ τῆς περιοχῆς. Οἱ Ἴταλοι εἶχαν φέρει στὸ Παρίσι ἀντιπροσώπους,

δῆθεν, τῶν Ἡπειρωτῶν Κουτσόβλαχων, ἀργυρώνητα ὄργανά τους, καὶ τὰ ἔρριξαν στὴ μάχη ἐλπίζοντας σὲ θετικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ Ἡπειρωτικὸς λαὸς, προπαντὸς οἱ ἴδιοι οἱ Κουτσόβλαχοι, ξεσηκώθηκαν κι ἀντέδρασαν ἔντονα. Ὁ Ν. Γεωργίτσος σὲ ἄρθρο του μὲ τίτλο *Κρίσιμαί στιγμαί*, ἔγραφε: *Πάλιν, λοιπόν, ἡ Ἰταλικὴ «Κονσούλτα» συνταράσσεται... Μετὰ τοὺς μισθοφόρους Ἀλβανοὺς ἐστρατολόγησεν ἀνεστίους τινὰς τυχοδιώκτας, τοὺς ὁποίους ἐπιτιλοφόρησεν πληρεξουσίους δῆθεν τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, καὶ ζητεῖ διὰ τούτων τὴν προσάρτησιν των εἰς τὴν Τουρκαρβανιτίαν. Καὶ κατέληγε: Αἱ στιγμαί ἃς διερχόμεθα εἶναι στιγμαί ὑπερτάτης ἀγωνίας. Ἦδη κρίνεται ἡ τύχη μας· κλίνομεν γόνυ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἀνθρωπίνην δικαιοσύνην. Ὅχι, δὲ φώτισε ὁ Θεὸς τοὺς Μεγάλους γιὰ ν' ἀποδώσουν δικαιοσύνη στὸν κόσμον. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἀγωνιοῦσαν, οἱ Ἡπειρώτες ἀγωνιοῦσαν γιὰ τὴ Β. Ἡπειρο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐλεύθερη ἀκόμα, ἐνῶ οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ ρουμανίζοντες Κουτσόβλαχοι, μὲ τὴν ἀμέριστη συμπαράστασι τῆς Ἰταλίας -πίσω τῆς κρύβονταν κι ἄλλοι- ἀγωνίζονταν νὰ τὴν κατασπαράξουν ἐν ὀνόματι, δῆθεν, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Γιὰ τὴν ὑπεράσπισιν τάχα αὐτῶν τῶν δικαιωμάτων πῆραν τὸ χάρτη τῆς Εὐρώπης καὶ μὲ τὰ κομμάτια τῆς διαμελισμένης αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων κυρίως ἔφτιασαν κράτη ψεύτικα, μὲ μωσαϊκὸ λαὸν, ἔζησαν ὥς τις μέρες μας, τὰ εἶδαμε στὴ γειτονιά μας νὰ διαμελίζονται, μέσα στὶς φλόγες τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, κι ἔγιναν νέα ὁμοιώματα κρατῶν, χωρὶς ἐθνικὴ ταυτότητα μερικά. Σ' ὅλα αὐτὰ οἱ Ἰταλοὶ πανταχοῦ παρόντες, νὰ θέλουν νὰ διαφεντεύουν τὰ πάντα σὲ χώρους ποὺ πίστευαν ὅτι ἀνήκαν στὴ δική τους σφαῖρα ἐπιρροῆς, νὰ θέλουν νὰ γιγαντώσουν τὴν Ἀλβανία σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδας, ν' ἀρνοῦνται κάθε συζήτηση γιὰ τὴ Β. Ἡπειρο καὶ νὰ βάζουν τοὺς ρουμανίζοντες τῆς Ἡπείρου νὰ ζητοῦν στὸ Παρίσι μὲ τοὺς «ἀντιπροσώπους» τοὺς τὴν προσάρτησιν στὴν Ἀλβανία κι ἄλλων Ἡπειρωτικῶν ἐδαφῶν, λὲς κι ἐκεῖ ἦταν ὁ παράδεισος τῆς ἐλευθερίας κι ἀγωνίζονταν οἱ ρουμανίζοντες νὰ μὴν τὸν χάσουν. Τρεῖς (ἀριθ. 3) ἦταν οἱ αὐτοχειροτονηθέντες ἐπίσημοι (!!) ἀντιπρόσωποι τῶν Κουτσοβλάχων Ἡπείρου, ἵνα διὰ λογαριασμὸν τρίτων πατρῶνων χορηγητῶν ξυγγράψωσι καὶ ὑπόμνημα οἱ ἀνθρωποὶ, δι' οὗ ζητοῦν τὴν προσάρτησιν τῶν Κουτσοβλάχων εἰς τὴν Τουρκαρβανιτίαν, ἔγραφε ἡ Ἡπειρος. Αὐτοὶ ἦταν: 1) ὁ Τάκης Βασιλώτης, ἀπὸ τὴ Βωβούσα, 2) ὁ Ἀχιλλεὺς Βέης, ἀπὸ τὸ Περιβόλι, καὶ 3) ὁ Α. Διαμάντης, ποὺ κατὰ τὴν ἰταλογερμανικὴ κατοχὴ δημιούργησε τὸ *Πριγκηπάτο* τῆς Πίνδου, ἀπὸ τὸ Περιβόλι κι αὐτός. Δὲν ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ οἱ ρουμανίζοντες πολέμησαν τὰ ἐθνικὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδας. Ἡ πρώτη ἐπίσημη ἀντίδρασή τους ἦταν ἡ προσφυγὴ σ' ἓνα ἄλλο συνέδριον, ἐκεῖνο τοῦ Βερολίνου, ὅταν ζητοῦσαν νὰ μὴν προσαρτηθεῖ ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἡπειρος στὴν Ἑλλάδα, ἀποφασισμένοι, ὅπως ἔλεγον, ἀκόμα καὶ νὰ πολεμήσουν, γιὰ τὴ ματαίωση τῆς ἑνώσεως. Φυσικὰ οἱ ἀπειλὲς τους ἔμειναν μόνον στὰ χαρτιά. Ἀπὸ τότε, καὶ σὲ κάθε περίπτωσι, σὲ συνεργασία μ' ὅλους τοὺς ἀντίπαλους*

τῆς Ἑλλάδας (Τούρκους, Βουλγάρους, Ἀλβανούς, Ἰταλοὺς κ.ἄ.) προσπαθοῦσαν νὰ ματαιώσουν κάθε ἐθνικὴ διεκδίκησίν της.

Στὴν πρόκληση τῶν ὀλίγων ρουμανιζόντων ἀπάντησε ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν Κουτσοβλάχων τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Πίνδου, μὲ τηλεγράφημα διαμαρτυρίας, ποὺ στάλθηκε στὸν πρόεδρο τῶν Η.Π.Α. Οὐίλσωνα, τὸν ἄγγλο πρωθυπουργὸ Λόυδ Τζώρτζ, τὸ γάλλο πρωθυπουργὸ Κλεμανσώ καὶ

Εὐγένιος Πλακίδας

τὸ Βενιζέλο, στὸ Παρίσι· Ὡς Κουτσόβλαχοι τῆς Ἡπείρου -τηλεγραφοῦσαν- τῶν ὁποίων εἴμεθα οἱ ἀληθεῖς ἀντιπρόσωποι, διαμαρτυρόμεθα μετὰ περιφρονήσεως καὶ ἀγανακτήσεως ἐναντίον τῶν συκοφαντῶν τῆς ἐθνικῆς μας ἑλληνικῆς συνειδήσεως καὶ τοὺς καταγγέλομεν ὡς μίσθαρνα ὄργανα καὶ πράκτορας ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς, δι' ἧς ἐπιδιώκουσι, ὅπως μᾶς ἀποσπάσωσι τῶν ἀγκαλῶν τῆς ἀληθοῦς πατρίδος μας Ἑλλάδος. Ὑπέγραψαν πολλοὶ ἀντιπρόσωποι: Ἀπὸ τῆς Καλαρρύτης ὁ Φασούλας, ἀπὸ τὸ Μέτσοβο ὁ Ψαροβασίλης, ἀπὸ τὸ Μαλακάσι ὁ Γκαραλάνης, ἀπὸ τὸ Γρεβενίτι ὁ Σαχίνης, ἀπὸ τὴ Λάϊστα ὁ Ἀντώνιος Παπαστεργίου, ἀπὸ τὴ Βωβούσα ὁ Ἰωάν. Τσιαπάρας καὶ ὁ Πέρτσας, ἀπὸ τὸ Συρράχο ὁ Ντόντορος, ἀπὸ τὰ

χωριὰ τῆς Κόνιτσας οἱ Ρίζος, Τζουβάρας, Παπανικόλας, ἀπὸ τὰ Βλαχοζαγόρα οἱ Σκέντος καὶ Τόδουλος, ἀπὸ τὸ Ἀνήλιο ὁ Δάλος. Ἀκολουθοῦσαν οἱ ὑπογραφές ὅλων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τμημάτων τῆς Πίνδου.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ, πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου 1919, στάλθηκε στοὺς Μεγάλους καὶ ἄλλη διαμαρτυρία ἀπὸ τὰ Γιάννινα: τῶν Ἑβραίων. Αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἦταν αἶτημα γιὰ ἀπόκτηση ἐθνικῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη, ἀλλὰ ἀποκήρυξη διακηρύξεων Ἑβραίων στὸ Παρίσι -τὸ περιεχόμενό τους εἶχε δημοσιευθεῖ καὶ στὸν τύπο- οἱ ὅποιοι, χωρὶς καμιά ἐξουσιοδότηση, ὑποκινούμενοι ἀπὸ κάποιους, δήλωναν πὺς οἱ Ἑβραῖοι τῆς Ἑλλάδας δὲν ἀπολαμβάναν τὶς ἴδιες πολιτικὲς ἐλευθερίες μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες. Ἡ Ἰσραηλιτικὴ κοινότητα τῶν Γιαννίνων διαμαρτυρήθηκε ἔντονα γιαντὲς τὶς δηλώσεις καὶ τόνιζε ὅτι οἱ Ἑβραῖοι Γιαννιώτες ζοῦσαν ἐν πλήρει, ἰσότητι δικαιωμάτων, ἀπολαμβάνοντες πλήρως τῶν πολιτικῶν ἐλευθεριῶν.

Αὐτὲς τὶς μέρες πέθανε στὰ Γιάννινα ἓνα μέγαλος εὐεργέτης -εὐσεβὴς φιλόκληρος- τὸν χαρακτήριζαν οἱ ἐφημερίδες- ὁ Εὐγένιος Πλακίδας, ἀπὸ τὸ Κουκούλι τοῦ Ζαγοριοῦ. Ἡ Μητρόπολη, ὁ Δῆμος καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῶν Γιαννίνων τὸν τίμησαν, ὅπως τοῦ ἄξιζε. Ὅμως καὶ ἐδῶ παρεισέφρυνε ἡ κομματικὴ ἐμπάθεια. Τὸ ψήφισμα ποὺ ἐξέδωσε ἡ Μητρόπολη καὶ ὁ Δῆμος δὲν τὸ ἔδωσαν γιὰ δημοσίευση στὴν Ἡπειρο. Ὁ Χατζῆς ἔγινε ἔξω φρενῶν καὶ καταφέρθηκε ἐναντίον τοῦ τοποτηρητῆ Πανάρετου, αὐτὸν θεωροῦσε

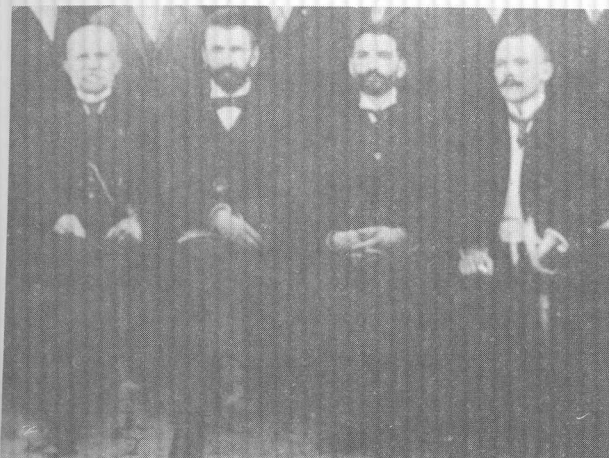
υπεύθυνο για τὸν ἀποκλεισμό τῆς ἐφημερίδας του ἀπὸ τὴ δημοσίευση. Ἄλλ' ἡ Ἡπειρος, ἅγιε Δωδώνης -ἔγραφε μὲ θυμὸ- ἐπράξε μόνη τὸ καθήκον της ἐναντι τοῦ νεκροῦ, ὅπως ἐπράξε τὸ καθήκον της καὶ τὸ 1912 ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅταν ἐβασανίσθη καὶ ἐτυραννήθη διὰ τὰ καλύψῃ ὑπὸ τὸ μαρτύριόν της, μεταξὺ ἄλλων πολλῶν, καὶ κάποια 1000 εἰκοσόφραγκα μυστικῶν εἰσφορῶν τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεώς μας εἰς τὴν Μητρόπολιν, περὶ τῶν ὁποίων ὁμως, ἔκτοτε, οὔτε εἶδεν, οὔτε ἤκουσεν κανένα λογαριασμὸν ποτέ. Εἰς τρόπον ὥστε νὰ στοχάζεται ἡ «Ἡπειρος» πολλάκις ἔκτοτε -μάλιστα ὅταν εὐρίσκεται πρὸ μερικῶν ταπεινῶν ἐκδηλώσεων- ἂν ἤξιζε ἀληθινὰ τὸν κόπον νὰ βασανισθῇ τόσον καὶ νὰ τῆς ροκανίσουν τὰ κόκκαλα εἰς τὰ τουρκικὰ μπουδρούμια, ὅταν κάποιοι ἄλλοι ἐροκάνιζον ἔξω εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα ναπολεόνια- γελῶντες ἴσως μὲ τοὺς τυραννουμένους ἀφελεῖς. Ναῖσκε; Βαρύτατη κατηγορία, γεμάτη ἀγανάκτηση. Δὲ φαίνεται ὁμως ὅτι συγκίνησε τὴ Μητρόπολη...

Τὰ συλλαλητήρια γιὰ τὴ Β. Ἡπειρο συνεχίζονταν. Στὴν Ἀθήνα ἐγίνε συγκέντρωση, στίς 17 Μαρτίου, στὴν πλατεία δημοτικοῦ θεάτρου. Ἡ ἀρ-θρογραφία στὸν τύπο βασιζόταν σὲ εἰδήσεις, ἄλλες σωστές, ἄλλες φανταστικές, καὶ πολλὲς φορὲς δημιουργοῦσε σύγχυση στὸ ἀναγνωστικὸ κοινό. Κάποιοι ἐρριξαν τὴν ἰδέα διεξαγωγῆς δημοψηφίσματος στὴ Β. Ἡπειρο. Ὁ Χατζῆς ἀντιτάχθηκε, ὅχι γιὰτὶ δὲ συμφωνοῦσε μὲ τὴν ἰδέα, ποὺ παλιότερα κι ὁ ἴδιος εἶχε προτείνει, ἀλλὰ δημοψήφισμα, κάτω ἀπὸ τίς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν περιοχὴ θὰ ἦταν παγίδα. Μὲ τὴ δράση τῶν Ἰταλῶν καὶ Ἀλβανῶν, ἔγραφε, τὴν καταδίωξη τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ τίς χιλιάδες τῶν προσφύγων, εἶχε ἐπέλθει ἀλλοίωση στὴ σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ βέβαια, μὲ συνεχιζόμενη τὴν ἰταλικὴ κατοχὴ, λόγος γιὰ δημοψήφισμα δὲ μποροῦσε νὰ γίνει.

Κάποιοι ἄλλοι, μὲ πρωτεργάτη τὸ Ν. Ντίλιο, τὸ δημοσιογράφου ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο, ἄρχισαν νὰ μιλοῦν γιὰ ἀγῶνες πρὸς ἐφαρμογὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Κερκύρας*. Ὁ Χατζῆς, δημοσιεύοντας ἀποκαλυπτικὰ στοιχεῖα, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ ἔρχονταν σὲ φῶς, γιὰ τίς συνθῆκες, κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶχε ὑπογράψῃ τὸ *Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας*, τὸ θεωροῦσε ἀσύμφορο γιὰ τὴν Ἡπειρο προϊόν ἀνάγκης καὶ πιέσεων (τοῦ Βενιζέλου τότε) -γιατὶ δὲν προνοοῦσε ἐλεύθερη Βόρειο Ἡπειρο, ἐγγυωμένην ἐλευθερίαν καὶ προνομίας εἰς τοὺς μειοψηφοῦντας Ἀλβανούς, ἀλλὰ ἀποτελοῦσε συγχώ-νευσιν Ἡπειρωτικὴν εἰς μίαν ἀνεξάρτητον Ἀλβανίαν, εὐαρεστομένην νὰ παράσχῃ ὑποπτα προνόμια -καὶ ταῦτα πρὸς εὐκολωτέραν ἐξάρθρωσιν- εἰς τοὺς Ἡπειρώτας. Ὁ Γ. Ζωγράφος, πρόσθετε, δέχτηκε τὸ Μάιο τοῦ 1914, ὕστερα ἀπὸ δραματικὰς στιγμὲς, νὰ ὑπογράψῃ τὸ *Πρωτόκολλον*, μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ὁμως νὰ τὸ ὑποβάλῃ καὶ ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν τῶν Ἡπειρωτῶν ἀντιπροσώπων στὸ β' συνέδριον τοῦ Δελβίνου. Ἔτσι ἀποφεύχθηκε ἡ ἐκούσια ὑποδούλωση τῆς Β. Ἡπείρου στὴν Ἀλβανία καὶ δημιουργήθηκαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς περιοχῆς ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1914. Γιὰ τὸ Χατζῆ ἡ ἐξ ὀφικίου διορισθεῖσα καὶ αὐτό-κλητος δῆθεν πρώτη συνέλευσις, ποὺ ἐπικύρωσε τὸ *Πρωτόκολλον τῆς Κερκύρας*, ἦταν ὑποπτη καὶ δὲν ἀντιπροσώπευε τὴν πραγματικὴ θέλησιν τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ λαοῦ. Γιὰ νὰ τεκμηριώσει τὴν ἀποψὴ του δημοσίευσε,

σὲ συνέχειες, ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τῶν γεγονότων (τῶν ὁποίων ἦταν αὐτόπτης μάρτυρας) ποὺ ὁδήγησαν στὴν ὑπογραφή τοῦ *Πρωτοκόλλου*. Ἐντονη κριτικὴ ἄσκησε καὶ ἐναντίον τοῦ δημοσιογράφου τοῦ Ἀργυροκάστρου Ν. Ντίλιου, ὁ ὁποῖος πρωτοστατοῦσε γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου*.

Γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος τῆς πόλης, κάθε μέρα δίνονταν πρόσφορες λύσεις. Οἱ διανομὲς τῶν βασικῶν εἰδῶν μὲ κουπόνια δελτίων ἀνακοινοῦσαν τὶς φτωχὲς οἰκογένειες καὶ δημιουργοῦσαν εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ὁμαλὴ λειτουργία καὶ ἀπελευθέρωση τῆς ἀγορᾶς. Ἡ Γενικὴ διοίκηση μὲ ἀπόφασή της ἐπέτρεψε

Ὁ καθηγητὴς Δ. Λιβαδεύς, πρῶτος ἀπὸ ἀριστερά. Δίπλα του κατὰ σειρὰν οἱ: Γ. Καλούδης, γυμνασιάρχης, Σ. Ἀράπης καὶ Φίλ. Σαγκούνης

τὴ μεταφορὰ καὶ ἐμπορία, ἐκτὸς Ἡπείρου, βασικῶν ἀγαθῶν, τῶν ὁποίων ὡς τότε ἀπαγορευόταν ἡ ἐξαγωγή. Τὰ ἀγαθὰ ποὺ διακινουῦνταν τώρα ἐλεύθερα ἦταν: δημητριακὰ, ἄλευρα, ὀσπρία, ρύζι, λαχανικὰ, πατάτες, χόρτο, ζῶα, τυριὰ κάθε εἶδους, βούτυρο ὡς 500 ὀκάδες, ξυλεῖα, καυσόξυλα, ὑφάσματα, δέρματα, θειάφι, θειϊκὸς χαλκός, φαρμακευτικὰ εἶδη καὶ ἐλιές. Ἐμείναν μερικὰ εἶδη ποὺ δὲν ἐπιτρεπόταν ἀκόμα ἡ ἐξαγωγή

τους, ὅπως τὸ λάδι. Μὲ τὸν καιρὸ ὅλα θὰ ἦταν ἐλεύθερα. Ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπένειμε παράσημα σὲ πολλοὺς παράγοντες τῆς πόλης, τῆς βενιζελικῆς παρατάξεως. Τὸν δήμαρχο Γ. Ἰωαννίδη τὸν τίμησε μὲ τὴν ἀνώτατη διάκρισις: τοῦ ἔδωσε τὸ παράσημο τῆς *Λεγεῶνος τῆς τιμῆς*. Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου κυκλοφόρησε στὰ Γιάννινα νέα ἐφημερίδα, μὲ τίτλο: *Βόρειος Ἡπειρος*. Τὸ *Βορειοηπειρωτικὸν βρισκόταν* στὴν ἄμεση ἐπικαιρότητα μὲ τὸ *Συνέδριον τῆς Εἰρήνης*, ἦταν γιαντὸ ἀναγκαίᾳ ἡ ἐκδοσις δημοσιογραφικοῦ ὀργάνου, ποὺ ν' ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ ἐθνικὸ θέμα. — Ὅλα τὰ εἶδη εἶχαν διανεμηθεῖ στὰ Γιάννινα, ἐκτὸς ἀπὸ πετρέλαιο. Πρὸς Θεοῦ! ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, παντοῦ μοιράστηκε πετρέλαιο, ἐμεῖς γιὰ τὴν ἐθνικὴν ἐορτὴν, 25 Μαρτίου, μουσικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐσπερίδα διοργανώθηκε, ἀπὸ τὴν *Ἀδελφὴν τοῦ Στρατιώτου*, ὑπὲρ τῶν προσφύγων Βορειοηπειρωτῶν. — Ὁ ἔξανθηματικὸς τύφος δὲν ἀπέτελεσε τελικὰ ἀπειλή γιὰ τὰ Γιάννινα. Οἱ ἀρχὲς πῆραν μέτρα καὶ ἔτσι τὰ κρούσματα περιορίστηκαν σὲ δύο. — Ἡ Γενικὴ διοίκηση ἐπέτρεψε στοὺς ἀρτοποιοὺς νὰ κατασκευάζουν καὶ πωλοῦν ἐλεύθερο ψωμὶ πρῶτης καὶ δεύτης ποιότητος. — Ὁ ἐπικηρυγμένος ἀντὶ 14.000 δρχ. ληστοφυγόνδικος Χαντζάρας, ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ ἔπος τοῦ συνηθισμένου κύκλου τῶν κλέφτικων ἱστοριῶν, εἶχε σκοτωθεῖ ἀπὸ τὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα τὸ τρίτο δεκαήμερο τοῦ Μαρτίου. Ἡ κεφαλὴ του ἀπεστάλη εἰς Ἰωάννινα καὶ τὴν 30ὴν Μαρτίου, κατὰ τὸ

παλαιὸν ἀντισταθμικὸν σύστημα, τῶν παλαιότερων τουρκοκρατικῶν περιόδων, ἐξετέθη εἰς δημοσίαν θέαν... Τὸ οἰκτρὸν θέαμα παρηκολούθησε πλῆθος παιδίων, ὄχλου καὶ χωρικῶν.- Οἱ κάτοικοι τῆς Φούρκας, κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἶχε στήσει φωλεάν ἐκεῖ ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, μὲ ἀπόφαση τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων ἀποκήρυξαν τοὺς προδότες καὶ ἀργυρώνητους ποὺ ἤθελαν νὰ ἐμφανίσουν τοὺς Κουτσοβλάχους ὅτι ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἔνωση ἢ προσάρτηση τῶν χωριῶν τους στοὺς γιδοκλέφτες Ἀλβανούς. Τὶς ὑπογραφὰς τῶν κατοίκων ἐπικύρωνε ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Γ. Μουτσιαούλης.- Ἀπὸ τὰ περισσεύματα τῆς φορολογίας, ἡ γενικὴ διοίκησις διέθεσε 400.000 δρχ. στὸ δῆμο Ἰωαννιτῶν, γιὰ τὴν ἐκτέλεση ἔργων ρυμοτομίας. Τὸ Βέλος τοῦ Δ. Πανίδου ἔγραφε: Μετὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα, πρόκειται νὰ συνέλθῃ ἐν Ἀθήναις τὸ Ἐπισκοπικὸν δικαστήριον, ἵνα δικάσῃ τοὺς ὑποδίκους κληρικούς. Ἀπὸ τὸ Δικαστήριον τοῦτο θὰ διέλθῃ καὶ ὁ ὑπὸ κατηγορίαν τέως μητροπολίτης Ἰωαννίνων κ. Σπυρίδων, περὶ τοῦ ὁποίου κρατεῖ πεποίθησις, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν προτέραν του θέσιν, κατόπιν τῆς δράσεώς του κατὰ τὰ «Νοεμβριανά» καὶ τῆς ἀποδοκιμασίας, ἣν τόσο σαφῶς ἐξεδήλωσεν ὁ Ἑπειρωτικὸς λαός. Φαιδρὴ χαρακτηρίζε τὴν εἰδησιν ὁ Χατζῆς. Μὰ καλὰ, γιὰ τὸ διευθυντὴς τοῦ «Βέλους» ἀποκαλεῖ τὸν Σπυρίδωνα τέως; Δὲν ἀκούει πῶς σὲ κάθε γιορτῇ οἱ ἱερεῖς δέονται «ὑπὲρ τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου ΗΜΩΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ; Γιατὶ λοιπὸν ΤΕΩΣ;- Στὶς 2 Ἀπριλίου πέθανε στὰ Γιάννινα, «πλήρης ἡμερῶν», ὁ ἀρχαιότερος καθηγητὴς τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς Δημήτριος Λιβαδεύς, πατέρας τοῦ τραπεζικοῦ Α. Λιβαδέα, τοῦ συγγραφέα τῆς δράσης τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.- Τὸ φύλλο τῆς «Ἠλείου» τῆς 7 Ἀπριλίου, ἡμέρας τοῦ Πάσχα, ἐκδόθηκε πανηγυρικὸ μ' ἐπὶκαιρὴ ὕλη. Ξεχωρίζει τὸ συμβολικὸ ἀρθρο τοῦ Γ. Πελλερῆν Ὁ Πόντιος Πιλάτος.- Καὶ κάτι ποὺ δὲ γίνεται σήμερα. Ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Ἀνάστασης (ἡ δευτέρα Ἀνάστασις, ὅπως λέγεται) ψαλλόταν στὸν Ἅγιο Νικόλαο Κοπάνων, στὶς 4 μ.μ. Ἐκεῖ μεταφερόταν καὶ ἡ εἰκόνα τῆς Ἀνάστασης ἐν πομπῇ, ἀπὸ τὸν σεπτὸν οἶκον τοῦ Νεομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου. Ἴσως ἡ τελετὴ γινόταν, γιὰ τὴν ἐκεῖ βρισκόταν τὸ μοναδικὸ τότε νεκροταφεῖο τῆς πόλης. Ἐπρεπε ν' ἀκούσουν καὶ οἱ νεκροὶ τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα, τὸ Χριστὸς Ἀνέστη.- Ἀπὸ τὶς 2 Ἀπριλίου οἱ Ἑβραῖοι γιόρταζαν τὸ δικό τους Πάσχα.

Ἡ τεκμηριωμένη καὶ θαρραλέα ἀρθρογραφία τοῦ Νέστορα Γεωργίτση στὴν Ἠπειρο, κατὰ τῶν σκοτεινῶν σχεδίων τῆς ἰταλικῆς πολιτικῆς, ἀπέσπασε τὰ συγχαρητήρια καὶ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του. Ὁ Ν. Λάμπας ἔστειλε ἐπιστολὴν στὸ Γ. Χατζῆ, μὲ τὴν ὁποία ἐξέφραζε τὴν πλήρη ἱκανοποίησίν του γιὰ τὴν ἀρθρογραφίαν τοῦ Ν. Γεωργίτση, σχετικὰ μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικόν, καὶ μὲ θαυμασμὸ ἀναπολοῦσε τὸν ἐκλεκτὸν δημοσιογράφον τῶν παλαιῶν τουρκοκρατικῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ αὐτοθυσία καὶ ἡ ἀφοσίωσις του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, τὸν ἔθετε πάντοτε ἀντιμέτωπον τῆς τότε ἰταλικῆς προπαγάνδας. Καὶ διερωτῶμαι ἂν εἶναι ἡθικόν καὶ ἐντιμὸν εἰς ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους δημοσιογράφους νὰ παραλείπωμεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλώνωμεν τὴν ἐκτίμησίν μας πρὸς τοὺς γηράσαντας ἐν τῷ καλῷ καὶ προσενηκόντας πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν κοινωνίαν. Ὁ Ν. Λάμπας ἐξέφραζε καὶ τὴ λύπη του γιὰ τὴν, ὅταν ἦταν διευθυντὴς τῆς Σημαίας, εἶχε γράψῃ τὴν ψεύτικη εἰδησιν ὅτι ὁ Ν. Γεωργίτσης ἔκανε αἴτηση πρὸς τὸ ἰταλικὸ προξενεῖο γιὰ νὰ προσληφθῇ ὡς ὑπάλληλος. Δὲν ἦταν δική του ἡ γνώμη αὕτη -πρόσθετε- ἀλλὰ προϊόν ἀνειλικρινῶν καὶ ἀνηθικῶν ἐμπνεύσεων, ἐκ προσωπικῶν παθῶν καὶ κατέληγε μὲ τὴν

έκφραση τής άπεριορίστης εκτίμησης καί τοῦ ὀφειλόμενου σεβασμοῦ πρὸς τὸν Ν. Γεωργίτη. Τιμοῦσε τὸ Ν. Λάππα ἢ ἀναγνώριση τοῦ σφάλματός του, ἀποκάλυπτε ὁμῶς ταυτόχρονα πόση ζημιὰ προξενοῦσε τὸ *παρασκήνιο*, καί τι ρόλο ἔπαιζε στὴ διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης. Ὑπολήψεις σπιλώνονταν γιὰ προσωπικά συμφέροντα καί ικανοποίηση κομματικῶν παθῶν.

Τῇ δεύτερῃ ἐβδομάδα τοῦ Ἀπριλίου ὁ Χατζῆς ἔφυγε βιαστικά γιὰ τὴν Ἀθήνα -εἶχε ἀρρωστήσει ἡ ἀδελφή του- καί τὴν ἀρθρογραφία καί σχολιασμό τῆς ἐφημερίδας ἀνέλαβε πάλι ὁ Ν. Γεωργίτης. Σὲ ἄρθρο του μὲ τὸν τίτλο: *Νέοι διεθνεῖς ὀρισμοί*, κατακεραύνωνε τοὺς Μεγάλους τοῦ *Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης*, προπαντὸς τοὺς Ἰταλούς, πού ὑπερθεμάτιζαν στὴ δημιουργία διεθνῶν ὄρων ἀρπαγῆς. Εἶχαν πράγματι, εἰσηγηθεῖ οἱ Ἰταλοὶ μιὰν ἀνήκον-στη καινοτομία, πού τὴν ἐφάρμοσαν μάλιστα στὴν πράξη, πρὶν ἀκόμα ἐγκριθεῖ ἀπὸ τοὺς ἄλλους συνέδρους. Σύμφωνα μ' αὐτή, τὰ μεγάλα κράτη ἀναλάβαιναν ἐντολὲς γιὰ κατάληψη ἐδαφῶν ξένων χωρῶν πρὸς ἐκπολιτισμὸν τῶν κατοίκων τους. Δὲν πρέπει, συνεπῶς, ν' ἀποροῦμε σήμερα γιὰ τὴ διάλυση εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, πού εἶχαν σχηματιστεῖ ἀπὸ τοὺς Μεγάλους γιὰ ἐξυπηρέτηση τῶν δικῶν τους συμφερόντων ἢ κρατῶν στίς ἄλλες ἡπείρους, πού ἀνέλαβαν νὰ τὰ ἐκπολιτίσουν οἱ Ἰταλοὶ καί οἱ ἄλλοι Εὐρωπαϊοί...

Ἀπὸ τὸ Παρίσι ἔφτασε κι ἄλλο γράμμα στὴν οἰκογένεια Κωστίδη, μὲ καλὰ νέα. Τὸ συρρίγιο εἶχε κλείσει καί τὰ σπασμένα κόκκαλα τοῦ ποδιοῦ τοῦ Βασίλη μὲ τὴν ἐγχείρηση πού ἔγινε, εἶχαν ἐνταχθεῖ λειτουργικά στὸ «μυρταῖον ὁστοῦν», καλυτέρευσαν πολὺ τὴν κατάσταση καί μὲ τίς ἀσκήσεις φυσιοθεραπείας ὀδηγοῦσαν στὴν πλήρη ἴαση τοῦ τραυματία καί τὴν ὁμαλὴ ἐπανένταξή του στὴ ζωὴ. Τὴν ἴδια μέρα πού ἔφτασε τὸ γράμμα, νέα χαρὰ ἦρθε νὰ προστεθεῖ στὴν οἰκογένεια. Ἡ Κατερίνα ἀποκάλυψε στὸ Δημήτρη, μόλις γύρισε τὸ μεσημέρι ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο, πὼς ἦταν δυὸ μηνῶν ἔγγυος. Ὡστόσο ὁ Δημήτρης ἄκουσε τίς εὐχάριστες εἰδήσεις ὄχι μὲ τὸν ἐνθουσιασμό πού οἱ ἄλλοι περίμεναν, ἀν καί ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ προδιέθετε εὐνοϊκὰ γιὰ θετικὲς συναισθηματικὲς ἀντιδράσεις. Τὶ συνέβαινε; Ἦταν φανερὸ πὼς τὸ Δημήτρη τὸν ἀπασχολοῦσε κάτι πολὺ σοβαρὸ. Οἱ ἔγνοιες εἶχαν ἀποτυπωθεῖ στὸ πρόσωπό του, οἱ ἄλλοι τόβλεπαν καί ἦταν σὰ νὰ διάβαζαν ἀνοιχτὸ βιβλίο, δὲν ἤξεραν μόνον τὴν αἰτία πού προκαλοῦσε τὴ συνοφρύωσή του. Ὑστερα ἀπὸ τίς ἐντονες πιέσεις τῆς μάνας καί τῆς γυναίκας του, θὰ μᾶς πεῖς Δημήτρη, τοῦ εἶπε ἡ Λευκὴ ἐπιτακτικά, δὲν ἔχεις δικαίωμα νὰ μᾶς κρατᾶς σὲ ἀγωνία, σήμερα μάλιστα πού γευτήκαμε περίσσια χαρὰ, δὲ μπορεῖς ἐσὺ νὰ τὴν φαρμακώνεις μὲ τὴ σιωπὴ σου.

Ἄν οἱ γυναῖκες καί τ' ἀδέρφια τοῦ Δημήτρη, διάβαζαν τίς ντόπιες ἐφημερίδες, θ' ἀνακάλυπταν ἀπὸ μέρες τὴν αἰτία τῆς στενοχώριας του. Σκάνδαλο εἶχε ξεσπάσει στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, μέγα σκάνδαλο. Καί ἦταν ἀνακατωμένοι σ' αὐτὸ ἓνα σωρὸ ἄνθρωποι: γιατροί, νοσοκόμοι, κάποιοι

ἀπὸ τὸ προσωπικὸ τῆς διεύθυνσης, ἰδιῶτες. Σὲ συμφωνία μὲ τοὺς προμηθευτὲς εἶχαν φαγωθεῖ ἑκατοντάδες χιλιάδες δραχμές, πολλὰ χρήματα γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἡ ἀνάκριση εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ μέρες καὶ τραβοῦσε σὲ μᾶκρος, γιατί κάθε τόσο ἀποκαλυπτόταν καὶ κάποια νέα πτυχή τῶν καταχρήσεων. Σκάνδαλο! ἔγραφαν μὲ μεγάλους τίτλους τὸ Ἑλεύθερον Βῆμα καὶ τὸ Βέλος, ἡ Ἡπειρος ὁμως ἦταν ἐπιφυλακτική. Ὅχι γιατί προσπαθοῦσε νὰ συγκαλύψει κάποιον ἢ νὰ μετριάσει τίς εὐθύνες τῶν καταχραστῶν, πού τὰ ὀνόματά τους κυκλοφοροῦσαν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα σ' ὅλα τὰ Γιάννινα, ἀλλὰ ὁ Χατζῆς ἔλειπε στὴν Ἀθήνα κι ὁ Νέστορας Γεωργίτης ἔκρινε πὼς δὲν ἦταν φρονιμο νὰ ἐκθέσει τὴν ἐφημερίδα μὲ σχολιασμοὺς καὶ καταδίκες προσώπων, πρὶν κὰν τελειώσει ἡ ἀνάκριση. Ὅταν ἔβγαινε τὸ πόρισμα ἡ ἐφημερίδα θὰ ἔλεγε τὴ γνώμη της, ὡς τότε συνιστοῦσε καὶ στοὺς ἄλλους μετριοπάθεια κι ὄχι υἱοθέτηση κάθε φήμης πού κυκλοφοροῦσε. Τὶ ἦταν νὰ τὰ γράψει; Οἱ ἄλλες δυὸ ἐφημερίδες ρίχτηκαν νὰ κατασπαράξουν τὴν Ἡπειρο, πὼς δῆθεν προσπαθοῦσε νὰ συγκαλύψει τὸ σκάνδαλο, νὰ προστατεύσει τοὺς ἐνόχους, τέτοια. Ὅταν ὁ Χατζῆς γύρισε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, βρῆκε μιὰ κατάσταση ἔντονα δυσφημιστική γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ ὑποχρεώθηκε ν' ἀποκαταστήσει τὴν ἀλήθεια. Χαρακτήρισε λάθος τὴν τοποθέτηση τῆς ἐφημερίδας γιὰ τὴ μὴ ἀναγραφή εἰδήσεων μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι δὲν εἶχε ἐκδοθεῖ τὸ πόρισμα, καὶ τάχτηκε στὸ πλευρὸ τῶν ἄλλων γιὰ γρήγορη κι ἀποτελεσματικὴ κάθαρση. Τὴ σφοδρότερη πολεμικὴ ἐναντίον του δέχτηκε αὐτὴ τὴ φορὰ ἀπὸ τὸ Βέλος τοῦ Δ. Πανίδη, πού βέβαια ἦταν ἀδύνατο νὰ συγκριθεῖ μὲ τὸ Χατζῆ στὴ δύναμη τῆς πένας. Ὑστερα ἀπὸ μερικὰ χρόνια ὁ Δ. Πανίδης θὰ γινόταν γαμπρὸς του.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀπουσίας τοῦ Χατζῆ στὴν Ἀθήνα ὁ Ν. Γεωργίτης, μὲ τὸ ψευδώνυμο Σίμων Ἰωνᾶς, ἔγραψε μερικὰ ἀπὸ τὰ καλύτερα ἄρθρα του. Ἐξετάζοντας τὴν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀλβανία, τίς σχέσεις τῆς χώρας αὐτῆς μὲ τὴν Ἰταλία καὶ τὴν ἀρπαχτικὴ βουλημία τῆς τελευταίας σημείωνε πὼς οἱ Ἰταλοὶ ὑπὸ τὸ (δῆθεν) μέγα ἐνδιαφέρον τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν δικαίων, ὑπέκρυπτον τὸν ἐγκάρδιον πόθον τῆς κατακτῆσεως «καιροῦ ἐπιτρέποντος». Ὁ εὐθετος καιρὸς παρουσιάσθη. Διαρκοῦντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ἀφέντες τὰς συμμάχους αὐτοκρατορίας, ὡς μισθοφόροι προσεφέρθησαν εἰς τοὺς πλειοδοτήσαντας ἀντιπάλους καὶ ἐπανέλαβον τὸ ἐγχείρημα τῆς Κυρηναικῆς. Τὸ δεύτερον τοῦτο κατακτητικὸν ἐγχείρημα (ἐννοεῖ τὴν Ἀλβανία), ἐγένετο μὲ τὴν πρόφασιν στρατιωτικῆς ἀνάγκης, ἥτις, λήξαντος τοῦ πολέμου, μετεβλήθη εἰς ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΝ, ἡ κηδεμονία μετετράπη εἰς προσωρινὴν κατοχὴν ΧΑΡΙΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, ἔλαβε βραδύτερον τὸν τύπον ΣΦΑΙΡΑΣ ΕΠΙΡΡΟΗΣ, ἥτις ἐμελλε νὰ καταλήξῃ εἰς ΕΜΠΟΡΙΚΗΝ ΚΑΤΑΚΤΗΣΙΝ μὲ πλήρη ΚΥΡΙΑΡΧΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.

Τὸ δαιμόνιο τῆς ἰταλικῆς διπλωματίας χρησιμοποιήθηκε γιὰ νὰ ἐφεύρει τίς φάσεις κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ἔπρεπε νὰ περάσει ἡ Ἀλβανία γιὰ νὰ ὑπο-

δουλωθεῖ. Φαίνεται ὅμως πῶς, κατὰ τὴν κρίση τοῦ Γεωργίτη, οἱ Ἄλβανοι εἶχαν καταλάβει τὸ παιγνίδι τῶν Ἱταλῶν καὶ ζητοῦσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτοὺς. Γιαυτὸ καὶ ἔστειλαν ἀντιπροσώπους καὶ ὑπομνήματα στὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*, μὲ τὰ ὁποῖα ἀπέκρουσαν τὴν ἰταλικὴ προστασία καὶ ζητοῦσαν τὴν ἀνεξαρτησία τους. Αὐτὸ ἐπιβεβαίωσαν καὶ οἱ εἰδήσεις ποὺ μὲ τόση δυσκολία ἔφταναν στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὴν ἰταλοκρατούμενη περιοχὴ. *Εὐκολότερο ἦταν* -ἔγραφε ὁ Γεωργίτης- *νὰ περάσεις τὸ σινικὸ τεῖχος καὶ νὰ μπεῖς στὴν Κίνα, ἀπὸ τὸ νὰ προσπαθήσεις νὰ πᾶς στὸ Δελβινάκι ἢ τὸ Ἀργυρόκαστρο.* Τὸ Δελβινάκι ἀνῆκε στὸ τρίγωνο ποὺ ἐπέμεναν νὰ κρατοῦν οἱ Ἱταλοί, ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη Ἡπειρο, καὶ οἱ Μεγάλοι τοῦ *Συνεδρίου τῆς Εἰρήνης* τοὺς τὸ ἐπέτρεπαν! Εἶχαν κλείσει μὲ συρματοπλέγματα τὸ δρόμο πρὸς τὴν Κόνιτσα καὶ φύλαγαν ὅλες τὶς διαβάσεις, ὥστε ἦταν ἀδύνατο νὰ εἰσχωρήσει κανένας στὴν περιοχὴ. Παρόλα αὐτά, ἔφταναν κάποιες εἰδήσεις ποὺ μιλοῦσαν γιὰ δημιουργία ἀνώμαλης κατάστασης στὴν Ἀλβανία, ἔξαιτίας τῶν συμπλοκῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν -τὶς εἶχαν ἐξοπλίσει οἱ Ἱταλοί γιὰ νὰ τρομοκρατοῦν τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς- ἐναντίον ἰταλικῶν τμημάτων στρατοῦ. Αὐτὸ ἐρμηνευόταν στὰ Γιάννινα ὡς στοιχεῖο ἀντίδρασης τῶν Ἀλβανῶν ἐναντίον τῆς ἰταλικῆς κηδεμονίας. Βέβαια ἦταν ἄδηλο ποῦ θὰ κατέληγαν οἱ συγκρούσεις. Ἡ Ἑλλάδα πάντως ἔπρεπε μ' εὐχαρίστηση νὰ δεχτεῖ τὴν ἀλβανικὴ ἀνεξαρτησία, ἐφόσον οἱ Ἀλβανοὶ περιορίζαν τὶς ἀξιώσεις της μέσα στὰ ἐθνογραφικὰ ὄριά τους. Φυσικὰ ἡ Β. Ἡπειρος ἔπρεπε νὰ ἐνσωματωθεῖ στὴν Ἑλλάδα.

Στὴ Β. Ἡπειρο ὅμως ἀγωνίζονταν καὶ ἔπεφταν νεκροὶ διαλεχτοὶ πρόμαχοι τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἀνάμεσά τους ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς Κορυτσᾶς Ἐφραίμ Γκίνης, ἀπὸ τοὺς δραστηριότερους παράγοντες τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Δολοφονήθηκε ἀκριβῶς γιὰ τὸ ἐθνικὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελοῦσε. Στὴν Ἀθήνα καὶ τὰ Γιάννινα ἐγιναν ἐπιβλητικὰ μνημόσυνα γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ προσφορά του. Στὴν Ἀθήνα τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο ἐκφώνησε ὁ Βορειοηπειρώτης βουλευτὴς καὶ δημοσιογράφος Κ. Σκενδέρης, ἐκδότης τοῦ *Πελασγοῦ*, μὴ ἀποστροφή τοῦ λόγου του ἦταν προφητικὴ. *Ἐφραίμ Γκίνη!* εἶπε. *Ἀπὸ σήμερον εἰσέρχεσαι εἰς τὸ Πάνθεον τῶν ἡρώων τῆς Πατρίδος. Εἰπέ εἰς τὴν χορείαν τῶν ἐθνομαρτύρων ὅτι στενάζει εἰσέτι ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός, ἀσφυκτιᾷ ἡ Β. Ἡπειρος. Εἰπέ εἰς αὐτοὺς νὰ ἐτοιμάσῃσι χώρον διὰ τοὺς νέους μάρτυρας, οἵτινες θὰ πέσουν ἀκόμα ὑπὲρ αὐτῆς τῆς Ἰδέας* διότι *θὰ χυθῇ πολὺ ἀκόμη αἷμα, μέχρις οὔ οἱ τελευταῖοι ἡρώες Σᾶς ἀναγγεῖλουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς Πατρίδος!*

Στὸ Παρίσι ὁ Βενιζέλος ἀγωνιζόταν νὰ κάμψῃ τὴν ἀντίδραση τῶν Ἱταλῶν στὸ θέμα τῆς Β. Ἡπείρου, στὸν κατάλογο ὅμως τῶν ἐθνικῶν προτεραιοτήτων εἶχε μπεῖ τώρα ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Ἰωνία. Οἱ Ἀμερικανικὲς ἀντιρρήσεις εἶχαν ἀρθεῖ καὶ οἱ Μεγάλοι συναίνεσαν τελικὰ νὰ δοθεῖ ἐντολὴ στὴν Ἑλλάδα νὰ καταλάβῃ τὴ Σμύρνη καὶ τὴν περιοχὴ της. Παρὰ τοὺς δισταγμοὺς μερικῶν ποὺ ὑποστήριζαν πῶς ἡ Ἑλλάδα ἔμπαινε σὲ μὴ ἐπικίνδυνη

περιπέτεια, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς στὸ σύνολό του, γιόρτασε τὴ διπλωματικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία τοῦ Βενιζέλου, ὡς ἐθνικὸ θρίαμβο. Στὴ λαϊκὴ φαντασία ὁ Βενιζέλος γινόταν ὁ ἐνσαρκωτὴς τῆς Μεγάλης Ἰδέας, κάτι ποὺ δὲν τὸ εἶχε πετύχει ὁ Κωνσταντῖνος. Οἱ Ἑπειῶτες, ποὺ πάλευαν ἀκόμα γιὰ νὰ

ἀπαλλάξουν τὴν ἐνιαίαν Ἑπείρο ἀπὸ τὴ δουλεία, δέχτηκαν μὲ ἀνεκλάλητη χαρὰ τὴν εἶδηση τῆς ἀπόβασης, στὶς 2 Μαΐου, τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Σμύρνη, καὶ ἀγανάχτησαν γιὰ τὶς συγκρούσεις τῶν πρώτων ἡμερῶν, τῶν ὁποίων ὑποκινητὲς ἦταν καὶ πάλι οἱ Ἰταλοί, ποὺ εἶχαν ἀποβιβαστεῖ κι αὐτοὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία, ἢ Ἑλλάδα θὰ τοὺς ἐβρίσκε μπροστά τους, ἀντίπαλους σὲ κάθε ἐθνικὴ τῆς ἐξόρμησης.

Ἀπ' ὅλους τοὺς γνωστοὺς καὶ φίλους του, ὁ Βενιζέλος διάλεξε τὸν Γενικὸ διοικητὴ Ἑπείρου Ἀριστείδη Στεργιάδη, γιὰ νὰ τοῦ ἀναθέσει τὴν ὑψιστὴ ἀποστολὴ τῆς πολιτικῆς διοίκησης, ἀλλὰ μὲ εὐρύτατες δικαιοδοσίες, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἰωνίας ποὺ κατέλαβε ὁ ἑλληνικὸς στρατός. Ὡς Γενικὸς διοικητὴς Ἑπείρου εἶχε δώσει ἐξετάσεις καὶ

Νέκτωρ Γεωργιάδης
(στὸ σαλόνι τοῦ σπιτιοῦ του)

εἶχε πετύχει. Κατασίγασε σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὰ πάθη, χωρὶς νὰ τὰ ἐξαλείψει, ἀντιμετώπισε μ' ἐπιτυχία τὸ ἐπισιτιστικὸ, ἔλυσε πολλὰ προβλήματα, ἦταν μιὰ προσωπικότητα, τὴν ἀξία τῆς ὁποίας ἀναγνώριζαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι. Ἡ ἀντιπολιτευόμενη Ἑπείρος π.χ. κατ' ἐπανάληψη εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ἔργο του κι ὅταν ἀναχώρησε γιὰ τὴ Σμύρνη, γιὰ ν' ἀναλάβει τὴν Ὑπατὴ Ἀρμοστεία, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις σημεινόντων στελεχῶν τῶν φιλελευθέρων, ποὺ ὁ Βενιζέλος δὲν τὶς ἔλαβε ὑπόψη του, ὁ Χατζῆς τοῦ ἐπλεξε τὸ ἐγκώμιο καὶ ἐξέφρασε τὴν πίστη ὅτι θὰ πετύχαινε στὴν ἀποστολὴ του. Οἱ ἐντολὲς τοῦ Βενιζέλου ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς δικαιοδοσίας τοῦ Ὑπατου Ἀρμοστοῦ, ἦταν σαφεῖς: Ὁ Στεργιάδης θ' ἀποτελοῦσε τὴν ὑπέρτατη ἀρχή, ἀπὸ τὴν ὁποία ὅλοι, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, θὰ ἔπαιρναν ἐντολές. Πρῶ-

τιστο σκοπό πού είχε θέσει ο Στεργιάδης -και ένέκρινε ο Βενιζέλος- ήταν νά κερδίσει τήν έμπιστοσύνη τών μη έλληνικῆς καταγωγῆς πληθυσμῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἡ έπιτυχία του προϋπέθετε συνεργάτες ικανούς και δοκιμασμένους και τέτοιους ο Στεργιάδης δέ θάβρισκε καλύτερους από τόν κύκλο τών ανώτερων υπαλλήλων πού τόν περιέβαλλαν ὡς Γενικό διοικητή Ἡπείρου. Ἔτσι, μαζί με τὸ Στεργιάδη, έφυγαν γιά τή Σμύρνη, τήν ἡμέρα τῆς ἀναχώρησής του και τίς ἀμέσως ἐπόμενες ἐπίλεκτα στελέχη τῆς Γενικῆς διοίκησης, στά ὁποία εἶχε ἀπόλυτη έμπιστοσύνη.

Τά Γιάννινα, στό μεταξυ, προσπαθοῦσαν νά ἐπιλύσουν, τά μεγάλα και μικρά τους προβλήματα. Ἀπό τά βασικότερα, ήταν ἐκεῖνο τών δασικῶν ἐκτάσεων. Τὸ δημόσιο, μετά τήν ἀπελευθέρωση, χαρακτήρισε ὅλα τά δάση ὡς κρατικά και ἐμπόδιζε τοὺς κατοίκους τών χωριῶν τήν καλλιέργεια και τήν ὑλοτόμηση, ὅπως γινόταν ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἡ κατάσταση ήταν δύσκολη γιά τοὺς χωρικούς, γιατί δέν είχαν στά χέρια τους τίτλους ιδιοκτησίας. Οἱ υπάλληλοι τών δασικῶν ὑπηρεσιῶν, γιά νά κατοχυρώσουν τά συμφέροντα τοῦ δημοσίου, ἔκαναν συνεχῶς μηνύσεις ἐναντίον ὧν νόμιζαν ὅτι ήταν παραβάτες και τά δικαστήρια δέν εἶχαν ἄλλη δουλειά νά κάνουν, παρὰ νά ἐκδικάζουν μηνύσεις γιά δασικῆς ὑποθέσεις. Σέ μιὰ μόνο μέρα στό εἰρηνοδικεῖο Μπάγιας (Κήπων), εἶχαν ἐγγραφῆι στό πινάκιο γιά νά ἐκδικαστοῦν 150 ὑποθέσεις. Γιά ν' ἀποσυμφορήσει τά δικαστήρια ἀπὸ τέτοιες ὑποθέσεις ἡ Γενική διοίκηση συγκρότησε ἐπιτροπή, στήν ὁποία ἀνατέθηκε ἡ ἐπίλυση τών διαφορῶν και τών συγκρούσεων τών ιδιωτῶν με τὸ δημόσιο.- Ἐκκλήση γινόταν ἀπὸ τόν τύπο νά ψηφιστεῖ νόμος γιά τήν προστασία τών «ὠφελίμων πτηνῶν». Χωρίς νά ξέρουν τί ζημιὰ ἔκαναν στό οἰκολογικὸ σύστημα -μήπως σήμερα ξέρουν;- καταδίωκαν τοὺς πελαργοὺς και τά χελιδόνια, πτηνά πού οἱ Τοῦρκοι τά προστάτευαν.- Τά ποδήλατα εἶχαν γίνει δημόσιος κίνδυνος γιά τοὺς κεντρικοὺς δρόμους. Οἱ περισσότεροι πού τά νοίκιαζαν ήταν ἄξεστοι νεανίαι κι ἔτρεχαν με ὑπερβολικὴ ταχύτητα, ἀδιαφορώντας γιά τά δυστυχήματα πού προξενοῦσαν. Οἱ ἐφημερίδες ζητοῦσαν τήν ἐπέμβαση τῆς ἀστυνομίας, γιά τήν ἀπαγόρευση τῆς κυκλοφορίας τους σέ πολυσύχναστους δρόμους.- Τὸ πολυπώθητο πετρέλαιο εἶχε πιά φτάσει και στά Γιάννινα: ἡ νομαρχία ἀνακοίνωσε πῶς τὸ γραφεῖο ἐπισιτισμοῦ διέθετε πετρέλαιο γιά ἀτομικὴ χρήση, σ' ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά τὸ προμηθευτοῦν, ὄχι ὁμως γιά ἐμπορία. Χαρακτηρίζοταν ὡς ἀδικαιολόγητη ἡ ἐπιμονή πού ἔδειχναν κάποιοι ιδιώτες και παντοπῶλες, νά συγκεντρώνουν τά δελτία πετρελαίου ἀπὸ τοὺς κατοίκους.

Γυρίζοντας ἀπὸ τήν Ἀθήνα ὁ Χατζῆς βρέθηκε ἀντιμέτωπος με μιὰ κατάσταση πού ποτὲ δέ μπορούσε νά φανταστεῖ. Τὸν καλοῦσαν οἱ δικαστικὲς ἀρχὲς ν' ἀπολογηθεῖ, γιατί -κατὰ τὸ κλητήριο θέσπισμα- εἶχε ὑπογράψει ἀναφορά, μαζί μ' ἄλλους, με τήν ὁποία καλοῦσε τοὺς Ἰταλοὺς, νά καταλάβουν τά Γιάννινα! Καλοῦσε τοὺς Ἰταλοὺς! Ποιός; Ὁ πιὸ σφοδρὸς τους πολέμιος, ὁ Χατζῆς! Τόση ἦταν ἡ ὀργή του πού λησμόνησε στρατιωτικοὺς νόμους, λογοκρισίες, κίνδυνο διακοπῆς τῆς ἐκδοσης τῆς ἐφημερίδας του, ὅλα, ντύθηκε τήν παλιὰ ἀγωνιστικὴ στολή του και ξέσπασε ἐναντίον τοῦ κράτους πού τίς υἱοθετοῦσε και τοῦ ἔστελνε κλήσεις μέσω τῆς δικαιοσύνης, ν' ἀπολογηθεῖ. Ἐγγραψε ἓνα ἀπὸ τά πιὸ καυστικά ἄρθρα του ἐναντίον τοῦ παρακράτους, ὅπως θά λέγαμε σήμερα και περίμενε τίς ἀντιδράσεις, πού φυσικά, ἐπειδὴ εἶχε δίκιο, δέν ἐκδηλώθηκαν ἀπὸ καμιά πλευρά. Τίτλος τοῦ

ἄρθρου: Ἄδικον, στυγερόν καὶ ἀνόσιον (16-5-1919). Στὴν ἀρχὴ ζητοῦσε ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα: Ὑπῆρχε κανένας στὰ Γιάννινα καὶ στὴν Ἡπειρο ποὺ νὰ μὴ γνῶριζε τίς δεκάχρονες συνεχεῖς προσπάθειές του γιὰ τὴν Ἡπειρο; Ὑπῆρχε κανένας ποὺ νὰ μὴ γνῶριζε τοὺς ἀγῶνες του ἐναντίον τῆς ἰταλικῆς ἐπέκτασης, ἰδιαίτερα ἐκείνους τοῦ 1916 καὶ 1917, ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ οἱ Ἴταλοί ἔμπαιναν στὰ Γιάννινα; Ὑπῆρχε κανένας ποὺ νὰ μὴ γνῶριζε ὅτι στὶς 24 Μαΐου ἀκόμα, δυὸ μέρες πρὶν μποῦν οἱ Ἴταλοί στὰ Γιάννινα, ἡ Ἡπειρος ἐξεσφενδόνιζε τὸν κεραυνὸν τῆς ἐκδοσης τῆς «Ἡπειρωτικῆς Μαύρης Βίβλου», γιὰ ν' ἀποτυπωθοῦν σ' αὐτὴ τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῶν Ἰταλῶν; Ὑπῆρχε ἀκόμα κανένας ποὺ νὰ μὴ γνῶριζε ὅτι κάθε συλλαλητήριο, κάθε ψήφισμα, κάθε ὑπόμνημα, κάθε ἀντιἰταλικὴ συγκέντρωση ποὺ ἔγινε στὰ Γιάννινα, ἔγινε ὕστερα ἀπὸ πρωτοβουλία καὶ συσκέψεις στὰ γραφεῖα τῆς Ἡπείρου; Ὑπῆρχε κανένας ποὺ ν' ἀγνοοῦσε ὅτι ἡ θέση τοῦ Γ. Χατζῆ ἀπέναντι στοὺς Ἰταλοὺς ποὺ ἔρχονταν εἶχε γίνει δύσκολη καὶ ἐπικίνδυνη, ὕστερα ἀπὸ τέτοιο λυσσαλέο καὶ πολύχρονο ἀγῶνα ἐναντίον τους, ὥστε ἀναγκάστηκε νὰ αὐτοεξοριστεῖ μὲ ὅλη του τὴν οἰκογένεια στὴν Ἄρτα; Ὑπῆρχε, λοιπόν, κανεῖς ἀγνοῶν ὅλα αὐτά; Ἄλλ' ἂν ὑπάρχη θὰ ἦτο κωφὸς ἢ τυφλὸς ἢ ἀγράμματος ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη καὶ ἔως προχθὲς καὶ σήμερον ἀκόμη. Καὶ συνέχιζε μετατρέποντας τὸ ἐρωτηματολόγιο σὲ κατηγορητήριο: Καὶ ὅμως, κλητήριοι θεσπισμα μᾶς καλεῖ νὰ ἀπολογηθῶμεν **ΗΜΕΙΣ - ΗΜΕΙΣ!** -διότι ὑπεγράψαμεν, λέει, ἀναφορὰν καλοῦντες τοὺς Ἰταλοὺς ἐνταῦθα! Πρὸ τοιαύτης βδελυρᾶς, στυγερᾶς καὶ ἀποτροπαίου κατηγορίας, γεννήματος τῶν συκοφαντικῶν εἰσηγήσεων καὶ πεπωρωμένων μαρτυριῶν τίς οἶδε τίνων βδελυρῶν ἐγκεφάλων-συκοφαντικῶν μαρτυριῶν, ὕβριζουσῶν τὴν Ἡπειρωτικὴν ψυχὴν, αἱ ὁποῖαι ἂν καὶ διὰ κάθε ἄλλον Ἕλληνα καὶ Ἡπειρώτην θὰ ἦσαν βδελυραί, δι' ἡμᾶς, ἰδιαίτερος, καταντῶσιν ἀσυνειδήτοι, ἀποτρόπαιαι καὶ μυσαραὶ-πρὸ τοιαύτης βδελυρᾶς συκοφαντίας ἀποστρέφομεν μετὰ φρίκης τὸ πρόσωπον καὶ στοχαζόμεθα ἂν ἀπέμεινε πλέον ἱερὸν τι, ὄσιον, ἠθικὸν εἰς μερικὰς συνειδήσεις, ὅταν οὕτως οἰκτρῶς, οὕτω στυγερῶς, οὕτως ἀσυνειδήτως, εὐρίσκονται ἄτομα ἀξιοῦντα τίτλον ἠθικοῦ καὶ διανοητικοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μὴ διστάζοντα νὰ δίδωσι μαρτυρίας καὶ ἐπιρρίπτωσιν εἰς **ΗΜΑΣ** τοιαύτας μυσαρὰς συκοφαντίας-ὅταν **ΗΜΕΙΣ ΜΟΝΟΙ**, ἐν ὀνόματι τῆς Ἡπειρωτικῆς τιμῆς καὶ συνειδήσεως ἐκραυγάζομεν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1916 εἰς ἐπίσημον συνεδρίασιν τοῦ Δημοτικοῦ συμβουλίου: «Ἡπειρώται! Ἐν ὀνόματι τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας σας, χτυπᾶτε τοὺς ἐπιδρομεῖς! Ἀκόμη ἂν πρόκειται νὰ γίνῃ στάχτη ἡ Ἡπειρος, χτυπᾶτε καὶ ἀμυνθῆτε, χάριν αὐτῆς ταύτης τουλάχιστον τῆς τιμῆς». Ἐρωτῶμεν (λοιπόν), μὲ τὸ μέτωπον ὑψωμένον καὶ μὲ τὴν καρδίαν γεμάτην ἀπὸ βδελυγμίαν, ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων σήμερον, ἐπιφυλασσόμενοι αὔριον νὰ σᾶς ἐρωτήσωμεν μὲ πᾶν νόμιμον καὶ μὲ πᾶν ἔνδικον μέσον. Εἶναι ἀλήθεια αὐτὰ ποὺ λέτε περὶ ἡμῶν ἢ εἶναι ψέμματα;

Κανένας σχεδὸν δὲν ἀπάντησε, ἐξἄλλου καὶ τί νὰ πεῖ; Τὰ πράγματα

μαρτυροῦσαν μόνα τους. Ἡ ἀντιιταλική ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ καὶ τοῦ Γεωργίτη ἦταν ἀποτυπωμένη στὰ φύλλα τῆς *Ἡπείρου*, ποιὸς θὰ τὴν ἀμφισβητοῦσε;

Παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν ἄδικη ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Χατζῆς ἐπαινοῦσε τὴν κίνηση ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὴν ἀνάγκη ἐθνικῆς συμφιλίωσης, ποὺ βέβαια προϋπέθετε τὴ χορήγηση γενικῆς ἀμνηστείας. Τὴν κατάσταση -ἔλεγε- τὴν ἐκμεταλλεύονταν μόνον οἱ ἐπιτήδειοι, γι' αὐτοὺς ἀποτελοῦσε πρόσφορο ἔδαφος γιὰ νὰ δημιουργοῦν ὀντότητα, μερικοὶ καὶ περιουσίες. Σὲ κάποιες μάλιστα ὑποθέσεις ἔβλεπε κανεὶς ὡς κατηγοροῦς ἢ ὡς μάρτυρας καὶ ἀνθρώπους μὲ ἐκκρεμεῖς κατηγορίες γιὰ ἀνθρωποκτονίες, νὰ ἐμφανίζονται κέρβεροι ἀνωτέρων ἰδανικῶν, καὶ ἀνωτέρων ἠθικῶν σφαιρῶν!

Παρόλα αὐτὰ βρέθηκε κάποιος ποὺ δὲν τόλμησε βέβαια ν' ἀμφισβητήσει τὴν ἀγωνιστικὴ ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ κατὰ τῆς ἐπεκτατικῆς πολιτικῆς τῆς Ἰταλίας, τοῦ καταλόγησε ὁμως θρασύτητα στὴν ἔκφραση τῶν ἀπόψεών του. Ἦταν τὸ *Βέλος* τοῦ Δ. Πανίδη. Καὶ ἀναγνωρίζομεν μὲν -ἔγραφε- ὅτι ἡ «*Ἡπειρος*» προσέφερεν ὑπηρεσίας εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλ' ἡ θρασύτης μὲ τὴν ὁποίαν παρουσιάζεται προχθὲς νὰ τὰς ἀναφέρει... καὶ συνέχιζε τὴν κριτικὴ καταφερόμενο ἐναντίον τοῦ Χατζῆ. Ἀκουσε, ὅσα δὲ θάθελε ποτὲ ν' ἀκούσει. Ὡστε λοιπόν, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς, εἰς τὴν μακαρίαν αὐτὴν πόλιν..., ἀνθρώποι μὲν ἔχοντες οἰανδήποτε ἀξίαν καὶ παρασχόντες κατὰ καιροὺς καὶ ἐν συνεχείᾳ κοινωνικὰς καὶ ἐθνικὰς ὑπηρεσίας, εἶναι θρασύτης ὅταν ὑβρίζονται καὶ τσαλαπατίζονται ἀνιέρως, ἐν τῷ ἱερῷ δικαιώματι τῆς ἀμύνης των, ὑπερασπιζόμενοι νὰ ὁμιλῶσι περὶ τούτων. Ὀντίδια δὲ καὶ ἀνθρωπίδια διάφορα -κοινωνικοὶ μήκντες καὶ εὐρῶς (μούχλα) κοινωνικός, βλάστημα πάσης ἀνωμάλου καταστάσεως- ἀνθρωπάρια, μερικὰ μὲν κατωτάτης διανοητικῆς ἀναπτύξεως, ἄλλα κατωτάτης ἠθικῆς ὑποστάθμης, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτόχρημα ἐστιγματισμένου ἐθνικοῦ ἢ κοινωνικοῦ παρελθόντος, δὲν εἶναι καθόλου θρασύτης νὰ ποζάρουν εἰς μίαν κοινωνίαν, εἴτε ἐνδεδυμένα τὴν λεοντὴν ὀψίμων καὶ ὑπόπτων πατριωτισμῶν, εἴτε περιβεβλημένα τήβεννον εἰσαγγελέων, αείποτε κατηγορῶν, εἴτε τὴν σοβαρὰν στολὴν διδασκάλων τῆς κοινωνίας - ὅταν οὔτε πιστοποιητικὸν καὶ διδασκάλου δὲν ἔχουσιν ὅτι ἐδιδάχθησαν ποτὲ τὸ ἀλφάβητον τοῦλάχιστον... Τὸ σχόλιο συνεχιζόταν μὲ προσωπικὴ ἐπίθεση κατὰ τοῦ διευθυντῆ τοῦ *Βέλους*, σὲ ὁρισμένα σημεῖα ἄγγιζε τὰ ὅρια τοῦ λιβέλλου, μὲ τὴν ἔννοια ποὺ πῆρε τὸ περιεχόμενό του στὴ νεότερη ἐποχὴ. Ἦταν τόση ἡ ἀγανάκτηση τοῦ Χατζῆ γιὰ τὴ σκευωρία ποὺ ὑφάνθηκε σὲ βάρος του, ποὺ συχνά, ὄντας ἐκτὸς ἑαυτοῦ, χρησιμοποιοῖ ἐκφραστικὰ μέσα, ὅμοια μ' ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα κατηγοροῦσε τοὺς ἀντιπάλους του.

Ἀπὸ πληροφορίες ποὺ κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσει, κατέληξε στὸ συμπέρασμα, ὅτι δὲν ἦταν Γιαννιώτες αὐτοὶ ποὺ τὸν κατηγοροῦσαν γιὰ φιλοϊταλισμό, ἀλλὰ ὑπάλληλοι, ἴσως κι ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς δικαιοσύνης, περα-

στικοί από τὰ Γιάννινα, γιαντὸ μὲ ἄλλο σχόλιό του ἐπιτίθεται μὲ ὀξύτητα ἐναντίον τους καὶ δίνει ὄρκο πὼς θὰ τοὺς ἀποκαλύψει καὶ θὰ τοὺς ὑποχρεώσει ν' ἀνακαλέσουν. Μὲ τὸ προχθεσινὸν ἄρθρον μας, ἔγραφε, ἰδιαιτέρως ἠθέλαμεν νὰ ἐλέγξωμεν καὶ νὰ ξετινάξωμεν δημοσίᾳ τὸ ἀμελέτητον, ἀσοβάρειτον, καθόλου νοήμον καὶ ἀκριβολογικῶς μὴ εὐσυνείδητον, ἀπὸ πάσης δὲ ἐθνικῆς ἀπόψεως ἄστοχον μιᾶς σαθρᾶς πληροφορίας καὶ αὐτόχρημα ἐστερημένης καὶ τῆς ἐλαχίστης καὶ στοιχειώδους ἐθνικῆς ΕΥΦΥΪΑΣ, ἐξ ἧς ἐξεπορεύθη ἡ ἀνάγκη ἀνακρίσεως, ἐπὶ μιᾶς βδελυρᾶς συκοφαντίας -καὶ τοῦτο μόνον ἵνα φθάσωμεν ἅπαξ ἔτι, δημοσίᾳ, εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἰς τὴν χώραν αὐτήν, δυστυχῶς, κατὰ καιροὺς διαβατικοὶ μπὸν βιβάν, πολλοὶ καὶ ἀδιάφοροι, μὲ κιλόταν ἢ ἄνευ κιλότας, διέρχονται κηδεμόνες τῶν συμφερόντων τῆς τιμῆς ἢ τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς Ἑπείρου, ἄνθρωποι φίφτυ-τοῦ, κατάλληλοι διὰ τὸ κορτάρισμα τῆς οἰασδήποτε νοσοκόμου δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ νοσοκομείου -εὐαίσθητοι ὑπερβολικὰ εἰς τὴν θέαν καὶ τὴν προσέγγισιν τοῦ οἰουδήποτε θηλυκοῦ- ἐλάχιστα ὅμως κατάλληλοι διὰ βαθυτέρας, νοσημονεστέρας καὶ ὀξυδερεστέρας σκέψεις καὶ μελέτας καὶ ἐνεργείας. Στοχαζόμενοι, ὅμως, ἡμεῖς, οἱ ἄνευ οὐδενὸς ἐπισήμου δημοσίου ὑπουργήματος, ἀλλ' ἐξ Ἑπαιρωτικῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ καθήκοντος, τεταγμένοι ἐργάται τοῦ ἐθνικοῦ Ἑπαιρωτικοῦ συμφέροντος, στοχαζόμενοι πολιτικώτερον, σωφρονέστερον καὶ βαθύτερον καὶ διαισθανόμενοι τὸ ἄστοχον περισσοτέρου θορύβου, ἔστω καὶ ὡς ἀμύνης ὅπλου, σιωπῶμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἀλλὰ μὲ τὴν ΑΓΡΙΑΝ ΔΙΑΒΕΒΑΙΩΣΙΝ ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς Ἑπαιρωτικῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀτομικῆς μας, ἐν ὅσῳ ζῶμεν καὶ «οἰοὶ τ' ὦμεν», καὶ ἐφ' ὅσον ἕνας οὐρανὸς καὶ μία γῆ ὑπάρχει διὰ νὰ μᾶς κρατῇ καὶ νὰ μᾶς στεγάξῃ ὅλους, τὸν κατασκευαστὴν μιᾶς ἡλιθίας ὕβρεως κατὰ τῆς Ἑπείρου καὶ ἡμῶν δὲν θὰ τὸν ἀφήσωμεν κατοπίσω, ἕως ὅτου τὸν πείσωμεν καὶ τὸν ἴδιον νὰ ὁμολογήσῃ καὶ παραδεχθῇ εἰς ποῖον στυγερόν συμπέρασμα ἢ ἐπιπολαιότης τὸν ὠδήγησεν.

Τ ἡ φροντίδα τῆς οἰκογένειας Κωστίδη, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πέτρου καὶ Βασίλη γιὰ τὸ Παρίσι, τὴν εἶχε ἀναλάβει ὁ Δημήτρης. Ὁ γιατρὸς ἐνοιωθε πὼς εἶχε ἐπωμιστεῖ σοβαρὰς εὐθύνες, ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας καὶ κάθε λόγος ἢ πράξις του ἀντανάκλουσε σ' αὐτή. Τὰ γράμματα ἀπὸ τὸ Παρίσι σ' αὐτὸν ἔρχονταν, συστημένα πάντοτε, γράμματα αἰσιόδοξα στὸ σύνολό τους, πίσω ὅμως ἀπὸ τίς γραμμὰς τους ὁ Δημήτρης συναισθανόταν πὼς κάτι κρυβόταν, ποὺ ὁ πατέρας, αὐτὸς κυρίως ἔγραφε, δὲν ἤθελε ἀκόμα νὰ τὸ πεῖ. Αὐτὸ τὸ κρυμμένο μυστικὸ ποὺ οὔτε ὁ ἴδιος τὸ ἔξερε, ἀλλάξε τὴ διάθεσή του, ὅλοι τὸ ἀντιλαμβάνονταν στὸ σπίτι, προπαντὸς οἱ γυναῖκες, μὲ τὴν ὀξύτατη διαίσθησιν ποὺ ἔχουν, ρωτοῦσαν ἐπίμονα νὰ μάθουν, τί νὰ τοὺς ἀπαντήσῃ, ἀφοῦ κι ὁ ἴδιος δὲν ἔξερε; Πολλὰς φορὰς κανένας δὲν τοῦ μιλοῦσε, τὸν κοίταζαν μόνον ἐταστικά καὶ λυπημένα, τότε ἦταν ποὺ ὁ Δημήτρης γινόταν συντρίμμι, βούρκωναν τὰ μάτια του κι ἔτρεχε

νά κλειστεί στο δωμάτιό του, μεγαλώνοντας την ανησυχία των άλλων. Ἡ στάση τοῦ Δημήτρη τοὺς φαινόταν παράξενη γιατί διάβαζαν ὅλοι τὰ γράμματα, ὁ Πέτρος ἔγραφε πὼς ἡ ὑγεία τοῦ Βασίλη βελτιωνόταν καθημερινά, τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ στενοχωροῦσε τὸ γιατρό, κι ἔκανε καὶ τοὺς ἄλλους νὰ χάνουν τὴν αἰσιοδοξία τους; Κάποια μέρα ἡ Κατερίνα τόλμησε μιὰ ἐξήγηση: —Εἶναι ἀναστατωμένος, εἶπε, με τίς ἀνακρίσεις ποὺ γίνονται στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο γιὰ τὰ σκάνδαλα, ὁ Δημήτρης δὲν ἔχει καμιὰ εὐθύνη, ὅλη ὁμως αὐτὴ ἡ ἱστορία τὸν ἐπηρέασε, θὰ πάει, μοῦ εἶπε, στὸ Χατζῆ νὰ τὸ κουβεντιάσει. Ἡ ἐξήγηση φάνηκε πὼς ἦταν σωστή, ὁ Δημήτρης, πῆρε ἄδεια ἀπουσίας δυὸ ὡρῶν ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο γιὰ νὰ δεῖ τὸ Χατζῆ, χωρὶς βέβαια νὰ κάνει λόγο γι'αὐτὸ στοὺς προϊσταμένους του. Ὁ Χατζῆς χάρηκε πολὺ πού τὸν εἶδε, εἶχε μάθει ὅλη τὴν περιπέτεια τοῦ Βασίλη, ἐνοιωθε τὴν οἰκογένεια Κωστίδη σὰ δική του, συμμεριζόταν τὸν πόνο της. —Δὲν ἦρθα σήμερα γιὰ τὸ Βασίλη, κύρ Γιώργη, ἀπάντησε ὁ Δημήτρης, εὐχαριστώντας γιὰ τὰ αἰσθήματά του. Ἐλπίζω νὰ πάνε ὅλα καλά, ἂν καὶ κάτι μοῦ λέει πὼς ἡ περιπέτειά του δὲ θὰ τελειώσει σύμφωνα με τίς εὐχὲς ὅλων μας. —Ἐχεις καμιὰ ἐνδειξη γι'αὐτό; τὸν ρώτησε ἀνήσυχος ὁ Χατζῆς. —Τίποτα, μόνο κάτι λέξεις στὰ γράμματα τοῦ πατέρα, με κάνουν νὰ σκέπτομαι. Νὰ δώσει ὁ Θεὸς νὰ ἔχω ἄδικο, κι ὁ Βασίλης νὰ γυρίσει ἐντελῶς καλά. Ἀλλά, ὅπως σοῦ εἶπα, δὲν ἦρθα γιὰ τὸ Βασίλη... —Τί εἶναι αὐτὸ ποὺ σὲ ἀνησυχεῖ παιδί μου; τὸν ρώτησε πατρικὰ ὁ Χατζῆς. —Τὸ νοσοκομεῖο, κύρ Γιώργη, ἐκεῖ φαίνεται πὼς ἔγιναν σοβαρὰ πράγματα, κι ἐνῶ ἔχω γιὰ ὅλα ἄγνοια, φοβᾶμαι μὴ με μπλέξουν. Εἶναι καὶ ἡ πολιτικὴ μου τοποθέτηση ποὺ κάνει εὐαίσθητη τὴ θέση μου. Ἀνησυχῶ κι ἦρθα νὰ μοῦ πεῖς τὴ γνώμη σου. Ὁ Χατζῆς γιὰ λίγο δὲ μίλησε. Ὑστερα σηκώθηκε ὀρθίος, σὰν κάτι νὰ τὸν εἶχε ἐρεθίσει: —Δὲν εἶναι ἀπλὰ σοβαρὰ, ἐκεῖ κάτω ἔγιναν φοβερά πράγματα Δημήτρη, θὰ γράψω ἓνα σχόλιο, μέσα στὰ πλαίσια ποὺ μοῦ ἐπιτρέπει ἡ λογοκρισία, ἔγιναν ἀπίστευτα πράγματα. Καὶ λυπᾶμαι πολὺ πού στὴν ἀρχὴ δὲν καταλάβαμε τί γινόταν, εἶπα κι ἐγὼ στὴν Ἀθήνα κι ὁ Νέστορας (Γεωργίτης), φρόνιμος καὶ συνετός, ὅπως πάντα, τάβαλε με ὅσους ἀποκάλυψαν τὴν κατάσταση, πρὶν ἀκόμα ἡ ἀνάκριση ἀρχίσει. Αὐτὰ ποὺ θὰ μάθεις θὰ τὰ διαβάσεις ἴσως αὔριο, εἶναι ἀνατριχιαστικά. Ἐσὺ δὲν ἔχεις καμιὰ εὐθύνη, ἔγιναν προτοῦ ἐπιστρατευθεῖς, ἐνέχονται πολλοί, καὶ πρῶτος ἀπ' ὅλους ὁ διευθυντὴς τοῦ νοσοκομείου. Κρατήσου μακριὰ ἀπὸ συζητήσεις καὶ σχόλια καταδικαστικά ἢ εὐνοϊκά γιὰ τίς πράξεις τους, ἡ ἀνάκριση προχωρεῖ καὶ θὰ βγάλει ὅλα τ' ἄπλυτα, ἡ κοινωνία τῶν Γιαννίνων εἶναι ἀνάστατη καὶ χρειάζεται νὰ πάρει θέση ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργὸς γιὰ νὰ τὴν καθουχάσει. Θὰ τὸ κάμει; Δὲν ξέρω. Ἀλλ' ὅταν γίνουν γνωστὲς ὅλες οἱ λεπτομέρειες, θ' ἀνησυχήσει... —Μὰ τόσα πολλὰ ἔγιναν στὸ νοσοκομεῖο; ρώτησε μ' ἐκπληξὴ ὁ Δημήτρης. —Τόσα, ὅσα δὲ φαντάζεσαι, δὲ σοῦ λέω τίποτα τώρα, θὰ τὰ διαβάσεις. Ἐξάλλου μερικὰ δημοσίευσαν οἱ ἐφημερίδες τῆς συμπολίτευσης, βλέπεις μᾶς πρόκαναν. Δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει ἄλλα ὁ Δημήτρης, χαιρέτησε

μ' ἐγκαρδιότητα τὸ Χατζῆ, αὐτὸς τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν ἐπισκέπτεται συχνότερα, ἔχουμε τόση ἀνάγκη ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, σ' αὐτὲς τὶς δύσκολες στιγμές, νὰ ἔρχεσαι Δημήτρη, μοῦ κάνει καλὸ ἢ κουβέντα σου, νὰ γράφεις τὶς εὐχές μου στὸν πατέρα σου καὶ τὸ Βασίλη, νὰ γυρίσουν γρήγορα κοντὰ μας, μὲ τὴν ἀπουσία τοῦ Πέτρου μοῦ φαίνεται πὼς ἄδειασαν τὰ Γιάννινα, ἔτσι τουλάχιστο νοιώθω ἐγώ. Ὁ γιατρός τὸν εὐχαρίστησε γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ καὶ πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸ Κάστρο, ἐκεῖ ἦταν τὸ νοσοκομεῖο, ἡ δὶωρη ἄδεια εἶχε περάσει.

Ὑστερα ἀπὸ δυὸ μέρες ἡ οἰκογένεια τοῦ Δημήτρη διάβαζε στὴν Ἑπειρὸ γιὰ τὰ σκάνδαλα τοῦ νοσοκομείου καὶ δὲν πίστευε στὰ μάτια της. —Μὰ

Δρόμος στὸ Κάστρο

εἶναι δυνατόν νὰ ἔγιναν ὅλα αὐτὰ σὲ βάρος ἀνθρώπων καὶ μάλιστα ἄρρωστων; φώναξε ἀγανακτισμένη ἡ Λευκή. Ὁ νοῦς της εἶχε πάει στὸ Βασίλη ποὺ νοσηλεύτηκε σὲ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, ἓνα ρίγος πέρασε στὴ ραχοκοκαλιά της, τόση ἀπανθρωπιά, γιαντοὺς ποὺ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους γιὰ τὴν πατρίδα, εἶναι δυνατόν; μουρμούριζε μόνη της. Νὰ τι ἔγραφε ἡ Ἑπειρὸς στὶς 20-5-1919: Ἐμπνέουσι φρίκην ὅσα, ἐν συνεχείᾳ ἤδη, ἀλλὰ κρυφὰ καὶ ἄγνωστα καὶ ἐπιμελῶς σκεπαζόμενα τέως, ὑπὸ ἀλύσεως ἴσως ἐνόχων καὶ συνενόχων, καὶ εἰς τὰ καφενεῖα καὶ εἰς τοὺς δρόμους καὶ πανταχοῦ ἐκτίθενται, ἀποκαλύπτονται καὶ ζωγραφίζονται, σχετικῶς μὲ τὰ σκάνδαλα τοῦ Στρατιωτικοῦ Νοσοκομείου. Καὶ αἱ μὲν καταχρήσεις καὶ τὰ στελλόμενα ἐκ τῶν νοσοκομειακῶν εἰδῶν εἰς εὐνοουμένας νεαρὰς καὶ εὐνοουμένας γραί-

ας, φαβορίτας τῶν νεαρῶν, καὶ τὰ περὶ τιμῆς γάλακτος καὶ ἄλλα τοιαῦτα -κολοσσιαῖαι καταχρήσεις, ὡς ζωγραφίζωσι τώρα οἱ τέως σιωπῶντες ἐπιμελῶς κατήγοροι καὶ μερικοὶ συνάδελφοι τοῦ διευθυντοῦ- ὅλα ταῦτα, ἐπὶ τέλους, φέρουνσι τὴν λυπηρὰν σκέψιν ἀγρίας καὶ ἀσυνειδήτου κλοπῆς κατὰ τοῦ δημοσίου. Ἀλλ' αἱ μυσαρότητες τῆς βδελυρᾶς ἀσυνειδησίας διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων; Οἱ νεκροί, οἱ ἄνευ φερέτρων, οἱ νεκροί, οἱ θαπτόμενοι γυμνοὶ -ὅπως λέγουσιν- ἵνα σκυλεύονται τὰ ροῦχα των καὶ πωλοῦνται-, οἱ ἄνευ ἐπιτηρήσεως οὐδεμιᾶς πυρέσσοντες καὶ ῥιπτόμενοι ἐκ τῶν παραθύρων ἐν παροξυσμῶ-ὡς λέγεται τουλάχιστον περὶ τινος δυστυχοῦς Λευκαδίου Κατωπόδη, περὶ οὗ εἶτα, πάντοτε ὡς λέγουσιν εὐρύτατα ἔξω, ἐγένετο ἐκθεις ὅτι ἀπέθανεν ἐκ βρογχοπνευμονίας-ὅλα αὐτὰ τί εἶναι; Πὼς συνέβαινον; Ὑπῆρχεν ὑπηρεσία; Ὑπῆρχαν ἄλλοι ἀνώτεροι; Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τὸ αἷμα τῶν 800 ἀτυχῶν, τῶν οὐχὶ ἀποθανόντων ἐκ τῆς γρίπτης μόνον, ἀλλὰ αὐτόχρομα θυσιασθέντων ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν καὶ τὴν ἀστοργίαν τῶν

ὕγειονομικῶν, οἷτινες, ἐνῶ οἱ θάλαμοι τῶν στρατῶνων αἱματώνοντο ἀπὸ τὰς αἱματεμέσεις, μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ἠγόραζον ἀγροὺς εἰς τὰς εὐνοοιμένας, χωρὶς νὰ φανῇ σκιὰ ποτὲ ὑγειονομικοῦ εἰς τοὺς θαλάμους, ἵνα ἴδῃ τὸ θανατικόν, ποὺ ἔδερνε δυστυχεῖς οἰκογενειάρχας, βοᾷ τιμωρίαν σήμερον.

Οἱ διοικητικὲς ἀνακρίσεις γιὰ τὰ σκάνδαλα τοῦ νοσοκομείου εἶχαν τελειώσει, ὁ διευθυντὴς κι ὁ διαχειριστὴς εἶχαν συλληφθεῖ, παρόλα αὐτὰ ἡ δικογραφία δὲν εἶχε σταλεῖ στὸ στρατοδικεῖο, μόνο ἀρμόδιο νὰ ἐκδικάσει τὴν ὑπόθεση. Ἔτσι οἱ φήμες γιγαντώνονταν, κάθε μέρα καὶ νέες ἔρχονταν νὰ προστεθοῦν στὶς παλιές. —Πρὸς Θεοῦ! διαμαρτύρονταν οἱ ἐφημερίδες, στείλτε τὴν ὑπόθεση στὸ Στρατοδικεῖο, ν' ἀρχίσει ἡ τακτικὴ ἀνάκριση, νὰ ξεκαθαρίσουν τὰ πράγματα, ν' ἀναπνεύσει, ἐπὶ τέλους ἡ κοινωνία ἀπ' αὐτὸ τὸ μεγάλο ἐφιάλτη. Εἶχαν δίκιο. Τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα κυκλοφοροῦσαν ὡς διαδόσεις νὰ ἦταν ἀλήθεια, τότε οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἀναμίχτηκαν στὰ σκάνδαλα ἦταν εἰδεχθεῖς ἐγκληματίες.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης, πολλοὶ Τουρκογιαννιώτες, ἀπὸ τὸ φόβο ἀντιτιπίνων ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἔφυγαν γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἡ ἐμπλοκὴ τῆς Τουρκίας στὸν πόλεμο, ἡ ἀνώμαλη πολιτικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ, ὁ ἀποκλεισμός καὶ οἱ ἐπισιτιστικὲς δυσχέρειες, ὑποχρέωσαν τοὺς περισσότερους νὰ ξαναγυρίσουν, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, στὰ Γιάννινα. Οἱ Γιαννιώτες, μέσω τῶν ἐφημερίδων, καλωσόριζαν τὸν ἐρχομὸ τους. Ἦταν βέβαιοι πὼς καὶ οἱ ἴδιοι εἶχαν πειστεῖ ὅτι πλέον ἐλευθέρω, πλέον ἀσφαλῆς, πλέον μητρικὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀπὸ τὴν φιλόξενον καὶ ἐλευθέραν καὶ ἀνεξίτητον καὶ ἀνεξίκακον ἐλληνίδα γῆν. Πυρκαῖα ποὺ ἐκδηλώθηκε στὶς 13 Μαΐου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ (παλιὸ) δημαρχεῖο, στὴ συνοικία τῆς Ἀγίας Μαρίνας, μέρα μεσημέρι, ἀποτέφρωσε τὸ σπῆτι τοῦ Α. Βενέτη. Κινδύνεψαν καὶ τὰ γειτονικά, καθὼς καὶ τὸ δημαρχεῖο. Αἰτία ἡ ἔλλειψη κατάλληλων πυροσβεστικῶν μηχανημάτων. Ὁ δῆμαρχος, ὅλο ἔλεγε πὼς κατὶ θὰ κάνει, ἀλλὰ δὲν ἔκανε. Ἡ πόλη δολόκληρη βρισκόταν στὸ ἔλεος τῆς φωτιάς καὶ τῆς διάθεσης τῶν ἀνέμων. Τὰ Γιάννινα καὶ ἡ ὑπαίθρος ἦταν ἀπὸ τὶς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας ποὺ πείνασαν περισσότερο. Μετὰ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους καὶ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, παρὰ τὶς προσπάθειες ποὺ καταβλήθηκαν, οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ἐξακολουθοῦσαν νὰ στεροῦνται πολλῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ παραγόμενα ἦταν κακῆς ποιότητος. Πανταχοῦ ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ὅλοι οἱ φοῦρνοι εἶναι γεμάτοι ἀσπρο, φραντζολάτο, εὐθυνὸν ψωμί. Καὶ γεμάτοι ἀπὸ σιταρένιον ὥραϊο ψωμί εἰς τὸ ἥμισυ τῆς τιμῆς. Ἐδῶ πωλεῖται μὴν λάσπη βρωμερὰ καὶ ὄξουσα ἀκόμη ἀπὸ τὸν εὐρώτα τῶν σάκκων τὴν ὁσμὴν, ποὺ ὁ ἀποκλεισμός καὶ αἱ στερήσεις μόνον ἐδικαιολογοῦν. Διατί; Πανταχοῦ εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, εἰς τὰ παντοπωλεῖα, μακαρόνια, φαρίνες, ζυμαρικὰ πρῶτης ποιότητος πρὸς 2,80 ἢ 3 δρχ. τὴν ὀκᾶν, εἰς οἰανδήποτε ἀφθονίαν. Ἐδῶ οὔτε μακαρόνια, οὔτε δρόμι ζυμαρικῶν. Διατί; Διατί; Διατί; Σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν αὐτά, εἶχε ἀρχίσει πρὶν ἀπὸ δυὸ μῆνες, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου, μὴ ἀδικαιολόγητῃ ἀνατίμηση βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς, ποὺ μόνον στὰ Γιάννινα σημειωνόταν. Τὸ κρέας, τὰ ψάρια, τὸ βούτυρο, ὁ καφές, τὰ εἶδη ζαχαροπλαστείου καὶ πολλὰ ἄλλα τρόφιμα, ἀκόμα καὶ τὰ ξύλα εἶχαν ὑπερτιμηθεῖ καὶ οἱ δημοσιογράφοι ἐρευνοῦσαν ν' ἀνακαλύψουν τὰ αἰτία τοῦ φαινομένου. Ὅρεξις μόνον στιγμιαίου κέρδους-κεκτημένη κακὴ ἔξις καὶ κεκτημένη ταχύτης ἀκόπου πλούτου διὰ μιᾶς συνέχει ὅλους, παρατηροῦσε κάποιος. Ἴσως νὰ εἶχε δίκιο, γιὰτὶ οἱ ὑπερτιμήσεις εἶχαν γίνε μόνον στὰ Γιάννινα καὶ τὸν περίγυρό τους, ὅχι στὴν ἄλλη Ἑλλάδα. Στὸ γάλλο πρόξενο τῶν Γιαννίνων Ἐδ. Ντυσσάπ, ἀπονεμήθηκε ὁ Σταυρός τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ βασιλικοῦ τά-

γματος Γεωργίου του Β', ὁ Χατζῆς, παλιὸς φίλος τοῦ πρόξενου, τὸν συγχάρηκε ἐγκάρδια.- *Γνωστοτάτη καὶ ἀγαθὴ φυσιογνωμία τῆς πόλεως ἐξέλιπε* (τέλη τοῦ β' δεκαμήρου τοῦ Μαΐου) *μέ τὸν θάνατον τοῦ Γιαγιά βέη Μπουρίκα*, πού εἶχε διατελέσει δήμαρχος Ἰωαννίνων, πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὁ Γιαγιάμπεης, ἔτσι τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ συμπολίτες του, ὑπερηφανευόταν πάντοτε γιὰ τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση τὸν τίμησε μὲ τὸ δημαρχιακὸ ἀξίωμα, γιὰ πολλὰ χρόνια.- Κάποια ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων, νομίζοντας πὼς μὲ ὅσα δημοσίευε ὕβριζε τὸν Χατζῆ, χωρὶς νὰ τὸ θέλει ἐπλεκε τὸ ἐγκώμιό του. Ἐγραφε: *Ὁ Χατζῆς ὁ αἰώνιος... Παρ' ὅλα τὰ ταξίδια καὶ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἀέρος* (τὴν ἐξορία δηλαδή), *παρ' ὅλας τὰς περιπετείας μᾶς γυρίζει πάντοτε μὲ τὴν αἰωνίαν φρεσκάδα του...* — *Μὰ τοὺς Ἁγίους Πάντας, στεκόμεθα εἰς προσοχὴν, χαιρετίζομεν καὶ εὐχαριστοῦμεν*, ἀπαντοῦσε ὁ Χατζῆς.- Ἀπὸ τὴν ἐπανεκδόσὴ της ἡ *Ἥπειρος*, δημοσίευε καθημερινὰ σχεδόν, ποιήματα τοῦ Γ. Χατζῆ-Πελλερὲν, γραμμένα στὴ Λευκάδα, ὅταν ζοῦσε ἐκεῖ ὡς ἐξόριστος, περιέχονται στὴ συλλογὴ τοῦ *Ἠφαίστεια*.- Ἀπὸ τὰ τέλη Μαΐου σημειώνεται νέα ἀπουσία, πολὺμηνι μάλιστα, τοῦ Χατζῆ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους. Τὸν ἀντικατέστησε πάλι στὴν ἀρθρογραφία καὶ τὸ σχολιασμὸ ὁ *Σίμων Ἰωνᾶς* (Γεωργίτης).

Ο Δημήτρης ἔνοιωθε ἄσχημα τὸν τελευταῖο καιρὸ· οἱ ἔγνοιες τὸν τυραννοῦσαν βασανιστικά, οἱ εὐθύνες πού εἶχε ἀναλάβει ἦταν πολλές. Ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας κι αὐτὸς ἔπρεπε ν' ἀναλάβει πρωτοβουλία γιὰ ὅλα τὰ προβλήματα πού παρουσιάζονταν. Τὸ μαγαζὶ ἦταν ἀνοιχτό, ἀλλὰ ὅσο φιλότιμα κι ἂν δούλευαν οἱ ὑπάλληλοί του, δὲ μποροῦσαν ν' ἀναπληρῶσουν τὴν πνοὴ πού ἔδινε ὁ Πέτρος στὴ λειτουργία του. Εἶχε ξαναβρεῖ τὸν κανονικὸ ρυθμὸ ἐργασίας, δὲν εἶχε φτάσει ὅμως στὰ ἐπίπεδα συναλλαγῶν, πού εἶχε ἀναπτύξει ὁ Πέτρος, πρὶν ἀποφασίσει -ὅταν ὁ ἀποκλεισμός εἶχε στενέψει πολὺ- νὰ τὸ κλείσει. Εἶχε ἐμπιστοσύνη στὸν ἐπικεφαλῆς ὁ Δημήτρης, ἤξερε τί ἔκανε ὁ Πέτρος ὅταν τὸν διόριζε, ὅμως ὁ πατέρας ἔπρεπε νὰ γυρίσει, ὁ ἀνταγωνισμὸς ἦταν μεγάλος καὶ τὸ μαγαζὶ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ στιβαρὸ χέρι. Ὁ Νίκος, μαθητὴς τῆς Ζωσιμαίας ἀκόμα, τέλειωσε τὴν τρίτη τάξη καὶ πῆγαινε στὴν τελευταία· μετὰ τὸν τραυματισμὸ τοῦ Βασίλη, κλείστηκε περισσότερο στὸν ἑαυτό του, μελετοῦσε ἐξαντλητικά, ἀπομονωμένος στὸ δωμάτιό του, σπάνια ἐπικοινωνοῦσε μὲ τοὺς ἄλλους· ὅταν δὲ βρισκόταν στὸ σπῖτι ἔκανε μοναχικοὺς περιπάτους, πολὺωρους, γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη, κάποτε πεταγόταν καὶ στὸ Νησι ἢ τὴ *Ντραμπάτοβα*, δὲν ἔλεγε τίποτε στοὺς δικούς του, ἀκόμα καὶ στὸ τραπέζι ἦταν λιγόλογος στίς ἀπαντήσεις του. Ὁ Δημήτρης τὸν παρακολουθοῦσε προσεχτικά, σὰν ἀδερφὸς καὶ γιατρός, τὸν ἀνησυχοῦσε ἡ συμπεριφορὰ του, δυὸ-τρεῖς φορὲς πού προσπάθησε νὰ τὸν πείσει ν' ἀνοίξει τὴν καρδιά του, ἀπέτυχε. — *Ὅταν θάρθῃ ἡ ὥρα, θὰ σοῦ πῶ, Δημήτρη*, ἦταν ἡ ἀπάντησή του. *Νὰ τοῦ πεῖ... τί νὰ τοῦ πεῖ;* συλλογιζόταν ὁ Δημήτρης, *τί ἔκρυβε αὐτὸ τὸ παιδί καὶ δὲν ἤθελε νὰ τὸ φανερώσῃ στοὺς ἄλλους;* Εὐτυχῶς πού οἱ πρῶτες ἀνακρίσεις γιὰ τὰ σκάνδαλα τοῦ στρατιωτικοῦ νοσοκομείου εἶχαν τελειώσει, θαρχόταν τώρα ὁ ἀνακριτὴς τοῦ στρατοδικείου, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀλήθειας εἶχε ἀποκαλυφτεῖ. Ὁ Δημήτρης δὲν εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τὰ σκάνδαλα, παρόλα

αὐτὰ ἢ βαρεῖα ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ τὸν ἐπηρέασε πολὺ. Ἄγανακτοῦσε μὲ τὴ συμπεριφορὰ συναδέλφων καὶ ὑπαλλήλων ποὺ εἶχαν θυσιάσει τὴ συνείδησή τους καὶ τὴν ἀνθρωπιά τους, μπρὸς στὴν ἀπληστία τοῦ χρήματος, χωρὶς νὰ σκέφτονται πὼς ἔτσι ὁδηγοῦσαν στὸ θάνατο ἑκατοντάδες συνανθρώπους τους. Κατὰ βάθος ὁ Δημήτρης τοὺς λυπόταν, συγχώρηση ὅμως δὲ μποροῦσε νὰ τοὺς δώσει. Τὰ γράμματα ἀπὸ τὸ Παρίσι δημιουργοῦσαν πάντα ἐλπίδες, παρόλα αὐτὰ ὁ Δημήτρης ἐξακολουθοῦσε νὰ βασανίζεται ἀπὸ κάποιες ἀμφιβολίες, καθὼς μερικές λέξεις τοῦ πατέρα του ἄφηναν νὰ διαχέονται ὑποψίες φόβου... Εἶχε φορτιστεῖ συναισθηματικὰ σὲ μεγάλο βαθμὸ, σὲ κάποιον ἤθελε ν' ἀνοίξει τὴν καρδιά του, ὁ κύρ Γιώργης δὲν ἦταν κατάλληλος ν' ἀκούσει τὴν ἐξομολόγησή του, εἶχε τίς δικές του ἔγνοιες, ἐξάλλου εἶχε φύγει πάλι γιὰ τὴν Ἀθήνα, ἄγνωστο πότε θὰ γύριζε. Τότε θυμίστηκε τὸν Ἀβραάμ, τὸ φίλο τοῦ πατέρα του, τοῦ εἶχε μιλήσει πολλὰς φορὲς ὁ Πέτρος γιαντόν, δὲν εἶχαν συναντηθεῖ ποτέ, ἀποφάσισε νὰ τὸν δεῖ. Διαισθανόταν πὼς θὰ τὸν ἀνακούφιζε ἡ συζήτηση ποὺ θάχε μαζί του. Ἔστειλε ἄνθρωπο στὸ σπίτι του, νὰ ὀρίσει ὥρα συνάντησης, τὸν πληροφόρησαν πὼς ὁ Ἀβραάμ βρισκόταν στὸ ἐξωτερικόν, εἶχε πάει στὸ Παρίσι, ἐκεῖ μαζεῦονταν τότε οἱ ἐκπρόσωποι τῶν λαῶν, ἀκόμα καὶ τῶν ὀλιγάριθμων μειονοτήτων, ὅλοι ζητοῦσαν ἀπὸ τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*, Ἄρειο Πάγο τῶν Ἑθνῶν τὸ ἀποκαλοῦσε ὁ Ν. Γεωργίτσος στὴν ἀρθρογραφία του, τὴν ἐξασφάλιση μιᾶς πατρίδας, ἢ τὴν ἔνωση μὲ τοὺς ὁμοεθνεῖς τους. Τὸ ἀντίθετο ἔγινε. Σχεδιάστηκαν στοὺς χάρτες κράτη τεχνητά, ἀπὸ λαοὺς διάφορους καὶ πληθὸς μειονότητες, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἐπιζήσουν. Ἔτσι δημιουργήθηκε τότε ἡ Γιουγκοσλαβία, κι ἀποροῦμε σήμερα μὲ τὴ διάλυσή της. Ὁ Ἀβραάμ, ἐπίλεκτο τέκνο τῆς ἐβραϊκῆς φυλῆς, εἶχε πάει στὸ Παρίσι γιὰ νὰ συμβάλει κι αὐτὸς μὲ τὸ κύρος καὶ τίς γνωριμίες του, στὴν ἵδρυση ἐβραϊκοῦ κράτους στὴν Παλαιστίνη. Σὲ λίγες μέρες γύριζε στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὸ σπίτι θὰ εἰδοποιοῦσαν τὸν Δημήτρη, πότε θὰ μποροῦσε νὰ τὸν ἐπισκεφτεῖ.

Στὸ Παρίσι, ἡ βουλημία τῶν Ἰταλῶν γιὰ ἀρπαγὴ ἐδαφῶν ποὺ πίστευαν ὅτι εἶχαν δικαίωμα νὰ τὰ καταλάβουν -ἀποτελοῦσαν, ἔλεγαν, τὸ ζωτικὸ χῶρο τους- ἦταν ἀχόρταγη. Οἱ εὐρωπαῖοι συνεταῖροι τους εἶχαν ἀηδιάσει μὲ τίς ἀπαιτήσεις τους, ψήφισαν ἐναντίον τους σὲ πολλὰ θέματα. Οἱ Ἰταλοὶ ἐξέφραζαν τὴν ἀγανάκτησή τους γιὰ χῶρες ποὺ δὲν τοὺς ἔφταιγαν, ὅπως ἡ Ἑλλάδα, ὁ Βενιζέλος ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Β. Ἡπείρου, αὐτοὶ ἀντιδροῦσαν, δὲν ἤθελαν οὔτε τὸ τρίγωνο ποὺ κρατοῦσαν ἀκόμα, στὴν περιοχὴ Πωγωνίου-Κόνιτσας νὰ ἐγκαταλείψουν. Κάποια ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων ἔγραψε μιὰ μέρα πὼς ἄρχισαν νὰ ἐκκενώνουν τὸ τρίγωνο, τὴν ἐπόμενη ἀναγκάστηκε νὰ τὸ διαψεύσει. Πάντως οἱ μέρες τους ἦταν λίγες. Τὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης* εἶχε ἀποφασίσει νὰ φύγουν. Οἱ Ἰταλοὶ θὰ φύγουν, ἔγραφε μὲ πείσμα ἡ *Ἡπειρος*, παρὰ τὴν ἐπιμονή τους νὰ μείνουν. Ὁ Ἄρειος Πάγος τῶν Ἑθνῶν ἀπεφάνθη.

Στὴν πρώτη σειρὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ λαοῦ, τοῦ τύπου καὶ τῆς ἑλλη-

νικῆς διπλωματίας ἦταν πάλι ἡ Β. Ἡπειρος. Οἱ Ἴταλοι ἐπέμειναν πεισματικά στήν κατοχή της κι εἶχαν προσεταιριστεῖ, ὅπως σημειώθηκε, ἕναν παράγοντα τῆς περιοχῆς, τὸ δημοσιογράφο Ν. Ντίλιο, ἄλλοτε ἐκδότη τῆς *Ἡπειρωτικῆς ἀμύνης* τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τώρα διευθυντὴ τῆς *Concordia* -ὀργάνου τῆς ἰταλικῆς διοίκησης- ποὺ ἰσχυριζόταν ὅτι Βορειο-ηπειρωτικὸ ζήτημα δὲν ὑπῆρχε πιά, γιατί εἶχε λυθεῖ ὀριστικά μὲ τὸ *Πρωτόκολλο τῆς Φλωρεντίας*. Ὁ Σίμων Ἰωνᾶς μὲ δριμύτητα καταφέρθηκε ἐναντίον τοῦ Ντίλιου, μισθωτὸ τὸν χαρακτήριζε, γιὰ τὴν ἀνθελληνικὴ στάση του, συνιστοῦσε ὅμως νὰ μὴν ἀσχολεῖται πολὺ ὁ ἐγχώριος τύπος μὲ τὶς δραστηριότητες καὶ τὰ γραφόμενά του γιατί δὲν τὸ ἄξιζε, *ἂς μὴ γίνεται θόρυβος γιὰ τὸ τίποτα*, κατέληγε.

Οἱ Μεγάλοι εἶχαν ἀποφασίσει νὰ φύγουν οἱ Ἴταλοι ἀπὸ τὸ τρίγωνο τοῦ Πωγωνίου, αὐτοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν μὲ διάφορα προσχήματα. Ἐπρεπε νὰ περάσουν ἄρκετοὶ μῆνες, τὸ Νοέμβριο τοῦ 1919, γιὰ ν' ἀποχωρήσουν. Στὸ διάστημα αὐτό, τὸ καλοκαίρι, σημειώθηκε ἕνα γεγονός ποὺ θὰ ἦταν ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν τύχη τῆς Β. Ἡπείρου, ἂν οἱ Ἴταλοι ἦταν εὐλκρινεῖς στὶς προθέσεις τους. Κατὰ τὶς συζητήσεις γιὰ τὸ *Βορειο-ηπειρωτικὸ* στὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης*, ἔγιναν πολλὲς προτάσεις γιὰ τὴ λύση του. Ἡ Ἰταλία ἐπέμενε στήν ἐφαρμογὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας*, οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ συμφωνοῦσαν γιὰ τὴν παραχώρηση μέρους μόνο τῆς περιοχῆς στήν Ἑλλάδα. Ὁ Βενιζέλος ὑποστήριζε τὶς ἀρχικὲς θέσεις γιὰ τὴ Β. Ἡπειρο, ὅπως αὐτὲς εἶχαν διατυπωθεῖ ἀπὸ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἀκόμα. Ἡ Ἀμερική, μὲ τὴν ἀκατατόπιστη διπλωματία της, συμφωνοῦσε μᾶλλον μὲ τοὺς Ἀγγλογάλλους καὶ ὑποστήριζε μὲ ἐπιμονὴ τὶς ἰταλικὲς διεκδικήσεις στήν Ἀλβανία, λύση δὲ φαινόταν νὰ βρίσκεται. Τότε ὁ Βενιζέλος ἀποφάσισε νὰ συνεννοηθεῖ ἀπ' εὐθείας μὲ τὸν ἰταλὸ ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Τιττόνι, ποὺ ἦταν καὶ ἐπικεφαλῆς τῆς ἰταλικῆς ἀντιπροσωπείας στὸ Συνέδριο, καὶ πέτυχε, ὕστερα ἀπὸ σοβαρὲς παραχωρήσεις τῆς Ἑλλάδας, τὴν ὑπογραφὴ τῆς συμφωνίας Βενιζέλου-Τιττόνι, στὸ Παρίσι, στὶς 16/29 Ἰουλίου 1919. Μὲ τὴ συμφωνία αὕτη ἡ Ἑλλάδα θὰ ὑποστήριζε τὴν προσάρτηση τῆς Αὐλώνας στήν Ἰταλία καὶ τὴ δημιουργία ἰταλικοῦ προτεκτοράτου στήν Ἀλβανία, θὰ οὐδετεροποιοῦσε τὰ στενὰ τῆς Κέρκυρας, ἀποστρατικοποιώντας ἀκόμα τὴν Ἡπειρωτικὴ ἀκτὴ τῶν στενῶν σὲ βάθος 25 χλμ., ἐνῶ ἡ Ἰταλία θὰ ὑποστήριζε τὶς ἐλληνικὲς διεκδικήσεις στὴ Β. Ἡπειρο, μὲ τὴν Κορυτσά μαζί, καὶ θὰ παραιτοῦνταν ἀπὸ τὰ κυριαρχικά της δικαιώματα στὰ Δωδεκάνησα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Ρόδο, ποὺ θὰ τὴν ἀπέδιδε στήν Ἑλλάδα, ἂν ἡ Ἀγγλία παραχωροῦσε τὴν Κύπρο.

Ὅμως, ἀπὸ τὴν ἴδια μέρα ποὺ οἱ Ἴταλοι ὑπέγραψαν τὴ συμφωνία ἄρχισαν νὰ τὴν ἀθετοῦν. Δὲν ἦταν τίποτα ἄλλο παρὰ διπλωματικὸς ἐλιγμὸς γιὰ νὰ πετύχουν ἄλλες διεκδικήσεις τους (στὸ Φιοῦμε κι ἄλλοι). Ἡ συμπεριφορὰ τους στὴ Β. Ἡπειρο ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ ἴδια ἀπέναντι τοὺς κατοίκους, καταπιεστικὴ κατὰ κύριο λόγο, γιὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τὸν

κόσμο νὰ φεύγει καὶ νὰ μείνουν κυρίαρχοι οἱ Ἀλβανοί. Ἀπὸ τὸ τρίγωνο Πωγωνίου δὲν ἔλεγαν νὰ φύγουν, ἂν καὶ ἡ συμφωνία τὸ προέβλεπε, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες τοῦ Βενιζέλου. Δέχτηκαν μεγάλη πίεση ἀπὸ τοὺς συνέδρους γιὰ νὰ τὸ ἀποφασίσουν (2/15 Νοεμβρίου 1919). Ἐνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 9/22 Ἰουλίου 1920, οἱ Ἱταλοὶ κατήγγειλαν μονομερῶς τὴ συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι, τὴν ὁποία ποτὲ δὲν τήρησαν. Τώρα δὲν τὴ χρειάζονταν πιά. Ξαναγύρισαν στὶς ἀδιάλλακτες θέσεις τους, τὶς ἱμπεριαλιστικές, τῆς ἐποχῆς τῶν Βαλκανικῶν πολέμων καὶ τοῦ 1916, ὅταν εἶχαν ἀλλάξει στρατόπεδο καὶ προσχώρησαν, μὲ πολλὰ ἀνταλλάγματα, στὴν Entente.

Δὲν ἦταν, λοιπόν, θόρυβος γιὰ τὸ τίποτε, ὅσα ἔγραφε ὁ Ντίλιος στὴν *Concordia*. Ζητοῦσε τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ *Πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας*, γιὰτὶ αὐτὸ ἤθελαν οἱ Ἱταλοί. Ὅλες οἱ γιαννιώτικες ἐφημερίδες ἀντιδροῦσαν, μὲ πρώτη τὴν *Ἡπειρο*, διατηροῦσαν ὅμως ἐλπίδες πὼς θὰ ὑπερίσχυε τὸ Δίκαιο. Ποιὸ Δίκαιο; Συναλλαγὴ γινόταν καὶ στὸ *Συνέδριο τῆς Εἰρήνης* ὅπως σ' ὅλα τὰ συνέδρια. Ἄν κατόρθωνες νὰ ἐξασφαλίσεις τὴν ὑποστήριξη κάποιων Μεγάλων, κάτι κέρδιζες. Ἀλλοιῶς τὸ Δίκαιο θὰ πήγαινε μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ εἶχαν τὴ μεγαλύτερη ἐπιρροή. Ἔτσι χάθηκε ἡ Β. Ἡπειρος, ἔτσι χάθηκε καὶ ἡ Σμύρνη καὶ ὁ Πόντος, καὶ ἔμειναν ἀδικαίωτα ἐθνικὰ ὄνειρα γενεῶν ὁλόκληρων...

Τὰ Γιάννινα τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ζοῦσαν μὲ τὴν ἀναμονὴ ἐκπλήρωσης μεγάλων ἐθνικῶν προσδοκιῶν. Τὸ *Βορειοηπειρωτικὸ* δὲν εἶχε ρυθμιστεῖ ἀκόμα, ὑπῆρχαν ἐλπίδες καὶ γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς Θράκης ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἐκεῖ ὅμως ποὺ τώρα ἦταν ἔντονα στραμμένη ἡ προσοχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἦταν ἡ Σμύρνη καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία. Κάθε νέα νίκη τῶν Ἑλλήνων, ποὺ συνέτριβε τὴν ἀντίσταση τῶν Τούρκων, χαιρετιζόταν μὲ μεγάλη χαρὰ καὶ πανηγυρισμούς. Μὲ ἀνάλογες ἐκδηλώσεις γιορτάστηκε καὶ ἡ ὑπογραφὴ τῆς εἰρήνης μὲ τὴ Γερμανία (18 Ἰουνίου). - Ἡ ζωὴ, βέβαια ἐξασκολοθοῦσε νὰ ἔχει τὰ δικά της προβλήματα καὶ ἦταν πολλὰ καὶ μεγάλα. Ἡ ἀκρίβεια φοίντωνε καὶ ἐνῶ τὸ ἐμπόριο πολλῶν εἰδῶν εἶχε ἀπελευθερωθεῖ αὐτὸ λειτούργησε σὲ βάρος τῶν καταναλωτῶν. Ὁ ἀνταγωνισμὸς ἔπρεπε νὰ προκαλέσει πτώση τῶν τιμῶν, συνέβη τὸ ἀντίθετο. - Ἡ ἀστυνομικὴ διάταξη, ποὺ εἶχε ἀρθεῖ γιὰ ἓνα διάστημα καὶ ἐπανῆλθε πάλι σὲ ἰσχὺ, νὰ μὴ γίνεται δηλαδὴ ταφὴ νεκροῦ, χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς· ἐνῶ ἦταν χρήσιμη γιὰ τὶς πόλεις, γιὰτὶ ἐλέγχονταν τυχόν ἀδικήματα, γιὰ τὰ χωριά ποὺ βρισκόνταν σὲ μεγάλες ἀποστάσεις ἀπὸ ἀστυνομικοὺς σταθμοὺς ἦταν καταθλιπτικὴ, κάποτε κατανοῦσε ἀποτρόπαια. Στὴν Ἀρτσίστα τοῦ Ζαγορίου πέθανε μιὰ φτωχὴ γυναίκα καὶ ὁ μοναχογιὸς της, μὴ ἔχοντας χρήματα νὰ πληρώσει ἄνθρωπο, νὰ πάει στὴ Μπάγια γιὰ νὰ πάρει τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸ σταθμάρχην, ἔκλεισε τὴν νεκρὴ μάνα του στὸ σπίτι, πῆγε μόνος του, ἀλλὰ ὅσο νὰ βρεῖ τὸ σταθμάρχην, νὰ πάρει τὴν ἄδεια καὶ νὰ γυρίσει, ἔκανε τρεῖς μέρες, ἄρχισε ἡ ἀποσύνθεση τοῦ πτώματος. *Τὰ ὑπόλοιπα ἄς τὰ συμπληρώσουν οἱ ἀναγνώστες μας*, σημείωνε ὁ χρονικογράφος. - Ἡ κατάσταση τοῦ Διοικητηρίου, στὸ ὁποῖο ἦταν συγκεντρωμένες ὅλες σχεδὸν οἱ ὑπηρεσίες, εἶχε φτάσει στὰ ὅρια τῆς κατάρρευσης. Οἱ Τούρκοι, φεύγοντας, τὸ ἄφησαν εὐπρεπὲς καὶ ἐπιπλωμένο, οἱ Ἕλληνες τὸ ἐγκατέλειψαν στὴν τύχη του. *Ἦρchiσεν ἤδη νὰ καταρρέῃ πανταχόθεν, τῶν δοκῶν καὶ δονάκων ὑπὸ σιγῶν (σκώρων) κατατρωγομένων, ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες. Ἄν δὲν φτά- νουν -συμπληρῶναι- εἰρωνικά- οἱ 13 μηχανικοὶ τοῦ νομοῦ γιὰ τὴν ἐπισκευὴ του, ἄς λά- βουν πρόνοια οἱ ἀρμόδιοι νὰ ἐξασφαλίσουν καὶ ἄλλους. - Ἡ πρώτη φροντίδα γιὰ τὴ βελτίωση τῆς κατάστασης τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ἐκδηλώθηκε καὶ στὴν πόλιν μας,*

σημειωνόταν άλλοι. Ὁ δημόσιος κήρυξ Θωμάς διελάλησεν ἀπὸ προχθές, ἵνα τὰ μπα-
κάλικα καὶ τὰ ξαρξαβατζίδικα κλείνουν ἀπὸ 12 μέχρι 3 μ.μ. - Τὴν 1/13 Ἰουλίου τὰ
Γιάννινα γιόρτασαν τὴν ἐθνικὴ ἐπέτειο τῶν Γάλλων, μὲ τὴν ὀργάνωσιν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων,
καὶ ἐνετικῆς ἐορτῆς, στὸν παραλίμνιο χώρον, ἀπὸ τὸ Δῆμο. - Ἐγίνε, τελικὰ, ἀποδεκτὸ
τὸ αἷμα τῶν καταναλωτῶν γιὰ διανομὴ τοῦ πετρελαίου ἀπὸ τὰ παντοπωλεῖα, κι ὄχι
ἀπὸ τὸν ὀργανισμό Ἐπισιτισμοῦ, ὅπως γινόταν ὡς τότε μὲ τὶς πολλὰς γραφειοκρατικὰς
διατυπώσεις. - Πολλὰς διαμαρτυρίες διατυπώνονταν γιὰ τὴν ἀστυνομικὴ διάταξιν, σύμ-
φωνα μὲ τὴν ὁποία στὶς 10 μ.μ. ἐκλείνουν τὰ ξενοδοχεῖα καὶ τὰ ἐστιατόρια.

Ἀπόφαση τοῦ ὑπουργείου Γεωργίας ἀφαιροῦσε ἀπὸ τὴ Γενικὴ διοίκησιν τὸ δικαίωμα
νὰ ἐκδίδει ἀδειὰς ἐκμετάλλευσιν δασῶν. Τὸ δικαίωμα εἶχε ἐξασφαλίσαι ὁ πρῶν γενικὸς
Διοικητὴς Α. Στεργιάδης, ἐνθερμὸς ὑποστηρικτὴς τοῦ θεσμοῦ τῆς ἀποκέντρωσιν. Μὲ
τὴν ἀναχώρησίν του γιὰ τὴ Σμύρνη, οἱ γραφειοκράτες τοῦ κέντρου, ἔσπευσαν ν'
ἀναστειλοῦν τὸ δικαίωμα αὐτό, ποὺ ἐξυτηρετοῦσε πολὺ τὶς δασοκτήμενες κοινότητες
καὶ τοὺς κατοίκους, γιὰ τὴν ἀπάλλασιν ἀπὸ τὴν δαπανηρὴ καὶ χρονοβόρα ὑποχρέωσιν
νὰ τρέχουν στὴν Ἀθήνα γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὶς ἀδειὰς. Ἐξάλλου, δὲν ἦταν βέβαιον
ὅτι ἐκεῖ μετὰβασὶν τοὺς θὰ ὁδηγοῦσε καὶ στὴν ἱκανοποίησιν τῶν αἰτημάτων τοὺς.
Στὸ ὑπουργεῖο, ἔγραφαν οἱ Γιαννιώτικες ἐφημερίδες, ἐπικρατοῦσαν *δημευτικάι τάσεις*,
οἱ ὑπάλληλοί του ἀπανταχοῦ διέβλεπον *περιουσίαν τοῦ δημοσίου καὶ κατελάμβανον*
τὰ δάση τῶν κοινοτήτων, χωρὶς νὰ ὑπολογίζον οὔτε τὴν πολυχρόνιον κατοχήν, οὔτε τὴν
χρησικτησίαν, οὔτε τὶς ἀποδείξεις πληρωμῆς τοῦ κτηματικοῦ φόρου στὸ τουρκικὸ δη-
μόσιον. Τὸ ὑπουργεῖο ζητοῦσε ἀπὸ τὶς κοινότητες τίτλους, ἐνῶ γινώριζε ὅτι ἡ τουρκικὴ
νομοθεσία δὲν ἀναγινώριζε τὶς κοινότητες ὡς νομικὰ πρόσωπα καὶ δὲν χορηγοῦσε τίτ-
λους. Κι ἀφοῦ τίτλοι δὲν ὑπῆρχαν τὰ δάση περιέρχονταν στὸ δημόσιον. Οἱ κοινότητες
ἀπέφεναν τοὺς δικαστικούς ἀγῶνες, παραιτοῦνταν σιωπηρῶς ἀπὸ κάθε δικαίωμα καὶ
τὰ δάση δημεύονταν. Αὕτῃ ἡ κατάστασις ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει ὡς τὶς μέρες μας.
Ἀγῶνες σθεναροῦς, γιὰ νὰ ἀποδοθοῦν τὰ δάση στὶς κοινότητες καὶ στοὺς δικαιούχους
ιδιώτες, ἔκανε, μὴ ζωὴ ὀλόκληρη ὁ Βασίλης ὁ Φανίτσιος ἀπὸ τὸ Λιασκοβέτσι.
Ἔσκουζε, ὁ ἔρμος χρόνια ὀλόκληρα μέσα ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες καὶ τὰ βιβλία ποὺ τύπωνε
στὴ Ζαγορίσια διάλεκτο, στὰ χαμένα, κανένας δὲν τὸν ἄκουγε. Ἀπὸ κοντὰ κι ὁ Κώστας
Λαζαρίδης, ἀπὸ τὸ Κουκούλι, ἀγῶνα παράλληλον, ἔκανε, χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὰ δάση
τὰ ζάτωσε τὸ κράτος, χάθηκαν ἀπὸ τὶς κοινότητες, μποροῦσαν νὰ κρατήσουν κόσμον
στὰ χωριά μας, στενοκεφαλιά τοῦ κράτους ἦταν μὴ ἀπὸ τὶς αἰτίες ποὺ ρῆμαξαν...

Η αἰτία τῆς δεύτερης καὶ πολύμηνης ἀπουσίας τοῦ Γ. Χατζῆ στὴν Ἀθήνα,
ἐξιχνιάστηκε ἀπὸ τὰ κείμενα καὶ τὶς διαφημίσεις τῆς ἐφημερίδας του.
Στὶς 13 Ἰουλίου δημοσιευόταν ἡ εἶδησις γιὰ τὴ σύστασις μεγάλης ἀγγλο-
αμερικανικῆς ἐταιρείας, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς σκοποὺς ἦταν ἡ ἐκμετάλλευσιν τῆς
παρθένου Ἑπαιρωτικῆς χώρας. Οἱ Ἑπαιρώτες, ἔλεγε ἡ εἶδησις, χαιρετίζουν
μὲ ἀνυπόκριτον χαρὰ τὴ σύστασις τῆς ἐταιρείας, γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν δασῶν,
τῶν ποταμῶν καὶ τοῦ πλούσιου ὑπεδάφους, νὰ φέρει τὴν εὐτυχίαν στὴν Ἑπαιρὸν. Ἡ ἐταιρεία εἶχε ἔδραν στὸ Λονδίνο καὶ τὴ
Νέα Ὑόρκη καὶ διατυπώνονταν εὐχὲς γιὰ ἵδρυσιν ὑποκαταστημάτων καὶ
στὴν Ἑπαιρὸν καὶ γρήγορην ἑναρξιν τῶν ἐργασιῶν. Ἡ ἐταιρεία ἦταν ἡ
BAYLLIS COMPANY L.T.D. καὶ ἀντιπρόσωπός της, ἀνέλαβε γιὰ ὅλη τὴν
Ἑπαιρὸν ὁ Γ. Χατζῆς (τὰ γραφεῖα της ἐγκαταστάθηκαν στὰ γραφεῖα τῆς
ἐφημερίδας του, ὁδὸς Σουλίου). Παράλληλα ἡ ἐταιρεία ἵδρυσεν γραφεῖα καὶ
στὴν Ἀθήνα καὶ ἡ παραμονὴ τοῦ Χατζῆ στὴν πρωτεύουσαν συνδεόταν μὲ

τῇ λειτουργίᾳ τῶν γραφείων αὐτῶν. Πέραν ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Ἡπείρου στοὺς τομεῖς ποὺ ἀναφέρθηκαν, ἡ ἐταιρεία ἀναλάμβανε κάθε εἶδους ἐργασίαις: ἐμπορίου, βιομηχανίας, ἐγκατάστασις μηχανοστασίων, προμήθειαις μηχανῶν, μελέτης καὶ κατασκευῆς ἐργοστασίων, συγκοινωνίας κ.ἄ.). Οἱ νέες ἐνασχολήσεις τοῦ Χατζῆ εἶχαν δυὸ σοβαρὰς ἐπιπτώσεις: α) Ἡ ἔκδοσις τῆς Ἡπείρου ἐμφάνισε μεγάλας ἀνωμαλίας. Σὲ διάστημα 4 μηνῶν (ἀπὸ ἀρχῆς Ἰουλίου μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου) ἐκδόθησαν μόνο 9 φύλλα, χωρὶς καὶ νὰ δικαιολογοῦνται αὐτὲς οἱ καθυστερήσεις. Μόνο στὸ φύλλον τῆς 28-10-1919 δίνεται μιὰ γενικόλογον ἐξήγησιν: *Ἔνεκα τεχνικῶν δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ἡ οἰαδήποτε προθυμία καὶ εὐγενὴς θέλησις τοῦ ἀναλαβόντος κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας τοῦ ἡμετέρου διευθυντοῦ τὴν διεύθυνσιν τῆς «Ἡπείρου» κ. Ν. Γεωργίτου δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπληρώσῃ, διότι ἦσαν ἐντελῶς τεχνικῆς φύσεως, ἡ «Ἡπειρος», τὴν ἐσχάτως ἐξεδόθη λίαν ἀτάκτως. Συστηματοποιημένη ἤδη καὶ ἀναρρωνύουσα ἐκ βαθυτάτων πληγῶν, τὰς ὁποίας μακρυναὶ καὶ ὀδυνηραὶ περιπέτειαι τῆς ἔδωσαν μέχρι κινδύνου θανάτου, ἂν ὁ διευθυντὴς τῆς δι' ἀγωνιωδῶν προσπαθειῶν δὲν διετήρει τὴν ζωὴν καὶ τὴν φυσιογνωμίαν τῆς, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἀμέσως προσεχὲς μέλλον τῆς νὰ τὴν εὕρῃ καὶ πάλιν ἐπανθίζουσιν, ὡς καὶ εἰς τὰς καλλιτέρας πλέον σφριγηλὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς τῆς - ἡ «Ἡπειρος» ἤδη θὰ ἐκδίδηται τὴν Δευτέραν καὶ Πέμπτην, ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον, ἐναλλάξ δις ἐξελίδος καὶ τετρασέλιδος. Τὸ σημείωμα ἀναφέρεται στὸ παρελθὸν μὲ ἀοριστείαις, χωρὶς νὰ δίνει σαφεῖς ἀπαντήσεις στὰ αἰτία τῆς ἀπουσίας τοῦ Χατζῆ, ποὺ σχετίζονταν ἀσφαλῶς μὲ τὴν ἐταιρεία ποὺ ἀντιπροσώπευε καὶ τὴν ὁποία ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐκπροσωπεῖ μὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ στὰ Γιάννινα. Ἴσως ἀπὸ τὴ συνεργασία αὐτὴ νὰ ἐξασφάλισεν πόρους γιὰ τὴν τακτικὴν ἔκδοσιν τῆς ἐφημερίδας. β) Κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ στήν Ἀθήνα ἀνέπτυξε φιλικὰς σχέσεις μὲ βασικὰ στελέχη τῆς βενιζελικῆς κυβέερνησις, ἰδιαίτερα μὲ τὸν Ἡπειρώτη ὑπουργὸν Σ. Σῆμο, εἶχε ἐπαφὰς καὶ μὲ τὸ στρατηγὸν Π. Δαγκλῆ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο πῆρε καὶ συνέντευξιν, δημοσιευμένην στὴν ἐφημερίδα τοῦ στίς 23-9-1919. Οἱ συνομιλίαι τοῦ μὲ κυβερνητικὰ στελέχη, ἰδιαίτερα μὲ τὸ Σῆμο, ἔγιναν ἀντικείμενον σχολίων ἀπὸ τὶς βενιζελικὰς ἐφημερίδας τῶν Γιαννίνων, στίς ὁποίας ὁ Χατζῆς ἀπάντησε μὲ σημειώματα, ἐξηγώντας πῶς οἱ ἐπαφὰς τῶν δύο ἀνδρῶν, ἔγιναν λόγῳ τοῦ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν προβλημάτων τῆς Ἡπείρου, καὶ προπαντὸς τοῦ συγκοινωνιακοῦ, τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 προβλήματος.*

Τὴ συνέντευξιν πῆρε ὁ Χατζῆς στὸ σπῖτι τοῦ Δαγκλῆ, μόλις εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὰ ταξίδια τοῦ στὴ Ρώμην, στὸ Παρίσι καὶ τὸ Λονδίνο. (Κατὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ στὸ Παρίσι, 24 Μαρτίου 1919, τὸν περίμενε ἡ εὐχάριστη εἰδησις τῆς γέννησις τοῦ ἐγγονοῦ τοῦ Γεωργίου Ἀλ. Μυλωνᾶ, τοῦ κατοπινοῦ ὑπουργοῦ, σὲ κλινικὴ τῆς πόλεως). Τὰ ἐρωτήματα περιστράφηκαν γύρω ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ θέματα, ποὺ βρίσκονταν σὲ ἐξέλιξιν στὸ *Συνέδριον τῆς εἰρήνης*, καὶ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν. Ὁ Δαγκλῆς εἶχε τὴ γνώμην πῶς γιὰ τὰ πρῶτα δὲν ὑ-

πῆρχαν ἀκόμα τελικὰ ἀποτελέσματα, ὥστε νὰ ἐκφέρει γνώμη. Παρουσιάζονταν πολλὲς δυσκολίες, τόνισε, εἶχε ἐλπίδες ὅμως ὅτι θὰ ὑπερίσχυε τὸ Δίκαιο, ἦταν μᾶλλον αἰσιόδοξος. Πίστευε ἐπίσης πὺς οἱ προβαλλόμενες ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους τῶν Συμμάχων δὲν προέρχονταν ἀπὸ κακὴ προαίρεση, ἀλλὰ γιατί δὲν εἶχαν γίνει ἔγκαιρα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ διπλωματία οἱ κατὰλληλες ἐνέργειες. Χρειάστηκε ν' ἀπασχοληθεῖ προσωπικὰ ὁ Βενιζέλος γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἑλληνικῶν ἀξιώσεων.

Ἀπαντώντας σ' ἐρώτηση γιὰ τὸ πὺς ἔκρινε τίς ἑλληνοῖταλικὲς συνομιλίες (Βενιζέλου-Τιτόνι), παρότι δὲν εἶχαν γίνει ἀκόμα γνωστὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἤλπιζε πὺς σὲ πολλὰ θέματα οἱ Ἴταλοι θὰ μᾶς ὑποστήριζαν· θὰ μᾶς ἐπέστρεφαν π.χ. τὰ Δωδεκάνησα, γιατί εἶχαν πάρει ὑποσχέσεις εὐρύτερων παραχωρήσεων στὴ Μ. Ἀσία. Ἡ γνώμη του γιὰ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ἦταν πὺς εἶχε καθυστερήσει περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα θέματα. Οἱ πληροφορίες ἔλεγαν πὺς οἱ Ἀμερικανοὶ πρόβαλαν ἀκόμα ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς Κορυτσᾶς. Ἡ ὑπόλοιπη περιοχὴ, ἦταν βέβαιος πὺς θὰ ἐνσωματωνόταν στὴν Ἑλλάδα, μαζί μὲ τὸ Ἀργυρόκαστρο, ἴσως νὰ ἔμεναν ἔξω τὸ Τεπελένι καὶ ἡ Προμετὴ.

Οἱ κρίσεις του γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση ἦταν ἀπογοητευτικὲς. *Τὰ ἐσωτερικά μας, εἶπε, εἶναι ἄθλια. Αὐτὸ εἶναι κοινὸν μυστικόν, ὥστε νὰ μὴ χρειάζομαι ἐγὼ γιὰ νὰ τὸ πιστοποιήσω. Ἡ κακοδιοίκησις, ἡ ῥαστώνη, πολλαχοῦ ἡ ἀχρεϊότης, εἶναι προφανής. Πρόσωπα ἀνάξια, ἀκατάλληλα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, διεισδύσαντα εἰς τὰς διαφόρους ὑπηρεσίας, παραλύουσι πᾶσαν οἰανδήποτε καλὴν κρατικὴν θέλησιν. Χρειάζεται μία ἀναγέννησις, ἀναμόρφωσις, ἀνασύστασις παντοῦ. Ἐνα πάταγμα ἀμείλικτον, πρὸ παντός τῆς αἰσχροκερδεῖας, αὐτῆς ποὺ μαστίζει τὸν κόσμον, ἀρχομένη ἀπὸ ὑψηλὰ καὶ κατεβαίνουσα ἕως τὰ πολὺ χαμηλά. Μία ἀνακαίνισις τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ λειτουργιῶν τοῦ κράτους, καὶ εἰς τοῦτο πρέπει νὰ συντείνωμεν ὅλοι. Τὰ ἐσωτερικά μας πηγαίνουν πολὺ ὀπίσω.*

Οἱ ἐκλογὲς πίστευε πὺς θὰ διεξάγονταν τὸ Μάρτιο (1920). Ὁ ἴδιος θὰ πολитеυόταν καὶ πάλι στὴν Ἠπειρο ὡς φιλελεύθερος. Ὅταν ὁ Χατζῆς τοῦ ἔθεσε τὸ θέμα τῶν φημῶν ποὺ κυκλοφοροῦσαν γιὰ ψυχρότητά του μὲ τὸ Βενιζέλο, ἔξαιτίας διαφωνιῶν ὡς πρὸς τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὴν ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας, ἀπάντησε πὺς οἱ φῆμες δὲν ἀλήθευαν καὶ ἡ κρίση του γιὰ τὴν ἐκστρατεία τῆς Οὐκρανίας ἀποτελοῦσε ζήτημα στρατιωτικὸ καὶ οἰκογενειακό. Ἀναληθεῖς ἦταν καὶ οἱ εἰδήσεις ποὺ στηρίχθηκαν σ' αὐτὲς (τίς εἶχε δημοσιεύσει βενιζελικὴ ἐφημερίδα τῶν Γιαννίνων), σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες εἶχε ἀλληλογραφήσει μὲ τὸν Ἠπειρώτη ὑπουργὸ Περιθάλψεως Σ. Σῆμο (ἐκδότῃ τῆς Πατρίδος) γιὰ ἐκλογικὴ συνεργασία στὴν Ἠπειρο. Εἶπε, μάλιστα χαρακτηριστικά: *Ἐγὼ, βεβαίως, δὲν θὰ παρακαλέσω τὸν κ. Σῆμον νὰ μὲ προσλάβῃ εἰς τὸν συνδυασμὸν του. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἠπείρου εἶναι ἐλεύθερον καὶ δύναται ὁ κ. Σῆμος, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος,*

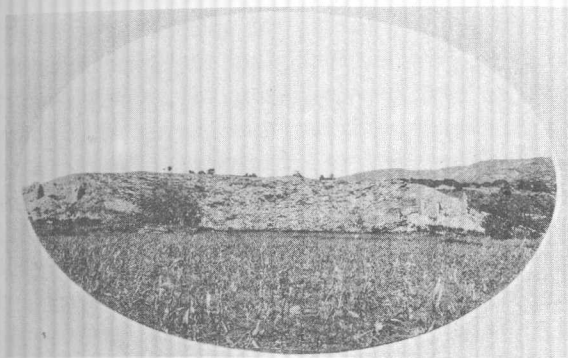
νά πολιτευθῇ ὅπως θέλει. Δι' ἐμέ, μετὰ τὴν λύσιν τῶν ἐθνικῶν θεμάτων, προέχει οἱ πολιτευόμενοι νὰ θέσωσιν ὡς σκοπὸν τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς χώρας. Ἡ Ἑπειρος ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρας φροντίδος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας, τῆς ἐκπαιδεύσεως, τῆς δικαιοσύνης καὶ διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν ἀπὸ τὴν δουλείαν τῶν τσιφλικιῶν, ὥστε νὰ αἰσθανθῇ πράγματι τὴν ἐλευθερίαν καὶ νὰ εὐημερήσῃ. Χαρακτήρισε τίς τελευταῖες δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν ὡς ὀρθές. Κλίκες, ὁμάδες, πυρῆνες κακοποιοὶ -πρόσθεσε- ποὺ ἐσχηματίσθησαν ἐκμεταλλεύμενοι τὰ πάντα, θέλουν σκόρπισμα καὶ διάλυσιν. Αὐτὸ ἐννοοῦσε καὶ ὁ Βενιζέλος μὲ τὴν φράσιν του: «Θὰ ἐπαναστατήσω καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μου, ὅταν ἐπανέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα», μὲ σκοπὸν νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως. —Εἶναι εὐκολὸν αὐτὸ τὸ ἐπαναστάτημα κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ μας, εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ ἰδίως εἰς μερικὰς; ρώτησε ὁ Χατζῆς. —Αὐτό, δυστυχῶς εἶναι ἀληθές, ἀπάντησε ὁ στρατηγὸς καὶ πρόσθεσε: Ἡ συνισταμένη μιᾶς δυνάμεως στηρίζεται, εἰς μερικὰς περιστάσεις, ἐπάνω εἰς τόσας πολλὰς συνιστώσας! Πῶς νὰ τὰς κόψῃ κανεὶς αὐτὰς ὅλας; Ἐχῶ ὁμως πεποιθήσιν ὅτι ἡ ἱκανότης καὶ ἡ δῆλωσις τοῦ Βενιζέλου δύναται νὰ ὑπερισχύσῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἐσωτερικὴν βελτίωσιν καὶ ἀνόρθωσιν.

Ἀπὸ τὴ συνέντευξιν τοῦ στρατηγοῦ βγαίνουν πολλὰ συμπεράσματα. Ὁ Δαγκλῆς πίστευε καλοπροαίρετα στὴν εἰλικρίνεια τῶν ἰταλικῶν προθέσεων, κατὰ τίς συζητήσεις γιὰ τὴ διευθέτησιν τῶν ἐθνικῶν μας θεμάτων, πίστευε πῶς οἱ Ἴταλοι θὰ μᾶς ἐπέστρεφαν τὰ Δωδεκάνησα (τὸ στήριζε στ' ἀνταλλάγματα ποὺ θάπαιρναν στὴ Μ. Ἀσία, χωρὶς νὰ λογαριάζει τὴν ἀπληστία τῶν Ἰταλῶν ποὺ ἤθελαν καὶ τοῦτα καὶ κεῖνα) καὶ θὰ συμφωνοῦσαν στὴν ἔνωση τῆς Β. Ἑπείρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὅλα ἦρθαν ἀντίθετα ἀπὸ τίς προσδοκίαις τοῦ ἰδιοῦ, τοῦ Βενιζέλου, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος προξενεῖ ἐντύπωση ἡ εἰλικρίνεια τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἡ ὁμολογία του γιὰ τὴν κακὴ ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς χώρας. Οἱ χαρακτηρισμοὶ ποὺ δίνει γιὰ ἀνθρώπους, καταστάσεις καὶ συμφέροντα, ἀντανάγκου τὴν ἀθλιότητα τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν, κυρίως στὴ διοίκηση. Ὁ Βενιζέλος ἀπασχολημένος μὲ τὴν ἐπίλυσιν τῶν μεγάλων ἐθνικῶν θεμάτων, βρισκόταν τὸν περισσότερον καιρὸ στὸ ἑξωτερικόν, στίς πρωτεύουσας τῶν Συμμάχων, προπαντὸς στὸ Παρίσι, ὅπου γινόταν τὸ Συνέδριον τῆς εἰρήνης. Ἀποξενώθηκε ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα τῆς χώρας, οἱ ἀντικαταστάτες του δὲν εἶχαν τίς ἱκανότητες νὰ τ' ἀντιμετωπίσουν. Οἱ διαμαρτυρίαι ἦσαν πολλές, ἔφταναν ὡς τὸ Παρίσι καὶ τὸν ὑποχρέωσαν νὰ κάνῃ τὴν περίφημὴ δῆλωσιν ὅτι θὰ ἐπαναστατοῦσε καὶ ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ἀκόμα, προκειμένου νὰ πετύχῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνόρθωσιν τῆς Ἑλλάδας. Ὅταν γύρισε πίσω ἦταν ἀργά. Ἡ δυσἀρέσκεια ἀπὸ τὴν κακοδιοίκηση, τὴν αἰσχροκέρδεια, τὴ λογοκρισίαν καὶ τίς ἄλλες δεσμεύσεις εἶχε ξαπλωθεῖ σὲ μεγάλες μάζες λαοῦ, καὶ αὐτὴ τὴ δυσἀρέσκεια ἐκμεταλλεύθηκαν οἱ ἀντίπαλοί του καὶ πέτυχαν -μὲ τὴ βοήθειαν

καὶ τῶν εἰρηνόφιλων διακηρύξεων τους γιὰ τερματισμὸ τοῦ πολέμου στὴ Μικρασία- νὰ τὸν ἀνατρέψουν στὶς ἐκλογές τοῦ 1920. Μιὰ τρίτη διαπίστωση, παρὰ τὶς διαψεύσεις τοῦ Δαγκλῆ, εἶναι ὅτι οἱ σχέσεις μὲ τὸ Βενιζέλο εἶχαν κάπως ψυχρανθεῖ, τόσο γιὰ τὸ θέμα τῆς ἐκστρατείας τῆς Οὐκρανίας, ὅσο καὶ γιὰ τὴν κακοδιοίκηση τῆς χώρας καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ κόμματος. Δὲν ἦταν, λοιπόν, ἐντελῶς ἀνυπόστατα ὅσα ἔγραφαν οἱ ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες (*Ἡ Ἐφημερίς*, τοῦ Κορομηλᾶ, ἡ *Ἀθηναϊκή*, ἡ *Ἀστραπὴ* κ.ἄ.), καθὼς καὶ οἱ γιαννιώτικες *Ἡπειρος*, *Ἐλεύθερον Βῆμα* καὶ *Βέλος*, γιὰ πρόθεση τοῦ στρατηγοῦ νὰ ἐγκαταλείψει τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Εἶχε δημιουργηθεῖ διάσταση μεταξὺ τοῦ στρατηγοῦ καὶ τῆς ἡγεσίας τοῦ κόμματος, τὴν ὁποία ὁ Δαγκλῆς δὲν ἤθελε νὰ διευρύνει. Γιαυτὸ καὶ δημοσίευσε στὸν *Ἐλεύθερο Τύπο* (19-8-1919) ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὁποία διέψευδε τὰ δημοσιεύματα ὅλων τῶν ἐφημερίδων καὶ δήλωνε ὅτι παρέμεινε πιστὸς στὴν ἰδεολογία τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἀφήνοντας ὅμως καὶ τὴν αἰχμὴ: *Ὑποθέτω ὅτι οἱ διαδόσεις αὐταὶ προέρχονται ἐξ ἐνδιαφερομένων κύκλων, φιλελευθέρων ἢ μὴ, δι' ἰδίους σκοπούς.* Τὸ ὅτι ἀναφέρει καὶ τοὺς φιλελευθέρους κύκλους ὥς ὑπαίτιους τῶν διαδόσεων, φανερῶνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς διάστασης.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1919, ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια εἶχαν πάρει μεγάλες διαστάσεις. Παρὰ τὶς προτροπὲς τῶν ἐφημερίδων καὶ τὶς ἀστυνομικὲς διατάξεις, οἱ μανραγορίτες τῆς ἐποχῆς ρύθμιζαν τὴ διακίνηση τροφίμων καὶ εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης στὴν ἀγορὰ, ἀνάλογα μὲ τὰ συμφέροντά τους. Ἦρθαν ὕστερα καὶ οἱ ἀπεργίες καπιτεργατῶν, ἀρτεργατῶν καὶ ἄλλων κλάδων -οἱ περισσότερες γίνονταν γιὰ συμπαράσταση τῶν Ἀθηναίων συναδέλφων τους- ποὺ ἐπιδείνωσαν τὴν κατάσταση. Ἦταν μέρες ποὺ οἱ Γιαννιώτες συνωστίζονταν ἔξω ἀπὸ τοὺς φούρνους γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ἓνα καρβέλι ψωμί. Πρὶν ἐπεκταθοῦν οἱ ἀπεργίες καὶ στὰ Γιάννινα, ὁ Ν. Γεωργίτης ἔγραφε στὴν *Ἡπειρο*: *Τὸ κοινωνικὸν μόλυσμα τῆς ἀπεργίας τῶν ἐργατῶν, ἥτις ἐξεδηλώθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαγῇ, εὐτυχῶς δὲν ἐφθασεν μέχρις ἡμῶν. Τοῦ «Ριζοσπάστου» καὶ τῆς «Κοινωνίας» τὰ ἀνατρεπτικὰ σπέρματα, τὰ ὑποσχόμενα τὴν οὐράνιον βασιλείαν ἐν Μπολσεβικισμῷ, δὲν ἐριζοβόλησαν παρ' ἡμῖν. Σποραδικὰ κρούσματα ἀπεργίας, μετρούμενα εἰς τὰ δάκτυλα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβουν δημοσίαν ἐκφάνσιν. Σὲ λίγο καιρὸ θὰ ὑποχρεωνόταν ν' ἀναθεωρήσει τὶς ἀπόψεις του.- Ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν Γουσταῦος Fougères, ἔδωσε στὴν αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς διάλεξιν, τὸ πρῶτο δεκαήμερον τοῦ Αὐγούστου, μὲ θέμα τὶς ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψίν του στὰ Γιάννινα, τὴ Δωδώνην καὶ ἄλλες περιοχές. Γιὰ τὴν Ἡπειρὸ εἶπε χαρακτηριστικά: Ἐν Ἑλλάδι, ἄλλαι ἐπαρχίαι ἀντιπροσωπεύουν τὸ θέλημα τῶν ἀνθέων, ἡ Ἡπειρος ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀφθαρτὸν στερεότητά τῶν πρίνων, τῶν ξύλων τούτων τῆς δρυός, ποὺ κατασκευάζουν τὰ χρειώδη γεωργικὰ ἐργαλεῖα. - Συνεχίζονταν οἱ ἐργασίες τῆς κατασκευῆς τοῦ δρόμου Ἰωαννίνων - Ἡγουμένιτσας, μὲ τὴ χρησιμοποίησιν Βουλγάρων καὶ Τούρκων αἰχμαλώτων. Κατὰ τὴν Ἡπειρὸ προτεραιότητα ἔπρεπε νὰ εἶχε ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων-Πρέβεζας. - Οἱ ἐφημερίδες διαμαρτύρονταν, γιατί ὁ Δῆμος ἐγκατέλειπε τὴ μέθοδον, ποὺ εἶχε χρησιμοποιήσει τὸ περασμένο καλοκαίρι, νὰ καταβρέχει τὶς πλατεῖες καὶ τοὺς κεντρικοὺς δρόμους μὲ λεπτὴ ὑγρὴ ἄμμο. Συνιστοῦσαν τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ συστήματος, γιατί οἱ πλατεῖες καὶ οἱ δρόμοι, ἐξαιτίας τῆς σκόνης, εἶχαν γίνῃ ἀπροσπέλαστοι.- Κίνδυνον πυρκαϊῶν δημιουργοῦσε ἡ συσσώρευσις μεγάλων ποσοτήτων χόρτου. Χορτοβολῶνας, χαρακτηρισίζονταν τὰ Γιάννινα, εὐφλεκτὴ ὕλη γιὰ τὴν*

ἐκδήλωση πυρκαϊῶν. - Τὸ δεύτερο γυμνάσιο εἶχε ἀπὸ καιρὸ ἰδρυθεῖ, ἔπασχε ὁμως ἀπὸ ἑλλειψή προσωπικοῦ. - Τὸ διοικητήριον ἐξακολουθοῦσε νὰ καταρρέει, ὁ κίνδυνος ἦταν ἄμεσος, καὶ αὐτὸ ὑποχρέωσε τὸ δημόσιον νὰ ἐπέμβει γιὰ κάποιες ἐπισκευές. Φαίνεται ὁμως πὼς ἐκεῖνοι ποὺ σχεδίασαν τὸ ἔργο, ἔρριξαν τὸ βάρος στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση,

Τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Δωδώνης

στὸ ἀσβέστωμα τῶν τοίχων. Τὰ εἰρωνικὰ σχόλια τῶν ἐφημερίδων δὲν ἄργησαν νὰ φανοῦν. *Κάποιος, ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, βλέπων τὰ γενόμενα (τὸ ἄσπρισμα τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων), ἔρωτᾷ μὲ περιέργειαν: Μήπως καὶ ἐδῶ ἔφθασεν ἡ Λογοκρισία; — Ὅχι βρὲ ἀδερφέ, τοῦ ἀπαντᾷ ἓνας Μπισδοῦνιώτης. Δὲν βλέπεις ὅτι ἡ στέγη εἶναι σακάτικη καὶ ἀσβεστῶνουν τοὺς τοίχους*

γιὰ νὰ βαστάξῃ τὸ χειμῶνα; Ὁ ὑπαινιγμὸς γιὰ τὴ λογοκρισία καὶ ἡσχέση τῆς μὲ τὸ ἄσπρισμα τῶν τοίχων δὲν ἦταν τυχαῖος. Οἱ λογοκριτές, στὴν Ἀθήνα κυρίως, ὅταν κάποιον σχόλιο, ἄρθρον ἢ εἰδηση δὲν τοὺς ἄρεσε, τὴν ἐβγάζαν ἀπὸ τὴ σελίδα καὶ ἔτσι ὁ χώρος ποὺ καταλάμβανε ἔμεινε κενός, ἄσπρο χαρτί, σὰν τοὺς ἀσβεστωμένους τοίχους τοῦ διοικητηρίου. - Στὶς 2 Ὀκτωβρίου, ὁ διερμηνέας τοῦ ρωσικοῦ προξενείου Δ. Λαζαρίδης, συμπλήρωνε 50 χρόνια ὑπηρεσίας στὸ διπλωματικὸ στάδιο. Πολλές φορὲς χρειάστηκε νὰ διευθύνῃ ὁ ἴδιος τὸ προξενεῖο. Πάντως σ' ὅποια θέση καὶ ἂν ὑπηρετοῦσε, βοήθησε πολὺ τοὺς Ἑπαιρώτες, προφυλάσσοντάς τους ἀπὸ τὶς διώξεις τῶν Τούρκων σὲ κρίσιμες στιγμές. Τὸ 1897, ὅταν εἶχαμε νικηθεῖ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, κατόρθωσε νὰ σώσῃ ἀπὸ τὴν κρεμάλα πολλοὺς ποὺ κατηγοροῦνταν γιὰ ἐσχάτη προδοσία. Εἶχε μετατρέψῃ τὸ σπίτι του σὲ καταφύγιο τῶν διωκόμενων γιὰ ἐθνικὲς ὑπηρεσίες. Ἐκεῖ κρύβονταν πρόκριτοι καὶ πάρεδροι χωριῶν καὶ ἐκεῖ ἔγραφαν τὶς «πύρινες» ἀναφορὲς τους, στὶς ὁποῖες διεκτραγωδοῦσαν τὴν ἄθλια κατάστασι τοῦ Ἑπαιρωτικοῦ λαοῦ, ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν, τῆς τουρκικῆς κακοδιοίκησης καὶ τῶν ἀλβανικῶν ὠμοτήτων. Αὐτὸς φρόντισε καὶ ἔπεισε τὴ ρωσικὴ κυβέρνησι νὰ στείλῃ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεγάλα χρηματικὰ ποσά, μὲ τὰ ὁποῖα σώθηκαν ἀπὸ τὴν πείνα τὰ χωριά τῆς Λάγκας, τῆς Τσαρκοβίστας καὶ τῆς Παραμυθιάς, οἱ κάτοικοί τους ζοῦσαν ἐπὶ δυὸ μῆνες μόνο μὲ λάχανα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διωγμῶν τῆς Ἐκκλησίας, τότε ποὺ εἶχαν πάψει νὰ χτυποῦν οἱ καμπάνες καὶ οἱ ναοὶ ἔμειναν κλειστοί, γιὰ τὸν Τούρκον ἤθελε νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμια τοῦ Πατριαρχείου, ὁ Λαζαρίδης ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ματαίωσι τῶν τουρκικῶν σχεδίων, τόσο σθεναρὰ μάλιστα, ὥστε ἡ Πύλη νὰ ζητήσῃ τὴν παύση του ἀπὸ τὸ ρῶσο πρεσβευτὴ στὴν Κωνσταντινούπολη, αἶτημα ποὺ ἀπορρίφθηκε. Δικαιολογημένα τοῦ ἀφιερώθηκε τιμητικὴ στήλη στὴν Ἑπείρο γιὰ νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἔργο του.

Οἱ ἐπιθέσεις τῶν βενιζελικῶν ἐφημερίδων καὶ κυρίως τοῦ *Βέλους* ἐναντίον τοῦ Χατζῆ γιὰ τὶς φιλικὲς ἐπαφές του μὲ τὸ βενιζελικὸ ὑπουργὸ Σ. Σίμο, καθὼς καὶ τὰ συζητούμενα στοὺς δρόμους καὶ τὰ καφενεῖα, ὑποχρέωσαν τὸ Χατζῆ, πρὶν ἀκόμα γυρίσῃ στὰ Γιάννινα, ὕστερα ἀπὸ τὴν πολὺμηνη ἀπουσία του, νὰ δώσῃ ἐκτενὴ ἀπάντησι. Ἐλεγε ἀνάμεσα στ'

ἄλλα: Ἐπειδὴ, εἴτε σκοπίμως, εἴτε φαντασιωδῶς -ζῶμεν ἀτυχῶς εἰς ἓνα ἐπαρχιακὸν κέντρον ποῦ ἡ φαντασιοπληξία, ἡ μικρολογία καὶ ἡ ματαιοσχολία ὠρισμένων ἀνθρώπων ἄλλην ἐνασχόλησιν δὲν ἔχει, παρὰ νὰ ἐφαρμόζη τὴν λαϊκὴν παροιμίαν: «τὸν ζουρλό καὶ τὸν χωριάτη ξένες ἔγνοιες τὸν γηράζουν» - (κάποιοι) ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀπουσίας τοῦ διευθυντοῦ μας, ὅστις ἐξ Ἀθηνῶν κατόρθωσε νὰ θέσῃ τὸ ζήτημα τῆς συγκοινωνίας τῆς Ἡπείρου εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν, σχεδὸν ἀφυπνίσας ἀντιλήψεις καὶ κοιμωμένας καὶ λησμονησάσας τὴν Ἡπειρον ὑπηρεσίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ θεωρηθῇ ἤδη βέβαιον, ὅτι ἐντὸς ἐλαχίστου ἀκόμη διαστήματος νὰ λυθῇ ὀριστικῶς ἡ μᾶστιξ τῆς κακῆς συγκοινωνίας τῆς Ἡπείρου - ἐπωφελοῦμενοι, λέγομεν, τῆς ἀπουσίας τοῦ διευθυντοῦ μας, ἄλλοι μὲν διαδίδουσι ὅτι ἀνέλαβεν ἐν Ἀθήναις τὴν διεύθυνσιν ὠρισμένης ἐφημερίδος, ἄλλοι δὲ ἄλλα ἀνύπαρκτα καὶ φαντασιώδη ὑπουργήματα, εἵμεθα ὑποχρεωμένοι, ἅπαξ διὰ παντός, νὰ βγάλουμε ὅλους αὐτοὺς τοὺς καλοθελητὰς ἡ ματαιοσκόλους ἀπὸ τὰς πλάνας των. Ἄλλην καμίαν ὑπόθεσιν ἀπὸ τὴν δι' αὐτοκινήτων συγκοινωνίαν τῆς Ἡπείρου ὃ ἡμέτερος διευθυντὴς δὲν ἔχει εἰς Ἀθήνας, προσπαθῶν διὰ τὸν τόπον νὰ ἐπιτύχῃ μιᾶς ἀπείρου σκοπιμότητος καὶ ὠφελείας καλὸν καὶ ὡς ἐνδιαφερόμενος μιᾶς ἐταιρείας νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ τῶν ἐταίρων καὶ ἐπιχειρηματιῶν τὰ συμφέροντα.

Στὴ συνέχεια, στὴ μακροσκελέστατη ἀπάντησι, γίνεται ἀναφορὰ στοῦ ἐνδιαφέρον ποῦ ἔδειξε γιὰ τὸ θέμα τῆς συγκοινωνίας ὁ ὑπουργὸς Σ. Σίμος - τοῦ ὁποίου πλέκεται τὸ ἐγκώμιο. Καὶ ἡ κατάληξι: Ὁ κ. Σίμος εἶναι ὑπουργὸς τῆς συμπολιτεύσεως, ἄξιος πάσης τιμῆς ὡς Ἡπειρώτης. Ὁ ἡμέτερος διευθυντὴς εἶναι δημοσιογράφος, ἀρχηγὸς μιᾶς δημοσιογραφικῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν Ἡπείρῳ. Οἱ τίτλοι ἀμφοτέρων εἶναι τόσο γνωστοί, ὥστε ἀκριβῶς διὰ τοῦτο πᾶσα δικαία καὶ εἰλικρινὴς ἐντεῦθεν ἔξαρσις τοῦ ἔργου τοῦ κ. Σίμου ὡς Ἡπειρώτου, νὰ ἐμπνέῃ μόνον σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν, ὡς ἐπιβαλλομένη καὶ χρήσιμος εὐθύτης καὶ πολιτικὴ ἠθικὴ.

Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ κειμένου κρύβονται πολλὰ. Ὁ Σ. Σίμος εἶχε βοηθήσει τὸ Χατζῆ τόσο στὴ σύστασι τῆς ἐταιρείας ποῦ θὰ ἐκμεταλλευόταν τὶς συγκοινωνιακὰς γραμμὰς τῆς Ἡπείρου, μὲ τὰ δημόσια αὐτοκίνητα τῆς Γενικῆς διοικήσεως, τὰ ὁποῖα εἶχαν περιέλθει σὲ ἀχρησία, ὅσο καὶ στὴν παραχώρησι (ἔγινε ὕστερα ἀπὸ δημοπρασίαν) τῶν αὐτοκινήτων αὐτῶν στὴν ἐταιρεία τῶν Γ. Γιαννοῦσι - Β. Σωτηριάδου καὶ Γ. Χατζῆ. Ἡ σύστασι τῆς ἐταιρείας εἶχε καὶ ὅλας τὰ πρῶτα εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα. Οἱ τιμὲς τῶν εἰσιτηρίων τῶν αὐτοκινήτων ἔπεσαν σημαντικά. Κι ἄλλη πτώσι ἀναμενόταν μὲ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐξυπηρέτησις τῆς συγκοινωνίας (10-20 Νοεμβρίου) ἀπὸ τὰ δημόσια αὐτοκίνητα, ποῦ παραχωρήθηκαν στὴν ἐταιρεία.

Τὸ Βέλος ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐπιμένει πῶς ἡ σύμβασις τῆς Γενικῆς διοικήσεως μὲ τὴν ἐταιρεία τοῦ Χατζῆ ἦταν χαριστικὴ καὶ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ ἐπέμβασι τοῦ Σίμου. Γιὰ νὰ θέσει τέρμα ἡ Γενικὴ διοίκησι στὴ σκανδαλογιὰ τῆς ἐφημερίδας, δημοσίευσε ἀνακοίνωσι, στὴν ὁποία χαρακτῆριζε ἀπολύτως

ἀνακριβῇ ὅλα τὰ ἀναγραφέντα περὶ ἀναμίξεως τοῦ ὑπουργοῦ Σ. Σίμου. Ἡ ἐκχώρηση τῶν αὐτοκινήτων -πρόσθετε- ἔγινε μὲ διαφανεῖς διαδικασίες, μὲ μειοδοτικὴ δημοπρασία, καὶ μὲ ἀποκλειστικὸ γνῶμονα τὸ συμφέρον τοῦ τόπου. Ὁ Πανίδης ἐξέφραζε τὴ χαρὰ του γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας, τὴν ὁποία γιὰ μεγάλο διάστημα συσκοτίζε, ἔδωσε ἔτσι στὸ Χατζῆ μιὰ ἀκόμα εὐκαιρία γιὰ εἰρωνικὰ καὶ δηκτικὰ σχόλια.

Πέραν ἀπ' αὐτὰ ὅμως, ἡ προσωπικὴ φιλία Χατζῆ-Σίμου, μὲ δεδομένη τὴν κάποια ψυχρότητα τῶν προσωπικῶν σχέσεων Βενιζέλου-Δαγκλῆ, ἀνέτρεπε τὸ πολιτικὸ σκηνικὸ ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἡπειρο, ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ὕστερα, σ' ὅ,τι σχετιζόταν μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ Σίμος ἦταν ἀπὸ τοὺς πετυχημένους ὑπουργοὺς τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου, καὶ ἀπὸ τοὺς στενοὺς φίλους τοῦ πρωθυπουργοῦ. Ἡ φιλοδοξία του νὰ πολιτευτεῖ στὴν Ἡπειρο μοιραῖα θὰ τὸν ἔφερε σὲ σύγκρουση μὲ τὸ Δαγκλῆ, ἀδιαμφισβήτητο Ἡπειρωτάρχῃ -ὅπως συνηθίζαμε νὰ λέμε τὰ μεταπολεμικὰ χρόνια- γιατί ὁ Σίμος, ὑποστηριζόμενος καὶ ἀπὸ τὸ δυναμικότερο φύλλο τῆς ἀντιπολίτευσης, πίστευε πὼς θ' ἀποκτοῦσε τὸ προβάδισμα. Στὶς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1920 πῆραν μέρος καὶ οἱ δύο. Ἡ ὑποστήριξη δόθηκε ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, ὅπως ἦταν ἐπόμενο στὸ Σίμο. Στὸ μεταξὺ ὁ Χατζῆς γύρισε στὰ Γιάννινα καὶ ἀπὸ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου ἀνέλαβε καὶ πάλι τὴ διεύθυνση τῆς ἐφημερίδας του.

Ἡ πρόθεση τοῦ Σίμου νὰ πολιτευτεῖ στὴν Ἡπειρο, δημιούργησε χάσμα στὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ποὺ θὰ μεγάλωνε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Τὸ σχόλιο τοῦ βενιζελικοῦ Ἐλευθέρου Βήματος ἦταν χαρακτηριστικόν: Θὰ εἴχωμεν νὰ προσθέσωμεν, πρὸς τιμὴν τῆς ἐν Ἡπείρῳ ἀντιπολιτεύσεως, τὴν δεδηλωμένην ταύτης γνώμην ὅτι ἡ ἐμφάνισις τοῦ κ. Σίμου ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐν Ἡπείρῳ κονίστρας δέν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν Ἡπειρον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως. Ἀντιθέτως ὅμως, μία μερὶς ἀνθρώπων ἐπιζητούντων κάθε πολιτικὴν ἀναμπουμπούλαν διὰ νὰ ἐπιπλεύσουν καὶ νὰ προβάλουν (sic) ὡς ὀντότητες, ἐξεδήλωσαν πρόωρον τὴν δυσφορίαν τους ἐπὶ τῇ ἀναμίξει τοῦ κ. Ὑπουργοῦ εἰς τὰ τῆς Ἡπείρου. Πρόκειται περὶ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀσυνειδήτως, ἐκ συνηθείας ἢ ἐκ πολιτικῶν ὑπολογισμῶν, ἀκολουθοῦντες ἐν «στρατηγικὸν ἄρμα» (σαφῆς ὑπαινιγμὸς ἐναντίον τοῦ Π. Δαγκλῆ) καλύπτονται μὲ τὴν σημαίαν τοῦ «ἀνεξαρτήτου Φιλελευθέρου», μιᾶς νέας, ὡς λέγουν, ἰδεολογίας, ἡ ὁποία, καθ' ἡμᾶς, ἀποτελεῖ μίαν νόθον κατάστασιν, ἡ ὁποία, ἐξελισσομένη ἢ μὴ, ἐμφανίζεται ὡς τὸ συμβιβαστικὸν μεταίχμιον μεταξὺ βενιζελισμοῦ καὶ ἀντιβενιζελισμοῦ. Ἡ διαίρεση στὸ χῶρον τοῦ βενιζελικοῦ κόσμου ἦταν ἐμφανὴς καὶ φυσικὰ οἱ ἀντιβενιζελικοὶ χαίρονταν γι' αὐτή.

Τὸ Συνέδριον εἰρήνης στὸ Παρίσι, εἶχε ὁλοκληρώσει οὐσιαστικὰ τὰς ἐργασίας του, ἄφησε ὅμως ἄλυτα πολλὰ προβλήματα τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου, ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ζήτημα, ποὺ ἡ Ἰταλία,

παρὰ τὴ συμφωνία Βενιζέλου-Τιτόνι, δὲν ἤθελε νὰ λυθεῖ. Καὶ παρόλο ποὺ στὴ Μικρὰ Ἀσία ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς συνέχιζε τὴν προέλασή του, συντρίβοντας τὴν ἀντίσταση τῶν Τούρκων καὶ δημιουργώντας ἀτμόσφαιρα ἐνθουσιασμοῦ μὲ κάθε νέα πόλη ποὺ ἀπελευθερωνόταν (Σμύρνη-Ἀϊδίνιο, Μενεμένη καὶ τόσες ἄλλες) ἦταν παντοῦ διάχυτη ἡ πικρία γιατί οἱ Μεγάλοι, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, μᾶς εἶχαν ἀδικήσει, καταδικάζοντας τὴ Β. Ἡπειρο σὲ νέα δουλεία. Ἐκφράζοντας τὴ γενικότερη ἀντίληψη καὶ διερμηνεύοντας τὸ κοινὸ Ἡπειρωτικὸ αἶσθημα ὁ Σίμων Ἰωνᾶς ἔγραφε γιὰ τὸ Συνέδριο: *Ἡ Συνδιάσκεψις, παλαίουςα κατὰ μυρίων δυσχερειῶν, καὶ μὴ θέλουσα ἢ μὴ τολμῶσα νὰ λάβῃ τὴν μάχαιραν τοῦ χειρουργοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ παγιώσῃ διεθνῇ τάξιν πραγμάτων βιώσιμον...* Ἀπομακρυνθεῖσα τῶν ἀρχῶν τῆς Δικαιοσύνης καὶ σπείρασα εἰς τὸν κόσμον ἀνέμους, μέλλει ἤδη νὰ θερίσῃ θύελλας καὶ καταιγίδας. Ἡ κοινωνικὴ δὲ καὶ ἠθικὴ ἀναρχία, συνεπεία τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου, κρούει τὰς θύρας ὅλων τῶν κρατῶν καὶ ἀπειλεῖ νέους καὶ δεινοὺς ἀγῶνας. Κρίσεις προφητικῆς. Ὑστερα ἀπὸ δυὸ δεκαετίες ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ κόσμος ὅλος θὰ θέριζε θύελλες. Τίς εἶχαν προετοιμάσει οἱ ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς εἰρήνης.

Τὴ χαριστικὴ βολὴ στίς ἐλπίδες τῶν λαῶν, ἰδιαίτερα τῶν Εὐρωπαϊκῶν, γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς εἰρήνης, ἔδωσε ἡ μεγάλη ἀμερικανικὴ δημοκρατία· ἡ Ἀμερική, ἀφοῦ συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴ νίκη τῶν Συμμάχων, μὲ τὴ συμμετοχὴ της στὸν πόλεμο καὶ στὸ Συνέδριο τῆς εἰρήνης, χωρὶς ἡ ἐπέμβασή της νὰ λύει πάντοτε τὰ προβλήματα σύμφωνα μὲ τὸ Δίκαιο (παράδειγμα τὸ Βορειοηπειρωτικὸ, γιὰ τὸ ὁποῖο ἀντέδρασε), ἀναδιπλώθηκε ἔπειτα, ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ προσκήνιο καὶ ξαναγύρισε στὸν ἀπομονωτισμὸ. Τὰ τηλεγραφήματα ποὺ ἔφταναν ἀπὸ παντοῦ, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Νοεμβρίου 1919, δὲν ἀφηναν καμμιά ἀμφιβολία γι'αὐτό. Οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες δὲν ἀνακατεύονται πιά στίς διενέξεις μεταξὺ τῶν κρατῶν, οὔτε ἀναλαμβάνουν ὑποχρέωση γιὰ τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀνεξαρτησία καμμιάς χώρας. *Κρίμα στὸ χαρτί καὶ στὸ μελάνι ποὺ χύθηκε*, σχολίαζε ὁ Χατζῆς...

Στὰ τέλη Ὀκτωβρίου, τὰ Γιάννινα καὶ ἡ Ἡπειρος γιόρτασαν τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰταλῶν ἀπὸ τὸ περίφημο *τρίγωνο* τοῦ Πωγωνίου. Ἡ εἶδηση εἶχε κυκλοφορήσει ἀπὸ μέρες, οἱ Ἰταλοὶ εἶχαν γαντζωθεῖ σ' αὐτὸ τὸ πολὺπαθὸ κομμάτι τῆς Ἡπείρου -τὸ ἄλλο μισὸ ἔμεινε ὑπόδουλο στὴν Ἀλβανία-, χρειάστηκε νὰ ἐπέμβουν οἱ Μεγάλοι γιὰ νὰ ὑποχρεωθοῦν οἱ Ἰταλοὶ νὰ τ' ἀφήσουν. Γιατί τὸ κρατοῦσαν; Ὅσο συνεχιζόταν ὁ πόλεμος, χίλια δυὸ προφασίζονταν, προπαντὸς ἐξασφάλιση τῶν νώτων τους ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, ὅταν ὅμως τελείωσε γιατί ἔμειναν; Ἦταν τὰ ἱμπεριαλιστικὰ σχέδια τῆς ἰταλικῆς «κονσούλτας» ὅπως ἔγραφε ὁ Σ. Ἰωνᾶς, ποὺ κρατοῦσαν τὸ στρατό της στὴν Ἡπειρο, ἔτοιμο νὰ ἐκμεταλλευτεῖ εὐκαιρίες γιὰ νέες προελάσεις. Ὁ Χατζῆς πανηγύρισε τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἰταλῶν καὶ τὴν ἀνύψωση τῆς ἑλληνικῆς σημαίας στὰ χωριὰ καὶ κωμοπόλεις τοῦ *τριγώνου*: *Ἐπειτα ἀπὸ ἓνα μακρυνὸν διάστημα... ἦλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ὥρα καὶ ἐπέστη*

ἡ εὐχάριστος στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ νόμιμοι καὶ φυσικοὶ ἰδιοκτῆται ἐπαναλαμβάνουσι τὴν πλήρη καὶ ὀριστικὴν κυριότητα τοῦ τμήματος τῆς ἑλληνικῆς γῆς τῆς Ἑπείρου, τοῦ γνωστοῦ Τριγώνου. Σὲ λίγες μέρες θὰ διαταχθοῦν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα νὰ τὸ ἀνακαταλάβουν... Ἐπανερχεται ἡ τετιμημένη καὶ ἐνδοξος ἑλληνικὴ Σημαία εἰς ἐδάφη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα περιπέτεται μοίρας σκληρᾶς τὴν εἶχον ὑποστείλει. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ γνώριμος ἑλληνικὸς ἡπειρωτικὸς ἀῆρ θὰ χαϊδεύσῃ καὶ θὰ κολπώσῃ εἰς χαρμοσύνους κυματισμοὺς τὴν ἑλληνικὴν Σημαίαν, γεμίζει ἀπὸ αἶσθημα εὐφροσύνης, μαζὶ μὲ τὴν καρδίαν τῶν ἀδελφῶν Ἑπειρωτῶν, οἱ ὅποιοι δακρύνοντες θὰ τὴν χαιρετήσουν, καὶ τὴν καρδίαν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑπειρωτῶν, οἵτινες νοερώς καὶ μ' εὐλαβῇ συγκίνησιν θὰ συμπαραρευρεθοῦν εἰς τὸ φίλημα καὶ τὸ χαιρέτημα τῆς ἐπανερχομένης εἰς τὸ Τρίγωνον ἑλληνικῆς Σημαίας.

Σάλος δημιουργήθηκε στὰ Γιάννινα ἀπὸ ὀρισμένες ἐνέργειες τοῦ δημάρχου Γ. Ἰωαννίδη. Εἶχε πάει στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἐκεῖ, μὲ βάση τὸ πρακτικὸ ποῦ εἶχε συνταχτεῖ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ συμβούλιο, πρὶν τὴν ἀναχώρησίν του, ἔκανε ἀγορὲς εἰδῶν καθαριότητας, ἀπολύμανσης καὶ καταβρέγματος, ἀπὸ τίς συμμαχικὰς ἀποθήκες. Συγκεκριμένα ὁ δήμαρχος ἀγόρασε δέκα κάρα καθαριότητας, μαζὶ καὶ 10 ἄλογα γιὰ νὰ τὰ σέρνουν, 2 βυτία (1 καταβρέγματος καὶ ἄλλο γιὰ τὴ μεταφορὰ νεροῦ σὲ περίπτωσι πυρκαϊᾶς), μιὰ ἀτμαντλία, μιὰ ἄλλη μικρότερη γιὰ καθαρισμὸ φρεάτων, 1 χιλιόμετρο γραμμῆς Ντεκοβίλ, πλάτους 0,60 μ., μὲ τὰ βαγονέτα τῆς, ἀναγκαῖα γιὰ τίς ἐργασίαι τῆς ρυμοτομίας, πρὸς ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου πόλεως, καὶ ἄλλα χρήσιμα εἶδη καὶ ἐργαλεῖα γιὰ τὸ Δῆμο. Οἱ ἀγορὲς ὅμως αὐτὲς δημιούργησαν πλῆθος σχολίων σὲ βάρος του. Τὸ μεγαλύτερο θόρυβον τὸν ἔκαναν οἱ ὁμοῖδεάτες του (φιλελεύθεροι), ποῦ τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι δῆθεν ἔκανε ἀγορὲς χωρὶς νὰ ἔχει ἐξουσιοδότηση. Ὁ Χατζῆς τοῦ συμπαραστάθηκε. *Εἰς τὰ καφενεῖα καὶ τοὺς δρόμους -ἐγραφε- ἡ συνηθισμένη ἀνείθυνος καὶ πολὺλόγος φημυγορία καταγγέλει, ὅτι ὁ δήμαρχος κακῶς ἐπραξεν ἀγοράσας εἶδη, ἅτινα δὲν ἐξουσιοδοτήθη ν' ἀγοράσῃ.* Ἰδιαιτέρως θόρυβος ἐγένε διὰ τὰ κάρα καθαριότητας καὶ τ' ἄλογα, τὰ ὁποῖα τόσο ἀναγκαῖα ἦταν γιὰ τὴν πόλιν. Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ εἰπωθεῖ, συνέχιζε, ἡ Ἑπειρος, ἔστω καὶ ἀπὸ ἓνα πολιτικὸν τοῦ ἀντίπαλου, γιὰ τὸ πρακτικὸν τοῦ Δήμου, ἐξουσιοδοτοῦσε τὸν δήμαρχον νὰ προχωρήσῃ στίς ἀγορὰς ποῦ ἐγιναν. *Ἄν ἡ μικρολογία τοῦ καφενεῖου -κατέληγε- δὲν παύσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτήν, πάντοτε πρόσωπα καὶ πράγματα οὐδέποτε θὰ βρίσκωνται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθινῆς ἐκτιμῆσεως, ἀλλ' εἴτε, ἀδίκως, εἰς τὸν Γολγοθᾶν τῆς μομφῆς, εἴτε, ἀδικώτερον, εἰς τὸ ζενιθ τῶν ἐπαίνων.* Τὶς ἴδιαις μέρες τῆς κατακραυγῆς κατὰ τοῦ δημάρχου, δέχτηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χατζῆς, μὲ τοὺς συνεισφέρουσιν του, ἐπιθέσεις γιὰ τὴν παραχώρησιν τῶν κρατικῶν αὐτοκινήτων στὴν ἐταιρεία του, ἐπειδὴ, ἔλεγον, ἐγενε μὲ ἀδιαφανεῖς διαδικασίαι. *Ψέμματα, ἀπαντοῦσε, ἡ παραχώρησις ἐγενε μὲ δημοπρασία, ὑπογράφτηκε σύμβασις, καμμιὰ παρατυπία δὲν εἶχε σημειωθεῖ.*

Τὸ θέμα τοῦ δημάρχου δὲν ἔλεγε νὰ κλείσῃ. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιον ἦταν, σὸ συνένολόν του σχεδόν, ἐναντίον τῶν ἐνεργειῶν τοῦ δημάρχου καὶ τῶν ἀγορῶν ποῦ ἔκανε. Τὰ δέκα ἄλογα, κυρίως, εἶχαν γίνῃ τὸ κόκκινον πανὶ γιὰ τοὺς ἀντίθετους. Τὸν δήμαρχον ὑποστήριζαν ἡ Ἑπειρος καὶ τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα, τὸ Βέλος ἦταν μὲ τὴν πλευρὰ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Ἡ διένεξις πῆρε εὐρύτερας διαστάσεις, ὅταν τὸ δημοτικὸν συμβούλιον ἐξέδωκε ἀνακοίνωσιν στὴν ὁποία ἀναφερόταν ὅτι: *εὐρίσκει ἄπορον, ἂν μὴ σκανδαλῶδες, τὸ νὰ ἀμύνωνται δύο ἐνταῦθα ἐφημερίδες - μία βενιζελικὴ καὶ μία ἀντιβενιζελικὴ τοῦ κ. δημάρχου.* Ἡ φράσις ἀποδιδόταν σὸ δημοτικὸν σύμβουλον γιὰ τὸ

Β. Μιχαηλίδη, τὸν ὁποῖο ὁ Χατζῆς ἐλέγχει, σὲ ἥπιο τόνο, προσθέτοντας ὅτι ἡ διένεξη στὸ δημοτικὸ συμβούλιο προήλθε ἀπὸ ἐσωτερικὲς διαμάχες καὶ διαβεβαίωσε ὅτι ἡ συνηγορία τῆς Ἑπείρου ὑπὲρ τοῦ δημάρχου δὲν ἔκρυβε τίποτε τὸ σκανδαλώδες. Ὑπάρχουν ἄνθρωποι -κατέληγε- συνηθισμένοι νὰ λέγουν τὴν γνώμην των καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὅταν νομίζουν ὅτι εἶναι ἀληθινὸν ὅ,τι λέγουν καὶ εἰλικρινές. Τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ὑποχρεώθηκε, ὕστερα ἀπὸ τὸ νέο θόρυβο νὰ δώσει ἐξηγήσεις. Σὲ ἀνακοίνωσή του, ἀπευθυνόμενη στὴν Ἑπειρὸ τόνιζε: Πρὸς ἄρσιν τῆς λαβούσης χώραν παρεξηγήσεως ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν, δημοσιευθέντων εἰς τὴν ἐφημερίδα «Βέλος», φέρομεν εἰς γνῶσιν σας

Ὁ Βασίλειος Μιχαηλίδης, ἀπὸ τοὺς καλύτερους γιατροὺς τῶν Γιαννίνων.

ὅτι διὰ τῆς λέξεως «σκανδαλώδες», οὐδαμῶς προτιθέμεθα νὰ θίξωμεν ἢ μεμφθῶμεν τὰς ἐφημερίδας «Ἑπειρον» καὶ «Ἐλεύθερον βῆμα», ἐν τῇ διαφύρῃ πρὸς ἡμᾶς ἀντιλήψει τῶν τελευταίως λαβόντων χώραν μεταξὺ δημοτικοῦ συμβουλίου καὶ δημάρχου Ἰωαννίνων, καθόσον εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη τῆς ἀντιλήψεως δὲν δύναται νὰ προέρχηται ἢ ἐκ καλῆς πίστewς τῶν ἀξιοτίμων διευθυντῶν τῶν εἰρημένων ἐφημερίδων, ἀλλ' ἡ λέξις «σκανδαλώδες» ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀναφνέν τοῦτο σκάνδαλον, ἥτοι τὴν διαφωνίαν δημάρχου καὶ δημοτικοῦ συμβουλίου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν καὶ τὰς προκληθείσας δημοσιογραφικὰς ἀντεγκλήσεις μεταξὺ δημάρχου καὶ δημοτικοῦ συμβουλίου. Ὁ γιατρός Β. Μιχαηλίδης, στὸν ὁποῖο ἀποδιδόταν ἡ λέξις σκανδαλώδες, μὲ δική του ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Ἑπειρὸ, διαφωνεῖ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς πόλης ἀπὸ τὸν Χατζῆ ὡς ἀκάθαρτης. Τὰ Γιάννινα, τόνιζε, ἔρχονταν δεύτερα στὴν καθαριότητα, σὲ πανελλήνια κλίμακα, μετὰ τὸ Ἀργοστόλι. Διαφωνοῦσε ἐπίσης καὶ μὲ τὴν ἀποψη πὼς τὸ θέμα τῆς καθαριότητος θὰ λυνόταν μὲ τὴν ἀγορὰ τῶν δέκα ἀλόγων.

Χρειαζόνται, ὑπογράμμισε, κάρα πολὺ καλλίτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Δῆμος σήμερα, καὶ χρειάζονται καὶ ἱκανοὶ ὑπάλληλοι καθαριότητος, καλὰ ἀμειβόμενοι. Κατέληγε μὲ κρίση ποὺ ἴσχυε τότε, ἀλλὰ θυμίζει καταστάσεις ποὺ ἱσχύουν καὶ σήμερα. Πρέπει νὰ παυθοῦν -ἐγραφε- οἱ ἀργόμισθοι, οἱ ὑπερ-αριθμοί, οἱ ἀνίκανοι ὑπάλληλοι καὶ εἶναι καιρὸς νὰ παύσῃ νὰ επικρατῇ ἡ γνώμη εἰς τὸ κοινόν, ὅτι κάθε κηφὴν δὲν ἔχει παρὰ νὰ πάη εἰς τὸ δημαρχεῖον διὰ νὰ εὕρῃ θέσιν.

Τελικὰ τὸ περίφημον ζήτημα τῶν ἀγορῶν τοῦ δημάρχου καὶ κυρίως τῶν ἀλόγων πῆρε τέλος μὲ τὴν εὕρεση μιᾶς μέσης λύσης. Ἀναγνωρίστηκε μὲ νέο πρακτικὸ ὅλη ἡ καλὴ διάθεσις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ δημάρχου γιὰ τὴν καθαριότητα καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ δήμου, καὶ ἀποφασίστηκε τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ ἄλογα νὰ πουληθοῦν.

Τὸ σχέδιο ρυμοτομίας τῆς πόλης γρήγορα θὰ ἐφαρμοζόταν. Ὅταν ὁμως ρωτήθηκε ὁ δήμαρχος, γιατί δὲν ἀγόρασε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκην, μαζί μὲ τ' ἄλλα καὶ ἓνα χαλικο-θραύστη, ἀπάντησε ὅτι δὲν τὸ ἔκανε γιατί τὸ μηχανήμα θ' ἀφαιροῦσε ἐργασία ἀπὸ ἐργατικά χέρια. Ὁ συντάκτης τῆς ἐφημερίδας παρατήρησε: Ἡ σκέψις «πολιτική», ἀλλ' ὄχι πρακτικὴ κ. δήμαρχε, ἀφοῦ μάλιστα δὲν θὰ πολιτευθῇτε. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μὲ νωπὲς ἀκόμα τίς ἰαχὲς ἀπὸ τὴν ἐπανάστασι τῶν μπολσεβίκων στὴ Ρωσία, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, θεωροῦνταν ἀντιεργατικὸ μέσο ἡ χρησιμοποίησις μηχανημάτων, ἔστω καὶ ἂν ἀπέδιδαν πολλαπλάσια, ἀχρήστευαν ὁμως ἐργατικά χέρια. Θὰ περνοῦσαν πολλὰ χρόνια γιὰ νὰ συμφιλιωθοῦν οἱ ἐργάτες μὲ τίς μηχανές.

Ἡ αἰσχροκέρδεια εἶχε καταντήσει πρόκλησις γιὰ τὴ γιαννιώτικη κοινωνία. Κανένας δὲν εἶδνε σημασία στὶς ἀγορανομικὰς διατάξεις, πωλοῦσε σ' ὅποιες τιμὰς ἤθελε. Κατὰ

κοινή όμολογία, κι όπως τὰ γεγονότα μαρτυροῦσαν, τὰ Γιάννινα ἦταν ἡ ἀκριβότερη πόλη τῆς Ἑλλάδος. Τό κακό παράγινε ὕστερα ἀπό τήν ἀναχώρηση τοῦ Στεργιάδη γιά τή Σμύρνη. Ἐνδεικτικά σημειώνονταν ἀπό τίς ἐφημερίδες οἱ τιμές τοῦ κρασιοῦ: Ἄς ἐτοιμαστούν, λοιπόν, ἐφέτος δι' ἀπελπιστικήν ξηρασίαν τοῦ λάρυγγός των, ὅλοι οἱ ἐρασταί καί φίλοι τοῦ καλοῦ κρασιοῦ συμπολῖται. Τρεῖς καί εἴκοσι, ἂν ἀγαπᾶτε, τήν ὁκάν τὸ ὑπόξιον ὑπόλοιπον τῶν περυσινῶν κρασιῶν, τὸ νέον προμηνύεται μὲ τήν ἀπειλήν τῶν 4 δρχ. κατ' ὁκάν καί τὸ εἰς φιάλας περυσινόν 3 δρχ. ἡ μισὴ ὁκά. Ὅταν ἡ μαυροδάφνη καί τὰ ὠραιότερα κρασιά τῆς Ἑλλάδος δὲν πωλοῦνται περισσότερον τῶν 2-2.50 δρχ. τήν ὁκάν. Ἐπειτα λέγουν περὶ αἰσχροκερδεῖας ἐδῶ!

Στὸ σπῖτι τοῦ διερμηνέα τοῦ Ἰταλικοῦ προξενείου Δ. Τζωαννοπούλου, παρατέθηκε τέιον καί στὴ συνέχεια ὁργανώθηκε χοροεσπερίδα (στὶς 29-10-1919), μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς γιορτῆς τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἰταλίας Βίκτωρα Ἐμμανουήλ. Ὅλες οἱ ἀρχές παρευρέθησαν καθὼς καί πλῆθος προσκαλεσμένων. Ὁ μόνος ποὺ δὲν πῆρε πρόσκληση ἦταν ὁ Χατζῆς. Αἰτία ἡ συνέχιση τῆς ἐχθρικῆς πρὸς τὴν Ἰταλία στάσης τῆς ἐφημερίδας του. Κι ὁμως εἶχαν βρεθεῖ κάποιοι ποὺ τὸν εἶχαν μὴνύσει γιά φιλοῦταλισμό!

Ὁ Χατζῆς, στὸ μεταξύ, εἶχε ξαναβρεῖ τὸν παλιὸ ἑαυτό του. Στὴν Ἠπειρὸ κάθε μέρα ἦταν ἀποτυπωμένη ἡ πληθωρική δημοσιογραφικὴ ἰδιοσυγκρασία του, ὁ πλούσιος πνευματικὸς κόσμος, τὸ ποιητικὸ ταλέντο του. Ἄρθρα, σχόλια, χρονογραφήματα, ἀπὸ τὰ ἀξιολογότερα τῶν ὅσων εἶχε γράψει, ποιήματα, δὲν ὑπῆρχε κείμενο ποὺ νὰ μὴ φέρει τὰ ἀποτυπώματα τῆς παρουσίας του. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἐτοιμαζόταν νὰ πάρει μέρος σὲ μιὰ *κολοσσιαία* ἐκδοσὴ, ὅπως τὴ διαφήμιζε. Θὰ ἐκδιδόταν στὴν Ἀθήνα τὸ *Πανελλήνιον Λεύκωμα* τῆς ἐθνικῆς ἐκατονταετηρίδος, ἡ *Χρυσὴ βίβλος* τῆς Ἑλλάδος, σὲ 14 τόμους. Θὰ παρουσίαζε τὴν ἀκριβέστερη εἰκόνα τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ζωῆς. Ἡ συγγραφὴ τοῦ τόμου, τοῦ ἀναφερόμενου στὴν Ἠπειρὸ, εἶχε ἀνατεθεῖ στὸ Χατζῆ.

Τὸ γράμμα ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὸ Παρίσι, στὰ τέλη Ὀκτωβρίου, ξανάφερε τὴ χαρὰ στὸ σπῖτι τοῦ Πέτρου Κωστίδη. Ἡ θεραπεία ὁλοκληρώθηκε, ὁ Βασίλης ἔγινε καλά, θὰ ἔμεναν δέκα πέντε μέρες ἀκόμα, γιά τίς τελευταῖες ἀσκήσεις ἀποκατάστασης, ἔτσι ποὺ ν' ἀπαλλαγεῖ ἐντελῶς ἀπὸ τὸ εἰδικὸ μπαστούνι ποὺ χρησιμοποιοῦσε στὸ βάδισμα. Θὰ ἔπαιρναν τὸ γαλλικὸ πλοῖο τῆς γραμμῆς καί θὰ τοὺς εἰδοποιοῦσαν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ γιά τὴν ἀφιξή τους.

Αὐτὸ τὸ εἰδικὸ μπαστούνι τοῦ Βασίλη, ἦταν ἐκεῖνο ποὺ δὲν ἄρесе στὸ Δημήτρη. Δὲν εἶπε τίποτα στοὺς ἄλλους, ἐξάλλου κι ὁ ἴδιος δὲν ἦταν βέβαιος ἂν οἱ ὑποψίες του ἦταν βάσιμες, γιὰτὶ νὰ δηλητηριάσει τίς εὐφρόσυνες στιγμῆς ποὺ ζοῦσαν οἱ δικοὶ του; Ἡ ὑποψία εἶχε τὴν ἀρχὴ τῆς στὰ προηγούμενα γράμματα, κάτι ἀόριστο κρύβονταν στὶς αἰσιόδοξες γραμμῆς τοῦ πατέρα, τότε δὲ μποροῦσε νὰ τὸ συλλάβει, τώρα τοῦ ἔδινε συγκεκριμένη μορφή μὲ τὸ εἰδικὸ μπαστούνι. Ὁ Βασίλης μπορεῖ νὰ εἶχε γίνει καλά, μπορεῖ τὸ πόδι του νὰ ξαναβρῆκε τὴ φυσιολογικὴ λειτουργία του, ὁμως ὑποψιάζόταν ὅτι ἔμεινε κάτι ποὺ δὲ θὰ διορθωνόταν ποτέ. Δὲν ἤθελε νὰ τὸ πιστέψει, οἱ ἐπιστημονικῆς ὁμως γνώσεις καί ἡ πείρα του, τὸν ὀδηγοῦσαν στὴ σκέψη, πῶς ὁ Βασίλης δὲ θὰ μποροῦσε ποτέ στὴ ζωὴ του νὰ στηθεῖ ὁλόρθος, κυ-

παρίσει ήταν ή κορμοστασιά του, και νά βαδίζει ελεύθερα. Θά είχε την ανάγκη αὐτοῦ τοῦ μπαστούνιου γιά νά περπατάει, θά κούτσαινε, ὅπως λέει ἀπλά ὁ κόσμος. Ἦξερε καλὰ τήν εὐαισθησία τοῦ ἀδερφοῦ του καί φοβόταν πῶς ποτέ δέ θά συμβιβαζόταν μέ τήν ἀναπηρία του. Γέμιζε ἀνησυχία ή καρδιά του, ὅταν ἔκανε προεκτάσεις γιά τή μελλοντική του συμπεριφορά. Τώρα θά κρατοῦσε τὸ στόμα κλειστό, θά ὑπέφερε μόνος ἀπὸ τίς ὑποψίες του.

Τήν ἴδια μέρα πού ἦρθε τὸ γράμμα ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὁ Ἀβραάμ ἔστειλε εἰδοποίηση πῶς γύρισε ἀπὸ τὸ ταξίδι καί μποροῦσε νά δεῖ τὸ Δημήτρη στό σπίτι, τίς βραδυνές ὥρες. Ἦταν λίγο ἀδιάθετος, ἀπὸ τίς ταλαιπωρίες τοῦ ταξιδιοῦ, κάπου εἶχε ἀρπάξει ἐλαφρὸ κρυολόγημα, δέν πήγαινε στό γραφεῖο του. Οἱ βραδυνές ὥρες βόλευαν τὸ Δημήτρη, τήν ἡμέρα ἦταν ἀπασχολημένος μέ τὸ νοσοκομεῖο, δέν ἤθελε νά ζητάει κάθε τόσο ἄδεια, θά ἔβλεπε τὸ ἴδιο βράδυ τὸν Ἀβραάμ. Ὁ ἑβραῖος μιὰ-δυὸ φορές τὸν εἶχε δεῖ, εἶχε ὁμῶς σχηματίσει γνώμη γι'αὐτόν, τὸν καλοδέχτηκε καί εἶπε στήν ὑπηρετρία νά τὸν περιποιηθεῖ. Ὁ Δημήτρης, ὡς γιατρός, ἐνδιαφέρθηκε γιά τήν ἀρρώστεια του, προθυμοποιήθηκε μάλιστα νά τὸν ἐξετάσει. — Δέν χρειάζεται τοῦ εἶπε ὁ Ἀβραάμ, σ' εὐχαριστῶ γιά τὸν καλὸ σου λόγο, δέ φαίνεται νά εἶναι κάτι σοβαρό, τ' ἀπόγεμα ἦρθαν καί μέ εἶδαν ὁ δικός μας γιατρός, τῆς κοινότητος, κι ὁ Β. Μιχαηλίδης, συνηθισμένες γρίππες τοῦ φθινοπώρου. Ἦταν καί ή ταλαιπωρία πού ἐπιβάρυνε τήν κατάσταση, βρισκόμουν στό Παρίσι, δέν ἦμουν ἐπίσημος εκπρόσωπος τῆς ἰσραηλιτικῆς κοινότητος, πῆγα ὡς ἐλεύθερος σκοπευτής, σὰ παρασκήνια εἶπα τὸ λόγο μου, ἐκεῖ παίρνονται οἱ μεγάλες ἀποφάσεις κι ὄχι στίς ἐπίσημες συνεδριάσεις. Κάνουμε ἀγῶνα, γιά ν' ἀναγνωριστεῖ τὸ δίκιο μας, δέν πιστεύω νά μᾶς ἐπιτρέψουν νά στήσουμε κράτος ἐβραϊκὸ τώρα στήν Παλαιστίνη, δέν ὠρίμασε ἀκόμα τὸ ζήτημα, στό μέλλον εἶμαι σίγουρος πῶς θά γίνει. Ἀς εἶναι, πές μου τώρα ἐσὺ τὰ δικά σου, δέν ἦρθες ἐδῶ γιά ν' ἀκούσεις τὰ ὄνειρα ἐνὸς γέρου ἐβραίου, οἱ γέροι ὀνειρεύονται συχνά, ἐνθουσιάζονται, ἀλλὰ καί γρήγορα ἀπογοητεύονται· πές μου, λοιπόν, ὁ πατέρας κι ὁ Βασίλης τί γίνονται; Τοὺς συνάντησα στό Παρίσι, ὁ Πέτρος μοῦ εἶπε γιά τή θεραπεία πού ἀκολούθησαν, ἦταν κι ὁ Βασίλης μαζί του πρέπει κι αὐτοὶ νά γυρίσουν σύντομα. — Κύριε Ἀβραάμ, ἦρθα σέ σένα, ὄχι μόνο γιὰτί εἶσαι φίλος τοῦ πατέρα μου, τιμῶ ὅλους τοὺς φίλους του, ἀλλὰ γιὰτί τὸ λαγαρὸ μυαλό σου βλέπει πράγματα πού κρύβονται κάτω ἀπὸ τήν ἐπιφάνεια. Δέν ξεγελιέσαι μέ φανταχτερὰ στολίδια, οὔτε μέ πρόσωπα πού προσπαθοῦν νά κρύψουν τήν ἀλήθεια γιά νά ἐμφανίζουν μιὰν ἄλλη ὄψη, μπαίνεις στό βάθος, εἶσαι πιὸ ἔμπειρος χειροῦργος ἀπὸ τοὺς καλλίτερους δικούς μας, ἀνοίγεις τήν καρδιά τοῦ ἄλλου κι ἀρπάζεις τὸ μυστικὸ της, αὐτὰ μοῦ εἶπε ὁ πατέρας γιά τήν ἀφεντιά σου, καί τὰ πιστεύω. Πές μου, τώρα, πῶς εἶδες τὸν πατέρα καί τὸ Βασίλη;

Ὁ Ἀβραάμ σκέφτηκε λίγο πρὶν ἀπαντήσει. Ἡ πρώτη αἴσθηση πού ἔχω

για τὸ Βασίλη εἶναι πὼς πάει καλά. Κάποιες ἐρωτήσεις καὶ παρατηρήσεις ποὺ ἔκανα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνάντησής μας, τροποποίησαν ἐλαφρὰ αὐτὴ τὴν ἐντύπωση. Δὲν εἶμαι γιατρὸς Δημήτρη, ἀλλὰ μὲ τὴν κρίση τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἔχει τὴν περιέργεια νὰ ρωτᾷ ἐκεῖνα ποὺ χρειάζονται καὶ νὰ παρακολουθεῖ ὅσα τὸν ἐνδιαφέρουν, σχημάτισα τὴ γνώμη πὼς ναί, ὁ Βασίλης ἔγινε καλά, περπατᾷ ἀνετα. ὅμως κάτι λείπει ἀπὸ τὸ τραυματισμένο πόδι του, δὲν ἔχει τὸν ἄερα τοῦ γεροῦ ποδιοῦ στὸ βάδισμα, λὲς τὴ μιὰ φορὰ πὼς κουνταίνει, τὸν ξανακοιτάξεις, ἀναθεωρεῖς γιὰ λίγο τὴ γνώμη σου, γρήγορα ὅμως ξαναγυρίζεις στὴν πρώτη, κάποιον «κουσούρι» θὰ τοῦ μείνει, ὁ Θεὸς νὰ μὲ βγάλει ψεύτη, καὶ νὰ γυρίσει χωρὶς κανένα ἐλάττωμα. — Ἀπὸ τὰ λίγα ποὺ μοῦ ἔγραψε ὁ πατέρας κι ἐγὼ στὸ ἴδιο συμπέρασμα κατέληξα, κύριε Ἀβραάμ. Ἄμποτες νὰ διαψεύστοῦμε, θάταν ὅμως τρομερὸ πλῆγμα γιὰ τὸ Βασίλη, ἔστω καὶ ἡ παραμικρότερη ἀναπηρία. Ἄς ἐλπίσουμε πὼς ὅλα θὰ πᾶνε καλά. Θάθελα νὰ σὲ ρωτήσω καὶ κάτι ποὺ καίει ὅλους μας, περισσότερο ἐμᾶς τοὺς Ἑπειρώτες. Τὶ ἀποφάσισαν οἱ Μεγάλοι γιὰ τὴ Β. Ἑπειρο; — Δὲν εἶμαι αἰσιόδοξος παιδί μου, οἱ Ἴταλοι δὲν ἔχουν μπέσα, τὴ μιὰ μέρα συμφωνοῦν καὶ τὴν ἄλλη παίρνουν πίσω τὸ λόγο τους. Γιὰ μένα ἡ Β. Ἑπειρος χάθηκε. Ἀνησυχῶ ὅμως σοβαρὰ καὶ γιὰ τὴν τύχη μας στὴ Μ. Ἀσία. Ὅλα δείχνουν πὼς τὰ πράγματα πᾶνε καλά, ἐγὼ δὲν εἶμαι τόσο αἰσιόδοξος. Ὁ Βενιζέλος ἀγωνίζεται νὰ πετύχει τὸ καλύτερο, τοῦ στήνουν ἐνέδρες, αὐτοὶ ποὺ σήμερα φαίνονται πὼς βοηθοῦν τὴν Ἑλλάδα, δὲν τόχουν σὲ τίποτε νὰ τὸ γυρίσουν, ἂν ἔτσι τοὺς συμφέρει, πρῶτοι θὰ εἶναι οἱ Ἴταλοι, μᾶς πολεμοῦν κι ὅλας στὴ Μ. Ἀσία μὲ χίλια μέσα, ἐνισχύοντας τὸν Κεμάλ καὶ ραδιοργάνοντας ἐναντίον μας. Καὶ νὰ δεῖς ποὺ θὰ βροῦν προσχήματα γιὰ νὰ μᾶς ἐγκαταλείψουν οἱ «φίλοι» μας. Τὰ πράγματα στὸ ἐσωτερικὸ δὲν πᾶνε καλά, οἱ συνεργάτες τοῦ Βενιζέλου δὲν τὰ καταφέρνουν, λένε πὼς τὸ Μάρτιο θὰ γίνουν ἐκλογές, ἂν καὶ δὲν τὸ πολυπιστεύω, φοβᾶμαι ὅμως πὼς ἂν κάνει ἐκλογές ὁ Βενιζέλος θὰ τίς χάσει, εἶναι μεγάλη ἡ δυσφορία τοῦ κόσμου. Σὲ τέτοια περίπτωση ὁ Κωνσταντῖνος θὰ γυρίσει, νὰ ἡ εὐκαιρία, τὸ πρόσχημα πές, ποὺ ζητοῦν οἱ σύμμαχοι νὰ μᾶς ἐγκαταλείψουν... — Μὰ ἂν ὁ λαὸς ἀποφασίσει νὰ ξαναγυρίσει ὁ βασιλιάς, πὼς εἶναι δυνατόν νὰ ἐπέμβουν αὐτοὶ στὰ ἐσωτερικά μας; Δὲν εἶμαστε χώρα ἀνεξάρτητη; Γιατὶ πολεμήσαμε καὶ θυσιαστήκαμε τόσες φορές; παρατήρησε ὁ Δημήτρης. — Ὅλα αὐτὰ εἶναι πολὺ ὁμορφα, ὅταν εἶναι ἀληθινά. Πιστεύεις στ' ἀλήθεια Δημήτρη πὼς, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἄρχισε ὁ μεγάλος πόλεμος, εἶμαστε χώρα ἀνεξάρτητη; Ὁ Κωνσταντῖνος ἤθελε τοὺς Γερμανούς, πῆραν τὴ Μακεδονία γιὰ τοὺς συμμάχους τους, τοὺς Βούλγαρους οἱ ἄλλοι, ἡ Entente, κατέλαβε τὴ Θεσσαλονίκη, ἀλώνισε τὴν Ἑλλάδα κατὰ πὼς ἤθελε, ἔφερε τοὺς Ἴταλούς στα Γιάννινα, ἔδιωξε τὸν Κωνσταντῖνο, τί ἀπόμεινε ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία μας; Ἐνας ἐλαφρὸς βήχας ἔπιασε τὸν Ἀβραάμ καὶ σταμάτησε. Ὁ Δημήτρης σηκώθηκε. — Σὲ κούρασα,

ἀφέντη, τοῦ εἶπε, ἄκουσα πολλά, ὁδυνηρές ἀλήθειες βέβαια, αὐτὴ ὅμως πρέπει νὰ εἶναι ἡ πραγματικὴ εἰκόνα. Σ' εὐχαριστῶ πὺν μὲ δέχτηκες καὶ γιὰ ὅσα μοῦ δίδαξες. —Νὰ πᾶς στὸ καλὸ, εἶπε ὁ Ἀβραάμ, κι ὅταν γυρίσει ὁ Πέτρος μὲ τὸ Βασίλη νὰ μοῦ τοὺς στείλεις. Ὡς τότε ἐλπίζω ν' ἀπαλλαγῶ ἀπ' αὐτὸ τὸ ἐνοχλητικὸ κρυολόγημα. Ὁ Δημήτρης γύρισε στὸ σπίτι ἀργά, ἡ κουβέντα μὲ τὸν Ἀβραάμ εἶχε κρατήσει πολὺ. Τὸν περίμενε ἡ Κατερίνα, οἱ ἄλλοι εἶχαν κοιμηθεῖ. Δὲν εἶπε τίποτα στὴ γυναῖκα του γιὰ τὸ Βασίλη, δὲν ἔπρεπε νὰ τὴ φορτώσει μὲ νέες στενοχώριες, ἔγγυος καθὼς ἦταν. Ἐφάγε, συζήτησαν λίγο γιὰ θέματα τοῦ νοσοκομείου καὶ πῆγαν γιὰ ὕπνο.

Κι ἐνῶ οἱ ἐπιτυχίες μας στὴ Μικρὰ Ἀσία συνεχίζονταν μὲ τὴν προέλαση τοῦ στρατοῦ στὸ ἐσωτερικόν, τὴν πατριωτικὴ ἔξαρση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἤρθε νὰ διαταράξει ἡ ἀνακάλυψη συνωμοσίας ἀπότακτων κι ἀπόστρατων ἀντιβενιζελικῶν ἀξιωματικῶν, μὲ σκοπὸ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ καθεστώτος. Εἶχαν συλληφθεῖ πολλοί, οἱ ἀνακρίσεις συνεχίζονταν γιὰ ἀνακάλυψη κι ἄλλων ἐνόχων, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐπισήμανση ὅσων κρύβονταν πίσω ἀπὸ τοὺς κινήματιες. Ἴσως νὰ ἐπρόκειτο γιὰ συνωμοσία, πὺν εἶχε ἐξυφανθεῖ ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ ἐξόριστου βασιλιά, πιθανὸν ὅμως ἡ πικρία τῶν ἀπόστρατων, γιὰ τὴ θέση στὴν ὁποία βρέθηκαν, νὰ ἦταν ἡ μοναδικὴ αἰτία. Ὅ,τι κι ἂν συνέβαινε συμπολιτευόμενος κι ἀντιπολιτευόμενος τύπος καταδίκασε τὴ συνωμοσία. Ἡ Ἡπειρος μάλιστα προχώρησε λίγο παραπέρα: Ὁμολογοῦμεν ἀδυναμίαν -ἔγραφε- ἵνα ἐννοήσωμεν τὸν ἐγκεφαλικὸν μηχανισμόν τοιαύτης ἐξωφρενικῆς ἐμπνεύσεως... Διότι τοιαύτη τις παράφρων μωρία καὶ ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς συνόλης ὑποθέσεως, ὅπως ἔχουσιν σήμερον τὰ πράγματα, καὶ ἐναντίον πάσης σκοπιμότητος καὶ λογικῆς, χωρὶς νὰ ἐξημίωνεν εἰς τίποτε -τουναντίον μάλιστα- τὴν συμπολίτευσιν, θὰ ἦτο ὡς νὰ ἐστρέφετο κυρίως ἵνα θάψῃ τὴν ἀντιπολίτευσιν.

Στὴν Ἀθήνα καὶ σ' ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδα ὁργανώθηκαν ὁγκώδη συλλαλητήρια διαμαρτυρίας ἐναντίον τῆς συνωμοσίας. Στὰ Γιάννινα τὸ συλλαλητήριον ἔγινε στίς 16 Νοεμβρίου, στὴν κεντρικὴ πλατεία, ὁργανωμένο ἀπὸ τὸ Σύλλογον τῶν Φιλελευθέρων. Μίλησε πρὸς τὸ πλῆθος ὁ πρόεδρος τοῦ συλλόγου, δικηγόρος Γ. Κιαγιᾶς καὶ ἐγκρίθηκε ψήφισμα διαμαρτυρίας, τὸ ὁποῖο ἀνέλαβε νὰ ἐπιδόσῃ στὴ Γενικὴ διοίκηση καὶ στὴν κυβέρνησις ἐπιτροπὴ, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς: Γ. Ἰωαννίδη, δήμαρχο, Γ. Κιαγιᾶ, δικηγόρο, Ἐπ. Βέλλη, πρόεδρο τοῦ ἐμπορικοῦ συλλόγου, Γ. Λάμπρου, πρόεδρο τοῦ σωματείου ξενοδόχων, Ἀβραάμ Λεβῆ, Μεχμέτ Σαδῆκ πασά, Κωνσταντῖνο Γκλίβανο, καὶ Τζῶν Κώστα, δικηγόρο.

Τὸ δημοτικὸ συμβούλιον τῆς πόλεως συμπληρώθηκε μὲ τὸ διορισμὸ νέων, ὥστε νὰ γίνῃ 18/μέλεις. Νέοι σύμβουλοι διορίστηκαν οἱ: Δ. Βλαχλείδης, γιατρός, Μεχμέτ βέης, Σαδῆκ πασάς, Ἰσραήλ Λεβῆ, φαρμακοποιός, Ι. Βασιλειάδης, φαρμακοποιός, Ἀναστ. Ἀλιεύς καὶ Δ. Λάππας. Στίς 19 Νοεμβρίου ἔγιναν ἀρχαιρεσίαι καὶ ἐκλέχτηκαν: πρόεδρος τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ὁ δικηγόρος Ἀθ. Στούπης, ἀντιπρόεδρος ὁ γιατρός Β. Μιχαηλίδης καὶ γραμματέας ὁ Λεων. Ἀλιεύς. Ὡς δημορχιακὴ ἐπιτροπὴ ἐκλέχτηκαν οἱ: Ι. Βαδαλούκας, γιατρός, Κ. Κατσαδήμας, δικηγόρος καὶ Περ. Κίγκος.

Τὰ κάρβουνα πού πουλούσαν οἱ ἀνθρακεῖς τῆς πόλης, κάθε ἄλλο παρὰ ἔμοιαζαν μ' αὐτὸ τὸ εἶδος πρώτης ἀνάγκης τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἦταν ἓνας οἰκτρὸς καὶ ἄνευ καμμιᾶς καυσίμου δυνάμεως, βρεγμένος πηλός. Δὲν ὑπάρχει ἀστυνομία γιὰ νὰ ἐλέγξει τὴν ἀσυνειδησία καὶ ἀφιλοτιμία τῆς αἰσχροκέρδειας αὐτῆς; ρωτοῦσαν οἱ ἐφημερίδες. - Ὁ σύλλογος τῶν ὑπαλλήλων καφεστιατορείων καὶ ξενοδοχείων διαμαρτυρήθηκαν στὴ Γενικὴ διοίκηση γιατί τὰ μέλη του ὑποχρεώνονταν νὰ ἐργάζονται 16-18 ὥρες τὸ 24/ῳρο.

Ὁ δικηγόρος Γεώργιος Κωνσταντινίδης. Στὴν ἐποχὴ του ἦταν ὁ καλύτερος στὰ Γιάννινα. Ἰσάξιος τοῦ ὁ Γ. Μουλαϊμίδης.

Ἡ Γ. διοίκηση κάλεσε τοὺς διευθυντὲς τῶν κέντρων καὶ τοὺς ἔκανε συστάσεις. - Κρούσματα εὐλογίας ἐπισημάνθηκαν στὰ Γιάννινα, γιὰ τὸ διατάχθηκε ὁ ἐμβολιασμός τῶν μαθητῶν ὅλων τῶν σχολείων. - Ἀνακοινώθηκε ὁ διορισμός τοῦ παιδαγωγοῦ Σπ. Καλιάφα, ὡς διευθυντὴ τοῦ Διδασκαλείου Ἀρρένων Ἰωαννίνων. - Πλήγμα δέχτηκε ἡ κοινωνία τῆς πόλης μὲ τὴν ἀναγγελία τοῦ αἰφνίδιου θανάτου (24-11-1919) στὴν Ἀθήνα, τοῦ Νικολάου Βλαχλείδη, δικηγόρου καὶ βουλευτῆ. Ἦταν ἐπιστήμονας μὲ πληθωρικὴ δραστηριότητα καὶ ἐθνικὴ δράση ἐπὶ τουρκοκρατίας, ιδίως ὅταν ὡς δικαστικὸς πάρεδρος στὴν Πρέβεζα, συνεργαζόταν στενὰ μὲ τὸν πρόξενο Ἀγγέλο Φορέστη. - Ἀπολυθεῖς τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ, ὅπου ὑπηρετήσεν ὡς ἑφεδρὸς ἀνθυπολοχαγός, ἐγκατεστάθη εἰς Ἰωάννινα ὁ ἀριστοῦχος διδάκτωρ τῆς Νομικῆς Γεώργιος Κωνσταντινίδης. Ἡ πρώτη ἀγόρευσὶς του ἔγινε στίς 10 Δεκεμβρίου στὴ δίκη δυὸ κατηγορούμενων γιὰ ἀναίρεση καὶ ἔκανε αἴσθηση στὸ ἀκροατήριον. Τὸ δικαστήριον ὁμόφωνα τοὺς ἔκρινε ἀθώους.

Ὁ ἐπίτροπος Τζοβαλόπουλος, πού εἶχε προφυλακιστεῖ, κατηγορούμενος γιὰ τίς καταχρήσεις στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, μὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸ *Ἐλεύθερο Βῆμα*, ἀμφισβητοῦσε τίς κατηγορίες πού τὸν βάραιναν καὶ ὑποστήριζε ὅτι ἦταν ἀθῶος. Κατέληγε μὲ τὸ ἐρώτημα: *Εἰμαι ἔνοχος; Ἄν εἰμαι, καταδικάσατέ με ἐν τῇ συνειδήσει σας. Ἄλλ' ἂν δὲν εἰμαι, διατί συκοφαντοῦμαι καὶ ὑποφέρω;* - Στὰ Δολιανά, πού ἀνακαταλήφθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ στρατό, ἀποφασίστηκε ἡ ἰδρυση στρατιωτικοῦ νοσοκομείου γ' τάξεως. - Ἀπὸ τίς 4 Δεκεμβρίου ἄρχισε ἡ συγκοινωνία μὲ τὴν Πρέβεζα, μὲ τὰ αὐτοκίνητα τοῦ δημοσίου πού εἶχαν παραχωρηθεῖ στὴ συσταθεῖσα ἐταιρεία. Τὰ εἰσιτήρια γιὰ τὰ ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα καθορίστηκαν σὲ 31 καὶ 50 δραχ. Κατὰ τίς ἀνακοινώσεις τῆς ἐταιρείας τὰ αὐτοκίνητα ἦταν τέλεια, εὐρύχωρα καὶ πολυτελῆ καὶ τὸ ταξίδι εὐθυνόν, *ἐξησφαλισμένον καὶ ἄνετον*. Ἡ ἐταιρεία διέθετε καὶ μικρὰ πολυτελῆ αὐτοκίνητα μὲ ἰδιαίτερη συμφωνία. - Πολλὰ εἶδη τροφίμων ἄρχισαν νὰ σπανίζουν στὴν ἀγορὰ, μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ὅπως ἡ ζάχαρη καὶ τὸ λάδι ἐξαφανίστηκαν. Γιὰ τὸ τελευταῖον ἔγραφε ὁ τύπος: *Τὸ λάδι κατήντησεν τόσο σπάνιον πλέον εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸν τόπον μας ἐν γένει, ὥστε ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄγιοι θὰ ἤρχισαν νὰ χάνουν τὰς ἐλπίδας των, νὰ λαδωθῇ τὸ κανδήλι των.* Ἐλλείψις παντοῦ. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὑπάρχουν μερικοὶ εὐτυχεῖς κύριοι, ἔχοντες ἔλαιον καὶ καίοντες κανδήλαν εἰς οἶονσδήποτε ἐγκωσμίους ἀγίους, ἀρκεῖ νὰ εἰμποροῦν νὰ τοὺς βοηθήσουν εἰς τὴν ἐξαγωγήν καὶ τοῦ τελευταίου δραμοῦ πού ὑπάρχει ἐδῶ εἰς τὸν τόπον. Φανερό ἀπὸ τὰ γραφόμενα πῶς ἡ ἔλλειψη λαδιοῦ ὀφειλόταν στὴν ἐξαγωγή του σ' ἄλλα κέντρα τῆς χώρας, ὅπου, φυσικὰ, καὶ πουλιόταν ἀκριβότερα.

Ἀπὸ τὴς 16 Σεπτεμβρίου, ἑξαιτίας νέας ἀπουσίας τοῦ Γ. Χατζῆ στὴν Ἀθήνα, τὴν ἀρθρογραφία τῆς *Ἠλείρου*, ἀνέλαβε καὶ πάλι ὁ Ν. Γεωργίτης, ἀκόμα καὶ χρονογραφήματα καὶ ποιήματα (στὴν καθαρεύουσα) δημοσίευε. Καθημερινὰ στὴν ἐφημερίδα καταχωροῦνταν δίστηλες ἀνταποκρίσεις, σχετικὲς μὲ τὴς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Μικρασία μὲ τὸ γενικὸ τίτλο: *Τὰ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ*. - Μὲ μεγάλη ἐπιτυχία δόθηκε στὴς 15 Δεκεμβρίου χοροεσπερίδα ὑπὲρ τοῦ ὀρφανοτροφείου *Γεωργίου Σταύρου*, στὴς αἰθουσὲς τοῦ ἰδρύματος. *Ὅ,τι πολὺτιμον, ὅ,τι ἐπὶλεκτον δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ἡ ἡμετέρα κοινωνία*, κατὰ τὴς ἐφημερίδες, εἶχε συγκεντρωθεῖ ἐκεῖ τῇ βραδυᾷ αὐτῇ. Ἡ γιορτὴ ἄνοιξε μὲ ἐμβατήριον καὶ ἀκολούθησαν οἱ ὕμνοι τοῦ Γ. Σταύρου καὶ τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου. Ὑστερα ἄρχισαν τὰ βάλς καὶ οἱ καινούργιοι ξενόφερτοι χοροί, στοὺς ὁποίους διακριθῆκαν οἱ τὸ πρῶτον δημοσίᾳ ἐμφανιζόμενοι διευθυντὲς τῆς ἐβραϊκῆς σχολῆς «Ἀλλιάνς» καὶ ὁ νεαρὸς «ἀεικίνητος» Π. Μελάς. Οἱ ξένοι χοροὶ ἐναλλάσσονταν μὲ ἑλληνικοὺς ποὺ σκόρπιζαν τὴς δικῆς τους συγκινήσεις. Ὁ κόσμος γλεντοῦσε... *Τὴν γραφικότητα τοῦ ὄλου θεάματος ἡμαῦρωνεν ἐν μέρει ἡ θέα τῶν ἀπομάχων χορευτῶν, ἀποσυρθέντων εἰς τινὰ γωνίαν τῆς αἰθούσης καὶ περιλύτως φιλοσοφούντων τὴν γνωστὴν των προσφιλεῖ «πόλκα», εἶχεν ἐκτοπίσει τὸ «οὐδὲν στέπ».* Sic transit gloria mundi! - Στὴν αἴθουσα τῆς *Ζωσιμαίας* σχολῆς ὁργανώθηκε, ὅπως κάθε χρόνο, ἡ γιορτὴ τοῦ Δέντρου τῶν Χριστογέννων, ἀπὸ τὸ σωματεῖον κυριῶν ἡ *Ζωοδόχος* πηγὴ. Οἱ εἰσπράξεις ἦταν μεγάλες. Δύναται ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ νὰ λεχθῇ - σημειῶνε ἡ *Ἠπειρος* - ὅτι ὁ κοσμάκης ὁ φτωχοῦλης, ὁ ὁποῖος δὲν τοιγκουνεύεται τὴν φτώχεια του, ἔδωκε, καθὼς μᾶς ἐβεβαίωσαν, τὰ περισσότερα, ἂν μὴ ὅλα σχεδόν. Οἱ πλούσιοι, κατὰ τὰ εἰωθότα, εἶχαν, ἔχουν καὶ θὰ ἔχουν πάντοτε στενοχώριες... Οἱ καὺμένοι... - Ἐπισημάνθηκε ἡ αἰτία τῆς ἑλλείψεως τροφίμων καὶ τῆς ὑπερτίμησός τους. Τὸ τράστ τῶν ἐμπόρων τῶν Γιαννίνων συγκέντρωνε καὶ ἔστελνε στὴν Ἀλβανία μεγάλες ποσότητες τροφίμων, ποὺ φυσικὰ ἔλειπαν ἀπὸ τὴ γιαννιώτικη ἀγορά. - Λύπη προξένησε στὴν κοινωνία τῆς πόλης ὁ θάνατος τοῦ γιατροῦ, νέου σὲ ἡλικία, Κων. Μπαμπασίκα, ἀδελφοῦ τοῦ φαρμακοποιοῦ Ἀναστ. Μπαμπασίκα.

Κ αθὼς πλησίαζαν τὰ Χριστούγεννα καὶ ὁ νέος χρόνος, σοβαρὲς ἐξελίξεις σημειώνονταν στὰ πολιτικὰ πράγματα τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ σὲ θέματα ποὺ ἐνδιέφεραν τὰ Γιάννινα, κυρίως στὸ *Μητροπολιτικόν*. Ἡ διασπασμένη ἀντιπολίτευση κατόρθωσε νὰ ἐνοποιηθεῖ σὲ μία πολιτικὴ κίνηση, μὲ τὸν τίτλο *Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις*, μὲ συγκρότηση συμβουλίου καὶ διευθύνουσας ἐπιτροπῆς. Τὸ γεγονὸς εἶχε βαρύνουσα σημασία, γιατί ἡ ἔνωση ὄλων τῶν ἀντιβενιζελικῶν δυνάμεων θὰ δημιουργοῦσε γιὰ τὸ Βενιζέλο ὑπαρκτὴ ἀπειλή, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ποτὲ δὲ φανταζόταν, ὅτι μὲ τὴς διπλωματικὲς ἐπιτυχίες του καὶ τὴν παρουσία τῆς Ἑλλάδας στὴ Μικρασία, θὰ μποροῦσε νὰ χάσει τὴς ἐκλογές. Ὅμως οἱ συνθήκες εἶχαν ἀλλάξει, ὁ Βενιζέλος εἶχε ἀποξενωθεῖ ἀπὸ τὰ ἐσωτερικὰ θέματα, βρισκόταν στὸ ἐξωτερικόν, ἐκεῖ ἔδινε τὴς διπλωματικὲς μάχες του καὶ κέρδιζε. Οἱ ἀντικαταστάτες του, στὸ ἐσωτερικόν, δὲν τὰ κατάφερναν. Μερικὰ εἶχε ἀποκαλύψει καὶ ὁ Δαγκλῆς στὴ συνέντευξή του πρὸς τὸ Χατζῆ. Ἐπειτα ἦταν καὶ ἡ λογοκρισία καὶ ὁ στρατιωτικὸς νόμος, ποὺ χειροτέρευαν τὴν κατάστασιν.

Στὸ μεταξὺ ἡ ἐκκρεμότητα τῆς θέσης τοῦ μητροπολίτη Σπυριδῶνα, ποὺ ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1917 ζοῦσε ἐξόριστος στὴν Ἀθήνα, φαινόταν νὰ τελειώνει. Ὅλες οἱ κατηγορίες ποὺ τὸν βάραιναν, ὕστερα ἀπὸ καταγγελίες ἐπώνυμων Γιαννιωτῶν ἐναντίον του, κατέρρευσαν, ἀποδείχτηκαν, μὲ τὴν

ἐκδοσὴ ἀθωωτικοῦ βουλευμάτος, ἀσύστατες. Ὅλα αὐτὰ τὰ εἶχαν πληροφορηθεῖ καὶ οἱ Γιαννιώτες, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑπειρώτες τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἐξεδήλωσαν θερμὰ καὶ εἰλικρινῆ αἰσθήματα ἀγάπης πρὸς τὸ πρόσωπό του, κατὰ τὴν κηδεῖα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ὑπουργοῦ Περιθάλψεως Σ. Σίμου, ὅπου ὁ Σπυρίδων χοροστάτησε. Πρὶν ἀπὸ τὴν δημόσια ἐμφάνισή του, ὁ Σπυρίδων εἶχε συναντήσεις καὶ συνομιλίας μὲ τὸν Σίμο, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ὑπατο ἀρμοστή Σμύρνης καὶ Γενικὸ διοικητὴ Ἑπείρου Α. Στεργιάδη (διατηροῦσε ἀκόμα τὸν τίτλο τοῦ Γεν. Δ. Ἑπείρου, οἱ Ἑπειρώτες μάλιστα ἠλπίζαν πῶς τὸ Φεβρουάριο θὰ ξαναγύριζε στὰ Γιάννινα) στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Ἀγγλίας. Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν συνάντησιν αὐτὴ ὁ Σπυρίδων δήλωσε γιὰ τὸ Στεργιάδη: *Πρόκειται περὶ ἐκλεκτοῦ, ἐντίμου καὶ νοσημονεστάτου ἀνδρός*. Ὡστόσο θὰ περνοῦσε σχεδὸν ἓνας χρόνος ἀκόμα γιὰ νὰ ξαναγυρίσει ὁ Σπυρίδων στὴ θέσιν του, μετὰ τὴν ἐκλογικὴ ἡττα τοῦ Βενιζέλου. Οἱ ἀντίπαλοί του, στὰ Γιάννινα καὶ στὴν πρωτεύουσα, ἦταν ἰσχυροὶ καὶ ἔβρισκαν τρόπους νὰ τὸν κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὸ θρόνον του.

Στὸ πρωτοχρονιάτικο φύλλο τῆς *Ἑπείρου*, ἀρκετὰ πλούσιο, ὁ Χατζῆς ἔδωσε πάλι ἀδρὰ δείγματα τῶν δυνατοτήτων του σ' ὅλους τοὺς τομεῖς. Στὸ κύριον ἄρθρον μὲ τίτλο: «1919-1920», ὕστερα ἀπὸ γενικὴ ἀνασκόπηση, δίνει, στὸν ἐπίλογον, σαφὴ εἰκόνα τῆς θέσης, στὴν ὁποία βρισκόταν ἡ χώρα, ἀπὸ τὴν ἄποψιν τῆς διεθνοῦς τοποθέτησής της καὶ τῆς ἐσωτερικῆς κατάστασης: *Τὸ 1919, ἔγραφε, δὲν μᾶς ἔδωσεν οὐδὲν σταθερὸν καὶ πάγιον, πλὴν προμηνυμάτων διὰ τὴν ἐπαύριον, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως*. Ἐστάθη ἓνας σταθμὸς γεμάτος ἀπὸ χιλίας παραπλεύρους διευθύνσεις. *Εἰς ποίαν ἐξ ὧν θὰ εἰσέλθῃ τὸ αὖριον τὸ ἐσημάδευσεν, ἀλλὰ δὲν τὸ ἐσταθεροποίησεν...* Ἰδιαιτέρως δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας τὸ 1919 κλείνει μὲ τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τὴν ἀναμονὴν ἐκπληρώσεως δικαίων ἐθνικῶν ἀξιώσεών μας, ἀπὸ ἀπόψεως διεθνούς. Ἀπὸ ἐσωτερικῆς ἀπόψεως, μὲ τὴν ἐπαγγελίαν μελλουσῶν ἐκλογῶν καὶ ἐσωτερικῆς ρυθμίσεως τῶν πραγμάτων τῆς χώρας. Ἡ πᾶσα ψυχὴ ἐλληνικὴ εὐχεται αἱ μὲν πρῶται, εἰς τὸ τέλειον νὰ ἐκπληρωθῶσι, αἱ δὲ δευτέραι, φέρουσιν τὴν χώραν εἰς μίαν ὁμαλὴν συνταγματικὴν ζωὴν νὰ μὴ βραδύνωσι πολὺ ἀκόμη, διότι ἡ ἐπιθυμία αὐτὴ ἀποτελεῖ κοινὴν συνείδησιν τῆς χώρας πλέον.

Σύμφωνα μὲ τίς ὑπάρχουσες ὥς τότε πληροφορίες οἱ ἐκλογὲς θὰ διεξάγονταν τὸ Μάρτιον. Δημιουργήθηκε ἔτσι προεκλογικὴ ἀτμόσφαιρα στὰ Γιάννινα ποὺ γινόταν φανερὴ μὲ πολλοὺς τρόπους, προπαντὸς ὅμως μὲ τὴν ἀρθρογραφίαν τῶν ἐφημερίδων. Στὴν Ἀθῆνα εἶχε συγκροτηθεῖ πανελλήνιον συνέδριον τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ὅπου πολλοὶ ἀντιπρόσωποι, κυρίως πρόεδροι ἐπαρχιακῶν συλλόγων, καταφέρθηκαν ἐναντίον τῆς κακοδιοίκησιν καὶ ζήτησαν νὰ ληφθοῦν μέτρα γιὰ νὰ ἐξαλειφθοῦν τέτοια φαινόμενα. Οἱ συζητήσεις τοῦ συνεδρίου ἔδωσαν στὸ Χατζῆ ἀφορμὴ νὰ γράψῃ τὸ πρῶτον, μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Κωνσταντίνου, δριμὺ καὶ καυστικὸν ἄρθρον, ὅπου, παρὰ τὴν ἰσχύουσα λογοκρισίαν, ἔφερε σὲ φῶς πολλὰ παρα-

δείγματα κακοδιοίκησης, γιὰ τὰ ὅποια εἶχε προσωπικὴ ἐμπειρία, χρησιμοποιώντας βαρυτάτους χαρακτηρισμοὺς σὲ βάρος τῶν ὄψιμα θρηνούντων Φιλελευθέρων. Ἐγράφε στὸ ἄρθρο (9-1-1920): Ἀν δὲν ἀποτελεῖ ἀστεῖον προεκλογικὸν καὶ δημοκοπικὸν ταρταρινισμόν μερικῶν κατὰ τόπους καὶ ἐπαρχίας φιλοδοξούντων μίαν κάλπην - πάντως εἶναι ταρτουφισμός, προσβάλλων κάπως τὴν δημοσίαν ἀντίληψιν καὶ τὴν κοινὴν διανοητικότητα, ὁ ἐξόχως θορυβώδης ὀδυρμός καὶ θρῆνος μερικῶν κυρίων προέδρων καὶ μελῶν φιλελευθέρων συλλόγων τῶν ἐπαρχιῶν, κατὰ τὸ ἐν Ἀθήναις συνέδριον, διὰ τὴν κακοδιοίκησιν τοῦ τόπου. Τίλλουσι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των καὶ τύπτουσι τὰ στήθη των οἱ ἄνθρωποι καὶ κερανοὺς βαρυγδούπους ἐξαπολύουσι καὶ φωνὴν αὐστηρὰν καὶ τιμωροῦ Ἰωάννου Προδρόμου δανεῖζονται καὶ ἐπιτιμῶσι καὶ μέμφονται τὴν Σαλώμην τὴν χορεύσασαν ἐνώπιόν των τὸν χορὸν τῶν ἑπτὰ πέπλων, εἰς ἡμέρας εὐτυχίας κομματικῆς καὶ πανδαισίας ἐπινικείου! Μάτην οἱ σεμνοὶ καὶ φιλοπάτριδες αὐτοὶ Γιοχανάδες κατὰ τὸ διάστημα ὅλον αὐτό, ἐπεκαλοῦντο τῆς σώφρονος διοικήσεως καὶ τῆς ἐν γένει διοικητικῆς καὶ κρατικῆς εὐρυθμίας τοὺς χαλινοὺς! Δὲν τοὺς ἤκουε κανεὶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ δι' αὐτὸ τώρα, τὴν δωδεκάτην ὦραν, ὑψώνουσι θρηνηστήριον φωνήν!.. Ὁ πρόλογος προοιωνίζει τὸ περιεχόμενο τοῦ ἁρθρου. Ξεκινώντας ἀπὸ τὶς δικές του ἐμπειρίες, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ συμβαίνοντα στὴν πόλιν, ποὺ μὲ ἄγρυπνο μάτι παρακολουθοῦσε, χωρὶς καὶ νὰ τὰ δημοσιεύει ἀπὸ τὸ φόβο τῆς λογοκρισίας, ἀνέφερε παραδείγματα κακοδιοίκησης, -ὑπερβάλλοντας βέβαια σὲ πολλὰ- ποὺ ἀμαύρωναν τὴν ἱστορίαν τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων. Αὐτὴ τὴ φορὰ τόση ἦταν ἡ ἀγανάκτησίν του ποὺ δὲ λογάριασε τίποτε, οὔτε λογοκρισία, οὔτε στρατιωτικὸ νόμο. Μιλᾶτε, τοὺς κατακεραύνωνε, κατὰ τρόπο ποὺ θυμίζει τὸ ἀνέκδοτο τοῦ ἐβραίου τουρκογιαννιώτη, ὁ ὁποῖος εἶχε ρημάξει στὸ ξύλο τοὺς γείτονές του, κι ὅταν κάποτε ἔφτασε ἡ ἀστυνομία, αὐτός, ὁ παμπόνηρος, «ἐρρήγγυνεν φωνὰς ὀδύνης, ἔσφιγγε τὰ πλευρά του καὶ ἐγόγγυζεν ὀδυρόμενος, ὅτι τὸν ἐσκότωσαν οἱ γείτονες στὸ ξύλο». Μιλᾶτε, συνέχιζε, γιὰ κακοδιοίκηση, τὴν ὁποίαν θέλετε νὰ διορθώσετε, τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ στελέχη τοῦ κόμματός σας «ἔδιδον ἀέρα αὐθεντῶν εἰς τὸ κάθε ὀντάριον, τὸ ὁποῖον ἢ θύελλα ἤρπασεν ἀπὸ τὸν βυθὸν τῆς ἀφανείας καὶ τῆς ἰλῦος νὰ τὸ φέρῃ ὡς σοβαρὸν ὑποκείμενον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ποδοπατοῦντες καὶ τσαλαπατίζοντες καὶ ὑβρίζοντες καὶ διώκοντες κάθε ἔντιμον ἀξίαν, κάθε καλὸν δημόσιον ὑπάλληλον, ἀρκεῖ νὰ μὴν ᾔτο ψηφοφόρος ἰδικὸς των». Ἀναμίξατε, συνέχιζε, τὸ κόμμα στὴ διοίκηση καὶ στὴ δικαιοσύνη, συντάξατε καταλόγους προγραφῶν, ποὺ δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση μὲ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πατρίδας, ἀλλὰ μόνο μὲ τὰ δικά σας συμφέροντα καὶ πάθη. Πιέξατε τοὺς δικαστὲς γιὰ νὰ ἀθώωσουν καταχραστὲς ἢ ἀνάξιους δημοσίους ὑπαλλήλους καὶ νὰ «βαραθρώσουν» ἄλλους, ἀθῶους ὑπαλλήλους, «μὴ ὑμετέρους». Ὡθήσατε κατώτερους ὑπαλλήλους νὰ αὐθαδιάζουν καὶ νὰ καταγγέλλουν τοὺς ἀνωτέρους τους, ἔχετε διαφθείρει τίς συ-

νειδήσεις τους, καθήσατε στο σβέρο τους και επισημειώστε πάνω από το κεφάλι τους, «τὸ δαμόκλειον ξίφος» τῆς ἀπόλυσης, χρησιμοποιώντας ἀπειλές καὶ συγκοφαντίες ἐναντίον τους, ἂν δὲν σᾶς ἔκαναν τὰ παράνομα ρουσφέτια σας. Ἀναμιχθήκατε στὰ ἐπισιτιστικά σκάνδαλα καὶ ἀπειλήσατε καὶ πιέσατε δικαστικές συνειδήσεις καὶ νομάρχες γιὰ νὰ σᾶς ἀπαλλάξουν. Καὶ τώρα «ἐρχεσθε νὰ κλάψετε παρὰ τὰς ἱτέας τῆς Βαβυλῶνος» ὅτι ἡ διοίκησις εἶναι ἐλεεινὴ καὶ ἡ μέριμνά σας ὅλη στρέφεται εἰς τὸ νὰ τὴν διορθώση!!!

Τὸ θέμα τῶν προμηθειῶν τοῦ δημάρχου, διευθετήθηκε, ὅπως σημειώθηκε, μὲ ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Ὡστόσο ἡ διάσταση ἀνάμεσα στὶς δυὸ πλευρὲς ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑπάρχει καὶ ἐκδηλωνόταν σ' ἄλλα θέματα ἁμεσσοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπως στὶς ρυμοτομίες. Ἡ ἐσωκομματικὴ διαμάχη στὸ Δῆμο δὲν ἦταν ἄσχετη μὲ τὴν εὐρύτερη διάσταση ἀπόψεων στοὺς κόλπους τῆς βενιζελικῆς παράταξης τῶν Γιαννίνων, ἐξαιτίας τῆς σχεδὸν βέβαιης ἀπόφασης τοῦ Σ. Σίμου νὰ πολιτευθεῖ στὴν Ἡπειρο καὶ νὰ διεκδικήσῃ τὸν τίτλο τοῦ Ἡπειρωτάρχου ἀφαιρῶντας τὸν ἀπὸ τὸ Δαγκλῆ. Ὁ Σίμος εἶχε ὅλες τὶς δυνατότητες νὰ ἔρθῃ πρῶτος σὲ ψήφους. Ἀντίθετα ὁ Δαγκλῆς, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ βρισκόταν σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Βενιζέλο καὶ γιὰ τὴ μεταχείριση, τὴ μειωτικὴ γιὰ τὸ στρατηγό, ποὺ εἶχε ὑποστῇ στὸ παρελθὸν ἀπὸ τὸν ἀρχηγό του, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν εἶχε τὸ θάρρος νὰ διαφωνεῖ μαζί του γιὰ θέματα ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Πάνω στὴ διάσταση τοῦ Δαγκλῆ καὶ τοῦ Σίμου, θὰ κινηθεῖ καὶ ἡ δράση τῶν δημόσιων καὶ δημοτικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων, ὡς τὶς ἐκλογές. Ὁ βενιζελικὸς τύπος θ' ἀποτυπώσῃ καλλίτερα, μεγεθύνοντάς τες, τὶς παραμέτρους τῆς διαμάχης, μὲ τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα ν' ἀμφισβητεῖ τώρα τὸ προβάδισμα τοῦ Δαγκλῆ καὶ τὸ Βέλος τοῦ Πανίδου νὰ στέκεται σταθερὰ στὸ πλευρὸ του. Γιὰ τὴν ἀντιπολίτευση, ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦσε ἡ Ἡπειρος, ἡ ἀπόφαση τοῦ Σίμου νὰ πολιτευθεῖ στὴν Ἡπειρο χαίρει τὴν ἐνθουσιασμό, ὅχι μόνον γιὰ τὸν Χατζῆς εἶχε ἀπὸ καιρὸ ἀποκαταστήσει τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Ἡπειρωτὴ ὑπουργό, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν οἱ διενέξεις τῶν βενιζελικῶν βοηθοῦσαν τὴν ἀντιπολίτευση.

Τὸ θέμα τῶν ρυμοτομιῶν, δῖχασε ὅχι μόνον τὸ Δῆμο, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐνδιαφερόμενους καὶ ὅλη τὴν γιαννιώτικη κοινωνία. Ἀπὸ τὶς στήλες τῆς Ἡλείρου ἄρχισε ἐκτεταμένη συζήτηση, ἐιδικῶν καὶ μὴ, σχετικὰ μὲ τὴ μελλοντικὴ φυσιογνωμία τῆς πόλης, ἵνα, ἐπὶ τέλους, κατορθώσῃ καὶ αὕτη νὰ προσλάβῃ κάποτε ὅσιν καὶ ἐκφρασῇ ἀληθινὴς πόλεως, καλαισθητὸν καὶ ἐπὶ κανονικοῦ καὶ μελετημένου σχεδίου μορφοποιουμένης. Στὴ δημόσια συζήτηση προβλήθηκε ἡ ἀποψη ὅτι πραγματικῶς σχέδιον ἐγκεκριμένον καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, δὲν ὑπῆρχε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ποὺ ὀνομαζόταν σχέδιον, ἦταν ἀτελές. Δὲν ὑπῆρχε σχέδιον, γιὰ τὸ δὲν εἶχε τεθεῖ ποτὲ σ' ἐφαρμογὴ μὲ νόμον, καὶ ἦταν σ' ὅλους γνωστὸ πῶς ὅταν περνοῦσε ἓνας χρόνος καὶ δὲν ἐφαρμοζόταν ἓνα σχέδιον, δὲν εἶχε πιά ἰσχύ. Τὸ ὑπουργεῖο, βέβαια, συμβατικά καὶ σιωπηρὰ, εἶχε παραδεχτεῖ κάποιο σχέδιον καὶ εἶχε συστήσει στὴν ὑπηρεσία δημοσίων ἔργων νὰ τὸ πραγματοποιεῖ κατὰ τὸ ἐνόν. Ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ ρυμοτομηθεῖ καὶ σχεδιαστεῖ μιὰ πόλη. Ὁ Δῆμος λοιπὸν -ἐλεγαν- ἀντὶ ν' ἀσχολεῖται μὲ ἐσωτερικὰς διενέξεις, ἔπρεπε νὰ ρίξῃ ὅλο τὸ βάρος του γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ ἐνὸς πραγματικοῦ σχεδίου ρυμοτομίας,

ἀφοῦ στοῦ μεταξὺ ἐκπληρώνονταν οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις καὶ πρὸ παντὸς ἡ καταβολὴ ἀποζημιώσεων, σ' ὅσους εἶχαν ρομοτομούμενα κτήματα. Στὶς αἰτιάσεις πού προβάλλονταν γιὰ μὲ τὸ θέμα, ὁ Δῆμος ἀπαντοῦσε πὼς δὲν εὐσταθοῦσε τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἐγκεκριμένο σχέδιο πόλης. Τὸ σχέδιο εἶχε ἐγκριθεῖ ἀπὸ τὸν Γ. διοικητὴ Ἀγγελόπουλο καὶ ἴσχυε ὡς τὴ σύνταξη νέου, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτου δίδεται ἡ ἐντολὴ νὰ χαράσσωνται αἱ γραμμαὶ τῆς πόλεως. Ἐξάλλου ὁ δῆμος ὑπενθύνιζε τὸ νόμο πού ἴσχυε γιὰ τὶς Νέες χώρες, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, πᾶν σχέδιον πόλεως, ἐγκεκριμένον ὑπὸ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, ἐπέχει ἰσχύιν νόμου. Ἡ διαφορὰ μὲ τὰ ἀρμόδια ὑπουργεῖα ἀναφερόταν στοῦ ποιός, σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους, ἔπρεπε νὰ πληρώνει τὶς ἀποζημιώσεις. Ἡ πολυνομία καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐγκυκλίων πού κυκλοφοροῦσαν, ἔκαναν δύσκολη τὴν ἐπισήμανση τῶν ὑπεύθυνων. Ὁ Δῆμος ὑποστήριξε ὅτι τὶς ἀποζημιώσεις ἔπρεπε νὰ πληρώνει τὸ ὑπουργεῖο Δημοσίων ἔργων, τὸ τελευταῖο εἶχε ἀντίθετη ἄποψη. Στὸ τέλος καὶ καθὼς οἱ ρυμοτομίες ἐξακολουθοῦσαν νὰ γίνονται, τὰ σπασμένα τὰ πλήρωναν οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν ρυμοτομούμενων, πού ἀγωνίζονταν, ἐπὶ μῆνες καὶ χρόνια, γιὰ νὰ εἰσπράξουν τὶς ἀποζημιώσεις τους...

Τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἰανουαρίου πέθανε ὁ παπα-Κωνσταντῖνος Θωμαΐδης, χρηματίας ἐπὶ ἔτη καθηγητῆς τῶν θρησκευτικῶν ἐν τῇ Ζωσιμαίᾳ καὶ ἱεροκλήρῳ. Μ' αὐτὰ τὰ τυπικὰ λόγια ἀνάγγειλε τὸ θάνατό του ἡ Ἡπειρος, ξεχνώντας τὴν ἀγωνιστικὴ ἰδιότητα τοῦ νεκροῦ. Ἄγνωστο γιὰ ποιοὺς λόγους ἔκανε αὐτὴ τὴ σκόπιμη παράλειψη ὁ Χατζῆς. Ὁ παπα-Θωμαΐδης ἀγωνίστηκε ἐναντίον τῶν Τούρκων, φυλακίστηκε γιὰ ἓνα χρόνο, κάτω ἀπὸ ἄθλιες συνθήκες ζωῆς στοῦ διοικητήριου, πρὶν λίγο καιρὸ ὁ Ν. Γεωργίτης πρότεινε ἀπὸ τὶς στήλες τῆς Ἡπείρου νὰ διατηρηθεῖ ὅπως ἦταν τὸ κρατητήριον, γιὰ νὰ θυμίζει τὰ μαρτύρια τοῦ παπα-Θωμαΐδη, τὸ δικό του, καὶ ἄλλων, πού εἶχαν φυλακιστεῖ ἐκεῖ. - Δυὸ ὥραϊα χρονογραφήματα, ἀπὸ τὰ καλλίτερα, δημοσίευσε ὁ Χατζῆς μὲ τίτλο *Τὰ παλὰ Γιάννενα*. Στὸ φύλλο πού κρατοῦσε γιὰ τὸ ἀρχεῖο του τὰ *Γιάννενα* τὰ διόρθωσε σὲ *Γιάννινα*, ὕστερα φαίνεται ἀπὸ συζήτηση καὶ ὑποδείξεις. - Οἱ ἐφημερίδες δημοσίευαν μὲ μεγάλους τίτλους τοὺς φόνους δυὸ διάσημων ληστῶν τῆς ἐποχῆς, τοῦ Βλάχου καὶ τοῦ Λάππα, τοὺς εἶχαν σκοτώσει οἱ σύντροφοί τους, στοὺς ὁποίους δόθηκε ὑπόσχεση ἀμνηστείας. Τὰ κεφάλια τους τὰ μετέφεραν, στὶς 11 Ἰανουαρίου, στὰ Γιάννινα, καὶ τὰ ἐξέθεσαν εἰς κοινήν θέαν, κρεμασμένα σὲ τσιγγέλια. Σὲ σχολία τῆς ἡ *Ἡπείρος* ὑπογράμμιζε πὼς οἱ ἀρχεῖς ἔπρεπε νὰ κρατήσουν τὴν ὑπόσχεσή τους (ἀμνηστεία ἢ ἐλάφρυνση τῆς θέσης τῶν υπόλοιπων μελῶν τῆς συμμορίας), δὲ συμφωνοῦσε ὅμως καθόλου μὲ τὸ περιεχόμενο ἀρθροῦ βενιζελικῆς ἐφημερίδας -μᾶλλον τοῦ *Βέλους*- πού μὲ μεγάλους τίτλους ἀπαιτοῦσε τὴν ἄμεση ἀτελευθέρωση τῶν ἄλλων ληστῶν, γιατί, αὐτὸ δῆθεν ἀξίωνε ἡ Ἡπειρωτικὴ κοινὴ γνώμη. *Εἶναι χάσμα μέγα* -παρρηγοῦσε ἡ «Ἡπειρος»- ὁπόθεν διέρχεται ἓνας εὐρύς ὠκεανός, ὁ ὁποῖος λέγεται *Κοινωνικὴ Συνείδησις καὶ Ἀνθρωπίνῃ Ἠθικῇ καὶ Καρδίᾳ*. Ἄς ἀπολυθοῦν οἱ ἄνθρωποι· ἀλλὰ ἐν οἱγῇ καὶ σιωπῇ - πρὸ πάντων χωρὶς ἡ Κοινωνία ἐπὶ πολὺ νὰ ἐρχεται εἰς ἐπαφὴν μὲ αὐτὴν τὴν φρίκην...

Στὶς 15 Ἰανουαρίου ἔγιναν ἀρχαιρεσίαι στοῦ δικηγορικοῦ σύλλογο Ἰωαννίνων. Ἐκλέχτηκαν οἱ: Ν. Γεωργίτης, Γ. Τζαβέλλας, Δ. Σκαλτσούνης καὶ Γ. Μέξης. Τὸ γεγονὸς πὼς κανένα βενιζελικὸς ὑποψήφιος δὲν ἐκλέχτηκε, σχολιάστηκε εὐρύτατα. Τὸ ἴδιο παρατηρήθηκε καὶ σ' ὅλους τοὺς δικηγορικοὺς συλλόγους τῆς χώρας, ὅπου εἶχαν γίνεи ἐκλογές. Οἱ βενιζελικοὶ ὑποψήφιοι ἀπέτυχαν. Ἀσχημα μαντάτα γιὰ τοὺς βενιζελικοὺς, καθὼς πλησίαζαν οἱ ἐκλογές. Δὲ θὰ γινόταν τὸ Μάρτιο, ἀλλὰ τὸ Νοέμβριο, τὰ προμηνύματα ὅμως ἄρχισαν ἀπὸ νωρὶς... Οἱ βενιζελικοὶ, βέβαια, προσπάθησαν

ν' ἀμφισβητήσουν τὸ μήνυμα τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν δικηγορικῶν συλλόγων. Τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα, ἐπετέθη κατὰ τῆς Ἡπείρου, γιατί σχολίασε εὐνοϊκὰ γιὰ τὸ κόμμα τῆς Ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως τὰ ἀποτελέσματα, ὑποστηρίζοντας ὅτι οἱ ἐκλογές δὲν εἶχαν πολιτικὴ χροιά καὶ δὲν ἀποτελοῦσαν πρόκριμμα τῶν ἐκλογῶν. Ἡ Ἡπειρος ἀνταπαντοῦσε: Δέν εἴπαμε ἐμεῖς κάτι τέτοιο, μᾶς ἔκανε ὁμως ἐντύπωση πὼς πουθενὰ δὲν ἐκλέχτηκαν βενιζελικοὶ δικηγόροι στὰ συμβούλια. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐνδεικτικόν. Ἐννοοῦμεθα;

Ὅστερα ἀπὸ τὴν ἐντυπωσιακὴ ἐμφάνιση τοῦ Σπυρίδωνα στὴν πρωτεύουσα, σὲ συναντήσεις μὲ πολιτικὰ πρόσωπα καὶ τελετές, στὰ Γιάννινα κυκλοφόρησαν φήμες, ποὺ κάθε μέρα ἐπαναλαμβάνονταν, ὅτι ὁ Σπυρίδων ἐπέστρεφε. Οἱ φήμες δημιούργησαν συγκίνηση σὲ πολλοὺς Γιαννιώτες, ἰδιαίτερα τῶν συνοικιῶν. Κατὰ τὴν Ἡπειρο ἡ συγκίνηση στίς γειτονιὲς προερχόταν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δεσπότης εἶχε δείξει ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τίς ἀνάγκες καὶ τὰ προβλήματα τῶν κατοίκων τῶν συνοικιῶν, κατὰ τὰ δύσκολα χρόνια τῆς πείνας.

Οἱ Ἀποκριὲς ἄρχισαν, ἀλλὰ παρὰ τὸ ὅτι οἱ δύσκολες μέρες τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τῆς πείνας εἶχαν περάσει, ἦταν ὑποτονικές. Αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ στοὺς παλιοὺς Γιαννιώτες νὰ θυμηθοῦν τὰ γλέντια καὶ τίς διασκεδάσεις τῶν παλιῶν ἡμερῶν, ἔστω κι ἂν αὐτὲς οἱ μέρες ἀνῆκαν στὴν ἐποχὴ τῆς τουρκικῆς σκλαβιάς. Μὲ χρονογράφημά του ὁ Π. Μελίρριτος καὶ τίτλο: «Adio del passato!» (ἡ περίφημη φράση τῆς Μαργαρίτας Γκωτιὲ ἀπὸ τὴν Κυρία μὲ τὰς καμελίαις) ἀναπολεῖ, γιὰ λογαριασμὸ ὅλων τῶν Γιαννιωτῶν, ποὺ ἔζησαν τίς στιγμὲς αὐτές, τὸ παρελθόν: Μία ἐποχὴ ἀλησμόνητος, ὄνειρώδης -γράφει- ἀπῆλθε φεῦ! Ἡ ἐποχὴ τῶν ἀθανάτων Γιαννιώτικων γλεντιῶν, καθ' ἣν τὸ πᾶν ἐγέλα, αἱ συνοικίαι τῆς πόλεως συνεταράσσοντο, ἤρημοῦντο, ἵνα συγκεντρωθῶσιν εἰς κύματα λαοῦ πρὸς τὴν ἱστορικὴν πλατεῖαν τῶν «Μνημάτων», ἡ ἐποχὴ τῶν ἀμίμητων ἀναταραστάσεων τῶν ἀρματωλικῶν χορῶν μὲ τὴν δυσεξήγητον «νύφην» -τὸ ἀπαράιτητον συμπλήρωμά των- καὶ τῆς τρομοκρατοῦσης γκαμήλας, ἥτις κατὰ παράδοξον λογικὴν ἐξ ὅλου τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου εἶχε μόνη τὴν τιμὴν νὰ προτιμηθῇ... Τί ἡδονή, ἄφατος, Θεέ μου, καὶ αὐτὴ ἡ ἀνάμνησίς των! Πόσον εὐτυχεῖς οἱ ζήσαντες κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ πόσον δυστυχεῖς οἱ ἐπιζήσαντες, ἵνα παρεννεθῶμεν εἰς τὴν κηδείαν της! Τί νὰ πρωτοξεχάσῃ κανεὶς; Τὸ ἐσπερινὸν πανδαμόνιον τῆς πλατείας, καθ' ὃ τοιαύτη ἦτο ἡ ἀσφινκτικὴ συμπτύκνωσις, ὥστε νὰ προκαλεῖται ἡ ἀνάγκη πωλήσεως νεροῦ (!) εἰς τοὺς δρόμους, ἢ τὸ ἤρεμον, τὸ νοικοκυρεμένο Γιαννιώτικο γλέντι, ποὺ διεδέχετο τὸν ἐσπερινὸν σάλον καὶ ὑπὸ τὴν πλέον πενιχρὰν στέγην, ἢ τὰς πρωϊνάς πατινάδας ἀνὰ τὰς ὁδοὺς, ὅταν πλέον αἱ τοῦ λυκαυγοῦς ἀκτῖνες ἔσβυνον τοὺς τελευταίους τοῦ οὐρανοῦ λύχνους...

Τὸ πολιτικὸ κλίμα τόσο στὰ Γιάννινα, ὅσο καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἄρχισε νὰ ὀξύνεται, ὕστερα ἀπὸ τίς δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ Ε. Βενιζέλου γιὰ ἀναβολὴ τῶν ἐκλογῶν, τὴν ἄρση τῶν περιοριστικῶν μέτρων μετὰ τὴ διεξαγωγὴ των, καὶ τίς αἰτιάσεις ἐναντίον τῆς ἀντιπολίτευσης, ὅτι αὐτὴ ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων τῆς χώρας. Ἡ Ἡνωμένη ἀντιπολίτευσις ἀντεπιτέθηκε μὲ δριμύτητα καὶ κατηγοροῦσε τὸ Βενιζέλο γιὰ τὴν αὐταρχικὴ πολιτικὴ του, γιὰ τὴ συνέχιση τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου καὶ τῆς λογοκρισίας, γιὰ τίς σκληρὲς καταδιώξεις τῶν ἀντιφρονούν-

των, παρὰ τὶς ὑποσχέσεις πού εἶχε δώσει ὁ Ζοννάρι, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἔξωσης τοῦ Κωνσταντίνου, γιὰ ἀμνηστία, τὴν ὁποία τώρα ὁ Βενιζέλος ὑποσχόταν νὰ δώσει ὕστερα ἀπὸ τὶς ἐκλογές, πιστεύοντας ὅτι αὐτὸς θὰ ἦταν καὶ πάλι ὁ νικητὴς. Τὸν ἴδιο τόνο, τὸν ἐπιθετικό, τὸν ἔντονα ἀντιπολιτευτικό, ἄρχισε πιά νὰ χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ *Ἡπειρος* τόσο γιὰ τὰ γενικότερα ἐσωτερικὰ ζητήματα, ὅσο καὶ γιὰ τὰ τοπικά. Πολλές φορές συνέβαινε, λόγῳ τῶν διαστάσεων πού εἶχαν ἐμφυλοχωρήσει στοὺς κόλπους τῶν Φιλελευθέρων τῆς *Ἡπείρου*, μετὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Σ. Σίμου νὰ κατέβει στὶς ἐκλογές ὡς ὑποψήφιος στὸ νομὸ Ἰωαννίνων, διοικητικὰ στελέχη ὅπως ὁ πρῶν Γενικὸς διοικητὴς Α. Στεργιάδης (τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἰανουαρίου εἶχε ὀνομαστεῖ ὑπουργός, ἔτσι οἱ τελευταῖες ἐλπίδες γιὰ ἐπιστροφή του στὰ Γιάννινα ἔσβησαν) καὶ ὁ ἀναπληρωτὴς του νομάρχης Γ. Μαραγκόπουλος νὰ κρίνονται αὐστηρότατα γιὰ τὴν πολιτεία τους στὴν *Ἡπειρο*, ἀπὸ τὰ βενιζελικὰ ἔντυπα, καὶ ν' ἀναλαμβάνει τὴν ὑπεράσπισή τους ὁ Γ. Χατζῆς. *Τὶ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν κ. Μαραγκόπουλον;* -ἔγραφε- ἀπαντώντας στὶς ἐναντίον του ἐπιθέσεις τοῦ *Ἐλ. Βήματος* -*Ὁ ἄνθρωπος*- ὡς *ἄνθρωπος* ἔδειξε πᾶσαν προθυμίαν καὶ καλὴν θέλησιν νὰ ἐργασθῇ καὶ εἰργάσθῃ. Ὡς διοικητὴς ἦτο διοικητὴς μιᾶς ἐποχῆς καὶ ἐνὸς κόμματος. *Τὶ τοῦ ζητοῦμεν τώρα;..* *Νὰ ἄρῃ αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόμματος;* Τὴ διένεξη γύρω ἀπὸ τὴν πολιτεία τοῦ Μαραγκόπουλου τερμάτισε ἡ ἀναγγελία τοῦ διορισμοῦ ὡς νέου Γενικοῦ διοικητῆ *Ἡπείρου* τοῦ Ἀχιλ. Καλεύρα. Θὰ ὑπηρετοῦσε στὴ θέση αὐτὴ καὶ ἀργότερα μὲ κυβέρνησις Βενιζέλου.

Εἶχε προηγηθεῖ, στὰ μέσα Ἰανουαρίου, γράμμα ἀπὸ τὸ Παρίσι, πού μιλοῦσε γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Βασίλη. Τὸ τηλεγράφημα πού ἦρθε ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀφίξη. Στις 28 τὸ γαλλικὸ πλοῖο πού τοὺς ἔφερε ἔφτασε στὸν Πειραιᾶ, ἔστειλαν εἶδησι πὼς θάμεναν 2-3 μέρες νὰ ξεκουραστοῦν καὶ ὕστερα θὰ ἔπαιρναν τὸ πλοῖο γιὰ τὴν Πρέβεζα. Στὴν Ἀθῆνα πληροφορήθηκαν ὅτι στίς 31, στὸ ναὸ τῆς Χρυσοσπηλαιώτισσας, θὰ γιορταζόταν ἡ ἐπέτειος τοῦ πολιοῦχου Ἰωαννίνων ἀγίου Γεωργίου, θὰ χοροστατοῦσε μάλιστα ὁ Σπυρίδων· ὁ Πέτρος ἤθελε πολὺ νὰ τὸν συναντήσῃ, εἶχαν νὰ ἰδωθοῦν περισσότερον ἀπὸ δυὸ χρόνια. Ἡ ἐκκλησία ἦταν κατάμεστη, κυρίως ἀπὸ *Ἡπειρώτες*, πῆγαν γιὰ νὰ τιμήσουν τὸν ἅγιό τους καὶ τὸ δεσπότη τους. Μαζί του συλλειτουργήσῃ καὶ ὁ μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως Βασίλειος, διωγμένος χρόνια τώρα ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ἀλβανοὺς ἀπὸ τὸ Ἀργυρόκαστρο. Τὸ ἐκκλησίασμα συγκίνησε, μετὰ τὸ τέλος τῆς τελετῆς, ὁ λόγος τοῦ Σπυρίδωνα πού ἀναφέρθηκε στὰ ἐθνικὰ θέματα καὶ διεξοδικότερα στὸ Βορειοηπειρωτικό, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὶς πρόσφατες, δυσμενεῖς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐξελίξεις. Ὁ Πέτρος μὲ τὸ Βασίλη πῆγαν καὶ φίλησαν τὸ χέρι του καὶ πῆραν ἀντίδωρο, ὁ Σπυρίδων ἔδειξε ἐκπληξὴ γιὰ τὴν ἐκεῖ παρουσία τους. —*Πῶς βρεθήκατε ἐσεῖς ἐδῶ*, ἀπόρησε, *θὰ ἤθελα νὰ σᾶς δῶ καὶ τοὺς δυὸ, ὅταν τελειώσω.* Ὁ Πέτρος τὸ ὑποσχέθηκε, σὲ λίγο

ἡ συνάντηση ἔγινε σ' ἓνα παρακείμενο οἶκημα πού ἀνῆκε στὴν ἐκκλησία. — Ἐγὼ ἀκόμα τὴν ἀπορία, γιατί ἤρθατε ἀπὸ τὰ Γιάννινα, συμβαίνει τίποτε σοβαρὸ πού σᾶς ἀνάγκασε νὰ κάμετε τὸ ταξίδι; Γιὰ λίγο ἐπικράτησε σιωπή. — Δὲν ἐρχόμαστε ἀπὸ τὰ Γιάννινα, σεβασμιότατε, ἀπὸ τὸ Παρίσι φτάσαμε... ἀπάντησε ψιθυριστὰ ὁ Πέτρος. — Ἀπὸ τὸ Παρίσι; ρώτησε μ' ἐκπληξη ὁ Σπυρίδων, τί γυρεύατε ἐκεῖ; — Ὁ Βασίλης, εἶπε ὁ Πέτρος, εἶχε τραυματιστεῖ βαρεῖα στὸν πόλεμο μὲ τοὺς Βουλγάρους, πήγαμε γιὰ τὴν ἀποθεραπεία τοῦ ποδιοῦ του, εὐτυχῶς ἔγινε καλὰ καὶ τώρα γυρίζουμε... — Μὰ πῶς, πῶς, πότε ἔγιναν ὅλα αὐτά; ζητοῦσε νὰ μάθει ὁ Σπυρίδων, ἀπορῶντας πάντα γιὰ τὰ νέα πού ἄκουγε. Ὁ Πέτρος διηγήθηκε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ γεγονότα, τὴ θεραπεία στὰ νοσοκομεῖα, καὶ τὴν πολύμηνη παραμονή τους στὸ Παρίσι. Ὁ Σπυρίδων ἔπεφτε ἀπὸ ἐκπληξη σ' ἐκπληξη, δὲ γνώριζε τίποτε ἀπὸ τὴν ὀδυνηρὴ περιπέτεια τοῦ Βασίλη· ὅταν ὁ Πέτρος ὀλοκλήρωσε, τὴν ἱστορία τοῦ γιου τοῦ, ὁ Σπυρίδων, συγκινημένος καὶ συνεπαρμένος, νόμιζε πὼς ξαναζοῦσε τὰ ἡρωϊκὰ χρόνια τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων τοῦ 1912-13, καθὼς καὶ ἐκεῖνὰ πού ἀκολούθησαν μὲ τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν Αὐτονομία τῆς Β. Ἠπείρου. Σηκώθηκε ὀρθιος, ἀνοιξε διάπλατα τὰ χέρια του, ἔλα ἐδῶ παιδί μου φώναξε μὲ βροντερὴ φωνή, ὁ Βασίλης σηκώθηκε κι ἔτρεξε νὰ χωθεῖ στὴν ἀνοιγμένη ἀγκαλιά, ἔσκυψε νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ δεσπότη, ὄχι, ὄχι, ἔλεγε αὐτός, ἐγὼ πρέπει νὰ φιλήσω τὸ δικό σου, ἐσὺ ἔγινες ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ἔδωσες τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα σου, θυσίαστηκες γιὰ τὸ ἔθνος, γιὰ ὅλους μας. Μακάρι ὅλα τὰ παιδιά τῆς Ἑλλάδας ν' ἀκολουθοῦσαν τὸ παράδειγμά σου. Κάθησαν πάλι, ὁ Πέτρος ἤθελε νὰ ρωτήσῃ τὸ δεσπότη γιὰ τὴ θέση του, ἀκούγονταν πολλά, ἀκόμα καὶ στὸ Παρίσι ἔφτανε ὁ ἀπόηχός τους, ὁ Σπυρίδων δὲν τὸν ἄφησε, ἀργότερα, τοῦ εἶπε, τώρα θέλω νὰ μάθω λεπτομέρειες γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ ποδιοῦ τοῦ Βασίλη· στὴν ἀφήγηση γινόταν συχνὰ ἀναφορὰ στὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε τότε στὴ Μακεδονία, τί κατάρρα ἦταν αὐτὴ πού χώρισε τοὺς Ἕλληνες, μουρμούρισε κάποια στιγμή ὁ Σπυρίδων, ἀλλὰ μπορεῖς νὰ μοῦ πεῖς σὲ ποιά περίοδο τῆς ἱστορίας της ἔμεινε μονιασμένη αὐτὴ ἡ φυλὴ, φοβάμαι πὼς καὶ στὸ μέλλον τὰ ἴδια θάχουμε, κι ἂς βρίσκεται σὲ ἐξέλιξη ἢ ἐκστρατεία μας στὴ Μικρὰ Ἀσία. Κύριε, Κύριε, ἄφησε φωνὴ ὁ Σπυρίδων, νομίζοντας πὼς βρισκόταν στὴν Ὠραία Πύλη κι ἔκανε ἐπὶ κλησὶν στὸν Ὑψιστο γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ποιμνίου του, ἐπίβλεπον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἔκανε τοὺς Ἕλληνες νὰ μονιάσουν, δὲν ἀντέχει ὁ τόπος σὲ νέες περιπέτειες, ὁ Διχασμὸς εἶναι ἡ καταστροφὴ μας. Ἡ ἔνταση τὸν κούρασε, σταμάτησε. Ὁ Πέτρος, ὅμως, ἤθελε νὰ μάθει τί γινόταν μὲ τὴν θέση του, κάτι ἄκουσε στὸ Παρίσι, ἀλλὰ δὲν ἦταν σίγουρος γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ἐβλεπε πὼς ὁ Σπυρίδων ἀπέφευγε νὰ μιλήσῃ, ἢ περιέργειά του τελικὰ νίκησε: — Ἐγὼ κι ὁ Βασίλης, δεσπότη μου, σὲ δυὸ μέρες θὰ φύγουμε γιὰ τὰ Γιάννινα, πότε, μὲ τὸ καλὸ θὰ μᾶς ἐρθετε κι ἐσεῖς; Ρωτῶ ἀπὸ σεβασμὸ στὸ πρόσωπό σας, ξέρετε τὰ αἰσθήματά μου γιὰ τὴν ἀγιότητά σας. Τὰ Γιάννινα, χωρὶς τὴν

παρουσία σας φαίνονται όρφανά από δεσπότη, σās περιμένουμε... —Τὰ λόγια σου, Πέτρο, μοιάζουν με δροσιά σέ κατάξερη γῆ. Ἔτσι κατάντησε κι ἡ δική μου καρδιά. Ἦσαν στὰ Γιάννινα, τὰ ἔζησες καὶ τὰ ξέρεις. Ἀγωνίστηκα μέσα σ' ἐκείνη τῇ θύελλα τῶν παθῶν καὶ τῶν φανατισμῶν, νὰ κρατήσω τὸ ἀρχιερατικὸ ἀξίωμα, πάνω ἀπὸ τὰ μίση, τὶς ἀντιδικίες, τὶς διώξεις, τὶς φυλακίσεις, πόσους διωκόμενους δὲν ἔκρυψα, πόσους δὲν ἔβγαλα ἀπὸ τὶς φυλακές, κι ὁμως βρέθηκαν μικροὶ ἄνθρωποι κι ἔκαναν καταγγελίες στὰ δικαστήρια, πῶς ὑποκίνησα τὰ «Νοεμβριανά», κατάρρεξα ἄνθρώπους, ἀφόρεσα τὸ Βενιζέλο κι ἃς ἦμουν ὁ μόνος δεσπότης ποὺ ἀρνήθηκε αὐτὴ τῇ μεσαιωνικῇ πράξει. Στὴν ἀνάκριση ὅλα κατέρρευσαν σὰν χάρτινος πύργος, βγῆκε ἀθωωτικὸ βούλευμα, ὁμως οἱ μικροὶ ἄνθρωποι ἐπιμένουν, πιέζουν τὴν κυβέρνηση, καταφεύγουν σ' ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπάνοδό μου στὰ Γιάννινα. Καὶ τὰ καταφέρουν. Ἀγωνίζεται ὁ δυστυχὴς ὁ Γιώργης ὁ Χατζῆς, νὰ πείσει τοὺς ἀρμόδιους πῶς αὐτὸ ποὺ κάνουν εἶναι παράνομο, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ βουλεύματος, δὲν τὸν ἀκούει κανεὶς. Τώρα ἦταν ἡ κατάλληλη εὐκαιρία νὰ γυρίσω, ποὺ ὑπάρχει κυβέρνηση βενιζελική, με τὴν ὁποία, ὑποτίθεται πῶς ἐγὼ βρίσκομαι σ' ἀντίθεση, θὰ μπορούσα νὰ ἐργασθῶ με μεγαλύτερη ἄνεση γιὰ νὰ ἐνώσω τὰ διεστῶτα, ἂν γίνεῖ αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ κυβερνητικὴ μεταβολή, λόγω τοῦ ἀποτελέσματος τῶν ἐκλογῶν, θὰ μειώσει τὴ σημασία τῆς ἐπανόδου μου, θὰ θεωρηθεῖ ὡς πολιτικὴ πράξη, ἐνῶ ἐγὼ δὲ θέλω νὰ συνδέσω τὴν ἀρχιερατεία μου με κόμματα καὶ παρατάξεις, θέλω νὰ εἶμαι δεσπότης ὅλων τῶν Γιαννιωτῶν, ἃς ὄψονται ὅσοι ἀντιδρῶν κι ἔρχονται καὶ σ' ἀντίθεση με τὶς ἀποφάσεις τῆς δικαιοσύνης... Ὁ Πέτρος δὲ μπορούσε νὰ πιστέψει ὅσα ἄκουε, τόσο πείσμα, τόσο κομματισμός, λέσχη κόμματος κατάντησε ἡ μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, ἔπαψε νὰ εἶναι πνευματικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπαλξη πάνω ἀπὸ ἰδεολογίες καὶ κόμματα; Ὁ Πέτρος ὑποψιαζόταν πῶς ἡ ἄρνηση ὀρισμένων κύκλων νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἐπάνοδο τοῦ Σπυρίδωνα ἔκρυβε στὸ βάθος οἰκονομικὰ συμφέροντα, συνδεμένα με τὶς δραστηριότητες τῆς Μητροπόλεως κι ὁργανισμοὺς ποὺ εἶχαν σχέση μ' αὐτή.

Τρεῖς μέρες ἀργότερα ὁ Πέτρος κι ὁ Βασίλης πῆραν τὸ βαπόρι γιὰ τὴν Πρέβεζα κι ἀπ' ἐκεῖ με μικρὸ νοικιασμένο αὐτοκίνητο ἔφτασαν στὰ Γιάννινα. Λίγο πιὸ ἔξω ἀπὸ τὸν Ἀη-Γιάννη, τοὺς περίμενε ὅλη ἡ οἰκογένεια. Ὅταν ἀντάμωσαν δὲν ἔλεγαν ν' ἀποχωριστοῦν ὁ ἓνας ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά τοῦ ἄλλου. Κι ὅλα γίνονταν χωρὶς ἔντονες ἐκδηλώσεις, μόνο στὰ πρόσωπα καθρεφτιζόταν ἡ χαρὰ ὅλων γιὰ τὸ γυρισμὸ τῶν δυὸ ἀγαπημένων προσώπων, δὲν ἔμοιαζε με ἐπιστροφή ἀπὸ μακρινὸ ταξίδι, φάνταζε σὰ νὰ εἶχαν φύγει μόλις χθὲς καὶ γύρισαν τὴν ἄλλη μέρα, τόσο νοερὰ μετεῖχε ἡ οἰκογένεια στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ποὺ βρίσκονταν στὸ Παρίσι. Στὸ σπίτι τοὺς περίμενε, ντυμένη στὰ καλά της, με ὁλάνοιχτες τὶς πόρτες, ἡ ὑπρέτρια ἡ Χρυσάνθη, ὁμως στὴ μεγάλη ἐξώθυρα εἶχαν μαζευτεῖ πολλοὶ Καραβατιανοί,

πληροφορήθηκαν τὸν ἐρχομὸ τοῦ Βασίλη, θεώρησαν χρέος τους νὰ βρίσκονται δίπλα του, τὴν ὥρα ποὺ τὸ παλληκάρι γύριζε στὸ πατρικὸ σπίτι· τὰ Γιάννινα εἶχαν μάθει γιὰ τὴν ἀποκοτιά του στὸν πόλεμο, τὸ βαρὺ τραυματισμὸ του, τὶς συνέπειες καὶ τὸ ταξίδι στὸ Παρίσι. Ὅλους τοὺς χαιρέτησε ὁ Βασίλης, ὅπως καὶ τοὺς δικούς του, ὁ Πέτρος ἐκδήλωνε φωναχτὰ τὴ χαρὰ του γιὰ τὴν ἐπιστροφή καὶ τὴν τιμὴ ποὺ τοὺς ἔκαναν οἱ φίλοι του, τὸ σπίτι ἦταν ἀνοιχτὸ γιὰ ὅλους, γέμισαν οἱ σάλες καὶ τὰ δωμάτια, τὰ

Καραβατιά: Ὁδὸς Βλαχαβα

τζάκια καὶ οἱ θερμάστρες ἔκαιγαν ἀπὸ τὸ πρωῒ, ἔκανε κρύο, Φλεβάρης μῆνας, ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ ζεσταθεῖ.

Ὁ Δημήτρης ἄφησε τοὺς ἄλλους, δικούς του καὶ γείτονες, νὰ γιορτάζουν τὸ γυρισμὸ τοῦ Βασίλη, αὐτὸς ἔπιασε τὸν ἀδελφὸ του ἀπὸ τὸ μπράτσο καὶ τὸν τράβηξε στὸ δωμάτιό του, ἤθελε νὰ συζητήσουν οἱ δύο τους γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ ποδιοῦ· σὲ περίπτωση ποὺ κάτι δὲν πήγαινε καλά, δὲν ἔπρεπε νὰ μάθουν τίποτα οἱ γυ-

ναῖκες, ἦταν κι ὁ Βασίλης σύμφωνος, ὅταν τοῦ τὸ εἶπε. Μόλις ἔκλεισε ἡ πόρτα τὰ δυὸ ἀδέρφια ἔπесαν πάλι τὸ ἓνα στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ ἄλλου, ἀδερφέ μου, ἀδερφέ μου, ψιθύριζε ὁ Δημήτρης, δὲν ἔχει ὄριο ἡ χαρὰ ποὺ μᾶς ἔδωσες σήμερα. Τὸν ἀπομάκρυνε σὲ λίγο ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ του, τὸν κοίταξε στὰ μάτια καὶ τὸν ρώτησε: —Εἶναι ὅλα καλὰ Βασίλη; Νοιώθεις γερός, ὅπως ἦσουν πρὶν τραυματιστεῖς; —Ναί, ἀπάντησε μονολεκτικά ὁ Βασίλης καὶ πρόσθεσε: Εἶμαι καλὰ, καὶ ὕστερα ἀπὸ μικρὴ σιωπὴ συμπλήρωσε: ἔτσι τουλάχιστο λένε οἱ γιατροί... —Τὶ θέλεις νὰ πεῖς Βασίλη, δὲν ἔχεις προσωπικὴ γνώμη γιὰ τὸν ἑαυτό σου, στὰ λόγια τῶν γιατρῶν στηρίζεσαι μόνο; Αὐτοὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωμάτευαν ἀνθαίρετα, πρέπει νὰ εἶχαν καὶ τὴ δική σου αἴσθηση σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τοῦ ποδιοῦ. Λύσε τὰ αἰνίγματα ἀδερφέ μου, μὴ μὲ βασανίζεις... Ἐπесε καὶ πάλι σιωπὴ, ἀκούστηκε ἡ φωνὴ τοῦ Βασίλη, σιγανή, ἄχρωμη, ἔμοιαζε νὰ μὴν ἔχει ἀποδέκτη. —Πιᾶω τὸν ἑαυτό μου νὰ πιστέψει πὼς εἶμαι ἐντελῶς καλὰ, διάσημοι ἐπιστήμονες μὲ βεβαιώνουν πὼς ἔτσι εἶναι, θέλω κι ἐγὼ νὰ συμφωνήσω μαζί τους, μὰ δὲν μπορῶ... Δημήτρη, φώναξε μὲ ἀπόγνωση ὁ Βασίλης καὶ σηκώθηκε ὀρθίος, στηρίξε με, δὲν εἶμαι σίγουρος γιὰ τίποτα, βοήθησέ με νὰ ξανάβρω τὸν ἑαυτό μου, δὲν ἀντέχω ἄλλο σ' αὐτὴ τὴ δοκιμασία. Δάκρυα ἔτρεχαν τώρα ἀπὸ τὰ μάτια του, γιὰ πρώτη φορὰ ὁ Δημήτρης ἔβλεπε τὸν ἀδελφὸ του νὰ κλαίει. Ἐβγαλε τὸ μαντήλι του καὶ τὸν σκούπισε. —Ὅχι δάκρυα, ἀδερφέ μου, δὲν ταιριάζουν σὲ σένα τὰ δάκρυα, μποροῦν νάρθουν ἐδῶ οἱ γυναῖκες καὶ νὰ μᾶς δοῦν, τί θὰ τοὺς ποῦμε; Κάθησε καὶ πὲς μου ἥρεμα τί εἶναι αὐτὸ ποὺ σὲ βασανίζει, ἄνοιξε τὴν καρδιά σου, εἶμαι ὁ ἀδερφός

σου, είμαι καὶ γιατρός, θὰ καταλάβω... —Τίποτε δὲν ἔχω θετικό Δημήτρη, ὅλες οἱ τελευταῖες ἐξετάσεις κατέληξαν στὴ διαπίστωση τῆς πλήρους θεωραπείας. Ὅμως ἡ ἀπειλὴ ποὺ ἐνεδρεύει στὸ πόδι μου, μπορεῖ νὰ ξεφεύγει ἀπὸ τὴν τοιμπίδα τῶν γιατρῶν, ἀλλὰ ἐμένα δὲ μὲ ξεγελάει. Ἐνεδρεύει ὑπουλα γιὰ νὰ ἐκδηλωθεῖ ὅταν βρεῖ κατάλληλη εὐκαιρία... —Μὰ τί εἶναι αὐτὸ ποὺ σὲ φοβίζει Βασίλη, τί αἰσθάνεσαι; ρώτησε μὲ ἀπορία ὁ Δημήτρης. —Τίποτα, ἐπανελάβε ὁ Βασίλης, τίποτα συγκεκριμένο, ποὺ νὰ μπορῶ νὰ τὸ προσδιορίσω. Μόνο μιὰ φοβία, προβολὴ ἑνὸς αἰσθήματος ἀνασφάλειας. —Εἶναι κάτι ποὺ σοῦ δημιουργεῖ αὐτὴ τὴν ἀνασφάλεια; ἐπέμεινε ὁ Δημήτρης, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ γιατροῦ πιά. —Ἐγὼ λέω πὼς εἶναι, οἱ γιατροὶ τὸ ἀρνοῦνται, θὰ σοῦ τὸ πῶ, γιατρός εἶσαι καὶ σύ. Νά, ἓνας μικρὸς δισταγμὸς τῇ στιγμῇ ποὺ πάω νὰ κινήσω τὸ τραυματισμένο πόδι μου, αὐτό, ἓνας δισταγμὸς, ἄλλο τίποτε... —Χρειαζόμαστε ἓνα γιατρὸ ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐλέγξει τὸ νευρικό σου σύστημα, ἔλα, πάμε μέσα Βασίλη, εἶσαι κατάγερος, δὲν ἔχεις τίποτε, πάμε μέσα νὰ χαροῦμε μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους τὸ γυρισμό σου... Καθὼς ἀνοίγαν τὴν πόρτα ὁ Δημήτρης θυμήθηκε τίς φευγαλέες ἀνυσυχίες τοῦ πατέρα, ποὺ διαφαίνονταν πίσω ἀπὸ κεῖνα ποὺ ἔγραφε ἀπὸ τὸ Παρίσι. Δὲν εἶπε τίποτα, μόνο στὴν καρδιά του αἰσθάνθηκε ἓνα ἐλαφρὸ σφίξιμο...

Στὴν πόλὴ ἡ ζωὴ κυλοῦσε μέσα στὰ πλαίσια ποὺ ὀριοθετοῦνταν ἀπὸ τίς ἀνάγκες τοῦ συνεχιζόμενου στὴ Μικρασία πολέμου, ἀνάγκες ποὺ ἔδιναν τὴ δικαιολογία στὴν κυβέρνησι νὰ κρατᾷ σὲ ἰσχὺ τὸ στρατιωτικὸ νόμο καὶ τὴ λογοκρισία. Παρόλο ποὺ οἱ ἐκλογές δὲν εἶχαν ἐξαγγελθεῖ ἐπίσημα, θὰ γίνονταν τὸ 1920, ἤδη ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν προεκλογικὴ. Ὁ ὑπουργὸς Σ. Σίμος ἔσπευδε νὰ τηλεγραφήσει ἀπ' τὴν Ἀθήνα μιὰ μεγάλη εἰδηση, πολὺ ἐνδιέφερε τοὺς Ἑπειρώτες. Δημοσιεύτηκε ὁ νόμος ποὺ καταργοῦσε τὰ τσιφλίκια. Ἐφεξῆς -τηλεγραφοῦσε ὁ Σίμος στὸ νομάρχην Γ. Μαραγκόπουλο, γιὰ νὰ τὸ κάνει γνωστὸ σ' ὅλη τὴν Ἑπειρο - δὲν θὰ ὑπάρξουν οὔτε ἱμπλιάκια, οὔτε τσιφλίκια, οὔτε τύραννοι, οὔτε δοῦλοι. Ὅλοι οἱ Ἑπειρώται θὰ εἶναι κύριοι τοῦ οἴκου των καὶ τῆς προγονικῆς των γῆς, ὅλοι ἴσοι ἀπέναντι τοῦ κράτους καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ. Τὸ τηλεγράφημα σκόρπισε σ' ὅλη τὴν Ἑπειρωτικὴ ὑπαιθρο χαρὰ, οἱ ἀγρότες ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ δασμοὺς αἰώνων. Ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου θ' ἀργοῦσε ἀκόμα.

Μιὰ συνέντευξη τοῦ βουλευτῆ Ἰωαννίνων Εὐαγ. Χατζῆ, δημοσιευμένη στὸ Ἐλεύθερον Βῆμα, στὴν ὁποία ἀναφέρθηκε ὅτι ἡ πολιτικὴ συνεργασία, κατὰ τίς ἐκλογές, τῶν Σ. Σίμου καὶ Π. Δαγκλῆ ἦταν βέβαιη, πυροδότησε νέα ἐνταση μεταξὺ τῶν τοπικῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν ἰδίων τῶν ἐνδιαφερόμενων. Ὁ Σ. Σίμος ἀπὸ τὴν Ἀθήνα διέψευσε ὅσα δήλωνε ὁ βουλευτὴς κι ἄφηνε ὑπαινιγμοὺς γιὰ τὸ Δαγκλῆ. Θὰ πολιτευθῶ στὴν Ἑπειρο -δήλωνε ὁ Σίμος- ἀλλὰ αὐτὴ τῇ στιγμῇ δὲν ἔχω ὑπόψη μου ὀρισμένα πρόσωπα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ συνεργασθῶ. Πολιτικὴν ἡπειρωτικὴν συνεργασίαν ἐννοῶ ΜΟΝΟΝ

μετ' ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀνεπιφυλάκτως ἀποδέχεται ἡ ἡπειρωτικὴ συν-
νειδήσις καὶ οἱ ὅποιοι, ἂν τυχόν ΔΕΝ ΦΕΡΟΥΝ ΠΟΜΠΩΔΗ ΟΝΟΜΑΤΑ,
ἄρκεϊ νὰ εἶναι μόνον γνωστοὶ Ἑπειρώται, φορεῖς ἀνιδιοτελῶν ἰδεῶν καὶ
πρόθυμοι εἰς ἀγῶνας καὶ θυσίας.

Οἱ ἀνάγκες τοῦ πολέμου δημιουργοῦσαν ἓνα ἀκόμα μεγάλο πρόβλημα
γὰρ τὴν Ἑπειρο: Τὴν ἀδυναμία τῆς κάλυψης τῶν ἐπισιτιστικῶν ἀναγκῶν,
τὴν ἀνοδο τῶν τιμῶν σὲ ὑπερβολικὰ ὕψη, ἀπλησίαστα γὰρ τὸ βαλάντιο τῶν
φτωχῶν, τὴν ἀνεξέλεγκτη αἰσχροκέρδεια. Τὸ δεύτερο δεκαήμερο τοῦ Φε-
βρουαρίου παρατηρήθηκαν ἀνατιμήσεις εἰδῶν, ποὺ τίποτε δὲν τὶς δικαιο-
λογοῦσε. Ἐνα μεγάλο, λογικὸ ἐρώτημα πλανᾶται στὴν κοινωνία τῆς πόλης,
ἔγραφαν οἱ ἐφημερίδες, ἓνα πελώριο γιατί; Καὶ γιατί τόσες ἀρχές καὶ
ἐξουσίες δὲν ἐπεμβαίνουν γὰρ νὰ σταματήσουν αὐτὴ τὴν αἰσχροκέρδεια;
Τὸ τρᾶστ τῶν ἐμπόρων βρῆκε τὴ δικαιολογία ὅτι οἱ τιμές ἀνέβηκαν, γιατί
εἶχε ἀνεβεῖ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ δολλαρίου στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖς. Ψέμματα,
ἀπαντοῦσαν οἱ ἐφημερίδες. Οἱ τιμές πῆραν τὸν ἀνήφορο πρὶν ὑπερτιμηθεῖ
τὸ δολλᾶριο. Ὁ κόσμος ἐγονάτισε, δὲν ἀντέχει ἄλλο, κι ἂς μὴ λησμονοῦν
οἱ ἀρμόδιοι ὅτι ἡ ἀκρίβεια ὁδηγεῖ εἰς τὸν Μπολσεβικισμόν. Ἡ αἰσχροκέρ-
δεια ὀφειλόταν στὴν ἔλλειψη τροφίμων, ἐξαιτίας τοῦ ὅτι σημαντικὲς ποσό-
τητες διοχετεύονταν σ' ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας, γὰρ ἐξασφάλιση μεγαλύ-
τερου κέρδους.

Παρὰ τὶς ἀγωνιώδεις κραυγές τῶν ἐφημερίδων νὰ ἐπέμβει ἡ ἀστυνομία
γὰρ νὰ περιστείλει τὴν αἰσχροκέρδεια, τὸ τρᾶστ τῶν ἐμπόρων ποὺ εἶχε καὶ
τὸ ὄνομα τῆς Ἑμπορικῆς Ἑταιρείας, δὲν ἔλεγε νὰ συνετιστεῖ. Ὁ κόσμος
βρισκόταν σ' ἀπόγνωση. Σ' ὀρισμένες περιπτώσεις ἡ κατάσταση ἦταν χει-
ρότερη κι ἀπὸ τὶς μέρες τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τοῦ πολέμου. Ὁ Χατζῆς δὲν
ἄντεξε πλέον. Ζώστηκε πάλι τ' ἄρματα κι ἀψηφώντας λογοκρισίες ζήτησε
θαρραλέα ἀπὸ τὸ νέο Γενικὸ διοικητὴ Ἀχ. Καλεύρα, νὰ πάρει ἄμεσα μέτρα,
γιατὶ ἡ κατάσταση ἐγκυμονοῦσε κινδύνους. Ἐλπίσαμε -ἔγραφε- πὼς ὅλα
θὰ διορθωθοῦν μετὰ τὴν ἀνακωχή. Χαμένες ἐλπίδες. Ἦρθε ἡ ἀνακωχή,
ἦρθε καὶ ἡ εἰρήνη, τίποτα ὅμως δὲν καλλιτέρεψε. Ἀντίθετα ἡ κατάσταση
ἐγίνε ἀπελπιστικὴ. «Ὁ κόσμος ἀπεκαρώθη, ἐγονάτισεν, ἐληστεύθη, ἐσκοτώ-
θη ἀπὸ τὴν ἀκρίβειαν, τὴν νοθείαν, τὴν αἰσχροκέρδειαν, τὴν ἀσυνειδησίαν
- συνοδευούσας τὰς ἀφαντάστους καθημερινὰς ὑπερτιμήσεις. Οὐδεὶς ζητεῖ
κ. Διοικητά, κατάθλιψιν κανενός. Ἀναπνοὴν μόνον, ἀνακούφισιν ζητεῖ
ὅλος ὁ κόσμος. Ἄν μοιραίως ἐκακοσυνήθισαν, μὲ κεκτημένην ταχύτητα
πλουτισμοῦ, δέκα-εἴκοσι-τριάντα, αὐτὸ εἶναι ἀδιάφορον διὰ τὸν λαόν. Ὁ
λαὸς ζητεῖ ν' ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ φάγῃ κ. Διοικητά. Καὶ ὅταν
οἱ χίλιοι πεινοῦν, ἐμποροῦν ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ τυροποιήσουν ἢ βουτυρο-
ποιήσουν τοὺς δέκα καὶ νὰ χορτασθοῦν. Διότι κανένας νόμος ἢ σκοπιμότης
τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἠθικῆς δὲν ἐπιτάσσει ν' ἀποστραγγίζεται τὸ αἷμα χιλίων
διὰ νὰ παχαίνει ἡ ἀρτηρία τῶν δέκα. Θρέψατε, λοιπόν καὶ ἀνακουφίσατε
τοὺς χιλίους κ. Διοικητά, χωρὶς ν' ἀκούσητε τοὺς δέκα. Οὐδεὶς ζητεῖ ν'

ἀδικηθοῦν. Ἀλλά καὶ οὐδεὶς ἀπεφάσισε νὰ καταβροχθισθῇ ὑπὸ ἀδηφάγου λαιμαργίας αἰσχροκερδείας, ζητούσης νὰ μασήσῃ καὶ τὰ παπούτσια καὶ τὰ καπέλλα καὶ τὰ παλτά καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐπιδερμίδα τοῦ κοσμάκη, δι' ἓνα κομμάτι τυροῦ ἐλεεινοῦ, κρέατος ἀθλίου ἢ βουτύρου-λίπους. Αἱ ὠρυγαὶ τῶν καθημερινῶς ὀδυρομένων διὰ ζημίας, ἀλλὰ πλουτιζομένων, δὲν

συγκινεῖ πλέον κανένα. Ἡ κα-
τάθλιψις τοῦ κόσμου τοῦ κατέ-
στησε τὰ νεῦρα ἀσυγκίνητα
πλέον εἰς δάκρυα κροκοδείλων.
Ἡ ἔλλειψη τροφίμων, καὶ ἡ
αὔξησις τῶν τιμῶν δημιούργησε
νοθεία τεράστιας ἔκτασης. Δε-
καοχτῶ δραχμὰς τὴν ὁκᾶν βού-
τυρον, τοῦ ὁποῖου ἵχνη τινὰ
βουτύρου καθαροῦ πλέον εἰς
ἔλαια, λίπη καὶ ὅ,τι ἄλλο θέ-
λετε. Ἀλλὰ περὶ τυροῦ φέτας
(τσαντήλας), τί νὰ εἴπῃ κανεὶς;
Πέντε δραχμὰς τὴν ὁκᾶν ἓνας
ὑδαρῆς ἀλατισμένος, τελείως
ἀποβουτυρωμένος, ὀρρός, μία
ἀθλία ἀλοιφή γκίζας πωλεῖται
εἰς τοὺς δυστυχεῖς καταναλω-
τάς, τοὺς ζητοῦντας ν' ἀρτύ-
σωσι τὸ πικρὸν ψωμί τῆς δυ-
στυχίας των μὲ ὀλίγον τυρί...

Ἐφερε κάποιο ἀποτέλεσμα
ἡ σκληρὴ κριτικὴ τοῦ τύπου. Ἡ
Γενικὴ διοίκησις ἀπαγόρευσε
τὴν ἐξαγωγή ἀπὸ τὴν Ἑπειρο
ὀρνίθων, ὠῶν, γάλακτος κ.ἄ.,

Ὁ Γενικὸς διοικητὴς Ἀχ. Καλεῦρας

ὁ κόσμος ὅμως ἔδειχνε δυσπιστία γιὰ τὶς ἀποφάσεις. Εἶχε τὴν πικρὴ πείρα τοῦ παρελθόντος, ὅταν καὶ πάλι ἀπαγορεύθηκαν πολλὲς ἐξαγωγὲς εἰδῶν καὶ τροφίμων, χωρὶς πρακτικὸ ἀποτέλεσμα, γιατί ἡ Ἐμπορικὴ Ἑταιρεία ἔβρισκε τρόπους νὰ καταστρατηγῇ τὶς ἀποφάσεις. Τὴ δυσπιστία τοῦ κόσμου δικαίωσε ἡ κίνησις τῆς ἀγορᾶς κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Πάσχα (29 Μαρτίου). Τὸ κρέας εἶχε ἐξαφανιστεῖ ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ στὴν περίπτωσιν πού κάπου βρισκόταν οἱ Γιαννιώτες ἐγδέρνοντο δίκην ἄλλων ἀρνίων, μὲ τὶς τιμὲς τῶν 9 καὶ 10 δρχ. τὴν ὁκᾶ. Ἡ διοίκησις, ὅπως πάντα, παίζοντας ρόλο Ἐπιμηθέα, ἐπέβαλε διατίμησιν τὸ μεσημέρι τοῦ Μ. Σαββάτου, ὅταν πιά ἦταν ἀργά, γιατί ὁ κόσμος εἶχε κάνει τὶς ἀγορὰς τὸ πρωῒ.

Ἡ ἀπόκρυψη, ἐξαγωγή καὶ ἀνατίμησις τῶν εἰδῶν διατροφῆς δὲν ἦταν φαι-

νόμενο πού παρατηροῦνταν μόνο στὰ Γιάννινα καὶ τὴν Ἡπειρο. Σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα ἡ ἴδια κατάσταση ἐπικρατοῦσε, γι' αὐτὸ καὶ ἡ αἰσχροκέρδεια ἔκανε τὴν ἐμφάνισή της μὲ ποικίλες μορφές. Οἱ διαμαρτυρίες καὶ ἡ κατακραυγὴ τοῦ λαοῦ ἦταν ἔντονες, σὲ μερικὰ μάλιστα ἐργατικά κέντρα, ὅπως στὴν Καβάλα, πῆραν ἀπειλητικὴ μορφή. Ἡ κυβέρνησις ἀντὶ νὰ ρίξει ὅλο τὸ βάρος της στὴν ἐπίλυση τοῦ ἐπισιτιστικοῦ προβλήματος, πού ἦταν τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 τότε γιὰ τὴ χώρα, ἔστειλε, μέσω τοῦ ὑπουργείου Ἐπισιτισμοῦ, ἐγκυκλίους στοὺς νομάρχες καὶ Γενικοὺς διοικητές, ἔδινε ἐντολές νὰ συστήσουν καὶ νὰ πείσουν τὸν κόσμον νὰ εἶναι φειδωλὸς στὴν κατανάλωση εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, γιὰ τὴν ἀνύψωση τῶν τιμῶν ὀφειλόταν στὴν παγκόσμια χαλάρωση ἐργασίας κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ πολέμου, στὴ σύγκρουση ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, στὴ διατάραξη τῆς νομισματικῆς κυκλοφορίας, καὶ στὴ μεγάλη καταστροφὴ πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν, ἑξαιτίας τοῦ πολέμου. Ὅλα αὐτὰ -ἔλεγαν οἱ ἐγκύκλιοι- καθιστοῦσαν τὴ ζωὴ δυσκολότερη καθημερινά, ἰδιαίτερα γιὰ τὶς ἄπορες λαϊκὲς τάξεις.

Ὁ Χατζῆς, στίς συστάσεις τοῦ ὑπουργείου, βρῆκε πρόσφορο ἔδαφος δράσης ἀρθρογραφικῆς. *Οἰκονομίαις συνιστᾷ τὸ ὑπουργεῖον Ἐπισιτισμοῦ* - ἔγραφε. *Σωστὴ καὶ ὠφέλιμη ἡ σύστασις. Ἀλλὰ ἐνέχει τραγικὴν εἰρωνίαν ἡ ἐπίκλησίς του, ὁποῖαν καὶ ἡ συμβουλὴ εἰς πεινῶντα νὰ μὴν φάγῃ καὶ εἰς ἄρρωστον νὰ ἄρῃ τὸν κράββατόν του καὶ νὰ περιπατήσῃ! Οἰκονομίαις; Ναί! Ἀλλὰ πῶς; Ἡ μὲν αἰσχροκέρδεια ὀργιάζει ὑπὸ τὴν τελείαν ῥαστώνῃ τοῦ Κράτους, ἀθλία, ἀνοικτίρμων, ἀντικοινωνικὴ καὶ ἀντιανθρωπινή, μέχρις ὅτου νὰ διψᾷ νὰ πίνη καὶ αὐτὸν τὸν ἰδρωτὰ τοῦ ἀκόμη τοῦ κοσμάκη, εἰς τὸν ὅποιον συνιστῶμεν οἰκονομίαις - ἡ δὲ ἀκρίβεια καθόλου τῆς ζωῆς τὸν κάμει ὄχι μόνον νὰ μὴν ἔχῃ οἰκονομίαις ἀλλὰ τοῦναντίον νὰ τρώγῃ καὶ τὴν ἰδίαν φλούδαν τοῦ σώματός του διὰ νὰ φυτοζωήσῃ... Καταστήσατε, λοιπόν, πρῶτον τὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου βιώσιμον, ἐλαφρύνετε τοὺς φόρους ἐξαφορμῆς τῆς ὅλης κρατικῆς σπατάλης καὶ διοικήσεως καὶ ἔπειτα συστήσατε καὶ εἰς τὸν πεινῶντα καὶ στερούμενον πτωχόν: οἰκονομίαν! Διότι ἀλλοιῶς νομίζει ὅτι εἰρωνευόμεθα τὴν δυστυχίαν του...* (3-4-1920). Εὐνοϊκότερες συνθήκες, γιὰ νὰ κάνει ἀποτελεσματικὴ ἀντιπολίτευσις, ὁ Χατζῆς δὲ μποροῦσε νὰ βρεῖ. Καὶ εἶναι ἐμφανὲς ὁ λαϊκισμὸς του στὰ ἄρθρα καὶ σχόλια, τὸ ὑποδηλώνει ἄλλωστε ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς λέξης *κοσμάκης*, πού πολλοὶ νομίζουν ὅτι εἶναι εὐρημα τῶν καιρῶν μας...

Δεύτερο στοιχεῖο πού ἔδωσε ἰσχυρὸ ἔρεισμα στὸ Χατζῆ γιὰ ἔντονη ἀντιπολίτευσις ἦταν ἀπόφασις τῆς Κυβερνήσεως νὰ δώσῃ τριμηνίαν παρὰ τὰς βουλὰς τῶν Λαζάρων τῆς 31ης Μαρτίου (1915). Ὡστε, λοιπόν, σημείωνε, τὸ Σάββατον τοῦ Λαζάρου θὰ παραταθῇ καὶ ἐφέτος ἄλλα δεκατρία Σάββατα... Κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, ἂν τοῦτο ἐξαρτηθῇ μόνον ἀπὸ τὰς καλὰς διαθέσεις τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἀπὸ τὸ «συντάσσομαι καὶ παραδέχομαι» τῶν ὁσίων βουλευφόρων Λαζάρων, τὸ ἀλλόκοτον αὐτὸ συνταγματικὸν πανηγύρι τῆς νεκραναστάσεως θὰ παραταθῇ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ μὲν Λά-

ζαρος τοῦ Εὐαγγελίου νὰ λησμονηθῇ εἰς τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν συνείδησιν, ὁ δὲ Λάζαρος τῆς ἑλληνικῆς βουλῆς, ν' ἀπομείνῃ ὡς χαρακτηριστικὸς θρῦλος μιᾶς ἐποχῆς, καθ' ἣν θὰ διηγοῦνται ὅτι συνέβαινον θαύματα τοιαῦτα, ὥστε ἡ μὲν νεκροφάνεια τῶν Λαζάρων εἶχε καταντήσῃ εἶδος φυσικῆς διὰ τὴν ἐποχὴν «ζωῆς», ἡ δὲ πραγματικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν εἶδος μαρασμοῦ καὶ θανάτου.

Παρόλες τὶς δυσκολίες ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ Γιαννῶτες, οἱ γιορτὲς τῶν Ἀπόκρεω γιορτάστηκαν μὲ κέφι καὶ μὲ μεγάλη συμμετοχὴ λαοῦ στοὺς δρόμους, στὶς πλατεῖες, στὰ κέντρα καὶ στὰ καλὰ σπίτια μὲ χοροεσπερίδες. Ἀπὸ τὶς τελευταῖες ξεχώρισε ἐκεῖνη ποὺ ὀργάνωσε στὸ σπίτι του, στὶς 29 Ἰανουαρίου, ὁ δικηγόρος Κωνσταντῖνος Κατσαδήμας. Παρίστατο ἡ ἐκλεκτοτέρα μερὶς τῆς κοινωνίας, ὁλόκληρον τὸ δικαστικὸν σῶμα, πλείστοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἐπιστήμονες καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ἄνευ ὑπερβολῆς ὅτι ἦτο μία τῶν πλουσιωτέρων καὶ πολυτελεστέων χοροεσπερίδων τῶν δοθεισῶν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἔγραφε ἡ Ἑπειρος. Διακρίθηκαν γιὰ τὴ χορευτικὴ τους δεινότητα οἱ Πάνος Μελάς, Λέων Μελάς, Ἰωάννης Γκάνιος καὶ ἀρκετὲς κυρίες (Ι. Ἀγγέλου) καὶ δεσποινίδες (Λούλα Κοπανάρη).- Γιὰ τὶς 9 Φεβρουαρίου, τελευταία Κυριακὴ τῶν Ἀπόκρεω, ὁ Ὅμιλος νοσταλγῶν τῶν ἀγαστημένων παλιῶν Γιαννίνων καὶ τῆς ζωῆς των, θέλοντας ν' ἀξιοποιήσῃ κάτι ἀπὸ τὴν παλιὰ ζωὴ, τὴν κίνηση, τὸ θόρυβο καὶ τὴν εὐθυμία ποὺ παρουσίαζε ἡ λησμονημένη πιά πλατεία τῶν Μνημάτων (Βενιζέλου), φρόντισε νὰ ὀργανώσῃ ἐκεῖ μεγάλη γιορτὴ, μὲ τὴ Φιλαρμονικὴ, τοὺς ὀργανοπαίκτες, τοὺς μασκαράδες, ὅλα αὐτὰ θὰ συγκέντρωναν τὸν κόσμον τῆς πόλης. Τὰ σχέδια τῶν ὀργανωτῶν χάλασε δυστυχῶς ἡ ραγδαία βροχὴ, ποὺ ἔπεφτε ὅλη τὴ μέρα.- Ἡ Ἑπειρος διαμαρτυροῦταν γιὰτὶ, ἐνῶ ἡ λογοκρισία ἔκοβε τὶς μισὲς λέξεις, ἀπὸ τὰ τηλεγραφήματα τοῦ ἀνταποκριτοῦ τῆς στήν Ἀθήνα, ὑποχρεωνόταν νὰ πληρώνει καὶ τὶς κομμένες λέξεις.- Ὁ διερχομὴν τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Ἰωάνν. Λάμπας διορίστηκε προξενικὸς πράκτορας τῆς Γαλλίας στὰ Γιάννινα, κάτι ποὺ ὑποδηλώνει τὴν ἀναχώρησιν τοῦ φιλέλληνα πρόξενου Ντυσσάπ καὶ τῆς γυναίκας του, τῆς Γκὺ Σαντεπλάιρ.- Πολύνεκρη συμπτλοχὴ ἔγινε στὰ ἑλληνοαλβανικὰ σύνορα, στὸ ἑλληνικὸ ἔδαφος κοντὰ στοὺς Δρυμάδες, ἀλβανικὴ συμμορία μπῆκε γιὰ ν' ἀρπάξῃ ἓνα κοπάδι. Ἐγινε ἀντιληπτὴ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας στρατιῶτες καὶ καταδιώχθηκε. Στὴ συμπτλοχὴ σκοτώθηκαν ἓνας ὑποδεκανέας καὶ δύο στρατιῶτες. Τὸ γεγονός ὑπενθύνισε τοὺς Γιαννῶτες τὴν ἀπελπιστικὴν κατὰστασιν στὴν ὁποία εἶχαν περιέλθει οἱ Βορειοηπειρώτες. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τους ἦταν στὴ διάθεσιν τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν ποὺ ρήμαζαν τὰ Βορειοηπειρωτικὰ χωριά, σὲ ὀρισμένες μάλιστα περιοχὰς εἶχαν ἀναλάβῃ καὶ διοικητικὰ καθήκοντα στὸ ὄνομα τῆς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης τοῦ Ἐμβέρ.- Προκηρύχθηκε δημοπρασία γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τοῦ διοικητηρίου. Δόξα τῷ Θεῷ, σημείωναν οἱ ἐφημερίδες, προσθέτοντας πὺς ἂν γίνουν καλὲς ἐπισκευὲς θὰ ἦταν δυνατό νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ καὶ ἄλλες ὑπηρεσίαι καὶ θ' ἀπαλλάσσταν τὸ δημόσιον ἀπὸ πολλὰ ἐνόκια.- Ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του ὁ νέος Γενικὸς διοικητὴς Ἑπείρου Ἀχιλ. Καλεῦρας. Ἡ «Ἑπειρος» τοῦ εὐχόταν ἐπιτυχίαν στὸ ἔργον του, ἔκανε ὁμως ταυτόχρονα λόγον γιὰ τὶς συχνὰς ἐπισκέψεις τοῦ ἐπισκόπου Πανάρετου, κάτι ποὺ δημιουργοῦσε ὑποψίας πὺς ὁ τοποτηρητὴς ἤθελε νὰ τὸν ἐπηρεάσῃ ὑπὲρ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ Δαγκλῆ, τοῦ ὁποίου ὁ ἐπίσκοπος ἦταν θερμὸς ὑποστηρικτής. Στὸ μεταξὺ στὶς ἐκκλησίαι παρατηροῦνταν σύγχυσις ὡς πρὸς τὴν ἐκφώνησιν τῆς «φήμης» τοῦ δεσπότη. Οἱ παπάδες, ἀνάλογα μὲ τὰ φρονήματά τους, ἄλλοι μνημόνευαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σπυρίδωνα καὶ ἄλλοι τὸν ἐπίσκοπον Πανάρετον. Ἀπὸ τὴν Ἀθήναν ὅπου βρισκόταν ὁ Δημ. Πανίδης (ὁ Βέλος τοῦ Χατζῆ), ἀπὸ τοὺς σφοδροὺς πολέμους τοῦ Σπυρίδωνα, ἔστελνε ἀνταποκρίσεις στὶς ὁποῖες ἀναφέρονταν ὅτι ὅλα ὅσα εἶχε δημοσιεύσει ἡ Ἑπειρος γιὰ τὴ συνάντησιν Στεργιάδου - Σπυρίδωνα στὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ἀγγλίας, ἦταν ψευδῆ. Ὁ Χατζῆς χρησιμοποίησε σκλη-

ρότατη γλώσσα για να τὸν ἀντικρούσει. Δὲν καταλαβαίνει ὁ δεσποτοφάγος Βέλος -ἔγραφε- πὼς ἔμειναν ἐλάχιστοι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Σπυρίδωνα; *Οἱ ἐπίλεκτοι παράγοντες τοῦ βενιζελικοῦ κόμματος στὰ Γιάννινα* -συμπλήρωνε- *εἶναι κεκηρυγμένοι ἀπροκαλύπτως φίλοι τοῦ Σπυρίδωνος καὶ ἐκτιμῶνται τῆς ἀξίας ἐνὸς τοιούτου ἐκλεκτοῦ Ἱεράρχου*.- Δέκα πέντε, σχεδὸν μέρες, τὸ δεῦτερο δεκαπενθήμερο τοῦ Φεβρουαρίου, οἰκουροῦσε κατὰκοιτος ὁ Γ. Χατζῆς ἀπὸ γρίπη. Κατὰ τὶς ἡμέρες τῆς ἀπουσίας του τὸν ἀναπλήρωνε ὁ πάντα πρόθυμος Νέστωρ Γεωργίτης. Ἡ ἐξάπλωση τῆς γρίπης δημιούργησε στοὺς Γιαννιώτες πανικὸ, τοὺς θύμιζε τὶς μαῦρες μέρες τῆς ἐπιδημίας τῆς ἰσπανικῆς γρίπης. Οἱ γονεῖς ζητοῦσαν νὰ κλείσουν τὰ σχολεῖα, ὁ σχολιάτρος Δ. Παπτᾶς ὑποστήριζε πὼς αὐτὸ δὲν ἦταν ἀναγκαῖο. Τὸ βέβαιον ἦταν πὼς οἱ γιατροὶ εἶχαν πάρει ἀψήφιστα τὴν ἐπιδημία αὐτὴ τὴ φορὰ, ἡ γρίπη, ὅμως, στίς ἐπαρχίες κυρίως, ὅπως στὸ Πωγώνι, ἔκανε θρᾶυση. Στὰ δέκα χροῦσματα, τὰ 8 ἦταν θανατηφόρα, λόγω ἐπιπλοκῶν πνευμονίας. Παρὰ τὴν ἐπιδημία ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσχύει ἡ ἀπόφαση ποὺ εἶχε πάρει πρὶν τρεῖς μῆνες ἡ Μητρόπολη γιὰ τὴ μὴ χορήγηση φαρμάκων σὲ ἀπορους ἀσθενεῖς καὶ δικαιολογημένα ὁ κόσμος διαμαρτυρόταν. Ἀναγγέλθηκε στὰ Γιάννινα ἡ μελετώμενη ἴδρυση, ἀπὸ τὸν Πολύδωρο Γούδα, εἶχε σπουδάσει στὸ Βουκουρέστι καὶ πῆρε πτυχίον ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Βασιλικὸ Ἰατροσυνέδριον (:) *Ἰατρείου καλλονῆς καὶ μασσέρ (μαλάκτου)*. Ὑποσχόταν τὴ θεραπεία πολλῶν ἀσθενειῶν: ρευματισμῶν, παραλύσεων στόματος, ἀτροφίας ἄκρων, ὑπερτροφίας, δυσμορφιῶν προσώπου, ρυτίδων, ὑπερτρίχωσης, ἐξανθημάτων, τριχόπτωσης, πυτυρίασης κ.ἄ., δὲν ὑπῆρχε ἀρρώστεια ποὺ νὰ μὴν τὴ θεράπευε. Ὑποσχόταν, ἀκόμα καὶ ἴδρυση, σὲ συνεργασία μὲ γιατροὺς τῆς πόλης, σταθμοὺ πρώτων βοηθειῶν. Γιὰ τὸ τελευταῖον συνάντησε τὰ εἰρωνικά σχόλια τοῦ τύπου. - Νὰ καὶ ἓνα καλὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἀπεργία τῶν ὑποδηματεργατῶν, ποὺ ζητοῦσαν αὐξηση τοῦ ἡμερομισθίου τους. Ἡ ἄρνηση τῶν ἐργοδοτῶν νὰ ἱκανοποιήσουν τὰ αἰτήματά τους, τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἐργαστοῦν γιὰ λογαριασμό τους. Ἡ ἀγορὰ γέμισε ἀπὸ καλοφτιαγμένα, στέρεα καὶ φτηνὰ παπούτσια, μὲ 60-65 δρχ. τὸ ζευγάρι, ἐνῶ στὰ μαγαζιά πωλοῦνταν πρὸς 85-90 δρχ.- Κι ἓνα σχέδιο ποὺ συζητήθηκε σοβαρὰ ἐδῶ κι ἐβδομήντα χρόνια καὶ κατάντησε ὄνειρο ἀπραγματοποίητο. Ἡ σιδηροδρομικὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὴν Ἰταλία, μέσω Αὐλώνας. Ἡ γραμμὴ θὰ ἀρχίζε ἀπὸ τὸ Λιανοκλάδι, θὰ περνοῦσε ἀπὸ τὸ Καρπενήσι, τὴν Ἄρτα, Πρέβεζα, Γιάννινα, Ἀργυρόκαστρο καὶ θὰ κατέληγε στὴν Αὐλῶνα. Ἀπ' ἐκεῖ θὰ ἔφτανε στὸ Ὀτράντο, μὲ εἰδικὰ ἀτμόπλοια. Ἡ γραμμὴ, σύμφωνα μὲ τὰ σχέδια, θὰ ὁλοκληρωνόταν ὕστερα ἀπὸ τριετία.- Οἱ γονεῖς διαμαρτύρονταν γιὰ τὶς συνεχιζόμενες ἐκδρομὲς τῶν σχολείων σὲ ἐποχὴ ἐπιδημίας γρίπης καὶ ζητοῦσαν τὴν ἀπαγόρευσίν τους.- Ἐπὶ κεφαλῇ τῆς ἀντιδεσποτικῆς μερίδας ἦταν ὁ βουλευτὴς Κ. Μελάς, ὄργανό της εἶχε τὸ Βέλος ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς βενιζελικοὺς βουλευτὲς νὰ καταβάλουν προσπάθειες γιὰ ἀναίρεση τοῦ ἀθωωτικοῦ βουλευματος γιὰ τὸ Σπυρίδωνα.- *Εἰς Ἀθήνας ἐτελέσθησαν οἱ ἀρραβῶνες μῆς ἐκ τῶν πλέον ὡραίων καὶ κομψῶν γυναικῶν τῆς πόλεώς μας, τῆς ἐπεράστου καὶ ἀγγελολομορφου κυρίας Εὐγενίας Σακελλαρίου μετὰ τοῦ γνωστοτάτου ἐν Ἀθήναις κ. Μανούσου*.- Κόσμος πολὺς στὴν ἀγορὰ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Μ. Ἑβδομάδας, ἀλλὰ λόγω τῆς οἰκονομικῆς κρίσης ἡ κίνηση στὰ μαγαζιά ἦταν μικρὴ. Τὰ τρόφιμα μπορεῖ νὰ σπάνιζαν, τὰ αὐγά ὅμως ἦταν ἄφθονα. Ἡ ἀπαγόρευση ἐξαγωγῆς ἀνάγκασε ὅσους τὰ ἔκρυβαν, νὰ τὰ βγάλουν καὶ νὰ τὰ διαθέσουν σὲ λογικὰς τιμὰς, γιατί κινδύνευαν νὰ κλυβιάσουν, σὲ μερικά μάλιστα εἶχαν ἀναπτυχθεῖ πουλιὰ.- Ἡ ἐμφάνιση τοῦ βενιζελικοῦ πολιτευτῆ Φίλιππα Παπαρρῶσης, ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ Βέλους ἔδωσε εὐκαιρία στὸ Χατζῆ νὰ γράφει τὴ σχετικὴ σάτυρα: *Ἀλλὰ καὶ ὁ εὐλογημένος Παπαρρῶσης ποῦ βρέθηκε νὰ μᾶς ξεφυτρώσῃ κι αὐτὸς πασχαλιάτικος καὶ συλλυπεῖται ἀρθρογραφῶν τοὺς φίλους τοῦ κομμιτάρου Δεσπότη (ἡμᾶς δηλαδή) διότι ὁ Σπυρίδων δὲν θὰ κἀνῃ καὶ φέτος Πάσχα ἐδῶ; Σωστός Παπα...ρούρας, ὁ ἐρίφης....*

Τὸ Πάσχα τοῦ 1920 ἦταν δύσκολο γιὰ ὅλους τοὺς Γιαννιώτες, ἐκτὸς βέβαια ἐκείνων ποὺ πλούτιζαν μὲ τὴν αἰσχροκέρδεια καὶ τὴ νοθεΐα. Στὸ σπίτι τοῦ Πέτρου Κωστίδη ὁ πλούτος εἶχε ἀποκτηθεῖ μὲ ἰδρώτα πολὺ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμα τῆς τουρκοκρατίας, δὲν ὑπῆρχε, λοιπόν, γιὰ τὴν οἰκογένεια πρόβλημα συνείδησης. Ἐξάλλου στὰ χρόνια τῆς πείνας καὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τὸ σπίτι εἶχε γίνει τὸ καταφύγιο τῶν φτωχῶν, ἅσε ποὺ ὅλα τὰ εἶδη τοῦ μαγαζιοῦ εἶχαν πωληθεῖ κάτω ἀπὸ τὸ κόστος τους, νὰ προφταστεῖ ὁ κόσμος, ἔστω καὶ μιὰ ζωὴ νὰ κερδιζόταν, ἡ ἠθικὴ, ὅπως τὴν ἐννοοῦσε ἡ οἰκογένεια, θὰ σημείωνε μιὰ κοινωνικὴ νίκη. Καὶ τὸ Πάσχα τοῦ '20 ὁ Πέτρος ἔκανε τὸ καθῆκον του. Σ' ἓνα χαρτί εἶχε σημειώσει ὀνόματα σπιτιῶν ποὺ δυστυχοῦσαν στὴ συνοικία του, τὴν Καραβατιὰ, ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλες συνοικίες τῶν Γιαννίνων, καὶ μὲ τοὺς ὑπαλλήλους του ἔστελνε δέματα μὲ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ γιορτάσουν καὶ οἱ φτωχοὶ συνδημότες του τὴν Ἀνάστασι. Κάθε χρόνο, στίς μεγάλες μέρες τῆς χριστιανοσύνης, ὁ Πέτρος θυμόταν τοὺς φτωχοὺς, φέτος μὲ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Βασίλη ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ τὴν ἀποκατάστασι τῆς υγείας του, ἄνοιξε ὄχι μόνο τὴν καρδιά του, ἀλλὰ καὶ τὰ κεφάλια τοῦ σπιτιοῦ καὶ τίς ἀποθήκες τοῦ μαγαζιοῦ, γιὰ νὰ ἐτοιμάσει πολὺ περισσότερα δέματα ἀγάπης. Γιὰ τὴν οἰκογένεια εἶχαν ἀνοίξει οἱ Οὐρανοί, ὁ Βασίλης ἦταν καλὰ, ἔπρεπε τὸ φῶς τῆς Ἀνάστασις νὰ διαλύσει τὰ σκοτάδια, νὰ μπεῖ στὰ σπίτια τῶν ἀδύναμων καὶ τῶν ἄρρωστων, νὰ χαροῦν καὶ νὰ γιορτάσουν ὅσο τὸ δυνατό περισσότεροι, ὅλα τὰ Γιάννινα ἤθελε νὰ κάνει κοινωνοὺς τῆς χαρᾶς του ὁ Πέτρος.

Τὸ Πασχαλινὸ τραπέζι συγκέντρωσε τὴν οἰκογένεια, ὅπως τὸν παλιὸ καιρὸ, ἦταν ἔκδηλη ἡ ἱκανοποίηση στὰ πρόσωπα ὅλων· ὁ πατέρας μίλησε γιὰ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα ποὺ πλημμύριζε τίς καρδιὲς τῶν σκλάβων, γιὰ τὸ Ἑλληνικὸ ποὺ ὄνειρευόνταν, καὶ ἤρθε ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνες σκληροὺς καὶ θυσίες πολλές, καμιά ἀναφορὰ σὲ ὀνόματα πολιτικῶν προσώπων δὲν ἔκανε, οὔτε καὶ τὰ παιδιὰ στίς κουβέντες τους μίλησαν γιὰ πολιτικὴ, μόνο γιὰ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν πόλη, ἡ Χριστίνα γιὰ τὰ ὄνειρά της, ὁ Νίκος γιὰ τίς σπουδές του, τελείωνε φέτος τὴ Ζωσιμαΐα, δὲν εἶχε ἀποφασίσει ἀκόμα ἂν θὰ συνέχιζε στὸ Πανεπιστήμιο, ἡ Λευκὴ καὶ ἡ Ἑλένη γιὰ τίς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ, ὁ Δημήτρης γιὰ τὸ νοσοκομεῖο, τίποτε δὲν εἰπώθηκε ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προξενήσει ἀντιδράσεις, οὔτε ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ μεγάλα ἐθνικὰ θέματα τῆ Μικρασίας καὶ τῆ Βόρειο Ἑπείρου ἔγινε λόγος. Ἡ οἰκογένεια ἔμοιαζε σὰ νὰ εἶχε ἀπομονωθεῖ ἀπὸ τὸν περίγυρο, ζοῦσε τὴ δική της ζωὴ, δὲν ἤθελε νὰ μποῦν ἄλλοι μέσα καὶ νὰ τὴν ἀναστατώσουν.

Αὐτὰ οἱ ἄλλοι, ὁ Βασίλης ὁμως; Ἦταν φανερὸ πὼς τὸ βασανισμένο παιδί ἀπολάμβανε μ' ὅλες τίς αἰσθήσεις του τὴν οἰκογενειακὴ θαλπωρὴ καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς μεγάλης γιορτῆς. Δὲν μιλοῦσε, ὅ,τι κι ἂν ἔλεγε θὰ εἶχε σχέση μὲ τὴν περιπέτειά του, θὰ τὰ κατέστρεφε ὅλα, προπαντὸς τὴ μαγεία τῆς Ἀναστάσιμης μέρας. Μῆνες τώρα ἡ ζωὴ του εἶχε συνδεθεῖ μὲ νοσοκο-

μειακούς θαλάμους, τούς μίξερους θαλάμους τῶν στρατιωτικῶν νοσοκομείων τῆς Ἑλλάδας καὶ τούς πολυτελεῖς τοῦ Παρισιοῦ. Κοιμόταν καὶ ξυπνοῦσε μὲ τὰ κεφάλια τῶν γιατρῶν καὶ τῶν νοσοκόμων πάνω ἀπὸ τὸ δικό του, νὰ τὸν παρατηροῦν, νὰ τὸν ἐξετάζουν, νὰ τὸν ρωτοῦν, κι ἄλλοτε νὰ σιωποῦν, ἢ σιωπὴ τους ἦταν χειρότερη ἀπὸ κάθε τι, ἔκρυβε κινδύνους ἀπροσδιόριστους. Κάποτε δὲν κρατήθηκε κι ἀπαίτησε ἀπὸ τὸν ἀρχίατρο νὰ τοῦ ἀνακοινώσουν ὅ,τιδήποτε εἶχε σχέση μὲ τὴν κατάσταση τοῦ ποδιοῦ του, ὅσο κακὴ κι ἂν ἦταν, ἀλλὰ νὰ μὴ σωπαίνουν, δὲν ἀντέχω κύριε ἀρχίατρε τὰ μουντὰ βλέμματα, τὰ κλειστὰ χεῖλη, τὴ βουβὴ συνεννόηση, πνίγομαι, πέστε σ' ὅλους, σὰς παρακαλῶ, νὰ μὴ σταματοῦν τὴ συζήτησή τους, ὅταν πλησιάζουν στὸ κρεβάτι μου, μὲ σκοτώνουν... Τὶ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ ἀπ' ὅλα αὐτά, σ' ἓνα Πασχαλινὸ τραπέζι, ὅλα τὰ καλὰ τοὺς εἶχε χαρίσει ὁ Θεός, τὰ χαίρονταν καὶ τὸν εὐχαριστοῦσαν. Κάποια στιγμή ὁ Πέτρος ἄρχισε νὰ ψέλνει τὸ Χριστὸς Ἀνέστη, ὅλοι τὸν ἀκολούθησαν, ἀκόμη κι ὁ Βασίλης, ὡς ἐκείνη τὴ στιγμή δὲν εἶχε ἀνοίξει τὸ στόμα του, ὅχι, δὲν ἦταν μέρα νὰ μιλήσει γιὰ τὸν ἑαυτό του, θὰ τάκανε ὅλα συντρίμια... Οἱ ἄλλοι, προπαντὸς ὁ πατέρας, διαισθάνονταν τὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις του, κι ἀγωνίζονταν νὰ μὴ δώσουν ἀφορμὴ γιὰ ὁποιαδήποτε ἐξωτερικέωση. Ὅλα τέλειωσαν καλὰ, μὲ τὸ τσοῦγκρισμα τῶν αὐγῶν καὶ τὸ Νίκο νικητὴ· θὰ ξεκουράζονταν γιὰ λίγο καὶ τὶς πρῶτες ἀπογευματινὲς ὥρες θὰ πηγαιναν νὰ κάνουν δεύτερη Ἀνάσταση σ' ἓνα χωριὸ τοῦ κάμπου, δυὸ ἀμάξια θὰ ἔρχονταν σὲ λίγο νὰ τοὺς παραλάβουν. Σὲ πολλὰ χωριά ἡ τελετὴ γινόταν τὸ ἀπόγευμα, στὰ Γιάννινα, σὲ μονοεκκλησίᾳ, στὴ Μητρόπολη, στίς 11 τὸ πρωῒ· δὲν ἤθελε νὰ πάει ἐκεῖ ὁ Πέτρος, δὲν ἀνεχόταν τὸν Πανάρετο, ποὺ ἀγωνιζόταν νὰ διαβρώσει τὴ θέση τοῦ Σπυρίδωνα, γιὰ τὸν Πέτρο ἦταν ὁ νόμιμος δεσπότης τῶν Γιαννίνων, τὰ βουλευμάτα τῶν Ἐφετῶν Κερκύρας εἶχαν τινάξει στὸν ἄερα ὅλες τὶς ἀβάσιμες κατηγορίες τῶν ἀντιπάλων του. Γύρισαν τὸ βράδυ στὸ σπίτι, εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ τελετὴ τῆς Ἀγάπης ποὺ παρακολούθησαν, ἔνοιωθαν ὅτι ζοῦσαν σ' ἄλλες ἐποχές, ἔβλεπαν τοὺς χωρικοὺς ν' ἀγκαλιάζονται καὶ νὰ φιλιοῦνται, ὅταν ὁ παπὰς κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας, ἄρχισε νὰ ψέλνει τὸ Ἀναστάσεως ἡμέρα... καὶ ἀλλήλους περιπτυσσόμεθα... Χάρηκαν τὴν ἐξοχή, ἄρχιζε νὰ τὴν ξυπνάει ἡ ἀνοιξη, χάρηκαν καὶ τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὰ φιλόξενα αἰσθήματά τους. Τὸ Πάσχα ἄγγιξε τὴν καρδιά τους, ὁ Βασίλης ἦταν ἐνθουσιασμένος μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ πατέρα, ἔνοιωθε εὐγνωμοσύνη γιὰ ὅλες τὶς φροντίδες του...

Παρὰ τὴ δικαίωση τοῦ Σπυρίδωνα, μὲ τὴν ἐκδοσὴ τῶν ἀπαλλακτικῶν βουλευμάτων, ὁ ἀγώνας τῶν ἀντιπάλων του ποὺ ὅχι μόνον δὲν ἀνέχονταν τὴν ἐπιστροφὴν του στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ καὶ ζητοῦσαν τὴν κεφαλὴν του ἐπὶ πίνακος ἐντάθηκε. Ἀρχηγὸς τῆς ἀντι-Σπυριδωνικῆς μερίδας ἦταν, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὁ βουλευτὴς Κωνσταντῖνος (Κοκός) Μελάς, μὲ κύριο δημοσιογραφικὸ ὄργανό τους τὸ Βέλος τοῦ Πανίδου. Ὁ Μελάς, ποὺ ὅλο σχεδὸν τὸν καιρὸ τοῦ ἔμεινε στὴν Ἀθήνα, (στὰ Γιάννινα, ἔρχόταν κυρίως κατὰ τὶς

προεκλογικές περιόδους) στις επιθέσεις του κατὰ τοῦ Σπυρίδωνα, συμπεριέλαβε καὶ τὸν κύκλο τῶν στενῶν ὑποστηρικτῶν του καὶ πρῶτο ἅπ' ὅλους τὸ Γ. Χατζῆ. Σὲ ἐπιστολὴ δημοσιευμένη σὲ βενιζελικὴ τοπικὴ ἐφημερίδα, τὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, ἀναφερόταν σὲ «μαῦρες σελίδες» τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἱστορίας», τίς ὁποῖες θὰ ἀποκάλυπτε, ἂν προκαλοῦνταν μὲ σαφεῖς ὑπαινιγμούς ὅτι στίς σελίδες αὐτὲς πρωταγωνιστοῦσαν ὁ Σπυρίδων, ὁ Χατζῆς καὶ ἄλλοι παράγοντες τῆς ἀντίπαλης παράταξης. Ἡ πρόκληση ἦταν φανερὴ καὶ ὁ Χατζῆς θεώρησε χρέος του ν' ἀπαντήσῃ, πολὺ περισσό-τερο γιὰ τὴν ἰσχύοντα καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ του παρελθόν. Ἦταν ἄρρωστος, ἐσπευσε ὅμως μὲ ἀνακοίνωση στὴν Ἑπειρὸ νὰ δηλώσῃ ὅτι ὁ Κ. Μελάς ποὺ ὄχι τὴν δωδεκάτην παρὰ τέταρτον, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν δωδεκάτην παρὰ ἓν λεπτόν δὲν ἐνεφανίσθη, ὅταν ἡ Ἑπειρωτικὴ Ἱστορία καὶ τὰ Ἑπειρωτικὰ βάσανα εἶχον ἀνάγκη ἀνδρῶν, οἱ οἵτινες τοὺς ὁποίους διαρκῶς θίγει, θὰ ἐπαιρνε τὴν ὀφειλόμενη ἀπάντησιν. Τὴν ἄλλη μέρα δημοσίευσε ἐκτενὲς ἄρθρον μὲ τίτλο: *Μία ἀναγκαία ἀπάντησις καὶ μία παράκλησις καὶ πρό-κλησις μαζί. Κατὰ καιροὺς -ἐγγραφε- ὁ Κοκὸς χαρίζει δῶρα μὲ τὰς ἐπι-στολάς του εἰς τὸν Ἑπειρωτικὸν λαόν, «ὡς ποιμὴν λαῶν», ἀπευθυνόμενος εἰς τὸ ποίμνιον του μὲ πεφυσιωμένον καὶ διαγγελματικὸν τόνον. Ἐχει τὴν κακὴν συνήθειαν, κάθε φορὰν ποὺ ἐμφανίζεται διὰ μιᾶς ἐπιστολῆς του, νὰ ὑβρίζῃ ἄνδρας Ἑπειρώτας, οἱ ὅποιοι, ἂν μὴ τι ἄλλο, τουλάχιστον δι' ἰδίαν των προσωπικὴν Ἑπειρωτικὴν ἐργασίαν, δι' ἰδίαν των προσωπικὴν Ἑπειρωτικὴν ἀξίαν, δι' ἰδίας των προσωπικὰς Ἑπειρωτικὰς θυσίας... θὰ συνήντων σοβαροὺς δισταγμούς νὰ θεωρήσωσι... ἰσότιμον καὶ τὸν αὐτόκλητον τένσορα (= κήνσορα) καὶ ἐκτιμητὴν των καὶ ὑβριστὴν των τὸν κ. Κοκόν Μελάν. Ἀτομικῶς -συνέχισε ὁ Γ. Χατζῆς- ἐχρεωστούσαμεν καὶ χρεωστοῦμεν μίαν ἀπάντησιν εἰς τὸν κ. Κοκόν. Διότι ὅταν τὸν χειμῶνα τοῦ 1917 εὗρι-σκόμεθα ἐξόριστοι εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, ὁ κ. Κοκὸς διέπραξεν ἐναντίον μας, διὰ μιᾶς πάλιν δημοσιεύσεως, πρᾶξιν οὐχὶ ἱπποτισμοῦ καὶ ψυχικῆς ὑψηλοφροσύνης. Ἐλθὼν εἰς Ἰωάννινα καὶ δημοσιεύσας ἐπιστολὴν του, ἀφοῦ περιέλουσε δι' ὑβρεων, καὶ καθύβριζεν -ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ἀναπαντήτου- τὸν ἀπελαθέντα τότε Μητροπολίτην (Σπυρίδωνα), δὲν ᾤκησεν ὁ γεννάδας (ἐδῶ μὲ τὴν ἔννοια: θρασὺς, ἀπρεπής), καὶ ἡμᾶς, καίτοι ἐγνώριζεν ὅτι ἡ θέσις μας δὲν μᾶς ἔδιδε τὰ μέσα ν' ἀπαντήσωμεν, νὰ μᾶς καθυβρίσῃ ἀσυ-νειδήτως γράφων: «Καὶ ὁ κατάπτυστος δημοσιογράφος Γ. Χατζῆς». Ἡμεῖς εὐτυχῶς εἴχομεν ἤδη ἐν τῇ Ἑπειρωτικῇ συνειδήσει διαγράψῃ σαφῇ ὑπὲρ τοῦ ἀτόμου μας ἰδέαν καὶ ὡς δημοσιογράφων καὶ ὡς ἀτόμων, ὥστε νὰ οἰκτείρωμεν μόνον τὸν γράψαντα ταῦτα. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται τώρα περὶ ἡμῶν, ἀλλὰ περὶ τῆς συστηματικῆς ἐμπαθείας του κατὰ τοῦ μητροπολίτου Σπυρίδωνος. Ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι ὁ μητροπολίτης εἶναι «ἄκακον ἀρνίον», ἢ πλειονότης ὅμως τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ δὲν τὸν θέλει. Πολὺ εὐτελεῖ θεωρεῖ τὸν Ἑπειρωτικὸν λαόν ὁ Κοκὸς, ὥστε νὰ τοῦ καταλογίσῃ ὅτι ἀγνοεῖ τὴν προσφορὰν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ Σπυρίδωνος, πότε ὅμως ἠρώτησε τὸν*

Ἑπειρωτικὸν λαὸν καὶ ξέρει τὴν ἀπάντησίν του; Καὶ ἐπειδὴ στὴν ἐπιστολὴ του ὁ Κ. Μελάς ἔγραφε πῶς: Ἡ ἀτομικὴ μου γνώμη εἶναι νὰ μὴν προκληθῶ διὰ νὰ μὴν ἀποκαλύψω μαύρας σελίδας ἐν Ἑπείρῳ, ὁ Χατζῆς ἀπαντοῦσε: Ἀνοικτὰ καὶ ἀπροκαλύπτως ἡμεῖς τὸν προκαλοῦμεν καὶ τὸν παρακαλοῦμεν μάλιστα νὰ μὴν ὀκνήσῃ νὰ τὸ πράξῃ. Καὶ ν' ἀναπτύξῃ ἀμέσως τὸ κατηγορητήριον διὰ νὰ τὸ ἀνασκευάσωμεν, ὅπως τὰ βουλευμάτα τῶν Ἐφετῶν Κερκύρας τίναξαν στὸν ἀέρα ὅλας τὰς ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνος κατηγορίας.

Στὶς καταγγελίες τοῦ Χατζῆ ὁ Μελάς ἀπάντησε μέσω τοῦ Βέλους. Ἦταν μιὰ ἀπάντηση ἥπια, πολὺ χριστιανικὴ, ποὺ σὲ τίποτε δὲ θύμιζε τὸν ξιφήρη Μελάν τῶν ἄλλοτε ἡμερῶν, κατὰ τὴν κρίση πάντα τοῦ Χατζῆ, ὁ ὁποῖος καὶ ἔσπευσε νὰ δώσει νέα σκληρὴ ἀπάντηση γιὰ τὴ δήλωσή του στὸ Βέλος ὅτι «δὲν θ' ἀλλάξῃ γνώμην περὶ τοῦ κ. Γ. Χατζῆ». Τοῦτο εἶναι τόσο ἀδιάφορον δι' ἡμᾶς -σημείωνε ὁ Χατζῆς- ὅσον καὶ ἂν μᾶς ἐπληροφοροῦσεν ὁ Σουκρὴ μπέης τοῦ 1912 ὅτι δὲν ἀλλάζει γνώμην περὶ ἡμῶν. Ὁ κ. Κοκὸς δὲν ἔφθασεν ἐν Ἑπείρῳ εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην ἐν τῇ συνειδήσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ της, ὥστε νὰ βαθμολογήσῃ κανένα ἢ νὰ δώσῃ πιστοποιητικὸν εἰς κανένα...

Ὅμως τὸ ὄνομα τοῦ Κ. Μελά -τὸ πρῶτο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἀπριλίου- βρέθηκε στὸ προσκήνιο τῆς δημοσιότητας καὶ γιὰ ἄλλους λόγους. Αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ αἰτία ἦταν οἱ δάσκαλοι τῆς Ἑπείρου, οἱ ὁποῖοι εἶχαν κυκλοφορήσει προκήρυξη μὲ σειρὰ αἰτημάτων, πρὸς ἱκανοποίησιν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν. Ἡ ἀντιπολίτευσις συμπαράταχθηκε μὲ τὸ διδασκαλικὸ κόσμον καὶ μέσω τῆς Ἑπείρου υἱοθέτησε τὰ αἰτήματά τους. Ὁ Χατζῆς ἔγραψε ἓνα μακροσκελές-στατο-χρονογράφημα, ὑμνῶντας τὴν προσφορὰ τῶν δασκάλων στὴν κοινωνία καὶ τὸ ἔθνος. Μόνο μ' ἓνα σημεῖο τῆς προκήρυξης δὲ συμφωνοῦσε: τὴ σύνδεσιν τοῦ ἀγῶνα τῶν δασκάλων μὲ τὶς ἐργατικὰς διεκδικήσεις. Τὸ χρονογράφημα κατέληγε: Ἡ φλογισμένη προκήρυξις τῶν δημοδιδασκάλων εἶναι καὶ κι αὐτὴ ἓνα ἀόριστον μακρινὸν προμήνυμα - ἓνα συννεφάκι εἰς τὸν πόντον, ὅπου ὅλαι αἱ τρικυμῖαι τῶν ἡμερῶν μας κοιμοῦνται, διὰ νὰ ξυπνήσουν ἓνα βράδυ φρικταί, τρομεραί, καταλύτριαι καὶ καταστροφεῖς τῶν πάντων. Ὁ ἀπόηχος τῆς Ὀκτωβριανῆς ἐπανάστασις εἶχε φτάσει καὶ στὰ Γιάννινα καὶ ἐπηρεάζε τὴ δράσιν τῶν ἐργαζόμενων.

Τὴν προκήρυξίν τους οἱ δάσκαλοι τὴν ἔστειλαν καὶ στὸν Κ. Μελά στὴν Ἀθήνα. Ἡ ἀπάντησή του ἦταν ὑποτιμητικὴ γιὰ τὸ ἔργον αὐτῶν, φυσικὰ, προκαλέσασκε τὴν ἔντονη ἀντίδρασίν αὐτῶν. Ἡ ἔντυπος ἔκκλησή σας -ἔγραφε ὁ Μελάς- ὄχι μόνον μὲ ἐξέπληξε ἀλλὰ καὶ μὲ ἐλύπησε. Διότι δὲν περίμενα ποτὲ ὅτι θὰ εὗρίσκοντο δημοδιδάσκαλοι ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἡ Πολιτεία καὶ ἡ Βουλὴ ἔδειξαν ὅλως ἐξαιρετικῶς τόσον ἐνδιαφέρον (πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ εἶχε δοθεῖ αὐξηση στοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων), οἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ θέσουν τὴν ὑπογραφήν των κάτωθεν τοιούτου ἐγγράφου. Δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονήσῃτε ποτὲ ὅτι οἱ καρποὶ τῶν ἔργων τοῦ δημοδιδασκαλικοῦ κόσμου δὲν ἔγιναν ἀκόμη αἰσθητοί, διότι μόλις πρὸ δύο ἐτῶν ἤρχισεν ἡ συστηματικὴ

ἐκπαίδευσις. Δὲν εἶχατε ἀκόμη κανένα τίτλον νὰ προβάλλητε, καὶ ἂν ἡ Βουλὴ ἐδέχθη νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸ Κράτος τόσον βαρὺ πρόσθετον φορτίον διὰ τὰς μισθοδοσίας τῶν δημοδιδασκάλων, τὸ ὑπέστη μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς καλοὺς ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ μέγα ἐθνικὸν ἔργον τῶν. Ἡ ἀπαίτησίς σας ὅπως ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς λάβητε διαβάθμισιν πρωτοβαθμίου εἶναι τόσον ἀδικαιολόγητος, ὅπως ἀδικαιολόγητος καὶ θλιβερά εἶναι ἡ ἀντίληψίς σας ὅτι δικαιουῖσθε νὰ λαμβάνητε μισθὸν ἀνώτερον τοῦ τμηματάρχου τῆς Δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ὑπουργείου Παιδείας καὶ ἀπὸ τοὺς καθηγητὰς τοῦ Γυμνασίου. ...Οὐδεὶς περίμενε ποτὲ -κατέλγε- ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι καλούμενοι ὑπὸ τῆς πατρίδος ὅπως μορφώσωσι καλοὺς πολίτας θὰ ἐπεδείκνυν εἰς τόσον κρισίμους στιγμὰς τοῦ ἔθνους τόσην ἀδιαφορίαν δι' αὐτό...

Ἡ ἀπάντησις τῶν δασκάλων ἦταν ἀναλυτικὴ, τεκμηριωμένη, ὑπεράσπιζε μὲ σθένος τὰ διδασκαλικά συμφέροντα καὶ ἄφηνε πολλὰς αἰχμὲς. Ὡς σημειωθεῖ πῶς ἀπὸ τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1920 τὸ διδασκαλικὸ σωματεῖο ἀναδιοργανώθηκε καὶ ὕστερα ἀπὸ γενικὴ συνέλευσις τῶν δασκάλων τῆς πόλεως

ιδρύθηκε ὁ Σύλλογος δημοδιδασκάλων Ἰωαννίνων μὲ νέο καταστατικὸ καὶ σκοποὺς: τὴν ἠθικὴν πνευματικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνύψωσιν τοῦ κλάδου. Πρόθεσις τοῦ συλλόγου ἦταν ἡ ἐγγραφὴ ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ τῶν ἡπειρωτῶν δασκάλων, ἔτσι ὥστε ὁ σύλλογος νὰ γίνῃ ἓνα πανίσχυρον σωματεῖο, μὲ φωνὴν ἀντιπρο-

Τὰ παλιὰ γραφεῖα τῆς Μητρόπολης Ἰωαννίνων

σωπευτικῇ ὁλῶν τῶν τάσεων. Πρόεδρος τοῦ συλλόγου ἐκλέχθηκε ὁ Σωτήριος Δαγκλῆς, ὁ κατοπινὸς αἰρετὸς ἐκπαιδευτικὸς σύμβουλος καὶ γραμματέας ὁ Ν. Τζούφης. Ἡ ἀπάντησις τοῦ συλλόγου στὸν Κ. Μελά ἀποτελοῦσε ἓνα μέρος τῆς δημόσιας συζήτησις πού ἄνοιξαν οἱ δάσκαλοι γιὰ νὰ προβάλουν τὰ αἰτήματά τους στὴν κοινὴ γνώμη.

Κατὰπληξιν μᾶς προξένησαν αἱ δυσμενέσταται κρίσεις σας περὶ τοῦ ἔργου τῶν δημοδασκάλων ἐν γένει, ἀπαντοῦσε ὁ σύλλογος. Κανεὶς ποτὲ ὡς τώρα δὲν ἐπέρριπεν τόσον ἀπροκαλύπτως καὶ ὡμὰ κατὰ πρόσωπον τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου τόσον δυσμενεῖς κρίσεις περὶ τῶν καρπῶν τοῦ ἔργου του καὶ περὶ τῶν τίτλων του πρὸς κοινὴν ἐκτίμησιν. Ὅλοι μᾶς ὁμιλοῦσαν μὲ εὐλάβειαν καὶ ἐκτίμησιν περὶ αὐτῶν. Κανεὶς δὲν ἠμφισβήτησε τοῦλάχιστον ὅτι ἡμπορεῖ νὰ εἴμεθα φτωχοί, ἀλλ' ὅτι ἔχομεν κάποιαν ἀξίαν ἠθικὴν, ὅτι προσφέρομεν μεγίστην ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ὅτι δι-

καιούμεθα νὰ ζητήσωμεν ν' ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῆς Πολιτείας ἐμπραγμάτως ἢ παραγνωριζομένη ὑπηρεσία μας αὐτή. Στὴ συνέχεια ὁ σύλλογος ὑπογράμμισε πὼς ὁ νόμος ποὺ ψηφίστηκε ἀπὸ τὴ βουλὴ ἦταν ἄδικος καὶ ἐπρεπε ν' ἀλλάξει. Ἡ προκήρυξη στάλθηκε στὸν Κ. Μελά, γιὰ νὰ κατοπιστεῖ γιὰ τὸ ἄδικο τοῦ νόμου καί, μαζί μ' ἄλλους, νὰ πείσει τὴν κυβέρνησις γιὰ τὴν ἀλλαγὴ του. Ἡ ἀπάντησί του ἀποτελοῦσε τσουχτερόν, ἄδικον καὶ ἀλύπητον μαστίγωμα ἐναντίον τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου, ποὺ ποτὲ δὲν πίστευε πὼς στὴ συνείδηση τοῦ βουλευτῆ ὁ δάσκαλος εἶχε τόσο χαμηλὴ καὶ ταπεινὴ θέσι. Στὴν ἀπορία τοῦ βουλευτῆ πὼς βρέθηκαν δάσκαλοι καὶ ἔβαλαν τὴν ὑπογραφή τους κάτω ἀπὸ τὴν προκήρυξη τοῦ ὑπενθύνοντος ὅτι: *εἰς τὴν σημερινὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων συνταρακτικῶν καὶ παραδόξων γεγονότων, καθ' ἣν οἱ μουζικοὶ τῆς Ρωσσίας, οἱ ὅποιοι ζῶσιν μέσα εἰς τὰς ὑπογείους κατακόμβας των καὶ μέχρι πρὸ ἐλαχίστων ἐτῶν δὲν εἶχον δικαιώματα οὔτε ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ φωτός καὶ τοῦ ἀέρος, σήμερον λαμβάνουσι συνείδησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ γίνονται οἱ ὑπερβολικώτεροι καὶ θρασύτεροι κήρυκες τῶν παντοίων καὶ ἀκράτων καὶ χεϊμαιρικῶν ἐλευθεριῶν, νομίζετε σεῖς ὅτι ὁ Ἕλλην δημοδιδάσκαλος δὲν δικαιούται νὰ φωνάξῃ, νὰ εἰπῇ τὸν πόνον του μὲ εὐλάβειαν καὶ σεβασμόν, γιὰ ἕναν νόμον ποὺ τὸν ἀδικεῖ; Νομίζετε ὅτι ὁ Ἕλλην δημοδιδάσκαλος δὲν δικαιούται καὶ δὲν ἔχει καθῆκον νὰ μελετήσῃ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα νομιμοφρόνως καὶ εὐλαβῶς καὶ νὰ ὑποδείξῃ καὶ νὰ φωνάξῃ τὰς ἀτελείας καὶ τὰ σφάλματα, ὅταν μάλιστα ταῦτα θὰ ἔχωσι μεγάλην καὶ δυσμενῆ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους;*

Μὲ τὴ μακροσκελέστατη ἀπάντησί του, ποὺ δημοσιεύτηκε στὴν *Ἡπειρο* σὲ τέσσερες συνέχειες, ὁ σύλλογος ἀνασκεύαζε κάθε πρότασι τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κ. Μελά, ἀνέλυε τὴ σημασίαν τοῦ ἔργου τῶν δασκάλων καὶ ἀπαριθμοῦσε ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ ἀπασχολοῦσαν τὸν κλάδον τους καὶ τὸν κρατοῦσαν στὸ περιθώριον. Κατέληγαν: *Καὶ τώρα τελειώνομεν. Ἐλᾶτε μὲ τὴ φαντασία σας χρόνια πολλὰ ὀπίσω σὲ τόπους μακρυνούς. Ἐνα μεγάλο σπίτι. Θὰ εἶναι δικαστήριον. Γαλήνιος καὶ ἀγέρωχος ἐμπρὸς στοὺς δικαστάς Του δικάζεται ὁ Διδάσκαλος. Ξέρει τὴν καταδίκην του καὶ ὁμως ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀληθείας. Ραπίζεται στὸ πρόσωπον. Τὸ σιδηρένιον ἐκεῖνο δῖλημμα ποὺ πρόβαλεν Ἐκεῖνος, σ' ἐκεῖνον ποὺ τὸν ῥάπισε, προβάλλουμε καὶ μεῖς σ' ἐσᾶς: «Ἐὰν κακῶς ὠμιλήσαμεν, μαρτυρήσατε περὶ τοῦ κακοῦ· ἐὰν δὲ καλῶς, γιὰτὶ μᾶς ῥαπίζετε;». Ὑπογράφουν: Σ. Δαγκλῆς, Ν. Τζιούφης, Ε. Ζαγόρος.*

Ἀπὸ τὴν ἀντιπαράθεσίν του μὲ τοὺς δασκάλους, μειωμένος βγῆκε ὁ Μελάς. Ὁ νόμος ποὺ ρύθμιζε τὰ θέματά τους, κατὰ τρόπο ἀπαράδεκτον γι' αὐτοὺς, ψηφίστηκε στὴ Βουλὴ, ὅταν ὁ Βενιζέλος βρισκόταν στὸ ἐξωτερικόν. Οἱ δάσκαλοι -καὶ φαίνεται πὼς ὁ Διδασκαλικὸς Σύλλογος Ἰωαννίνων ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ ζωντανοὺς τῆς χώρας, γι' αὐτὸ καὶ οἱ εἰσηγήσεις του εἶχαν βαθυτάτη ἀνταπόκρισιν σ' ὅλο τὸ διδασκαλικὸν κόσμον- πίστεψαν πὼς ἂν ἀπευθύνονταν στὸν ἴδιον, θὰ εὗρισκαν κατανόησιν στὰ αἰτήματά τους. Ἐστεῖλαν λοιπὸν στὸν πρωθυπουργόν, ἀπὸ τὰ Γιάννινα, τὸ παρακάτω τη-

λεγράφημα: Ἐκπαιδευτικός νόμος ψηφισθεὶς ἐν ἀπουσίᾳ ὑμῶν πλήττει κατάκαρδα δημοδιδασκάλους, παραβιάζει καὶ ἀθετεῖ παλαιὰ ἠθικὰ συμβόλαια μεταξὺ δημοδιδασκάλων καὶ Πολιτείας, ἀφαρπάζει διὰ νόμου κεκτημένα δικαιώματα βαθμοῦ καὶ χρόνου ὑπηρεσίας, φράσσει δρόμον προαγωγῆς, ταπεινώνει ὑπηρετοῦντας δημοδιδασκάλους, θίγει τιμὴν κλάδου, ὑποβιβάζει καταπληκτικῶς θέσιν δημοδιδασκάλων ἐν τῇ ὑπαλληλικῇ ἱεραρχίᾳ, ἐρημώνει Διδασκαλεῖα. Εὐλαβῶς παρακαλοῦμεν κατεδαφίσατε ἄτεχνον, βεβιασμένον ἐκπαιδευτικὸν οἰκοδόμημα, πρὸς σωτηρίαν διαλυομένης ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀναμενόμενη εὐνοϊκὴ ἀπάντησις δὲν ἄργησε νάρθει. Τὰ παράπονά τοις κρίθηκαν δίκαια ἀπὸ τὴν ἀρμόδια ὑπηρεσία, ἡ ὁποία κατάρτιζε νομοσχέδιο γιὰ τὴν βελτίωσιν τῶν μισθῶν τῶν δασκάλων. Βέβαια δὲν καλύπτονταν ἔτσι ὅλα τὰ αἰτήματα, ἡ ἐπίλυσις ὁμῶς τοῦ μισθοδοτικοῦ ἦταν μιὰ καλὴ ἀρχή.

Τὸν Κ. Μελά στὴ θέσιν τοῦ ἀπέναντι τοὺς δασκάλους ὑποστήριζαν καὶ οἱ δύο βενιζελικὲς ἐφημερίδες. Τὴν ἀπάντησίν τοις οἱ δάσκαλοι τὴν ἔδωσαν μέσω τῆς Ἑπείρου, τῆς μοναδικῆς ἐφημερίδας ποὺ στάθηκε στὸ πλευρὸ τοις, μὲ ἐπιχειρήματα τεκμηριωμένα. Κατέληγαν: Ἀπὸ σήμερον φίλοι μας θὰ εἶναι ὄχι ὅσοι μᾶς λυποῦνται, μᾶς οἰκτεῖρουν, μᾶς συμπαθοῦν. Φίλοι μας θὰ εἶναι ὅσοι ἐκτιμοῦν τὸ ἔργον μας καὶ ἡμᾶς.

Τὸ πρῶτο δεκαήμερον τοῦ Ἀπριλίου ἦρθε στὰ Γιάννινα ὁ Δαγκλῆς καὶ κατέλυσε στὸ ξενοδοχεῖο Ἀβέρωφ. Ἡ ἄφιξις τόσο τοῦ ἴδιου, ὅσο καὶ ἄλλων πολιτευτῶν, ἀποτελοῦσε -κατὰ τὴν Ἑπείρο- προμήνυμα ὅτι οἱ ἐκλογές, ἐπὶ τέλους, θὰ γίνονταν.

Ὅμως ὁ ἐρχομὸς τοῦ Δαγκλῆ δημιούργησε ἀναστάτωση στοὺς βενιζελικούς κύκλους τῶν Γιαννίνων. Καὶ οἱ δύο βενιζελικὲς ἐφημερίδες, τὸ Βέλος καὶ τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τοῦ στρατηγοῦ, ἐπιτείνοντας τὴ σύγχυσι. Τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα σὲ ἄρθρον μὲ τίτλο: Ὁ Ἑπαιρωτικὸς λαὸς ἄς ἀποκρούσῃ τὰς δηλητηριώδεις συνταγὰς τοῦ κομπογιαννιτισμοῦ, ἔγραφε: Μᾶς παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι καταβάλλονται ἀπεγνωσμένοι προσπάθειαι ἵνα συγκεντρωθοῦν αἱ Συντεχνίαι τῆς πόλεως εἰς ὠρισμένον μέρος, ὅπως παρουσιασθῇ καὶ ὁμιλήσῃ πρὸ αὐτῶν ὁ δισυντόστατος τὴν δημοσίαν ιδιότητα κ. Π. Δαγκλῆς, ἀντιστρατήγος καὶ βουλευτῆς Ἰωαννίνων. Κατ' ἀρχὴν εἴμεθα καὶ ἡμεῖς ἀκόμη διατεθειμένοι νὰ διευκολύνωμεν μίαν τοιαύτην συγκέντρωσιν, ἵνα ὁ κ. Π. Δαγκλῆς ὁμιλήσῃ καὶ ἵνα λάβῃ τὴν ἐξῆς ἀπάντησιν: - Οἱ Φιλελεύθεροι Βενιζελικοὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει θὰ ὑποστηρίζουν τὸν πολιτικὸν συνδυασμὸν ἐκεῖνον, ὅστις θὰ ὑποδειχθῇ καὶ θὰ περιβληθῇ διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ κύρους τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Φιλελευθέρων. Ὅσον ἀφορᾷ διὰ τοὺς ἀντιπολιτευομένους αὐτοί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, δὲν θ' ἀπαντήσουν τίποτε ἢ θ' ἀπαντήσουν διὰ τῆς σιγῆς. Ὅλοι ὁμῶς ὁμοῦ καὶ ὅσοι θ' ἀπαντήσουν καὶ οἱ ὀλίγοι ὅσοι θὰ σιγήσουν, θὰ πιστεύουν πάντως ὅτι οἱ Φιλελεύθεροι εἶναι Βενιζελικοί, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι καλῶς ἢ κακῶς

Ἀντιβενιζελικοί, ἀλλ' οἱ «Ἀνεξάρτητοι Φιλελεύθεροι» εἶναι Βροῦτοι, προσπαθοῦντες νὰ ἐμπήξωσι τὴν μάχαιραν εἰς τὰ στήθη τοῦ Καίσαρος.

Εἶναι φανερό πὼς ὁ μερίδα τῶν βενιζελικῶν φοβόταν μήπως ὁ Δαγκλῆς πολιτευθεῖ στὴν Ἥπειρο ὡς «ἀνεξάρτητος φιλελεύθερος» καὶ μὲ τὸ κύρος ποὺ διέθετε, ὑπερκεράσει σὲ ψήφους τὸν ἐπίσημο βενιζελικὸ συνδυασμό. Ὁξεία ἐπίθεση, μὲ ἀνάλογους χαρακτηρισμούς, δέχτηκε ὁ Δαγκλῆς κι ἀπὸ τὸ Βέλος ποὺ πρὶν τὸν ὑποστήριζε. Ὅλα αὐτὰ σήμαιναν σοβαρὴ ἐσωκομματικὴ διαμάχη τὴν ὁποία ἐσπευσε νὰ ἐκμεταλλευτεῖ ἡ ἀντιπολίτευση. Ὁ Χατζῆς ἄρπαξε τὴν εὐκαιρία καὶ μὲ ἐπιτυχή σχολιασμό, κι ἄλλες δραστηριότητες, ὑποχρέωσε τὶς βενιζελικὲς ἐφημερίδες νὰ παραδεχτοῦν τὴ δημοσιογραφικὴ ἐπιτυχία του. Στὸ πρῶτο σχετικὸ ἀρθρίδιο ὑπερασπίζεται τὴ στάση τοῦ Δαγκλῆ καὶ ἐπικρίνει τὶς δυὸ βενιζελικὲς ἐφημερίδες γιὰ τὴν ἐναντίον του ἐπίθεση. Ἐνας πολιτευτὴς τῆς Ἡπείρου -ἐγραφε- περνᾷ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Δύο βενιζελικαὶ ἐφημερίδες τοῦ ῥίχνονται στὰ πόδια κατ' ἐπάνω του: Φᾶτε τον! Ἀλλ' ὁ κ. Δαγκλῆς εἶναι βενιζελικὸς βουλευτὴς τοῦ βενιζελικοῦ συνδυασμοῦ των. Ἀλλὰ ἦτο καὶ ὡς ἐσχάτως ἀκόμη τὸ «ἀνφάνγκατε» τοῦ κόμματος. Συνεπῶς ὁ κόσμος καὶ ὁ κοσμάκης -ὅστις ἐννοεῖται διαβάξει ἐφημερίδας- τρίβει τὰ μάτια του καὶ λέει: —Μωρὲ τ' εἶναι τοῦτο βρὲ παιδιά; Τὶ «φριχτὸ κακὸ νᾶκανε τάχα ὁ στρατηγὸς ἀπάνω σὲ δυὸ-τρεῖς μῆνες καὶ τοῦ ριχτήκανε ἔτσι τὰ βλαμάκια ἐδῶ; Ἡ Ἥπειρος, συνέχισε ὁ Χατζῆς, βλέπει, ἀκούει καὶ ψυχολογεῖ καὶ νομίζει πὼς πρέπει νὰ δώσει ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα τοῦ κόσμου. Ἀποφάσισε, λοιπόν, νὰ ζητήσει ἀπὸ τὸ στρατηγὸ συνέντευξη, ποὺ αὐτὸς εὐχαρίστως τὴν ἔδωσε. Αὐτὰ ἦταν τὰ γεγονότα, ἡ ἐπέμβαση ὁμῶς -πάντοτε κατὰ τὸν Χατζῆ- τῆς φαντασίας τοῦ Ἐλευθέρου Βήματος τὰ ἀνάτρεψε, γιὰ νὰ τὰ μυθιστορηματοποιήσει. Πλεκτάναι, σκευωρίαι, παιγνίδια, μηχανήματα, θαυμάσιαί τινες παγίδες, χαρακτήριζε ὅλα αὐτὰ ἡ βενιζελικὴ ἐφημερίδα «καὶ ἡ «Ἥπειρος» μεταβαλλόταν «εἰς μαγικὴν τινὰ καὶ τρομερὰν ἐξόβεργαν», ἡ ὁποία συνέλαβε διὰ παγίδος τὸ πόδι τοῦ στρατηγοῦ. —Πάλι καλὰ, συμπέρανε ὁ Χατζῆς. Μπορούσαμε νὰ ἔχουμε καὶ τὸ παραμῦθι καμμιᾶς συνωμοσίας μὲ ἀρχηγὸ τὸν Δαγκλῆ. Καὶ Θεέ μου, φαντάζεσθε τί ἀπείρως ὠραῖον καὶ τί ἀπροσδόκητον καὶ πρωτότυπον πολιτικὸν παραμῦθι καὶ μυθιστόρημα θὰ ἦτο!

Ἡ ἀντιπαράθεση Ἐλευθέρου Βήματος καὶ Ἡπείρου γύρω ἀπὸ τὸ Δαγκλῆ συνεχίστηκε. Οἱ βενιζελικοὶ παραδέχονταν ὅτι ἡ Ἥπειρος εἶχε σημειώσει πολιτικὴ ἐπιτυχία πρώτου μεγέθους, αὐτὴ ἀπαντοῦσε ὅτι τὴν ἐπιτυχία τὴ χάρισαν τὰ ἴδια των θορυβῶδη κανόνια, τὰ ὁποῖα βάλλοντα ἄνευ στοχάστρου, ἔρριξαν τὰς ὀβίδας εἰς τοὺς ἰδίους των στρατωνισμούς καὶ τὴν ἰδίαν των παράταξιν... Μεγαλύτερη ἐπιτυχία θεωροῦσε ἡ Ἥπειρος τὴ συνέντευξη ποὺ εἶχε πάρει ἀπὸ τὸ στρατηγὸ. Πρὶν ὁμῶς δημοσιευτεῖ, ὁ βενιζελικὸς τύπος τῶν Γιαννίνων ἔκαμε τὴν «γκάφαν» νὰ προτρέξῃ καὶ διατύπωσε ἀπόψεις ποὺ δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν ἀλήθεια. Ἡ Ἥπειρος εἶχε τὴ γνώμη πὼς ἡ σύγχυση ποὺ δημιουργήθηκε τὴν συνέφερε περισσότερο

ἀπὸ τῆ δημοσίευση τῆς συνέντευξης. Καὶ δὲν τὴ δημοσίευσε πρὸς *μεγίστην ἀδημονίαν* τοῦ «*συλληφθέντος*» εἰς τὰ ἴδια δίκτυά του *βενιζελικοῦ ἐνταῦθα τύπου*. Ἦταν φυσικὸ οἱ βενιζελικὲς ἐφημερίδες, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση αὐτῆ τοῦ Χατζῆ, ν' ἀμφισβητήσουν τὴν ὑπαρξὴ τῆς συνέντευξης, ἡ ὁποία ὁμως εἶχε δοθεῖ καὶ εἶχε προαναγγελεῖ ὅτι θὰ δημοσιευόταν στὴν *Ἑπειρο*. Τὸ *Βέλος* γιὰ νὰ ὑποβιβάσει τὴ σοβαρότητα τῆς συνέντευξης, γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὁποίας εἶχε πιά πειστεῖ, σημείωνε: *Τὴν ἔδωσε στήν «Ἑπειρον»* (τὴ συνέντευξη ὁ *Δαγκλῆς*) *διὰ νὰ τὴν διαβάσουν οἱ εὐάριθμοι ἀναγνώσται της...* *ᾧ ἦθη, ᾧ καιροί!* Καὶ ὁ Χατζῆς ἀπαντοῦσε: *Ὅπως καὶ ἂν ἔχη - ἂν ἔχη ἀναγνώστας καὶ ὁ Βέλος - δικαιούμεθα νὰ κλαύσωμεν ἐπὶ τῶν διανοητικῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ταύτης, ἀνακράζοντες δικαίως: — ᾧ ἦθη, ᾧ καιροί πονηροὶ ποὺ λαλάει καὶ ὁ τζίντζιρας γιὰ ἀηδόνι.* Ἡ ἀναχώρησις τοῦ *Δαγκλῆ* γιὰ τὴν Ἀθήνα, στίς 19 Ἀπριλίου, ἔθεσε τέρμα στὴ συζήτησι.

Ἦταν φυσικὸ, οἱ ἐπιθέσεις ποὺ δέχτηκε ὁ *Δαγκλῆς* ἀπὸ τὸ συμπολιτευόμενο τύπο στὰ Γιάννινα καὶ ἡ συνέντευξί του πρὸς τὴν *Ἑπειρο*, νὰ γίνουν ἀντικείμενο εὐρύτατων σχολίων καὶ τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων. Ὁ *Δαγκλῆς* δὲν ἦταν τὸ ὁποιοδήποτε στέλεχος τῶν Φιλελευθέρων, Ἑπειρωτικῆς μόνον ἐμβέλειας, ἀποτελοῦσε τὸ τρίτο μέρος τῆς Τριανδρίας ποὺ ὀργάνωσε τὸ Κίνημα τῆς *Ἑθνικῆς Ἀμύνης*, διετέλεσε ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ, ἀπὸ τὰ ἀνώτατα στελέχη τοῦ κόμματος. Ἡ ἀντιπολιτευόμενη *Πολιτεία* ζητοῦσε νὰ πληροφορήσῃ ὁ στρατηγὸς τὸ κοινὸ ἂν ἔδωσε ἢ ὄχι τὴ συνέντευξη στὴν *Ἑπειρο* ποὺ ἐπέμενε ὅτι ἔχει τὴ συνέντευξη, μὲ τὴν ὑπογραφὴ μάλιστα τοῦ στρατηγοῦ, δὲν τὴν δημοσίευσε ὁμως γιὰτὶ οἱ γιαννιώτικες ἐφημερίδες ὑπαινίσσονταν στὰ σχόλιά τους ὅτι εἶχε ἀκριβοπληρωθεῖ. Ὁ *Δαγκλῆς* ἀπάντησε στὴν *Πολιτεία* μέσω τοῦ βενιζελικοῦ *Ἐλευθέρου Τύπου*, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν ὑπαρξὴ τῆς συνέντευξης καὶ ἐκφράζοντας τὴν λύπη του γιὰ τὴ μὴ δημοσίευσή της.

Τὶς μέρες ποὺ συνεχίζονταν οἱ διαξιφισμοὶ ἀνάμεσα στίς γιαννιώτικες ἐφημερίδες, οἱ Ἑβραῖοι τῶν Γιαννίνων γιόρτασαν, *μὲ ἐξαιρετικὴν ζωηρότητα καὶ ἐνθουσιασμόν* τὴν ἰδρυση ἐθνικῆς ἰουδαϊκῆς ἐστίας στὴν Παλαιστίνη. Ἡ ἐστία ἀποτελέσει τὸ βασικὸ κύτταρο, ποὺ ἐξελίχθηκε στὸ σημερινὸ κράτος τοῦ Ἰσραήλ. Στὴν ἐβραϊκὴ Συναγωγὴ ἔγινε δοξολογία, στὴν ὁποία παρευρέθηκαν ὅλες οἱ ἀρχὲς καὶ πολὺς κόσμος. Γιὰ τὴ σημασίαν τοῦ γεγονότος μίλησε ὁ διοικητὴς τῆς VIII Μεραρχίας, ὑποστράτηγος Ι. Ὁρφανίδης. Τὰ ἐβραϊκὰ καταστήματα ἔμειναν κλειστὰ γιὰ τρεῖς μέρες, ἔγινε λαμπαδηφορία καὶ ὀργανώθηκαν καὶ ἄλλες γιορταστικὲς ἐκδηλώσεις. Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότητα (ἀντιπρόεδρος, Ἰσαὰκ Ἡλ. Κοφίνας) καὶ ὁ Σιωνιστικὸς σύλλογος «Ἀμελὲ Σιών» (πρόεδρος ὁ Νισίμ Δαβιτζιὸν Λεβῆς) εὐχαρίστησαν ὅσους τοὺς τίμησαν. Ἡ Μοιραρχία Ἰωαννίναν (ἀστυνομία) δημοσίευσε ἀνακοίνωσι *περὶ κυκλοφορίας αὐτοκινήτων καὶ ἁμαξῶν*, ἱκανοποιώντας ἐπεῖγον αἶτημα τῶν πολιτῶν, ποὺ διατυπωνόταν μέσω τῶν ἐφημερίδων. Στὰ Γιάννινα εἶχε φτάσει ὁ ἐκπρόσωπος τῆς ἐταιρείας ποὺ εἶχε ὑπογράψῃ μὲ τὸν Δῆμον τὴ σύμβασιν γιὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμὸ καὶ τὴν ὕδρευση τῆς πόλεως. Ἐξαιτίας τῶν πολιτικῶν γεγονότων καὶ τῆς ἐμπόλεμης κατάστασις στὴν ὁποία βρέθηκε ἡ Ἑλλάδα, ἡ σύμβασιν εἶχε ἀτονήσει. Ἡ ἐταιρεία ἔκανε νέες προτάσεις γιὰ τὴν ἐνεργοποίησίν της. ὁ Δῆμος ὁμως δὲ φαινόταν διατεθειμένος νὰ τὴ συζητήσει. Ἡ *Ἑπειρος* ζητοῦσε τὴν

ἐπέμβαση τοῦ Γενικοῦ διοικητῆ, γιὰ νὰ μὴ χαθεῖ ἡ εὐκαιρία.- Οἱ Ἱταλοὶ ἄρχισαν νὰ ἐκκενώνουν τὴ Βόρειο Ἥπειρο, μὲ βαρεῖα καρδιά σίγουρα, ἦταν ὅμως ὑποχρεωμένοι νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὶς ἀποφάσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς εἰρήνης.- Μερικὲς δημόσιες ὑπηρεσίες κι ὀργανισμοί, ἐξακολουθοῦσαν νὰ μὴ δίδουν δημοσιεύσεις στὴν Ἥπειρο, στερώντας τὴν ἔτσι ἀπὸ βασικοὺς πόρους. Ἀνῆκε -ἔλεγαν- στὴν ἀντιπολίτευση, ἦταν ἀντίθετη μὲ τὰ πολιτικὰ πιστεύω τῶν προϊσταμένων...- Ὁ μεμορφωμένος δικηγόρος κ. Ὁρέστης Βάλλας ἐτέλεσε τοὺς ἀρραβῶνες τοῦ μετὰ τῆς σεμνῆς καὶ καλλίστης ἐκ Μονοδενδρίου τοῦ Ζαγορίου δεσποινίδος Εὐθαλίας Τσάντη.

Ὁ Δῆμος Ἰωαννίνων ἄρχισε ἄγρια καταδίωξη γιὰ νὰ ἐξολοθρεῦσει τὶς κουρούνες (γκαῖλες). Φαίνεται ὅτι εἶχαν πολλαπλασιαστεῖ πολὺ καὶ δημιουργοῦσαν προβλήματα στοὺς κατοίκους. Γιὰ κάθε αὐγὸ ἡ νεοσσὸ ποὺ θὰ παρουσίαζαν οἱ διώκτες στὸ δημαρχεῖο, θὰ ἐπαιρναν ἀμοιβὴ 10 λεπτά. Γιὰ νὰ γίνῃ ἀποτελεσματικὴ ἡ ἐξόντωση, ὁ Δῆμος μὲ ἀνακοίνωσή του συνιστοῦσε νὰ σχηματισθῶσιν εἰς ἐκάστην συνοικίαν ὁμιλοὶ ἐκ μαθητῶν ἢ προσκόπων ἢ ἐφημεριδοπωλῶν, τοὺς ὁποίους οἱ κάτοικοι παρακαλοῦνται νὰ συντρέξωσιν ἐπιτρέποντες καὶ βοηθοῦντες αὐτοὺς ν' ἀνέρχωνται ἐπὶ τῶν ὁρόφων. Καὶ κατέληγε ἡ ἀνακοίνωση: Ἡ καταδίωξις αὕτη δέον νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ τριετίαν τουλάχιστον, ὁπότε ἐλπίζεται τελεία καταστροφὴ καὶ ἐκδίωξις τούτων. Παρητηρήθη μάλιστα ὅτι εἰς οἰκίας ἐκ τῶν ὁποίων ἀφηρέθησαν οἱ νεοσσοὶ τούτων, αὐταὶ δὲν ἐπανῆλθον ἔκτοτε. Σωστὴ γενοκτονία δηλαδή. - Ἀπολαυστικώτατος, ὅπως καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ἦταν ὁ Γ. Χατζῆς, ὅταν ἔκανε κριτικὴ σὲ κείμενα ποὺ ἔστειλναν στὴν ἐφημερίδα τοῦ οἱ λογοτεχνίζοντες νέοι. Ἀπαντοῦσε σ' ἕναν ἀπ' αὐτοὺς, ἀποστολέα ποιήματος: Κον Μ-όν, ἐνταῦθα: Ποίημά σας «Στὴν ωραιότερη γαλανή» ἐλήφθη. Γνώμη μας εἶναι ὅτι μερικὰ τετράστιχα εἶναι καλύτερα ἀπὸ καλά. Μερικὰ ἀντιθέτως θέλουν πολὺ χτένισμα ἀκόμη· αἱ εἰκόνες εἶναι ἀφύσικοι μέχρι τοῦ ἀσυναρτήτου. Ἐκεῖνα πρὸ πάντων τὰ «γαλανόθωρα λειβάδια» μᾶς κάνουν ἕνα κακὸ στὴν αἰσθητικὴ μας. Καὶ φοβούμεθα ἂν δημοσιευθῇ ἔτσι, μήπως κανένας πειρακτικὸς μᾶς συμβουλεύσῃ καὶ ἡμᾶς νὰ στείλωμεν στὰ «γαλανόθωρα λειβάδια» σας, πράσινα ἄλογα διὰ νὰ βοσκήσουν. Οἱ πειρακτικοί, βλέπετε, φίλοι καὶ ἐχθροὶ μας δὲν λείπουν.

Στὶς 8 Μαΐου ὁ Χατζῆς κατέβηκε στὴν Ἀθήνα. Θὰ ἔμενε ἐκεῖ περισσότερο ἀπὸ εἴκοσι μέρες, συνόδευε τὴ γυναῖκα τοῦ ποῦ εἶχε ἀρρωστήσει σοβαρά. Φυσικὰ τὶς ἐλεύθερες ὥρες θ' ἀσχολοῦνταν μὲ ἄγραν εἰδήσεων, ποὺ ἦταν σ' αὐτόν, ἐξ αἰτίας τῶν γνωριμιῶν του, περισσότερο προσιτὲς παρὰ στὸν ἀνταποκριτὴ του. Τὴν προηγούμενη τῆς ἀναχώρησης τὸν ἐπισκέφτηκε στὰ γραφεῖα τοῦ ὁ Πέτρος. Εἶχαν νὰ συναντηθοῦν μῆνες, κόντευε χρόνος πῆς, εἶχαν τόσα νὰ ποῦν οἱ δυὸ φίλοι, ἦταν πολλὰ κι ὅσα εἶχαν γίνῃ στὸ μεταξύ. Ὁ Χατζῆς τὸν δέχτηκε σὰ δικό του ἄνθρωπο, τὸ πρόσωπό του εἶχε ξαστερώσει, παρόλη τὴ στενοχώρια γιὰ τὴν ἀρρώστεια τῆς γυναίκας του, ποῦ ἐκεῖνος ὁ ἀπογοητευμένος, ὁ ἀπελπισμένος Χατζῆς, ποῦ εἶχε γνωρίσει ὁ Πέτρος λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξωση τοῦ βασιλιά καὶ τὴν εἴσοδο τῶν Ἱταλῶν στὰ Γιάννινα. Ὁ Χατζῆς ποῦ ἀντίκρυε εἶχε κέφι, ἐνθουσιασμό, αἰσιοδοξία, ἐλπίδες. Μίλησαν πρῶτα γιὰ τὸ Βασίλη, ὁ Χατζῆς χάρηκε πολὺ ποῦ εἶχε γίνῃ καλά, ξεπερνώντας τόσοις κινδύνους. Ὑστερα, μοιραῖα, ἡ συζήτηση ἔπεσε στὰ πολιτικά. Ὁ Χατζῆς δὲν ἔκρυβε τὴν πίστη του γιὰ τὴ νίκη τῆς ἀντιβενιζελικῆς παράταξης, σκάβουν μόνοι τὸ λάκο τους, ἔλεγε, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ κάνει μεγάλο ἀγῶνα ἢ ἀντιπολίτευση, μόνο συντονισμὸς ἐνεργ-

γειῶν χρειάζεται κι ἀντιπροσωπευτική διοικούσα ἐπιτροπή μὲ πυγμή. - Μὰ δὲν θὰ εἶναι καὶ τόσο εὐκολο νὰ πέσει ἡ κυβέρνησις, ἀντέτεινε ὁ Πέτρος. Μὴν ξεχνᾷς πῶς ὁ Βενιζέλος χάρισε στὴν Ἑλλάδα νίκες καὶ δόξα, ἔκανε πραγματικότητα ὄνειρα γενεῶν, πήραμε τὴ Σμύρνη, τὴν Ἰωνία, ὅπου νάναι θάρθει καὶ ἡ σειρὰ τῆς Πόλης. Παρὰ τὰ σκληρὰ μέτρα ποὺ ἐφάρμοσε κατὰ τὴν ἐπιστράτευση, ὁ λαὸς εἶναι ἐνθουσιασμένος μὲ τὴ «Μεγάλη Ἑλλάδα» ποὺ δημιούργησε, πῶς λοιπὸν πιστεύεις ὅτι θὰ τὸν καταδικάσει μὲ τὴν ψήφου του; - Ὁ Χατζῆς ἔμεινε γιὰ λίγο συλλογισμένος, ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου του ὅμως δὲν ἄλλαξε. Ἀντικαθρέφτιζε τὴν πίστη καὶ τὴ σιγουριά. - Αὐτὰ ποὺ λές, Πέτρο, εἶναι σωστά. Ὁ λαὸς ἐνθουσιάζεται μὲ τίς νίκες καὶ τὰ θύρια, πέφτει ὅμως γρήγορα σὲ μαύρη ἀπελπισία, ὅταν σκέπτεται τίς ἀνάγκες τῆς οἰκογένειας, τὴν ἀκρίβεια, ποὺ καθημερινὰ φουντώνει, τὸ ψωμί ἔγινε λειψό, ὁ κόσμος δύσκολα τὰ βγάζει πέρα, πολλοὶ πεινᾶνε, πιστεύεις πῶς αὐτοί, ὅταν θὰ πάνε νὰ ψηφίσουν, θάχουν στὸ νοῦ τους τὴ «Μεγάλη Ἰδέα;» Τὸ στομάχι θὰ μιλήσει, Πέτρο, τὴν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν, ὄχι ἡ ἰδεολογία. Ἐπειτα αὐτοὶ ποὺ ἄφησε ὁ Βενιζέλος στὸ πόδι του, ὅταν ἔλειπε μῆνες στὸ ἐξωτερικό, ἔκαναν τόσα λάθη, δυσαρέστησαν τόσο κόσμο, ἂν σ' ὅλα αὐτὰ προστεθοῦν στρατιωτικοὶ νόμοι, λογοκρισίες καὶ οἱ τόσες ἀπαγορεύσεις, ἔ, ὁ κόσμος μπούχτισε, δὲν ἀνέχεται πιά συνέχιση τῆς δικτατορίας, μὴ σὲ ξεγελᾷν τὰ φαινόμενα, γιὰ δικτατορία βενιζελικὴ πρόκειται, ὅλα τὰ ἄλλα εἶναι φτιασίδια. Αὐτὰ ἀρκοῦσαν γιὰ νὰ ρίξουν τὴν κυβέρνησις, ὅμως οἱ δικοὶ μας, ἄμναλοι στὸ σημεῖο αὐτό, ἔρριξαν κι ἓνα ἀκόμα σύνθημα, ποὺ σίγουρα θὰ πιάσει καὶ θὰ κάνει πιὸ συντριπτικὴ τὴ νίκη τῆς ἀντιπολίτευσης. Λένε πῶς θὰ τερματίσουν τὸν πόλεμο στὴ Μικρὰ Ἀσία, φτάνουν αὐτὰ ποὺ πήραμε, θὰ ὑπογράψουν εἰρήνη καὶ θὰ γυρίσουν οἱ στρατιῶτες στὰ σπίτια τους. Καταλαβαίνεις πόση δύναμη κρύβει αὐτὸ τὸ σύνθημα; Ἐγὼ τὸ ἀποδοκιμάζω, γιατί εἶναι τρομερὰ ἐπικίνδυνον. Ἐτσι σταματᾷ ἓνας πόλεμος, χωρὶς νὰ ἔχει ἐξουδετερωθεῖ ὁ ἀντίπαλος; Ποιὸς ἐγγυᾶται πῶς ὁ Τοῦρκος θὰ ὑπογράψει εἰρήνη, μιὰ ἀπόφαση παθητικὴ γι' αὐτόν, χωρὶς νὰ προσπαθήσει νὰ μᾶς ρίξει στὴ θάλασσα; —Μίλησε γιὰ τὴ δυσφορία τοῦ κόσμου, κύρ Γιώργη, καὶ αὐτὸ εἶναι σωστό. Ὅμως τὰ ἴδια γίνονταν, καὶ πρέπει νὰ τὸ παραδεχτεῖς, καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς σημερινῆς ἀντιπολίτευσης, σὲ βάρος τῶν βενιζελικῶν, μετὰ τὰ «Νοεμβριανά». Λές νὰ τὰ ξέχασε ὁ κόσμος αὐτά; —Βλέπω πῶς ξύπνησε ὁ βενιζελικὸς ἄνθρωπος μέσα σου, Πέτρο. Σίγουρα ὁ κόσμος δὲ ξέχασε ἐκεῖνη τὴν περίοδο, καὶ ἔχεις δίκιο γιὰ τὰ πολλὰ ἄσχημα ποὺ ἔγιναν τότε. Ὅμως, ὅπως ἔχουμε ἐμεῖς τοὺς ἀνόητους, ἔχουν καὶ οἱ βενιζελικοὶ τοὺς δικούς τους. Ἐτσι ἡ δική τους σημερινὴ βή-
ναυση συμπεριφορὰ, πάει νὰ δώσει συγχωροχάρτι στίς δικές μας διώξεις, πάνε νὰ σβήσουν ἀπὸ τὴ μνήμη τοῦ κόσμου τὰ λάθη μας. Οἱ Ἕλληνες ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὴν τρέχουσα κατάσταση παρὰ ἀπὸ τίς ἀναδρομὲς στὸ παρελθόν. Ἐπειτα, ἡ γκρίνια ποὺ ἔχει πέσει στὸ βενιζελικὸ στρατόπεδο, ἀδυνατίζει τὴν πολιτικὴ παρουσία τους. Δὲ βλέπεις τί ἔγινε μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ

Δαγκλῆ στὰ Γιάννινα; Ρίχτηκαν νὰ τὸν φάνε, γιατί ὁ Δαγκλῆς εἶναι τίμιος πολιτικός καὶ λέει τὴν ἀλήθεια. Προσπαθοῦν νὰ τὸν περιθωριοποιήσουν, νὰ τὸν βγάλουν ἀπὸ τὸ συνδυασμό, διαδίδουν καὶ γράφουν πὼς δὲν ἔχει θέση σ' αὐτόν, ἀφοῦ θέλει, δῆθεν, νὰ πολιτευτεῖ ὡς «ἀνεξάρτητος φιλελεύθερος». Ὅλα ψέμματα. Πάνε νὰ προσεταιριστοῦν τὸ Σῆμο, φίλτατο τοῦ Βενιζέλου, δυναμικὸ ὑπουργό, καὶ ν' ἀφήσουν ἔξω τὸ Δαγκλῆ. Δὲν λέω, ὁ Σῆμος εἶναι πολιτικός μὲ πολλὲς ἱκανότητες, ἐγὼ τὸν ἐκτιμῶ καὶ ὡς ἄνθρωπο καὶ δημοσιογράφο, δὲ μπορεῖς ὅμως ν' ἀγνοήσεις κοτζᾶμ Δαγκλῆ, συμμετέχοντας σὲ μικροπολιτικὰ παιγνίδια. Τέτοιες ἐσωκομματικὲς διαφορὲς ὑπάρχουν καὶ σ' ἄλλους νομοὺς τῆς Ἑλλάδας, κι αὐτὸ εἶναι βασικὸ στοιχεῖο, ποὺ θὰ ἐπηρεάσει τὴν ἐκβαση τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνα. Νὰ γιατί πιστεύω πὼς οἱ βενιζελικοί θὰ χάσουν. Ἔστρεψαν πολὺ κόσμο ἐναντίον τους. Καὶ μὴν ξεχνᾶμε τὴν ἐπικίνδυνη ὑπόσχεση γιὰ τερματισμὸ τοῦ πολέμου στὴ Μικρασία. Οἱ στρατιῶτες κουράστηκαν νὰ πολεμοῦν, τὸ ἴδιο καὶ οἱ οἰκογένειές τους, οἱ περισσότεροι εἶναι ἀγρότες, θέλουν νὰ γυρίσουν στὰ σπίτια τους, στὰ χωράφια, στὰ ζωντανά τους ...Τὶ θὰ γίνεῖ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, ὁ Θεὸς νὰ βάλεῖ τὸ χέρι του. Τὸ κακὸ γιὰ μένα εἶναι πὼς δὲ μπορῶ νάρθω ἀντίθετος μὲ τὴν παράταξή μου καὶ νὰ φωνάξω ἀνοιχτὰ πὼς δὲ συμφωνῶ, θὰ μὲ λιθοβολήσουν...

Ἦταν πειστικὰ ὅσα ἄκουσε ὁ Πέτρος ἀπὸ τὸν Χατζῆ, ἤθελε ὅμως νὰ θέσει ὑπὸ ἔλεγχο τὰ ἐπιχειρήματά του, ἀκούοντας τὴ γνώμη καὶ κάποιου ἄλλου μὲ ἀντικειμενικὴ κρίση, γιὰ τὸν Πέτρο ὁ φίλος του ὁ Ἀβραάμ ἦταν ὁ πιὸ κατάλληλος. Πῆγε καὶ τὸν βρῆκε, τὴν ἴδια μέρα στὸ τραπεζικὸ γραφεῖο του. Ὁ Ἀβραάμ χάρηκε γιὰ τὰ νέα τῆς ὑγείας τοῦ Βασίλη, ὕστερα ἄκουσε μὲ προσοχὴ τὸν Πέτρο, γιὰ τὰ ὅσα εἶχαν κουβεντιάσει μὲ τὸ Χατζῆ. —Περιμένω τὴ γνώμη σου, Ἀβραάμ, εἶπε, ὅταν τελείωσε. Θὰ χάσει ὁ Βενιζέλος τίς ἐκλογές; Ὁ Ἀβραάμ δὲν ἀπάντησε ἀμέσως, φαινόταν σὰ νὰ διαλέγει τίς λέξεις ποὺ θὰ χρησιμοποιοῦσε, ἔπιασε τὸ κεφάλι μὲ τὰ δύο του χέρια, κοίταξε ἀφηρημένα στὸν τοῖχο καὶ ὕστερα μίλησε: —Ὁ Χατζῆς ἔχει δίκιο, θὰ χάσει ὁ Βενιζέλος. Αὐτὸς βέβαια ξεκινάει ἀπὸ κομματικὴ θέση, ἐκφράζει τὴν ἀντιβενιζελικὴ παράταξη, τὰ συνθήματά της ὅμως ἔχουν ἀπλήρηση στὸ λαό, ἔτσι οἱ ὁπαδοί της πληθαίνουν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔχει πολλοὺς προσωπικοὺς φανατικοὺς ὁπαδούς, ἔχουν συνδεθεῖ ἄρρηκτα μ' αὐτόν, ποτὲ δὲν πίστεψαν πὼς εἶχε χάσει ὀριστικὰ τὸ θρόνο του, ἦταν ὁ ἀγαπημένος τους «κουμπάρος», μαζί του καὶ στὴ φωτιά καὶ τὸ θάνατο· σ' αὐτοὺς τοὺς πολλοὺς ὁπαδούς προστέθηκαν τώρα κι ἄλλοι, κυρίως οἱ ἀγρότες, τὰ φιλειρηνικὰ συνθήματα ποὺ ἔρριξε ἡ «Ἡνωμένη ἀντιπολίτευσις» ἔπιασαν, ὁ κόσμος βαρέθηκε τὸν πόλεμο ἀκόμα κι ἂν τοῦ τάζουν πὼς ὅταν τελειώσει θὰ εἶναι περήφανος γιατί δημιούργησε μιὰ Ἑλλάδα τρισμέγιστη, ὅπου θὰ ζεῖ μ' ὅλα τὰ καλὰ του· εἶναι τρομερὰ ἐπικίνδυνο σύνθημα αὐτὸ ποὺ σοφίστηκαν, μπορεῖ νὰ ρίξει τὸ Βενιζέλο, εἶμαι βέβαιος ὅμως πὼς ἀργότερα, θὰ στραφεῖ ἐναντίον τους. Εἶναι δυνατό νὰ σταματήσουν τὸν

πόλεμο στη Μικρασία, έτσι όπως διαμορφώθηκε ή κατάσταση; Ο Βενιζέλος θα πέσει, αυτοί φοβοῦμαι πώς θα πάθουν χειρότερα. Χωρίς να το συνειδητοποιούν απαλλάσσουν το Βενιζέλο από τη μεγάλη εὐθύνη τῆς Ἱστορίας. Πέτρο, ἄκουσε τί σοῦ λέει ὁ φίλος σου, ἔπαθα κι ἔμαθα πολλά, ὁ πόλεμος αὐτός δὲν θάχει καλὸ τέλος γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅποιος κι ἂν βρῖσκεται στὴν κυβέρνηση, ὁ Βενιζέλος ἢ ἀντίπαλοί του. Οἱ «μεγάλοι φίλοι καὶ σύμμαχοί μας», μᾶς ἔδωσαν τὰ ἐδάφη τῆς Ἰωνίας, τώρα βιάζονται νὰ μᾶς διώξουν ἀπ' ἐκεῖ, μὲ πρῶτους τοὺς Ἰταλοὺς καὶ ὕστερα τοὺς Γάλλους. Καὶ οἱ Ἀγγλοὶ τὸ ἴδιο θέλουν κι ἂς μὴν τὸ δείχνουν. Ὦντας ὁ Βενιζέλος στὴν ἀρχὴ δὲν τολμοῦν νὰ ἐκδηλωθοῦν φανερά, προπαγανδίζουν ὅμως μὲ τὶς ἐφημερίδες τοὺς ἐναντίον μας, βοηθοῦν κρυφὰ τὸν Κεμάλ, κάνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἐμπόδια στὴ δράση τοῦ στρατοῦ μας. Ἄν πέσει ὁ Βενιζέλος, ποὺ θὰ πέσει, ἡ νομοτέλεια στοῦ συμπεράσμα αὐτὸ ὁδηγεῖ, τότε θ' ἀποβάλλουν τὸ προσωπεῖο, θὰ δείξουν καθαρὰ ποιοὶ εἶναι ἐχθροὶ μας. Θὰ βροῦν κάποιο πρόσχημα, θὰ τοὺς τὸ δώσουν οἱ ἴδιοι οἱ θριαμβευτὲς τῆς ἐκλογικῆς μάχης μὲ τὴ βία τους νὰ ξαναφέρουν τὸν Κωνσταντῖνο, θὰ σταματήσουν τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καὶ θὰ βοηθοῦν πιά ἀπροκάλυπτα τὸν Κεμάλ. Ὁ πόλεμος εἶναι χαμένος Πέτρο, ὅποιος κι ἂν κυβερνάει τὴν Ἑλλάδα, ἡ νίκη τῶν ἀντιβενιζελικῶν θὰ ἐπισπεύσει τὸ τέλος του, θάναι καταστροφικὸ γιὰ τὴ χώρα μας. Ἄν ἦταν ὁ Βενιζέλος στὴν ἀρχή, ἴσως νὰ ἔσωζε κάτι, φανατικὸς φίλος τους ἦταν, θὰ τοὺς ἔμειναν ἴχνη φιλότιμου, θὰ τοῦ ἔδιναν μιὰ κάλυψη γιὰ νὰ μὴν ἀποβεῖ τόσο ὀδυνηρὴ ἡ καταστροφή στὴ Μικρασία. Μὲ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς στὴν κυβέρνηση δὲν θὰ ὑπάρξει ἔλεος... Ὁ Ἀβραάμ σῶπασε, κουράστηκε κιόλας νὰ μιλεῖ. Ὁ Πέτρος εἶχε παρακολουθήσει μὲ ἀμείωτη προσοχὴ κάθε λόγο, κάθε συλλογισμό του. Θαύμαζε τὸ φίλο του γιὰ τὴν ἱκανότητα ποὺ εἶχε νὰ συνθέτει εἰκόνες μὲ βάση τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα, καὶ νὰ ὁδηγεῖται σὲ συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα δύσκολα μποροῦσε νὰ διατυπωθεῖ ἀντίθετη ἄποψη. Τὶ ν' ἀντιτάξει τώρα ὁ Πέτρος στὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀβραάμ, μόνο τὴ συναισθηματικὴ πλευρὰ τῶν πραγμάτων μποροῦσε νὰ ἐπικαλεστεῖ. —Μὰ θὰ φανοῦν τόσο ἀνάλγητοι, Ἀβραάμ, ἀπέναντι σὲ μιὰ χώρα ποὺ πολέμησε μαζί τους, ποὺ ἔχυνε ἄφθοно αἷμα γιὰ τὴν κοινὴ ὑπόθεση καὶ θὰ εὐνοήσουν τὴν Τουρκία, ποὺ τόσο κακὸ τοὺς ἔκανε; Ξεχνοῦν τὶς ἐκατόμβες τῶν Δαρδανελίων καὶ τῶν μεγάλων θυσιῶν τους ἀπὸ τὶς μάχες ποὺ ἔδωσαν γιὰ νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπ' ὅλες τὶς κατακτήσεις τους στὴ Μέση Ἀνατολή, ξεχνοῦν τὸν ἐγωῖσμό καὶ τὴν περηφάνειά τους; —Ὅλα θὰ τὰ ξεχάσουν, Πέτρο, γιὰτί πάνω ἀπ' ὅλα θὰ βάλουν τὰ συμφέροντά τους· ὁ Κεμάλ τοὺς ἔταξε πολλά, αὐτὰ θὰ λογαριάσουν κι ὄχι τὴν Ἑλλάδα, τὸ φιλότιμο καὶ τὶς θυσίες τοῦ λαοῦ τῆς. Ἐπειτα μιλάς γιὰ συμμάχους. Λογαριάζεις «συμμάχους» τοὺς Ἰταλοὺς, ποὺ ἐπιδιώκουν τὴ συρρίκνωσή μας μὲ κάθε μέσο; Πιστεύεις, στ' ἀλήθεια, ὅτι θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν νὰ καταλάβουμε τὴ Βόρειο Ἡπειρο, ὅπως διακηρύσσει ὁ Βενιζέλος; Ποτέ! Θέλουν τὴ «Μεγάλῃ Ἀλβανίᾳ», γιὰυτὸ καὶ κα-

τέλαβαν τὰ Γιάννινα, οἱ στρατιωτικοὶ λόγοι ἦταν πρόσχημα ὥς τὴν Πρέβεζα ὑπολόγιζαν νὰ φτάσουν, γιὰ νὰ κηδεμονεύουν ὕστερα αὐτὴ τὴ «Μεγάλῃ Ἀλβανίᾳ». Δὲν στράφηκαν ἐναντίον τῆς Σερβίας, γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἐνσωμάτωση στὴν Ἀλβανία, τῶν ἀλβανικῶν περιοχῶν, οἱ ὁποῖες προσαρτήθηκαν σ' αὐτὴ, γιατί πίσω ἀπὸ τοὺς Σέρβους κρύβονταν οἱ Γάλλοι, ἡ μεγαλύτερη στρατιωτικὴ δύναμη τῆς Εὐρώπης, πῶς ν' ἀντιπαρταχθοῦν σ' αὐτὴ; Εἶμαι ἀπαισιόδοξος, δύσκολα θὰ ξεμπερδέψουμε μ' αὐτούς, θὰ μᾶς ἐμπλέξουν καὶ σ' ἄλλες περιπέτειες...

Ὁ Πέτρος δὲν ἤθελε ν' ἀκούσει ἄλλα, τὸν εἶχαν ἀναστατώσει συναισθηματικὰ τὰ λόγια τοῦ Ἀβραάμ, θὰ προσεύχομαι, εἶπε καὶ σηκώθηκε γιὰ νὰ φύγει, νὰ μὴ γίνουν πραγματικότητα, ὅσα προφήτεψες Ἀβραάμ, ἀλλὰ δυστυχῶς, ὅλα θὰ βαδίσουν στὸ δρόμο πού ἐσὺ πρόβλεψες. Ἡ φυλὴ σου, ἔχει τὸ προνόμιο νὰ βγάζει μεγάλους προφήτες, πῶς μπορεῖ ἐσὺ νὰ λαθῆναι; Ὁ Ἀβραάμ σηκώθηκε κι αὐτὸς ὄρθιος, οἱ δυὸ φίλοι ἔσφιξαν τὰ χέρια κι ἀποχωρίστηκαν, χωρὶς νὰ ποῦν τίποτε ἄλλο...

Στις δηλώσεις πού ἔκανε ὁ Βενιζέλος, στὶς ἀρχές Μαΐου, γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐθνικῶν θεμάτων καὶ τὴν ἐσωτερικὴ κατάσταση τῆς χώρας, δὲν ἀναφέρθηκε καθόλου στὸ Βορειοηπειρωτικὸ, ἐξέφρασε μόνον ἐλπίδες γιὰ προσεχὴ λύση του. Χρειάζεται διαφάνεια, ἐπέμενε ἡ Ἑπείρος, πρέπει νὰ πεῖ ὁ πρωθυπουργὸς τὴν ἀλήθεια, οἱ Ἑπείρωτες ἀνησυχοῦν. Τὴν ἀλήθεια ὅμως νὰ πεῖ ὁ Βενιζέλος πού αὐτὴ ἦταν μαύρη κι ἄραχλη: Οἱ Ἴταλοι πού ἔδειξαν πρὶν ἓνα χρόνο πρωθυμία γιὰ λύση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ, γιατί τότε τοὺς συνέφερε νὰ κλείσουν μιὰ συμφωνία μὲ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἄργησαν νὰ δείξουν τίς πραγματικὲς διαθέσεις τους. Σιγὰ-σιγὰ πάγωσαν τίς συνομιλίες. Σὲ λίγους μῆνες -στὶς 27-7-1920- ὁ κόμης Σφόρτσα κατάγγειλε τὴ συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου καὶ στὶς 3 Αὐγούστου, ὑπέγραφε τὴ συνθήκη τῶν Τυράνων γιὰ τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς Ἀλβανίας ὡς κράτους. Κι ὁ Βενιζέλος δημιουργοῦσε ἐλπίδες γιὰ ἐπικείμενη λύση τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ...

Ἡ πρωτομαγιά τοῦ 1920 γιορτάστηκε ἀπὸ τοὺς Γιαννιώτες μὲ ὁμαδικὴ ἔξοδο στὶς ἐξοχὲς καὶ μὲ γλέντια πού ἔμοιαζαν μ' ἀποκριάτικα. Ὁ νοσταλγὸς ἄλλων ἐποχῶν σημείωνε: Ἡ καλὴ Πρωτομαγιά τῶν λουλουδιῶν, τῶν ρεμβασμάτων, τῶν τρυφερῶν ἀσμάτων, τῶν ἐρώτων καὶ τῶν καλῶν ἐκείνων ναρκίσεων, χάθηκε. Ἐφέτος ἔγινε γλέντι, ζοῦρλια, κίνησις, ἀρνί, κοκορέται, αὐτοκίνητον, κρασί καὶ φαγοπότι. Δὲν ἀπέμεινε ἀνθρώπος εἰς τὸ σπίτι, ἀλλ' οὔτε ἐξοχικὸ χωριὸ ἢ Ἰσκιος πλατανιοῦ πού νὰ μὴ στρωθῇ τραπέζι, βιολί, χορὸς, γλέντι καὶ ἀρνί. Κόσμος καὶ κοσμάκης στοὺς λόφους τῆς Κιάφας, τῆς Καραβατιᾶς, στὸν Βελισσάριο, στὰ ἐξοχικὰ καφενεῖα καὶ στὸν ἅγιο Νικόλαο τῶν Κοπάνων, πού οἱ ἐπίτροποι Βερτόδουλος καὶ Κανάτας ἔχουν εὐπρεπίση καὶ ἐξωραϊση. Φαίνεται πῶς, ὅπως ἡ πολλὴ χαρὰ ρίχνει καμμιὰ φορὰ σὲ μελαγχολία, ἔτσι καὶ τὰ βάσανα καὶ οἱ ἔγνοιες καὶ οἱ ἀκρίβειες καὶ τὰ χάλια, ἔβαλαν φέτος εἰς τὸν κόσμον τὴν τρελλὴν ἐκείνην εὐθυμίαν, πού θέλει γλέντι, βιολιά, χορὸ, φαγοπότι, νὰ ξεχάσῃ μιὰ μέρα τίς φροντίδες καὶ τὰ βάσανά του.

Ἡ μουσουλμανικὴ κοινότητα τῶν Γιαννίων, ὅσοι εἶχαν μείνει καὶ δὲν ἔφυγαν γιὰ τὴν Τουρκία, γιὰ ν' ἀρχίσουν νὰ ξαναγυρνοῦν μετὰ τὴν ἀπογοήτευση ἀπὸ τὴν ἐκεῖ διαμονή τους, εἶχε ἀντιδράσει ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή -πρὶν ἀπὸ χρόνια- στὴν ἐφαρμογὴ

τοῦ σχεδίου πόλεως ποὺ πρόβλεπε τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν τουρκικῶν νεκροταφείων, βρισκόνταν σὲ καίρια σημεῖα τῆς πόλης, καὶ τὴν κατεδάφιση μερικῶν ἀχρησιμοποίητων καὶ ἐρειπωμένων τζαμιῶν. Στὰ μέσα Μαΐου 1920 νέα ἀντίδραση σημειώθηκε, μ' ἐντονη διαμαρτυρία ποὺ ἡ μουσουλμανικὴ κοινότητα ἀπηύθυνε στὸν ἴδιο τὸν πρωθυπουργό, ζητώντας τὴ ματαίωση τῆς ἀπαλλοτρίωσης τῶν νεκροταφείων καὶ τῆς κατεδάφισης τζαμιῶν. Ὁ Βενιζέλος, ἐπειδὴ ὁ τόπος εἶχε μπεῖ ἤδη, μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο, σὲ προεκλογικὸ ἀγῶνα, δὲν ἀπέριψε τὴ διαμαρτυρία τους, ἀλλ' ἀνέθεσε στὸ Γενικὸ διοικητὴ Καλεύρα, νὰ λύσει τὸ ζήτημα ἐν πνεύματι ἰσονομίας. Ἡ «Ἡπειρος» ἀντέδρασε: Βέβαια -ἔγραψε- ἀπαιτεῖται πλήρης σεβασμὸς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν ἀλλοθρήσκων, φρονούμεν ὅμως ὅτι οἱ συμπολίται μουσουλμάνοι δὲν πρέπει νὰ ἔχουν περισσότερας ἀξιώσεις ἀπ' ὅ,τι τὸ δίκαιον, τὸ λογικὸν καὶ τὸ καλαισθητικὸν ἐπιβάλλει διὰ τὴν ἐξυγίανσιν τῆς πόλεως. Τὸ σχέδιον τῆς πόλεως περιλαμβάνει τὴν κατεδάφισιν 4 τεμενῶν καὶ 6 νεκροταφείων. Ὁ ἀριθμὸς εἰς πάντα ἀγνοοῦντα θὰ ἔκανε αἴσθησιν. Ἀλλ' ἡ ἀπαλλοτρίωσις τῶν 4 τεμενῶν οὐδεμίαν ἐπίδρασιν διὰ τὴν λατρείαν τῶν μουσουλμάνων ἔχει, διότι ὑπάρχουν στὰ Γιάννινα 17 τεμένη (τζαμιά) καὶ ἐκ τούτων μόνον τὰ 7 λειτουργοῦν, διότι δὲν ἔχουν προσκυνητὰς. Ἐκ τῶν 4 ἀπαλλοτριουμένων τὰ 3 εἶναι ἀπὸ ἐτῶν ἐρειπωμένα καὶ δὲν χρησιμοποιοῦνται. Τὸ μόνον ἐν χρήσει εἶναι τὸ τέμενος τοῦ Ναμάζ-Γκιάχ, παρὰ τὴν κεντρικὴν πλατεῖαν (ὅπου τὸ σημερινὸ διοικητήριον). Ἀλλ' ἡ θέσις ποὺ κατέχει εἶναι τοιαύτη, ὥστε ὅλον τὸ σχέδιον τῆς πόλεως καταστρέφεται, ἂν τοῦτο δὲν κρημνισθῇ. Καὶ οἱ συμπολίται μουσουλμάνοι, οἵτινες δὲν ἀνέρχονται ἐν Ἰωαννίνοις εἰς 400 (ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιά), δὲν θὰ θέλουν νὰ καταστραφῇ ὁ ἐξωραϊσμὸς τῆς πόλεως, ὥστε νὰ ἐπιμείνουν διὰ τὸ τέμενος αὐτὸ, ἀφοῦ ὑπάρχουν ἄλλα 13 διὰ νὰ ἐκπληρώσουν τὰς θρησκευτικὰς τῶν ὑποχρεώσεις. Ἐπειτα, σύμφωνα μὲ τὸ σχέδιον, μποροῦν νὰ κτίσουν ὅσα ἄλλα τεμένη θέλουν. (Στὸν περιβόλο τοῦ Ναμάζ-Γκιάχ, τόπος προσευχῆς, ἐγινε δοξολογία, τὸ 1914, ἀπὸ τὸ μουνφτὴ Φουάτ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Γιαννίνων. Γιὰ τοὺς μουσουλμάνους τῆς πόλης τὸ Ναμάζ-Γκιάχ, ἦταν ἀπὸ τοὺς ἱερότερους τόπους λατρείας, γι' αὐτὸ καὶ ἀντιδρούσαν στὴν κατεδάφισί του).

Στὴν Κόνιτσα ἄρχισε ἡ ἀνέγερση, μὲ δωρεὰ τοῦ εὐεργέτη Μιχ. Ἀναγνωστόπουλου, ἀπὸ τὸ Πάπιγκο, τοῦ κτιρίου τοῦ ἐκεῖ γυμνασίου. - Οἱ δυὸ ὁμάδες τῶν προσκόπων τῶν Γιαννίνων ἔκαναν μεγάλη ἐκδρομὴ στὰ Ζαγοροχώρια, ποὺ κράτησε τρεῖς μέρες (ἀπὸ τὶς 16-18 Μαΐου). Οἱ πρόσκοποι γύρισαν ὅλα τὰ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ, μὲ θαυμαστὴν ἀντοχὴν καὶ ἔκτακτον τάξιν. Ὁ ἀρχηγὸς τους Ε. Ζαγόρος, μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τους στὰ Γιάννινα, δημοσίευε στίς ἐφημερίδες θερμότερες εὐχαριστίες πρὸς τοὺς ἐφοροεπιτρόπους τῆς κοινότητος Βίτσας καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Κων. Σφάγγου, διὰ τὰς θερμὰς περιποιήσεις τὰς ὁποίας προσέφερον εἰς τοὺς προσκόπους κατὰ τὴν εἰς τὴν κοινότητα παραμονὴν τους. - Ἀπὸ τὶς 17 Μαΐου παρεπιδημοῦσε στὰ Γιάννινα ὁ τμηματάρχης τοῦ ὑπουργείου Παιδείας, ὁ γνωστὸς μαλιαρὸς (δημοτικιστής), κατὰ τὴν Ἡπειρο, Α. Δελμούζος. Ὁμολογοῦμεν -σημείωνε ἡ ἐφημερίδα- ὅτι δὲν εἰχομεν ἐνδιαφέρον νὰ τὸν ἐρωτήσωμεν τί ἤλθε νὰ κάμῃ ἐδῶ. Κοντόφθαλμος ἦταν ὁ συντάκτης τῆς ἐφημερίδας. Ἄν δὲν εὗρισκε ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Δελμούζου στὰ Γιάννινα, τότε γιὰ ποιοῦ τὴν παρουσία ἔβρισκε; Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Δελμούζου ἀπὸ τὰ Γιάννινα συνόδευσαν πικρόχολα σχόλια: Μετὰ βραχυχρόνιον διαμονὴν εἰς τὴν πόλιν μας -σημειωνόταν- ἀνεχώρησε πάλιν δι' Ἀθήνας ὁ τῶν ἐποπτῶν ἐπόπτης καὶ τῶν ἐπιθεωρητῶν ἐπιθεωρητὴς τῆς κατωτέρας ἐκπαιδεύσεως κ. Δελμούζος. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ κ. Δελμούζος ὡς εἰσηγητὴς καινῶν γλωσσικῶν δαιμονίων, θὰ ἰσοπεδώσῃ διὰ τοῦ γλωσσικοῦ του ὁδοστρωτήρος, ὅ,τι εἰς τὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα ἐναπέμεινεν ἀκόμη ὀρθὸν ἐκ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως παλαιῶν χρόνων. Ἄλλος δημοσιογράφος τῆς Ἡπείρου ἔγραφε αὐτὰ, ὅχι ὁ Χατζής. - Ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος Νεγὰδων Φί-

λιππος Παπαρούσης, ακολουθῶν τὸ σύστημα τοῦ Πατρινοῦ πολιτευτοῦ Νιόνιου Γκλαβά, ἀποφάσισε νὰ ἐκθέσῃ ὑποψηφιότητα βουλευτοῦ. Ὁ Γκλαβάς διέσχισε πεζοπορώντας ὅλη τὴν Ἀχαΐα, ὁ ἀγαπητὸς ὅμως Φίλιππος θὰ περιοδεύσῃ ὅλην τὴν Ἠπειρον ποδαρηδὸν μὲ ράβδον μόνον καὶ σακκίδιον διὰ τὰς ψήφους. Ἄν ἦταν σίγουρος ὁ γραφικὸς Φ. Παπαρούσης ὅτι θὰ ἐκλεγόταν βουλευτὴς θ' ἀλώνιζε ὅλη τὴν Ἠπειρο ποδαρηδὸν. Ἀλλὰ δὲν ἦταν. Καὶ μὲ τὸν καὶμὸ νὰ ἐκλεγεί κάποια φορὰ βουλευτὴς τοῦ Βενιζέλου πέθανε... Τὸν Παπαρούση ὅμως θὰ συνέχιζαν νὰ ἔχουν στόχο οἱ ἐφημερίδες γιὰ πολὺ καιρὸ. Στὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Μαΐου ἐγιναν ἀρχαιρεσίες στὸ σύλλογο Ζαγορισίων, στὸ ἐννεαμελὲς ὅμως συμβούλιό του ὁ Παπαρούσης δὲν ἐκλέχθηκε. Δὲν τὸν ἐξέλεξαν οἱ Ζαγορίσιοι, ἔγραψαν οἱ ἐφημερίδες, εἰρωνικά, διότι τὸν προορίζουν διὰ βουλευτὴν. Ἐπιτροπὴ μάλιστα -πρόσθεταν- ἐκ τῶν κ.κ. Παράνικα, Μελά καὶ Βέλλα ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν δήμαρχον νὰ ὀνομάσῃ μίαν πλατεῖαν μὲ τὸ ὄνομα τοῦ δημοφιλοῦς πολιτικοῦ. Ὁ δήμαρχος ἀπήντησεν ὅτι εὐχαρίστως θὰ ἔδινε τὸ ὄνομα σὲ πλατεῖα, ἂν τύχῃ καὶ κρεμαστὴ ἐκεῖ ὁ κ. Παπαρούσης... - Οἱ Ἑβραῖοι τοῦ Κάστρου -οἱ γυναῖκες τους μᾶλλον- γιὰ νὰ στεγνώνουν τὰ ἐσώρρουχα ποὺ ἔπλεναν, τὰ ἄπλωναν στὴν πλατεῖα τοῦ νεομάρτυρα Γεωργίου (Κουρμανιό). Ὅχι μόνον ἀπὸ θεαματικῆς ἀπόψεως εἶναι ἄσχημον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὑγιεινῆς ἐπικίνδυνον, ἔγραφε ἡ Ἠπειρος καὶ ζητοῦσε τὴν ἐπέμβαση τῆς ἀστυνομίας γιὰ τὴν ἀπαγόρευση τοῦ ἀπλώματος. - Ἡ ἄμμος, μὲ τὴν ὁποῖαν στρώνονταν οἱ δρόμοι τῆς πόλης, μὲ τὶς βροχὲς παρասυρῶταν στοὺς ὁχετοὺς καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἐπὶ τὴν λίμνη. Ἡ αἰτία; Ὅ,τι γίνεται συνήθως μὲ τὴν ἐκτέλεση δημοτικῶν ἔργων ἀπὸ τότε ὡς τὶς μέρες μας. Ἡ ἄμμος δὲν στρωνόταν κανονικά, ἀλλὰ πασπαλιζόταν στοὺς δρόμους διὰ νὰ εὐρίσκωνται σὲ δουλειὰ οἱ ἐργάται τοῦ Δήμου... Συνεχίζονταν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία οἱ ἐκτοπίσεις συγγενῶν τῶν ληστῶν. - Κρούσματα ὁστρακιάς ἐμφανίστηκαν στὴ Ζίτσα καὶ σὲ χωριὰ τοῦ Ζαγοριοῦ. Ὁ ὑγειονομικὸς ἐπιθεωρητὴς Ἀναστ. Χρηστίδης τὰ ἐπισκέφτηκε γιὰ νὰ δώσῃ ὁδηγίες πρὸς περιορισμὸ τῆς ἀρρώστειας. - Ἡ ἀκρίβεια συνεχιζόταν. Δὲν εἶναι μόνον λησταὶ ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους διώκουν τὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα -ἔγραψαν οἱ ἐφημερίδες- λήσταρχοι ἀπαισιώτεροι τοῦ Βλάχου (πλὴν λίγες μέρες εἶχε ἐξοντωθεῖ) εἶναι οἱ ληστεύοντες ἐν πλήρει ἀγορᾷ τὸν λαὸν τῶν Ἰωαννίνων, ἐμπορευόμενοι καὶ κουτσομανάβηδες. Ἀχώριστη ἀδελφὴ τῆς ἀκρίβειας, ὅπως συμβαίνει πάντοτε, ἦταν καὶ ἡ νοθεΐα, ἰδιαίτερα στὸ γάλα. Δραστικὴ ἐπέμβαση τοῦ Γενικοῦ διοικητῆ Α. Καλεῦρα, περιόρισε τὸ κακὸ, τὸ ὁποῖο γινόταν περισσότερο αἰσθητὸ στὰ ζαχαροπλαστεῖα, σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ γλυκίσματα ἄφηναν αἶσθημα πικράδας στὸ στόμα τῶν πελατῶν. - Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Α. Καλεῦρα συγκροτήθηκε, στὴ Γεν. Διοίκηση συμβουλευτικὸ ὄργανο, ἀποτελούμενο ἀπὸ τὸν δήμαρχο καὶ τοὺς ἐκπρόσωπους τῶν ἐπιστημονικῶν, ἐπαγγελματικῶν καὶ συνδικαλιστικῶν φορέων τῆς πόλης. Ἡ πρωτοβουλία χειροκροτήθηκε ὡς ἀπαρχὴ ἐφαρμογῆς τοῦ τόσο ἀναγκαίου ἀποκεντρωτικοῦ συστήματος, θὰ πετύχαινε ἂν τὴν πρωτοβουλία ἐνίσχυε ἡ κυβέρνηση ἠθικὰ καὶ ὑλικὰ.

Μὲ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Γ. Χατζῆ στὰ Γιάννινα, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἄρχισε καὶ ἡ ἀναζωπύρωση τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνα. Προεκλογικὸ κλίμα, εἶχε δημιουργηθεῖ ἀπὸ καιρὸ, ὅταν ἡ κυβέρνηση εἶχε ἐξαγγείλει διενέργεια ἐκλογῶν γιὰ τὴν ἀνοιξή. Μὲ τὴν εἴσοδο τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅλοι πίστεψαν ὅτι οἱ ἐκλογὲς θὰ γίνονταν μέσα στὸ 1920, στοὺς καφενέδες εἶχαν ἤδη ἀρχίσει τὰ ἀναγνώσματα τῆς ἐκλογικῆς φιλολογίας. Οἱ ἐκλογολογοῦντες κατάρτιζαν τοὺς συνδυασμοὺς τῶν παρατάξεων, ἔγραψαν καὶ διέγραψαν ὀνόματα, καθένας ἔκανε τὸ δικό του ψηφοδέλτιο ἀνάλογα μὲ τὶς συμπάθειες ἢ ἀντι-

πάθειες ἀπέναντι στοὺς ὑποψήφιους, ἀλλὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά του. Στὶς βενιζελικὲς ἐφημερίδες τὸν προεκλογικὸ τόνο ἔδινε ἡ ἀρθρογραφία τοῦ δικηγόρου Γ. Κιαγιᾶ, προέδρου τοῦ Συλλόγου Φιλελευθέρων τῆς πόλης. Ὁ Κιαγιᾶς δὲν ἦταν μόνον σίγουρος γιὰ τὴ νίκη τῶν βενιζελικῶν, ἀλλὰ ἔκανε καὶ εὐρύτερες προεκτάσεις, μιλοῦσε γιὰ καθιέρωση δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Σὲ ἄρθρο του στὸ Βέλος, ξεσπάθωσε φανερὰ ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, ὑπογραμμίζοντας ὅτι ἡ Δημοκρατία εἶναι ὁ τελευταῖος σταθμὸς εἰς τὸν ὁποῖον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι φύσει προσηλωμένος. Ὁ Χατζῆς δὲν ἄφησε ἀναπάντητη τὴν πρόκληση. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς -ἔγραψε- τίποτε δὲν ἔχει μέσα του βαθύτερα ριζωμένον ἀπὸ τὸ αἶσθημα τοῦ νοικοκυριοῦ τῆς Βασιλείας. Στήριξε τὴν ἀποψὴ του σὲ μακρὰ ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν γιὰ νὰ καταλήξει: Καλὴ βεβαίως καὶ ἡ ἀναμπουμπούλα τῶν εὐκόλων καιρῶν, ἐνθα οἱ πρόεδροι οἰωνοδήποτε συλλόγων, φιλελευθέρων ἢ ἀνελευθέρων, προτείνουν κατ' ἐξαμηνίαν καὶ ἀπὸ ἓν εἶδος πολιτεύματος... Ἀλλὰ μήπως τὰ ἄρθρα τῶν διαφόρων κυρίων Κιαγιᾶδων οἱ διάφοροι κ. Εἰσαγγελεῖς τὰ εὐρίσκουν ὡς θωπεῖαν καὶ χάϊδεμα τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ καθεστώτος;

Ἡ τελευταία παράγραφος τοῦ Χατζῆ θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Φιλελευθέρους καὶ προπαντὸς ἀπὸ τὸν Γ. Κιαγιᾶ ὡς παρότρυνση πρὸς τὸν εἰσαγγελέα νὰ ἐπέμβει. Δημοσίευσε, λοιπόν, πάλι στὸ Βέλος, δριμύ κατηγορητήριο ἐναντίον τῆς Ἡπείρου, παραπονούμενος ὅτι ἐνῶ αὐτὸς ὁμιλεῖ ἀπὸ τὰ ὕψη τῆς ἐπιστήμης, ὁ ἀντιπολιτευόμενος τύπος τὸν καταβιβάζει ἀπὸ ὕψηλους μετεωρισμοὺς εἰς χαμηλὰ κομματικὰ ἐπίπεδα, χωρὶς ὅμως νὰ ἐγκαταλείπει τίς ἰδέες του γιὰ τὴ Δημοκρατία. Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων -τόνιζε- θὰ ἐξασφαλίσῃ, ἔστω καὶ διὰ Δημοκρατίας, τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Χατζῆ στὸ νέο ἄρθρο τοῦ Κιαγιᾶ ἦταν, πέραν τοῦ δέοντος εἰρωνική. Διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ κ. Κιαγιᾶ -ἀπαντοῦσε- δὲν ἐνδιαφέρθημεν ποτὲ ἄλλοτε, οὔτε κατὰ τὰ «Νοεμβριανά». Ὁλοψύχως δ' εὐχόμεθα, ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους, εἰς μακραίωνας καιροὺς νὰ ἴσταται στιβαρὰ καὶ ἀκμαία. Ἡ κεφαλὴ τοῦ κ. Κιαγιᾶ ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἐπαγγελματικοῦ ἐνδιαφέροντος μόνον διὰ τὸ περιεχόμενόν της καὶ εἰδικῶς ὅταν τοῦτο λαμβάνῃ τὴν μορφήν ἁρθρων εἰς τὸ ἐγγύριον τύπον. Εἰς τὸν εἰσαγγελέα δὲν παρεπέμψαμεν αὐτὸν προχθές. Ἠρωτήσαμεν ἀπλῶς μόνον: Πῶς τὸ ν' ἀναφέρῃ κὰν κανεὶς ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ πρώην βασιλέως σύρεται εἰς τὸ δικαστήριον ἐπὶ ἐξυβρίσει τοῦ νῦν βασιλέως Ἀλεξάνδρου, γράφων δὲ ἄρθρα περὶ Δημοκρατίας, δηλαδὴ ζητῶν ἀνατροπὴν καὶ βασιλέως καὶ Πολιτεύματος, οὔτινος ἐν τούτοις ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἐσμέν φρουροὶ καὶ προστάται του - θεωρεῖται θωπεύων τὸ πολίτευμα; Τοῦτο ἠρωτήσαμεν ἀγαπητὲ κ. Κιαγιᾶ. Καὶ μᾶς ἐννοεῖτε καὶ σᾶς ἐννοοῦμεν...

Ὁ τελευταῖος εἶχε ἀναγγεῖλει σειρὰ ἁρθρων στὸ Βέλος, ὑμνητικῶν τῆς Δημοκρατίας. Μετὰ τὴ δημοσίευση ὅμως τοῦ β' ἁρθρου καὶ τοὺς διαξιφισμοὺς του μὲ τὴν Ἡπειρο σταμάτησε. Τὸν ὑποχρέωσαν, μήπως, οἱ ἀπαντήσεις τοῦ Χατζῆ; Ὁχι. Ὁ Κιαγιᾶς, παρὰ τὴ σωματικὴ του διάπλαση -ὑπέφερε

νομίζω από ραχίτιδα- ήταν σθεναρός μαχητής, υπεράσπιζε με πάθος τις ιδέες του, δέν έκανε εύκολα πίσω, δέ μπορούσε ό Χατζής, όσο κανστικός κι επιθετικός καί νά ήταν, νά τόν τρομάξει. Έκείνος πού έθεσε τέρμα στήν άρθρογραφία του περι Δημοκρατίας, ήταν ό Μπάμπας, ό Βενιζέλος τών Γιαννιωτών, τις ήμέρες πού άρθρογραφοῦσε ό Κιαγιᾶς στό Βέλος έδινε συνέντευξη στόν Παρατηρητή τοῦ Λονδίνου, όπου ανάμεσα σέ άλλα, έλεγε: *Εἶμαι εὐχαριστημένος ἀπό τὸ σημερινὸν καθεστῶς. Καί ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἐπίσης εὐχαριστημένος. Ἀγαπῶμεν τὴν μοναρχίαν, διότι παρουσιάζει ποιάν τινὰ σταθερότητα. Πῶς νὰ συνεχίσει ὁ Κιαγιᾶς, ὅταν ὁ ἀρχηγὸς ἔδινε ἄλλη κατεύθυνση;*

Οί συζητήσεις καί οί δημόσιες ἐκδηλώσεις γιά ἐπαναφορὰ τοῦ Σπυρίδωνα ἐμφάνιζαν ὄλο καί μεγαλύτερη ἔνταση. Ὁ Κ. Μελάς, κι ὅσοι τόν ἀκολουθοῦσαν ἀπὸ τὰ στελέχη τών Φιλελευθέρων -λίγοι ἦταν- παρὰ τὰ ἀπαλλακτικὰ βουλευμάτα τοῦ Ἐφετείου Κερκύρας, συνέχιζαν τὴν ἐπίθεσή τους, μ' ἄλλη μορφή τώρα. Ἐπειδὴ δέν εἶχαν μαζί τους τὰ βασικά στελέχη τοῦ κόμματος, ἀνέσυραν ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα αἴτηση, ὑπογραμμένη ἀπὸ Γιαννιώτες καί Ἑπειῶτες, ὑπαγόμενους στὴ δικαιοδοσία τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων, μὲ τὴν ὁποία ἐξέφραζαν τὴν ἀντίθεσή τους γιά τὴν ἐπιστροφή τοῦ Σπυρίδωνα. Ὁ Χατζής στηλίτευσε τὴν κίνηση καί υπεράσπισε τὸν Σπυρίδωνα. Ἐγραφε: *Δύναται νὰ καταστῇ γνωστὸν εἰς τὸν Ἑπειρωτικὸν κόσμον, μὲ τὸν πλέον ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΙΚΟΝ καί σαφῆ τρόπον, ὅτι ζήτημα μητροπολίτου Ἰωαννίνων δέν ὑφίσταται καὶ πλέον ἀπὸ ΜΗΝΟΣ ἤδη. Καί τοῦτο ἀφότου ὁ πρωθυπουργὸς κ. Βενιζέλος, κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιστροφήν του, λαβὼν γνώσιν τῶν ἀθωωτικῶν βουλευμάτων, δι' ὧν, ὄχι μόνον ἀπηλλάσσετο περιφανῶς ὁ ἐκλεκτὸς ἱεράρχης, τῶν συκοφαντικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ καί ἐξήρετο τοῦ ἀνδρὸς τὸ ἦθος καί ἡ ἐλληνοπρεπὴς καί Ἑπειρωτικὴ δρᾶσις ὑπὸ τῶν ιδίων δικαστῶν του, ἔδωκε ΡΗΤΗΝ καί ΑΠΕΡΙΦΡΑΣΤΟΝ τὴν συγκατάθεσίν του, ὅπως ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων ἐπανεῖλθῃ εἰς τὸν θρόνον του... Τονίζομεν τ' ἀνωτέρω διὰ νὰ κόψωμεν πλέον τὰ παρασκηνιακὰ τερτίλια, τὰ ψεύδη καί τὴν κεκτημένην φορὰν τῶν 3 1/2 ΜΟΝΟΝ θορυβοποιῶν ἀπὸ σκοποῦ. Τούτων γνωρίζομεν τὸ ΕΜΠΑΘΕΣ ΜΙΣΟΣ ἐναντίον τοῦ ἐκλεκτοῦ Μητροπολίτου (9-6-1920).*

Στὰ γραφόμενα τῆς Ἑπείρου ἀντέδρασε ἀμέσως, τὸ Βέλος, στό ὁποῖο ἀρθρογραφοῦσε καί εἶχε βαρύνουσα γνώμη ὁ Κ. Μελάς. Ἡ ἐφημερίδα ἰσχυρίστηκε πῶς ὅσα δημοσίευσε ἡ Ἑπειρος γιά τὸ μητροπολίτη, ἦταν δημιουργήματα τῆς φαντασίας τοῦ Χατζῆ. Ἡ ἀπάντηση τοῦ τελευταίου ἦταν κανστικώτατη: *...Ὁ ἐδῶ βενιζελικὸς τύπος ἡ θεωρεῖται ἀπὸ τὸ κόμμα «ρὲς νουλίους» καί ἄξιος περιφρονήσεως, ὥστε οὔτε νὰ τὸν πληροφορῶσι καὶ καταλλήλως περὶ τῶν διατρεχόντων, διὰ νὰ μὴν κἀνῃ γκάφες καί διαψεύδει ἑαυτὸν ἔπειτα, ὅπως τοῦ συνέβη πολλάκις - ἡ ὅτι αὐτὸς δέν ξέρει τί τοῦ γίνεται καί γκαφάρει ὅπως θὰ γκαφάρῃ ἀσφαλῶς καί τώρα. Ὅπως γκάφαν μεγαλοπρεπῆ κἀμνει καί ὁ κ. Κοκὸς (Κ. Μελάς) ἐκστρατεύων μὲ-*

χωρίς ἐδῶ διὰ τοῦ παραθυρίου τῆς Ἑγουμενίτσας ἵνα -παρὰ δεδηλωμένην ἤδη ρητὴν ἐντολὴν καὶ συγκατάθεσιν τοῦ κ. Βενιζέλου ὅπως ἐπανέλθῃ ὁ μητροπολίτης Σπυριδῶν- ἀντιδράσῃ κατὰ τῆς διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ του! Κι ὁμως ὁ Χατζῆς διαψεύστηκε σ' ὅλες τὶς προβλέψεις του. Τὸ πείσμα τοῦ Μελά ὑπερίσχυσε τῆς θέλησης τοῦ ἀρχηγοῦ του κι ὁ Σπυριδῶν δὲ γύρισε στὰ Γιάννινα. Ὁ Σπυριδῶν θὰ ξανάβλεπε τὰ Γιάννινα, ὅταν κι ὁ Κωνσταντῖνος θὰ ξαναγύριζε στὴν Ἑλλάδα...

Ἡ ἄλλη κυβερνητικὴ ἐφημερίδα, τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* συμφωνοῦσε μὲ τὴν *Ἠπειρο* ὅτι δὲν ὑπῆρχε πιά μητροπολιτικὸ ζήτημα κι ὅτι, ὅσα εἶχαν δημοσιευτεῖ στὴν *Ἠπειρο* ἀνταποκρίνονταν πλήρως πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Στὴ συνέχεια ὁμως πρόσθετε: Ἀλλὰ ὑπάρχουν 1500, ποὺ δὲν θέλουν τὸν μητροπολίτην, ὑπογεγραμμένοι εἰς μίαν ἀναφορὰν. Ἡμεῖς, ἀληθῶς, οὔτε συμφωνοῦμεν, οὔτε διαφωνοῦμεν μὲ τοὺς 1500. Ἀλλ' ἐν πάσει περιπτώσει ὁμολογοῦμεν ὅτι ζήτημα μητροπολίτου δὲν ὑφίσταται μὲν, ὑφίσταται ὁμως διαφορὰ μεταξὺ μητροπολίτου καὶ τῶν 1500. Καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Χατζῆ: Εἶναι γνωστὸ σ' ὅλους πότε καὶ μὲ ποιοὺς τρόπον συγκεντρώθηκαν οἱ 1500 ὑπογραφές. Ἄνθρωποι «ὑποτακτικοὶ καὶ ὑπάλληλοι» ὑπέγραψαν, χωρὶς νὰ ξέρουν οἱ περισσότεροὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀναφορᾶς. Ἀλλὰ ἄς ποῦμε ὅτι ὑπάρχει μιὰ ἀναφορὰ 1500 ποὺ δὲν θέλουν τὸν μητροπολίτην. Στὴν *Ἠπειρο* ὁμως μένουμε περισσότεροι ἀπὸ 200.000 ποὺ τὸν θέλουμε καὶ τὸν τιμοῦμε. «Δίκαιο εἶναι οἱ 200.000 νὰ στενοχωροῦνται διὰ τοὺς 1500 καὶ ἕναν ἀκόμα τὸν κ. Κοκὸν 1501;» Ἀλλὰ ἄς ποῦμε καὶ κάτι ἄλλο: Ἄν γίνῃ στὴν *Ἠπειρο* ἕνα δημοψήφισμα ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ Βενιζέλου καὶ εὑρεθοῦν 1000 ἢ 10.000 ποὺ δὲν τὸν θέλουν πρέπει νὰ παραιτηθῇ γι' αὐτό;

Ὅμως ὁ Κ. Μελάς δὲν τόβαζε κάτω. Σὲ συνέντευξή του πρὸς τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* ἰσχυριζόταν ὅτι εἶχαν γίνῃ ψευδεῖς εἰσηγήσεις στὸν πρωθυπουργό, ὅτι τάχα ἡ ἐπαρχία ζητοῦσε τὴν ἐπάνοδο τοῦ Σπυριδῶνα. Ἦρθα στὰ Γιάννινα -πρόσθετε- γιὰ νὰ διαπιστώσω ἂν πραγματικὰ αὐτὸ ἦταν ἀληθινόν, γιὰ νὰ σταματήσω κι ἐγὼ νὰ διαβεβαιώσω τὴν κυβέρνησιν γιὰ τὸ ἀντίθετο. Πείστηκα ὅτι οἱ διαθέσεις τῆς ἐπαρχίας ἔμειναν τελείως ἀμετάβλητες, οἱ *Ἠπειρώτες* δὲν θέλουν τὸν Σπυριδῶνα, γιατί εἶναι καὶ ἦταν πάντοτε ἀξιοπρεπεῖς καὶ ὑπερήφανοι. Εὗρον ἐνδιαφερομένους ἀγρίως -συνέχιζε- ὑπὲρ τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ Σπυριδῶνος τοὺς μετ' αὐτοῦ διαχειρισθέντας τὰ εἰσοδήματα τῶν «Ἐλεῶν» καὶ εὐχαρίστως ἔμαθον ὅτι συνεπείᾳ τῆς ἀστόχου προσκλήσεως τῶν φίλων τοῦ τέως μητροπολίτου, ὁλόκληρος ἡ ἐπαρχία θὰ προβῇ εἰς διαμαρτυρίαν. Ἄς ἐλπίσωμεν ὅτι τοῦτο θὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ νὰ παύσουν οἱ ἀναξιοπρεπεῖς πλέον ραδιουργίαι καὶ ἐνέργειαι αἱ ἀπὸ τόσων μηνῶν διεξαγόμεναι εἰς Ἀθήνας. Καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζῃ ἡ ἐπαρχία ὅτι ἡ πρώτη διαμαρτυρία, ἣν αὐτοπροσώπως ἔδωκα εἰς τὸ ὑπουργεῖον Παιδείας, ἡ καὶ φέρουσα χιλιάδας ὑπογραφῶν, ἐπιμελῶς ἀποκρύπτεται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ μητροπόλει Ἀθηνῶν φίλων τοῦ τέως μητροπολίτου (Σπυριδῶνος). Ὅπωςδήποτε ἀρκετὰ διήρκεσε καὶ ἡ

ὑπόθεσις αὐτὴ καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς βίᾳ καὶ διὰ ραδιουργιῶν ἀνακαταλήψεως τοῦ θρόνου τῶν Ἰωαννίνων δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ παρεξηγηται πολὺ ὑπὸ παντός!

Ἡ συνέντευξη τοῦ Κ. Μελά ἦταν ἀποκαλυπτική. Φανέρωνε τὴ διάσταση ἢ ὁποία ὑπῆρχε ἀνάμεσα σὲ κορυφαῖα στελέχη τοῦ κυβερνῶντος κόμματος σχετικὰ μὲ τὴ στάση τους ἀπέναντι στοῦ Σπυρίδωνα. Ὁ Βενιζέλος εἶχε πειστεῖ γιὰ τὶς συκοφαντικὰς κατηγορίες ἐναντίον του, ὕστερα μάλιστα καὶ ἀπὸ τὰ ἀθωωτικά βουλεύματα τοῦ Ἐφετείου Κερκύρας, γιὰ τοῦτο καὶ ἔδωσε τὴ συγκατάθεσίν του γιὰ τὴν ἐπάνοδο στοῦ μητροπολιτικοῦ θρόνου τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Κ. Μελάς ὑποστήριζε ὅτι οἱ εἰσηγητὲς εἶχαν παραπλανήσει τὸν πρωθυπουργό. Ἀλλὰ εἰσηγητὲς, ὅπως ὁ Δ. Σίμος, ὁ Α. Στεργιάδης, ποὺ γινώριζε καλὰ τὰ Γιάννινα, καὶ ἄλλοι ἦταν ἀξιόλογα στελέχη. Οὔτε ἡ ἀπόφαση τῶν ἐφετῶν Κερκύρας μποροῦσε νὰ χαρακτηριστεῖ τυχαία ἀπόφαση. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ ἀπάντησις τοῦ Γ. Χατζῆ στὴ νέα πρόκλησις τοῦ Κ. Μελά ἦταν: Ὁ μόνος κατάλληλος νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ εἶναι ὁ πρωθυπουργός. Στὸν ὑπαινιγμὸ τοῦ Κ. Μελά ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Σπυρίδωνα, ἦταν ὅσοι εἶχαν διαχειριστεῖ μαζί του τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἐλεῶν, ὁ Χατζῆς ἀπάντησε: Ὁ ταμίας Περικλῆς Κίγκος, ὁ διαχειρισθεὶς ἐν ὀνόματι μιᾶς 17/μελοῦς ἐπιτροπῆς κοινοτικῆς, ἔχει νομίζομεν ἐδῶ τὸν λόγον, διότι ἀρκετὰ τὸν θίγει ὁ κ. Κοκός. Ὁ Π. Κίγκος ἦταν στέλεχος τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, γνωστὸς γιὰ τὴν ἐντιμότητά του.

Τὸ θέμα τοῦ Σπυρίδωνος εἶχε καὶ ἄλλες προεκτάσεις. Ὁ Γενικὸς διοικητὴς Α. Καλεῦρας εἶχε δεχθεῖ στοῦ γραφεῖο του τὸν ἐκ Νεγάδων Φίλ. Παπαρούσην... λίαν ἐπαξίως καὶ εὐφυῶς ἑαυτὸν καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἀντιπροσωπεύοντα, καθὼς καὶ τὸν καλότερον καὶ ἀγαπητότατον καθ' ὅλα τὰ ἄλλα, ἀντιπρόσωπον δὲ ἑαυτοῦ καὶ τῶν φαρμακευτικῶν ἰγδιῶν καὶ σερβιτσαλίων του, ἐκ Ζίτσης φαρμακοποιὸν κ. Γκιούνην, γιὰ νὰ τὸν πληροφορήσουν ὅτι ὁ Ἑπειρωτικὸς κόσμος δὲ θέλει νὰ ἐπιστρέψῃ στοῦ θρόνου τοῦ ὁ Σπυρίδων. Καλὰ ὅλα αὐτὰ ρωτοῦσε ὁ Χατζῆς, ὁ Γενικὸς διοικητὴς ὅμως πρέπει ν' ἀπαντήσῃ ὡς ποίους ἀντιπροσωπευτικούς τύπους καὶ ὑπὸ ποίαν ιδιότητά των τοὺς ἐδέχθη. Τὶ καὶ ποίους ἀντιπροσωπεύουν οἱ καλοὶ αὐτοὶ ἐρίφηδες, ὥστε νὰ παρουσιάζονται εἰς τοὺς διοικητὰς ὡς ἐπιτροπαί; Καὶ ἂν ὁ κ. Παπαρούσης, ὁ ἐκ Νεγάδων διανομὲς τῶν ἐπιδομάτων, νομίζει ὅτι καὶ τὰ Γιάννινα εἶναι «ἀμελικό», ἢ ὁ ἐκ Ζίτσης κ. Γκιούνης φρονεῖ ὅτι μὲ τὰ φαρμακευτικὰ κλυστήριά του θὰ διορθωθῇ ἡ ὑγεία τῶν πολιτικῶν του φίλων, ἢ Γ. Διοίξεις ὅμως πῶς τοὺς δέχεται καὶ ὑπὸ ποίαν ιδιότητα; Ὁ κ. Στεργιάδης, νομίζομεν ἄλλοτε, ἐπετοῦσεν ἀπὸ τὰ παράθυρα κάτω τοιοῦτους ἐνοχλητικούς κομματαρχίσκους. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἴμπορεῖ μίαν καλὴν πρῶταν νὰ ξεκινήσωμεν ὅλοι, ὁ καθένας ξεχωριστά, πρὸς τὴν Γενικὴν διοίκησιν, ὡς ἐπιτροπαί, ἄλλος μὲν ἀντιπροσωπεύων τὸν παγκόσμιον διεθνή τύπον, ἄλλος τὰ παγκόσμια οἰκονομικά συμφέροντα, καὶ ἄλλος τὸν λαὸν ὁλόκληρον ἀπὸ Ταινάρου μέχρις Ἰωνίας. Στὸ τέλος τοῦ μακροσχελοῦς σχολίου τοῦ ὁ Χατζῆς

συνιστούσε στὸν Α. Καλεύρα νὰ μὴ διαπράξει *γκάφαν* καὶ πέσει στὴν παγίδα ποὺ ἄλλοι τοῦ ἔστησαν.

Τὶς μέρες ποὺ ἀκολούθησαν -τελευταῖο δεκαπενθήμερο τοῦ Ἰουνίου, πρῶτο τοῦ Ἰουλίου 1920- ἡ διένεξη τὸν Σπυρίδωνα πῆρε ὀξύτατη μορφή. Ἡ ἀντιπολίτευση ἦταν ἐνωμένη καὶ ὑποστήριζε τὴν ἄμεση ἐπάνοδό του. Ἡ κυβερνητικὴ παράταξη εἶχε διασπαστεῖ. Μεγάλος ἀριθμὸς παραγόντων τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἀπὸ τὰ πρῶτα ὀνόματα τῶν Γιαννίνων, ὑποστήριζε τὸ Σπυρίδωνα, γιὰ τοῦτο καὶ ὑπέγραψαν πρῶτοι τὴν ἀναφορὰ πρὸς τὴν κυβέρνησις, ζητώντας τὴν ἀποκατάστασίν του. Οἱ βενιζελικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ μητροπολίτη, πολὺ λιγότεροι ἀπὸ τοὺς ὑποστηρικτὲς του, συνέπιπταν στὸν κοινὸ στόχο, τὴν παρεμπόδιση δηλαδὴ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ νόμιμου κάτοχου τοῦ θρόνου, ἐκφράζονταν ὁμως μὲ διαφορετικοὺς τρόπους. Ἡ πιὸ φανατικὴ ὁμάδα ἦταν ἡ συσπειρωμένη γύρω ἀπὸ τὸ *Βέλος*, οἱ *Παραβέλιοι*, ὅπως τοὺς ὀνόμαζε ὁ Χατζῆς, εἶχαν ἐπικεφαλῆς τὸν Γ. Κιαγιᾶ, πρόεδρο τοῦ *Συλλόγου Φιλελευθέρων*, (*Collegium* τῶν 22 1/2 ἀνθρώπων, τὸν ἀποκαλοῦσε ὁ Χατζῆς), χρησιμοποιοῦσαν πολλὰ μυθεύματα γιὰ νὰ δημιουργήσουν κλίμα κατὰ τοῦ Σπυρίδωνος. Στὴν ὁμάδα αὐτὴ ἀνῆκε κι ὁ Δωδώνης Πανάρετος, ἀγωνιζόταν νὰ ἐκθρονίσει τὸ Σπυρίδωνα γιὰ νὰ γίνεῖ αὐτὸς μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ἔστελνε τοὺς παπάδες στὰ χωριὰ γιὰ νὰ δημιουργήσουν ἀνησυχία στὸν κόσμον ἀπὸ τυχὸν ἄφιξιν τοῦ Σπυρίδωνος. Ὁ Χατζῆς, τὴν ὁμάδα αὐτὴ τὴν καταπολεμοῦσε μὲ ὅλα τὰ μέσα, τὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ μὲ ἀναπτειρωμένο ἠθικὸ, ἐξαιτίας τῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ εἶχε δημιουργηθεῖ γιὰ ἐπικείμενη νίκη τῆς *Ἠνωμένης ἀντιπολιτεύσεως* στὶς ἐκλογές· δὲ συγχωροῦσε τοὺς βενιζελικοὺς Γιαννιώτες, ὅσοι ἀκολουθοῦσαν τὸν Κιαγιᾶ, ποὺ δέχτηκαν νὰ τοὺς ἐκπροσωπῇ ἓνας μὴ Ἠπειρώτης, ξένος πρὸς τὴν πόλιν τῶν Γιαννίνων, αὐτὸς ἔπαιζε τὸ δικό του παιγνίδι, δὲν εἶχε καμμιά σχέση μὲ τὴν Ἠπειρὸ καὶ τὰ προβλήματά της, ἔλεγε. Τὸν ἀποκαλοῦσε φανερὰ ψεύτη, γιὰτὶ ἰσχυριζόταν ὅτι δὲν εἶχαν ὑπογράψει τὴν ἀναφορὰ ὑπὲρ τοῦ Σπυρίδωνος βενιζελικοὶ παράγοντες. *Ψέμματα*, φώναζε ὁ Χατζῆς. Οἱ πρῶτες ὑπογραφές γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ δεσπότη ἦταν τῶν Κ. Σπέγγου, Κ. Δόνου, Κ. Κατσαδήμα, Κ. Σούρλα, Ι. Κεφάλου, Δασονκίδου, Δ. Τζόγια, Σπ. Σούρλα, Σάρρα, Φρίγγα, Παππᾶ, γιτροῦ, Σ. Μαρτίνου καὶ πολλῶν ἄλλων. Ἄν δὲν εἶναι αὐτοὶ ἀκραιφνεῖς βενιζελικοὶ τότε ποιοὶ εἶναι; ρωτοῦσε. Καὶ συμπλήρωνε, γιὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ τὸ χτύπημα ἐναντίον τοῦ Γ. Κιαγιᾶ: Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς φυτρώνει ἐκεῖ ποὺ δὲν τὸν σπέρνουν, ἀνακατεύεται στὰ ζητήματα τῆς κοινωνίας μιᾶς πόλεως ποὺ δὲν εἶναι δική του. Δὲν ἔχει, λοιπόν, αὐτὴ ἡ πόλις κανέναν διὰ ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὸ τὸ πολιτικὸ φροῦτο, ὥστε ἠναγκάσθῃ νὰ κάμῃ εἰσαγωγὴν ἑξωθεν; Παρὰ τὴν ἀπάντησιν ποὺ πῆρε, μὲ παράθεσιν βενιζελικῶν ὀνομάτων ποὺ ὑπέγραψαν τὴν ἀναφορὰ πρὸς τὴν κυβέρνησιν ὑπὲρ τοῦ Σπυρίδωνος, τὸ *Βέλος* ἐξακολουθοῦσε ν' ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ὑπογραφῶν αὐτῶν. Σ' ἓνα σχόλιό του μάλιστα, ἔκανε κι ἀναμόχλευσιν παθῶν, γιὰ νὰ φανεῖ πειστικόν. Χαρακτήρισε ὑποβολιμαία τὴν

εἶδηση, ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ ἀθηναϊκὴ ἑφημερίδα, γιὰ ἀποστολὴ ἀναφορᾶς πρὸς τὴν κυβέρνηση, βεβαιώνοντας ὅτι ἡ εἶδηση προερχόταν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἐλαχίστων ὁμοϊδεατῶν ἐπιστράτων, συνεργατῶν τοῦ Σπυρίδωνος κατὰ τὰ «*Νοεμβριανά*» καὶ σχολιαζόταν δυσμενῶς ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα Ἑπειρωτῶν. Τὸ πιὸ προκλητικὸ ἦταν πὼς τὸ Βέλος ἀξίωνε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση νὰ μὴν ἐπιτρέψει τὴν ἐπάνοδο τοῦ Σπυρίδωνος, ἀγνοώντας τὶς ὑπογραφὰς βενιζελικῶν παραγόντων, καθὼς καὶ τῆς πλειοψηφίας τῶν μελῶν τῶν διοικητικῶν συμβουλίων τῶν σωματείων καὶ συντεχνιῶν τῆς πόλης, τὰ ὁποῖα θεωροῦσαν σίγουρο τὸν ἐρχομὸ τοῦ Σπυρίδωνος καὶ στὴν ἀναφορὰ τοὺς παρακαλοῦσαν ἢ ἐπ'ἀνόδου νὰ γίνῃ Κυριακὴ ἢ γιορτὴ, γιὰ νὰ βγοῦν οἱ ἐργαζόμενοι πανηγυρικὰ μὲ τὰ λάβαρα καὶ τὶς σημαῖες νὰ τὸν ὑποδεχτοῦν.

Οὔτε καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τῶν βενιζελικῶν, μ' ἐπικεφαλῆς τὸν βουλευτὴ Κ. Μελά, ὕστεροῦσε σὲ φανατισμὸ ἀπέναντι τοῦ Σπυρίδωνος, τὸ δημοσιογραφικὸ ὅμως ὄργανο ποὺ τὴν ἐκπροσωποῦσε, τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* -ιδιοκτητῆς καὶ διευθυντῆς του τῶρα ἦταν ὁ Ν. Λάμπας, ὁ Σπ. Ντέτσικας εἶχε ἀποχωρήσει- χρησιμοποιοῦσε ἡπιότερους τόνους. Ὁ Ν. Λάμπας, παλιὸς συνεργάτης τῆς *Ἑπείρου*, παρὰ τὴν ὀξύτητα τῶν πολιτικῶν παθῶν, σεβόταν κατὰ βάθος τὸν Χατζῆ, πρῶτο δάσκαλό του στὴ δημοσιογραφία, καὶ ἀγωνιζόταν νὰ κρατήσῃ σὲ κάποιον ἐπίπεδο τὴν ἀντιδικία. Ὁ Μελάς, βέβαια, ἦταν ἀσυγκράτητος καὶ μέσω ἐπιστολῶν καὶ συνεντεύξεων, ἔλεγε ἐκεῖνο ποὺ ἤθελε νὰ πεῖ, ἀπαιτώντας νὰ γίνονται πιστευτὰ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση καὶ ἀπὸ ἄλλους κύκλους τὰ ἐπιχειρήματά του, ὅχι εὐστοχα πάντοτε, ὅπως ἐκεῖνο τῆς διαχείρισης τῶν Ἑλεῶν ἀπὸ τὸ Σπυρίδωνος, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Χατζῆς τὸν προ-καλοῦσε συχνὰ νὰ φέρῃ ἀποδείξεις. Βλέποντας ἡ ὁμάδα Μελά πὼς ἡ ἀναφορὰ τῶν Γιαννιωτῶν ὑπὲρ τοῦ Σπυρίδωνος, εἶχε βάρος, γιὰ τὴν ὑπογραφοτάταν ἀπὸ πολλὰ στελέχη τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, γιὰ ἀντιπερισπασμὸ σύνταξε νέα ἀναφορὰ στρεφόμενη ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνος. Κατὰ τὸν Χατζῆ, γιὰ νὰ πάρουν τὶς ὑπογραφὰς τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων, οἱ συντάκτες τῆς ἀναφορᾶς τοὺς ἔλεγαν: *Βάλτε μίαν ὑπογραφὴν ἐδῶ, διὰ νὰ ἔλθῃ γρήγορα ὁ Σπυρίδων, διότι ἔτσι τὸ θέλει ἡ κυβέρνησις. Τὴν ἀκεραίαν ἀκριβείαν καὶ εὐθύνην τῶν ἀνωτέρω -συμπλήρωνε ὁ Χατζῆς- ἀναλαμβάνομεν ὁλοκληρωτικῶς καὶ μὲ μάρτυρας.* Ὅπως ἀναφέραμε, παρὰ τὴν δημιουργία λαϊκοῦ ρεύματος, ἀνεξάρτητου ἀπὸ παρατάξεις, γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ του, παρὰ τὴν εὐμενὴ διάθεσιν τοῦ Βενιζέλου, ὁ Σπυρίδων δὲ γύρισε. Ὁ Γ. Κιαγιᾶς καὶ ὁ Κ. Μελάς εἶχαν νικήσει. Ὁ Χατζῆς θὰ συνέχιζε τὸν ἀγῶνα του, θὰ τὸν τοποθετοῦσε μάλιστα καὶ σὲ φιλοσοφικὴ βάση -θὰ τὸν ἔχανε ὅμως παρὰ τὴν μεγάλη αἰσιοδοξία του. *Κάποια στρεβλὴ ἐκτίμησις* -ἔγραφε- *τῆς ἐννοίας τοῦ ὠφελίμου συμβαίνει. Γιὰ μᾶς τὸ ζήτημα τοῦ μητροπολίτου εἶναι ἐννοία ἠθικῆς καὶ δικαίου -ὄχι σκοπιμότητος- δηλαδή τὸ νὰ ἐπανέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸν θρόνον του. Τώρα ἡμεῖς τὸν μητροπολίτη θὰ τὸν πάρωμεν «διὰ θορύβου». Τὴν σιωπὴν τὴν ἐξετιμήσαμεν ἀρκετὰ πὼς τὴν ἐννοοῦν οἱ ἐπιτήδευοι τῶν καιρῶν. Καὶ ἡ θὰ τὸν πάρωμεν δι' ἀνδρικοῦ καὶ λυσ-*

σαλέου ἀγῶνος -εἶναι τόσον ὥραϊον νὰ μάχωνται οἱ ἄνδρες, ἔστω καὶ ἂν πίπτουν- ἢ μὲ τὰ ἀτρζουχάλια τοῦ Κοκοῦ καὶ τοῦ «Βέλους» δὲν τὸν θέλομεν καθόλου...

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου τὸ θέμα τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ Σπυρίδωνα δὲν ἀπασχολοῦσε μόνο τοὺς Γιαννιωῆτες, ἀλλὰ κι ὅλες τὶς ἐπαρχίες τῆς Μη-τροπόλεως. Τὸ κακὸ ἦταν πῶς ἓνα τόσο σοβαρὸ ζήτημα ἔγινε ἀντικείμενο

Ὁ γιατρὸς Ἀντώνιος Ράπτης, κατόπιν σχολίατρος Ἰωαννίνων.

καθημερινῶν εὐτελῶν δημοσιογραφικῶν σχολιασμῶν, ἐκ μέρους καὶ τῶν δυὸ πλευρῶν. Στὴν πραγματικότητα, ἄσχετο ἂν δὲ μπόρεσε νὰ γυρίσει στὰ Γιάννινα πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές τοῦ Νοεμβρίου, νικητὴς ἀναδείχτηκε ὁ Σπυρίδων, γιατί κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσαι τὴν ὑποστήριξη ὄχι μόνο τῶν ὁμοϊδεατῶν του ἀλλὰ καὶ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν βενιζελικῶν. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Σπυρίδωνα συγκέντρωσαν γύρω τους μικροὺς κύκλους, ἀλληλοβλεπόμενους κι ὁπαδοὺς ποὺ εἶναι πάντοτε μὲ τὸ ντοβλέτι ἢ κάτι προσδοκοῦσαν, εἴτε ἀπὸ τοὺς κυβερνητικὸς βουλευτές, εἴτε ἀπὸ τὸν Δωδώνης Πανάρετο. Μερικὲς ἐπιστολὲς δημοσιευμένες στὶς τότε ἐφημερίδες εἶναι ἀποκαλυπτικές. Στὸ Βέλος (τῆς 15-7-1920) καταχωρήθηκε ἐπιστολὴ κάποιου Φιλελεύθερου, ποὺ κατηγο-

ροῦσε τὸ γιατρὸ τοῦ Μονοδενδρίου, γνωστότατο βενιζελικό, Ἀντ. Ράπτη, ὅτι περιέφερε ἀναφορὰ γιὰ ὑπογραφή ὑπὲρ τοῦ Σπυρίδωνα, τὴν ὁποία εἶχε στείλει, δῆθεν, ὁ ὑπουργὸς Σπ. Σίμος, ὑποστηρικτὴς τοῦ δεσπότη. Στὸν ἀνώνυμο τοῦ Βέλους ἀπάντησε μὲ ἐπιστολὴ του στὴν Ἑπειρο (17-7-1920), ἄλλος ἀνώνυμος Μονοδενδρίτης, ὁ ὁποῖος ἐπλεκε τὸ ἐγκώμιο τοῦ Σπυρίδωνα, ποὺ τὸν ἀγαποῦσαν οἱ Ζαγορίσιοι, ἀπόδειξε πῶς τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ὑπογραφή τῆς ἀναφορᾶς εἶχεν ἀναλάβει ὁ βενιζελικώτατος ἱατρός κ. Ἀν. Ράπτης, μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν του τὰ πολιτικὰ φρονήματα τοῦ Σπυρίδωνος, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀθώωσίν του ἐξ ὅλων τῶν κατ' αὐτοῦ ἀνυποστάτων μηνύσεων. Ὁ ἐπιστολογράφος ὑποστήριζε πῶς ὅλα τὰ κοινοτικά συμβούλια τοῦ Ζαγορίου θὰ ὑπογράψουν τὴν ἀναφορὰ ὑπὲρ τοῦ Σπυρίδωνα, ἐκτὸς τοῦ προέδρου Νεγάδων Φιλίππου Παπαρούση, φίλου τοῦ ἁγίου Δωδώνης, ποὺ τοῦ εἶχε ὑποσχεθεῖ ὑποστήριξη γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ βουλευτής.

Τὶς ἐπόμενες μέρες δημοσιεύτηκε στὴν Ἑπειρο κι ἄλλη ἐπιστολὴ Ζαγορίσιων, ἀπὸ τὸ Κατέσοβο, ἐπώνυμη αὐτὴ τῇ φορὰ (ὑπέγραφαν οἱ κοινοτικοὶ

σύμβουλοι Δ. Φιλίδης και Παντελής Χ. Βογᾶς), με την οποία καταγγελλόταν ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητας Ι. Χατζῆς, γιατί εἶχε ὑπογράψει μυστικά, χωρίς νὰ ρωτήσῃ κανένα ἀπὸ τὸ κοινοτικό συμβούλιο, ἀναφορὰ ἐναντίον τοῦ Σπυρίδωνα καὶ ὑπὲρ τοῦ Πανάρετου. Δὲν ἐκπροσωποῦσε κανένα, τόνιζαν οἱ ἐπιστολογράφοι, καὶ τὴν ἀναφορὰ ὑπέγραψε γιατί ὁ Πανάρετος εἶχε χειροτονήσει πρὶν λίγες μέρες τὸν γαμπρό του παπά.

Τὸ θέμα τῶν ἀναφορῶν τελικὰ, ἐκφυλίστηκε σὲ σημεῖο ποὺ τὸ περιεχόμενό τους νὰ μὴν ὑπολογίζεται ἀπὸ τοὺς κυβερνητικούς κύκλους. Γιατί, ὅπως ἀποκάλυψε ἡ Ἡπειρος εἶχε συμβεῖ τοῦτο τὸ καταπληκτικό. Τὰ κοινοτικά συμβούλια τῶν χωριῶν εἶχαν ὑπογράψει καὶ τὶς δυὸ ἀναφορές, τὶς ὑπὲρ καὶ τὶς κατὰ τοῦ Σπυρίδωνα! Ἡ ἀξιοπιστία τῶν ὑπογραφῶν εἶχε χαθεῖ.

Τὶ γινόταν σ' αὐτὸ τὸ διάστημα (Ἰουνίου-Ἰουλίου) στὰ Γιάννινα, πέρα ἀπὸ τὸν πόλεμο γιὰ τὸ μητροπολιτικό θρόνο τῶν Γιαννίνων, ποὺ εἶχε φτάσει στὴν κορύφωσή του; Ἀπὸ τὰ μέσα Ἰουνίου τὸ καλοκαίρι εἶχε μπεῖ γιὰ καλὰ. Οἱ μέρες ἦταν πνιγρές, ἀλλὰ τὰ βράδια μαγεμένα καὶ φεγγαρόλουστα. Τὸ Νησί στὶς δόξες του, ὄχι ὅμως προσιτὸ γιὰ τοὺς πολλούς, στοίχιζε ἀρκετὰ ἓνα ταξιδάκι ὡς ἐκεῖ. Μὲ τὰ λίγα σχετικὰ ψαράκια του, τὶς караβιδίτσες καὶ τὰ σοῦπα μούειπες λοιπὰ λιανώματα, νὰ οἱ 50-60 δραχμοῦλες. Γι' αὐτὸ πολλὰ μάτια τρῶνε ἀπὸ τὸν Μῶλον μακριὰ ψάρια καὶ πολλὰς κοιλίες περιέδρομον, κοιτάζοντας τὰ νερὰ καὶ νοσταλγοῦντες τὸ Νησί ἀπὸ μακριὰ. - Ἐπὶ τέλους ὁ ἐρειπωμένος ἐκεῖνος Μῶλος ἐπῆρεν ὄψιν καλοσυγυρισμένης προκυμιάς καὶ τὸ προτεῖχισμα καὶ ἡ περιφερειακὴ λεωφόρος ὁλόγυρα στὸ Κάστρο ἐγινεν ἓνα στόλισμα. - Μὲ διαταγὴ τῆς Γενικῆς διοίκησης κλείστηκαν ἀπὸ τὴν ἀστυνομία τὰ γύρω ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τῆς λίμνης λουτρὰ ποὺ τὰ νοίκιαζε ὁ Δῆμος. - Ἐκλεκτοὶ ἀρραβῶνες: Ὁ ἀξιότιμος Ἰσραηλῆτης συμπολίτης Σαμπεθαῖ Καμπελῆς ἡρραβωνίσθη μετὰ τῆς ἐκ Τρικινάων καλλιστής δεσποινίδος Λεβῆ. Ὁ Καμπιλῆς στάθηκε ὁ μοιραῖος ἀνθρώπος γιὰ τὴν τύχη τῶν Ἑβραίων τῶν Γιαννίνων κατὰ τὴ γερμανικὴ κατοχὴ. - Ἀνέλαβε τὰ καθήκοντά του ὁ νέος πρόξενος τῆς Ρουμανίας στὰ Γιάννινα Χριστιανὸς Κούρτοβιτς. - Στὶς 20 Ἰουνίου ἐγιναν, μὲ μεγαλοπρεπὴ τελετὴ, τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς ἀναμνηστικῆς στήλης τῶν δυὸ Ἀγγλῶν φιλελλήνων Χάρρυ καὶ Νιοῦμπολντ, ποὺ ἔπεσαν πολέμωντας γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἡπείρου. - Παρὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου γιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωσιν τῶν τοιφλικιῶν, τὸ θέμα δὲν προχωροῦσε σὲ πρακτικὰς ἐφαρμογὰς, γιατί καθυστεροῦσε ἡ μετάφρασιν στὰ ἑλληνικά, τίτλων καὶ σημειωμάτων συνόρων ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ὑποθηκοφυλακεῖο. Οἱ ἐφημερίδες πρόβλεπαν πὼς ἂν δὲ γίνονταν οἱ μεταφράσεις, τὸ ζήτημα δὲ θὰ μπορούσε νὰ προχωρήσῃ οὔτε βῆμα. - Στὶς 24 Ἰουνίου πέθανε στὴν Ἀθήνα ὁ Γεώργιος Χρηστάκης Ζωγράφος, ὁ πρόεδρος τῆς Ἀυτονομίας Ἡπείρου. Εἶχε προσφέρει πολλὰ στὸ Βορειοηπειρωτικὸ ἀγῶνα καὶ ἡ Ἡπειρος σὲ ἐκτενὴ νεκρολογία, ἀνέλνε τὴ συμβολὴν του. Στὴν κηδεῖα του ἐγινε στὶς 25, στὸν ἅγιον Γεώργιον Καρύτση-χοροστάτην ὁ Σπυρίδων καὶ παρευρέθησαν οἱ βενιζελικοὶ ὑπουργοὶ Πολίτης, Νεγρεπόντης, Σπυρίδης καὶ Σίμος, τὸ συμβούλιον τῆς Ἠνωμένης Ἀντιπολιτεύσεως καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπισήμων καὶ λαοῦ. Στὶς 12 Ἰουλίου ὁ Βορειοηπειρωτικὸς Σύλλογος Ἰωαννίνων ἔκανε τὸ μνημόσυνόν του στὴ Μητρόπολιν. - Στὶς 5 Ἰουλίου πέθανε ἀπὸ ὀξείαν λοιμώδη νόσον, στὴν Ἀθήνα, ὁ πρὶν λίγο καιρὸ διοικητὴς τῆς VIIης μεραρχίας ὑποστράτηγος Ι. Ὁρφανίδης: Τὸ Διοικητικὸν συμβούλιον τοῦ Συλλόγου Φιλελευθέρων (ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τοὺς: Γ. Κιαγᾶ, πρόεδρο, Σ. Ἀράπη, ἀντιπρόεδρο, Δ. Λιάσκο, γραμματέα, καὶ ἀπὸ τὰ μέλη: Ἰωάν. Βαδαλούκα, Κ. Γκλίναβο, Ἀναστ. Μπαμπασίκα, Ἰωάν. Βασιλειάδης, Εὐαγ. Γκοβόσδης, Γεωρ. Λάμπρου, Ἐπαμ. Βέλη, Παῦλο Τζώρτζη, Σάββα Χρόνη, Χαράλ. Σοῦρα, Ἀλέξ. Τσίπα, Ἀναστ. Χρηστίδης, Γεώρ. Γιαννῆ, Ἀθαν. Σακελλαρίδης καὶ Θωμᾶ Κερα-

μίδα) εξέδωσε ψήφισμα για τὸ θάνατό του. Πολὺ καλὰ ἔκαμε, παρατηροῦσε ὁ Χατζῆς, ὁ Ὀρφανίδης ἦταν καλὸς ἀξιωματικὸς καὶ ἄνθρωπος. Δὲν ἄξιζε ὅμως ἓνα ἀνάλογο ψήφισμα, ἀπὸ τὸν ἴδιο σύλλογο, ὁ Γεώργιος Ζωγράφος; Ἡ δὲν εἶχε προσφέρει τίποτε στὸ Ἔθνος; Τὸ ὑπουργεῖο Παιδείας βρῆκε τεκμηριωμένα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν δασκάλων κι ἀποφάσισε τὴν ἄρση τῆς διαβάθμισης, ποὺ ὅπως εἶχε ψηφιστεῖ τοὺς καταδίκασε σὲ στασιμότητα. Ἔτσι τὴν ἔδωκε (τὴ διαβάθμιση), ἔγραψε ἡ Ἡπειρος, γιὰ τὸ ὑπουργεῖο. Ἀλλὰ ἔπρεπε ἀμέσως καὶ νὰ πάρη, χάριν τοῦ ἰσοζυγίου. Καὶ ἐκοινοποίησεν ἀ-

Ὁ δάσκαλος Κωνσταντῖνος Σφάγγος μὲ τὴν τάξη του. Ἀριστερὰ ὁ γιὸς του, γιαντρός Ἰωάν. Σφάγγος. Στὰ δεξιὰ ὁ Ψαροβασίλης καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὲς διακρίνονται οἱ: Βασίλειος Χρηστοβασίλης, Μιχ. Λάμπας, Ὁλγα Καρανίκα, Ἀθανάσιος Κούρεντας.

ὕπηρχε ἡ σφραγίδα τὸ νερὸ δὲν ἦταν τῆς Ντραμπάτοβας. Ἦταν ἀναγκαία ἡ διάταξη, γιὰτὶ πολλοὶ ἔφταναν στὴ μέση τῆς λίμνης, γέμιζαν ἐκεῖ τὰ βυτία τους, καὶ γύριζαν γρήγορα στὰ Γιάννινα πουλώνοντας δῆθεν, νερὸ Ντραμπάτοβας. Οἱ αἰώνιες ἀθλιότητες τῶν Ρωμιῶν... - Στὶς 12 Ἰουλίου, τὸ βράδυ, οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ Στρατοῦ καὶ τῆς Χωροφυλακῆς, ὀργάνωσαν γεῦμα πρὸς τιμὴ τοῦ νέου στρατηγοῦ Ι. Νεγρεπόντη. Τὸ μενού: Σούπα κρέμα, ἀστακὸς μαγιονέζα, πετὶ πατέ φινανσιέρ, φιλέ μινιὸν ἀλά Μασεντοάν (Μακεδονία), κοτόπουλο ψητὸ πατάτες (μὲ σαλάτα), φασολάκια πράσινα, γλύκισμα, παγωτὸ κρέμα-φράουλα, φρούτα ἐποχῆς, λικέρ-καφές. Στ' ἀλήθεια ὑπῆρχαν στομάχια ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ καταβροχθήσουν ὅλα αὐτά;

πολύσιν μὲν μηνιαίαν εἰς τὸν κ. Κ. Σφάγγον, ἔπαυσε δὲ τὸν κ. Τζούφην. Οἱ δύο αὐτοὶ καλοὶ καὶ μεμορφωμένοι διδάσκαλοι θὰ ἐδιδάχθησαν ἐκ τούτου καὶ ἓνα ἀκόμα: Ραγιάδες θέλουν, ὅλοι, ἀνδρεῖκελλα, γραφομηχανὰς διὰ δουλικὰς προσφωνήσεις. Ἄνδρας μὲ νεῦρα, μυαλό, αὐτενέργειαν καὶ ἀνεξαρτησίαν φρονήματος δὲν τοὺς θέλει κανεῖς. Πρὸ παντός ἡ ἐπίσημος κρατικὴ ἀντίληψις. Οἱ δάσκαλοι τῶν Γιαννίνων διαμαρτυρήθηκαν ἔντονα πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ ζήτησαν ν' ἀνακληθεῖ τὸ διάταγμα τῆς παύσης τοῦ γραμματέα τοῦ συλλόγου Τζούφη. - Καὶ μιά ἀστυνομικὴ διαταγὴ περὶ πωλητῶν ὕδατος: ἄρθρον 1ον: Οἱ πωληταὶ ὕδατος ἐν τῇ πόλει τῶν Ἰωαννίνων, οἵτινες προμηθεύονται τοῦτο ἐκ τῆς θέσεως «Ντραμπάτοβας», ὑποχρεοῦνται ὅπως λαμβάνωσιν τὸ ὕδωρ ἀκριβῶς ἐκ τῆς πηγῆς, ἐξ ἧς πηγάζει τοῦτο, τηροῦντες τὰ βυτία καὶ ἄλλα ἀγγεῖα εἰς ἄκραν καθαριότητα. Ἡ ἀστυνομία σφραγίζει τὰ βυτία ποὺ μετέφεραν τὸ νερὸ. Ἄν δὲν

Ἡ διένεξη γιὰ τὸ Σπυριδῶνα ἀποτελοῦσε, λίγο πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές τοῦ 1920, τὴ φανερὴ πλευρὰ τοῦ Διχασμοῦ, παρόλο ποὺ οἱ ἀντίπαλες παρατάξεις δὲν ἐντάσσονταν σὲ σαφῆ περιγράμματα, ἀφοῦ στοὺς ὁπαδούς τοῦ Σπυριδῶνα συμπεριλαμβάνονταν πολλοὶ βενιζελικοί, ἐνῶ, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, εὐάριθμοι ἀντιβενιζελικοὶ ἦταν ἀντίπαλοί του. Ὡστόσο ἡ παραμονὴ τοῦ Σπυριδῶνα μακριὰ ἀπὸ τὸ θρόνο του ἦταν ἄμεση συνέπεια τοῦ Διχασμοῦ, μιὰ ποὺ οἱ ἀντίπαλοί του, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐπάνοδό του, συνεχῶς στὰ *Νοεμβριανὰ* ἀναφέρονταν καὶ στὴν ἀνάμιξη τοῦ δεσπότη σ' αὐτά, ἀγνοώντας τὶς ἀθωωτικές ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων. Ἡ ἀντίθεση ἔπρεπε νὰ συντηρεῖται, μὲ κάθε μέσο, ἐν ὄψει τῶν ἐκλογῶν, ὁ φανατισμὸς συσπείρωνε τὰ ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ἀλλὰ δὲν ἦταν μόνον ὁ Σπυριδῶν τὸ ἐμφανὲς σύμβολο τοῦ Διχασμοῦ, ἦταν καὶ πολλοὶ ἀκόμα καταπιεστικοὶ νόμοι ποὺ τὸν συντηροῦσαν. Ὁ στρατιωτικὸς νόμος, πρῶτα, ποὺ ὅσο κι ἂν ἡ κυβέρνησις ἀγωνιζόταν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξή του, ἐξαιτίας τοῦ συνεχιζόμενου πολέμου μὲ τοὺς Τούρκους, δὲν ἔπαινε νὰ ρίχνῃ τὴ βαρεῖα σκιά του στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Ἡ λογοκρισία ὕστερα, ποὺ ἐμπόδιζε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, ἂν καὶ τοὺς τελευταίους μῆνες εἶχε χαλαρώσει, καὶ ἡ παρουσία της, τουλάχιστο στὸν ἐπαρχιακὸ τύπο, ἦταν διακριτικὴ. Κι ὅμως! Ὁ κόσμος αὐτὸς ποὺ μὲ φανατισμὸ ἀντιμαχόταν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἔρχονταν στιγμὲς ποὺ τὰ ξεχνοῦσε ὅλα, καὶ ἔβλεπε τὶς καρδιές του σὲ κοινὲς ἀνατάσεις, σὲ ὁραματισμοὺς ποὺ συγκινοῦσαν. Ἦταν οἱ μεγάλες στιγμὲς τῶν ἐθνικῶν ἐξάρσεων, ποὺ τὶς δημιουργοῦσαν οἱ νίκες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ στὴ Μικρασίαν καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Θράκην, ὅπου εἶχε ἀρχίσει ἡ ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων, μὲ πρῶτο τρόπαιον τὴν Ἀδριανούπολιν. Οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα, δοξολογίαι γίνονταν παντοῦ, στὴν Ἀδριανούπολιν πῆγε ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος γιὰ νὰ παραστῇ στὴ δοξολογία, ἡ χαρὰ ἦταν ἐκδηλῶσα πρὸς ὅλους, οἱ νίκες εἶχαν ἐξαφανίσει πρὸς στιγμὴν τὰ πάθη. Στὴ Μητρόπολιν συγκεντρώθηκαν ὅλοι, βενιζελικοὶ καὶ ἀντιβενιζελικοὶ, γιὰ νὰ γιορτάσουν στίς 15 Ἰουλίου τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀδριανούπολης, οἱ ζητωκραυγὲς donoῦσαν τὴν ἀτμόσφαιραν, θύμιζαν παλιὰς -πρόσφατες ἀκόμα- δοξασμέναις μέρες, οἱ ἄγιοι ἀνοίγαν τὰ μάτια τοὺς ἀπὸ τὴν ἀπορία, ἀργοκινοῦνταν στίς φορητὰς εἰκόνες καὶ στίς τοιχογραφίας, ρωτοῦσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο γιὰ νὰ μάθουν, ὁ παντοκράτορας ἀπὸ ψηλὰ χαμογελοῦσε, κατὰλαβαν. Κάτι καλὸ συνέβαινε στὴ Χριστιανοσύνη καὶ παραληροῦσε ὁ κόσμος. *Πῆραν καὶ τὶς Σαράντα Ἐκκλησιές,* ψιθύρισε ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, ἀπὸ τὸ βημόθυρον, *ὅπου νάναι θὰ μποῦν καὶ στὴν Κωνσταντινούπολιν, θ' ἀνοίξει ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἡ Ἁγία Σοφία.* — *Θὰ πετάξω ὡς ἐκεῖ, νάσαι σίγουρος,* ἀπάντησε ἀπὸ τὸ ἄλλο βημόθυρον ὁ Γαβριήλ, *δὲν μὲ κρατοῦν τὰ Γιάννινα...*

Σ τὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ὅλοι πανηγύριζαν. Οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄψυχα, ἦταν πολλὰς οἱ αἰτίαι ποὺ δημιουργοῦσαν τὴν αἰσθησὶν τῆς εὐφορίας, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἑλληνικῶν πόλεων στὴ Θράκην

ξύπνησαν μνήμες, πού τόσο βάνουσα είχε άπωθήσει από τὸ προσκήνιο τῆς συνείδησης ἡ κατάρα τοῦ Διχασμοῦ. Ὁ Βασίλης δὲ μποροῦσε νὰ συγκρατήσει τὸν ἐνθουσιασμό του, ἔβλεπε νὰ δικαιώνονται οἱ ἀγῶνες καὶ τὸ αἷμα πού ἔχουσε, ἦταν πανευτυχὴς πού συντάχτηκε μὲ τὸ μέρος ἐκείνων πού πάσχιζαν νὰ κάνουν τὴν Μεγάλῃ Ἰδέᾳ πραγματικότητα, μὲ τὸ Βενιζέλο, τὸν ὁραματιστὴ, νὰ πού ὅλα, ὅσα ὑποσχέθηκε στοὺς Ἕλληνες τοὺς τὰ ἔδωσε, ἡ μικρὴ Ἑλλάδα περπατοῦσε πάνω στὸ χάρτη, μεγάλωνε, γιγαντωνόταν, εἶχαν μπροστά τους τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, ποῖος μποροῦσε νὰ τὸ ἀμφισβητήσει; Τὸ πιὸ εὐχάριστο γιὰ τὸ Βασίλη καὶ τὸν Πέτρο, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλη τὴν οἰκογένεια, ἦταν πὼς κι ὁ Δημήτρης ἔδειχνε νὰ συμμαρζίδεται τὴν κοινὴ χαρὰ, νὰ ἐπικροτεῖ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου, ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τοὺς παλιοὺς βηματισμούς του, ὄχι χωρὶς πόνο πάντοτε, ἐκείνη ἡ μορφὴ τοῦ καβαλλάρη βασιλιά, τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν ὥρα πού ἔμπαινε νικητὴς στὰ Γιάννινα, κανένα γεγονὸς, ὅσο μεγάλο κι ἂν ἦταν, δὲ θὰ τὴν ἔσβηνε ἀπὸ τὴν καρδιά του, εἶχε ἀποτυπωθεῖ ἐκεῖ μὲ πυρωμένο σίδερο. Πολλὲς φορὲς ἀναλογιζόταν ὁ Δημήτρης, τότε ἐκείνη ἡ μορφὴ, ἴδιος μαρμαρωμένος βασιλιάς, θὰ ξυπνοῦσε ἀπὸ τὸν ὕπνο της καὶ θὰ διεκδικοῦσε τὰ δικαιώματά της. Ὁ Δημήτρης δὲν ἤθελε νὰ τὸ σκέπτεται, δὲν ἤθελε νάρθει ποτὲ μιὰ τέτοια στιγμή. Γιατὶ ἤξερε πὼς θάταν ὑποχρεωμένος ν' ἀκολουθήσει τ' ἀχνά-ρια τοῦ καβαλλάρη...

Κι ἦρθε σὲ λίγες μέρες, ἄλλο μεγάλο γεγονὸς γιὰ νὰ σκορπίσει σ' ὅλους ἀνεκλάλητη χαρὰ καὶ νὰ δώσει εὐκαιρίες γιὰ νέους πανηγυρισμούς. Στις 29 Ἰουλίου εἶχε ὑπογραφεῖ ἡ *Συνθήκη εἰρήνης* μὲ τὴν Τουρκία ἡ περίφημη *Συνθήκη τῶν Σεβρῶν*. Ὁ προαιώνιος ἐχθρὸς εἶχε καμφθεῖ καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ὑπογράψει.

Οἱ περιγραφὲς τῶν ἐφημερίδων, οἱ σχετικὲς μὲ τὸν πανηγυρισμὸ τοῦ μεγάλου γεγονότος, ἦταν πλουσιότατες. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατάληψης τῆς Σμύρνης εἶχε νὰ πανηγυρίσει ὁ κόσμος, μὲ τόσο ἐνθουσιασμό, ἑλληνικὴ νίκη, διπλωματικὴ αὐτὴ τὴ φορὰ, τὴ μεγαλύτερη τοῦ Βενιζέλου. Ἡ ἀντιπολιτευόμενη *Ἡπειρος* χρησιμοποίησε ὅλο τὸν πλοῦτο τῶν λυρικῶν ἐξάρσεων τοῦ διευθυντῆ της, τόσο στὸ κύριο ἄρθρο, μὲ τίτλο: *Τὰ νικητήρια*, ὅσο καὶ στὴν περιγραφή τῆς δοξολογίας, -αὐτὴ τὴ φορὰ ἔγινε στὴν πλατεία Στρατώνων (30 Ἰουλίου)- καὶ τῶν ἄλλων λαϊκῶν ἐκδηλώσεων. Νὰ πού βρέθηκε καὶ πάλι κοινὸ σημεῖο προσέγγισης τῶν ἀλληλομισούμενων παρατάξεων, ἀνοιξαν τίς ἀγκαλιὰς τους, λησμόνησαν τὰ πάθη τους. Ἦταν τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἑλλάδας πού τοὺς ἔνωσε, τὸ ὄραμα τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας, πού ξετυλιγόταν ζωντανὸ μπροστά στὰ μάτια τους. Ἐγραφε, λοιπόν, ὁ Χατζῆς γιὰ τίς ἐκδηλώσεις: *Ἡ ἐπίσημος ἀναγγελία τοῦ γεγονότος εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τῆς 11ης (29 Ἰουλίου). Οἱ ἥχοι τῶν κωδωνοκρουσιῶν ἐπλημμύρισαν τὴν πόλιν, πυροβολισμοὶ ἀθρόοι ἐκ τῶν στρατιωτικῶν καταυλισμῶν, καὶ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ, παιανίζουσα ἀνὰ τοὺς ὁδούς, ἔφερεν ἔως τὰς μακρινὰς συνοικίας τὸ ἄγγελμα τοῦ εὐχαρίστου γεγονότος. Οἱ ἐξῶσται καὶ*

τὰ παράθυρα τῶν οἰκιῶν ἐσημαιοστολίσθησαν, ἡ ἀγορὰ ἐπεκοινώνησε ταχέως μὲ τὴν Πλατεῖαν, ἡ Πλατεῖα μὲ τὰς συνοικίας καὶ πανταχόθεν ὑψώθη ἡ διαγγελτήριος φωνὴ τοῦ ἀναμενομένου γεγονότος: - Εἰρήνη! Ὑπεγράφη ἡ Εἰρήνη!

Καὶ ὁ κόσμος συρρέει πρὸς τὴν Πλατεῖαν, ζητῶν λεπτομερείας, ζητῶν «παράρτημα», ζητῶν νὰ κορέσῃ δικαίαν περιέργειαν. Μία μόνον εὐτυχὴς καὶ ἀνύποπτος γρηοῦλα σταυροκοπεῖται ἐν χαρᾷ μυκτηρίζουσα ἓνα γνω-

στόν της ἔμπορον: — Ἔτσι ντέ! νὰ φάῃ καὶ ἡ φτωχολογιά λίγο φτηνὸ προῖμα τώρα πῶγινεν ἡ εἰρήνη! Ἄλλ' ὁ ἔμπορος τὴν κοιτάει εἰρωνικά καὶ ψιθυρίζει: — Ὅχι κυρά μου. Ἡμεῖς δὲν ὑπεγράψαμεν ἀκόμη συνθήκην μὲ τὸν κοσμάκην...

Ἡ περιγραφὴ συνεχιζόταν μὲ τὶς ἴδιες λυρικές ἐξάρσεις καὶ μὲ λεπτομέρειες τῶν πανηγυρισμῶν. Ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ πλημμύρισε τὴν πόλιν μὲ προκηρύξεις, γιὰ τὴν προσέλευση τοῦ λαοῦ στὴ μεγάλη συγκέντρωση τῶν Στρατῶνων. Οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν, δὲ σίγησαν οὔτε στιγμή τὸ τελευταῖο εἰκοσιτετράωρο, καλοῦσαν τὸν κόσμον μὲ τὸ δικό τους τρόπο, ἡ ἀγορὰ ἐρήμωσε, ἡ πόλιν ἔπλεε στὰ γαλᾶζια ἀπὸ τὶς ἀναρίθμητες σημαῖες, ἡ πλατεῖα εἶχε διακοσμηθεῖ μὲ στῆλες καὶ ἐπιγραφὰς τῶν Θρακικῶν καὶ τῶν Μικρασιατικῶν πό-

Ὁμάδα ἀξιωματικῶν στὰ Γιάννινα (Σεπτέμβριος 1920). Ὑπιάτροι: Παν. Κώτσης, Ἀρ. Ἀσημακόπουλος, Διον. Σπίνος, ὑπολοχαγὸς πεζικοῦ Ἀνδρ. Πυλιώτης καὶ ὑπολοχαγὸς πυροβολικοῦ Ξεν. Ντάκος.

λεων, ποὺ εἶχαν ἐλευθερωθεῖ, στρατὸς καὶ σημαῖες πλημμύρισαν τὰ πάντα, καὶ κόσμος, κόσμος ἀμέτρητος γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴ δοξολογία καὶ ν' ἀκούσῃ τοὺς ὁμιλητές. Μίλησαν πολλοί: Ὁ Πανάρετος, ὁ γυμνασιάρχης τῆς Ζωσιμαίας Γ. Καλούδης, ὁ ὑποστράτηγος Ι. Νεγρεπόντης καὶ τελευταῖος ὁ Γενικὸς διοικητὴς Α. Καλεύρας. Μὲ τὸν μουσικὸν τόνον τῆς ὠραίας φράσεως -ἔγραφε ἡ Ἑπειρος- καὶ τῶν ὠραίων νοημάτων καὶ μὲ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς συγκινοῦσης εἰκόνας, ὄχι μόνον ξεκούρασε τὸν κόσμον ἀλλὰ καὶ τὸν εὐχαρίστησε πραγματικῶς. Καὶ ὁ λόγος τοῦ ἐπιτυχὴς καὶ ἀκριβοῦς εἰς τὴν λέξιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν εἰκόνα, ἔβγαινε ἔξω ἀπὸ τοὺς κοινούς τόπους τῶν συνήθων πανηγυρικῶν, ἔχυνε τὴν δροσιὰν κάποιας γλωσσικῆς μουσικῆς - τὸ ἄπλωμα τῆς μουσικῆς σκέψεως: ἓνα εἶδος πρόζας περιπα-

τούσης κομπά ως εἰς ρυθμὸν ὑποβλητικοῦ τραγουδιοῦ... Ἦταν κείμενο τοῦ Χατζῆ κι ὡς μὴν τὸ ὑπέγραφε. Μετὰ τῇ δοξολογίᾳ καὶ τοὺς λόγους ἀκολούθησε δεξίωση στὸ Στρατηγεῖο, ἐνῶ στὸ μεταξὺ εἰς ἀτελείωτον φαντασμαγορικὸν θέαμα ἄρχεται παρελαύνουσα κολοσσιαία διαδήλωσις καὶ ὠραία λαμπαδηφορία τῶν στρατιωτῶν, ὡς ἀτελεύτητος κινούμενος φωτεινὸς ῥυαξ ἐν μέσῳ ἀτελειώτων ζητωκραυγῶν, ἐνθα κυριαρχεῖ ἡ ἄγρυπνος ζωηρὰ σκέψις τῶν κληρωτῶν μας, ποὺ ἀνάμεσα εἰς τὰς ἄλλας ὅλας ζητωκραυγὰς ταράζουν τὸν ἄερα μὲ τὴν μοναδικήν: —Ζήτω ἡ Βόρειος Ἡπειρος. Δὲν μπορούσαν νὰ ξεχάσουν τὰ σκλαβωμένα ἀδέρφια τοὺς οὔτε οἱ πολῖτες, οὔτε ὁ στρατός. Διαισθάνονταν ὅτι κάτι δὲν πήγαινε καλὰ μὲ τὸ Βορειοηπειρωτικὸ ζήτημα...

Κάτι, πραγματικά, δὲν πήγαινε καλὰ. Μὲ τὴν ὑπογραφή τῆς ἰταλοαλβανικῆς συμφωνίας εἶχε μπεῖ σὲ νέα φάση. Μὲ βάση τὴ συμφωνία ἡ Ἰταλία εἶχε ἀναλάβει τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς Ἀλβανίας, στὰ σύνορα τῆς ὁποίας περιλαμβάνόταν καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος. Ὅ,τι καλὸ εἶχε ἐπιτευχθεῖ μὲ τὸν Αὐτονομιακὸν ἀγῶνα, ἐξουδετερωνόταν καὶ οἱ ἐλπίδες ποὺ εἶχε δημιουργήσει ἡ συμφωνία Τιτόνι-Βενιζέλου, πρὶν ἓνα χρόνον περίπου, ἔσβηναν. Ἡ Ἰταλία εἶχε ξαναγυρίσει στὶς σωβινιστικὲς βλέψεις της, ξεγελοῦσε ἀκόμα τὸ Βενιζέλο μὲ ὑποσχέσεις γιὰ παραχώρηση τῶν Δωδεκανήσων, αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ πιστέψει ὅτι καὶ ἡ Βόρειος Ἡπειρος καὶ τὰ Δωδεκάνησα εἶχαν χαθεῖ, καθησύχαζε τὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶχε μεθύσει ἀπὸ τὴ *Συνθήκη τῶν Σεβρῶν* ποὺ ξεπερνοῦσε τὰ πιὸ τολμηρὰ του ὄνειρα, οἱ ἄλλες ἐθνικὲς διεκδικήσεις μπῆκαν σὲ δεύτερη μοῖρα. Ποῦ νὰ φανταζόταν πὼς ἡ *Συνθήκη τῶν Σεβρῶν* θὰ γινόταν ὁ γκρεμὸς μέσα στὸν ὁποῖο θάπεφτε καὶ θὰ κατατσακίζόταν ἡ Ἑλλάδα! Ὅταν ὁ Κεμάλ ἔμαθε τοὺς ὅρους τῆς *Συνθήκης*, οὐρλιαξε σὰν ἄγριο θηρίο, σημείωναν οἱ βιογράφοι του. Κι ἀπὸ τὸ οὐρλιαχτὸ τοῦ λύκου, ξεπήδησε ἓνας νέος στρατός, φανατισμένος, ἀποφασισμένος νὰ ρίξει τοὺς Ἕλληνες στὴ θάλασσα, βοήθησαν καὶ οἱ «σύμμαχοι» σ' αὐτό, οἱ ἴδιοι ποὺ εἶχαν ὑπογράψει τὴ *Συνθήκη* ἀντὶ νὰ βοηθοῦν τοὺς συμμάχους τοὺς Ἕλληνες, ἄρχισαν νὰ ἐνισχύουν ἀπλόχερα τὸν Κεμάλ, βρῆκαν πρόσχημα τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου, τὰ ἴδια θὰ ἔκαναν κι ἂν κυβερνοῦσε ὁ Βενιζέλος, ἦταν τυχερὸς ποὺ ἠττήθηκε στὶς ἐκλογές. Οἱ Ἰταλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι, χωρὶς ντροπὴ, χωρὶς προσχήματα, ἔστελναν τὶς ἐνισχύσεις τοὺς, ἀπὸ κοντὰ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ, κι ἀπὸ τὰ βόρεια ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία τοῦ Λένιν, δὲν ἔμεινε κανένας νὰ μὴ βοηθήσει τὸ γκριζὸ λύκο, γιὰ ν' ἀφανίσει τὸν Ἑλληνισμό...

Καὶ στοὺς δυὸ πανηγυρισμοὺς, τὴ μιά γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Ἀδριανούπολης καὶ τὴν ἄλλη γιὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς *Συνθήκης εἰρήνης* μὲ τὴν Τουρκία, ὁ Πέτρος καὶ τὰ παιδιὰ του βρέθηκαν ἀπὸ τοὺς πρώτους στὴ Μητρόπολη καὶ στοὺς Στρατῶνες. Ἦθελαν νὰ γίνουν ἓνα μὲ τὸν πολὺ κόσμον, νὰ μεθέξουν στὴ χαρὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμό του, χτυπάει ἀλλοιῶς ἡ καρδιά, ὅταν ἀκουμπάει στὶς ζεστὲς καρδιὲς τοῦ πλῆθους, τὸ ἄτομο ἐξαφανίζεται, εἶναι πιά ἡ τεράστια καρδιά τοῦ Ἑλληνισμοῦ ποὺ ρυθμίζει μὲ τοὺς χτύπους

της τῇ μοῖρα τοῦ Ἑθνους. Οἱ γυναῖκες, ἡ Λευκή, ἡ Ἑλένη καὶ ἡ Κατερίνα ἔμειναν στὸ σπίτι, εἶχαν πολλές δουλειές νὰ κάνουν, ἔπρεπε νὰ φροντίσουν καὶ τὰ παιδιά, τὸν Πετράκη καὶ τὸ ἀβάπτιστο, τὸ ὄνομα τῆς Ἑλένης θὰ τῆς ἔδιναν, δὲν ἤθελαν ὅμως νὰ γίνει ἡ βάφτιση τώρα, περίμεναν τὸ Σπυρίδωνα νὰ γυρίσει, τὸ εἶχε ζητήσει ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν Πέτρο· ἡ Ἥπειρος ἔγραφε πὼς σύντομα θὰ ἐρχόταν, ὅμως ἀκόμα νὰ φανεῖ, ὁ Πέτρος ἦταν ἀποφασισμένος νὰ τὸν περιμένει...

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χαρμόσυνα ἐθνικὰ γεγονότα, ἦταν καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ προξενοῦσαν χαρὰ στὴν οἰκογένεια τοῦ Πέτρου. Ἡ ὑγεία τοῦ Βασίλη πῆγαινε καλά, τὸ πόδι εἶχε ξαναβρεῖ τὴν παλιά του κινητικότητα, κάποιος ἀνεπαίσθητος δισταγμός κατὰ τὴ βάδιση δὲν προξενοῦσε τώρα ἀνησυχία οὔτε στὸν ἴδιο, οὔτε στὸ Δημήτρη καὶ τοὺς ἄλλους γιατροὺς ποὺ τὸν παρακολουθοῦσαν. Ὁ Νίκος εἶχε τελειώσει τὴ Ζωσιμαία σχολή, μὲ ἄριστα καὶ αὐτός, ἐτοιμαζόταν τώρα γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο. Ἡ ἐσωστρέφεια ἔξακολουθοῦσε νὰ εἶναι χαρακτηριστικό του γνώρισμα, δὲν ἔδινε πολλές ἐξηγήσεις στοὺς ἄλλους ὅταν τὸν ρωτοῦσαν γιὰ τὰ σχέδιά του. Τὸ μόνο βέβαιο ἦταν πὼς θ' ἀκολουθοῦσε θετικὲς ἐπιστῆμες, μαθηματικά ἢ φυσικά, καὶ στὰ δυὸ ἦταν ἄριστος, τὴν τελευταία στιγμή, κατὰ τὶς εἰσαγωγικὲς ἐξετάσεις θὰ ἔπαιρνε τὴν ἀπόφαση. Ἦταν, τέλος, καὶ ἡ Χριστίνα ποὺ σκορποῦσε γύρω της εὐφορία καὶ γέμιζε τὸ σπίτι τριαντάφυλλα. Τὸ πρόσωπό της καθρέφτιζε τὴν ἀγαλλίαση τοῦ ἐσωτερικοῦ της κόσμου, ἔλαμπε ἀπὸ ἱκανοποίηση, σημάδι, πὼς κάτι μεγάλο εἶχε συμβεῖ. Κάποτε, δυὸ-τρία χρόνια πρὶν εἶχε μιλήσει σκληρὰ στὸν πατέρα της, ὅταν τῆς πρότεινε νὰ διαλέξει κάποιο ἀπὸ ὁμάδα λαμπρῶν νέων τῆς πόλης, ὡς σύντροφο τῆς ζωῆς της. —Τὸν ἄντρα μου, πατέρα, θὰ τὸν διαλέξω μόνη μου, δὲν θέλω προξενῆτρες, μὴ μοῦ ξαναμιλήσεις γιαντό. Ὅλα ἔδειχναν ὅτι τὸν εἶχε διαλέξει. Δὲν εἶχε πεῖ ἀκόμα τίποτα, οἱ ἄλλοι ὅμως διαισθάνονταν ὅτι ἡ ἐπιλογή της θὰ ἦταν ἡ καλύτερη...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΕΚΛΟΓΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οί χαρούμενες μέρες δὲν κράτησαν πολύ. Πάνω στὴν ἀποκορύφωση τῆς χαρᾶς γιὰ τὴν ὑπογραφή τῆς *Συνθήκης εἰρήνης* μετὰ τὴν Τουρκία, γιόρταζε ἀκόμα ὁ κόσμος στὰ σπίτια, στοὺς δρόμους, στὶς πλατεῖες, ἔπασσε σὰν βόμβα καὶ ὡς συγκλονισμός, ποὺ φέρει ἓνας κεραυνὸς ἐκρηγνύμενος εἰς ἀνοιχτὸν χώρον, πλημμυρισμένον ἀπὸ διασκεδάζοντα πλήθη, ἡ εἶδηση γιὰ τὴν ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου, γύριζε στὴν Ἀθήνα, φέρνοντας στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τὴ *Συνθήκη* τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας. Ἡ ἀπόπειρα ἐγίνε στίς 30 Ἰουλίου 1920, στὸ σταθμὸ τῆς Λυών, ἀπὸ δυὸ ἀπότακτους βασιλικοὺς ἀξιωματικούς, τὸν Κυριάκη καὶ τὸν Τσερέπη, τὴ στιγμή ποὺ ὁ Βενιζέλος ἐτοιμαζόταν ν' ἀνεβεῖ στὸ τραῖνο γιὰ τὴν ἐπιστροφή του. Τὰ Πάννινα γιόρταζαν ἀκόμα τὰ ἐπινίκια στὴν κεντρικὴ πλατεία, τὰ κανόνια χαιρέτιζαν τὴ νίκη, οἱ μουσικὲς ἔπαιζαν ἐμβατήρια καὶ χαρούμενους σκοπούς, οἱ σημαῖες καὶ τὰ λάβαρα κυμάτιζαν, δεύτερη μέρα γιορτῆς καὶ οἱ συντεχνίες καὶ τὰ σωματεῖα πρόβαλλαν τὴ συμμετοχὴ τους στὸ μεγάλο γεγονός μετὰ τὴ δική τους ἐορταστικὴ ἐκδήλωση. Στὴν πλατεία στήθηκε σηματοδότης ἐξέδρα κι ὁ δήμαρχος καὶ τὸ δημοτικὸ συμβούλιο ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ χαιρετήσουν τὰ πλήθη, ὅταν ἀκούστηκαν οἱ φωνὲς τῶν ἐφημεριδοπωλῶν ποὺ διαλαλοῦσαν τὰ *παραρτήματα* μετὰ τὴ φοβερὴ εἶδηση: *Χτύπησαν τὸ Βενιζέλο στὸ Παρίσι! Τὸ τί ἐπηκολούθησεν* -σημειώνει ὁ χρονικογράφος- *εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατον νὰ περιγραφῇ. Καὶ ὅπως εἰς τὰς καλοκαιρινὰς θαλάσσας ἐξαφνικὴ ἀγριότης συννέφων σκοτεινιάζει καὶ ἀγριεῖται ὅλα, εἰς μίαν στιγμὴν ἓνας τυφῶνας ἐκλωθογύρισε τὴν πλατεῖαν καὶ μία φωνὴ ἐβγήκεν ἀπὸ τὴν ἐορτάσιμον ἐξέδραν: —Θάνατον! Θάνατον εἰς τοὺς προδότας!.. Αἱ φυσιογνωμίαι ἔχασαν τὴν ἀνθρωπίνην καλωσύνην, τὰ μάτια τὰς φαιδρὰς λάμπεις, βλέμματα βλοσυρά, ἀναπτόμενα ἀπὸ τὴν φωτιὰν τῶν πλέον κρυφῶν ἐνστίκτων, ἤρχισαν ν' ἀναζητοῦν ὀλόγυρα ἐχθροὺς - ἓνα ἀντικείμενον, τέλος πάντων, νὰ ἐκσπάσῃ, δικαίως ἢ ἀδίκως, μία ὀργή: —Θάνατον! Θάνατον εἰς τοὺς προδότας!*

Τὸ πρόγραμμα τοῦ γιορτασμοῦ διακόπηκε, τὸ συγκεντρωμένο πλήθος συγκρότησε ὀγκώδη διαδήλωση, κατευθύνθηκε πρὸς τὸ μέγαρον τῆς Γενικῆς διοικήσεως, διψοῦσε γιὰ πληροφορίες. Εὐτυχῶς εἶχε φτάσει ἡ εἶδηση πὺς ἡ

ἀπόπειρα εἶχε ἀποτύχει, μίλησε ἀπὸ τὸν ἐξώστη ὁ Γ. διοικητὴς Καλεῦρας καὶ ὁ στρατηγὸς Νεγρεπόντης, τὸ πλῆθος ἡσύχασε κάπως, ἡ διαδήλωση ὁμως συνεχίστηκε, πέρασε ἀπὸ τοὺς μεγάλους δρόμους τῆς πόλης, ζητωκραυγάζοντας ὑπὲρ τοῦ Βενιζέλου καὶ ἐκστομίζοντας κατάρες ἐναντίον τῶν δολοφόνων, γιὰ νὰ διαλυθεῖ ὕστερα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Ὅλα αὐτὰ δημιούργησαν ἀνησυχία στὴν πόλη, εὐτυχῶς, χάρι στα ἐγκαιρα μέτρα τῶν ἀρχῶν

Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βενιζέλου.
(Ἀπὸ λιθογραφία τῆς ἐποχῆς)

δὲν ἐγιναν ἔκτροπα, ὅπως σ' ἄλλες πόλεις τῆς Ἑλλάδας, προπαντὸς στὴν πρωτεύουσα, ὅπου διαλύθηκαν τὰ γραφεῖα καὶ τυπογραφεῖα τῶν ἀντιπολιτευόμενων ἐφημερίδων, λεηλατήθηκαν καὶ καταστράφηκαν σπίτια, ἐγιναν πολλὲς συλλήψεις καί, τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, δολοφονήθηκε ἐν ψυχρῷ, στὶς 31 Ἰουλίου, στὴν ὁδὸ Κηφισιάς, ἀπὸ τοὺς μπράβους τῶν ταγμάτων ἀσφαλείας τοῦ Γύπαρη, ἓνας λαμπρὸς ἀγωνιστὴς καὶ σπάνιος πνευματικὸς ἄνθρωπος: ὁ Ἴων

Δραγούμης. Ἡ δολοφονία του ἐξανέμισε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ συμπάθεια ποὺ εἶχε δεῖξει ὁ λαὸς γιὰ τὴν πρωθυπουργό του, ἐξαιτίας τῆς ἐναντίον του ἀπόπειρας, κάτι ποὺ ὑποχρέωσε τὸ Βενιζέλο νὰ στείλει θερμὸ συλλυπητήριο τηλεγράφημα στὴν οἰκογένεια τοῦ Δραγούμη, στὸ ὁποῖο ἔκανε ἰδιαίτερη μνεία γιὰ τὶς μεγάλες ἐθνικὲς ὑπηρεσίες τοῦ νεκροῦ.

Ἡ Ἥπειρος καταδίκασε ἐντονα τὴν ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βενιζέλου, μὲ ἀγανάκτησιν, θυμὸν καὶ ὀργὴν γιὰ νὰ καταλήξει: *Ἡμεῖς - ἡ ἀντιπολίτευσις - ἐκτὸς τῶν ἄλλων ὅλων, κλαίμεν καὶ θύματα ἐντιμα καὶ ἀθῶα κάθε νέαν τοιαύτην φορὰν (ὅταν γίνονταν ἐπαναστατικὰ κινήματα). Μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωρῶμεν ὅτι οἱ κατὰ καιροὺς αὐτοὶ παράφρονες ὠρκίσθησαν ὄχι νὰ βλάψουν τὴν συμπολίτευσιν, ἀλλὰ νὰ ξεθεμελιώσουν τελείως καὶ νὰ διασεύσουν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως - πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς - τὴν Ἀντιπολίτευσιν.* Τὶς ἐπόμενες μέρες ἡ Ἥπειρος δημοσίευε ἐκτενῆ σχόλια γιὰ τὴ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ Ἰῶνα Δραγούμη καὶ τὸ ἐθνικὸ ἔργο του, ἡ ἀναδημοσίευε κείμενα, ἀναφερόμενα σ' αὐτόν, ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες. Ἡ δολοφονία τοῦ Δραγούμη ἐγίνε τὸ κακὸ προηγούμενο γιὰ μιὰ ἄλλη ἐπίσης πολιτικὴ δολοφονία, τοῦ δημοσιογράφου Ἀνδρέα Καβαφάκη, ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς αὐτὴ τὴ φορὰ, ὅταν ἦταν πιὰ κυβέρνηση. Ὁ κύκλος τοῦ αἵματος δὲν κλείνει δυστυχῶς εὐκολα...

Τὴν ἐπόμενη τῆς ἀπόπειρας κατὰ τοῦ Βενιζέλου στὰ Γιάννινα καὶ σ' ὅλα τὰ χωριά τῆς Ἡπείρου ἔγιναν εὐχαριστήριες δοξολογίες γιὰ τὴ διάσωση. Στὶς 2 Αὐγούστου τὸ ἀπόγευμα πραγματοποιήθηκε στὴν πόλη μεγάλη στρατιωτικὴ παρέλαση, γιὰ τὴν ὑπογραφὴ τῆς *Συνθήκης εἰρήνης*, μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας, τὰ ἐργατικὰ σωματεῖα, ποὺ τὸ πρωῒ εἶχαν τελέσει δοξολογία στὸ Νησί, γιὰ τὴ διάσωση τοῦ Βενιζέλου, ἔκαμαν τὴ δική τους παρέλαση καὶ λαμπαδηφορία στοὺς κεντρικοὺς δρόμους.

Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βενιζέλου χαρακτηρίστηκε ὡς ἐκδήλωση εὐρύτερης συνωμοσίας. Ἀθρόες συλλήψεις καὶ φυλακίσεις στελεχῶν τῆς *Ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως*, ἔγιναν παντοῦ, καθὼς καὶ ἔρευνες στὰ σπίτια καὶ τὰ γραφεῖα γιὰ τὴν ἀνεύρεση ἐνοχοποιητικῶν στοιχείων. Ὑπῆρχε φυσικὰ συνωμοσία, ἀλλ' αὐτὴ εἶχε ὀργανωθεῖ στὴν Ἑλβετία, ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ Κωνσταντίνου, ποὺ συνεχῶς κατὰστρωνε σχέδια ἐξουδετέρωσης τοῦ Βενιζέλου. Τὶ σχέση ὅμως μπορεῖ νὰ εἶχαν οἱ ἀντιβενιζελικοὶ Γιαννιώτες μ' αὐτή; Καμιά. Γιαυτὸ καὶ ἡ ἔρευνα ποὺ ἔγινε σὲ 15-20 σπίτια καὶ γραφεῖα, εἶχε διχαστικὸ ἀντίκτυπο στὴν κοινωνία τῆς πόλης. Ἐκεῖ ποὺ ὅλοι μαζί γιόρταζαν τὶς νίκες τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ὑπογραφὴ τῆς *Συνθήκης εἰρήνης*, ἐνωμένοι αὐτὴ τὴ φορὰ, ἡ ἀπόπειρα, οἱ ἔντονες ἀντιδράσεις τῶν βενιζελικῶν, ἡ δολοφονία τοῦ Δραγούμη, οἱ συλλήψεις καὶ οἱ ἔρευνες, ἔρριξαν βαριά τὴ σκιά τους στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς ξαναγύρισαν στὶς πιὸ μαῦρες μέρες τοῦ Διχασμοῦ. Ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἐρευνήθηκε καὶ τὸ σπίτι τοῦ Χατζῆ. Μὲ πολλὴ προσοχὴ ὁ πολὺπαθος δημοσιογράφος σχολίασε τὸ γεγονός. Ἡ ἔρευνα, ἔγραψε *διεξήχθη μὲ ἄκραν λεπτότητα καὶ εὐγένειαν*. Δὲ βρέθηκε τίποτα τὸ ἐνοχοποιητικόν. Μόνο τρεῖς φάκελοι ἐπέσυραν τὴν προσοχὴ τοῦ δικαστικοῦ ποὺ διενεργοῦσε τὴν ἔρευνα. Εἶχαν τίτλους: 1) *Σχέδια τραγουδιῶν καὶ σονέττων*. 2) *Σημειώσεις καὶ ἀνάλυσις στὸ διήγημα*. 3) *Κριτικὰ σημειώματα - ὁ Βηλαρᾶς*. Ὁ δικαστὴς σὰ νὰ ντράπηκε, ὅταν ἄνοιξε τοὺς φακέλλους καὶ εἶδε τὸ περιεχόμενό τους. Ὁ Χατζῆς, μὲ συγκρατημένο τρόπο ἴσχυε ἀκόμα ὁ στρατιωτικὸς νόμος- ἐξέφραζε τὴν πικρία του γιὰ τὴν ἔρευνα καὶ περισσότερο γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ ὑπῆρχαν, ὅτι σχεδιαζόταν ἡ καταστροφὴ τῶν γραφείων καὶ τυπογραφείων τῆς *Ἡπείρου*. Τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* μετὰ τὴν ὁλοκλήρωση τῶν ἐρευνῶν ἔγραψε: *Πληροφορούμεθα ὅτι αἱ ἐνεργηθεῖσαι καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας ἀρχῆς ἔρευναι εἰς οἰκίας καὶ γραφεῖα ἀντιπολιτευομένων δὲν ἀνεκάλυψαν οὐδὲν τὸ ἐνοχοποιητικόν*.

Σ τὸ σπίτι τοῦ Πέτρου ἡ ἀτμόσφαιρα φορτίστηκε ἐπικίνδυνα. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα, σπάνια συζητοῦσαν πολιτικά, σὲ χαμηλοὺς τόνους πάντοτε, ἡ σκέψη καὶ οἱ φροντίδες ὧν ἦταν ἀφιερωμένες στὸ Βασίλει, δὲν ἔμειναν περιθώρια γιὰ ἄλλες ἐνασχολήσεις, πολιτικὲς δραστηριότητες ἢ κι ἀπλὲς συζητήσεις ἀκόμα, γύρω ἀπὸ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. Ἡ οἰκογένεια εἶχε ἐκπληρώσει τὸ καθήκον τῆς ἀπέναντι στὴν πατρίδα, ὁ Βασίλης

μαχητής στην πρώτη γραμμή, ἔχυσε τὸ αἷμα του πολεμώντας τὸν ἐχθρό, λιώντας σωστός, ἀκόμα καὶ τοῦ χάρου μπόρεσε καὶ ξέφυγε· ὁ Δημήτρης στὸ νοσοκομεῖο, πρόσφερε τίς δικές του ὑπηρεσίες, δούλεψε σκληρὰ στίς κρίσιμες μέρες τοῦ πολέμου, μετὰ τὴν ἐνοποίηση τοῦ κράτους ἔστειλαν καὶ στὰ Γιάννινα τραυματίες ποὺ μπορούσαν νὰ ταξιδέψουν, ξενυχτοῦσε πολλές βραδυνές μαζί τους. Κι ὁ Πέτρος... Ἔδωσε κι αὐτὸς τὴ συνεισφορά του στὴν πατρίδα, μ' ἄλλους τρόπους, μοίρασε τ' ἀγαθὰ του σὲ πεινασμένους, νὰ κρατηθοῦν στὴ ζωὴ, ἦταν μεγάλη πατριωτικὴ πράξη τότε νὰ δίνεις τὰ μέσα στὸν κόσμο νὰ σωθεῖ, ἡ οἰκογένεια ἔνοιωθε περηφάνεια γιὰ τὴ συνεισφορά τῶν μελῶν της. Στὸ βάθος ἦταν ὅλοι ἱκανοποιημένοι γιατί εἶχαν σταματήσει καὶ οἱ διαπληκτισμοί, οἱ ἐντονότατοι πολλές φορές, ἀνάμεσα στὰ δυὸ ἀδέρφια, γιὰ τὸ Βενιζέλο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο, ἡ οἰκογένεια εἶχε ξαναβρεῖ τὴ συνοχὴ καὶ τὴ γαλήνη της. Καὶ νά! Τὴν ὥρα ποὺ ὅλη ἡ Ἑλλάδα πανηγύριζε ἐλπίζοντας σὲ γρήγορο τερματισμὸ τοῦ πολέμου (ξεχνοῦσαν τὸ γκρίζο λύκο τῆς Ἀνατολίας, τὸν Κεμάλ, ὅσους ὑπέγραψαν τὴ *Συνθήκη* ὅλους τοὺς εἶχε γράψει στὸ μαῦρο δεφτέρι, ἦταν προδότες γιαντόν, θὰ ἔπαιρνε ὁ ἴδιος στὰ χέρια του τὴν τιμὴ τῆς Τουρκίας, θὰ ἔρριχνε τοὺς Γιουνάνηδες στὴ θάλασσα), ἦρθε κι ἔπεσε σὰν κεραυνὸς σὲ ξάστερο οὐρανὸ ἡ εἰδηση γιὰ τὴ δολοφονικὴ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βενιζέλου. Ὁ Βασίλης εἶχε γίνει ἄλλος ἄνθρωπος. Ἐφερνε γύρω στὸ σπίτι σὰ λαβωμένο θεριό, οἱ προδότες, φώναζε, μῆνες ὁλόκληρους εἶχε νὰ ὑψώσει ἔτσι τὴ φωνή του, οἱ προδότες, τὴ μέρα ποὺ γύριζε ὁ Ἐθνάρχης στὴν πατρίδα, μὲ τὴ *συνθήκη* τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας στὰ χέρια του, δὲν εἶχε στεγνώσει ἀκόμα ἡ μελάνη ὅσων τὴν ὑπέγραψαν, αὐτὴ τὴ μέρα διάλεξαν οἱ προδότες νὰ τὸν δολοφονήσουν. Ὑπάρχει μεγαλύτερο ἐγκλημα ἀπ' αὐτό; Ὅσοι τὸ σχεδίασαν πρέπει νὰ στηθοῦν μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα... Μὰ γιὰ τὸ Θεό, δὲ μπορούν τίποτα νὰ σεβαστοῦν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι; Δὲ μπορούν οὔτε μιὰ φορὰ νὰ σκεφτοῦν ὅτι εἶναι Ἕλληνες; Ἕλληνες αὐτοί; Ξενοκίνητα ὄργανα ἐχθρικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἶναι, αὐτὲς ὑπηρετοῦν, δὲν ἔχουν καμιὰ σχέση μὲ τὴν πατρίδα μας... Σταμάτησε. Τὸ μέτωπό του εἶχε λουστει ἀπὸ ἰδρώτα, ἡ προσπάθεια ποὺ κατέβαλλε καὶ τὸ πάθος ποὺ τὸν συντάρασσε ἦταν ἀνώτερα ἀπὸ τὴ σωματικὴ του ἀντοχή, παρὰ τοὺς πολλοὺς μῆνες ἀνάρρωσης, ἔπεσε στὴν καρέκλα καὶ σκέπασε τὸ πρόσωπο μὲ τὰ χέρια του. —*Βασίλη*, ἔτρεξε κοντά του ὁ Δημήτρης, μαζί κι ὁ Πέτρος, ἠρέμησε, δὲν πρέπει νὰ ἀναστατώνεσαι, ἔχεις ἀνάγκη ἀκόμα ἀπὸ ἡρεμία, δὲν κάνουν καλὸ αὐτὲς οἱ ἐντονες συναισθηματικὲς ἐκρήξεις. —*Νὰ σωπάσω* λές *Δημήτρη* -τινάχτηκε πάλι ὁ Βασίλης- νὰ μὴ μιλήσω γιὰ μιὰ τέτοια ἀποτρόπαια πράξη, δὲν εἶμαι σὰν καὶ σένα *Δημήτρη*... Ὁ γιατρός ἔνοιωσε τὸ αἷμα ν' ἀνεβαίνει στὸ κεφάλι του. —*Καὶ πῶς εἶμαι ἐγὼ Βασίλη*, ἀπάντησε προκλητικά. —*Δὲ διαμαρτύρεσαι*, εἶπε ὁ ἄλλος, δὲν ἄκουσα ἓνα λόγο ἀπὸ τὸ στόμα σου ἐναντίον τῶν δολοφόνων... —*Εἶσαι ἄδικος Βασίλη*, πῆρε τὸ λόγο ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ ἀδερφοῦ του ὁ γιατρός, πρὶν ἐρθεῖς ἀπέξω μι-

λούσαμε με τὸν πατέρα γιὰ τὴν ἀπόπειρα, τὴν καταδικάσαμε με σκληρὰ λόγια, δὲ χτύπησαν στὴν πραγματικότητα τὸ Βενιζέλο οἱ δολοφόνοι, τὴν Ἑλλάδα χτύπησαν, τὴ στιγμὴ ποὺ ἄνοιγε τὰ φτερὰ γιὰ νὰ πετάξει, κανέναν δὲ συμφωνεῖ μ' αὐτὸ ποὺ ἔκαναν, ἡ τιμωρία τοὺς πρέπει νάναί ἀνάλογη

Ἰων Δραγούμης.

με τὴν πράξη τοὺς. — Ἔχει δίκιο, Βασίλη, φώναξε κι ὁ πατέρας, ὅλοι συγκλονιστήκαμε ἀπὸ τὴν ἀπόπειρα κι ὅλοι τὴν καταδικάσαμε, μὴν εἰσαι ἄδικος... — Νὰ δοῦμε τί θὰ γράψει κι ὁ φίλος σας ὁ Χατζῆς, μίλησε γρήγορα ὁ Βασίλης, γιὰ νὰ δώσει διέξοδο στὸ θυμὸ καὶ τὴν ἀγανάκτησή του. — Ὁ Χατζῆς θὰ μιλήσει ὅπως ὅλοι οἱ γνωστικοὶ Ἕλληνες, ἀπάντησε ὁ Πέτρος, νάσαι σίγουρος γιαντό.

Ὁ Χατζῆς ἔγραψε ἐκεῖνα ποὺ ἔπρεπε, ἀλλὰ μαζὶ κι ἓνα δορμὺ κατηγορῶ, συγκαλυμένο, ἐναντίον τῶν ἄλλων δολοφόνων, ποὺ εἶχαν ἐκτελέσει τὸν Ἰωνα Δραγούμη. Τὸ μεσημέρι ποὺ συγκεντρώθηκε ἡ οἰκογένεια στὸ τραπέζι, βαρὺς ἱσκιος ἔπεσε πάλι ἀνάμεσά τοὺς. Ἡ ἀπόπειρα κατὰ τοῦ Βενιζέλου εἶχε σχεδὸν λησμονηθεῖ, τραῦμα ἦταν, θὰ γινόταν καλὰ, με τὴ δολοφονία τοῦ Δραγού-

μη ἀνατρίχιασαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες· μιὰ θεώρατη βελανιδιὰ εἶχε πέσει, χτυπημένη ἀπὸ τὸ τσεκούρι δολοφόνου ἀνεξέλεγκτου, τὸ βενιζελικὸ παρακράτος εἶχε κάνει τὸ μεγάλο ἔγκλημα, κι ἄλλοι μπορεῖ νὰ εἶχαν τὴν τύχη τοῦ Δραγούμη, Γυπαραιῖοι ἐνέδρευαν παντοῦ, τὸ ἴδιο ὅπως καὶ οἱ βασιλικοὶ δολοφόνοι, ὁ κόσμος ἔμεινε συλλογισμένος καὶ σιωπηρὸς, δὲν τολμοῦσε νὰ ἐκδηλωθεῖ. Νά, ἐδῶ στὰ Γιάννινα, ἔκαναν ἄνω κάτω δεκάδες σπίτια, τί προσδοκοῦσαν, ἀλήθεια, νὰ βροῦν ὅσοι ἔδωσαν τίς διαταγές, μυστικὴ ἀλληλογραφία τοῦ Χατζῆ με τοὺς δολοφόνους τοῦ Βενιζέλου; Καμιὰ σχέση δὲν εἶχαν οἱ Χατζῆδες ὅλης τῆς Ἑλλάδας ποὺ τοὺς ἀναστάτωσαν τὰ σπίτια καὶ πολλοὺς ἔρριξαν στὰ μπουντρούμια, τέτοιες διαταγές δίδονταν ἀπὸ πολὺ ψηλά, ἀπὸ τὴν Ἑλβετία, ἐκεῖ εἶχαν συγκεντρωθεῖ οἱ πιὸ φανατικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ Βενιζέλου, ὀργάνωναν τὰ σχέδια ἐξόντωσής του. Ὁ Βασίλης, καθόταν ἀμίλητος, αἰσθανόταν ἐνοχή, ὕστερα ἀπὸ ὅσα εἶχε πεῖ τὴν προηγούμενη μέρα, προπαντὸς δὲν τολμοῦσε νὰ κοιτάξει στὰ μάτια τὸ Δημήτρη, αὐτὸν εἶχε θίξει περισσότερο, κάποια στιγμὴ ξέσπασε: — Συγχώρα με ἀδελφέ,

για τις άστοχες κουβέντες μου, δέν έβγαιναν από την καρδιά μου, ήταν λόγια του πάθους που μάς ρημάζει τόσα χρόνια τώρα. Δέν έχυσα τó αίμα μου στη Μακεδονία για να μπορεί τó όποιο παρακρατικό περίτριμμα να δολοφονεί έναν Δραγούμη, ξέρω καλά τι έχει κάνει για τη Μακεδονία μας, τάμαθα όταν πολεμούσα, συγχωρείστε με όλοι σας, είπε πάλι και σηκώθηκε όρθιος. Τό ίδιο έκανε κι ό Δημήτρης, την ίδια στιγμή ό ένας έπεσε στην άγκαλιά του άλλου, δέν έλεγαν να χωρίσουν. Τά μάτια όλων είχαν δακρύσει, έλᾶτε, είπε ό Πέτρος, τó τραπέζι περιμένει. Άς εύχηθούμε να σταματήσει εδώ τó κακό, φτάνει τó αίμα που χύθηκε από άδελφοκτόνους σπαραγμούς. Κάθισαν, από τó νοϋ τους όμως δέν έφευγε ή δολοφονία του Δραγούμη, κι οϋτε ό φόβος για συνέχιση τέτοιων έκτροπων. Οί έκλογές πλησίαζαν, θα γίνονταν τόν Όκτώβριο έλεγαν οί έφημερίδες. Τι θάβγαζαν οί κάλπες; Άν έρχονταν οί άντιβενιζελικοί στην έξουσία, ποιός έγγνόταν πώς δέ θα προχωρούσαν σ' άντεκδικήσεις; Ό Πέτρος τά λογάριζε όλα, γιαυτό δίσταζε να προχωρήσει στην όργάνωση του νέου μαγαζιού του στην Καλούτσιανη, που είχε αποφασίσει από χρόνια, πάντα έβρισκε πώς δέν ήταν ή κατάλληλη στιγμή να τ' ανοίξει, έπρεπε να τελειώσει όριστικά ό πόλεμος για να τó επιχειρήσει. Είχε στο μεταξύ άνακαινίσει τó παλιό μαγαζί, τó γέμισε έμπόρευμα λειτούργησε και νέα τμήματα, ή πελατεία είχε πολ- λαπλασιαστεί, δόξα σοι ό Θεός, έλεγε ό Πέτρος κι έκανε τó σταυρό του.

Στη Βόρειο Ήπειρο, για την τύχη της όποίας ό Βενιζέλος και οί κυβερνητικοί παράγοντες αίσιοδοξούσαν, ή κατάσταση βάδιζε από τó κακό στο χειρότερο. Οί άλβανικές συμμορίες, κάτω από κυβερνητική κάλυψη, ρήμα- ζαν τόν τόπο, ό έλληνικός πληθυσμός βρισκόταν σ' απόγνωση - και πότε δέ βρέθηκε τó μαρτυρικό αυτό τμήμα της Ήπείρου σ' απόγνωση; Συμμορίες και τότε κακουργοϋσαν σέ βάρος τους, συμμορίες και σήμερα τó ίδιο κά- νουν, ποιά είναι ή δημοκρατία που έφεραν οί κυβερνώντες; Κι έρχονταν και οί Ιταλικές έφημερίδες της έποχής κι έγραφαν, για να καλύψουν τά δικά τους σχέδια, πώς ό έλληνικός στρατός ήταν έτοιμος να προελάσει στη Β. Ήπειρο! Ό Χατζής, που ποτέ δέν ξεχνοϋσε τó Βορειοηπειρωτικό, έγρα- ψε, στα τέλη Αυγούστου, άρθρο με τόν τίτλο: Οί Άλβανοί εις την Άλβανίαν και οί Ήπειρώται εις την Ήπειρον. Εϋχόμαστε με την καρδιά μας -ση- μείωνε- για μιá Άλβανία Άλβανική με τά Άλβανικά τέκνα της! Άλλ' οϋτε ένα βήμα Άλβανικόν επί έλληνικού πληθυσμού και έδαφών. Τοιαύτη άδικος προθέσις θα εύρισκε νεκρόν πᾶν αίσθημα συμπαθείας έμπρός εις τó αίσθημα έθνικῆς τιμῆς και καθήκοντος άπέναντι άδελφών.

Σοβαρό ζήτημα δημιουργήθηκε για τις κοινότητες της Ήπείρου και ιδιαίτερα της περιοχής Ζαγορίου από την εξαγγελία των κυβερνητικών προθέσεων για μόνιμη εγκατάσταση των σκηνιτών κτηνοτρόφων στα χωριά. Τό ζήτημα είναι λεπτό, έγραφε ή Ήπειρος. Ή εγκατάσταση άποτελεί ζήτημα έθνικῆς οικονομίας και ύποχρεωση μέρι- μνας του κράτους για μιá τάξη χρήσιμων πολιτών. Από τó άλλο μέρος πρέπει να πε- ριφρουρηθούν και τά συμφέροντα των κοινοτήτων. Οί τελευταίες κατηγορηματικά δή- λωσαν ότι δέ θα δέχονταν σκηνίτες στα χωριά τους, θ' απέβαινε σέ βάρος των μόνιμων

κατοίκων. Μακάρι νά μὴν ἀντιδροῦσαν ἔτσι οἱ κοινότητες καὶ νά εἶχε γίνει ἀπὸ τότε ἡ ἐγκατάσταση τῶν σκηνιτῶν. Δὲ θὰ ρήμαζαν ἔτσι τὰ χωριά πολλῶν περιοχῶν. - Τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Σπυρίδωνα δὲν ἔλεγε νά τελειώσει. Τὸ Πατριαρχεῖο εἶχε κάνει φιλικὸ διάβημα πρὸς τὴν κυβέρνηση, ζητώντας τὴν ἐπαναφορὰ τῶν καταδιωκό-

Ο ἅγιος Ἰωάννης τῆς Μπουνίλας.

μενων μητροπολιτῶν στοὺς θρόνους τους. Τὸ Πατριαρχεῖο τὸ παράκαμε, ἔσπευσε νά γράψῃ τὸ Βέλος.- Βεβαίως, τὸ παράκαμε, ἐιρωνευόταν ὁ Χατζῆς, ἀφοῦ δὲν πῆρε τὴ γνώμη τοῦ «Βέλους». Πρέπει ἐπὶ τέλους νά μάθῃ, καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ὅτι ὅπως ἔγιναν ὅλα σαλάτα σήμερον, ὅπως εἶναι εὐκολώτατον νά μεταποιητῇ ὁ οἰοσδήποτε ἔχων πέντε κάσες τυπογραφικὰ στοιχεῖα εἰς δημοσιογράφον, ἄλλο τόσον εὐκολώτερον εἶναι καὶ ὁ οἰοσδήποτε

ἐκδίδων ἐφημερίδα νά γίνῃται καὶ Πατριάρχης.- Τερματίσθηκε, ὕστερα ἀπὸ πολυήμερη διαδικασία, ἡ δίκη τῶν δυὸ στρατιωτικῶν γιατρῶν ποὺ κατηγοροῦνταν γιὰ καταχρήσεις στὸ στρατιωτικὸ νοσοκομεῖο, τὸ 1918. Καὶ οἱ δυὸ κρίθηκαν ἔνοχοι καὶ καταδικάστηκαν σὲ διετὴ φυλάκιση ὁ καθένας καὶ ἔκπτωση ἀπὸ τὸ βαθμὸ τους.- Ἄγριος φόνος συγγλόνισε τὰ Γιάννινα στίς 28 Αὐγούστου, παραμονὴ τῆς γιορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μπουνίλας. Στὸ ὁμώνυμο χωριὸ ὁ Ἰωάν. Παργηγὸς σκότωσε μὲ μαχαιριῆς τὴν προγονὴ του Φερενίκη Ἀναστασίου, γιὰ λόγους τιμῆς, κάτι ποὺ δὲν εὐσταθοῦσε. - Τὸ Λουτράκι προτιμοῦσαν τότε οἱ Γιαννιώτες γιὰ λουτρά καὶ παραθερισμό. Διαβάξω: Ἀκμαιότατος καὶ δροσερός ἀπὸ λουτροθεραπείαν καὶ εὐχάριστον παραθερισμόν ἐπανέκαμψε μετὰ τῆς ἀξιότιμου κυρίας του, ὁ ἀγαπητὸς φίλος δικηγόρος τῆς πόλεως μας κ. Κων. Κατσαδήμας καὶ ἐπανελάβε τὰς δικηγορικὰς ἀσχολίας του παρὰ τῇ μεγάλῃ πελατεῖᾳ του. Ἀπὸ τὸ Λουτράκι εἶχαν ἐπιστρέφει ἀνανεωμένοι καὶ οἱ Ἀθαν. Στούπης, δικηγόρος, μετὰ τῆς κυρίας του καὶ Δ. Ἀράπης, μετὰ τῆς κυρίας του ἐπίσης. - Στίς 6 Σεπτεμβρίου ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ Σπιτιοῦ τοῦ Στρατιώτου ποὺ εἶχε ἀνοίξει ἡ ΧΑΝ (Χριστιανικὴ Ἀδελφότητα Νέων).

Σ τίς 8 Σεπτεμβρίου, τὸ ἀπόγευμα, ἔφτασε στὰ Γιάννινα μέσω Πρεβέζης ὁ Ἡπειρώτης ὑπουργὸς Περιθάλψεως Σπ. Σῆμος. Οἱ ἀρχὲς τὸν περιέμεναν νά τὸν χαιρετήσουν, μαζὶ μὲ πολὺ κόσμον, στὸν Ἀη-Γιάννη τοῦ Μπουνίλας. Τὸν ὑπουργὸ συνόδευαν ἀπὸ τὴν Πρέβεζα ὁ Γενικὸς διοικητὴς Α. Καλεῦρας, ὁ νομάρχης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χωροφυλακῆς κ.ἄ. Στὴν πλατεία τοῦ ἔγινε ἐνθουσιώδης ὑποδοχή. Μὲ τὴν ἄφιξή του στὰ Γιάννινα ἀρχίζει ἐπίσημα, ἀπὸ πλευρᾶς κυβερνητικῆς, ἡ προεκλογικὴ περίοδος. Ὅλοι ὑπέθεταν ὅτι αὐτὸς θὰ ἦταν ἐπικεφαλῆς τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ στὰ Γιάννινα. Τὸ προβάδισμα τοῦ Σίμου δυσαρέστησε τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Π. Δαγκλῆ, ποὺ εἶχε συνδεθεῖ ἤδη μὲ τὸν κόσμον τοῦ νομοῦ ἀπὸ τίς προηγούμενες ἐκλογικὰς ἀναμετρήσεις καὶ διέθετε σημαντικὴ ἐκλογικὴ δύναμη. Ἡ δυσαρέσκεια τῶν ὁπαδῶν τοῦ Δαγκλῆ φάνηκε καὶ κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σίμου, κάτι ποὺ ἐπεσήμανε ἡ Ἡπειρος. Ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴν -ἐγγραφε-

δὲν ἔλειψεν ὁ ἀντιπολιτευόμενος κόσμος, ἃν δὲ παρατηρήθησαν «ἀπέχθες» τῆς ὑποδοχῆς, οὗτοι ἐγένετο προφανῶς ἀντιληπτὸν ὅτι δὲν ἀνῆκον εἰς τοὺς ἀντιπολιτευομένους, ἀλλὰ εἰς ἄλλους κύκλους. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Σίμος εἶχε συμπάθειες καὶ στὴν ἀντιπολίτευση, τὴν ἡμέρα μάλιστα τῆς ἀφιξῆς του ἢ Ἡπειρος τοῦ ἀφιέρωσε ἐγκωμιαστικὸ ἄρθρον μὲ τίτλο: Ἐντεῦθεν τὸν χαιρετᾷ ἡ Ἡπειρωτικὴ ἐκτίμησις, ποὺ κατέληγε: Διὰ τοῦτο ὁ ἐρχόμενος σήμερον Ἡπειρώτης ὑπουργὸς κ. Σίμος δύναται νὰ εἶναι ὑπερήφανος διότι ὄχι ἡ ἐφήμερος καὶ ἀσταθὴς καὶ παιγνιώδης μικροπολιτικὴ, ἀλλ' ἡ Ἡπειρωτικὴ σταθερωτέρα ἐκτίμησις τὸν χαιρετίζει, ἀνεξαρτήτως πάσης πολιτικῆς ἀποχρώσεως καὶ ἐννοίας. Στὴν ὑποδοχὴ του παρευρέθησαν πολλοὶ ἀντιπολιτευόμενοι, ἀπόδειξη πὼς ἡ ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ εἶχε ἀπήχηση. Στὴν ὁμιλία του ὁ Σίμος, ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ Ἀβέρωφ, ὕστερα ἀπὸ προσφώνηση τοῦ δημάρχου Ἰωαννίδη, μίλησε γιὰ τὴν ἀνάγκη νὰ γίνηι ἡ Ἡπειρος, μὲ τὶς φροντίδες τῶν ἀντιπροσώπων τῆς στῆ βουλῇ, χώρα προκοπῆς καὶ εὐημερίας καὶ ὑποσχέθηκε τὴ λύση τῶν μεγάλων Ἡπειρωτικῶν προβλημάτων (ἀπὸ τότε περιμένουν ἀκόμα τὴ λύση τους). Γιὰ τὸ Βορειο-Ἡπειρωτικὸ ζήτημα ὁ Σίμος ἦταν ἀπόλυτα αἰσιόδοξος, κάτι ποὺ δὲν εἶχε ἀντίκρουσμα, ἀφοῦ σὲ λίγο τόσο ὁ ἴδιος, ὅσο καὶ οἱ ἄλλοι αἰσιοδοξοῦντες, διαψεύστηκαν κατὰ τρόπο ὀδυνηρό.

Ἡ ἀφιξὴ τοῦ Σίμου ἀναζωπύρησε τὴν προεκλογικὴ κίνηση ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ καιρὸ. Καὶ μπορεῖ, βέβαια, στὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, σὲ τοπικὴ (ἀντίθεση Σίμου-Δαγκλῆ) ἢ καὶ πανελλήνια κλίμακα νὰ σημειώνονταν ἐνδοκομματικὲς διαμάχες, ὑπῆρχε ὅμως ὀργανωμένο κόμμα, μὲ σαφεῖς προσανατολισμούς, ποὺ κατέβαινε στὸν ἀγῶνα μὲ τὴν πεποίθησιν τῆς νίκης, μετὰ τὸ διπλωματικὸ θρίαμβον τοῦ ἀρχηγοῦ του, τὴν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Ἡ ἀντιπολίτευση εἶχε πετύχει τὴν ἐνοποίησίν της στὴν κορυφὴ τῆς ἡγεσίας της (Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις), στὴ βάση ὅμως ἐπικρατοῦσε ἀκόμα σύγχυσις, ἐκφραζόμενη καὶ ἀπὸ τὴν ἀρθρογραφία τόσο τῶν ἀθηναϊκῶν, ὅσο καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν ἐφημερίδων, ὡς πρὸς τὸν τρόπο τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνα καὶ τῆς κατάρτισης τῶν συνδυασμῶν. Ἡ προεκλογικὴ ἀρθρογραφία τῆς Ἡπείρου τὸ ἐπιβεβαιώνει. Σὲ ἄρθρον του μὲ τίτλο: Καὶ πάλιν διὰ τοὺς πνέοντας προεκλογικοὺς ἐνταῦθα ἀνέμους, ὁ Χατζῆς ἔγραφε: Ἀπὸ τίς πρῶτες ἐκλογές τοῦ 1915, ἡ Ἡπειρος εἶχε ἀγωνιστεῖ γιὰ τὴν κατάρτιση τοπικοῦ, ἀνεξάρτητου, Ἡπειρωτικοῦ συνδυασμοῦ, ποὺ θὰ ἀντιμετώπιζε τὸ συνδυασμὸ τῶν Φιλελευθέρων (Δαγκλῆ). Εἴτε ἡ γνώμη τῆς ἥτο πεπλανημένη, εἴτε διότι τὸ περιβάλλον ἥτο ἀκόμη πολιτικῶς ἄωρον, εἴτε, ἀκόμη, διότι τὸ βενιζελικὸν ρεῦμα ἐξάφνισε τοὺς ἀρχηγούς, ἡ «Ἡπειρος» ἀπέτυχεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς τοιούτου συνδυασμοῦ. Ἐπέτυχεν ὅμως ὁ ἄμαχος μὲν πολιτικῶς τόπος νὰ μὴν παραδοθῇ εἰς τὸν Δαγκλῆν, νὰ αἰσθανθῇ δὲ ὅπωςδήποτε τὸ πολλαπλῶς ὠφέλιμον τοῦ πολιτικοῦ ἀντιρροπισμοῦ καὶ ἀνταγωνισμοῦ, τεθοῦν δ' οὕτω, λεληθότως τότε, τὰ σπέρματα μιᾶς ἀνυπάρχοντος τέως ἀντιπολιτεύσεως, τὴν ὁποίαν, ἐν τῇ πραγματικῇ

της ολότητι, δὲν ἀντιπροσώπευον παρὰ αἱ βαθύτατοι πολυτεῖς ἀντιλήψεις καὶ πεποιθήσεις τῆς «Ἡπείρου», ἀπὸ τοῦ 1913 ἤδη.

Μὲ τὸ αἶσθημα αὐτὸ τοῦ ἡγετικοῦ ρόλου ποὺ διεδραμάτιζε, μέσω τῆς ἐφημερίδας του, ὁ Χατζῆς στὰ πολιτικὰ πράγματα τοῦ τόπου, συνέχιζε: Σήμερον ἀκόμη, μετὰ μίαν πολυετῆ πείραν καὶ μετὰ τόσα καὶ τόσα, δὲν ἀπεκρυσταλλώθη μὲν καὶ δὲν ἐμορφώθη εἰσέτι ἡ φυσιογνωμία τοῦ μέλλοντος ἐνταῦθα ἐκλογικοῦ ἀγῶνος καθαρὰ καὶ εὐκρινής..., πάντως ὁμως δὲν μᾶς διαφεύγει καὶ πάλιν ὅτι «ἡ πολιτικὴ κατάστασις» θὰ εἶναι κυριαρχῶν ἀέρας, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον θὰ στροβιλισθοῦν καὶ πάλιν αἱ Ἑπειρωτικαὶ ἐκλογαί. Αὐτὴ ἀτυχῶς εἶναι ἡ ἀλήθεια, λυπηρὰ μὲν, ἀλλὰ ἀλήθεια πάντως. Ποιὰ θὰ ἦταν ἡ στάσις τῆς Ἡπείρου ἀπέναντι στὴν κατάστασις ποὺ ἔτεινε νὰ δημιουργηθεῖ; Ἡ Ἑπειρος πᾶν ὅ,τι θὰ ἠδύνατο νὰ ἀδικήσῃ, νὰ βλάψῃ, νὰ στενοχωρήσῃ καὶ πάλιν τὸν τοσαῦτα παθόντα τοῦτον τόπον... εἰς τὰς παρούσας ἐκλογὰς θὰ τὸ ἀρνηθῇ καὶ εἰς φίλους καὶ εἰς ἐχθρούς. Ἦταν μιὰ ἀνδρική στάσις αὐτὴ τοῦ Χατζῆ, ἀφοῦ ἀρνιόταν νὰ ἐνταχθεῖ στὶς ἐπιταγὰς ὁποιοῦδήποτε κόμματος, καὶ θὰ στήριζε τὸν προεκλογικὸ του ἀγῶνα σὲ κριτήρια καθαρὰ Ἑπειρωτικά, κάτι ποὺ ἀπὸ χρόνια ἀποτελοῦσε τὸν καὶμὸ του. Οἱ σειρήνες ὁμως τῶν κομμάτων ἦταν -καὶ εἶναι- τόσο σαγηνευτικὲς καὶ τὰ ἀντιπολιτευτικὰ του βιώματα τόσο πρόσφατα καὶ ἔντονα, ποὺ δὲ μπόρεσε ν' ἀντισταθεῖ στὸν πειρασμὸ τῆς κομματικῆς ἔνταξης. Θὰ πολέμουσε ἀπὸ τὶς γραμμὲς τῆς Ἠνωμένης Ἀντιπολιτεύσεως, παρὰ τὶς ὑποσχέσεις ποὺ ἔδινε στὸν Ἑπειρωτικὸ λαό.

Ἡ περὶ πνεόντων πολιτικῶν ἀνέμων ἀρθρογραφία τοῦ Χατζῆ ἔδωσε ἀφορμὴ στὸ Βέλος νὰ τὸν εἰρωνευτεῖ. Ἀνεμολογία, χαρακτήριζε τὰ ἄρθρα καὶ πρόσθετε: Ἀναμένομεν τώρα μετὰ τὰ «περὶ ἀνέμων» καὶ τὰ «περὶ ὑδάτων». Καὶ ἡ ἀπάντησις τῆς Ἡπείρου: Πράγματι θὰ ἔλθουν ἐν καιρῷ, καὶ ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα των, καὶ «τὰ ὕδατα» αὐτά. Ἐκ συμπαθοῦς ἐπιεικειὰς ὡς ἓνα ἀναγκαῖον «ντοῦς» διὰ τοὺς μὴ ἐννοοῦντας τὰ πέριξ των προεκλογικὰ κόλπα καὶ παιγνίδια.

Τὸ δεῦτερο δεκαήμερο τοῦ Σεπτεμβρίου εἶχε ἀρθεῖ καὶ ἡ λογοκρισία κι ἔτσι ἡ πένα τοῦ Χατζῆ ἦταν πῶς ἐλεύθερη στὴν ἐκφρασὴ τῆς, ὅχι ὁμως ὅσο ἠθέλε, γιατί ἐξακολουθοῦσε νὰ ἰσχύει ὁ στρατιωτικὸς νόμος.

Τὸ θέμα τῆς δολοφονίας τοῦ Ἰωάννα Δραγούμη συνέχιζε ν' ἀπασχολεῖ τὴν κοινὴ γνώμη, ἰδιαίτερα τὴν Ἑπειρο. Τακτικὰ ἀναδημοσίευε ἀπὸ τὶς ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες ἄρθρα καὶ σχόλια, γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του καθὼς καὶ περιγραφὰς τῆς ἐκτέλεσής του. Ἡ ἐκθεσις ὁμως ποὺ ἔδωκε στὴ δημοσιότητα ἡ ἴδια ἡ οἰκογένεια τοῦ Δραγούμη συγκλόνισε πολλοὺς Γιαννιώτες. Ὁ Α. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, πρῶην νομάρχης Ἰωαννίνων, φίλος τῆς οἰκογένειας, ποὺ πῆρε τὴν ἄδεια νὰ δεῖ τὸ νεκρὸ -τὸν εἶχαν μεταφέρει στὸ νεκροταφεῖο ὅπου φυλασσόταν αὐστηρὰ ἀπὸ στρατιῶτες τοῦ Γύπαρη- μέτρησε 18 τραύματα στὸ σῶμα του: 7-8 εἶχαν γίνῃ με λόγχη καὶ 8-10 ἀπὸ σφαῖρες...

Ἡ προεκλογικὴ κίνησις στὴν Ἑπείρο ἄρχισε νὰ μορφολογεῖται σὲ συγκεκριμένα πλαίσια, μετὰ τὴν ὑποβολὴ αἰτήσεων ὑποψηφιοτήτων γιὰ ἐκλογὴ τοὺς ὡς βουλευτῶν. Ὡς τὶς 25 Σεπτεμβρίου εἶχαν ὑποβληθῇ 40-44 αἰτήσεις, βενιζελικῶν κι ἀντιβενιζελικῶν, τελικὰ θὰ ἔφταναν τοὺς 50. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς συμμετεῖχαν στοὺς ἐπίσημους συνδυασμούς, ἄλλοι κατέβαιναν ὡς ἀνεξάρτητοι, κι ἀπὸ τὰ δυὸ κόμματα, οἱ ὑποψηφιότητές τους, σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι χαρκτηρίζονταν ὀρφαναί. Ὑπῆρχαν καὶ μερικὲς ὑποψηφιότητες ποὺ δὲν εἶχαν κανένα χρώμα ἀκόμη, ἀναμένονσαι νὰ χρωματισθῶσιν: Ἦταν «αἱ κυροφυλακτικαί».

Οἱ φήμες γιὰ τὴν κατάρτιση τῶν συνδυασμῶν ὀργιάζαν. Κάθε ἐφημερίδα δημοσίευε καὶ τὰ δικά της ὀνόματα, ἀνάλογα μὲ τὶς συμπάθειες ποὺ εἶχε. Τίποτα ὅμως δὲν ἦταν ὀριστικόν, ὡς μόνον βέβαιον θεωροῦνταν πὼς οἱ συνδυασμοὶ καὶ τῶν δυὸ παρατάξεων θὰ καταρτίζονταν στὴν πρωτεύουσα. Σχετικῶς μὲ τὸν πνέοντα προεκλογικὸν ἄνεμον -ἔγραφε ὁ Χατζῆς- καὶ τὸ λεγόμενον προεκλογικὸν ρεῦμα, αἱ ἀτομικαὶ μας ἀντιλήψεις εἶναι αἱ ἑξῆς: Εὐρίσκονται ἐν πλάνῃ οἱ βλέποντες ρεῦμα ἀκατάσχετον βενιζελισμόν. Ὑπάρχει καὶ ἀντίρρευμα ἀντιβενιζελικόν, ἴσως ἰσόπαλον, ἀξιοσέβαστον ὅμως καὶ ὑπολογίσιμον ὡς σύνολον. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὅλως ἰδιαίτερος καὶ ἐξαιρετικῶς ἐδῶ εἰς τὴν Ἑπείρον, τὰ ἐκλογικὰ αὐτὰ ρεύματα δὲν δύναται ν' ἀποτελέσουν τὴν ἀκριβολογικῶς λεγομένην ἐκλογικὴν δύναμιν. Ὁ Χατζῆς ἔπεσε ἔξω στὶς προβλέψεις του γιὰ τὴ δύναμιν τῶν κομμάτων στὴν Ἑπείρο. Θὰ λέγαμε πὼς προσπαθοῦσε νὰ ἐνισχύσει τὸ ἠθικὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ στρατοπέδου, ἐν γνώσει του ὅτι, γιὰ τὴν Ἑπείρον τουλάχιστον, ὁ ἀγῶνας ἦταν χαμένος γιὰ τὴν Ἀντιπολίτευση. Ὁ Χατζῆς ἤξερε καλὰ τί συνέβαινε, ἦταν σίγουρος γιὰ τὴν ἀφοσίωσιν τῶν Ἑπείρωτων στὸ Μπάμπα, ἡ ἐφημερίδα του ὅμως, μόνον ἐκπρόσωπος τῆς Ἡνωμένης Ἀντιπολιτεύσεως, δὲν θὰ τὸ ἔλεγε ποτέ, τῇ στιγμῇ μάλιστα ποὺ οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιπολίτευσος ἦταν σίγουροι γιὰ τὴ νίκη τους, στὴ μεγάλη πλειοψηφία τῶν διαμερισμάτων τῆς χώρας.

Στὴν προεκλογικὴ ἀρθρογραφία του ὁ Χατζῆς ἐπανεφέρε τὴν παλιά του πρότασι, προτρέποντας τοὺς ψηφοφόρους νὰ ψηφίσουν ἀξιοκρατικά, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κόμματα. Σὲ ἄρθρον του καταφέρεται κατὰ τοῦ καταρτισμοῦ τῶν τυφλῶν συνδυασμῶν καὶ κατὰ τοῦ προεκλογικοῦ συνθήματος: Τὰ πρόσωπα δὲν ἔχουν σημασία. Ψηφίστε τὸ συνδυασμό, ὅπως εἶναι, ἄνθρωποι τοῦ κόμματος μετέχουν σ' αὐτόν. Ἀργότερα διαλέγουμε τὰ πρόσωπα. — Ἐ, λοιπόν, ὄχι! διαφωνεῖ ὁ Χατζῆς. Ἐξεγειρόμεθα πλέον ὅλοι κατὰ ἑνὸς τοιούτου συστήματος. Καὶ διὰ νὰ μὴ νομίσῃ κανεὶς ὅτι στρεφόμεθα νὰ πολεμήσωμεν μίαν μόνον διεύθυνσιν, μὲ τὰς γραμμὰς αὐτὰς -αἵτινες εἶναι ἡ παρούσα ἐκλογικὴ συνείδησις ὅλου τοῦ Ἑπείρωτικοῦ λαοῦ- λέμε ὅτι ἐξεγειρόμεθα κατὰ τοῦ τοιούτου συστήματος καὶ συνθήματος πρὸς ἀποβλάκωσιν τῆς κοινῆς γνώμης, εἴτε ἀπὸ ὁμόφρονας, εἴτε ἀπὸ ἀντιφρονοῦντας προέρχεται καὶ τὸ καταδικάζομεν καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν. Καὶ λέμε!

Πρόσωπα διαλέξτε καὶ πρόσωπα ψηφίστε!.. Χτύπημα διὰ τῆς ψήφου κατὰ τοιοῦτου δόγματος ὑβριστικοῦ διὰ τὴν ἐκλογικὴν συνείδησιν, ἀποτελεῖ ὄχι μόνον ὑπερήφανον διαμαρτυρίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ριζικὴν πλέον θεραπείαν τοῦ τερατώδους αὐτοῦ συστήματος, τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑποψηφίων ὑπὸ αὐτοκρατόρων συνδυασμαρχῶν καὶ ἀρχηγῶν. Ἰδέες προοδευτικές, ἀπὸ

Ὁ Γ. Χατζῆς-Πελλερὲν μὲ τὰ παιδιά του: Δημήτρη (ἀριστερὰ) καὶ Ἄγγελο (δεξιὰ).

τὸν συντηρητικὸ-κάποιοι τὸν ἀποκάλεσαν κι ἀντιδραστικὸ- Χατζῆ! Δὲν χρειάζεται προσπάθεια νὰ τίς ἀναλύσει κανεὶς γιὰ νὰ γίνουν κατανοητές, μιλοῦν ἀπὸ μόνες τους. Κι ὅμως! Πέρασαν ἀπὸ τότε ἑβδομήντα δύο ὁλόκληρα χρόνια καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύει τὸ σύστημα τῶν τυφλῶν συνδυασμῶν! Στὴν πρωτεύουσα καὶ τώρα ἀποφασίζεται ἡ ἐπιλογή ὧσων θὰ μετάσχουν στὰ ψηφοδέλτια τῶν κομμάτων. Καὶ βέβαια, οἱ ἐπιλεγόμενοι ἀπὸ τὸ κέντρο, δὲν ἔχουν πάντοτε καὶ τὸ ἀνάλογο ἀντίκρουσμα στὴ βάση, κι αὐτὸ ζημιώνει τὴν ἀξιοκρατία.

Ἐνισχυτικὴ τῶν ἀπόψεων τοῦ Χατζῆ ἦταν ἡ ἀρθρογραφία τῆς βενιζελικῆς ἐφημερίδας *Ἐλεύθερον Βῆμα*, τῆς μετριοπαθοῦς, -τὴν ἐξαλλοσύνη ὑπηρετοῦσε τὸ *Βέλος* καὶ ἡ ὁμάδα ποὺ τὸ στήριζε, οἱ *Περιβόλιοι* κατὰ τὸν Χατζῆ), ἡ ὁποία ἐπλεκε τὸν ὕμνο τοῦ ἀντιπολιτευόμενου Γ. Δούμα, γράφοντας:

Ὁ κ. Δούμας ἀποτελεῖ διὰ τὴν Ἑπειρωτικὴν κοινωνίαν σπανίαν μορφήν ἐξαιρετικῆς ἐντιμότητος καὶ ἀγνοτάτης ψυχικῆς συνθέσεως. Ἐκπροσωπεῖ τὴν πραγματικὴν ἀρετὴν, τὴν σεμνότητα ἥθους καὶ ἀπεικονίζει μίαν ἀλησμόνητον Ἑπειρωτικὴν παράδοσιν. Εἶναι, ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐπίλεκτος Ἑπειρώτης. Θλιβόμεθα διότι ἀνήκει εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Θὰ ἐθλιβόμεθα περισσότερο ἐὰν ἀνῆκε εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀντιδράσεως (αὐτοῦ εἶχαν τοποθετήσει τὸν Χατζῆ). Θὰ νύχόμεθα ἐρχόμενος εἰς τὴν Ἑπειρον νὰ ζητήσῃ τὰς ψήφους τῶν Φιλελευθέρων συμπολιτῶν του. Θὰ ἀπηνυχόμεθα νὰ ἐξήτῃ τὰς ψήφους τῶν ὀλίγων ἀντιπολιτευομένων. Θὰ μπορούσε νὰ μεταφραστοῦν τὰ τόσο ἐγκωμιαστικὰ σχόλια γιὰ τὸ Δούμα καὶ ὡς προσπάθεια προσεταιρισμοῦ του. Ὅτι καὶ νὰ ἦταν ὁ ὕμνος πρὸς τὸν ἀντιπολιτευόμενο ὑποψήφιο δικαίωνε τίς προτάσεις τοῦ Χατζῆ, ποὺ ἀντικρούοντας τὸ *Βῆμα*, γιὰ τὴν τελικὰ τοὺς τυφλοὺς συνδυασμοὺς ὑποστήριξε, γράφοντας πὺς ὁ Ἑπειρωτικὸς λαὸς θ' ἀπαντήσῃ ἐνθουσιωδῶς ἐγκρίνων τὴν πολιτικὴν, ἣν διέγραψεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, τόνιζε: Διαλέξτε πρόσωπα, χωρὶς ν' ἀκοῦτε πλέον σαπουνόφουσες ἀπὸ κανένα. Καὶ μέσα στὰ ἐκλεκτότερα ἐκλεκτότερον ἐν εἶναι καὶ τοῦ κ. Δούμα.

Στή συζήτηση παρενέβη, με ἐπιστολή του, πού δημοσιεύτηκε στο *Ἑλ. Βῆμα*, ὁ πρῶτος διευθυντής του Ν. Χ. Ζωνίδης, λαϊκὸς ὑποψήφιος, τώρα, ὅπως αὐτοχαρακτηρίζοταν. Ὁ Ζωνίδης, φανατικὸς βενιζελικὸς, δὲν εἶχε συμπεριληφθεῖ στο συνδυασμὸ τῶν Φιλελευθέρων Ἰωαννίνων, πιθανὸν λόγῳ τῆς νεαρῆς ἡλικίας του, σκεπτόταν ὅμως νὰ κατεβεῖ μὲ δική του κάλπη -τὸ ἐκλογικὸ σύστημα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ κάλπη καὶ τὸ σφαιρίδιο- γιαντὸ καὶ ἡ πρόταση τῆς *Ἡπείρου* γιὰ ἐκλογὴ τῶν ἱκανῶν τὸν ἐβρισκε σύμφωνο. Ἐγράφε στὴν ἐπιστολή του: *Ὅντως ὁ ἀγὼν σήμερον δὲν στρέφεται περὶ πρόσωπα, ἀλλὰ περὶ τὰς πολιτικὰς πεποιθήσεις καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς δύο ἀντιμαχομένων μερίδων, δύο ἀντιστρατευομένων ἀντιλήψεων, τῶν Φιλελευθέρων καὶ τῆς Ἀντιπολιτεύσεως. Ἀλλ' εἶναι παγκοίμως γνωστὸν ὅτι δὲν ἔχουν τὸ μονοπώλιον εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πεποιθήσεων τούτων ὠρισμένοι τάξεις, ἢ ὠρισμένα ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἐξέλαβον τὴν πολιτικὴν ὡς ἐπάγγελμα. Εἰς τὰς τάξεις ἑκατέρας τῶν μερίδων ὑπάρχουν καὶ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἡμπορεῖ ἕως χθὲς νὰ μὴν εἶχον ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πολιτικῆς κοινίστρας, ἀλλὰ τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν στεροῦνται τοῦ δικαιώματος νὰ τὸ πράξουν εἰς μίαν οἰανδήποτε εὐκαιρίαν. Καὶ παρακάτω: Τὸν συνδυασμὸν θὰ ἡδυνάμην, ἐγὼ τουλάχιστον, νὰ ἀντιληφθῶ καὶ νὰ ἐπιδοκιμάσω μόνον ἐὰν ἐντὸς αὐτοῦ περιλαμβάνωνται πρόσωπα ὑποδεικνύμενα ὑπὸ τῆς λαϊκῆς γνώμης καὶ ταύτης ἔχοντα τὴν ἐκτίμησιν. Ὅχι ὅμως πρόσωπα προφανῶς ἀποκρουόμενα ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης. Εἶναι φανερὸ πὼς ὁ Ζωνίδης ἀναφέρεται, ὅπως ἐξηγεῖ ἄλλωστε, σὲ βουλευτὲς τῶν Φιλελευθέρων, πού ἡ κοινὴ γνώμη εἶχε χαρακτηρίσει ὡς λιποτάκτες τοῦ ἀγῶνα τῆς παράταξης. Ὅπως καὶ νάταν ὁ νεαρὸς λαϊκὸς ὑποψήφιος ἦταν πιὸ κοντὰ στο Χατζῆ, παρὰ στὶς δυὸ ἐφημερίδες τοῦ κόμματός του. Θὰ ἐξελισσόταν σὲ καλὸ δημοσιογράφου καὶ πολιτικὸ, ἂν ἡ μοῖρα δὲν ἔκοβε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του στο Μικρασιατικὸ πόλεμο. Καὶ βέβαια, τὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα* διαφώνησε μὲ τὶς ἀπόψεις τοῦ παλιοῦ διευθυντῆ του. Στὴν ἄλλη βενιζελικὴ ἐφημερίδα, τὸ *Βέλος* ὑποστηρίζοταν ὅτι στὶς ἐκλογὲς τῆς 25 Ὀκτωβρίου -τότε εἶχαν ὀριστεῖ νὰ γίνουν, ἀναβλήθηκαν γιὰ μιὰ ἐβδομάδα (1 Νοεμβρίου), ἴσως λόγῳ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου- ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ κερδίσει τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, μόνον ἔτσι θὰ σωζόταν ἡ Ἑλλάδα. Θὰ εἶναι θάνατος διὰ τὴν Ἑλλάδα -τόνιζε ὁ ἀρθρογράφος Κ. Νάκος- ἐὰν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τῶν προσεχῶν ἐκλογῶν εὔρουν εὐνοϊκὸν ἔδαφος οἱ ἐν Βερολίνῳ, Σόφια, Ζυρίχῃ καὶ Ἀγκύρᾳ ἐλλοχεύοντες ἀκοίμητοι ἐχθροὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦτο... ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πρέπει νὰ ἐκλέξῃ **ΜΕΤΑΞΥ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ**. Οὐδενὸς ἔθνους ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι εἰς τὴν λαμπροτέραν ἀκμὴν τῆς ἐθνικῆς του περιόδου ἠτύκτονησεν. Εἶναι δυνατόν ἡ Ἑλλὰς νὰ αὐτοκτονήσῃ εὐρισκομένη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης της; Εἶχε τὴ λογικὴν του καὶ τὴν τεκμηρίωσή του τὸ καλογραμμένο αὐτὸ ἄρθρο τοῦ Ἡπειρώτη δημοσιογράφου (*Βέλος*, 1-10-1920) μόνον πού δὲν ὑπολόγιζε τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν τῆς χώρας καὶ τὴν ψυχολογία πού*

είχαν δημιουργήσει με τὰ συνθήματά τους οἱ «εἰρηνοποιοὶ» τῆς ἀντιπολίτευσης. Τὴν ἴδια ἄγνοια ἔδειχνε σχόλιο τῆς ἴδιας ἐφημερίδας, ὑποτιμώντας τὴν προπαγάνδα τῆς ἀντιπολίτευσης, με ἐμφανὴ ἀνταπόκριση στὶς λαϊκὲς τάξεις, ὅπως φανέρωνε ὁ ὄγκος τῶν προεκλογικῶν συγκεντρώσεων.

Στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου τὸ Πρωτοδικεῖο Ἰωαννίνων ἀνακήρυξε τοὺς ὑποψήφιους βουλευτὲς τοῦ νομοῦ. Ἀνέρχονταν σὲ 50 (τῶν δυὸ παρατάξεων καὶ οἱ ἀνεξάρτητοι). Τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων βγῆκαν ἀπὸ κληρωτίδα καὶ ἡ σειρὰ τῆς ἐξαγωγῆς τοὺς καθόριζε καὶ τὴν σειρὰ ποὺ θὰ στήνονταν οἱ κάλπες, με τὸ νέο ἐκλογικὸ νόμο εἶχε καταργηθεῖ ἡ ἀλφαβητικὴ σειρὰ. Σύμφωνα με τὴν κλήρωση ἡ σειρὰ τῶν ὑποψηφίων ἦταν: Ἀλκ. Τσακμάκης, Κων. Σούρλας, Κων. Ζαούσης, Ἰωάν. Πισπιρῆς, Γεώρ. Γάγαρης, Βασ. Μέντζιος, Ἀναστ. Χρηστίδης, Ἀθαν. Κέκας, Εὐάγ. Χατζῆς, Γεώρ. Δημάκης, Γεώρ. Κιαγιᾶς, Γεώρ. Μπαμπούρης, Χρ. Χρηστοβασίλης, Ἀλφρ. Ἀθανασοῦλας, Γεώρ. Κουκουμπάνης, Κων. Μελάς, Πέτρος Μπέμπης, Σπυρ. Σαλούκας, Ἀθαν. Τραχήλης, Παν. Δαγκλῆς, Ὁρ. Βάλλας, Γεώρ. Δούμας, Ἀθαν. Μπότσαρης, Γεώρ. Βηλαρᾶς, Παν. Φλώρος, Δημ. Κίγκος, Κων. Ρώϊμπας, Ἐμ. Ὑψηλάντης, Δημ. Μάρκου, Ἀριστ. Λώλης, Σταῦρος Γερομίχας, Γεώρ. Ζῆκος, Σπυρ. Γκάνιος, Γεώρ. Τζέτζος, Σωτ. Συρμακέστης, Κων. Κατσαδήμας, Σπυρ. Σῆμος, Νικ. Ζωνίδης, Λάμπρος Βετσόπουλος, Γεώρ. Γγάλγκος, Βασ. Κούρεντας, Χρ. Τσίλιας, Κων. Λιούμας, Ἀλέξ. Μέξης, Γεώρ. Τζαβέλλας, Κων. Καζαντζῆς, Νέστωρ Γεωργίτης, Φίλ. Παπαρούσης, Τιμ. Μπότσαρης, Ἀλῆ βέης Ντίνος Ρασήχ. Ἀπ' ὅλους αὐτοὺς οἱ 24, τὸ πολὺ, θὰ ἦταν ὑποψήφιοι τῶν δυὸ συνδυασμῶν, ὅλοι οἱ ἄλλοι κατέρχονταν ὡς ἀνεξάρτητοι, με τὴν κομματικὴ του ἀπόχρωση ὁ καθένας.

Τελικὰ στοὺς δυὸ συνδυασμοὺς μετεῖχαν οἱ ἑξῆς: α) *Φιλελευθέρων* με σῆμα τὴν ἄγκυρα (κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰ) οἱ: Γεώρ. Βηλαρᾶς, Γεώρ. Γγάλγκος, Παν. Δαγκλῆς, Κων. Κατσαδήμας, Δ. Κίγκος, Κων. Μελάς, Π. Μπέμπης, Τ. Μπότσαρης, Σπ. Σῆμος, Παν. Φλώρος, Εὐ. Χατζῆς, Ἀν. Χρηστίδης. Εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ οἱ παλαιοὶ βουλευτὲς Στ. Γερομίχας, Γρ. Τσόγκας, Ν. Βλαχλείδης καὶ Ι. Πισπιρῆς. β) *Ἠνωμένης Ἀντιπολιτευσεως*, με σῆμα τὴν ἐλιά οἱ: Λάμπρος Βετσόπουλος, Γεώρ. Γάγαρης, Γεώρ. Δούμας, Κων. Ζαούσης, Γῶγος Ζῆκος, Ἀθαν. Κέκας, Βασ. Κούρεντας, Σωτ. Συρμακέστης, Γεώργ. Τζαβέλλας, Γεώργ. Τζέτζος, Ἐμ. Ὑψηλάντης (11 ὑποψήφιοι).

Στὸ μεταξύ, ἡ κυβέρνησις ἀντιμετώπισε δυσκολίες με τὴν ἀπόφαση τοῦ βασιλιᾶ Ἀλέξανδρου, νὰ παντρευτεῖ τὴν Ἀσπασία, κόρη τοῦ στρατηγοῦ Μάνου, ποὺ ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια δὲν τὴν ἤθελε γιὰ νύφη της, ἐπειδὴ δὲν ἦταν γαλαζοαῖματη. Τελικὰ ὁ Βενιζέλος συγκατατέθηκε στὸ γάμο, προωθοῦσε ἔτσι τὴ διάσταση ἀνάμεσα στὸν Ἀλέξανδρο καὶ τὸν πατέρα του. Δεύτερο σημαντικὸ γεγονὸς, ποὺ εἶχε καὶ μέγιστες πολιτικὲς συνέπειες, ἦταν ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Ἀλέξανδρου στὶς 12 Ὀκτωβρίου. Ἐνα μῆνα πρὶν.

σπὸν κῆρτο τοῦ βασιλικοῦ παλατιοῦ τῆς Δεκέλειας, εἶχε δαγκώσει τὸν βασιλιά πύθκος, τὸ τραῦμα μολύνθηκε καί, παρὰ τὶς προσπάθειες τῶν γιατρῶν, ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔγινε δυνατό νὰ σωθεῖ. Πρὸς στιγμή δημιουργήθηκε πρόβλημα ἀναβολῆς τῶν ἐκλογῶν, ὁ Βενιζέλος ὁμως ἀποφάσισε τὴ διεξαγωγή τους τὴν 1η Νοεμβρίου. Ἡ ἄρση τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου καθὼς καὶ ἡ ἀμνηστία ἐπέτρεψε στοὺς ἐξόριστους ἀντιβενιζελικούς νὰ γυρίσουν στὴν Ἑλλάδα καὶ στοὺς φυλακισμένους ν' ἀπελευθερωθοῦν. Ἡ ἀντιπολίτευση ἐνισχύθηκε σημαντικὰ μὲ τὴν ἀφίξη στὴν Ἀθῆνα τῶν κυριότερων στελεχῶν της, οἱ βενιζελικοὶ ὁμως ἐξακολουθοῦσαν νὰ πιστεύουν ὅτι θὰ ἦταν οἱ θριαμβευτὲς τῶν ἐκλογῶν.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλέξανδρου ἀνοίξε τὴ θύρα γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Κωνσταντίνου. Πάντως γιὰ τὸ χαμὸ τοῦ λυπήθηκαν ὅλοι, βενιζελικοὶ κι ἀντιβενιζελικοὶ. Οἱ πρῶτοι γιὰτὶ ἡ παρουσία τοῦ στὸ θρόνο ἀποτελοῦσε ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ οἱ δεῦτεροι, παρὰ τὶς ἀντιρροήσεις ποὺ εἶχαν, συμπαθοῦσαν τὸν Ἀλέξανδρο γιὰ τὴν ὁμορφιά του, τὶς ἀρετὲς του, ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ γάμο του μὲ τὴ Μάνου. Ὁ Χατζῆς τὴν ἐπομένη τοῦ θανάτου του (ἡ *Ἡπειρος* στίς 13 Ὀκτωβρίου ἐκδόθηκε μέσα σὲ πένθιμο πλαίσιο), σὲ ἄρθρο του, μὲ τίτλο: *Ἐνώπιον τοῦ μοιραίου*, κατέληγε: *Καὶ εὔχεται* (ὁ Ἡπειρωτικὸς λαὸς) *τουλάχιστον, ἀφοῦ οὕτω ὤρισεν ἡ Μοῖρα νὰ χαθῇ ὁ Ὡραῖος Βασιλεύς, αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους του νὰ εἶναι σώφρονες καὶ γαλήνιαι καὶ ὁ θάνατός του νὰ ἐστάθῃ μίᾳ ὑψηλοτέρᾳ πεπρωμένῃ σπονδῇ ὑπὲρ τῆς γαλήνης τῆς πατρίδος του.* Κάποιος ὑπαινιγμὸς ὑποβόσκει στὰ θρηνητικὰ λόγια τοῦ Χατζῆ γιὰ τὴ διαδοχή.

Ἡ κατάρτιση τῶν συνδυασμῶν, γίνονταν στὴν Ἀθῆνα πάντοτε, δημιουργοῦσε στὴν κυβερνητικὴ παράταξη ἔντονα παράπονα γιὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν παλιῶν βουλευτῶν. Στίς 7 Ὀκτωβρίου, 150 περίπου κορυφαῖα στελέχη τῶν βενιζελικῶν τῶν Γιαννίνων συγκεντρώθηκαν σὲ κλειστὴ αἴθουσα κι ἀσχολήθηκαν μὲ τὰ ἐκλογικά. Κυριάρχησε τὸ θέμα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν παλιῶν βουλευτῶν, καθὼς καὶ τῆς ἐπιλογῆς τῶν νέων κι ἀποφασίστηκε νὰ ζητηθοῦν ἀπὸ τὸ κέντρο ὑπεύθυνες ἐξηγήσεις γιὰ τὰ κριτήρια ποὺ ἴσχυσαν στὴν κατάρτιση τοῦ συνδυασμοῦ.

Τὸ θέμα τῆς ἀξιοκρατίας καὶ τῆς ἐκλεκτικότητος ποὺ εἶχε θέσει ἡ *Ἡπειρος* θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Φιλελεύθερους ὡς διασπαστικὸ σύνθημα τῆς συνοχῆς τοῦ κόμματός τους. Τὶς ἀπόψεις τους συνόψισε σὲ κύριο ἄρθρο του, στὸ *Ἐλεύθερον Βῆμα*, ὁ Κ. Μελάς: *Εἶναι τὸ τελευταῖον δηλητήριο τὸ ὁποῖον ἐφεῦρεν ἡ ἀντίδρασις.* Ἡ ἄλλη βενιζελικὴ ἐφημερίδα, τὸ *Βέλος*, ἀνίχνευε στὴν ἀτμόσφαιρα κάποια στοιχεῖα ἀνησυχίας, τὸ φάρμακο, ὁμως ποὺ πρότεινε γιὰ τὴν ἐξουδετέρωσή τους προκάλεσε τὰ εἰρωνικὰ σχόλια τῆς ἀντιπολίτευσης. Ἐγραφε τὸ *Βέλος*: *Κίνδυνοι μεγάλοι καὶ σπουδαῖοι περιστοιχίζουν καὶ ἀπειλοῦσι τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποσοβηθοῦν καὶ νὰ σωθῇ ἡ Πατρίς ὑπάρχει ἓνας μόνον τρόπος. Νὰ ψηφισθοῦν καὶ νὰ ἐκλεγοῦν βουλευταὶ ἀφεύκτως οἱ δώδεκα ὑποψήφιοι τοῦ κυβερνητικοῦ συνασπισμοῦ Ἰωαννίνων.*

Ἔτσι μόνον θὰ σωθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἡ προτροπὴ τοῦ Βέλους ἐπίασε. Καὶ οἱ 12 βουλευτὲς τῶν Φιλελευθέρων ἐκλέχτηκαν, μόνον ποὺ δὲ σώθηκε ἡ Ἑλλάδα...

Στὶς 18 Ὀκτωβρίου δημοσιεύτηκε στὴν Ἡπειρο τὸ πρόγραμμα τοῦ συνδυασμοῦ τῆς Ἡνωμένης Ἀντιπολιτεύσεως τοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων, γεμάτο ὑποσχέσεις, ὅπως ὅλα τὰ προεκλογικὰ προγράμματα. Ὑποσχέσεις, θὰ περιεῖχε καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων (δὲ βρῆκα ἀντίγραφό του). Ἡ Ἀντιπολίτευση, λοιπόν, ὑποσχόταν: α) γενικά: ἀποκατάσταση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἀναγκαίης γιὰ τὴν εὐόδωση τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων -ἀποκατάσταση τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ πολιτεύματος- ἀπόδοση στὸν ἐλληνικὸ λαὸ τῶν ἀτομικῶν ἐλευθεριῶν ποῦ, ὅπως ὑποστήριζαν, εἶχαν καταπατηθεῖ, καθὼς καὶ τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν -οἰκονομικὴ ἀναδιοργάνωση τῆς χώρας. β) εἰδικὰ γιὰ τὴν Ἡπειρο: τέλεια φορολογικὴ ἀφομοίωση μὲ τὴν ὑπόλοιπὴ Ἑλλάδα, μὲ κατάργηση τῶν φόρων τῆς δεκάτης, τῶν αἰγοπροβάτων κ.ἄ. - ἀνύψωση τῆς Ἡπείρου στὴν περιβλεπτὴ ἐκπαιδευτικὴ θέσιν ποὺ κατεῖχε στὸ παρελθόν, μὲ τὸν ἀπλοπλασιασμό τῶν σχολείων, τὴν ἀνέγερση διδακτηρίων κ.ἄ. -εἰσαγωγὴ ἀποκεντρωτικοῦ συστήματος μὲ τὴν ἰδρυση αἰρετῶν διοικητικῶν συμβουλίων στὴ νομαρχία- ἄμεση καὶ δωρεὰν ἀπόδοση ὅλων τῶν ἐθνικῶν κτημάτων (ἱμπλικίων) στοὺς κατοίκους καλλιεργητές, καθὼς καὶ ἀπόδοση τῶν τσιφλικιῶν ἀντὶ εὐλόγου καὶ δικαίου ἀντιτίμου στοὺς γεωργοὺς -βελτίωση καὶ ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας- διάνοιξη νέων ἀμαξιτῶν ὁδῶν.

Οἱ σαραβαλιασμένοι τοῖχοι, ἔργο καὶ ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας, καὶ τὰ ἐτοιμόρροπα κτίρια, ἀποτελοῦσαν μόνιμὴ πληγὴ καὶ καθημερινὸ κίνδυνον γιὰ τοὺς Γιαννιώτες. Καθὼς τὸ φθινόπωρο προχωροῦσε καὶ ἄρχισαν τὰ πρωτοβρόχια, τὰ ἐτοιμόρροπα βούλιαζαν, οἱ τοῖχοι γκρεμίζονταν καὶ τὰ ἐρείπια κρέμονταν ὡς κίνδυνος θανάτου κατὰ τῆς κεφαλῆς ἀνυπόπτων διαβατῶν. Ὑπάρχουν δημόσια ἔργα; Ὑπάρχει ἀστυνομία εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν; Ἡ ποία, τέλος πάντων, ἀρμοδία ἀρχὴ μεριμνᾷ περὶ τῶν ἀσχημῶν καὶ τῶν κινδύνων αὐτῶν; ρωτοῦσαν οἱ ἐφημερίδες. Δὲν πέρασαν πολλὲς μέρες καὶ οἱ φόβοι τῶν δημοσιογράφων ἐπαληθεύτηκαν. Μεγάλῃ καὶ πρωτοφανῇ σεισμικῇ δόνησι, ἰσχυροτάτης ἐντάσεως, μὴ σημειωθεῖσα ποτὲ μέχρι τοῦδε εἰς τὰ σεισμικὰ χρονικά τῆς Ἡπείρου, ἐγινε στὶς 9 τὸ βράδυ τῆς 10ης Ὀκτωβρίου, συγκλόνισε τὰ Γιάννινα καὶ γέμισε μὲ τρόμο καὶ πανικὸ τὸν κόσμον. Πολλὲς δεκάδες σπιτιῶν κατέρρευσαν, πολλοὶ τοῖχοι ἔπεσαν ἢ ἔπαθαν μεγάλες ρωγμὲς καὶ ἀμύπητοι καπνοδόχοι ἔπεσαν. Τραυματίστηκαν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ἐτοιμόρροπους τοίχους, θύματα δὲν ἀναφέρθηκαν. Οἱ ζημιὲς ἀπὸ τὸ σεισμὸ ἦταν σημαντικὲς.

Ὁ θάνατος τοῦ βασιλιᾶ Ἀλέξανδρου ἀνέκοψε γιὰ λίγο τὴν προεκλογικὴ κίνηση, σὲ λίγες μέρες ὁμως αὐτὴ ξαναβρῆκε τὸ ρυθμὸ της. Σ' αὐτὸ συνέβαλλε καὶ ἡ διάψευση τῶν εἰδήσεων ποὺ μιλοῦσαν γιὰ ἀναβολὴ τῶν ἐκλογῶν. Ἡ νομαρχία Ἰωαννίνων ὄρισε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐκλογικῶν τμημάτων σὲ 58 γιὰ ὅλο τὸ νομὸ, κατὰ ὑποδιοικήσεις: 1) Ἰωαννίνων 27 (4 ἀπ' αὐτὰ ἦταν στὴν πόλιν): α) Ζωσιμαία σχολή, β) α'. Ἐλισσαβέτιο Παρθεναγωγεῖο, γ) Ὁρφανοτροφεῖο Γ. Σταύρου δ) β'. Ἐλισσαβέτιο Παρθεναγωγεῖο). 2) Φιλιππῶν-Ἡγουμενίτσας 12. 3) Παραμυθιάς 5. 4) Κόνιτσας 7. 5) Πωγωνίου 5. 6) Μετσόβου 2.

Η Ήπειρος υποστήριζε τὸν ἀρχηγὸ τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ συνδυασμοῦ Γ. Δούμα, εἶχε ὅμως τὶς στήλες τῆς ἀνοιχτῆς γιὰ ὅλους τοὺς ὑποψήφιους, ὄχι μόνον τοῦ συνδυασμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἀνεξάρτητους. Ἰδιαίτερα πρόβαλλε τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Νέστορα Γεωργίτση, ποὺ τόσο τῆς εἶχε συμπαρασταθεῖ στὶς δύσκολες στιγμὲς τῆς. Σὲ ἀρθρο τοῦ (9-10-1920), ὁ Ν. Γεωργίτσης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς, τοὺς πρότρεπε νὰ μὴν ξεχνοῦν τὸν ὄρκο ποὺ ζητοῦσε, στὴν ἐποχὴ του, ἀπὸ τὸν ψηφοφόρο ὁ κυβερνήτης Ἰωάννης Καποδίστριας: *Ἐν ὀνόματι τῆς Ὁμοουσίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος, ὀρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Θεοῦ τῆς Ἀληθείας, νὰ μὴν δώσω τὴν ψῆφον μου οὔτε διὰ φιλίαν, οὔτε διὰ μῖσος, οὔτε διὰ φόβον ζημίας, οὔτε δι' ἐλπίδα προσωπικοῦ κέρδους, ἀλλὰ κατὰ τὴν συνείδησίν μου καὶ χωρὶς προσωποληψίαν. Ποιὸς Ἕλληνας ψηφοφόρος θυμῆθηκε ποτὲ τὶς προτροπὲς τοῦ Καποδίστρια; Κανένας ἢ ἐλάχιστοι...*

Ἐνα δεκαήμερο πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς καὶ μὲ πολλοὺς χαρακτηριστικούς τίτλους: *Ἡμεῖς ὅ,τι βλέπομεν... τὸ βλέπομεν καθαρὰ ὡς «ἀναπόφευκτον τέλος», ἂν δὲν τὸ βλέπη καὶ ὁ Ἑπειρωτικὸς λαός... τόσον χειρότερα δι' αὐτόν. - Εἶναι «ἠθικῶς» ἀναπότρεπτον νὰ τελεσθῇ, ὁ Χατζῆς ἐξέφραζε τὴ βεβαιότητά του γιὰ τὴ νίκη τῆς ἀντιπολίτευσης. Ἐγραφε: Τὶ βλέπομεν διὰ τὸ «σύνολον»; Βλέπομεν νίκην τοῦ ἠθικοῦ κατὰ τοῦ ἀνηθικοῦ, τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδίκου, τοῦ ἱστορικῶς «ἀναποφεύκτου, κατὰ τοῦ «ἱστορικῶς βεβιασμένου, τοῦ πολιτικῶς ὁμαλοῦ κατὰ τοῦ ἀνωμάλου καὶ ἐκτροχιασμένου. Βλέπομεν τὴν Ἑλλάδα ὅπως μᾶς τὴν ἔμαθεν ἀπὸ τὴν κούνιαν ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ὁ παπᾶς, ὁ δάσκαλός μας. Τὶ βλέπομεν διὰ τὰ ἐκλογικὰ τῆς Ἑπείρου; Παρακαλοῦμεν τοὺς διανοομένους ἀνθρώπους, τοὺς σεβομένους ἑαυτοὺς καὶ ἡμᾶς νὰ μὴν μᾶς ζητοῦν ἀπάντησιν. Ἄς ψηφίσουν τουλάχιστον οἱ Ἑπειῶται ἐκλεκτικῶς, ἀφοῦ ἔτσι τὸ ἐννοοῦν, τὸ θέλουν καὶ τὸ αἰσθάνονται -ἵνα σωθῇ ἡ διανοητικὴ ἀξιοπρέπεια τῆς χώρας- ὡς διανοομένης. Ὅποιος δὲν νοιώθει τὴν ἐπὶ κλήσιν μας αὐτὴν - ἀδύνατον νὰ συνεννοηθῇ μεθ' ἡμῶν πλέον.*

Οἱ τελευταῖες ἀποστροφὲς τοῦ ἀρθρου ἀποτελοῦν ἔμμεση ὁμολογία ὅτι τὸ ἐκλογικὸ παιγνίδι στὴν Ἑπειρο, γιὰ τὸν ἀντιβενιζελισμό, εἶχε χαθεῖ. Ἦταν σίγουρος ὁ Χατζῆς, ὅπως σίγουρος ἦταν γιὰ τὴ γενικότερη νίκη τῆς ἀντιπολίτευσης, ἀπὸ τὴν ὁποία πίστευε, ὅτι θὰ ἀπέρρεαν ὅλα τὰ ἀγαθὰ ποὺ θὰ ἐξουδετέρωναν τὶς ἀσχήμιες τοῦ βενιζελισμοῦ. Παγιδευμένος στοὺς κομματικὸς φανατισμούς του, ξεχνοῦσε πῶς καὶ ἡ δική του παράταξι εἶχε δώσει ἤδη, ὡς κυβέρνησις, δείγματα γραφῆς καὶ εἶχε συμπεριφερθεῖ βάνανυσα στοὺς ἀντιπάλους τῆς...

Τὸ πολιτικὸ παιγνίδι εἶναι βρώμικο σὲ πολλὰς φάσεις του. Ἀπὸ τὴ σύσταση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους σ' ὅλες τὶς ἐκλογικὰς ἀναμετρήσεις ὡς τὶς μέρες μας, δὲν ἔλειψαν ἐκδηλώσεις ποὺ κατέτειναν στὴν κατασυκοφάντησιν τοῦ ἀντιπάλου, μὲ ὀργανωμένη παραπληροφόρηση καὶ μὲ διασπορὰ ψευτικῶν εἰδήσεων. Μιὰ βδομάδα πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς οἱ βενιζελικοί, ποὺ

ἄρχισαν νὰ διαισθάνονται τὸν κίνδυνον τῆς ἥττας, χρησιμοποίησαν στὴν ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση ψεύτικα ἐπιχειρήματα, ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργοῦν ἀνησυχίες στοὺς Ἑπειρῶτες γιὰ τυχὸν ἐπικράτηση τῶν ἀντιπάλων. Διέδωσαν καὶ κυκλοφόρησαν παντοῦ πῶς τυχὸν ἐπικράτηση τῶν ἀντιβενιζελικῶν θὰ ὀδηγοῦσε στὴν ἀπώλεια τῆς Ἑπείρου! Διότι αὐτοὶ - ἔλεγαν- ἔκαμαν συνθήκη μὲ τοὺς Ἰταλοὺς νὰ τοὺς φέρουν ἕως τὴν Πρέβεζαν, ἂν ἔλθουν στὴν ἀρχήν. Ὁ Χατζῆς ἐξερράγη κι ἔγραψε ἓνα ἀπὸ τὰ καυστικότερα ἄρθρα τοῦ μὲ τίτλο: Ἀνδρικὸν ν' ἀγωνίζεται καὶ νὰ μάχεται κανεὶς ἐντίμως - Ἀνανδρον νὰ προσφεύγῃ εἰς ἐπαίσχυντα ψεύδη καὶ μέσα. Κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν-ἔγραφε ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα- εἶδομεν ὅλοι καὶ ὑπέστημεν ὅλοι τὰς ἀφώνους καὶ καταγανακτημένας πικρίας τῶν πλέον τερατωδῶν, ἀσυλλήπτων εἰς ἀνθρώπινον εὐγενῆ νοῦν, ἀκτανοήτων εἰς πᾶσαν εὐγενῆ καρδίαν συκοφαντιῶν καὶ ραδιουργιῶν... Ἐνθυμούμεθα (τώρα) τὴν ἄλλην τερατώδη ἀνοησίαν καὶ αἰσχρὰν συκοφαντίαν κατὰ 50-60 ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων ἐνταῦθα Ἑπειρωτῶν ὅτι ἔφεραν τοὺς Ἰταλοὺς στὰ Γιάννινα!! Τὸ ἐνθυμούμεθα σήμερον -συνεχίζει- διότι πράκτορες παρόμοιοι καὶ ἀντάξιοι τῶν τότε μηνυτῶν, ἀσεβεῖς ἐκμεταλλεῖται ἱερῶν καὶ ὁσίων... διασπείρῃσι πάλιν τὸ φορικτὸν, ἀπαίσιον, εἰδεχθὲς καὶ τερατωδὲς ψεῦδος ὅτι ἡ Ἀντιπολίτευσις ὡς κυβέρνησις θὰ δώσῃ στοὺς Ἰταλοὺς τὴν Ἑπείρον!

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλέξανδρου δημιούργησε θέμα διαδοχῆς. Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ δὲν ἤθελαν ν' ἀκούσουν γιὰ ἀνάρρηση στὸ θρόνον τοῦ Παύλου, ὅπως ἐπιθυμοῦσε ὁ Βενιζέλος, ἄρχισαν μὲ ἀρθρογραφία καὶ λόγους νὰ μιλοῦν ἀνοιχτὰ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν ὁ νόμιμος βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων κι ὁ λαὸς ἔπρεπε ν' ἀποφασίσῃ γιὰ τὴν ἐπάνοδό του. Στὰ Γιάννινα, λόγω τῆς ὑπαρξῆς τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, τὸ θέμα δὲν εἶχε θιγεῖ ἄμεσα ἀπὸ τοὺς ἀντιπολιτευόμενους, μόνον ὑπαινικτικὰ ἀναφερόταν. Μιὰ ἀστυνομικὴ διάταξη ποὺ κυκλοφόρησε λίγο πρὶν τὶς ἐκλογές, φανέρωνε πῶς ἀπασχολοῦσε σοβαρὰ καὶ τὴν κυβέρνησις, ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ δώσῃ κάποιες διεξόδους στὴν πιεστικὴ ἀπαίτηση τῶν ἀντιπάλων νὰ θέσουν θέμα ἐπανόδου τοῦ Κωνσταντίνου. Σύμφωνα μὲ τὴ διάταξη αὕτη: 1) Ἐπιτρεπόταν ἡ δημόσια συζήτηση γιὰ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς στὸν ἐλληνικὸ θρόνον καὶ ἡ ἀνάπτυξη γνώμῶν σὲ συναθροίσεις γιὰ τὶς ἀξιώσεις τοῦ ἐκπτώτου βασιλιά νὰ ξαναγυρίσῃ. 2) Ἀπαγορευόταν ἡ διενέργεια διαδηλώσεων ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου, καθὼς καὶ οἱ ζητωκραυγὲς κι ἀναφωνήσεις καὶ κάθε ἄλλη ἐκδήλωση (ὑπὲρ τοῦ ἐκπτώτου πάντοτε), στὰ δημόσια κέντρα καὶ τοὺς δρόμους. 3) Ἀπαγορευόταν ἡ ἀνάρτηση ἢ ἐπικόλληση σὲ δημόσια μέρη καὶ σὲ καταστήματα εἰκόνων του, καθὼς καὶ ἡ ἐμπορία καὶ πώλησή τους.

Ἡ Ἑπείρος ἔκανε τὴν ἐξῆς παρατήρηση στὸ περιεχόμενο τῆς ἀστυνομικῆς διάταξης: Ἡ συζήτησις καὶ ἀνταλλαγὴ γνώμῶν ἐπὶ τοῦ θέματος εἶναι ἐπιτρεπτή. Τὶ θὰ πῇ συζήτησις; Ἀνταλλαγὴ βεβαίως γνώμῶν καὶ ἐπιχειρημάτων καὶ ἀπόψεων, ἵνα ὑποστηρίξῃ κανεὶς μίαν ἀντίληψιν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ κανεὶς μίαν γνώμην καὶ ἀντίληψιν, θὰ τὴν ὑποστηρίξῃ διὰ

νευμάτων καὶ ψιθυρισμῶν; Ἡ διὰ ζώσης καὶ ἀνθρωπίνης εὐρώστου φωνῆς; Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ μέτρον τῆς κρίσεως -ἂν πρόκειται, δηλαδή, περὶ «συζητήσεως» ἀπλῆς ἢ «ἐκδηλώσεως»- εἰς ποῖον ἀφήνεται; Εἰς τὸν συζητοῦντα πολίτην; Ἡ εἰς τὸν παρατυγχάνοντα χωροφύλακα;

Μεγάλη ἀναστάτωση δημιούργησε στὸν κυβερνητικὸ συνδυασμὸ τῶν Γιαννίνων ἡ κἀθοδος στὶς ἐκλογές ὡς ἀνεξαρτήτου Φιλελευθέρου τοῦ δυναμικοῦ δικηγόρου Γ. Κιαγιᾶ. Ὁ ἀποκλεισμός του ἀπὸ τὸ συνδυασμὸ ξάφνιασε πολλοὺς, δὲ μποροῦσαν νὰ δώσουν ἐρμηνεῖα στὰ κριτήρια ποὺ ἴσχυσαν κατὰ τὴν κατάρτιση τοῦ συνδυασμοῦ. Ἴσως ἀποκλείστηκε γιὰ τὴν Κρητικὸς, στενὸς φίλος τοῦ Βενιζέλου, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ προβλήματα στοὺς Ἑπειρώτες ὑποψήφιους, ἐπιβάλλοντας τὸ συμπατριώτη του στὸ ψηφοδέλτιο. Ὁ Κιαγιᾶς ἦταν κι ὁ βασικὸς ἀρθρογράφος τοῦ *Βέλους*, ἡ θέσις ὅμως τῆς ἐφημερίδας ποὺ στήριζε, πρὶν ἀπὸ τὴν κατάρτιση τῶν συνδυασμῶν, ὅτι δηλαδή ἔπρεπε νὰ ψηφιστοῦν κορδόνι καὶ οἱ 12 τοῦ ψηφοδελτίου, ζημίωσε τὸν ἴδιο, γιὰ τὸ οἱ ψηφοφόροι πειθάρχησαν στὴ γραμμὴ τοῦ κόμματος, δὲν ψήφισαν ἐπιλεκτικὰ, ὅπως πρότεινε ὁ Χατζῆς, ἔτσι ὁ Κιαγιᾶς ἔχασε τὴν ἐκλογή. Τὸ παράξενο εἶναι -κατὰ βάθος ὄχι καὶ τόσο παράξενο, γιὰ τὸν ἐλιγμό του ὁ Χατζῆς ἐπιχειροῦσε διάσπαση τῆς κυβερνητικῆς παράταξης- ὅτι ὁ μόνος ποὺ ὑποστήριξε τὸν Κιαγιᾶ, τὸ στυλοβάτη τοῦ βενιζελισμοῦ στὰ Γιάννινα, τὸ διώκτη τῆς *Ἠλείρου*, ἦταν ὁ Χατζῆς. Ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς βενιζελικοὺς ἔγραφε: *Πῶς χωρὶς νὰ αἰσχύνησθε ἐπὶ τέλους ὁμιλεῖτε περὶ πόλεως φώτων καὶ εὐάνδρου πόλεως, ὅταν ἄνευ τοῦ κ. Κιαγιᾶ, δὲν θὰ εἴσθε κἀν «βενιζελικοί» εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ὡς «ἀποκηρυξίαι» πρόεδροι σωματείων καὶ συντεχνιῶν, τῶν ὁποίων τὰ αὐτόγραφα ποὺ ἀποκαλεῖτε τὸν Βενιζέλον «ἐθνικὸν ὀλετήρα», ἔχομεν εἰς τὰ γραφεῖα μας;.. Τὶ τὸν ὑβρίζειτε τώρα (τὸν Κιαγιᾶν) καπηλικῶς, ἀλλὰ καὶ εὐτελῶς «σιατουρικῶς»; Ἐκρεμαστήκατε εἰς τὸν ὀμφαλὸν του, ἀναξιοπρεπῶς, τρία χρόνια ἀκέρια. Τώρα τί ἐγκλημα ἔχει ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸν ὑβρίζειτε ἔτσι; Διότι ἐξετέθη ὑποψήφιος ἔξω τοῦ κυβερνητικοῦ συνδυασμοῦ; Εὐρισκόμεθα εἰς μίαν θέσιν ὅπου ὁ κ. Κιαγιᾶς ἔτυχε νὰ μὴν εἶναι πολιτικός μας φίλος, ἀλλὰ τουναντίον ἐχθρός. Ἀλλέως ἠθέλαμεν νὰ ἦτο. Διότι τότε θὰ εἴχωμεν νὰ σᾶς ξετινάξωμεν ἄλλην μίαν φορὰν ὡς τοὺς πλέον ἀνάνδρους εἰς τοὺς καιροὺς τῶν δυστυχιῶν - ἀνανδροτέρους εἰς τοὺς καιροὺς τῶν εὐημεριῶν...*

Εἶναι φανερὸ πιά πῶς ὁ Χατζῆς, ἀπελευθερωμένος ἀπὸ λογοκρισίας καὶ στρατιωτικοὺς νόμους, ξαναβρῆκε τὸν ἑαυτό του, τὸ δυνατὸ λόγο, τὴν καυστικὴ εἰρωνεία, τὸ χιοῦμορ, τὸ δυναμισμό, τὴ ζωντάνια, τὸ ὕφος, -ποὺ κάποιοι ἀντίπαλοί του προσπάθησαν ν' ἀντιγράψουν χωρὶς ἐπιτυχία-, συχνὰ ὅμως καὶ τὴν ἄκριτη ἐπιχειρηματολογία ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου καὶ τῆς πολιτικῆς του. Καὶ βέβαια ὁ ἀσίγαστος πόθος νὰ δεῖ πάλι τὸν Κωνσταντῖνο στὸ θρόνο, ξέσπασε τρεῖς μέρες πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές, σ' ἓνα ὕμνο καὶ σὲ μιὰ ἀπόπειρα ἱστορικῆς θεμελίωσης τῆς ἀνάγκης τῆς ἐπανόδου του. Ἐπὶ μῆνες τώρα οἱ δυὸ βενιζελικὲς ἐφημερίδες τὸν πίεζαν, μὲ ἄρθρα καὶ σχόλια,

νὰ πεῖ τὴ γνώμη του γιὰ τὸ καθεστωτικό. Ὁ Χατζῆς σιωποῦσε, ὁ στρατιωτικὸς νόμος κρεμόταν πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Στὶς 29-10-1920 ἔγινε ἡ ἐκρηξη: τίτλος τοῦ ἄρθρου: Ἐρωτᾶτε διατί; Διότι ὁ ἕνας (ὁ Βενιζέλος ἐννοεῖ) ἀντιπροσωπεύει μίαν ἐφήμερον ἐκλογικὴν κάλπην, ἀλλ' ἐκεῖνος (ὁ

Κωνσταντῖνος) τὸ ἐνδοξον καὶ σεπτὸν ἑλληνικὸν στέμμα. Ἐγραφε, καὶ τὶ δὲν ἔγραφε, στὸ μακροσκελὲς ἄρθρο του: Ἡμεῖς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐν Ἡπείρῳ ἔχομεν τὴν ἀκλόνητον πεποίθησιν ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Βενιζελισμοῦ, δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, θὰ δύσῃ τὸ μεσονύκτιον τῆς Κυριακῆς, διότι τοῦτο, ὅπως κατ' ἐπανάληψιν ἐγράψαμεν, εἶναι ἡθι-

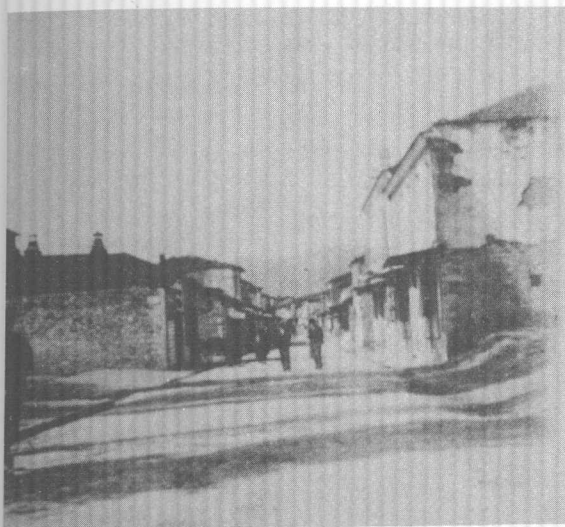

Ἡ ἐφημερίδα «Βέλος» τοῦ Δημ. Πανίδου, σὲ δύο ἐκδόσεις της. Ἡ πρώτη ἦταν ἐβδομαδιαία.

κῶς ἀναπότερεπτον... Μᾶς ἐρωτοῦν οἱ βενιζελικαὶ ἐφημερίδες νὰ τοὺς ποῦμε ἂν θέλουμε *ΗΜΕΙΣ* τὸν βασιλέα *ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ*. Ἀφελῆς ἐρώτησις. Τὸν θέλομεν καὶ ἡμεῖς καὶ *ΟΛΟΙ*. Τὸν θέλομεν ὄχι μόνον ὡς ἐκπροσώπησιν ἰδανικῶν μας καὶ πίστεων μας, ὄχι μόνον διότι τὸν εἶδομεν Ἐλευθερωτὴν καὶ ὥρατον ἐπὶ τοῦ Μπιζανίου - ἀλλὰ τὸν θέλομεν καὶ ὡς Ἕλληνας πολῖται σώφρονες, διότι εἶναι ἡ ἐγγύησις τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἐνότητος, ἡ ἐλπίς τῆς εἰρηνεύσεως, τὸ ἐχέγγυον τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας ὅλων τῶν Ἑλλήνων πλέον - διότι εἶναι ὁ *ΜΟΝΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ* καὶ τῆς *ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ*, ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς ἐπ' *ΑΥΤΟΝ* ἀγάπης καὶ νὰ ἡσυχάσῃ πλέον ἡ χώρα ἀπὸ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τὰς ἀναστατώσεις, τὰς ὁποίας ἐβαρύνθη ὁ κάθε ἄγνός καὶ πονῶν τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνας. Καὶ κατέληγε: Πρὸ τοῦ *Στέμματος* θὰ βάλομε ὅλοι εὐλαβῶς τὸ χεῖρ στὴν καρδιάν, ὅλοι ἀνεξαιρέτως -εἴμεθα βέβαιοι καὶ τὸ «*Βῆμα*» καὶ τὸ «*Βέλος*»- φωνάζοντες σύσσωμοι καὶ ὁλόψυχοι οἱ Ἕλληνες: Ζήτω ὁ Βασιλεὺς μας, Ὁ *ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ*.

Τὴν παραμονὴ τῶν ἐκλογῶν τῆς 1ης Νοεμβρίου, ὁ Πέτρος Κωστίδης εἶχε μεγάλη κίνηση στὸ μαγαζί του. Δὲν ἦταν μόνον οἱ πελάτες ποὺ ψώνιζαν, Γιαννιώτες καὶ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου - πολλοὶ ἀγρότες εἶχαν ἔρθει στὰ Γιάννινα οἱ λιγότεροι γιὰ ν' ἀγοράσουν κάτι, οἱ περισσότεροι γιὰ νὰ μάθουν νέα γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάστασιν, νὰ ξέρουν πρὸς τὰ ποῦ κλείνει ἡ πλάστιγγα, αὐτὲς οἱ ἐκλογὲς ἦταν πολὺ σημαντικές, ὅλοι τὸ κα-
ταλάβαιναν-, ἦταν καὶ οἱ ὑποψήφιοι βουλευτὲς ποὺ ἔμπαιναν στὸ μαγαζί του νὰ τὸν χαιρετήσουν καὶ νὰ ἐκμαιεύσουν κάποια ὑπόσχεση ὑποστήριξης. Πήγαιναν ὅλοι βενιζελικοὶ καὶ ἀντιβενιζελικοὶ, ἀνεξάρτητοι ὅλων τῶν ἀπο-

χρώσεων, με κάλπες όρφανές, ήταν τέτοιο τὸ ἐκλογικὸ σύστημα ποὺ ἔδινε τὴ δυνατότητα στὸν ψηφοφόρο νὰ δείχνει τὴν προτίμησή του σὲ πολλούς. Τὸν Πέτρο καὶ τὸ γιὸ τοῦ Βασίλη, τοὺς ἤξεραν γιὰ βενιζελικούς, τὸ Δημήτρη τὸν θεωροῦσαν βασιλικό. Ἦταν μικρὰ τὰ Γιάννινα τότε καὶ ἦταν γνωστὰ τὰ φρονήματα ὄλων. Ἄν ὅμως αὐτὸ ἴσχυε γιὰ τὶς προηγούμενες

Ἀπὸ τὰ παλιὰ Γιάννινα: Ἡ συνοικία τῆς Καλούτσιανης.

ἀγρότες σήμαινε ἐπιστροφή τῶν δικῶν τους, δύσκολα τὰ ἔβγαζαν πέρα ἀπὸ ἔλλειψη ἐργατικῶν χεριῶν. Οἱ ἀγρότες ὅμως φοβοῦνταν νὰ ἐκδηλωθοῦν, τὰ χωριά ἀλώνιζαν οἱ Κρητικοὶ χωροφύλακες καὶ οἱ χωρικοὶ τοὺς ἔτρεμαν. Σὲ μικρότερη κλίμακα τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὰ Γιάννινα, κι αὐτὸ ὑποχρέωνε πολλοὺς νὰ κρύβουν τὰ πολιτικά τους φρονήματα. Γιὰ νάναι περισσότερο ἡσυχοὶ -τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα- τὴν ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν φόρεσαν στὸ πέτο τὸ σῆμα τῶν Φιλελευθέρων, τὴν ἀγκυρά, καὶ πῆγαν καὶ ψήφισαν. Οἱ παράγοντες τῶν βενιζελικῶν, βλέποντας τέτοια κίνηση, ὥς τὴν ὥρα ποὺ ἀνοιξαν οἱ κάλπες κι ἄρχισε ἡ καταμέτρηση τῶν ψήφων, ἦταν ἀπόλυτα σίγουροι ὅτι κέρδισαν τὶς ἐκλογές. Γελάστηκαν. Οἱ ψηφοφόροι βρῆκαν τρόπους γιὰ νὰ ἐκδηλώσουν μὲ ἀσφάλεια τὸ φρόνημά τους.

Γιὰ νὰ ξαναγυρίσουμε στὸν Πέτρο, ὅλοι σχεδὸν οἱ υποψήφιοι τὸν ἐπισκέφτηκαν τὴν παραμονὴ τῶν ἐκλογῶν. Ναὶ ἦταν βενιζελικός, ὁ σύνδεσμός του ὅμως μὲ τὸ Σπυρίδωνα, ἔκανε κάποιους ἀντιβενιζελικούς νὰ πιστεύουν ὅτι ἴσως θὰ κατόρθωναν νὰ τὸν προσεταιριστοῦν. Ὁ Πέτρος τοὺς καλοδέχονταν ὅλους, τοὺς ἔδινε θερμὲς εὐχὲς γιὰ τὴν ἐπιτυχία τους, χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἄμεσα γιὰ πλήρη ὑποστήριξη. Βέβαια στὸ μαγαζί του δὲν

ἐκλογές, γιὰυτὲς ποὺ θὰ γίνονταν τὰ πράγματα, ἰδιαίτερα στὰ χωριά, δὲν ἦταν τόσο ξεκαθαρισμένα. Στὴν ὑπαιθρο εἶχε σημειωθεῖ σημαντικὴ μεταστροφή τοῦ κόσμου ὑπὲρ τῶν ἀντιβενιζελικῶν, ἄσχετα ἂν ἡ μεταστροφή δὲν ἐκφράστηκε καὶ μὲ ἐκλογὴ βουλευτῶν ἀντικυβερνητικῶν. Οἱ περισσότερες οἰκογένειες εἶχαν γιουὺς καὶ πατεράδες στὸν πόλεμο, οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ἄφηναν νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι θὰ ἔφερναν τὴν εἰρήνευση, ἐκλογικὴ ὑπόσχεση ποὺ γιὰ τοὺς

πῆγε ὁ Δαγκλῆς, δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ πάει, δυὸ μέρες νωρίτερα τὸν εἶχε ἐπισκεφτεῖ ὁ Πέτρος σπῖτι του καὶ εἶχαν συζητήσει.

Ὁ Δαγκλῆς φαινόταν στενοχωρημένος μὲ τὴν ἀνάμιξη τοῦ Σ. Σίμου στὸν καταρτισμὸ τοῦ ψηφοδελτίου τοῦ κόμματος, ἀλλὰ καὶ τῇ συμμετοχῇ του σ' αὐτό· γινώριζε τὸ δυναμισμό καὶ τὶς πολιτικὲς ἱκανότητες τοῦ στενοῦ συνεργάτη τοῦ Βενιζέλου, δὲν ἤθελε νὰ ταπεινωθεῖ ἀπὸ τυχὸν μείωση τῶν ψήφων του. Ὁ Πέτρος ἄνοιξε στὸ στρατηγὸ τὴν καρδιά του, τοῦ ἐξέφρασε τὴν ἀπέραντη εὐγνωμοσύνη ὅλης τῆς οἰκογένειας γιὰ τὶς φροντίδες του γιὰ τὸ Βασίλει, θάταν ὅλοι στὸ πλευρό του στὶς ἐκλογές, ἀκόμα καὶ τὸ Δημήτρη πίστευε ὅτι θὰ τὸν ἔκανε ν' ἀλλάξει γνώμη καὶ νὰ ψηφίσει τὸ στρατηγό. Ἐπειτα τὸ σόϊ καὶ οἱ γνωριμίες του ἦταν μεγάλες καὶ στὴν πόλη καὶ στὸ χωριό, θὰ ἔκανε ἀγώνα νὰ πείσει ὅλους νὰ σταθοῦν στὸ πλευρό του, τέτοιες προσωπικότητες ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ πολιτικοῦ ἥθους, ὅπως τοῦ Δαγκλῆ, σπάνιζαν στὴν Ἑλλάδα. Ὁ στρατηγὸς ἔσφιξε μὲ θέρμη τὸ χέρι τοῦ Πέτρου, ὑπολόγιζε πολὺ σ' αὐτὸν τὸ σεμνὸ καὶ τίμιο ἄνθρωπο, ἦταν σίγουρος πὼς ποτὲ δὲ θὰ τὸν ξεγελοῦσε, εἶχαν πικρὴ πείρα οἱ πολιτευόμενοι τότε ἀπὸ τοὺς κομματάρχες τους, χωρὶς τύψεις συνείδησης τοὺς ἐγκατέλειπαν, ἂν ἔβρισκαν συμφερότερους ὁρους συνεργασίας μὲ τοὺς συνυποψήφιους, ἀκόμα καὶ μὲ τοὺς ἀντίπαλους.

Στὸ μεσημεριανὸ τραπέζι τῆς οἰκογένειας, ἡ συζήτηση ἦταν γιὰ τὶς ἐκλογές. Τὴν κουβέντα ἄνοιξε ὁ Πέτρος, τοὺς ἔκανε λόγο γιὰ τὶς ἐπισκέψεις τῶν ὑποψήφιων στὸ μαγαζί, τὶς παρακλήσεις καὶ τὶς ὑποσχέσεις τους, ὅλοι γέλασαν, μόνον ὁ Βασίλης καθόταν σιωπηλός, δὲν τοῦ ἄρεσε καθόλου ὁ προεκλογικὸς ἀγώνας, ὅπως εἶχε ἀναπτυχθεῖ κι ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρές, ἦταν ἐπιφυλακτικὸς. Ἐπειτα ὁ Πέτρος ἔκανε λόγο γιὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὸ Δαγκλῆ. — *Πάλι στὸ Δαγκλῆ; μπῆκε στὴ συζήτηση ἐρεθισμένος ὁ Δημήτρης, τόσα χρόνια τὸ Δαγκλῆ ὑπηρετοῦμε, ἅς ἀλλάξουμε καὶ μιὰ φορὰ πορεία...* Ὁ Βασίλης τὸν κοίταξε μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ του, ὅμως δὲ μίλησε. — *Δημήτρη.., ὕψωσε ἐπιτιμητικὰ τὸν τόνο τῆς φωνῆς του ὁ πατέρας, ξεχνᾷς τί ἔκανε ὁ Δαγκλῆς γιὰ τὸ Βασίλει;* δὲν πρόσθεσε τίποτ' ἄλλο. Ἡ ὑπόμνηση, ἔτσι μάλιστα ποὺ εἰπώθηκε, ἔκανε τὸ Δημήτρη νὰ ριγῇ. — *Συγχώρα με πατέρα, ψέλλισε, παρασύρθηκα, συγχώρα με καὶ σὺ Βασίλει.* Ὁ ἀδελφός του, σιωπηλὰ πάλι, πῆρε τὰ χέρια τοῦ ἀδερφοῦ στὶς φοῦχτες του καὶ τάσφιξε δυνατά. Ὁλὴ ἡ οἰκογένεια εἶχε συμφωνήσει, κι ἅς μὴν εἰπώθηκε τίποτ' ἄλλο. Μόνον ὁ μικρὸς Νίκος -τὶ μικρὸς εἶχε μπεῖ πιά στὸ Πανεπιστήμιο, θὰ σπούδαζε μαθηματικὸς - στριφογύρισε στὴν καρέκλα του, ἔδειχνε πὼς δὲ συμφωνοῦσε μ' ἐκεῖνα ποὺ ἀποφασίζονταν ἐκείνη τῇ στιγμῇ στὸ σπῖτι τους...

Ὁ Πέτρος δὲν εἶχε σχηματίσει σαφὴ εἰκόνα γιὰ τοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Ἐβλεπε τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς νάχουν ἀναπτεινόμενὸ τὸ ἠθικὸ τους, ἄκουε ὅμως καὶ τοὺς βενιζελικοὺς νὰ βεβαιώνουν ὅλους πὼς ἡ νίκη ἦταν δική τους. Ὁ Πέτρος δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη σὲ τέτοιες ἀπόλυτες θέσεις, πὼς προεξοφλοῦσαν τὴν ἀπόφαση τοῦ κόσμου σὲ ποιὸν

θα ἔδιναν τὴν ψῆφο τους; Κάποιοι συγχωριανοί του ποὺ εἶχαν ἔρθει στὸ μαγαζί, μετροῦσαν τὶς κουβέντες τους, φοβοῦνταν τοὺς Κρητικούς χωροφύλακες. —Μὴ φοβᾶστε, τοὺς εἶπε ὁ Πέτρος, σὲ μένα μιλήστε ἐλεύθερα, κανεῖς δὲν θὰ σᾶς πειράξει. —Θὰ πάρουν πολλοὺς ψήφους οἱ βασιλικοὶ στὸ χωριό μας, κύρ Πέτρο, καὶ στὰ γύρω χωριὰ τὸ ἴδιο θὰ γίνεῖ. Κάνουν τὸ βενιζελικό, ἀλλὰ θὰ ψηφίσουν βασιλιά. Θέλουν νὰ γυρίσουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὴ Μικρασία, καὶ οἱ βασιλικοὶ κάτι ὑποσχέθηκαν... —Τὸ ξέρω, μουρμούρισε ὁ Πέτρος, τὸ Ζαγόρι εἶναι ὅλο σχεδὸν βασιλικό, τόγραψε κι ὁ Χατζῆς, μόνον οἱ δυὸ Βίτσες βενιζελίζουν... Ἦταν ἀλήθεια. Στὴν Ἄνω καὶ Κάτω Βίτσα ἐλάχιστοι βασιλικοὶ ὑπῆρχαν.

Μιά τυχαία συνάντηση, τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου, στὸ δρόμο, μὲ τὸ Χατζῆ, κλόνισε ἀκόμα περισσότερο τὴν ἐμπιστοσύνη του στὶς διακηρύξεις τῶν βενιζελικῶν γιὰ σίγουρη νίκη. —Πέτρο, τοῦ εἶπε ὁ Χατζῆς, μὴν ἀκοῦς τί σοῦ λένε οἱ κομματάρχες τοῦ βενιζελισμοῦ. Τὸ παιγνίδι γιὰ τοὺς βενιζελικούς ἔχει χαθεῖ. Δὲν ξέρω τί θὰ γίνεῖ στὴν Ἠπειρο, πιθανὸν ἐδῶ νὰ ἐπιπλεύσουν, θὰ κάνουν ἐκλογικὲς ὑπερβασίες, ἢ ἀνάμιξη ἀνθρώπων ποὺ ἔπρεπε νὰ στέκονται μακριὰ ἀπὸ τὶς ἐκλογικὲς ἀναμετρήσεις, δημόσιοι ὑπάλληλοι, παπάδες, δάσκαλοι καὶ καθηγητὲς ὀργιάζουν, ὅλοι ἔχουν ἑξαπολυθεῖ ἐναντίον τῶν ἀντιβενιζελικῶν νὰ μὴ βγάλουν οὔτε ἓνα βουλευτή. Ἄντε λοιπὸν νὰ πάρουν τὴν Ἠπειρο καὶ τὴν Κρήτη, τί θὰ βγεῖ μ' αὐτό; Ὅλη ἡ ἄλλη Ἑλλάδα θὰ τοὺς μαυρίσει... Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ πέσει ὁ βενιζελισμὸς Πέτρο, θὰ γυρίσει ὁ βασιλιάς, θὰ γυρίσει κι ὁ Σπυρίδων, ἀρκετὰ τὸν κράτησαν μακριὰ ἀπὸ τὴν πόλη τὰ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ βενιζελισμοῦ...

Τὰ λόγια τοῦ Χατζῆ ἦταν ἡ χαρακτηριστικὴ βολὴ γιὰ τὶς προσδοκίες τοῦ Πέτρο. Ὁ Χατζῆς αὐτὴ τὴ φορὰ ἔλεγε τὴν ἀλήθεια, τὸ καταλάβαινες ἀπὸ τὸν τόνο τῆς φωνῆς του. Δὲν εἶχε πάθος, οὔτε ἔπαρση, ἔπειθε ὁμως τὸ συνομιλητὴ του μὲ τὴν ἡρεμία, τὸν τρόπο ἀνάπτυξης τῶν ἐπιχειρημάτων του καὶ τὴν πειστικότητα τοῦ λόγου του. Θάπεφτε ὁ Βενιζέλος! Τώρα τὸ πίστευε κι ὁ Πέτρος καὶ προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ τρόπους γιὰ νὰ ἐνημερώσει τὸ βράδυ τοὺς δικούς του, προπαντὸς ἔπρεπε νὰ προσέξει τὸ Βασίλη, γιαντὸν ἢ πτώση θὰ ἦταν τρομερὸ χτύπημα. Τοὺς βρῆκε ὅλους μαζεμένους στὸ σαλόνι, ἡ νύχτα εἶχε προχωρήσει ἀρκετά, Νοέμβριος ἔμπαινε, εἶχαν ἔρθει καὶ δυὸ φίλοι ἀπὸ τὴ γειτονιά, βενιζελικοὶ κι ὀπαδοὶ τοῦ Δαγκλῆ, ἤθελαν ν' ἀκούσουν τὴ γνώμη τοῦ Πέτρο, κάτι περισσότερο θάξερε αὐτός, τόσοι ἄνθρωποι περνοῦσαν ἀπὸ τὸ μαγαζί του. Τοὺς χαιρέτησε ὅλους, κάθησε στὴν καρέκλα του καὶ περιέμενε τὴν ...ἀνάκριση. Τὴν κουβέντα ἄρχισε ἡ γυναίκα του ἡ Λευκή, ὁ Δαγκλῆς εἶχε στείλει μὲ ἄνθρωπό του ἓνα γράμμα σφραγισμένο, τοῦ τόδωσε κι ἀναρωτήθηκε τί ἔγραφε ὁ στρατηγός. Ὁ Πέτρος τὸ ἀνοίξε βιαστικά, τὸ διάβασε γρήγορα, οἱ ἄλλοι κρέμονταν ἀπὸ τὰ χεῖλη του. —Δὲν εἶναι τίποτα σοβαρό, εἶπε ὁ Πέτρος, ὁδηγίες δίνει γιὰ τὸ πῶς θὰ ρίξουμε αὔριο τὸ σφαιρίδιο στὴν κάλπη. Δὲν ἀποκάλυψε ὅλη τὴν ἀλήθεια. Τὸ γράμμα περιεῖχε βέβαια ὁδηγίες, ἀλλὰ στὸ κάτω μέρος ὁ Δαγκλῆς εἶχε προσθέσει

μέ τα ἴδια του τὰ χέρια: Κύριε Κωστίδη, σᾶς ἐκφράζω καί πάλιν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τήν ὑποστήριξίν σας. Κάνετε ὅ,τι μπορείτε διὰ νά ἔχωμεν ἓνα καλόν ἀποτέλεσμα. Ὁ ἀγὼν εἶναι δύσκολος καί πολὺ φοβοῦμαι ὅτι μᾶς ἀναμένουν ἀπογοητεύσεις, ἐὰν ἐπαναπαυθῶμεν εἰς τὰς διαβεβαιώσεις τῶν ἀνοήτων, οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν περὶ σαρωτικῆς νίκης. Ὁ ἀντίπαλος εἶναι ἰσχυρός, χρειάζονται μεγάλοι προσπάθειαι διὰ νά τὸν καταβάλλωμεν. - Μετά τιμῆς καί εὐχαριστιῶν, Παν. Δαγκλῆς, ὑποψήφιος συνδυασμοῦ Φιλελευθέρων νομοῦ Ἰωαννίνων. Οἱ ἄλλοι τὸν κοιτοῦσαν μὲ δυσπιστία, δὲν πίστευαν στίς ἐξηγήσεις του. Ὁ Πέτρος αἰσθάνθηκε πῶς βρισκόταν στὴ δυσάρεστη θέση νά κρύβει ἀλήθειες ἀπὸ τοὺς δικούς του καὶ ἀπὸ τοὺς φίλους του. —Ναί, εἶπε σὲ κάποια στιγμή καί σηκώθηκε ὀρθίος. Ὁ Δαγκλῆς μοῦ γράφει καὶ ἄλλα. Δὲ θὰ κάνουμε περίπατο σ' αὐτὲς τίς ἐκλογές. Κι ἄς τὸ ποῦμε καθαρά. Μπορεῖ καὶ νά κερδίσουν οἱ βασιλικοί, οἱ δικοί μας ὥς σήμερα μᾶς ἀποκοίμιζαν. Ὁ Δαγκλῆς ἐκτιμᾷ ἀντικειμενικότερα τὰ πράγματα, αὐτὸς λέει τὴν ἀλήθεια. Ἐμεῖς τὸ καθήκον μας θὰ τὸ κάνουμε, θὰ ψηφίσουμε τὸ Δαγκλῆ. Μιὰ σύσταση μόνο κάνω σ' ὅλους: Μὴν προκαλεῖτε τοὺς ἀντιπάλους καὶ μὴ βιαστεῖτε νά πανηγυρίσετε πρόωρα. Ἐδῶ μπορεῖ νά κερδίσουμε, ἀλλὰ Ἑλλάδα δὲν εἶναι μόνον ἡ Ἡπειρος.

Ἡ διάθεση ὅλων εἶχε ἀλλάξει. Ἡ συζήτηση συνεχίστηκε πάνω σὲ λεπτομέρειες τοῦ ἐκλογικοῦ ἀγῶνα, ὅχι ὅμως μὲ τὸν ἐνθουσιασμό πού ὑπῆρχε πρὶν γυρίσει ὁ Πέτρος. Περισσότερο ἀπ' ὅλους ὑπέφερε ὁ Βασίλης. Χωρὶς νά μιλάει, ἔδειχνε μὲ τὴν ἐκφραση τοῦ προσώπου του, πόσο βαθεῖα πονοῦσε μ' αὐτὰ πού ἄκουε.

Ε ημέρωσε καὶ ἡ 1η Νοεμβρίου. Ἡ μεγάλη μέρα, γιὰ τοὺς βασιλικούς, πού ἐπέτρεψε στὸν Κωνσταντῖνο νά γυρίσει στὸ θρόνο του. Ἡ ἀποφράδα γιὰ τοὺς βενιζελικούς, σὲ λίγα χρόνια ἔτσι θὰ τὴ χαρακτηρίζαν καὶ οἱ περισσότεροι Ἕλληνες. Ἡ Ἠνωμένη Ἀντιπολίτευσις κέρδισε περιφανῆ νίκη. Μόνο στὴν Ἡπειρο, τὴν Κρήτη, τὴ Χίο καὶ τὴ Μυτιλήνη ἐπικράτησαν οἱ βενιζελικοί, σ' ὅλους τοὺς ἄλλους νομούς ὑπερψηφίστηκαν οἱ βασιλικοί.

Ἦταν φυσικὸ ἡ νίκη τῶν ἀντιβενιζελικῶν νά δημιουργήσει ἐντονες ἀνησυχίες στοὺς ἀντιπάλους τους. Τὰ στελέχη τῆς παράταξης θυμοῦνταν τὰ Νοεμβριανὰ καὶ ἀνατρίχιαζαν. Οἱ φιλελεύθεροι βουλευτὲς δὲν κινδύνευαν, οἱ ἄλλοι κομματάρχες ὅμως φοβοῦνταν συλλήψεις, φυλακίσεις, ἐξορίες. Γιὰ νά καθησυχάσει τοὺς φόβους τῶν ἀντιφρονούντων, ἡ Ἡπειρος, πού κυκλοφόρησε στίς 3 Νοεμβρίου πανηγυρικῇ, μὲ ἐπίτιτλους: *Ζήτω ἡ Ἐλευθερία!! Ζήτω ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος*, δημοσίευσε ἄρθρο, στὸ ὁποῖο, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκφραση τῆς μεγάλης χαρᾶς τοῦ ἀντιβενιζελικοῦ κόσμου γιὰ τὴ νίκη, συνιστοῦσε πρὸς κάθε κατεύθυνση, ψυχραιμία, τάξη, γενναιοψυχία, ἀνωτερότητα. Ἐγραφε: *Εἶναι τόσον ὠραία ἡ νίκη μας, ὥστε ἡ ψυχὴ μας ἄς τὴν ἀπολαύσῃ εὐγενῇ καὶ μεγάλῃ ψυχῃ. Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν στρατολογήσῃ πολὺν συρφετόν, πολὺ κατακάθισμα κοινωνικόν. Ἀλλ' ἡμεῖς εἴμεθα*

ὁ λαὸς ὁ εὐγενὴς τῆς Ἑλλάδος, δειχθῶμεν ἀνώτεροι. Αὐτὴν ἄλλωστε τὴν βασιλικὴν γενναιοψυχίαν ἔδειξε καὶ ἐπιτάσσει Ἐκεῖνος ποὺ θαρρῆ αὖριον βασιλιάς μας - αὐτὰ μᾶς συνιστᾷ ἢ κυβέρνησις ποὺ ἔρχεται εἰς τὴν ἀρχήν. Τάξιν. Ἑσυχίαν. Βασιλικὴν γενναιοψυχίαν. Ἀποδείξωμεν πόσον ἀληθινοὶ Ἕλληνες, ἀδίκως ὑβρισθέντες, εἴμεθα. Μὲ ἄλλο ἄρθρο της, ὅμως, ἡ Ἑπειρος ζητοῦσε ν' ἀκυρωθοῦν οἱ ἐκλογές γιὰ τὴν Ἑπειρο, γιατί, ὅπως ὑποστήριζε, ἦταν προῖον νοθείας, σωρείας ἐκλογικῶν παραβάσεων, συστηματικῶν, ἐντεχνῶν καὶ ὀργανωμένων, τρομοκρατίας ἄμεσης καὶ ἔμμεσης, διαγραφῆς χιλιάδων ψηφοφόρων κυρίως στὴν Παραμυθιά, προκλητικῆς ἀνάμιξης δεσποτάδων, ιερέων, ἀστυνομικῶν, δημοσίων ὑπαλλήλων, καλποφυλάκων, κομματαρχῶν, ἀναισχύντων διδασκάλων καὶ καθηγητῶν, πρακτόρων τοῦ βενιζελισμοῦ καὶ διαφθορέων τῆς σχολικῆς πειθαρχίας καὶ σεμνότητος, ὅλα αὐτὰ, συνηνωμένα, ὑποστήριξε ὁ Χατζῆς, ἠλλοίωσαν τὴν γνώμην τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ, ὥστε σήμερον αὐτὸς νὰ φαίνεται ἀποτελῶν πανελλήνιον ἐξαίρεσιν, ψηφίσας βενιζελικούς μόνον. Εἶναι ζήτημα πολιτικῆς τιμῆς - κατέληγε - νὰ ἀκυρωθοῦν αἱ ἐκλογαί.

Δὲν εἶχε δίκιο ὁ Χατζῆς. Ὅλα ὅσα ἰσχυρίζεται ὅτι ἔγιναν -καὶ μπορεῖ νὰ ἔγιναν ὄχι βέβαια στὴν ἔκτασι καὶ στὸν ἀριθμὸ ποὺ ἀναφέρει- δὲν ἦταν ἱκανὰ ν' ἠλλοιώσουν τὸ φρόνημα τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ, ποὺ στὴ μεγάλη του πλειοψηφία, ἀπὸ τὴν ἐπομένη κίολας τῆς ἀπελευθέρωσης, ἦταν βενιζελικός. Τὸ ἴδιο παρέμεινε καὶ τὰ ἐπόμενα χρόνια, ὥς τὸ 1936 ποὺ ἔγινε ἡ δικτατορία τοῦ Ι. Μεταξᾶ. Σ' ὅλες τὶς ἐκλογές οἱ βενιζελικοὶ πλειοψηφοῦσαν καὶ ἐξέλεξαν τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν βουλευτῶν. Εἶχε ριζώσει στοὺς Ἑπειρώτες ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ Βενιζέλος ἦταν ὁ δημιουργὸς τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας, ὅτι αὐτὸς θὰ μποροῦσε νὰ ἐλευθερώσει καὶ τὴ Βόρειο Ἑπειρο.

Οἱ δώδεκα βουλευτὲς ποὺ ἐξέλεξαν οἱ Φιλελεύθεροι στὸ νομὸ Ἰωαννίνων, ἦταν οἱ ἑξῆς, κατὰ σειρὰ ἐπιτυχίας: 1) Παν. Δαγκλῆς ψῆφοι 14282, 2) Π. Φλῶρος 13598, 3) Σπ. Σῆμος 13192, 4) Κ. Μελάς 13050, 5) Κων. Κατσαδήμας 12734, 6) Π. Μπέμπης 12703, 7) Δ. Κίγκος 12521, 8) Τ. Μπότσαρης 12422, 9) Γ. Γκάλγκος 12241, 10) Α. Χρησιτίδης 12132, 11) Ε. Χατζῆς 11859, 12) Γ. Βηλαράς 11803. Ὁ ἐκτὸς συνδυασμοῦ φιλελεύθερος Γ. Κιαγιάς πῆρε ἓνα σημαντικὸ ἀριθμὸ ψήφων: 9038.

Ἡ σειρὰ τῶν ἀντιπολιτευόμενων ποὺ ἀπέτυχαν, ἦταν: 1) Γ. Δούμας, ψῆφοι 9769, 2) Γ. Γάγαρης 8208, 3) Γῶγος Ζῆκος 8150, 4) Κ. Ζαούσης 8128, 5) Γ. Τζαβέλλας 8043, 6) Ἀθ. Κέκας 7740, 7) Β. Κούρεντας 7690, 8) Ἑμ. Ὑψηλάντης 7643, 9) Γ. Τζέτζος 7605, 10) Σωτ. Συρμακέσης 7272, 11) Α. Βετσόπουλος 7052 (ὁ συνδυασμὸς εἶχε μόνον 11 ὑποψηφίους). Οἱ ἐκτὸς συνδυασμοῦ ἀντιβενιζελικοὶ Ἀθ. Μπότσαρης καὶ Χρ. Χρηστοβασίλης πῆραν ἀπὸ 8568 καὶ 7108 ψήφους ἀντίστοιχα.

Γιὰ νὰ γιορτάσει τὴ νίκη της ἡ Ἀντιπολίτευσις, ὀργάνωσε στίς 3 Νοεμβρίου τὸ ἀπόγευμα μεγάλο συλλαλητήριον στὴν κεντρικὴ πλατεία, ποὺ ξαναπῆρε τὸ πρῶτο της ὄνομα (Κωνσταντίνου τοῦ Ἐλευθερωτοῦ). Ἡ περι-

γραφή του συλλαλητηρίου κατέλαβε όλη την πρώτη σελίδα της *Ήπειρου* και γράφτηκε από τον ίδιο το Χατζή, με το γνώριμο ύφος του. Ήταν μια σελίδα μέσα από την όποια ξεχείλιζε ή χαρά κι ό ένθουσιασμός για τη μεγάλη νίκη. Ποϋ νά το φανταζόταν ό Χατζής ότι αυτός ό πανηγυρισμός θα όδηγοϋσε στην κορυφαία τραγωδία του έλληνικού έθνους: τη Μικρασιατική καταστροφή! Όμως όλα αυτά ήταν ακόμα μακριά, ό αντιβενιζελικός κόσμος έπρεπε νά γιορτάσει, τά μηνύματα από το έξωτερικό δέν ήταν καθόλου καλά άπέναντι στο λαϊκό αίτημα νά γυρίσει ό Κωνσταντίνος, ποιός λογάριζε τώρα τις γνώμες των ξένων; *Ελιά, έλιά και Κωτσο βασιλιά* ήταν το κυρίαρχο σύνθημα του κόσμου που συγκεντρώθηκε το άπόγευμα της 3ης Νοεμβρίου στην πλατεία, παρά την κακοκαιρία. Ό Χατζής είχε πιστέψει πώς την 1η Νοεμβρίου του 1920 είχε άνατείλει ή ένδοξότερη μέρα της Ελλάδας. Ήταν άφελής; Όχι, μόνο που τον τύφλωνε το πάθος του αντιβενιζελισμού που ξεστράτιζε τη γραφή του από τά όρια της λογικής. Τόσο στο φύλλο της 3ης Νοεμβρίου, όσο και σ' όλα τά επόμενα φύλλα, πριν και μετά το δημοψήφισμα για την επάνοδο του βασιλιά, άφησε νά 'ρθοϋν στη δημοσιότητα, όλα όσα είχαν συσσωρευτεί μέσα του κατά τους χρόνους της βενιζелоκρατίας, πικρά συναισθήματα από φυλακίσεις, έξορίες, οικονομικές καταστροφές. Και ένω ήθελε νά φαίνεται άπέναντι στους αντιπάλους του άνώτερος, ύποστηρίζοντας τελικά ότι μόνο με 10-15 πρόσωπα από την παράταξη των βενιζελικών τά έχει, γιατί είχαν συμπεριφερθεί ως *άγρια θηρία*, στην πραγματικότητα ή άρθρογραφία κι ό σχολιασμός του όδηγοϋσε τους όμόφρονές του σε ενέργειες τρομοκρατίας των αντιπάλων τους. Το χειρότερο ήταν πώς άναξέοντας πληγές πίστευε πώς έκανε μάθημα κοινωνικής ήθικης, χωρίς καμιά πρόθεση έκφοβισμού των βενιζελικών, το άποτέλεσμα όμως διέψευδε τις προθέσεις του. Οί βενιζελικοί αισθάνονταν πώς τους τρομοκρατοϋσαν, άρχισαν και συλλήψεις με την κατηγορία διάδοσης ψευδών ειδήσεων, για δήθεν πτώση της κυβέρνησης της *Ήνωμένης Αντιπολιτεύσεως* που είχε σχηματιστεί, κι όλα φαίνονταν νά μοιάζουν με όσα είχαν επακολουθήσει τά *Νοεμβριανά*. Εικόνα της κατάστασης που δημιουργήθηκε κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Νοεμβρίου, όχι μόνο στα Γιάννινα, αλλά και σ' όλη την Ελλάδα, δίνει ό στρατηγός Π. Δαγκλής σε γράμμα του (Αθήναι, 16 Νοεμβρίου 1920) προς τον Έλευθέριο Βενιζέλο που βρισκόταν στο Παρίσι. Έγραφε: *Κύριε Πρόεδρε, Δέν επρόφθασα νά χαρώ την έν Ήπείρω έπιτυχίαν των συνδυασμών μας (12 έν Ίωαννίνους, 3 έν Πρεβέζη και 2 έν Άρτη), ότε την Δευτέραν εμάθομεν το λιπτηρόν γεγονός της άποτυχίας του κόμματός μας εις πλείστους νομούς του κράτους. Στη συνέχεια ό στρατηγός, άφοϋ δέ διστάζει νά ύπογραμμίσει στον άρχηγό του πολλά από τά αίτια έσωτερικής πολιτικής, που όδήγησαν στην ήττα του κόμματος, σημειώνει: Ένταϋθα (στην Αθήνα) εϋρον όλους περιφόβους και κρυπτομένους... Και παρακάτω: Το ύπουργείο μέχρι τουδε είναι άνίκανον νά επιβάλη τον νόμον και την τάξιν. Οί άπότακτοι άξιωματικοί, οίτινες*

πάντες ἀνεκλήθησαν, μὴ ἐξαιρουμένου οὐδὲ τοῦ Τσερέπη (αὐτὸς ποὺ εἶχε ἀποπειραθεῖ νὰ δολοφονήσει τὸ Βενιζέλο στὸ σταθμὸ τῆς Λυών, μαζὶ μ' ἄλλον ἀπότακτο συνάδελφό του) οἱ ἐπαναδιορισθέντες ὑπάλληλοι, οἱ ἀναμένοντες ἀπόλυσιν στρατιῶται, οἱ ἀναφανέντες σύλλογοι τῶν ἐπιστράτων, ὑπὸ διάφορα ὀνόματα, ἐνεργοῦσι παντὸς εἵδους αὐθαιρεσίας.

Ἄς ξαναγυρίσουμε στὸν ἑορτασμὸ τῆς 3ης Νοεμβρίου στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ δοῦμε πῶς ἀντιμετώπιζε τὴν κατάσταση ὁ Χατζῆς. Οἱ βενιζελικοὶ τῶν Γιαννίνων ἔχοντας μέτρο κρίσης τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νομοῦ, σχημάτισαν τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Μάλιστα ὁ Πανίδης τοῦ Βέλους, ἔσπευσε τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς νὰ κυκλοφορήσει καὶ παράρτημα τῆς ἐφημερίδας του μὲ τὸν τίτλο: Χαίρετε, νενικήκαμεν οἱ βενιζελικοί... Γράφει σχετικὰ ὁ Χατζῆς: Ἦγγέλοντο καὶ ἐξηλέγχοντο συνεχῶς, ἄτονα, ὠχρὰ καὶ ἄψυχα καὶ οὐδένα ἐνθουσιάζοντα, τὰ ἔλεεινὰ δημιουργήματα μιᾶς ἔλεεινῆς τρομοκρατήσεως καὶ ὑπερβασιῶν ἐκλογικῶν τοπικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Ἠπειρῷ ἐκλογῶν, ὅταν ταχύπους καὶ χαρμόσυνος, ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς προχθεσινῆς Δευτέρας, ἡ ἐλαιοφόρος θεὰ Ἀγγελία, διὰ μέσου τοῦ τηλεγράφου, ἐκόμισε τὰς χαρωπὰς εἰδήσεις. Καὶ διελάλει ὅτι ἡ μαύρη τιμωρὸς καὶ ἀμείλικτος λαϊκὴ ψῆφος, ἔθαψε τὸν θάψαντα καὶ ἐνταφιάσαντα τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν ὑπὸ μαῦρα βουνὰ ψήφων. Καὶ ἐβεβαίου ὅ,τι ἡ ἀντιβενιζελικὴ πίστις καὶ συνείδησις ἐθεώρει πλέον ὥς ἀναπότρεπτον «ἡθικῶς», ὥς ἐκ τῆς θείας δίκης ἐπιβεβλημένον... Οἱ τρομοκράτες -συνεχίζε- οἱ χωροφύλακες, οἱ μίσθαρνοι βιασταὶ τῆς λαϊκῆς θελήσεως, οἱ μαγκουροφόροι εἶχαν ἐξαφανιστεῖ ἀπὸ τὸ πρωῒ τῆς Δευτέρας. Τὸ μεσημέρι εἰς τὸ ἐκλογικὸν κέντρον τοῦ συνδυασμοῦ Δούμα ἔφτασε ἡ πρώτη χαρμόσυνος ἰαχή: - Ἔπεσεν ὁ Βενιζέλος! - Οὔτε βουλευτῆς! - Πανωλεθρία! Ὅσα ἠκολούθησαν δὲν μποροῦν νὰ περιγραφοῦν, σημειώνει. Ὡς καπνός, ἰαχὴ, θόρυβος καὶ σάλος, ἀντὶ πάσης ἄλλης φωνῆς, ὥς σύνθημα, ὥς στέναγμα, ὥς χαρὰ, ὥς θαυμασμός, ὥς μεθύσι, ὥς τρικυμία, μυριόστομον, μέγα ὠραῖον κῦμα, ὑψοῦται μιὰ ἰαχή: - Ζήτω ὁ Κουμπάρος! - Ζήτω ὁ Βασιλεὺς! - Ζήτω ὁ Κωνσταντῖνος! Ἀγκαλιάζονται οἱ ἄνθρωποι, δακρῦζουν, σφίγγουν τὰ χέρια καὶ φωνάζουν: - Χριστὸς Ἀνέστη! Οἱ χάρτινοι Βενιζέλοι τῆς πλατείας ἐξαφανίζονται «ὡς διὰ μαγείας»... Κι ἓνας ὠραῖος θησαυρός, φωτεινοῦ αἰσθήματος, ἓνας πολύχρωμος κυματισμὸς κρυμμένων εἰκόνων, κατακλύζει, στολίζει μὲ μιᾶς κάθε γωνίαν, κάθε παραθύρι, κάθε μπαλκόνι, κάθε μαγαζὶ καὶ κάθε σπίτι... Ἐνας Κωνσταντῖνος ὠραῖος, Ἐλευθερωτῆς, Καβαλλάρης, πορθητῆς τοῦ Μπιζανίου, Στρατηλάτης μειδιῶν καὶ ξιφῆρης... Ἡ πόλις καίεται ἀπὸ ἐνθουσιασμόν εἰς τὸ ἀντίκρουσμά του... Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ στρατηγὸς Π. Δαγκλῆς σημειώνει στὸ γράμμα του πρὸς τὸ Βενιζέλο: Ἡ ὑπὲρ ταχείας ἐπανόδου τοῦ Κωνσταντίνου μανία εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν καὶ αὐτὸ τὸ ὑπουργεῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ τὴν κατασιγάσῃ. Αὐτὴ ἡ μανία θὰ ὀδηγήσῃ στὸ δημοψή-

φισμα τῆς 21ης Νοεμβρίου, ποὺ ἐγινε μὲ τρόπο διαβλητό, καὶ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἐκπτώτου.

Πρὶν ἀρχίσει ἡ ἐκφώνηση τῶν λόγων -μίλησαν ἀπὸ τὸν ἐξώστη τοῦ ξενοδοχείου τῆς *Μεγάλης Βρετανίας* πολλοί, ὁ Γ. Δούμας, ὁ Γ. Τζέτζος, ὁ Γ. Τζαβέλλας, ὁ Νέστωρ Γεωργίτης κ.ἄ.- τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος κατευθύνθηκε πρὸς τὸ σπίτι τοῦ Σακελλαρίου (ἀπέναντι ἀπὸ τὸ σπίτι τῶν Λαπαίων) στὴν πρόσοψη τοῦ ὁποίου ἀπὸ χρόνια εἶχε ἐντοιχιστεῖ μαρμαρίνη πλάκα, ὅπου ἀναγραφόταν ἡ ἀνακήρυξη τοῦ Κωνσταντίνου ὡς βασιλιά, μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Γεωργίου Α΄. Κατὰ τὴν περίοδο τῆς διακυβέρνησης τῆς χώρας ἀπὸ τὸ Βενιζέλο, τὴν πλάκα αὐτὴ, καθὼς κι ὅ,τι θύμιζε τὸν Κωνσταντῖνο (ὀνόματα πλατειῶν κλπ.), τὴν εἶχαν κατεβάσει. Τώρα ἐντοιχιζόταν πάλι μὲ πομπὴ καὶ μὲ τὶς ζητωκραυγὰς τῶν διαδηλωτῶν, οἱ ὅποιοι μετὰ τὸ τέλος τῆς τελετῆς, ξαναγύρισαν στὴν πλατεία γιὰ ν' ἀκούσουν τοὺς λόγους τῶν ἀντιβενιζελικῶν πολιτευτῶν. Μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ὁμιλιῶν ὁ γιατρός Ἀ. Τσατσάνης διάβασε ψήφισμα, ποὺ ἐγκρίθηκε μὲ βοή ἀπὸ τὸ πλῆθος. Οἱ συγκεντρωμένοι ζητοῦσαν νὰ ἐπισπευστεῖ ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου, ν' ἀποκατασταθοῦν οἱ ἀδικηθέντες ἀξιωματικοὶ καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι, νὰ γυρίσει γρήγορα στὰ Γιάννινα ὁ μητροπολίτης Σπυρίδων, νὰ γίνουν ἀνακρίσεις πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ὑπευθύνων γυμνασιαρχῶν, καθηγητῶν καὶ διδασκάλων, τῇ ἀνοχῇ (τῇ προτροπῇ) τῶν ὁποίων οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων καὶ τῶν σχολείων ἐξαπελύθησαν ὡς ἐγκάθετα ὄργανα εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως, προπηλακίζοντας σεβαστοὺς πολίτευτὰς συμπολίτας. Τέλος ἐκφραζόταν ἡ διαμαρτυρία γιὰ τὸν τρόπο τῆς διενέργειας τῶν ἐκλογῶν στὴν Ἡπειρὸ καὶ ζητοῦνταν ἡ ἀκύρωσή τους.

Ἡ μεταπολίτευση δημιούργησε σοβαροὺς κραδασμοὺς στὴν ἀγορὰ, μὲ τὴν ἀπόκρυψη τροφίμων. Τὸ γεγονός ὑποχρέωσε τὴ Γενικὴ διοίκηση νὰ ἐκδόσῃ ἀνακοίνωση στὴν ὁποία τόνιζε ὅτι τίποτα δὲ δικαιολογοῦσε τὸν πανικὸ τῆς ἀγορᾶς. Τὸ κέντρο ἐπισιτισμοῦ, πρόσθετε, εἶχε μεγάλα ἀποθέματα ἀπὸ ἄλευρα καὶ ζάχαρη, ἱκανὰ νὰ καλύψουν τὶς ἀνάγκες τῆς κατανάλωσης γιὰ ἀρκετοὺς μῆνες.

Στὶς ἐκκλησίες ἄρχισε νὰ ψέλνεται τὸ *πολιχρόνιον*. Κατὰ τὸν πρῶτο πολυχρονισμό, στὴ Μητρόπολη, ἀπουσίαζε ὁ Πανάρετος. Καλῶς ἐπραξε, σημείωνε ὁ Χατζῆς, *ἡ παρουσία του θὰ ἦτο ἀνορθογραφία*.

Στὸ μεταξὺ ὁ Σπυρίδων ἀπαντώντας στὸ τηλεγράφημα ποὺ τοῦ εἶχε σταλεῖ κατὰ τὸ συλλαλητήριο τῆς Κυριακῆς, δήλωνε: *Μηδέποτε ἐν ἀμφιβολίᾳ θέντες τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ προσφιλεστάτου Ἡμῖν χριστεπανύμου πληρώματος καὶ κατὰ τὰς πικρὰς ἡμέρας βιαίου ἡμῶν ἀπ' αὐτοῦ χωρισμοῦ καὶ μακρᾶς ὑπερορίας ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει ἐδεξάμεθα καὶ ἀνέγνωμεν Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ τηλεγράφημα*. Στὴ συνέχεια ἀνήγγειλε τὸ διορισμὸ τοῦ πρωτοσυγγέλου Δημητρίου Εὐθυμίου (κατοπινοῦ μητροπολίτη Λευκάδας, ἀργότερα Δρυῖνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτης καί, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σπυρίδωνα, Ἰωαννίνων), ὡς γενικοῦ ἐπιτρόπου του ὡς τὴν ἡμέρα τῆς ἐπανόδου του.

Ἀπὸ τὴν ἐπόμενη κιόλας τῶν ἐκλογῶν ἄρχισε ἡ ἀντικατάσταση τῶν

βενιζελικῶν ἀξιωματούχων, στή διοίκηση, στό στρατό, τήν ἀστυνομία, παντοῦ, μέ ἀντιβενιζελικά στελέχη, κυρίως ἀπότακτους. Στόν ὑποστράτηγο Α. Μπαῖρα πού ἀνέλαβε τήν Ε΄ στρατιωτική διοίκηση Ἡπείρου, ἐπιφυλάχτηκε στά Γιάννινα στίς 13 Νοεμβρίου, ὑποδοχή ἥρωα. Ἡ πλατεία σημαιοστολίστηκε. ἀψίδες στήθηκαν. σημαῖες ἀναρτήθηκαν στούς δρόμους, ἀπ' ὅπου

Οἱ καθηγητές τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς (ἀπό ἀριστερά): Ἀλ. Κοντοπάνος, Χαρ. Ἰωαννίδης καί Χαρ. Δονάτος.

θὰ περνοῦσε, ἡ πόλη παρουσίαζε γιορταστική ὄψη. Τό στρατηγό, ὑποδέχτηκαν στήν εἴσοδο τῆς πόλης (στόν Ἀη-Γιάννη) οἱ πολιτικές, στρατιωτικές καί δημοτικές ἀρχές καί πολὺς κόσμος. Τὸν προσφώνησαν ὁ δικηγόρος Γ. Τζαβέλλας καί ἐκ μέρους τῶν Βορειοηπειρωτῶν ὁ καθηγητής Χαράλ. Δονάτος. Ἡ μεγάλη συγκέντρωση ἦταν στήν κεντρική πλατεία καί ἡ ὑποδοχή ἐγινε μπροστά στό στρατηγεῖο. Ἀλλες προσφωνήσεις ἐκεῖ ἀπὸ τὸ συνταγματάρχη Γεωργίου καί τὸ Χρ. Χρηστοβασίλη. Ἀνάμεσα σὲ ζητωκραυγὲς μίλησε κι ὁ στρατηγός. Ἐπακολούθησε στρατιωτικὴ παρέλαση, δεξίωση καί τὸ βρά-

δυ ἄλλη διαδήλωση τῶν στρατιωτῶν, μέ εἰκόνες τοῦ βασιλιᾶ. Ὅλοκληρη ἐθνικὴ γιορτὴ γιὰ τὴν ἀντικατάσταση ἐνὸς στρατηγοῦ!

Τὸ Βέλος, πού εἶχε διακόψει τὴν ἐκδόσή του ἀπὸ τὴν ἐπόμενη τῶν ἐκλογῶν, ἐπανακυκλοφόρησε στίς 17 Νοεμβρίου. Ἀπὸ τίς 15 Νοεμβρίου ἄρχισε ἡ ἐκδοση νέας δισεβδομαδιαίας ἐφημερίδας στὰ Γιάννινα, τοῦ Ἀγῶνος, μέ διευθυντὴ τὸ Σ. Λαμπρίδη, πρῶην δημοσιογράφο τῆς Ἡπείρου. Οἱ μεταπολιτεῦσεις δημιουργοῦν πάντοτε πρόσφορο ἔδαφος γιὰ ἐκδόσεις κάθε εἶδους, οἱ περισσότερες εἶναι βραχύβιες. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι ἀπὸ τὸ φύλλο τῆς 21-4-1920 ὁ Γ. Χατζῆς ἐγινε καί ἰδιοκτήτης τῆς Ἡπείρου, ὡς τότε ἦταν μόνο διευθυντής.

Στίς 18 Νοεμβρίου ἐφθανε στὰ Γιάννινα ὁ μητροπολίτης Σπυρίδων. Ἡ κυβέρνησις εἶχε διατάξει νὰ τοῦ ἀποδοθοῦν τιμὲς ἀντιστρατηγοῦ. Ἡ συγκέντρωση τοῦ πλήθους γιὰ τὴν ὑποδοχὴ ἦταν πολὺ μεγάλη, πάνδημος λαϊκὸς συναγεραμὸς. Ἡ τελετὴ ἐγινε στήν κεντρικὴ πλατεία μέ προσφώνηση τοῦ Γ. Χατζῆ. Εἶπε πολλὰ, μέ τὸν τρόπο πού ὁ Χατζῆς ἤξερε νὰ τὰ λέει καί νὰ τὰ γράφει. Τὴν ἀπάντησις ὁ Σπυρίδων τὴν ἔδωσε στοὺς λόγους πού ἐκ-

φώνησε στη Μητρόπολη, μετά τη δοξολογία. Ὁ λόγος του -σημείωνε ὁ Χατζής- γεμάτος ἀπὸ τὴν δύναμιν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν ἐκφράσεων, συγκινεῖ... Ρίπτει ἓνα πέπλον λήθης, μετὰ τὴν δοκιμασίαν μακροτάτης ὑπερορίας, εἰς τὰς εὐφροσύνους αὐτὰς ἡμέρας καὶ εἰς χαρμωσύνους σάλπιγγας τῶν ἐθνικῶν ἐπινικεῶν, λησμονεῖ καὶ τὰς πικρίας του καὶ τὰ πάντα καὶ συμβουλεύει τοὺς χριστιανούς του ἠνωμένοι νὰ βαδίσουν εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν μεγάλων ἰδεωδῶν τοῦ Ἔθνους μας. Ἐνθυμεῖται τὸν Μάρτυρα καὶ Μέγαν Βασιλέα καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην ποὺ ὀφείλουν οἱ Ἑπειρῶται εἰς τὸν Ἐλευθερωτὴν. Καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λατρεία τῶν Ἑπειρωτῶν πρὸς τὸν Βασιλέα των λέγει ὅτι διπλῇ πρέπει νὰ εἶναι, διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὑπέστη τόσας ταλαιπωρίας ὁ Πορθητὴς τοῦ Μπιζανίου, ὅσας εἰς τὴν Ἑπειρον, πρὸς ἀπελευθέρωσιν της. Ὁ ναὸς σείεται -συμπληρώνει ὁ Χατζής- ἀπὸ τὴν ἐκρηξιν ἐνθουσιασμοῦ καὶ φρενίτιδος ἀληθινῆς. Καὶ οἱ ζητωκραυγαὶ ἀτελείωτοι, μὲ τὰς σάλπιγγας, τοὺς ἤχους τοῦ «Ἀητοῦ», συνοδεύουν τὸν λαοφιλῆ ἱεράρχην, ἐξερχόμενον τῆς Μητροπόλεως διὰ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸ Συνοδικόν.

Ὅλο ὅμως αὐτὸ τὸ ὕμνολόγιο τοῦ Σπυριδῶνα γιὰ τὸ βασιλιά, ἐξυπηρετοῦσε ἐκεῖνες τὶς δύσκολες μέρες τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν, τὴ μεγάλη ἐκστρατεία στὴ Μικρὰ Ἀσία, γιὰ ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑπόδουλων ἀδελφῶν; Οἱ Ἀγγλογάλλοι ποὺ θὰ «ἔσφαζε» ὁ βασιλιάς τὴν εἶχαν ἐγκρίνει, ἀπ' αὐτοὺς περιμένε βοήθεια ἢ Ἑλλάδα. Ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά της, ἢ γίνονταν αἰτία καταβαράθρωσής τους; Ποιὸς νὰ τὰ σκεφεῖ ἐκεῖνες τὶς μέρες ποὺ οἱ ἀντιβενιζελικοὶ ζοῦσαν μόνο μὲ τὸ ὄραμα τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Κωνσταντίνου, τίποτα ἄλλο δὲν σκέφτονταν, ἀδιαφορώντας ἂν μὲ τὴ συμπεριφορὰ τους, ἔδιναν νέες διαστάσεις στὸ Διχασμό. Δὲ λογάρισαν τὴ νότα ποὺ ἐπέδωσαν οἱ Ἀγγλογάλλοι στὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησιν δυὸ μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ δημοψήφισμα τῆς 22ας Νοεμβρίου -νότα, στὴν ὁποία τονιζόταν ὅτι ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου θὰ τοὺς ὑποχρέωνε νὰ τηρήσουν ἀρνητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἔπαυαν νὰ τὴν προτατεύουν- καὶ θὰ λάβαιναν ὑπόψιν τους τὴν ἀντίδρασιν τῶν Φιλελευθέρων στὶς δραστηριότητες καὶ τὴν πολιτικὴν ποὺ ἄρχισαν νὰ ἐφαρμόζουν; Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ, πάνω στὴ μέθην τους, δὲ συνειδητοποιοῦσαν τί ἀκριβῶς ἔκαναν, ἀκόμα καὶ τὸ ὅτι πρόβαιναν σὲ τρομοκρατικὰς ἐνέργειες. Παράδειγμα ὁ Χατζής: Τὴν προηγούμενη τοῦ δημοψηφίσματος (21 Νοεμβρίου) δημοσίευσε ἄρθρο μὲ τίτλο: *Μετὰ τὴν Κυριακὴν θὰ ξημερώσῃ ἡ Δευτέρα!!..* (δικὰ του τὰ θαυμαστικά καὶ ἀποσιωπητικά), γιὰ τὸ ὅποιο θὰ πρέπει νὰ μετάνοιωσε τὰ κατοπινὰ χρόνια. Μὲ τὸ ἄρθρο διατύπωνε καθαρὰ ἀπειλὰς γιὰ ὅσους δὲ θὰ ψήφισαν στὸ δημοψήφισμα ὑπὲρ τῆς ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου. Κατέληγε μὲ τὰ ἑξῆς, πολὺ καθαρὰ, ποὺ δὲν χρειάζονταν ἐξηγήσεις γιὰ νὰ τὰ καταλάβει ὁ κόσμος, ὅπως ἀποπειράθηκε νὰ κάνει ὁ ἴδιος τὶς ἐπόμενες μέρες, ὅταν τοῦ ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν, ὅτι μὲ τὸ ἄρθρο ἀπέβλεπε στὴν τρομοκρατικὴν τῶν Ἑπειρωτῶν. Ἐγραφε: *Ἐνας, οὔτε ἓνας, νὰ μὴν λείψῃ ἀπὸ τὴν αὐριανὴν ψηφοφορίαν. Μὲ χρυσὰ γράμματα τὸν Κωνσταντῖνον μας, μὲ*

χρυσᾶ γράμματα ζητήσωμεν τὸν Ἐλευθερωτὴν! Τοῦτο διὰ τὴν Ἑπειρον δὲν εἶναι μόνον καθήκον, δὲν εἶναι μόνον ἠθικὴ ἐθνικὴ ἐπιταγὴ εἶναι καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως πολιτικῆς σκοπιμότητος **ΕΠΙΒΕΒΛΗΜΕΝΟΝ**. Διότι ἡ Κυριακὴ θὰ περάσῃ, ἡ πανελλήνιος ψῆφος θὰ φέρῃ τὸν Βασιλέα καὶ ὁ ΕΝΑΣ Ἑπειρώτης ἔστω πού δὲν θὰ ψηφίσῃ, ἅς τὸ ξέρῃ ὅτι ξημερώνει ἡ Δευτέρα καὶ ἡ θέσις του εἰς τὴν πανηπειρωτικὴν καὶ πανελλήνιον οἰκογένειαν καταντᾷ θέσις ὑπόπτου ξένου πρὸς τὸ γενικὸν ἐθνικὸν αἶσθημα. (Ἡ ἀραιώσις τῶν στοιχείων εἶναι δική μου. Στὴν ἐφημερίδα ἡ πρότασις εἶναι στοιχειοθετημένη μὲ μαῦρα στοιχεῖα τῶν 10, γιὰ νὰ ξεχωρίζει).

Στὴν Ἑπειρο δημοσιεύτηκε καὶ προκήρυξις πρὸς τὸν Ἑπειρωτικὸν λαόν, ὑπογραφόμενη ἀπὸ τοὺς ὑποψήφιους βουλευτὲς τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρά-

ταξῆς καὶ τὸν Χρ. Χρηστοβασίλη, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν προσωρινὴ ἐπιτροπὴ τοῦ Λαϊκοῦ πολιτικοῦ συλλόγου πού εἶχε ἰδρυθεῖ, ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς: Δ. Ἀναγνωστόπουλο, Δημ. Δάνο, Γ. Κωνσταντινίδη, Γ. Μουλαϊμίδη, Σ. Σούρλα, Γ. Τζαβέλλα καὶ Γ. Χατζῆ. Μὲ τὴν προκήρυξιν γινόταν προτροπὴ στὸν Ἑπειρωτικὸ λαὸ νὰ πάει σύσσω-

Ὁ Χρηστοβασίλης καὶ ἡ γυναῖκα του Ἀλεξάνδρα.

μος στίς κάλπες καὶ νὰ ζητήσῃ μὲ τὴν ψῆφον του τὴν ἐπάνοδο τοῦ βασιλιᾶ.

Μὲ τὴ μεταπολίτευση ὁ Γενικὸς διοικητὴς Α. Καλεῦρας ἀντικαταστάθηκε. Τὸν ἀναπλήρωνε ὁ νέος νομάρχης Δ. Κωτζονάνος, Βορειοηπειρώτης. Ὁ Χατζῆς, πάντως, βρῆκε νὰ πεῖ δυὸ καλὰ λόγια, γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὴν πολιτεία τοῦ Καλεῦρα.

Ἦταν φυσικόν, τόσο τὸ ἀποτέλεσμα τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, ὅσο καὶ ἡ πίεσις πού ἀσκήθηκε στοὺς ψηφοφόρους, ἔμεσα ἢ ἄμεσα, νὰ ἐπιδράσουν στὸ λαὸ καὶ τὸ δημοψήφισμα γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο νὰ ἀποβῇ πανηγυρικώτατον ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ Ἑπειρος θριαμβολόγησε ἀφιερώνοντας ὅλες τῖς στῆλες της γιὰ νὰ περιγράψῃ τὸν ἐνθουσιασμόν τοῦ Ἑπειρωτικοῦ λαοῦ καὶ νὰ δημοσιεύσῃ τ' ἀποτελέσματα τῶν μισῶν ἐκλογικῶν τμημάτων. Σύμφωνα μὲ τὰ τελικὰ ἀποτελέσματα: Στὸ νομὸ Ἰωαννίνων ψήφισαν συνολικὰ 28517 ἄτομα (στῖς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τῆς 1ης Νοεμβρίου εἶχαν ψηφίσει 18818). Ὑπὲρ τῆς ἐπανάδου ψήφισαν 28034, ἐναντίον 372 καὶ ἄκυρα 111. Δηλαδή ὁ Κωνσταντῖνος συγκέντρωσε ποσοστὸ 98,30%. Οἱ δεκάδες χιλιάδες

ψηφοί των Φιλελευθέρων εξαφανίστηκαν. Ἀνάλογα ἦταν καὶ τ' ἀποτελέσματα στὸ νομὸ Πρέβεζας: Ψήφισαν 8621 (στὶς βουλευτικὲς ἐκλογὲς 6155). Ὑπὲρ τοῦ Κωνσταντίνου 8498, ἐναντίον τοῦ 105, ἄκυρα 19. Ποσοστὸ ὑπέρ: 97,40. Σ' αὐτὰ τὰ ἐπίπεδα κινήθηκαν τ' ἀποτελέσματα καὶ στὴν ὑπόλοιπη χώρα. Ἦταν βάσιμες γιὰ τὸ οἱ ὑπόνοιες γιὰ ἄσκηση βίας, τρομοκρατίας καὶ καλπονοθεύσεων.

Μὲ τὴν ἔκδοση τῶν ἀποτελεσμάτων τὸ βράδυ τῆς 22 Νοεμβρίου συγκροτήθηκε στὴν πλατεία νέο ὀγκῶδες συλλαλητήριον, στὸ ὁποῖο ἐγκρίθηκε ψήφισμα γιὰ τὴν πανηγυρικὴ ὑπερψήφιση τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἐπιδόθηκε ἀπὸ ἐπιτροπὴ ἀποτελούμενη ἀπὸ τοὺς Γ. Γιαννοῦση, Γ. Χατζῆ, Σ. Λαμπρίδη, Β. Κούρεντα, Α. Νιτσιδὴ, Δ. Δάνο καὶ Σ. Σούρλα στὰ προξενεῖα τῶν Δυνάμεων τῆς Entente στὰ Γιάννινα, γιὰ νὰ τὸ διαβιβάσουν στὶς κυβερνήσεις τους.

Τὴν ἐπομένη τοῦ δημοψηφίσματος κυκλοφόρησε στὴν πόλιν ἡ εἰδηση ὅτι ἡ κυβέρνησις ἔπεσε. Ἡ ἀγορὰ ἀναστατώθηκε, ὁ κόσμος κατέκλυζε τὰ δημοσιογραφικὰ γραφεῖα γιὰ νὰ μάθει πληροφορίες, καὶ -ὅπως ἔγραφε ἡ *Ἡπειρος*- ἐνῶ αἱ Ἀθηναὶ καὶ ὅλη ἡ Ἑλλάς ἐπανηγύριζε τὴν χαρὰν τοῦ δημοψηφίσματος, ἐδῶ εἰς τὴν αἰωνίαν χώραν, ἐνθα οἱ ἀνόητοι, οἱ μωροί, ἢ οἱ κακοήθεις εὐρίσκουν θέσιν διὰ τὰς μωρίας των, ἀνεστάτωσαν τὸν κόσμον. Οἱ διαδοσίαι τελικὰ ἐπισημάνθησαν, συνελήφθησαν καὶ παραπέμφθησαν στὸν εἰσαγγελέα. Τὸ γεγονὸς ἔδωσε στὸ Χατζῆ ἀφορμὴ νὰ ἐπιτεθεῖ ἀκόμα μιὰ φορὰ ἐναντίον τῶν βενιζελικῶν καὶ νὰ κάνει -μὲ τὰ δικά του φυσικὰ κριτήρια- τὴν ἀντιδιαστολὴ τῶν δυὸ παρατάξεων. *Ἡμεῖς* -σημείωνε γιὰ τὴ δική του παράταξιν- οἱ κακοί, οἱ φαῦλοι, οἱ χθεσῖνοι κακοῦργοι, τὰ τέρατα, τὰ «πολιτικὰ καθάρματα» τοῦ κ. Βενιζέλου -ἡμεῖς εἴκοσι δύο ἡμέρας τώρα, μὲ τὴν ἀγνὴν χαρὰν ἀγνωστάτης καὶ ἰδεολογικῆς νίκης, σεμνοί, ἐλθ-σμονήσαμεν τοὺς ὕβριστάς, τοὺς διώκτας, τοὺς δολοφόνους ἀκόμη, καὶ τοὺς ληστὰς ἀκόμη- τὰ ἐξεχάσαμεν ὅλα καὶ θερμὴν ἠνοίξαμεν τὴν ψυχὴν καὶ τὰ χεῖλη πρὸς τοὺς χθεσινούς ἀντιπάλους καὶ διώκτας. Διότι πονοῦμεν πραγματικὰ καὶ βαθειὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' αὐτοὶ ὠχροί, σκυθρωποί, στυγνοὶ ὥς οἱ υἱοὶ τῆς Ἀμαρτίας, μὲ τὸ χεῖλος στάζον φαρμάκι καὶ μὲ δέκατα πυρετοῦ ποὺ φέρνουν αἱ κρυφαὶ κακοήθεις ἀσθένειαι, οὔτε μᾶς ἠγνόησαν, οὔτε μᾶς ἐννοοῦν, οὔτε μᾶς αἰσθάνονται. Ὁ νοῦς τους... εἶναι διαρκῶς εἰς τοὺς Γυπαραίους, στὰ Ἰουλιανά, στὴν Δικτατορίαν, εἰς τὴν συνειθισμένην κακουργίαν τῆς καταδιώξεως καὶ τοῦ στραγγαλισμοῦ μας. Ἀλλ' ἡμεῖς θὰ ἐξαντλήσωμεν τὸ τοῦ Εὐαγγελίου μέχρις οὔ θεραπευθοῦν.

Τὰ πιστενε ὅσα ἔγραφε ὁ Χατζῆς; Πιθανὸν ναί. Ἀπὸ ἓνα ποιητὴ, ἀπορροφημένο τελείως ἀπὸ τὴ λατρεία τοῦ εἰδώλου του, δὲ μπορεῖ νὰ περιμένει κανεὶς νηφάλια κρίσιν. Ὁ Διχασμὸς τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶχε φτάσει στὶς πιὸ ἀκραῖες ἐξάρσεις του, ἄβυσσος χωρίζε τίς δυὸ παρατάξεις καὶ ὄχι μόνον δὲν καταβαλλόταν προσπάθεια συμφιλίωσης, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Χατζῆς, ἀλλὰ ἀντίθετα οἱ νικητὲς ἀντιβενιζελικοὶ ἔκαναν κάθε τι ποὺ θὰ διηύρυνε

τὸ χάσμα. Δυὸ μῆνες ἀργότερα (25-2-1921) ὁ Π. Δαγκλῆς πρόεδρος τῆς δι-
οικούσας ἐπιτροπῆς τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων ἔγραφε στὸ Βενιζέλο
στὸ Παρίσι: Ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει... ἡ θέσις μας εἶναι δυσχερής, διότι
ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκούομεν ἐν αὐτῇ ὕβρεις κατὰ τῆς τυραννίας, ὡσάκις
δὲ θελήσωσι ν' ἀπαντήσωσι τινὲς τῶν ἰδικῶν μας, τότε ἐγείρεται θόρυβος
ἀντεγκλήσεων καὶ φωνῶν καὶ ὑποῦνται ἐνίοτε καὶ ράβδοι... Ἐπανεφέραν
καὶ ἐπροβίβασαν δὶς ὅλους τοὺς ἀξιωματικούς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐντελῶς
ἀχρηστους, δὲν ἄφησαν ἐν ὑπηρεσίᾳ οὐδένα ὑπάλληλον θεωρούμενον βε-
νιζελικόν, δὲν ἄφησαν κανένα καθηγητὴν καὶ διδάσκαλον εἰς τὴν θέσιν
του, ὑπεβίβασαν πάντας τοὺς κατὰ τὴν λήξασαν τριετίαν προαχθέντας
δικαστικούς, ἐπανεφέρον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πάντας τοὺς ἀπολυθέντας χω-
ροφύλακας, ἔχουν δὲ ὑπὸ ἐπιτήρησιν καὶ ἀναμονήν, εἰς διάφορα σημεῖα
τοῦ Κράτους, πλείστους ἀξιωματικούς τῆς Ἀμύνης καὶ πολὺ περισσότερους
τῆς Χωροφυλακῆς... Δυστυχῶς, ἀνάλογα εἶχαν γίνει ἐναντίον τῶν
ἀντιβενιζελικῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς τριετίας 1917-20. Οἱ τελευταῖοι ὅταν
κατέλαβαν τὴν ἀρχὴν τὰ ἐφάρμοσαν σὲ βάρος τῶν βενιζελικῶν βελτιωμένα
καὶ ἐπαυξημένα. Πῶς ἦταν δυνατό, μὲ τέτοιες μεθόδους, νὰ δημιουργηθοῦν
συνθηκὲς συμφιλίωσης;

Τὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ τῆς παραμονῆς τοῦ δημοψηφίσματος, ἀποτελοῦσε
προσπάθεια ἐκφοβισμοῦ τοῦ ἀντιπάλου, ὅσο κι ἂν ὁ ἴδιος δὲν ἤθελε νὰ τὸ
παραδεχτεῖ. Τὸ Ἐλεύθερον Βῆμα, παρὰ τὴ δυσμενὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ εἶχε
δημιουργηθεῖ γιὰ τοὺς βενιζελικούς, δὲ φοβήθηκε νὰ ἀξιολογήσῃ τὸ περιε-
χόμενό του. Ὅλοι ἠννόησαν -τόνιζε- τὴν ἀπειλήν, τὴν γιγνομένην τὴν πα-
ραμονὴν ἀκριβῶς τοῦ δημοψηφίσματος. Ὁ Χατζῆς ἀντὶ νὰ παραδεχτεῖ τὸ
ὀλίσθημά του, ἀπασχόλησε τὶς στήλες τῆς ἐφημερίδας του μὲ ἐπιχειρήματα
ποὺ δὲν ἄντεχαν στὴ στοιχειώδη λογικὴ. Ὅχι -ἀπαντοῦσε- ἂν ζητούσαμε
νὰ προσέξουν οἱ Ἑπειρῶτες νὰ μὴν ἀπουσιάσουν ἀπὸ τὸ δημοψήφισμα,
τὸ γράψαμε γιὰ νὰ προστατέψουμε τοὺς ἴδιους, γιατί θὰ ἔδιναν τὴν
ἐντύπωση -μὲ τὴν ἀποχὴ ποὺ εἶχε συστήσῃ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων-
ὅτι ἐξακολουθοῦν νὰ βρίσκονται σὲ δυσαρμονία μὲ τὸ πανελλήνιο αἶσθημα,
ἀφοῦ στίς ἐκλογές τῆς 1ης Νοεμβρίου ψήφισαν ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Κά-
ναμε καθαρὴ σύσταση -κατέληγε- καὶ δὲν ἀπειλούσαμε κανένα. Καὶ γιὰ
νὰ ἐνισχύσει τὴν ἐσφαλμένη θέση του (κατηγοροῦσε τοὺς Ἑπειρῶτες ὅτι
ἔκαναν λάθος ποὺ ψήφισαν Βενιζέλο) προχωροῦσε καὶ σὲ δεύτερο σόφισμα:
ἔρριχνε εὐθύνη σ' ὅλους τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ Βενιζέλου, ὅτι μαζὶ μ'
αὐτὸν ψήφισαν καὶ τὴν ἀναγνώριση τῶν φονέων τοῦ Δραγούμη, τοὺς κα-
τατρεγμούς τῶν ἀντιβενιζελικῶν, τὶς ἀπελάσεις καὶ τοὺς τυφεκισμούς
ἀθώων, ψήφισαν τοὺς καλαμποκάδες ὡς κηδεμόνες κοινωνιῶν, τοὺς δαρ-
μούς ἱερέων κι ἀρχιερέων ἀπὸ τοὺς χωροφύλακες, τὶς κλοπὲς καὶ τὴν
ἀνηθικότητα, τὴν τυραννίαν καὶ τὴν ἐθελοδουλίαν στὴν τυραννίαν. Ὅλα αὐτά,
κατὰ τὸν Χατζῆ, εἶχε ψηφίσει ὁ Ἑπειρώτης ψηφοφόρος ὁπαδὸς τοῦ Βενι-
ζέλου ἔπρεπε, λοιπόν, νὰ τοῦ γίνῃ αὐστηρὴ σύσταση, αὐτὴ τὴ φορὰ, μὲ τὸ

δημοψήφισμα, νὰ ψηφίσει σωστά, τὴν ἐπάνοδο δηλαδὴ τοῦ Κωνσταντίνου, ἂν ἔκανε τὸ ἀντίθετο, τὴν Δευτέρα θὰ ἐθεωρεῖτο ξένος καὶ ὑποπτος πρὸς τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα...

Τὰ γενικότερα πολιτικὰ γεγονότα, ἐκλογές, δημοψήφισμα, ἐπάνοδος τοῦ Σπυριδωνά, ἡ ἀναμενόμενη ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου, κάλυπταν ὅλες τὶς στήλες τῶν ἐφημερίδων τῆς πόλης, δὲν περίσσευε χώρος γιὰ τὶς τοπικὲς εἰδήσεις. Κι ὁμως ὑπῆρχαν πολλὰ γεγονότα ἄξια μνείας. - Σεισμοὶ π.χ. εἶχαν πλῆξει τὶς περιοχὲς Φιλιππῶν καὶ Κόνιτσας καὶ καταβάλλονταν φροντίδες γιὰ τὴ στέγασιν τῶν κατοίκων σὲ σκηνές. - Ὁ ἐξανθηματικὸς τύφος ἐξακολουθοῦσε ν' ἀποτελεῖ ἀπειλὴ γιὰ τὰ Γιάννινα. Τελευταῖο θύμα τοῦ Ὁ. Μηλιώτης. Ἡ ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία μ' ἐπικεφαλῆς τὸν γιατρὸ Π. Πουτέτση, ἀπολύμαναν καὶ ἀπομόνωσαν τὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ, γιὰ νὰ μὴν ἐξαπλωθεῖ ἡ ἀρρώστια. - Ὁ διακεκριμένος δάσκαλος καὶ κατόπιν γυμνασιάρχης Κων. Γκράτζιος, ἀπὸ τὸν Ἐλαφότοπο τοῦ Ζαγοριοῦ, πατέρα τοῦ ἀντιστράτηγου Α. Γκράτζιου, δημοσίευε δήλωση στὶς ἐφημερίδες, ὅτι παραιτοῦνταν ἀπὸ τὴ θέση τοῦ γραμματέα τοῦ *Συνδέσμου διδασκάλων Ζαγορίου*, γιατί ἤρθε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν πρόεδρό του Κ. Παρτσάλη γιὰ λόγους ποὺ δὲν κατονομάζει. - Στὶς ἀρχὲς Δεκεμβρίου ὁ Χατζῆς ἀναχώρησε γιὰ τὴν Ἀθήνα. Πρὶν φύγει ἀνακάλυψε -μὲ τὴ βοήθεια συνεργάτη του- καὶ δημοσίευσε στὴν *Ἡπειρο*, πρὸς μεγάλη του ἱκανοποίησιν, ἓνα γράμμα τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 1 ἀντιπάλου του Κ. Μελά, δημοσιευμένο τὸ 1911 στὸ *Σκρίπ*, στὸ ὁποῖο, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἀποκαλοῦσε τὸ Βενιζέλο, τὸν κατοπινὸ ἀρχηγό του, προδότη! *Ὅσα μοῦ εἶπατε* -ἔγραφε σὲ φίλο του ὁ Μελάς- *περὶ Βενιζέλου ἦσαν ἐλάχιστα ἀπέναντι τῶν ὁλῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα οὗτος διέπραξε κατὰ τῆς Πατρίδος καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ διαπράττει... Εἶναι ἀπαραίτητον ἵνα οἱ ἀσυγγνώστως ἑλαφροὶ (!) τῶν Ἀθηνῶν ἐννοήσωσι τὸν κίνδυνον, ὃν ἡ Πατρίς διατρέχει ἐκ τοῦ ἀπαισίου αὐτοῦ προδότου, πρέπει σύσσωμος ὁ Ἕλληνισμὸς νὰ σηκωθῇ νὰ τὸν καταπνίξῃ, ὅταν δὲ αὐτὸς καταβληθῇ τὰ ἀκολουθοῦντα αὐτὸν ὀντάρια ταχέως θὰ ἐξαφανισθοῦν...* Ἦταν ἀψὺς στὶς ἐκφράσεις τοῦ ὁ Κ. Μελάς. Μόνο ποὺ δὲν ὑπολόγιζε πὼς κάποια ἀπ' ὅσα ἔγραφε θὰ γίνονταν μπουμέρακι καὶ θὰ χτυποῦσαν τὸν ἴδιο. - Ὑστερα ἀπὸ τὴ μεταπολίτευσιν τῆς 1ης Νοεμβρίου, δὲν ἦταν δυνατό νὰ κρατηθεῖ στὴ θέση τοῦ ὁ βενιζελικὸς δήμαρχος Γ. Ἰωαννίδης. Ὑπέβαλε λοιπὸν παραίτησιν ποὺ ἐγένε ἀποδεκτὴ. Ἔτσι ἡ ἀλλοιῶς θὰ τὸν ἐδιωχναν ἀπὸ τὸ δημαρχεῖο, τὴ στιγμὴ ποὺ ἀπέλυαν ἀπὸ τὶς θέσεις τοὺς κατώτερους δημοτικοὺς ὑπαλλήλους, ἕξαιτίας τῶν φρονημάτων τους. Καθῆκοντα δημάρχου, ποὺ ὡς τότε διορίζονταν ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, θ' ἀναλάβαινε προσωρινά, ἔλεγαν, μέχρι νὰ γίνουν δημοτικὲς ἐκλογές (τὸ 1921) ὁ δημοτικὸς σύμβουλος Γ. Γκάνιος. Φυσικὰ ἀντικαταστάθηκαν καὶ οἱ βενιζελικοὶ δημοτικοὶ σύμβουλοι ἀπὸ ἀντιβενιζελικοὺς. Τίποτε δὲν ἔμεινε ποὺ νὰ θυμίζει Βενιζέλο. Ἡ ὁμώνυμη πλατεία του μετονομάστηκε σὲ πλατεία Παπούλα. - Τὸ ἰταλικὸ ἐμπορικὸ ἐπιμελητήριον ποὺ λειτουργοῦσε στὰ Γιάννινα, εἰδοποιοῦσε τὴν *ἀξιότιμον πελατείαν του*, ὅτι παρέλαβε γαλότσες ἀρίστης ποιότητος καὶ τὶς διέθετε σὲ τιμὲς ἀσυναγώνιστες. Οἱ γαλότσες τότε χρησιμοποιοῦνταν πολὺ. Κάλυπταν, ἐλαστικὲς ὅπως ἦταν, ὁλόκληρο τὸ παπούτσι καὶ ἐξασφάλιζαν κατὰ τὸ χειμῶνα τὰ πόδια ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν. - Τὸ οἰκοτροφεῖο θηλέων τῆς *Ζωοδόχου Πηγῆς* ἄρχισε καὶ πάλι τὶς προετοιμασίας γιὰ τὴν καλλίτερη ὁργάνωσιν τῆς γιορτῆς τοῦ Δέντρου τῶν Χριστουγέννων. Τὸ ξένο ἔθιμον εἶχε ἀποκτήσει πιά τὴ γιαννιώτικη ἰθαγένειαν. - Ἀπὸ τὶς 10 Δεκεμβρίου ἄρχισε τὶς παραστάσεις τοῦ ὁ νέος κινηματογράφος, ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὸ καφενεῖο *Ἀβέρωφ*. - Στὸ κέντρο τοῦ Γ. Μαλάμου ἐπαιξε κάθε βράδυ μουσικὴ. Ὁ ἰδιοκτήτης του πλούτιζε κάθε μέρα τὸ *ζαχαροπλαστεῖο* του μὲ *πρώτης τάξεως εἶδη...* *Ἐφερε καὶ τυρὶ ὀλλανδικὸ καὶ χοιρμάδες Αἰγυπτιακοὺς.* Οἱ γιορτὲς γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου δὲν ἔλεγαν νὰ τελειώσουν. Στὶς 6 Δεκεμβρίου ὁ βασιλιάς ἔφτασε στὴν Ἀθήνα, ποὺ ἐξακολουθοῦσε ἀκόμα νὰ πανηγυρίζει.

Ὁ ἀπόηχος τῶν ἐκδηλώσεων ἔφτανε καὶ στὶς ἐπαρχιακὰς πόλεις, ὅπου γίνονταν ἀνάλογες γιορτές. *Λαϊκὸ πανζουρλισμὸς*, χαρακτήριζε ἡ *Ἥπειρος* τὰ ὅσα ἔγιναν στὰ *Γιάννινα*. Ἡ πόλη σημαιοστολίστηκε, στὴ Μητρόπολη ἔγινε ἐπίσημη δοξολογία, με παρούσες ὅλες τὶς ἀρχές, τοὺς εκπροσώπους τῶν κοινοτήτων (μουσουλμανικῆς καὶ ἐβραϊκῆς), τοὺς πρόξενους (μόνον ὁ προξενικὸς πράκτορας τῆς Γαλλίας I. Λάππας ἀπουσίαζε, ἀργότερα ὁμως πῆγε ἀνεπίσημα στὴ δεξίωση τοῦ δημαρχείου), σχολεῖα, μαθητές, στρατός, καθηγητές, δάσκαλοι. Οἱ βενιζελικοὶ βουλευτές, ὅσοι βρισκόνταν στὰ *Γιάννινα*, ἀπουσίαζαν. Τὸν πανηγυρικὸ λόγον ἐκφώνησε ὁ καθηγητὴς τῆς Ζωσιμαίας Βορνάκης. Μετὰ τὴ δοξολογία δόθηκε δεξίωση στὸ (παλιὸ) δημαρχεῖο, τὸ ἀπόγευμα γιορτάστηκε τὸ γεγονός στὴ Λέσχη ἀξιωματικῶν καὶ τὸ βράδυ ἔγινε ἀπὸ τὸ στρατὸ λαμπαδηφορία καὶ ἀπὸ τοὺς ἀντιβενιζελικοὺς διαδήλωση. Ἡ περιγραφή τῆς γιορτῆς κάλυψε ὅλη τὴν πρώτη σελίδα τῆς *Ἠλείρου*, ποὺ σ' ἓνα σημεῖο, μάλιστα, τοῦ κυρίου ἄρθρου τῆς (ὄχι τοῦ Χατζῆ) σημειωνόταν τὰ ἑξῆς καταπληκτικά: *Δὲν ἠδύνατο κανεὶς μῆσα εἰς τὴν γενικὴν ἐκείνην χαρὰν νὰ διακρίνῃ φρονήματα πολιτικά. Ὅλα ἐπεσκιάζοντο, ὅλα παρεμερίζοντο, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς χθεσινοὺς φανατικοὺς βενιζελικοὺς ἠκούοντο προφωνοῦντες: Καλῶς ἦλθε ὁ Βασιλεὺς. Καὶ στὴν Πόλιν...* Ἄν ἦταν δυνατόν...

Καὶ τώρα; ρώτησε μ' ἐκδηλους τόνους ἀνησυχίας ὁ Πέτρος, ὅταν κάθισαν ὅλοι στὸ βραδυνὸ τραπέζι, ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀπογευματινοὺς πανηγυρισμοὺς. Συνεχίζονταν ἀκόμα οἱ διαδηλώσεις καὶ οἱ λαμπαδηφορίες, ὁ ἀπόηχος τοὺς ἔφτανε ὡς τὴν Καραβατιὰ, καὶ ἄς ἦταν διαπεραστικὸ τὸ κρῦο τοῦ Δεκεμβρίου, καὶ ἄς φουσοῦσε τσουχτερὸ βοριάδακι. Οἱ πανηγυρισμοὶ χάλασαν καὶ τὴ γιορτὴ τοῦ Νίκου, ἐλάχιστοι ἦταν οἱ ἐπισκέπτες, τοὺς τραβοῦσε σὰ μαγνήτης ἡ πλατεία, ἄλλους ἀπὸ ἰδεολογία, ἄλλους ἀπὸ περιέργεια, ἀρκετοὺς καὶ ἀπὸ φόβο, ἤθελαν νὰ τοὺς δοῦν οἱ ἄλλοι, οἱ βασιλικοὶ, ὅτι καὶ αὐτοὶ συμμετεῖχαν στὴ γενικὴ χαρὰ, φοβοῦνταν τὶς συνέπειες...

— *Καὶ τώρα;* ἐπανέλαβε ὁ Πέτρος, καθὼς δὲν εἶχε πάρει ἀπάντηση στὸ πρῶτο του ἐρώτημα. — *Τὶ τώρα πατέρα;* ξέσπασε ἀγριεμένος ὁ Βασίλης, σὲ ποιὸν ἀπευθύνεις τὴν ἐρώτηση; — *Σ' ὅλους, γιέ μου, μὴ νευριάζεις, ὅλους ρωτῶ, γιατί ὅλους μᾶς καίει.* Ὁ πατέρας δὲν εἶχε κάνει ἀναφορὰ σὲ κανένα ὄνομα, ἦταν ὁμως φανερὸ ποιὸν ὑπονοοῦσε. — *Ὅπως στρώσαμε, ἄς κοιμηθοῦμε,* ἀπάντησε ὁ Βασίλης, σ' ἔντονο καὶ πάλι ὕφος, καὶ ἔρριξε ἓνα ἀποδοκιμαστικὸ βλέμμα στὸ Δημήτρη. Ὁ γιατρός δὲ μιλοῦσε, ἔδειχνε πὼς τὸν κατάθλιβε κάποια ἐνοχὴ ἀπέναντι στὴν οἰκογένεια, δὲν ἔκανε εὐρύτερες προεκτάσεις γιὰ ἔθνος καὶ γιὰ πατρίδα, ἡ ἀτμόσφαιρα ἔξω ἦταν πανηγυρικὴ καὶ θὰ διατηροῦνταν ἔτσι γιὰ πολὺ καιρὸ ἀκόμα, θ' ἀργοῦσαν νὰ φανοῦν οἱ ὑποψίες καὶ νὰ κυριαρχήσουν οἱ τύψεις. Ὁ Δημήτρης, παρὰ τὴν ὑπόσχεσή του, εἶχε ρίξει τὴν ψῆφο του στὴν *Ἠνωμένη Ἀντιπολίτευση*, σὲ κανέναν δὲν εἶχε πει τίποτα, ὅλοι ὁμως κατάλαβαν τὶ ἔγινε, προπαντὸς ὁ Βασίλης, τὰ ὅσα εἶχε πάθει μετὰ τὸ τραῦμα τοῦ τὸν εἶχαν κάνει τρομερὰ εὐαίσθητο, τίποτε δὲν τοῦ ξέφευγε, ὡς καὶ τὶς μύχιες σκέψεις τῶν ἄλλων μποροῦσε νὰ διαβάσει. Γιὰ λίγο κανένας δὲ μίλησε. Οἱ γυναῖκες δὲν ἔπαιρναν μέρος σὲ τέτοιες συζητήσεις, μόνο ἡ Χριστίνα εἶχε τὸ θάρρος νὰ λέει τὴ γνώμη της, τούτῃ τὴ φορὰ δὲν ἀνοίξε τὸ στομα της, καταλάβαινε πὼς ὅ,τι καὶ ἂν

ἔλεγε κάποιο ἀπὸ τὰ δυὸ ἀδέρφια τῆς θὰ πλήγωνε, δὲν τόθελε, κι ἄς συμφωνοῦσε σ' ὅλα μὲ τὸ Βασίλη. Ὁ Νίκος, πού ὅταν ἀποφάσιζε νὰ πεί κάτι, ἐρριχνε σφαῖρες, πού ἔβρισκαν τὸ στόχο τους καὶ προξενοῦσαν πόνο, τώρα ἀπουσίαζε, ἀπὸ τὸ φθινόπωρο σπούδαζε στὸ Πανεπιστήμιο, σὲ λίγες μέρες θὰ ἐρχόταν γιὰ τὰ Χριστούγεννα.

Τὸ ἐρώτημα τοῦ πατέρα ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴ βρίσκει ἀποδέκτη, κρεμόταν μετέωρο καὶ βάραινε τὴν ἀτμόσφαιρα. Ὁ Πέτρος κατάλαβε πὼς ἔπρεπε ὁ ἴδιος νὰ δώσει ἀπάντηση. —*Ρώτησα, εἶπε, γιατί ἔχει φωλιάσει στὴν καρδιά μου ἡ ἀνησυχία, ὅχι μόνο στὴ δική μου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἀκόμα Γιαννιωτῶν. Ἀνάμεσά τους εἶναι καὶ μερικοὶ ἀντιβενιζελικοί, ἐρχονται στὸ μαγαζί καὶ μοῦ τὰ λένε, χάρηκαν γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κωνσταντίνου, μὰ δὲ γιόρτασαν. Κἀτι τοὺς ἐμποδίζει, δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ χαροῦν τὴ νίκη τους. Ἐκεῖνη ἡ προειδοποίηση τῶν συμμάχων, ὅτι θὰ πάψουν νὰ βοηθοῦν τὴν Ἑλλάδα, ἂν γυρίσει ὁ Κωνσταντῖνος, τοὺς ἔβαλε σὲ πολλὴ σκέψη. Οἱ φανατισμένοι δὲν τὰ λογαριάζουν αὐτά. Οἱ βενιζελικοί, πάλι τάχουν χαμένα, φοβοῦνται πολὺ, περιμένουν ἀντίποινα, ἄρχισαν κιόλας οἱ συλλήψεις. Ὁ Διχασμὸς βρίσκεται σὲ νέα ἔνταση, ποῦ θὰ πάει αὐτὸ τὸ πράμα; —*Κατὰ διαβόλου πατέρα, τὸν διέκοψε ὁ Βασίλης, πάντοτε ἀγριεμένος, θὰ τὰ κάνουν ὅλα γῆς Μαδιάμ, νὰ μὲ θυμηθεῖτε... —*Ἐκαναν καὶ οἱ βενιζελικοὶ πολλὰ, παρατήρησε δειλὰ ὁ Δημήτρης, ξέχασες τὴ δολοφονία τοῦ Ἰωάννα Δραγούμη Βασίλη; Ἄσε τ' ἄλλα... —*Μὰ δὲν ἔχουν τελειωμὸ αὐτὲς οἱ ἀντεκδικήσεις, παρατήρησε ὁ Πέτρος. Οἱ βενιζελικοί, ἀπόταξαν τοὺς βασιλικοὺς ἀξιωματικούς, δημοσίους ὑπαλλήλους, ὁ στρατὸς καὶ ἡ ἀστυνομία ἀπογυμνώθηκε, τώρα οἱ ἀντιβενιζελικοὶ θὰ κάνουν τὰ ἴδια καὶ χειρότερα. Ἀκόμα καὶ τὸν ἔνοχο τῆς ἀπόπειρας ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου ἀποκατέστησαν. Ἀπὸ ποῦ ν' ἀντλήσει κουράγιο ὁ στρατὸς ποὺ πολεμáει στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὅταν ἀλλάζουν τοὺς ἀξιωματικούς του, πολλοὶ φαντάροι εἶχαν συνδεθεῖ μαζί τους, θὰ περᾶσει χρόνος γιὰ νὰ δημιουργήσουν σχέσεις ἐμπιστοσύνης μὲ τοὺς ἀντικαταστάτες τους... —*Τὸ μεγαλύτερο πρόβλημα βρίσκεται ἄλλου... εἶπε ἥσυχά τώρα ὁ Βασίλης. Ὑποσχέθηκαν στὸν κόσμον πὼς θὰ τελειώσουν τὸν πόλεμον, γι'αὐτὸ καὶ πῆραν τὴν ψῆφο του. Θὰ τὸ κάνουν ὅμως; Ἐγὼ ἀμφιβάλλω. Ἄν φύγουν ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία, θὰ τοὺς κατηγορήσουν γιὰ ἐθνικὴ προδοσία, ἀπεμπόλιση τῶν ἐθνικῶν δικαίων, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ σταθοῦν. Ἄν συνεχίσουν τὸν πόλεμον, μὲ τί μέσα θὰ τὸν κάνουν, ἀφοῦ οἱ σύμμαχοι ἀρνοῦνται τὴ βοήθεια; Μπρὸς γκρεμὸς καὶ πίσω ρέμα. Τυχερὸς ὁ Βενιζέλος ποὺ ἔχασε τίς ἐκλογές, σύντομα θὰ βρισκόταν κι αὐτὸς μπροστὰ στὰ τρομερὰ προβλήματα ποὺ θὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ λύσουν οἱ διάδοχοί του, καὶ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἄλυστα... —*Θὰ σὲ ρωτήσω κάτι Βασίλη, μίλησε ἀπρόσμενα ὁ Δημήτρης, θέλω μιὰ καθαρὴ ἀπάντηση. Ἔχει τὸ δικαίωμα ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ν' ἀποφασίζει γιὰ τὴν τύχη του; Ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγει τοὺς κυβερνήτες ποὺ θέλει, ἢ πρέπει νὰ συμμορφώνεται μὲ τίς ὑποδείξεις τῶν Μεγάλων, ποὺ μόνο γιὰ τὰ συμφέροντά τους ἐνδιαφέρονται; Μὲ ποιὸ δικαίωμα

ἀνακατεύτηκαν στήν ἐπάνοδο ἢ ὄχι τοῦ Κωνσταντίνου; Εἴμαστε κράτος ἀνεξάρτητο ἢ προτεκτοράτο κάποιων ἄλλων; Ὁ Δημήτρης ζητοῦσε μιὰ καθαρή ἀπάντηση, ἀλλὰ δὲν τὴν πῆρε. Ὁ Βασίλης, πού στο βάθος ἀναγνώριζε τὸ δίκιο τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ ἀδελφοῦ του, δὲν ἤθελε νὰ τὸν ξεγελάσει μὲ σοφίσματα, τὰ ἀπεχθάνονταν. —Κάπου ἔχεις δίκιο Δημήτρη, εἶπε μόνο, καὶ σώπασε...

Ὁ Πέτρος, γεμάτος ἀνησυχία -ὅσο παρατείνονταν οἱ πανηγυρισμοί, τόσο ἀνησυχοῦσε περισσότερο- σκέφτηκε νὰ συζητήσει καὶ πάλι γιὰ τὴν κατάσταση, πρῶτα μὲ τὸν Ἀβραάμ καὶ ὕστερα μὲ τὸ Σπυρίδωνα. Στὸ Χατζῆ δὲ θὰ πῆγαινε, ἦταν μεθυμένος μὲ τὸ γυρισμὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἡ σκέψη του δὲν ἦταν λαγαρή, ποιὸς ξέρει πότε θὰ συνερχόταν.

Πῆγε τὴν ἄλλη μέρα στὸν Ἀβραάμ, στὸ σπίτι του, ὄχι στὸ γραφεῖο, ἐκεῖ ἔμπαινε κι ἔβγαινε κόσμος, δὲ μποροῦσε νὰ συζητήσει. Οἱ δυὸ ἄντρες ἀντάλλαξαν τίς συνηθισμένες φιλοφρονήσεις, μίλησαν γιὰ τὴν πεσμένη κίνηση τῆς ἀγορᾶς, γιὰ τὴ βαρυχειμωνιά πὺν πλάκωσε, σ' ἀκούω Πέτρο, τὸν διέκοψε κάποια στιγμή ὁ Ἀβραάμ, δὲν ἤρθες νὰ μοῦ μιλήσεις γιὰ τὸν καιρό. Ὁ Πέτρος κοίταξε τὸ φίλο του στὰ μάτια, ὅλα τὰ καταλαβαίνει, Ἀβραάμ, ἀπάντησε, ὅλα τὰ προβλέπεις, ποτὲ δὲ λάθες, τί μέρες μᾶς ἔρχονται τώρα πὺν γύρισε ὁ Κωνσταντίνος; Τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀβραάμ συννέφιασε, χαμήλωσε τὸ κεφάλι, σκέφτηκε λίγη ὥρα, ὄχι καλὲς Πέτρο, εἶπε τέλος, ὄχι καλὲς, ἐπανελάβε. —Τὶ σὲ κάνει νὰ εἶσαι τόσο κατηγορηματικός; ρώτησε δειλὰ ὁ Πέτρος. —Πολλὰ πράγματα, δὲν εἶναι μόνο ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἀρχὴ τῶν δεινῶν, ὅπως πιστεύουν οἱ βενιζελικοὶ καὶ κάποιοι σῶφρονες ἀντίπαλοί τους, εἶναι ἡ ἴδια ἡ «Συνθήκη τῶν Σεβρῶν», γιὰ τὴν ὁποία τόσο πανηγύρισαν οἱ Ἕλληνες καὶ μὲ τὸ δίκιο τους. Εἶδαν νὰ γίνονται πραγματικότητα τὰ πιὸ τολμηρὰ τους ὄνειρα, ν' ἀπλώνεται μπροστά τους ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, ὅμως αὐτὸ τὸ μεγαλειῶδες δημιούργημα τοῦ Βενιζέλου ἔχει μέσα του τὴν κατάρα τῆς αὐτοκαταστροφῆς. Εἶναι ἓνας ζηλευτὸς καρπός, χαίρεσαι νὰ τὸν κοιτᾷς κι ἀδημονεῖς νὰ τὸν γευτεῖς, στὸν πυρήνα του ὅμως ἔχει κιόλας σαπίσει, δὲ θ' ἀργήσει τὸ σκουλήκι νὰ βγεῖ στὴν ἐπιφάνεια, νὰ τὸν κάνει ἀποτρόπαιο... —Τὶ εἶν' αὐτὰ πὺν λές Ἀβραάμ, μὲ φοβίζεις. Ὁ κίνδυνος προέρχεται ἀπὸ τὸ γυρισμὸ τοῦ Κωνσταντίνου, οἱ σύμμαχοι φανέρωσαν κιόλας τὴν ἀντίθεσή τους, μᾶς ἐγκαταλείπουν, ἀπ' αὐτοῦ ξεκινάει ἡ ἀπειλή, ὄχι ἀπὸ τὴ «Συνθήκη τῶν Σεβρῶν»... —Οἱ σύμμαχοι..., ποιοὶ σύμμαχοι, μίλησε ὁ Ἀβραάμ, οἱ σύμμαχοι, Πέτρο, στὴν οὐσία ἀποκήρυξαν τὴ «Συνθήκη» ἀπὸ τὴ στιγμή πὺν τὴν ὑπέγραψαν. Μοῦ ἔγραφε φίλος μου τραπεζίτης ἀπὸ τὸ Παρίσι, λίγες μερὲς μετὰ τὴν ὑπογραφή τῆς «Συνθήκης», πὺς ὁ Κλεμανσώ, αὐτὸς ὁ τρομερὸς Γάλλος, δικαιολογημένα τὸν ὀνόμασαν «Τίγρη», εἶναι σκληρὸς καὶ συχνὰ λέει φωναχτὰ ἐκεῖνα πὺν σκέπτεται, ἀκούστηκε, λοιπόν, νὰ λέει τὴ στιγμή πὺν ἔβαζε τὴν ὑπογραφή του κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς «Συνθήκης», πὺς αὐτὴ ἦταν ἓνα ραγιασμὲνο βάζο, δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ γίνῃ συντριμιά. Ὅταν ἡ πρώτη στρατιωτικὴ δύναμη

τῆς Εὐρώπης τὰ λέει αὐτά, τί ἐμπιστοσύνη νὰ ἔχεις στοῦ μέλλον; —Τότε γιατί τὴν ὑπέγραψαν, Ἀβραάμ, καὶ μᾶς ἔστειλαν νὰ κυνηγάμε ἄπιαστα ὄνειρα, νὰ χύνουμε αἷμα καὶ νὰ στραγγίζουμε ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ αἰμορραγία; —Τὴν ὑπέγραψαν γιὰ χάρη τοῦ Βενιζέλου, δὲν ἤθελαν νὰ τὸν πικράνουν μὲ μιὰ ἄρνησή τους, αὐτὸς γιὰ τὸ χατήρι τους ἔστειλε τοὺς Ἕλληνες νὰ πολεμήσουν στὴν Οὐκρανία τοὺς μπολσεβίκους, ἔπρεπε, τυπικὰ τουλάχιστον, νὰ τοῦ προσφέρουν μιὰ ἱκανοποίηση. —Τυπικά; ἀπόρρεσε ὁ Πέτρος. —Ναὶ ἔτσι, ὅπως τὸ εἶπα, τοῦ ἔδωσαν ἱκανοποίηση στὰ χαρτιά, δὲν τὸν ὅπλισαν ὁμως μὲ ὅλες τίς ἀπαραίτητες ἐγγυήσεις γιὰ νάναι σίγουρος γιὰ ὅ,τι τοῦ πρόσφεραν. Τὸν γέλασαν, τοῦ ἐκρυσψαν τίς σκέψεις τους γιὰ τίς μελλοντικὲς κινήσεις τους. Καὶ γιὰ νὰ καταμερίσουμε εὐθύνες, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία δὲν ἤθελαν καθόλου τὴν ἐπέκταση τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς Ἰωνίας στὴν πατρίδα μας, εἶχαν τίς δικές τους ζῶνες κατοχῆς στὴ Μικρασία, φροντίζουν μάλιστα νὰ τίς ἐπεκτείνουν, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν περισσότερα ἀνταλλάγματα ἀπὸ τὴν Τουρκία, τὰ συμφέροντά τους δὲ συμπίπτουν μὲ τὰ δικά μας. Μόνο ἡ Ἀγγλία ἔδειξε ζωηρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ μεγάλο αὐτὸ ζήτημα, ἀλλὰ κι αὐτὴ γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὰ συμφέροντά της, στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, προπαντὸς τὰ πετρέλαια τῆς Μοσσοῦλης, θὰ μᾶς ἐγκαταλείψει σίγουρα, ὅταν ὁλοκληρώσει τὰ σχέδιά της. Γιὰ τοὺς μεγάλους μας συμμάχους, —μὴν ξεχνᾶς πὼς καὶ ἡ Ἀμερικὴ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν παρουσία μας στὴ Μικρὰ Ἀσία— ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου θάναί τὸ καλύτερο πρόσχημα γιὰ νὰ μᾶς ἐγκαταλείψουν... —Τόσο ὥμα εἶναι τὰ πράγματα Ἀβραάμ; Δὲν ὑπάρχουν διέξοδοι, ἄλλες λύσεις, γιὰ νὰ κρατηθοῦν ὀρθῆς οἱ ἐλπίδες τῆς Ἑλλάδας; ρώτησε ὁ Πέτρος, μὲ ραγισμένη φωνή. —Ὑπάρχουν λύσεις, οἱ πολιτικοὶ ὁμως ποὺ μᾶς κυβερνοῦν ἀπὸ τὸ Νοέμβριο, δὲ θὰ βροῦν τίς καλλίτερες. Ὑποσχέθηκαν στοῦ λαοῦ τὴν εἰρήνη, τὸ τέλος τοῦ πολέμου —γιαυτὸ καὶ κέρδισαν τίς ἐκλογές— φοβοῦμαι πὼς δὲ θὰ τὸ κάνουν. Ἄν προχωροῦσαν σ' αὐτὴ τὴ λύση, δὲ θὰ κέρδιζαν ὅλα, ὅσα ἡ «Συνθήκη τῶν Σεβρῶν» ὑποσχόταν, θὰ ἔσωζαν ὁμως πολλὰ. Εἶμαι σίγουρος πὼς δὲ θὰ τὸ κάνουν, θὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμο μὲ μιὰ Εὐρώπῃ ἀντίθετή τους, μὲ μιὰ οἰκονομία κατεστραμμένη, φοβοῦνται τὴν κρίση τῆς ἱστορίας, φοβοῦνται τὸ Βενιζέλο καὶ τὴν παράταξή τους, θὰ τοὺς κατηγορήσουν πὼς προδῶσαν τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, δὲ θὰ κρατήσουν τίς ὑποσχέσεις τους, θὰ συνεχίσουν, λοιπόν, τὸν πόλεμο καὶ καθὼς δὲν ἔχουν πολιτικούς τοῦ ἀναστήματος τοῦ Βενιζέλου γιὰ νὰ τοὺς καλύπτει στοῦ διπλωματικὸ πεδίο, θὰ ὀδηγήσουν τὸν τόπο στὴν καταστροφή. Πραγματικὰ εἶναι τυχερὸς ὁ Βενιζέλος ποὺ ἔχασε τίς ἐκλογές, θὰ βρισκόταν κι ὁ ἴδιος μπροστὰ σὲ ἀνυπερβλήτες δυσχέρειες, μὲ συμμάχους ποὺ δὲν κρατοῦν τὸ λόγο τους, ποὺ χρησιμοποιοῦν τὴν Ἑλλάδα σὰν πιόνι γιὰ τὰ δικά τους σχέδια, ἴσως ὁμως ἡ παρουσία τοῦ Βενιζέλου ὥς κυβερνήτη νὰ μὴν ὀδηγοῦσε σὲ δρόμους τόσο καταστροφικοὺς γιὰ τὴν Ἑλλάδα... Ὁ Ἀβραάμ σταμάτησε, εἶχε κουρασθεῖ, ὁ Πέτρος σεβάστηκε τὴ σιωπὴ του. Σκεπτόταν πὼς ὅσα εἶχε προ-

βλέπει ὁ φίλος του τὰ προηγούμενα χρόνια γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων, εἶχαν βγεῖ ἀληθινά, ἡ Ἑλλάδα κινδύνευε, οἱ Ἕλληνες πανηγύριζαν γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν καταστροφή τῆς Ἑλλάδας πανηγύριζαν. Τὸν διέκοψε ἀπὸ τὶς σκέψεις του ἡ φωνὴ τοῦ Ἀβραάμ. — Ὑπάρχει κι ἄλλη λύση Πέτρο, φοβοῦμαι ὅμως πὼς σήμερα κανέννας ἀπὸ τοὺς κυβερνητικοὺς δὲ θὰ θελήσει νὰ τὴ συζητήσει. Ὁ Πέτρος ἀναθάρρησε,

Ὁ πρωθυπουργὸς Δημ. Γούναρης

σήκωσε τὸ κεφάλι καὶ περιμένε ν' ἀκούσει. — Ποιὰ εἶναι ἡ ἄλλη λύση Ἀβραάμ, ρώτησε μὲ ἀδημονία. — Νὰ παραιτηθεῖ αὐτὴ τῇ στιγμῇ ὁ Κωνσταντῖνος. Ἀγωνίστηκε γιὰ νὰ γυρίσει στὸ θρόνο του, τὸ πέτυχε, χάρηκε τὶς τιμὲς ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξε ὁ λαός, τί ἄλλο θέλει; Ἡ ὑγεία του εἶναι ἐπισηφαλὴς, μὲ αὐτὸ τὸ πρόσχημα θὰ ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του, δείχνοντας πὼς δὲ γύρισε στὴν Ἑλλάδα ὡς κομματάρχης, ὅπως δυστυχῶς ὡς τὴν ἐπιστροφή του ἔδειχνε πὼς ἦταν, ἀλλὰ μόνο γιὰ νὰ συμφιλιώσει τὸν ἐλληνικὸ λαὸ καὶ νὰ ὑπερασπίσει τὰ ἐλληνικὰ συμφέροντα, θὰ διατηροῦσε ἔτσι ὅλη τὴν αἴγλη του καί, τὸ σπουδαιότερο, θὰ δημιουργοῦσε τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ δοκιμαστεῖ ἡ ἀξιοπιστία τῶν συμμάχων. Ἀφοῦ

εἶμαι ἐμπόδιο, θὰ τοὺς ἔλεγε μὲ τὴν παραίτησή του, φεύγω, βοηθήστε τώρα τὴν Ἑλλάδα νὰ ὁλοκληρώσει τὰ ἐθνικὰ της ὄνειρα, θὰ βρίσκονταν σὲ πολὺ δύσκολη θέση οἱ σύμμαχοι καὶ θὰ ὑποχρεώνονταν σὲ ἀνάλογη συμπεριφορὰ. Ὅμως οὔτε αὐτὸ θὰ γίνει. Οὔτε ὁ Κωνσταντῖνος θὰ παραιτηθεῖ, ἡ ἀρρώστεια ἀποδυνάμωσε καὶ τὶς διανοητικὲς λειτουργίες του, τὸν ἐμποδίζει νὰ σκεφτεῖ τὸ σωστό, οὔτε οἱ ἄλλοι, αὐλικοί, πολιτικοί, κομματάρχες, θὰ τὸν ἀφήσουν, ἀπ' αὐτὸν ἀντλοῦν ὑπόσταση, δὲ σκέφτονται μὲ προοπτική, ἀκόμα κι ὁ Γούναρης, ποὺ εἶναι ἔξυπνος καὶ μορφωμένος πολιτικός. Ἔτσι, Πέτρο, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ βαδίσουμε τὸ δρόμο ποὺ ἔχει χαράξει ἡ μοίρα μας...

Ὁ Πέτρος ἔμεινε ἄφωνος ἀπὸ τὴν ἀπαισιοδοξία τῶν συλλογισμῶν τοῦ φίλου του κι ἀπὸ τὴν ἀτεγκτὴ λογικὴ τῶν ἐπιχειρημάτων του. Νὰ παραιτηθεῖ ὁ Κωνσταντῖνος, ἦταν ἡ μεγάλη κίνηση τῆς πολιτικῆς τῶν ἡμερῶν, ποὺ θ' ἀνοιγε νέες προοπτικὲς γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ ὁ Ἀβραάμ εἶχε δίκιο, δὲ θὰ τὸν ἄφηναν. Ἐβλεπε τοὺς Γιαννιώτες βασιλικοὺς ὁ Πέτρος, συμπεριφέρονταν σὰ μεθυσμένοι ἀπὸ τὴ χαρὰ ποὺ ξανάειδαν τὸν Κουμπάρο. Πρὶν ἀπὸ τρεῖς μέρες διάβασε ἄρθρο κάποιου δικηγόρου στὴν Ἡπειρο, ἀντιπροσωπευτικὸ τῶν τάσεων ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν παράταξη τῶν βα-

σιλοφρόνων. Έγραφε ο δικηγόρος: Χαίρε λαέ, ὅτι εἶσαι ἄξιος τῆς μεγάλης σου ἱστορίας. Χαίρε καὶ σὺ Βασιλεῦ ὅτι ἐπανῆλθες μέγας μεγαλωστέ μεγάλου λαοῦ ἡγεμών. Χαίρετε ἀμφοτέροι!.. Κρήνισον τὰ τείχη, ὦ Ἑλλάς, ὅπως οἱ Λακεδαίμονες ποτέ, ἵνα διέλθωσιν οἱ νικηταί, κραυγάζουσα ὅτι Κράτος τὸ ὅποιον ἔχει τοιοῦτον λαὸν καὶ τοιοῦτον Βασιλέα, δὲν ἔχει ἀνάγκην τειχῶν. — Τρελλάθηκαν, εἶχε συλλογιστεῖ τότε ὁ Πέτρος, τὰ ἴδια

Ὁ μητροπολίτης Ἰωαννίνων Σπυρίδων Βλάχος.

λόγια εἶπε καὶ τώρα καθὼς σηκώθηκε νὰ χαιρετήσει τὸ φίλο του. — Θὰ μᾶς καταστρέψουν αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, Ἀβραάμ, ἔχεις δίκιο. — Μακάρι νὰ βγῶ ψεύτης εἶπε ὁ ἄλλος, ὅμως τὰ πράγματα ἐκεῖ ὁδηγοῦν... — Ὁ Θεὸς νὰ βάλει τὸ χέρι του, μουρμούρισε φεύγοντας ὁ Πέτρος. Χαιρέτησε τὸν Ἀβραάμ κι ἔφυγε...

Τὸν Σπυρίδωνα ὁ Πέτρος ἀποφάσισε νὰ τὸν δεῖ ὕστερα ἀπὸ τὴν ὀνομαστικὴν του γιορτῇ. Ὅμως ὁ Σπυρίδων ἔλειπε στὴν Ἀθήνα, ἔμεινε ἐκεῖ ἀρκετὲς ἑβδομάδες. Στὶς 12 Δεκεμβρίου τοῦ ἔστειλε κι ὁ Πέτρος, ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι Γιαννιώτες, τηλεγράφημα μὲ τὶς εὐχὲς του γιὰ τὴν γιορτῇ, ἔλεγαν πὼς θὰ ἐρχόταν σὲ λίγες μέρες. Δὲ γύρισε, ἀγνωστο τί τὸν κρατοῦσε στὴν πρωτεύουσα. Ἦθελε νὰ συζητήσει μαζί του πολλὰ, δὲν ἔγινε δυνατό. Ὁ Σπυρίδων γύρισε παραμονὲς Χριστουγέννων, γιορτὲς ἦταν, μέρες χαρᾶς, ὁ Πέτρος δὲν ἤθελε νὰ χαλάσει τὴν ἀτμόσφαιρα μὲ τὶς κουβέντες του. Θὰ ἔβλεπε τὸ Σπυρίδωνα ὕστερα ἀπὸ τὰ Φῶτα.

Πόσο μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα βρισκόνταν οἱ βασιλικοί, ὄχι μόνον οἱ πολῖτες, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἡγήτορες, τὸ διαπίστωσε μὲ θλίψη του ὁ Πέτρος διαβάζοντας στὴν Ἑπειρὸ τὴν ἡμερήσια διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ μεραρχιακοῦ πεζικοῦ τῆς VIIIης Μεραρχίας Διον. Γεωργίου: Έγραφε ἀνάμεσα σ' ἄλλα, τῆς ἴδιας λογικῆς καὶ νοοτροπίας: Στρατιῶται, Ἡ ἐπάνοδος τοῦ (τοῦ Κωνσταντίνου) δημιουργεῖ δι' ἡμᾶς νέον λόγον ἀκαταπονήτου ἐργασίας. Ἡ Ἑλλάς σήμερον ἐπαναβλέπει τὸν Βασιλέα της. Ὁ ἐλληνικὸς ὅμως στρατὸς ἐπαναβλέπει ὄχι μόνον τὸν Βασιλέα του ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχηγόν του. Τὸν Μεγάλον του Ἀρχηγόν, ὅμοιον τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ποτὲ στρατὸς ἠτύχησε νὰ ἔχη... Στρατιῶται, Ἑστὲ αἰσιόδοξοι. Τὸ ὄνειρόν μας ἐξεπληρώθη. Βαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν καὶ τοῦ ἄλλου ὁνείρου μας. Ὅταν μὲ ἓν νεῦμα του διατάξῃ, ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὡς ἀκατάσχετος χείμαρρος θὰ παρασύρῃ ὅτιδήποτε εὖρη ἐμπρὸς του καὶ ἐντὸς ἐλαχίστων ἡμερῶν θὰ περατώσῃ τὸ ἔργον του. Ὁ Πέτρος, ὅταν διάβασε τὸ κείμενο ρίγησε. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχαν χάσει κάθε ἐπαφὴ

μέ τη λογική. Μὲ ἓνα νεῦμα ...σὲ λίγες μέρες ...ὅλα θὰ σαρώνονταν ...ἡ Τουρκία θὰ διαλυόταν... Κι ὁ Ἀβραάμ περίμενε νὰ παραιτηθεῖ ὁ Κωνσταντῖνος, πότε; Τὴ στιγμή, ποὺ κατὰ τὸ συνταγματάρχη Δ. Γεωργίου, ἐτοιμαζόταν νὰ στεφθεῖ αὐτοκράτορας στὴν Κωνσταντινούπολη. *Παρὰ τὴν ἐπτάλοφον* -ἔγραφε στὴν *Ἡμερήσια διαταγή του*- *εὐρίσκεται τὸ στέμμα, τὸ ὁποῖον δικαιούται. Τὸ στέμμα τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων...* Κι ὁ Ἀβραάμ ἔλεγε πὼς σωτηρία τῆς Ἑλλάδας θὰ ἦταν ἡ παραίτησή του...

Στις 18 διενεργήθηκε στὴν Ἡπειρο ἡ γενικὴ ἀπογραφὴ ποὺ εἶχε ἀρχίσει σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. - Ἀπὸ τίς ὑπηρεσίες τῆς νομαρχίας διαπιστώθηκε ὅτι στὴν Ἡπειρο ὑπῆρχε ἀνεπάρκεια σφαγίων, γι'αὐτὸ κι ἀπαγορεύτηκε, γιὰ νὰ συγκρατηθοῦν οἱ τιμές, ἡ ἐξαγωγή ἀμνῶν. - Θριαμβευτικὰ χαρακτηρίζονταν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ δημοψηφίσματος καὶ στὴν Ἄρτα. Ἀπὸ τίς 8.000 ποὺ ψήφισαν, μόνο 10 «ὄχι» πῆρε ὁ Κωνσταντῖνος. Ψήφισε δηλαδή τὴν ἐπάνοδό του τὸ 99,88%! - Στὴν Ἀθῆνα κυκλοφοροῦσαν πληροφορίες, ποὺ δημοσιεύτηκαν καὶ στὴν Ἡπειρο, σύμφωνα μὲ τίς ὁποῖες ὑπῆρχαν ἐνδείξεις ὅτι μερικοὶ βενιζελικοὶ βουλευτὲς τῆς Ἡπείρου, συνεννοοῦνταν νὰ προσχωρήσουν στὴν κυβέρνηση. Οἱ διαλλακτικοὶ (βασιλικοί), ἔλεγαν οἱ διαδόσεις, θὰ δέχονταν τὴν προσχώρηση, οἱ ἀδιάλλακτοι, ὅμως, τὴν ἀπέκρουαν. Ὅλα αὐτὰ διαδίδονταν ἐν ὄψει τῆς ἐκδίκασης τῶν ἐνοστάσεων γιὰ ἀκύρωση τῶν ἐκλογῶν στὴν Ἡπειρο, οἱ ὁποῖες, παρὰ τίς ἐλπίδες τῶν ἀντιβενιζελικῶν, δὲν ἀκυρώθηκαν. - Κάποιοι τῶν Ἀθηνῶν ἔγραψαν πὼς σὲ συνέντευξή του πρὸς τὸ *Ραδιό* ὁ Βενιζέλος δήλωσε πὼς θὰ κάνει νέο ἐπαναστατικὸ κίνημα. Αὐτὸ ἦταν! Ἡ Ἡπειρος ἔσπευσε νὰ συστήσει στοὺς ἐντιμους βενιζελικοὺς τῶν Γιαννίνων νὰ τὸν ἀποκηρύξουν, ἂν ἀλήθευαν ὅσα λέγονταν. Σ' ἀντίθετη περίπτωσις ἡ θέση τους στὸ ἑλληνικὸ κράτος θὰ ἦταν πολὺ δύσκολη. Τελικὰ ἀποδείχθηκε ὅτι οἱ δηλώσεις τοῦ Βενιζέλου δὲν εἶχαν γίνεи ποτέ... - Ὁ Δῆμος Ἰωαννίνων, παραμονὲς Χριστουγέννων, εἶχε χρεωκοπήσει οἰκονομικά. Οὔτε δραχμὴ δὲν ὑπῆρχε στὰ ταμεία του κι ἀδυνατοῦσε νὰ πληρώσει τοὺς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων του. Ὁ δημαρχὼν Γκάνιος ἔσπευσε στὸ νομάρχῃ γιὰ νὰ τοῦ ζητήσει τὴ συμπαράσταση γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὸ δημόσιο 80.000 δρχ. ὀφειλόμενων πρὸς τὸ Δῆμο. - Στις 20 Δεκεμβρίου στὴν αἴθουσα τοῦ *Μουσικοῦ συλλόγου* συγκεντρώθηκαν πολλοὶ Γιαννιώτες, συζήτησαν καὶ προχώρησαν στὴν ἰδρυσι *Πανηπειρωτικοῦ συλλόγου*. Σκοπὸς τοῦ συλλόγου ὀρίστηκε ἡ *πολιτικὴ διεκπαίδευσις* τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ, *διὰ τῆς συστάσεως τμημάτων εἰς τὰ διάφορα κέντρα καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις* τῶν Ἡπειρωτικῶν συμφερόντων *διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κράτους ὁμωνύμων συλλόγων καὶ σωματείων*. Τὸ πρῶτο διοικητικὸ συμβούλιο ἀποτελέστηκε ἀπὸ τοὺς: Ν. Γεωργίτη, πρόεδρο, Σ. Σούρλα, ἀντιπρόεδρο, Γ. Χατζῆ, γενικὸ γραμματέα, Βασ. Δόνο, ταμία, Κυρ. Ξανθό, εἰδικὸ γραμματέα καὶ συμβούλους τοὺς: Κων. Βλάχο, Γεώργ. Κωνσταντινίδη, Παῦλο Πουτέτη, Κων. Εὐστρατιάδη, Κων. Μέλλιο καὶ Μιχ. Κυρκόπουλο. Ἀπὸ τὰ ὀνόματα τοῦ συμβουλίου γίνεται φανερό ὅτι ὁ σύλλογος ἦταν ἀντιβενιζελικός. - Ὅξεῖα κριτικὴ ἐναντίον τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ του τῆς τελευταίας τριετίας, ἄσκησε μὲ δυὸ ἀρθρα του στὴν Ἡπειρο ὁ Ν. Γεωργίτης.

Τὰ Χριστούγεννα βρῆκαν τοὺς Γιαννιώτες, ὅπως κι ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ἔντονα διχασμένους. Οἱ ἐκλογές καὶ τὸ δημοψήφισμα ὄξυναν τίς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στίς πολιτικὲς παρατάξεις καὶ οἱ προεκτάσεις τους ἦταν αἰσθητές, σ' ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς καὶ στὸ πλέγμα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Οἱ βασιλικοὶ ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμα νὰ γιορτάζουν τὴ νίκη τους καὶ τὰ σύννεφα ποὺ εἶχαν φανεῖ ἤδη στὸν ὀρίζοντα γι'αὐτοὺς ἦταν ἀνύπαρ-

κτα, τὰ ἐξαφάνιζαν τὰ κυβερνητικά ἀνακοινωθέντα καὶ τὰ δημοσιεύματα τῶν φιλοκυβερνητικῶν ἐφημερίδων, ποὺ μιλοῦσαν γιὰ εὐμενὴ στάση τῶν συμμάχων ἀπέναντι καὶ τῆς νέας κυβέρνησης· οἱ ἀντικυβερνητικὲς ἐφημερίδες διαλαλοῦσαν σ' ὅλους τοὺς τόνους τὸ ἀντίθετο, κανένας δὲν τὶς πίστευε ἀπὸ τὴν ἀντιβενιζελικὴ παράταξη, μήπως δὲν προανήγγειλαν περιφανὴ νίκη τοῦ Βενιζέλου κατὰ τὶς ἐκλογὲς καὶ ἔγινε τὸ ἀντίθετο; Ἡ μέθη τῶν βασιλικῶν κρατοῦσε ἀκόμα καὶ τὰ Χριστούγεννα γιορτάστηκαν ἀπὸ τὶς οἰκογένειές τους μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα χαρᾶς καὶ ἐλπίδων. Ἀντίθετα οἱ βενιζελικὲς οἰκογένειες πενθοῦσαν. Οἱ βιαιότητες τῶν ἐκδηλώσεων τῶν νικητῶν, κάποιες συλλήψεις, οἱ ἀπολύσεις βενιζελικῶν ὑπαλλήλων, κι ἄλλες ἀσχήμιες, ἔκαναν τοὺς βενιζελικοὺς Γιαννιώτες νὰ νοιώθουν ἀνασφάλεια, ἔπεφταν νὰ κοιμηθοῦν μὲ τὸ φόβο στὴν καρδιά γιὰ τὸ τί θὰ ξημέρωνε. Μὲ τί κουράγιο, λοιπὸν, νὰ γιορτάσουν τὶς μεγάλες μέρες τῆς χριστιανοσύνης; Θὰ ἀναρωτηθεῖ κανεὶς: Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ τρομοκρατία, ὥστε νὰ ρίξει στὴν ἀπελπισία τοὺς Γιαννιώτες καὶ τοὺς Ἡπειρώτες ποὺ εἶχαν ψηφίσει τὸ Βενιζέλο; Ἀσφαλῶς ὄχι. Τότε; Τὶ ἦταν ἐκεῖνο ποὺ τοὺς δημιουργοῦσε τὴν ἀνησυχία; Ὁ φόβος τῶν ἀντιποίνων. Μάθαιναν κι ἔβλεπαν οἱ ἴδιοι πολλὲς φορὲς γιὰ τὶς διώξεις ποὺ εἶχαν γίνει ἐναντίον τῶν ἀντιβενιζελικῶν τὰ τρία τελευταῖα χρόνια, πολλὲς οἰκογένειες, κυρίως ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Ἑλλάδα εἶχαν θρηνηθεῖ καὶ θύματα, δεκάδες στρατιῶτες εἶχαν τουφεκιστεῖ ὡς στασιαστὲς ἢ λιποτάκτες, ἄλλοι εἶχαν τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ θάνατό τους, τὸ βασιλικὸ περιβάλλον, ποὺ ὑποκινοῦσε ἀπὸ μακρὰ τὶς ἐξεγέρσεις, ὅσες ὅμως οἰκογένειες εἶχαν θύματα δὲν τὰ πίστευαν αὐτά, τὸ Βενιζέλο ἔβλεπαν νὰ τουφεκίζει τὰ παιδιὰ τους, αὐτὸν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του. Πῶς λοιπὸν νὰ μὴ φοβοῦνται οἱ βενιζελικοὶ τὶς ἀντεκδικήσεις; Στὴν Ἀθήνα εἶχαν ἐκτελέσει κιόλας ἓνα δικαστὴ ποὺ ἔβγαζε καταδικαστικὲς ἀποφάσεις ἐναντίον λιποτακτῶν, τέτοιες ἐκρήξεις, ὅταν ἀρχίσουν, μοιάζουν μὲ πυρκαϊὲς γιγάντιες, δὲν ἀργοῦν νὰ καλύψουν μὲ τὶς φλόγες τους ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὰ σκέφτονταν οἱ βενιζελικοὶ κι ἔσφιγγαν τὶς καρδιές τους, ἔκλειναν καλὰ καὶ τὶς πόρτες τους, γιὰ κρατήσουν ἔξω τὸ κακό...

Τὸ σπῖτι τοῦ Πέτρου δὲν εἶχε νὰ φοβηθεῖ τίποτα, ἔπρεπε ὅλα νὰ εἶναι γιορταστικά καὶ χαρούμενα. Ὁ Πέτρος πίστευε στὸ Βενιζέλο, ἦταν στενὸς φίλος τοῦ Δαγκλῆ, εἶχε ἓνα γιὸν λεβέντη, τὸ Βασίλη, σ' ὅλους ἦταν γνωστὴ ἡ δράση του στὸ στρατὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἄμυνας, ὅμως δὲ βρέθηκε ἀντιβενιζελικὸς νὰ ἐνοχληθεῖ ἀπὸ τὶς πολιτικὲς ἰδέες τοῦ Πέτρου, ἤξεραν ὅλοι οἱ Γιαννιώτες πῶς οἱ ἰδέες αὐτὲς ποτὲ δὲ χρησιμοποιήθηκαν σὲ βάρος τῶν ἰδεολογικῶν ἀντίθετων, δὲν εἶχε τίποτα νὰ φοβηθεῖ ἀπὸ κανένα. Οὔτε τὸ Βασίλη ἀντιπαθοῦσαν οἱ βασιλικοί, τοὺς ἥρωες δύσκολα τοὺς ἐχθρεύεσαι, καὶ μάλιστα ἥρωες σὰν τὸ Βασίλη. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπῆρχε στὴν οἰκογένεια τοῦ Πέτρου καὶ τὸ ἀντιστάθμισμα τῆς βενιζελικῆς ἰδεολογίας, ὁ Δημήτρης. Ὁ γιατρός, παρόλο ποὺ εἶχε ἀποτραβηχτεῖ ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ δράση, συγκέντρωνε τὴν ἐκτίμηση τῶν ὁμοϊδεατῶν του, τόσο γιὰ τὴν ἀντιβενιζελικὴ

στάση του στο παρελθόν, όσο και για την επιστημονική του προσφορά. Είχε ξελιχτεί σ' έναν από τους καλλίτερους γιατρούς των Γιαννίνων, με πελάτες απ' όλες τις παρατάξεις, γέμιζε τὸ ἱατρεῖο του τὶς ἀπογευματινὲς ὥρες, ὅταν τέλειωνε ἡ ὑπηρεσία του στὸ νοσοκομεῖο, οἱ σωστὲς διαγνώσεις του ἔσωσαν κόσμο. Ὅλα αὐτά, καθὼς καὶ ἡ παρουσία τοῦ Νίκου στὸ σπίτι, ποὺ ἦρθε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἦταν ἀρκετὰ γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὶς προϋποθέσεις γιὰ ἕνα γιορταστικὸ δεκαπενθήμερο παραδοσιακῆς οἰκογενειακῆς εὐτυχίας, ν' ἀνοίξουν οἱ καρδιές, νὰ καρπίσει ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, νὰ πλημμυρίσει τὸ σπίτι ἀπὸ τὸν πλούσιο κόσμο τῶν συναισθημάτων, χαρακτηριστικὸ ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας. Ἦταν καὶ κάτι ἀκόμα. Ἡ Χριστίνα εἶχε ἐξομολογηθεῖ στὴ μάνα της, πὼς εἶχε βρεῖ ἐπιτέλους τὸν ἄνδρα ποὺ ὄνειρευόταν. Βλαστάρι παλιᾶς ἀρχοντικῆς οἰκογένειας τῆς πόλης, τελείωνε τὴ νομικὴ, φοιτοῦσε στὸ τελευταῖο ἔτος, σὲ λίγα χρόνια θάταν ἔτοιμος ν' ἀνοίξει γραφεῖο, νὰ δημιουργήσει τὴ δική του οἰκογένεια. Εἶχαν γνωριστεῖ πρὶν ἕνα χρόνο, καλλιέργησαν τὴ γνωριμία τους, δὲν ἄργησε νὰ ξεπηδήσει ἀπὸ τὶς καρδιές τους ἡ ἀγάπη. Ἡ Χριστίνα τὰ εἶπε στὴ μητέρα της, τὴν ὀρκισε ὅμως νὰ μὴν ἀνακοινώσει τίποτε στοὺς ἄλλους, οὔτε κἀν ὑπαινιγμούς νὰ κάνει, θὰ τὸ μάθαιναν ὅταν θάφτανε ἡ ὥρα τῶν ἀρραβόνων. Ἡ Λευκὴ ἐγίνε ἄλλος ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ χαρὰ της, ἔκανε χίλιους ὄρκους πὼς θὰ φύλαγε τὸ μυστικόν, ἦταν ἀδύνατο ὅμως νὰ τὸ κρατήσει, ὅπως ὅλες οἱ μητέρες. Τὴν ἴδια μέρα μίλησε στὸν ἄνδρα της, ἡ καρδιά τοῦ Πέτρου πλημμύρισε ἀπὸ χαρὰ, κάπου ἔπρεπε νὰ κενώσει τὴν πλησμονὴ τῆς εὐτυχίας του, τὸ εἶπε στὰ παιδιά, στὴν γιαιὰ Ἑλένη, ἀκόμα καὶ ἡ ὑπηρέτρια ἡ Χρυσάνθη τόμαθε, ὅλοι ὀρκίστηκαν νὰ μὴν δώσουν ἀφορμὴ στὴ Χριστίνα νὰ τὸ καταλάβει πὼς ἤξεραν. Κράτησαν τὸν ὄρκο τους, εἶχαν πάρει πρόγευση τῆς μεγάλης χαρᾶς ποὺ θάφτανε στὸ σπίτι, αὐτὸ τοὺς ἀρκοῦσε...

Ὅλα, λοιπόν, συνηγοροῦσαν νὰ εἶναι τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1920 ἀπὸ τὰ πρὶν εὐτυχισμένα στὴν ἱστορία τῆς οἰκογένειας. Ὅμως δὲν ἦταν. Ἐπιφανειακὰ τίποτε δὲν ἔδειχνε πὼς τὴν ἀπασχολοῦσε κάποιο πρόβλημα, ἱκανὸ νὰ καταστρέψει τὴ γιορταστικὴ ἀτμόσφαιρα, νὰ δηλητηριάσει τὶς ἐλπίδες ποὺ εἶχαν ἀνθίσει, ὕστερα ἀπὸ τόσα εὐτυχῆ γεγονότα, στίς καρδιές ὅλων· τί ἦταν αὐτό, τέλος πάντων, ποὺ δημιουργοῦσε τὸ δισταγμό, νὰ γευτοῦν τὴν εὐτυχία ποὺ τοὺς πρόσφερε ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ χρονιᾶρες μέρες, ποιά ἀόρατη δύναμη τοὺς συγκρατοῦσε καὶ δὲ μποροῦσαν ν' ἀνοίξουν διὰ πλάτα τὶς ψυχές τους, νὰ δεχτοῦν τὰ μηνύματα τῶν μεγάλων ἡμερῶν, νὰ μεθέξουν, χωρὶς ἐνδοιασμούς, στὴν πνευματικὴ εὐωχία καὶ στίς μικρὲς καὶ μεγάλες ἀπολαύσεις ποὺ τοὺς πρόσφερε ἡ ζωὴ;

Ἦταν κάποια πράγματα ποὺ μόνον οἱ τρεῖς ἄνδρες γνώριζαν, τὰ εἶχαν μάλιστα συζητήσει λίγες μέρες πρὶν τὰ Χριστούγεννα. Τὸ πρῶτο ἀφοροῦσε τὴ γενικὴ κατάσταση τῆς χώρας, τὸ δεύτερο τὸ Βασίλει. Οἱ βασιλικοὶ ξεφάντωναν ἀκόμα, ὅμως αὐτὸ τὸ μεθύσι θὰ τέλειωνε κάποτε καὶ τότε θὰ συνειδητοποιοῦσαν καὶ οἱ ἴδιοι τί ἀκριβῶς συνέβαινε. Πρὸς τὸ παρὸν τοὺς

ἀποκοίμιζαν τὰ κυβερνητικά ἀνακοινωθέντα πῶς «οἱ σύμμαχοι» ἦταν ἔτοιμοι ν' ἀναγνωρίσουν τὸν Κωνσταντῖνο καὶ νὰ τὸν βοηθήσουν μάλιστα. Οἱ ἀντίπαλοι ἐφημερίδες τὰ διέψευδαν, ποὺ εἶχε ὁμως διάθεσι ν' ἀκούσει πικρὲς ἀλήθειες; Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Βασίλης δὲ ξεγελιόνταν, ἀκόμα καὶ ὁ Δημήτρης, καὶ ἃς εἶχε ψηφίσει τὴν ἐπιστροφή τοῦ *ἐκπτώτου*. Ἐνοιωθὰν πῶς πίσω ἀπὸ τὶς φανφάρες ἐνέδρευε ὁ κίνδυνος, πῶς οἱ δυνάμεις τῆς Entente πρόσχημα γύρευαν γιὰ ν' ἀποδεσμευτοῦν ἀπὸ τὶς ὑποχρεώσεις τοὺς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, στὸ πρόσωπο τοῦ Κεμάλ ἔβλεπαν τὴν ἀνατέλλουσα νέα Τουρκία, εἶχαν μεγάλα συμφέροντα ἐκεῖ, τῇ *Συνθήκῃ τῶν Σεβρῶν* ποὺς τὴ λογάριζε; Ὁ λαός, ἄρπαξε τὴν ὑπόσχεσι τῆς ἀποστράτευσις καὶ καταψήφισε τὸ Βενιζέλο, ἔπρεπε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ συνεχίσει τὸ ἔργο ποὺ ἄρχισε, ἂν δὲν τὰ κατὰφερε, θὰ ἔδινε λόγο στὸ λαό, μὲ τὴν ἐκλογικὴ ἥττα τοῦ ἀπαλλασσόταν καὶ ἀπὸ τὰ λάθη ποὺ ἔκανε. Ἡ Ἑλλάδα διέτρεχε μεγάλο κίνδυνο μὲ τὴ μεταπολίτευσι, αὐτὸ ἦταν τὸ συμπέρασμα τῶν συζητήσεων ποὺ ἔκανε ὁ πατέρας μὲ τὰ παιδιά του, καὶ ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦταν κάτι ποὺ μπορούσε νὰ τ' ἀγνοήσει κανένας. Ἐνδιέφερε ὅλους μαζί καὶ ἕνα ἕνα χωριστά, νὰ ἡ πρώτη σκιά ποὺ ἔπεφτε πάνω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, ὅσο καὶ ἂν προσπαθοῦσαν οἱ τρεῖς ἄντρες νὰ κλειδαμπαρώσουν τὶς ἀνησυχίες τοὺς, ἡ διάθεσί τοὺς ἀποτελοῦσε τὴν προβολὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοὺς κόσμου, οἱ ἄλλοι τοὺς ἔβλεπαν καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν μαζεύονταν στὸν ἑαυτὸ τοὺς, ἤθελαν νὰ τραγουδήσουν, νὰ χορέψουν, νὰ ξεφαντώσουν, τὸ βλέμμα ὁμως τῶν ἀνδρῶν δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ἐκδηλωθοῦν ἐλεύθερα, ἔνοιωθὰν νὰ πέφτει ἐπιτιμητικὰ πάνω τοὺς, ἀναγκάζονταν νὰ κάνουν πίσω, χωρὶς καὶ νὰ ξέρουν γιὰτί.

Τὸ δεύτερο ἦταν τὸ τραυματισμένο πόδι τοῦ Βασίλη. Μῆνες τώρα ὅλα πηγαιναν καλὰ, σὲ κανένα δὲ δημιουργοῦσε ὑποψίες ἢ κατάστασί του. Ὁ Δημήτρης τὸ παρακολουθοῦσε τακτικά, τόβλεπαν καὶ ἄλλοι γιατροί, εἶχε ἐδραιωθεῖ σ' ὅλους ἡ πεποίθησι πῶς τὸ τραῦμα εἶχε ἐπουλωθεῖ ὀριστικά. Οὔτε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βασίλης εἶχε λόγους ν' ἀνησυχεῖ, μόνον ἐκεῖνος ὁ μικρὸς δισταγμὸς κατὰ τὸ περπάτημα τὸν ἔκανε νὰ σκέπτεται: *τὸ πόδι μου εἶχε γίνει θρύψαλα -συλλογίζόταν- κινδύνεψα νὰ τὸ χάσω, ὅσο καλὰ καὶ ἂν ἔκαναν τὴ δουλειά τοὺς οἱ γιατροί, κάτι θὰ ἔμεινε γιὰ νὰ δημιουργεῖ αὐτὸ τὸ μικρὸ πρόβλημα στὴ βάδιση, ἕνα κοκκαλάκι ποὺ δὲ βρῆκε τὴ θέση του, ἕνα λεπτὸ νεῦρο ποὺ δὲν κόλλησε ἐκεῖ ποὺ ἔπρεπε, αὐτὸ θὰ εἶναι σκεφτόταν* ὁ Βασίλης, κάποτε ἔλεγε καὶ φωναχτὰ τὶς σκέψεις του, νὰ παίρνει θάρρος ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φωνή του.

Ἄ ἕκα μέρες πρὶν τὰ Χριστούγεννα τὸ κακὸ χτύπησε πάλι τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ. Ὁ Βασίλης ἐκεῖνο τὸ πρωῒ ξύπνησε ἄκεφος, ὅλη νύχτα παιδεύονταν μ' ἐφιάλτες, τριγυρνοῦσε στὰ κρεβάτια τοῦ νοσοκομείου, ὅπου τὸν εἶχαν πρωτοπάει μὲ τὸ πόδι συντριμμένο ἀπὸ τὰ θραύσματα τῆς βουλγαρικῆς ὀβίδας, γιατροὶ πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του, πολλοὶ γιατροί, μὲ τὰ ἐργαλεῖα στὰ χέρια ἔτοιμοι νὰ κόψουν τὸ πόδι του, *ὄχι, ὄχι*, φώναζε αὐτός

ἀπελπισμένα, δὲν ἀφήνω τὸ πόδι μου στὰ χέρια σας, μαζί του θὰ πεθάνω, ξυπνοῦσε τρομαγμένος, λουσμένος στὸν ἰδρώτα, τὸν ἔπαιρνε καὶ πάλι ὁ ὕπνος, οἱ ἐφιάλτες δὲν ἔλεγαν νὰ τὸν ἀφήσουν. Ὅταν ξημέρωσε ἀνακλαδίστηκε στὸ κρεβάτι, τὸ κεφάλι του ἦταν βαρὺ καὶ πονοῦσε, κάποια στιγμή τὸ χέρι του σύρθηκε στὸ τραυματισμένο πόδι, ἓνα πηχτὸ ὑγρὸ κόλλησε στὰ δάχτυλά του, πετάχτηκε ὀρθός, *Θεέ μου, φώναξε, μόλις τὰ μάτια του ἀντίκρυσαν τὸ ὑγρὸ ποὺ ἔσταζε ἀπὸ μιὰ βαθειὰ οὐλὴ τοῦ τραύματος, Θεέ μου, ἐπανέλαβε, ἀνοιξε ἡ πληγὴ, ξεκινᾶμε πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή.* Βγῆκε στὸ σαλόνι εἰδοποίησε, χωρὶς νὰ τὸν πάρουν εἶδηση οἱ γυναῖκες, τὸν Πέτρο καὶ τὸ Δημήτρη, μπῆκαν στὸ δωμάτιό του ἀνήσυχοι κι ὅταν ἀντίκρυσαν τὸ κίτρινο πύο συγκλονίστηκαν, ἦταν ἔτοιμοι νὰ καταρρεύσουν. Ὁ Δημήτρης ξάπλωσε τὸ Βασίλη στὸ κρεβάτι, κοίταξε προσεκτικὰ τὴν πληγὴ, ὁσμίστηκε τὴ βαρεῖα μυρουδιά τοῦ πύου, ἦταν πιά διάχυτη σ' ὅλο τὸ δωμάτιο, *συρίγγιο, εἶπε, ἀνοιξε πάλι τὸ παλιὸ συρίγγιο...* —*Καὶ τώρα;* τὸν ρώτησε μὲ τὴν ψυχὴ στὸ στόμα ὁ Βασίλης. —*Θ' ἀρχίσουμε πάλι τὴ θεραπεία, μὴν ἀνησυχεῖς ἀδερφέ, δὲν εἶσαι ἡ πρώτη περίπτωσις, οὔτε καὶ ἡ τελευταία. Ἔχουμε ὅλα τὰ μέσα στὴ διάθεσή μας, ἡ καθαριότητα, ἡ ἀπολύμανσις καὶ οἱ καθημερινὲς ἀλλαγές, θὰ τὸ κλείσουν, σοῦ δίνω τὸ λόγο μου ὡς γιατρός.* Τὰ λόγια του διαδέχτηκε ἡ σιωπὴ. Ὁ Πέτρος δὲ μποροῦσε κὰν νὰ μιλήσει ἀπὸ τὸν κλονισμό ποὺ δέχτηκε, ὁ Βασίλης σκεφτόταν ὅσα τοῦ εἶπε ὁ Δημήτρης, κι αὐτὸς παρακολουθοῦσε τὴν ἔκφραση τοῦ ἀδελφοῦ του γιὰ νὰ δεῖ πόσο πειστικὲς ἦταν οἱ διαβεβαιώσεις του. Τέλος μίλησε ὁ Βασίλης: —*Δὲ θὰ πείτε τίποτε στίς γυναῖκες, εἶπε σὲ τόνο ἐπιτακτικὸ, ὅλα θὰ τ' ἀντιμετωπίσουμε οἱ τρεῖς μας, δὲ θὰ τίς πικράνουμε χρονιάρες μέρες, νὰ προσέχετε τὰ λόγια καὶ τὴ συμπεριφορὰ σας...* Ἔδωκαν τὴν ὑπόσχεση οἱ ἄλλοι δυό, δύσκολα ὅμως νὰ τὴν κρατήσουν. Χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ἡ ἔκφραση τοῦ προσώπου τους ἔδειχνε τὴν τρικυμία ποὺ ἔδερνε τὰ σωθικά τους.

Μὲ τὴν πάροδο τῶν ἡμερῶν ἡ ἀτμόσφαιρα γινόταν βαρύτερη. Οἱ γυναῖκες ὁσμίστηκαν τὸν κίνδυνο, δὲ μποροῦσαν ὅμως νὰ ἐπισημάνουν τὴν αἰτία. —*Τὶ Χριστοῦγεννα εἶναι αὐτά, μουρμούριζε ἡ γιαγιά Ἑλένη, φτάνουμε στὴν Πρωτοχρονιά, τίποτα δὲν ἐτοιμάσαμε, λές κι ἔπεσε θανατικὸ στὸ σπίτι, ἔξω ἀπὸ μᾶς τὸ κακὸ Παναγιά μου...* Οἱ ἄλλες γυναῖκες, μαζί τους κι ὁ Νίκος, δὲν ἔπαιρναν τὴν κουβέντα της, ἐξάλλου τί εἶχαν νὰ τῆς ποῦν; Ἐνοιωθὰν πὼς κάτι συνέβαινε, οἱ ἄντρες ὅμως κρατοῦσαν κλειστὸ τὸ στόμα. Τὰ πρόσωπά τους βέβαια μιλοῦσαν, ἴσως νὰ εἶχαν ἀνησυχίες γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάστασις, ποτὲ δὲν πῆγαινε ὁ νοῦς τους στὸ πόδι τοῦ Βασίλη, κάτι περαστικὸ θάταν, ἔπρεπε νὰ βιαστοῦν νὰ ἐτοιμάσουν τὸ σπίτι γιὰ τὴ σύναξιν τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς, οἱ ἄντρες θὰ ξανάβρισκαν τὸ κέφι τους.

Τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς, οἱ τρεῖς κουβέντιασαν πάλι γιὰ τὸ πόδι τοῦ Βασίλη, στὸ μαγαζὶ τώρα, στὸ σπίτι φοβοῦνταν ὅτι κάτι θὰ καταλάβαιναν οἱ γυναῖκες. Ἦταν καὶ ἡ περιέργεια τοῦ Νίκου, ποὺ τοὺς ἔκανε

νά φυλάγονται, δύσκολα νά δώσουν ἀπάντηση στίς τυχόν ἀπορίες του. —Μετὰ τὰ Φῶτα, θά πᾶμε στήν Ἀθήνα, εἶπε ὁ Δημήτρης, θά μποῦμε σ' ἓνα καλὸ νοσοκομεῖο καὶ θά κλείσουμε τὸ συρίγγιο, στὰ Γιάννινα δὲ μποροῦμε νά τὸ κάνουμε, μὲ τὴ μυστικότητα πού θέλουμε νά κρατήσουμε. —Θά δῶ καὶ τὸν Δαγκλῆ, εἶπε ὁ Πέτρος, αὐτὸς θά μᾶς συμβουλέψει πού νά πᾶμε. —Ὅλα θά πᾶνε καλὰ Βασίλη, συμπλήρωσε ὁ Δημήτρης καὶ τὸν χτύπησε στοὺς ὤμους, ἐσὺ δὲν φοβήθηκες τὰ βουλγάρικα κανόνια, θά κιοτέψεις μ' ἓνα τόσο δὲ συρίγγιο; —Δὲν κιοτεύω, οὔτε κιοτέψα ποτὲ στὴ ζωή μου, ἀπάντησε ἔντονα ὁ Βασίλης, αὐτὴ ὅμως ἡ πληγὴ πού ξανάνοιξε μ' ἐνοχλεῖ ἀφάνταστα. Νοιώθω σὰ νά φεύγει σταγόνα σταγόνα ἡ ζωὴ ἀπὸ μέσα μου. Εἶχα πιστέψει πὼς ὅλα τέλειωσαν, νά ὅμως πού γυρίσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Νοιώθω ἀηδία κι ἀγανάκτηση γι' αὐτὰ πού μοῦ τυχαίνουν... Βαρέθηκα... —Κάνε ὑπομονή, γιέ μου, ὅλα θά περάσουν, τέτοιες ὑποτροπὲς στὰ τραύματα δὲν εἶναι ἀσυνήθιστες, αὐτὸ λέει ὁ Δημήτρης, εἶναι γιατρός, κάτι ξέρει περισσότερο ἀπὸ μᾶς...

Γύρισαν στὸ σπῖτι τὸ μεσημέρι, τὸ ἀπόγευμα δὲ βγῆκαν ἔξω. Καὶ πού νά πήγαιναν; Ὁ καιρὸς ἦταν ἄσχημος, ἔρριχνε κρύα βροχὴ ἀσταμάτητα, ἔνοιωθαν ἀκόμα πὼς καὶ οἱ γυναῖκες ἤθελαν τὴ συντροφιά τους. Ἡ παρουσία τῶν ἀνδρῶν τοὺς ἔδινε θάρρος κι ἄς μὴ μιλοῦσαν...

Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς συγκεντρώθηκε στὸ τραπέζι ὅλη ἡ οἰκογένεια. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ πού τέτοια μέρα ἔμειναν μόνοι τους. Πάντοτε τὸ σπῖτι ἦταν γεμάτο ἀπὸ φίλους, συγγενεῖς, μαχαλιῶτες, γειτόνους. —Τὶ θά πεῖ ὁ κόσμος, εἶχε πεῖ ἡ Λευκὴ, ὅταν ὁ ἄνδρας τῆς πρὶν τρεῖς μέρες τῆς εἶπε ὅτι δὲ θά προσκαλοῦσε κανένα. —Ὅ,τι θέλει ἄς πεῖ, ἀπάντησε ἐκνευρισμένος ὁ Πέτρος, αὐτὴ τὴν Πρωτοχρονιὰ θέλω νά εἶμαστε μόνοι. —Μὰ τί δὲν πάει καλὰ στὸ σπῖτι μας, Πέτρο, καὶ πρέπει ν' ἀπομονωθοῦμε; ἐπέμενε μὲ παράπονο ἡ γυναῖκα, ἀπὸ τὰ μάτια τῆς ἄρχισαν κιόλας νά τρέχουν δάκρυα. Ὁ Πέτρος τὴν ἀγκάλιασε, τίποτα δὲ συμβαίνει, μὴν ἀνησυχεῖς, ὁ Βασίλης θέλησε νά εἶμαστε μόνοι τὴν παραμονή, νά ζήσουμε ὡς οἰκογένεια, χωρὶς ἄλλους, τίς ὥρες τῆς ἀναμονῆς τοῦ νέου χρόνου, συμφωνήσαμε μὲ τὸ Δημήτρη νά γίνει τὸ χατήρι του, αὐτὸ εἶναι, τίποτ' ἄλλο. —Ὁ Βασίλης; Γιατὶ νά ζητήσῃ τέτοιο πράγμα τὸ παιδί, κάτι κρύβεις Πέτρο, εἶπε ὑποψιασμένη ἡ γυναῖκα. Κάτι μοῦ κρύβετε καὶ οἱ τρεῖς σας, πρόσθεσε ὕστερα ἀπὸ λίγο, εἴστε σκεπτικοὶ τὸν τελευταῖο καιρὸ καὶ λιγόλογοι. Τὶ ροκανίζει πάλι τὰ θεμέλια τοῦ σπιτιοῦ μας; —Λευκὴ, ἀφήνεις τὸ μυαλό σου νά τρέχει στὸ κακό, ἡσύχασε, τίποτα δὲ συμβαίνει, φεύγω τώρα γιὰ τὸ μαγαζί, ὁ καινούριος χρόνος θά ναι καλὸς γιὰ μᾶς, μακάρι καὶ γιὰ τὴν πατρίδα... Ἄνοιξε τὴν πόρτα καὶ βγῆκε, ἀφήνοντας τὴ Λευκὴ περισσότερο ἀνήσυχη, ὕστερα ἀπὸ τὰ καθησυχαστικὰ λόγια του. Ἀναστατωμένος ἦταν κι ὁ Πέτρος, καθὼς βάδιζε γιὰ τὸ μαγαζί του. —Τῆς εἶπα ψέμματα, συλλογιζόταν, δὲ θά μοῦ τὸ συγχωρήσῃ ποτέ.

Νά την, λοιπόν, συγκεντρωμένη, ἡ οἰκογένεια τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς.

Στὴν ἀρχὴ ὅλα πῆγαν καλὰ. Κουβέντιασαν τὰ νέα τῆς πόλης, μίλησαν γιὰ τὸ νέο δημοτικὸ συμβούλιο, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀντικατάσταση τῶν βενιζελικῶν ἔκανε τὴν πρώτη του συνεδρίαση, ὁ πολιτευτὴς Γ. Δούμας δημοσίευε ἀνακοίνωση πὼς δὲ θ' ἀπαντοῦσε σὲ κανένα τηλεγράφημα ποὺ θὰ τοῦ στελνόταν μ' ἀπάντηση πληρωμένη, πολλὰ τουρκικὰ σπίτια, μερικὰ καινούρια, μὲ κήπους ἐξωτερικοὺς καὶ ἐσωτερικοὺς, πουλιόνταν σὲ χαμηλὲς τιμές, ὁ Τέλης Οἰκονόμου διαφήμιζε τὴν καινούρια, *ἀσυναγώνιστη*, συλλογὴ καλλυντικῶν. Τὴν Κυριακὴ στὶς 3 Ἰανουαρίου, θὰ γίνονταν στὸ Μῶλο τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ ἥρωα ποιητῆ Λορέντζου Μαβίλη, εἶχε πέσει στὸ Δρίσκο, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλης, τὸν πανηγυρικὸ θὰ ἐκφωνοῦσε ὁ Γ. Χατζῆς, μόλις εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὑστερα ἦρθαν στὰ νέα τῆς γειτονιάς, τῆς Καραβατιᾶς, τὰ περισσότερα ἦταν προξενεῖα, μικροκαυγάδες ἀντρόγυνων, οἱ δρόμοι ποὺ ἦταν χαλασμένοι καὶ πλημμύριζαν, κάποιον γείτονά τους τὸν εἶχαν πάει, τὸ προηγούμενο βράδυ, βιαστικά στὸ νοσοκομεῖο τοῦ *Κουραμπᾶ*, ὁξεία σκωληκοειδίτιδα εἶπαν οἱ γιατροί, ὑπῆρχε κίνδυνος γιὰ περιτονίτιδα, μίλησαν ὕστερα γιὰ τὸν καιρὸ, καὶ γιὰ ἄλλα ζητήματα, ποὺ ἀπασχολοῦσαν τοὺς κατοίκους τῆς πόλης καὶ τῆς συνοικίας.

Ὅταν ἀπόφαγαν καὶ ἦταν ὥρα ν' ἀρχίσει τὸ παιγνίδι, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ χρόνου, οἱ διαθέσεις ἄλλαξαν. Ὁ Πέτρος, ὁ Δημήτρης κι ὁ Βασίλης θὰ κουβέντιαζαν, γιὰ τὴν πολιτικὴ κατάσταση. — *Παίξτε ἐσεῖς*, εἶπε στὸ Νίκο καὶ στὶς γυναῖκες ὁ Δημήτρης, *εἴστε ἀρκετοί, ἀφήστε ἐμᾶς νὰ συζητήσουμε τὰ δικά μας*. — *Ποιὰ δικά σας;* πῆρε τὸ λόγο ἡ Λευκὴ, *τί θὰ πεῖτε ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τ' ἀκούσουμε καὶ μεῖς;* — *Τίποτα γυναῖκα*, τὴν πρόφτασε ὁ Πέτρος, *πολιτικά εἶπαμε θὰ συζητήσουμε, ἂν θέλεις ἔλα καὶ σύ*. — *Ἐμαθε τίποτα ἢ μὰνα*, ρώτησε ἀνήσυχος ὁ Βασίλης. — *Ὅχι, δὲν ἔμαθε, κάτι ὅμως ὑποψιάζεται. Φοβᾶμαι πὼς δὲ θὰ μπορέσουμε νὰ τῆς τὸ κρύψουμε γιὰ πολὺ*.

Ἡ Λευκὴ δὲν πῆγε μαζί τους, ἔμεινε μὲ τὰ παιδιά, ὅμως εἶχε τὸ νοῦ της καὶ στὶς κουβέντες τῶν ἀνδρῶν. Αὐτοί, τὸ κατάλαβαν κι ἄρχισαν τὴ συζήτηση σὲ ψηλοὺς τόνους, ν' ἀκοῦνε τὰ λόγια τους. Χωρὶς νὰ τὸ νοιώσουν, ἐκεῖ ποὺ μόνο γιὰ πολιτικά δὲν εἶχαν ὀρεξὴ νὰ κουβεντιάσουν, ἄρχισαν νὰ τὰ ἐξετάζουν ἓνα ἓνα, τὴ θέση τῆς κυβέερνησης, τὴ στάση τῶν συμμάχων ἀπέναντί της, ἀφορμὴ ζητοῦσαν νὰ σταματήσουν τὴ βοήθεια, ἢ ἐπ'ἀνόδοσ τοῦ Κωνσταντίνου τοὺς τὴν ἔδωσε, ὁ Δημήτρης διαφωνοῦσε σὲ πολλὰ, κρατοῦσε ὅμως τὸ στόμα του κλειστό, δὲν ἤθελε νάρθει σ' ἀντίθεση μὲ τὸ Βασίλη, εἶχε γίνει εὐερέθιστος τὸν τελευταῖο καιρὸ· μίλησαν ἔπειτα γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις στὴ Μικρὰ Ἀσία, ὁ Κεμάλ εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται ἐπικίνδυνος, ἡ κυβέερνηση ἔπλεε σὲ πελάγη αἰσιοδοξίας, πίστευε πὼς θὰ τὸν ἐξουδετέρωνε, ἐτοίμαζε νέες ἐπιχειρήσεις. — *Μὰ δὲν εἶχαν ὑποσχεθεῖ στὶς ἐκλογές νὰ σταματήσουν τὸν πόλεμο;* παρατήρησε ὁ Πέτρος. — *Δὲν βάζουν μυαλὸ οἱ ἀντιβενιζελικοί, τὸν διέκοψε ὁ Βασίλης, ποτὲ δὲν κρατοῦν τὸ λόγο τους*.

Πάλι πήγε ν' αντιδράσει ὁ Δημήτρης, τὸ κατάλαβε ὁ Πέτρος καὶ τοῦ ἔσφιξε τὸ χέρι, κρατήθηκε. — Διάβασες, πατέρα, τὸ σημερινὸ ἄρθρο τοῦ Χατζῆ; πήρε πάλι τὸ λόγο ὁ Βασίλης. — Μὲ τίς δουλειές δὲν πρόκανα, τί γράφει; — Αὐτὸ ποὺ εἶπα πρωτύτερα, δὲ βάζουν μυαλό οἱ αντιβενιζελικοί, ἰδιαίτερα ὁ φίλος σου ὁ Χατζῆς, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι μεθυσμένος. — Μὰ τί γράφει λοιπόν; ρώτησε τώρα μ' ἄδημονία ὁ Πέτρος. Ὁ Βασίλης παρακάλεσε τὴ Χρυσάνθη νὰ φέρει τὴν Ἥπειρο, κι ἄρχισε νὰ διαβάζει: - ...Τὸ 1920 ἔκλεισε μὲ δύο μεγαλειώδη διὰ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν, ἐλευθερίαν καὶ ἱστορίαν γεγονότα - ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁ ἴδιος φιλόπατρις πόθος καὶ ἡ ἰδία ὥραία ἑλληνικὴ ὁρμὴ ἤπλωνε διὰ τῆς λόγχης τὴν ἑκτασιν τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, καίτοι ἡ ἐσωτερικὴ τυραννὶς (ἡ κυβέρνησις Βενιζέλου), πάντα ἄλλον λαόν, ἐκτὸς τοῦ ἑλληνικοῦ, θὰ ἐμάραινε καὶ θὰ ἀπεξήρανε πάσης ὁρμῆς. Καὶ μᾶς εὕρισκε τὸ 1921 μὲ στρατὸν εἰς τὰ Μικρασιατικὰ σύνορα ἀκμαῖον καὶ ποθοῦντα εὐρυνσιν τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων καὶ μᾶς εὕρισκε ἐντολοδόχους μεγάλων ἐθνικῶν καὶ ἐκπολιτιστικῶν ἀποστολῶν. Καὶ ἡ Μοῖρα τῶν μεγάλων γεγονότων, ἅτινα χαράζουν μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ 1921, μᾶς εὕρισκε λάμποντας ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸ ἀντίκρυσμα τοῦ Βασιλέως. Ὅν ἡ ἐθνικὴ παράδοσις, ἡ ἱστορικὴ πίστις, ἡ χριστιανικὴ εὐσέβεια, ἡ ἑλληνικὴ διαίσθησις πιστεῦει ἀκραδάντως ἐκπληρωτὴν τῆς Ἐθνικῆς Εἰμαρμένης. Ὁ Βασίλης δίπλωσε τὴν ἐφημερίδα, δὲν πρόσθεσε τίποτ' ἄλλο. — Δηλαδή; ρώτησε ὁ Πέτρος. — Δηλαδή, πατέρα, ἄρπαξε τὴν ἐρώτησις ὁ Βασίλης, ὁ Βενιζέλος ἔκανε τὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, αὐτὸς μᾶς πήγε στὴ Μικρὰ Ἀσίαν, οἱ ἄλλοι διαφωνοῦσαν, ἔλεγον νὰ γυρίσουμε πίσω, τώρα ζητοῦν εὐρύτερα σύνορα, νέες ἐπιχειρήσεις, θὰ φτάσουν ὡς τὴν «Κόκκινη μελιὰ», ἔτσι, λένε, ἀποφάσισε ἡ Εἰμαρμένη, ἀφοῦ ξαναγύρισε ὁ Κωνσταντῖνος. Φοβᾶμαι πὼς θὰ βρεθοῦμε κάπου ἄλλου κι ὄχι στὴν «Κόκκινη μελιὰ» ἢ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὑπονοεῖ κι αὐτὴν ὁ Χατζῆς. Ὁ Θεὸς νὰ μὲ βγάλει ψεύτη, ἀλλὰ μὲ τοὺς αντιβενιζελικούς στὴν ἀρχή, ὅλα νὰ τὰ περιμένεις.

— Ὁ Χατζῆς πετάει στὰ σύννεφα, παρατήρησε μὲ θλίψη κι ὁ Δημήτρης. Τὰ πράγματα εἶναι δύσκολα, δὲν ἀντιμετωπίζονται μόνο μὲ τὸν Κωνσταντῖνο. Ἐγὼ τὸν ψήφισα, ἀλλὰ ξέρω πὼς δὲν ἔχει τὴ δύναμιν νὰ κόψει μὲ τὴ σπάθη του τὸ Γόρδιο δεσμό. Γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία εἶναι Γόρδιος δεσμός. Ὁ πρόγονός μας ὁ Ἀλέξανδρος ἔδωσε τὴ λύση γιατί εἶχε τὴ δύναμιν νὰ τὸ κάνει. Γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο δὲν ὑπάρχουν αὐτὲς οἱ προϋποθέσεις, δὲ θὰ γίνει ποτὲ κύριος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Συμφωνῶ μαζί σας, ἡ κυβέρνησις δὲν ἔχει συνείδησι τῶν δυσχερειῶν ποὺ ἔχει ν' ἀντιμετωπίσει, βαδίζει στὰ τυφλά, φοβᾶμαι πὼς γρήγορα κάπου θὰ σκοπιάσει. Ὁ Πέτρος κι ὁ Βασίλης ἔσφιξαν τὰ χέρια τοῦ Δημήτρη, τώρα πατᾶς σὲ στέρεο ἔδαφος γυιὲ μου, εἶπε ὁ πατέρας, καταλαβαίνω πὼς νοιώθεις, πρόσθεσε ὁ Βασίλης, εἶναι προτιμότερο αὐτὸ ἀπὸ τὸ νὰ ξυπνήσεις μιὰ μέρα καὶ νὰ δεῖς θρύψαλα ὅλα ὅσα ὄνειρεύτηκες. Τώρα εἶσαι ἐτοιμὸς νὰ δεχτεῖς καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό...

Σώπασαν. Ὁ Νίκος, ἡ Χριστίνα καὶ οἱ γυναῖκες ἔπαιζαν ἀνόρεχτα τὰ παιγνίδια τῆς ἐποχῆς, κάποτε ἔστηναν αὐτὶ γιὰ ν' ἀκούσουν τι ἔλεγαν οἱ ἄντρες, δὲν κατάφεραν νὰ πάρουν λόγια τους, μόνο τὸ ἄρθρο τῆς ἐφημερίδας ἄκουσαν. Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει, πλησίαζαν μεσάνυχτα, τὸ μεγάλο ρολόγι τοῦ τοίχου μὲ τὸν κοῦκο χτύπησε δώδεκα, ὁ Πέτρος σηκώθηκε ὀρθίος *Καλὴ χρονιά σ' ὅλους, φώναξε, καλὴ χρονιά καὶ στὸ σπίτι μας. —Καὶ στὴν πατρίδα μας,* πρόσθεσε ὁ Δημήτρης καὶ σηκώθηκε καὶ αὐτὸς ὀρθίος. Ὁ Βασίλης ἄκουε τὶς εὐχές, *θάναι καλὴ χρονιά καὶ γιὰ μένα;* σκέφτηκε, τὰ βλέφαρά του ὑγράνθηκαν, δὲν ἤθελε νὰ δοῦν οἱ ἄλλοι τὰ δάκρυά του, ἄντε, εἶπε, *πᾶμε νὰ ξαπλώσουμε, πολλοὶ θὰ σηκωθοῦν πρωτὶ γιὰ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία, ἐγὼ δὲ θάρθω.* Οἱ ἄλλοι δὲ μίλησαν. Τράβηξαν ὅλοι σιωπηρὰ γιὰ τὰ δωμάτιά τους, ἔξω ἡ βροχὴ ἔδερνε τὰ παντζούρια τῶν παρὰ θυρῶν, καρδιά τοῦ χειμῶνα ἦταν, δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή του καὶ τὸ χιόνι... Ξημέρωνε ἡ 1η Ἰανουαρίου 1921, ἀρχίζε ἡ τρίτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας...

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελ. 5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ἡ μεγάλη πείνα καὶ ἡ ἰταλική κατοχή	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Οἱ Ἴταλοι στὰ Γιάννινα - Ἐκθρόνιση τοῦ Κωνσταντίνου	73
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Ἡ ἐνοποίηση τοῦ κράτους ὑπὸ τὸν Βενιζέλο	110
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Ἐκλογές καὶ ἐπάνοδος τοῦ Κωνσταντίνου	238

Τὸ φωτογραφικὸ ὕλικό προέρχεται ἀπὸ τὰ οἰκογενειακὰ ἀρχεῖα τῶν: Ἐρ. Νουτσοπού-
λου - Βαρζώκα, Δάφνης καὶ Ὑπατίας Γεωργίτση, Βούλας Δογορίτη, Ἀνθοῦλας Χρη-
στοβασίλη - Κατσίδα, Ἀγγελικῆς Βερτοδούλου - Καψάλη, Κων. Κατσαδήμα, Βασ.
Μάργαρη, Γεωργίου Μυλωνᾶ, Φωτεινῆς Πανίδη, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Ἡπει-
ρωτικῶν Μελετῶν καὶ τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑταιρεία Ἀθηνῶν. Ὁ συγγραφέας αἰσθάνεται
τὴν ὑποχρέωση νὰ τοὺς εὐχαριστήσῃ ὅλους θερμὰ.

Τυπογραφικὲς Ἐργασίαι
Γ. Δούβαλης - Ε. Αποστόλου ο.ε
ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 28ης ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 41 (Στοά Καμπέρη) Τηλ. (0651) 27.845 - 20.544